Czeglédi Katalin

A magyar nyelv szerepe őstörténetünk kutatásában

X.

A magyar-török nyelvviszony

Mahmūd al-Kāšγari török szótárának és nyelvtanának alapján

I. kötet

Czeglédi Katalin, Hungary, Pilisvörösvár, 2013.

Copyright © Czeglédi Katalin

Minden jog fenntartva

All rights reserved

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL′ alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: ***http://www.federatio.org/mikes_bibl.html***

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, kérjük küldjön egy emailt a következő címre:

mikes_int@federatio.org

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

ISSN 1570-0070 ISBN 978-90-8501-146-0 NUR 616

Czeglédi Katalin

A magyar-török nyelvviszony

Mahmūd al-Kāšγari török szótárának és nyelvtanának alapján

"A tudományban nincsen tekintélyi alap, csak a tények tudomásulvétele. Ha az mást mutat, mint amit valaki megállapított, akkor nem a tekintélyt, hanem a tényeket kell követni."
(LÁSZLÓ Gyula, 1995)

1. Előszó

Mahmud al Kāšγari török szótárában és nyelvtanában közel 1.600 olyan szót és számos grammatikai morfémát (képzőt, jelet, ragot) ismertem fel, amelynek magyar párhuzama van. László Gyula további gondolatait követve: "Általában minél több kérdést teszünk fel a leleteknek, annál gazdagabban felelnek nekünk." (LÁSZLÓ 1995:267), mint nyelvész elmondhatom, minél több szkíta-hun rokon- és utódnép nyelvét vonjuk be a magyaron kívül a nyelvünk kapcsolatainak a kutatásába, annál többen és egyértelműen felelnek a nyelvész kérdéseire. A válaszok azonban rendre ellent mondanak annak a 'tekintélyi alap'-nak, amelyet ma a Magyar Tudományos Akadémia a magyar nyelv eredetével, kialakulásával, tovább fejlődésével és a magyar őstörténettel kapcsolatban képvisel.

Már hat éve annak, hogy Bárdi László orientalista, sinológus professzor kérésére, a Helikon Kiadó megbízásából lefordítottam magyarra Mahmud al- Kāšγari orosz nyelvű kiadásának török szótárát és nyelvtanát. Azóta nem kaptam hírt a kiadásról, ezért elhatároztam, hogy a tervezett anyagot, a magyar-török nyelvviszonyt a kiadás előtt megírom. Tekintettel arra, hogy a szótár és nyelvtan sok olyan szót, nyelvtani elemet tartalmaz, amelynek magyar kapcsolatai vannak, ezeket kigyűjtöttem, feldolgoztam és az alábbiakban közzé teszem. Természetesen a lista bővíthető, ez az első lépés, mert ismereteim szerint Kāšγari anyagát ilyen szempontból még nem dolgozták fel. Közel 1600 XI. századi török szónak van magyar kapcsolata. Igaz, ezek között vannak képzett és többszörösen képzett, toldalékolt szavak is. Ehhez képest az akadémiai álláspont szerint csupán pár száz szót tartanak számon, azt is a magyarban jövevényszóként helytelenül.

Tekintettel arra, hogy az 1600 szó igen nagy mennyiség, ezért első lépésben 7-8 kötetre tervezve részletekben adjuk ki. Mindegyik kötet végén szerepelnek az adott kötet szavai abc sorrendben kétféleképpen, Kāšγari - Magyar és Magyar - Kāšγari formában. Az előfordulás helyéül nem az oldalszámot, hanem a szó sorszámát jelöltem meg. Ezt követik a Rövidítések, a Források és az Irodalom. Ezennel útjára bocsájtottuk az első részt.

Czeglédi Katalin, Pilisvörösvár, 2013.

2. Bevezető

Mahmud-al Kāšγari 11. században leírt gondolatai máig példa értékűek. Nem attól gazdagszik a nyelvünk, ha feladjuk a saját szokásainkat és a már meglévő tudásunkat s a helyébe idegeneket veszünk át és azokat használjuk. Ha így teszünk, a nyelvünk, a tudásunk csakis szegényedik s vele együtt a gondolkodásunk is kezd idegenné válni.

Mahmud-al Kāšγari szótárának és nyelvtanának az anyaga magyar szempontból is egyaránt jelentős mind a szókészlet, mind a grammatikai morfémák és egyéb szempontból. Az alábbiakban szólunk néhányról.

Már a nyelveknek a családokba sorolása sem bizonyított. (CZEGLÉDI 2012). Innentől kezdve biztos alap nélkül maradt számos, a nyelvcsaládokat érintő kérdés, köztük "A török nyelvek helye az altaji nyelvek között" (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:60), továbbá az altáji és az uráli nyelvek viszonya. Mindezek után még több tévedést rejt magában a két nem igazolt nyelvcsaládnak, az urálinak és az altájinak a magyar nyelvvel való viszonya úgy, ahogyan azt a Magyar Tudományos Akadémia kutatói megállapították és mérvadónak tartják. Ennél már csak az a nagyobb baj, hogy ezt kell tanítani a felsőfokú, a középfokú és az alsó fokú oktatási intézményekben. Fokozni azonban még ezt is lehet, hiszen az őstörténetünket is ennek függvényében írták meg, amit így is tanítanak.[1]

A kutatásaink értelmében világossá vált, hogy már a nyelveket is úgy sorolták nyelvcsaládokba, hogy az nincs összhangban a valósággal. A nyelvi kapcsolatok nem úgy működtek és nem úgy működnek, ahogyan annak a felállított nyelvcsaládok szerint kellene. A hetvenes években összegzett tudományos álláspontot az Akadémia ma is mérvadónak tartja, holott bizonytalan és hipotetikus, a kutatók két táborba sorolódtak. Eszerint "A török nyelvek a mongol és a mandzsu-tunguz nyelvekkel együtt az ún. altaji nyelvek csoportjába tartoznak. Egyesek ide sorolják a koreait sőt a japánt is. Az előbbi idetartozása vitatható, de további kutatásokat igényel, a második idetartozása valószínűtlen. Az altáji nyelvek összetartozásának a jellege ma élénk vita középpontjában áll. Az egyik tábor véleménye szerint (Ramstedt, Poppe, Räsänen, Baskakov) e nyelvek genetikusan is rokonok. A mások (Clauson, Doerfer, Ščerbak, Németh, Sinor) véleménye szerint a kapcsolat történeti jellegű, másodlagos érintkezések eredménye. Ligeti Lajos szerint a rokonság hipotetikus jellegű, még nem bizonyított, de tagadására sincs kellő alap. Róna-Tas szerint a rokonság bizonyítékaként felhozott érvek nem meggyőzőek, a felhozott adatok korai kölcsönzést és nem rokonságot tükröznek, e korai történeti kapcsolatokat megelőző közös altaji alapnyelv feltételezése azonban nem zárható ki. Az altaji nyelvek között mutatkozó kétségtelen megfelelések részben, a fenti tényezőkön kívül, tipológiai, areális, konvergens és közös szubsztrátum jelenségekre is visszavezethetők. A török és a többi altaji nyelvek között fennálló szoros kapcsolatok miatt a török nyelv magyar őstörténeti jelentőségének mérlegelésénél a mongol és a mandzsu-tunguz nyelvek tanulságait is figyelembe kell venni. Egyes kutatók a török nyelveknek az altajinál távolabbi genetikus rokonságát is lehetségesnek tartják. Beszélnek az altaji és az uráli nyelvek rokonságáról (Sauvageot, Räsänen), vagy újabban az altaji és a többi ún. nosztratikus nyelvek (uráli, indoeurópai, semita, hamita, dravida) rokoni kapcsolatairól (Illič-Svityč). Németh Gyula a török és a finnugor nyelvek között különlegesen régi, "rokonságszerű kapcsolatot" feltételezett. E távoli rokonítások igen vitatottak, a magyar őstörténet török háttere szempontjából pedig nem jelentősek." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:60)

A fent jelzett viták, feltételezések és megállapítások azért alakulhattak ki, mert a biztosnak

[1] Meg kell jegyezni, nem az legnagyobb baj, hogy tévedünk, hanem az, ha szándékot sem mutatunk arra, hogy érdemi vitákban vegyünk részt ezekben a témákban. Az pedig egyenesen tragédia, hogy a gyerekeink úgy nőnek fel, hogy igaz állításként kell nekik megtanulni a feltételezéseket, ugyanakkor a más lehetőségeket, más megoldásokat dilettáns munkának kell tartaniuk akkor is, ha több szakirányú diplomával és gyakran egyetemi doktori fokozattal, PhD-vel is rendelkeznek a dilettánsnak nevezett kutatók.

mondott szóetimológiák sem biztosak, hanem hiányosak és megalapozatlanok, továbbá azért is, mert a bizonytalan etimológiákat gyakran biztosként kezelték és ilyen alapokra építették a magyar nyelv finnugor rokonságát. Ezek után az altaji nyelvcsaládba sorolt nyelvekkel való magyar nyelvi kapcsolatokat a magyarnak az altáji nyelvekből való közvetlen vagy közvetett átvétellel magyarázták és magyarázzák. Miután tény nemcsak az uráli és az altáji nyelvcsaládba, hanem az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt számos nyelvvel való magyar nyelvi kapcsolat is, a kutatóink elmélete és állásfoglalása alapján nem maradt más, csakis az, hogy a magyarba kölcsönzés útján török, iráni, szláv, angol, német stb. szavak kerültek be közvetlen vagy közvetett úton. A legnagyobb probléma pedig ott rejtezik, hogy a fenti tudós megállapításokból teljesen kihagyták a szkítákat és a hunokat, akiket ráadásul az indoeurópai nyelvcsaládba soroltak. Sajnálatos módon a fenti összegzésben arról nincs szó, hogy Ščerbak és társai hun eredetűeknek, hun gyökerűeknek tartják az egyes török nyelveket, de legalább többen közülük kutatják és számba veszik a hun nyelvi elemeket.

Már az eddigi munkáinkban is számos alkalommal bemutattuk és utaltunk arra, hogy a szócikkek írói úgy tartanak számon magyar szavakat ősi örökségként a feltételezett, a nem igazolt, biztosan nem létező uráli, finnugor, ugor nyelvi egységből, hogy figyelmen kívül hagyták, nem vették számba a török és a mongol sőt a további nyelvi adatokat. Az is nagy súllyal esik a latba, hogy Kāšγari török nyelvében mintegy 1600 olyan szó van, amelynek magyar megfelelője ismert és használt.

A kutatásaink értelmében újra kell vizsgálni a magyar nyelvnek az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvekkel való kapcsolatát, a magyar és az altáji nyelvek kapcsolatait, így a török, ezen belül a magyar és a bolgár kapcsolatokat, továbbá a magyar és a mongol, ezeken túl a magyar és az indoeurópai nyelvek kapcsolatát, köztük a szláv, az angol, a német, a latin stb. nyelvviszonyokat.[2] (CZEGLÉDI 2012) Jelen dolgozatban a magyar és a török nyelvviszonyra hívjuk fel a figyelmet, amelybe beletartozik Kāšγari török nyelve, amely az akadémiai nyelvészet korszakolása értelmében az ótörök korszakhoz tartozik.

Szólni kell további, ma is mérvadó akadémiai álláspontokról. A török nyelvek alakulásában megkülönböztetnek őstörök, ótörök, közép-török és újtörök korszakot. A máig kizárólagosan érvényesnek tartott korszakokra osztás több ellentmondást is rejt magában. Az "őstörök korszak az első történetileg ismert török államalapításig, illetve az első töröknyelvű írásos emlékek koráig, a VI. illetve VIII. századig tart. Az első dátum a Türk kaganátus megalakulását (552), a második az első datált rovásírásos türk nyelvemlékeket jelöli. Az ótörök korszak alsó határát a kutatók eltérően adják meg. Egyesek a mohamedán arabság hatásának kezdetét (XI. sz.) mások a dzsingiszida mongol birodalom kialakulását (XIII. sz.) tartják az ótörök korszak végének. Ez utóbbi nézet kezd általánossá válni. A középtörök korszak a mai török népek irodalmi nyelvének kialakulásáig tart, ez a különböző török népeknél más-más történeti feltételek között, más időben történt. A török nyelveket kb. 100 millió ember beszéli. A török nyelveket két fő csoportra szokás osztani. Az első csoportba az ún. bolgár-török (r-török, ogur, csuvas) tartozik, amelynek egyetlen ma élő képviselője a csuvas. A másik csoportot köztöröknek (z-török, oguz) nevezik és több csoportra oszlik: A tulajdonképpeni oguz csoport legfontosabb nyelvei az oszmán-török, a türkmén és az azerbajdzsán vagy azeri; a kipcsak-török csoportba tartoznak a kazáni tatár, a baskír, a kirgiz, a kazak, a nogaj, a karakalpak, a karacsáj-balkár, a karaim, kumük, egyes krimi tatár nyelvjárások, néhány üzbég nyelvjárás. Az ún. turkesztáni csoport legfontosabb nyelvei az üzbég, a turkesztáni török nyelvek

[2] Tekintettel arra, hogy ezeknek a nyelvviszonyoknak a kutatásai egyenként is külön szakembert igényelnek, ehhez a munkához csakis egyetemi vagy akadémiai kutató csoport létrehozása szükséges. Erre pedig csak abban az esetben nyílik lehetőség, ha a Magyar Tudományos Akadémia beismeri ezen a téren a tévedéseit és hajlandó a párbeszédre, a vitára, vagy pedig elveszíti azt a kizárólagos jogát, hogy a közoktatási és a felsőoktatási intézményekben tanítandó anyagot ő határozza meg.

(modern ujgur, *turki* stb.), a szalar, egyesek ide sorolják a sárga ujgurt is. Vitatott a helye a nemrég felfedezett, Iránban beszélt haladzsnak..... A szibériai csoport legfontosabb nyelvei az altaji török vagy ojrot, a hakasz, a sor, a csulimi és a tuvai. Ezektől sok archaikus vonásával válik el a jakut nyelv." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:58-59)

Jelenleg a kutatásban általánosan elfogadott és alkalmazott nyelvcsalád elmélet szerint az altáji nyelvcsalád esetében is egy olyan ősi nyelvi egységet feltételeznek és tartanak kiinduló nyelvként, amiből idővel különvált az őstörök, az ősmongol és az ős-mandzsu-tunguz. A feltételezések tovább folytatódnak, egyben a fentiekkel sincsenek teljes összhangban: "Őstöröknek nevezzük a török nyelveknek történeti-összehasonlító módszerrel rekonstruálható legrégibb formáját. Ez a még egységet képező, de természetesen nem homogén alapnyelv kora, amelynek hosszú belső története van. Belső változásait nyelvjárási hálózatának kialakulását csak igen nagy vonalakban ismerjük. Legutolsó korszakában megindult a későbbi, ótörök nyelvek előzményeinek kialakulása, ezek kölcsönhatása ekkor még intenzív volt. Az önállósodás intenzívvé válása és a bolgár-török és köztörök csoportok kialakulása az időszámításunk kezdete körüli évszázadokra tehető. Az őstörök korszakra, még annak utolsó fázisaira sem rendelkezünk egykori írásos emlékekkel. Rekonstrukcióját belső és külső források figyelembevételével kell megkísérelni. A belső források adatait a török nyelvek emlékei, mai adatai, nyelvjárásai és rendszere szolgáltatják. A külső források elsősorban a nem-török nyelveknek az őstörök által átvett szavai valamint az őstörökből más nyelvekbe átkerült szavak. Igen nagy óvatossággal használható e korszak tulajdonnévi (nép, személy és földrajzi név) anyaga. Az őstörök nyelvállapot rekonstrukciójához fontos adatokat szolgáltat az összehasonlító altajisztika." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:62-63)

Semmi nem igazolja ennek a rekonstruált nyelvi egységnek a valamikori meglétét. Ráadásul ennek a korszaknak a felső határa lehet akár i.sz. 700 is, amely 200 évre megközelíti az ún. magyar honfoglalást, másképpen Árpád népének a bejövetelét a Kárpát-medencébe. Ha ez lenne az igaz, akkor csupán 200 éve maradt volna a magyarságnak arra, hogy átvegye az ótörökből a jövevényszavakat. Ráadásul ezekből számon tartanak csuvasos jellegű ótörök jövevényszavakat és egyszerűen csak ótörök jövevényszavakat. Mindenesetre a fentiekből az is következik, hogy az őstörök korszak nyelvét, vagyis az i.sz. 552 előtti feltételezett őstörök korszak nyelvét alkotják az *r*-török és a *z*-török, másképpen a bolgár-török és a köztörök nyelvek ősei. Ezek után az ótörök korszakot a *z*-török nyelvek képviselik, másrészt az *r*- török nyelveket külön korszakolták ősbolgár, óbolgár, középbolgár és újbolgár néven, miközben a csuvast őscsuvas, ócsuvas, középcsuvas és újcsuvas korszakokra osztották. A *z*-török, azaz a köztörök és a bolgártörök valamint a csuvas korszakolások egymáshoz való viszonya között is rengeteg az ellentmondás, amit csak megerősítettek azzal, hogy a törököt a mongol és a mandzsu-tunguz nyelvekkel együtt az altáji nyelvcsaládba sorolták. Ennek az altaji nyelvi egységnek a korszakáról, a török és a mongol valamint a mandzsu-tunguz nyelvek különválásáról, annak idejéről és helyéről nem szól a fenti egyetemi jegyzet. Mint ahogy arról sem, hogy a csuvas népnévnek nincs részükről elfogadható magyarázata. Ráadásul azt sem vették figyelembe, hogy a csuvas nevű népcsoport viszonylag igen későn jelenik meg a Volga nagy kanyarulatában és ott rátelepedett a helyi volgai-bolgár birodalom népére. Innentől kezdve - a XIV századnál nem korábban - érvényes a csuvas elnevezés a Volga vidékén. (CZEGLÉDI 2011, 2012)

Az ótörök korszakot arra az időre teszik, amikor már vannak írásos források. "Időszámításunk IV. évszázadában a források már különálló török népekről beszélnek. 552-ben alakul meg az I. Türk Kaganátus, de egykorú török nyelvemlékeink csak az ún. II. Türk Kaganátus idejéről kezdve vannak. A török nyelvű emlékek mellett e korszak nyelvállapotának rekonstrukciójához figyelembe kell venni az ótörök nyelvekből más nyelvekbe átkerült jövevényszavakat, továbbá e kor más nyelvű forrásaiban felbukkanó ótörök glosszákat és tulajdonneveket is. A későbbi török

nyelvemlékek és nyelvek is fontos adatokat szolgáltatnak e korszak nyelveinek rekonstrukciójához. ... Az ótörök korszak emlékei több nyelvet és nyelvjárást tükröznek. .... Ezért e forrásokat gyakorlati szempontból írástípusok és korszakok szerint csoportosíthatjuk. E szerint beszélünk rovásírásos, szogd írásos, ujgur írásos, manicheus írásos, bhrami írásos, és arab írásos emlékekről. E korszak emlékeinek nyelvei a köztörök típusba tartoznak, jellemzőik közül megemlíthető a szókezdő y-, a szóközépi -d- (egyesek helytelenül, e hangot már ebben a korban spiránsnak tartják), szókezdő helyzetben a d- és g- hiánya, a b > m fejlődés még csak szórványos, az ún. labiális attrakció (a nyílt illabiális magánhangzók labializálódása labiális magánhangzó után) még nem figyelhető meg, vagy csak ritkán. (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:64)

Miután az ótörök korszak emlékeit köztöröknek tartják, adódik a kérdés, milyen korszakból, mikor és hol vette át a magyar az ún. csuvasos jellegű ótörök jövevényszavakat, hiszen ennek az átvételnek már Árpádnak a Kárpát-medencébe bejövetele előtt meg kellett volna történni. Ráadásul arra sem kapunk magyarázatot, hogyan viszonyul egymáshoz a csuvasos jelleg és az ótörök korszak.

Az akadémiai álláspont szerint "A bolgár-török nyelvcsoport egyetlen ma is élő képviselője a csuvas (1,7 millió). Két fő nyelvjárása a virjal (északi) és az anatri (déli), ez utóbbi az irodalmi nyelv alapja. A csuvasok a volgai bolgárhoz közelálló, de azzal nem azonos nyelvjárás folytatói, melyre igen erősen hatott a finnugor szubsztrátum és a kazáni tatár nyelv.". (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:84)

A helyzetet bonyolítja az, hogy a csuvas nevű nép viszonylag későn - nem korábban, mint a XIII. század - az ún. Csuvasszkaja doroga-n, azaz csuvas úton jött komi-zürjén területről a Volga nagy kanyarulatába, ahol volgai bolgárok laktak. Ez azt is jelenti, hogy a csuvas nem a bolgár egyik nyelvjárásának a folytatója, továbbá nem a kazáni tatár nyelvnek a csuvasra történő hatásáról van szó. Az ó-orosz források fényében a csuvasok a kazáni tatár nyelv kialakulásában is komoly szerepet játszottak ugyanúgy, mint ahogyan a mai csuvasnak a kialakulásában játszott szerepet a csuvas a volgai bolgár szubsztrátummal együtt. S a volgai bolgárok hun eredetűek. Ráadásul a csuvasokra nem a volgai bolgár birodalom területén lévő finnugor nyelvi szubsztrátum volt hatással, hanem az orosz források és a földrajzi névi kutatások fényében is a csuvasok a komi-zürjén területről hozták a saját tárgyi, szellemi és nyelvi kultúrájukat.

Ezek után ennek a figyelmen kívül hagyásával az akadémikusaink által felállított őscsuvas, ócsuvas, középcsuvas és újcsuvas korszak alap nélkül maradt, továbbá okafogyottá vált a "magyar nyelvnek a csuvasos típusú jövevényszavai" megnevezés. Ráadásul az ún. csuvas bélyeg léte, amit bolgár bélyegnek is szokás nevezni (rotacizmus, lambdacizmus stb.), nem igazolt, tehát ismét alap nélkül maradtak a "magyar nyelvnek a csuvasos típusú jövevényszavai". (CZEGLÉDI 2011. A magyar-bolgár nyelvviszony.)

Végül az akadémiai álláspont szerint "A középtörök korszaknak a magyar őstörténet szempontjából legjelentősebb emlékcsoportja a volgai bolgárok nyelvemlékei. ... a bolgár-török lakosság a XIV. század közepéig megőrizte nyelvét. A volgai bolgár nyelvemlékek sírfeliratok, a legrégibb emlék 1281/82-ből való." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:77-78)

Ez azt is jelenti, hogy a volgai bolgár sírfeliratok korának volgai bolgárai a középtörök korszakhoz tartoznak. Nincs azonban szó arról, hogy hova sorolódnak az óbolgár és az ősbolgár elemek. Párhuzamosak lennének az őstörök és az ótörök korszakkal? Ez utóbbi kettőhöz nem tartozhatnak, hiszen azokat z-török nyelvek alkotják az akadémiai tanítás szerint. Ha ősbolgár és óbolgárokról szó van, akkor a volgai bolgár és a kaukázusi bolgárok hogyan sorolódnak be ebbe a

két korszakba, vagy hogyan viszonyulnak ehhez a két korszakhoz?. Tovább menve, az ősbolgár, az óbolgár valamint a középbolgár korszak kifejezéseihez hogyan viszonyul az őscsuvas, ócsuvas, középcsuvas. Tovább bonyolítja a helyzetet, több ellentmondást is tartalmaz a TESz-ben az a gyakran alkalmazott meghatározás, mely szerint bizonyos magyar szavakat "csuvasos jellegű ótörök jövevényszó"-nak tartanak.[3] Eszerint vannak z-török jövevényszavaink az ótörök korszakból és vannak csuvasos jellegű ótörök jövevényszavaink. Ezek után már csak az átvétel helye, ideje hiányzik.

Az akadémiai álláspont képviselői szerint "A középtörök források jóval gazdagabbak az ótöröknél. Elvileg itt is meg kell különböztetnünk a középtörök nyelven írt szövegeket, a szomszéd nyelvek középtörök jövevényeit és a nem török írásbeliségű kultúrák forrásainak török glosszáit és tulajdonneveit. Mivel azonban ez a korszak a magyar őstörténettől már igen messze van, az itt található anyag jelentősége elsősorban az, hogy segítségével az ótörök vagy őstörök alakot lehet rekonstruálni, az idevonatkozó forrásanyagot még vázlatosabban kell tárgyalnunk. A közép-török nyelvek emlékeit négy csoportra oszthatjuk. Az ún. keleti csoport irodalmi nyelve a kvárezmi, amely gyökereivel a karakhanida irodalmi nyelvbe nyúlik vissza, de egyben jellemző rá az erős oguz és kipcsak hatás, valamint az arab és perzsa egyre növekvő befolyása. Ezt az irodalmi nyelvet, amely fénykorát a XIV. században éli a Kvárezmen kívül az Aranyhorda központjában Szarájban, a Szir Darja alsó folyásánál, sőt a Krímben is használták. Helyi változatait az oguz és a kipcsak elemek különféle aránya jellemzi. Kutatását megnehezíti, hogy emlékei közül csupán egynek ismerjük egykorú kéziratát, a többi a kései másolatok többé-kevésbé torzító közvetítésével került hozzánk. A XV. században a timurida birodalomban a kvárezmi helyét a csagatáj irodalmi nyelv veszi át. Egyesek ezt (sőt a kvárezmit is) már az üzbég irodalmi nyelv korai formájának tartják. E korszakból igen gazdag irodalmi anyaggal rendelkezünk." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:77)

Az arab írásos emlékeknél a csagatáj nyelv kapcsán szólni kell arról az álláspontról, mely szerint "Párhuzamosan az iszlámnak a törökök közötti terjedésével egyre nagyobb tért hódított az arab írás használata. A XI. században Kásgárból kiindulva terjedni kezd egy török irodalmi nyelv, melyet karakhanidának, hakanidának vagy közép-töröknek is hívnak. Ennek lejegyzésére már az arab írást használták. E korszak három kiemelkedő műve Mahmud al-Kásgari török nyelvtana (1072-1078/1226), a balaszaguni Jusuf Hasas Hadzsibnak "Kutadgu Bilig" (1069, másolatai XII/XIII. századtól) című munkája és Adib Ahmed ibn Mahmud jugnaki "Atabat al-haqaiq" című műve (XIII. sz. első fele, XV. századi másolatai). A karakhanida emlékek már jelentős változásokat tükröznek a korábbi nyelvállapotokhoz képest. A karakhanida irodalom az ótörök korszak legnagyobb terjedelmű és legváltozatosabb anyagot tartalmazó forráscsoportja." (HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976:68)

Adódik az első kérdés, hogy egy adott "török irodalmi nyelv, melyet karakhanidának, hakanidának vagy közép-töröknek is hívnak", hogyan lehet "az ótörök korszak legnagyobb terjedelmű és legváltozatosabb anyagot tartalmazó forráscsoportja"?

Számunkra a fentiekből leszűrhető egyik tanulság, hogy Kāšγari török nyelve alapul szolgált a karakhanida irodalmi nyelvnek, amelynek a szálai a kvárezmi majd a csagatáj irodalmi nyelvhez vezetnek. A másik tanulság, hogy a korszak beosztások és a korszakok időbeli határai nem esnek egybe. Nem egyértelmű, hogy a karakhanida az ótörök vagy a középtörök korszaknak tartott

[3] Az ótörök a fenti meghatározások szerint z-török lehet, a csuvasok az ó-orosz források szerint is komi-zürjén területről legkorábban csak a XIII. században jöttek a Volga nagy kanyarulatába, ráadásul legkésőbb a XIII. századtól már középtörök korszakról beszélnek. Az is ellentmondásos, hogyan viszonyul ehhez az óbolgár és a középbolgár korszak nyelve.

nyelve-e. Ha középtörök, akkor miért tarthat az ótörök a XIII. századig. A csagatáj pedig olyan ma nem beszélt nyelv, amelynek a gyökerei elvezetnek a fenti megállapítások alapján a kvárezmin keresztül a karakhanida irodalmi nyelvig, innen pedig még tovább, Mahmud al-Kāšγari török nyelvéig. Következetlenségnek számít, hogy az egyik megfogalmazás szerint ugyanabba a középtörök korszakba sorolják a karakhanidát, vagyis Kāšγari nyelvét is, mint a csagatájt. Időben pedig csakis az i.sz. VI. század utáni időről lehet szó, hiszen az őstörök a VI. századi kőfeliratok nyelvéig tart. A fentiek alapján a magyar és a Kāšγari török nyelve közötti egyezések azért lehetségesek, mert a magyar átvette, kölcsönözte ezt a kb.1600 szót. Nagy kérdés, hol és mikor, ráadásul a fenti korszakbeosztások szerint a magyaroknak az átvételre 200 évük volt, legfeljebb 300. Az átvétel helye sem biztos. Hozzá kell tennünk, hogy egy nép csak akkor vesz át szavakat, grammatikai morfémákat, ha az nincs meg a saját nyelvében, tovább menve azért nincs meg, mert a hozzá tartozó munkaművelet, tárgy, készítmény, növény, állat stb. sem ismert. A hiánynak az oka pedig az, hogy az emberek olyan helyről kerültek az átvétel színhelyére, ahol a természeti környezet nem kényszerítette őket arra, hogy ezeket az eszközöket használják, ilyen állatok, növények nem léteztek az ő korábbi lakóhelyeik környezetében. Ilyen hatalmas mennyiségű szóanyag és a vele járó nyelvtani elemek átvétele igen hiányos nyelvet feltételez, ráadásul az átvevő és az átadó nyelveknek a gondolkodása, az azokat beszélők nyelvi tudata is különböző kellett volna legyen. A magyar és a török viszonylatában ezekről szó sincs.

A kutatásaink során számos ponton már eddig is szembe kerültünk a fenti akadémikus megállapításokkal. Az alábbiakban bemutatom azt a mintegy 1600 szót Kāšγari anyagából, amelynek magyar rokona is van, miközben jelzem a szóetimológiákban megmutatkozó hibákat, tévedéseket. Előtte azonban szólunk magáról a Kāšγari kiadványról.

A szótárnak és nyelvtannak az alábbi orosz nyelvű kiadását fordítottam magyarra: Kiadó: R.B. Szulajmenov Keletkutató Intézet, Oktatási és Tudományos Minisztérium, Kazah Köztársaság, Almati „Dajk Press" 2005; a szerző neve: Mahmūd al- Kāšγarī; a mű címe: Dīvān Lugāt at-Turk; arab nyelvről oroszra fordította és az előszót írta Z.-A. Auezova, a szómutatót írta R. Ermers. A mű a Kazakisztáni Orientalisztikai Kutatások sorában jelent meg. A Szerkesztő Bizottság tagjai: I. N. Taszmagambetov (elnök), M.H. Abuszeitov (elnökhelyettes), Ju. G. Baranova, B. A. Kazgulov, B. E. Kumekov, K. Muminov, K. T. Talipov (Kazahsztán), R. G. Mukminova (Üzbegisztán), Sz. G. Kljastornij (Oroszország), M. Hazanov (USA), V. Furnyo (Franciaország).
Az orosz nyelvű kiadás terjedelme1288 oldal + 2 oldal.

2.1. A könyv előszavát és bevezetőjét a saját fordításomban tájékoztatásul az alábbiakban közre adom[4]

Jelen kiadvány elsőként tartalmazza a török szótárirodalom első szótárának, a „Dīvān Lugāt at-Turk**"** –nak az eredeti arabról való teljes fordítását, amelyet Mahmūd al- Kāšγari állított össze a XI. században.

A „Dīvān" al- Kāšγarī –nak zseniális munkája hírnevet szerzett a muzulmán világ határain túl, általános emberi mértékben is az ismeretek legértékesebb forrása.

A javasolt kiadás szövegét Z. – A. M. Auezova keletkutató szerkesztésében állították össze s az arab eredetiből pontos fordításra törekedtek.

A könyv egyaránt ajánlott a történész-, a nyelvész-kutatóknak, a tanároknak és az olvasók széles körének. A török szótárirodalom történetében az első szótár, a *Dīvān Lugāt at-Turk* sorsa csodálatosan alakult. A szerzője Mahmūd ibn al-Huszejn ibn Muhammad al- Kāšγarī tanúja volt a

[4] Tekintettel arra, hogy jelen írás tájékoztató jellegű, eltekintünk a jegyzetek közlésétől, amelyek megtalálhatók lesznek a magyarra fordított teljes Kāšγari anyagban, hozzáférhetők más nyelvi változatokban (pl. orosz, azerbajdzsán, oszmán-török, német, angol) nyelvű változatban.

törökség rendkívüli hadi diadalának a muzulmán civilizáció hatalmas térségében a XI. században. A „Dīvān", mint egyetemes szótár azért született, hogy megismertesse a muzulmán világot a hatalomra került török hódítók kultúrájával és nyelvével. A szerző látta a törökök nyelvében az erőt, amelyet összehasonlított az arab Megnyilatkozás muzulmán nyelvének erejével. A *Dīvān Lugāt at-Turk* a törökök nyelvének, történelmének és kultúrájának a belsejéből a külső világ felé irányul, a műfaja – kétnyelvű szótár, amelyet egy török írt arab nyelven a muzulmán világ egyesítése érdekében.

Az idő úgy hozta, hogy a XX. századig a török nyelv a maga sok nyelvjárásával elsősorban azoknak vívta ki az érdeklődését, akiknek anyanyelve volt, bár sok török szó átment a nem törökök nyelvébe is. Közel egy évezreden keresztül – a XI. századtól a XX. századig – az arab nyelven írt „Dīvān" úgy tűnt, hogy csak egy szűk muzulmán tudós kör számára volt ismert, akik az igazi lényegét megértettek.

A XX. század elején, amikor a török nyelvjárások ismerői a legkülönfélébbeknek tűntek politikai, földrajzi és felekezeti téren, - időnként jelentősen eltávolodtak egymástól – a „Dīvān" kéziratos másolatai a török nyelvészek kezébe kerültek, akik értékelték az igazi nagyságát ennek a ritkaságnak, amely pontos olvasatnak tűnt olyan egész sor szempont szerint is, amelynek az alapjait a modern turkológia rakta le. A „Dīvān" Juszuf Balaszagunszkij Kutadgu Billik-e mellett lényegét tekintve az egyik legrégebbi könyv, amely a szövegeket török nyelven tartalmazza: az ő időben közeli elődei megőrződtek napjainkig, - az orhoni-jenyiszeji írás emlékei, - amelyek eljutottak hozzánk más, nem könyv formájában – kőfeliratok alakjában.

Jelen kiadás az első kísérlete a *Dīvān Lugāt at-Turk* arab eredetiről oroszra való fordításának. A sors akaratának köszönhetően a mai korban az orosz nyelv a kommunikáció összekötő szálává vált a nagyszámú török népek között. A „Dīvān" oroszra való fordításának elkerülhetetlenségét tudományos társaság jelentette be még a múlt század 60-as éveiben, de egy sor ok miatt nem valósult meg.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* - amelyet arab nyelven hoztak létre és amelyben a török törzsek kultúráját és szókincsét írták le - gazdagsága és sokoldalúsága megköveteli ezen emlék kutatóitól és a fordítóitól legalább az arabisztika és a turkológia területén való kutatást, sőt az iranisztika és a Kína-kutatás területén való jártasságot is. A szöveg sokrétűsége a *Dīvān Lugāt at-Turk* időbeli távolsága miatt is elkerülhetetlenül hagy maga után néhány kérdést vitásnak és megoldatlannak, amely kérdések mindenek előtt a török szavak kiejtésére és a fordításra vonatkoznak. A turkológia terén az új kutatások javíthatják az általunk javasolt értelmezést annak ellenére, hogy a fordítók széleskörű ismereteket szereztek s a munka közvetett segítőinek a száma is tekintélyes, akikről szintén szólunk az alábbiakban. A fordító nagy elismerését fejezi ki a tanároknak, kollégáknak, a közeli ismerősöknek és mindazoknak, akiknek a részvétele lehetőséget adott az előkészületre és a *Dīvān Lugāt at-Turk* fordítására. Hálás a Kazakisztánban élő Fond Dzsordzs Szorosz-nak és a „Dajk-Pressz" kiadónak a szervező és finanszírozó támogató munkájáért, amelyet ennek az egyedülálló emléknek a fordítása érdekében tettek.

Az egész munka során különös hálával gondolt a tudományos vezetőjére és Tanítójára, aki megnyitotta számára az arab irodalom világát. Ő Anna Arkadyevna iszkoz-Dolinyina, a filológiai tudományok doktora, A Szentpétervári Állami Egyetem keleti fakultása arab filológiai tanszékének professzora.

Szapargali-aga Omarbekov nyelvjáráskutató, a kazak nyelv nagyszerű ismerője, a filológiai tudományok doktora a nyelvtudomány témakörében tartott érdekes előadásai során világossá tette, hogy a *Dīvān Lugāt at-Turk* a mai török nyelvek kutatásakor nagyon időszerű.

A Keesz Verszteeh professzorral, a Hollandiai Nejmegen Katolikus Egyetem Közel-keleti nyelvek tanszékének a vezetőjével folytatott tudományos beszélgetések óriási segítséget jelentettek neki a *Dīvān Lugāt at-Turk* elemzésekor és a fordítás Előszavának a munkálataiban.

A Szómutató összeállításakor a fordításban nagy részt vett ki Alekszandr Kajzer, a Van Dale holland kiadó munkatársa, aki a különleges számítógépes programok egész sorát dolgozta ki. A

szöveg számítógépes megmunkálásában valódi segítséget nyújtott Rob Hekkersz, ennek a kiadásnak a programozója is.

Marat Katajevics Szembin, a kazakisztáni társadalomtudós jelentős információs segítséget adott azzal, hogy elküldte Hollandiába a szovjet turkológusok munkáit.

Hála a közeli hozzátartozóknak azért, hogy a fordítási munkálatokkal kapcsolatban segítségére voltak. Felbecsülhetetlen értékű a részvétele a kedves feleségének Robert Ermersz doktornak, az arab és a török nyelvtudomány szakemberének a szöveg folyamatos szerkesztésében és köszönet a számítógépes munkálataiban való részvételéért, a Szómutató összeállításában végzett munkáért és a török szótárirodalom kérdéseiről való konzultációkban való részvételéért. Horlan Matenovna Rahimbek, kitűnő pedagógus, az irodalom ismerője és értékelője, a fordító kedves Édesanyja nagy segítségére volt az orosz szöveg és a fordításhoz írt Előszó szerkesztésében. Az Édesapja Murat Muhtarovics Auezov, a nagyapja Maten Rahimbekov és a gyerekei: Zsanel, Zsami-Rianne, Hazir-Zserar az ihlet kiapadhatatlan forrásai voltak a fordítási munkálatokban és az új ismeretek keresésében.

Z. – A. M. Auezova
2004. április.

2.2. A könyv előszavában olvashatunk A *Dīvān Lugāt at-Turk* kiadásáról

A XX. század elejétől kezdve a „Dīvān" ismertté vált az egész világon, miután elterjedt a fordítási kiadások valamint az ó- és a közép-török nyelvek szótárainak egész sora, amelyek a szótárirodalom anyagát gazdagították. Elsőként 1915-1917 között Törökországban publikálta K. Rifat. 1928-ban a német keletkutató K. Brokkelmann hozta létre ennek a kiadásnak az alapján a „Közép-török nyelv szótára"-t. 1939-1941 között B. Atalaj kiadta az emlék török nyelvű fordítását, - majd pedig a fakszimile (hasonmás) kéziratot (1941-ben) szómutatóval (1943-ban).

A fent jelzett kiadások – mindenekelőtt a „Dīvān" török nyelvre való fordítása, amelyeket B. Atalaj készített, - lehetővé tették Sz. Mutallibovnak, hogy 1960-1963 között lefordítsa üzbég nyelvre, és G. Abdurahmonov-val együtt összeállítsák a szómutatót a fordításhoz. 1969-ben a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete a „Dīvān" szótári anyagának a nagy részét bevonja a B. Atalaj török nyelvű fordításán alapuló átírásba, az Ótörök szótárba az orhoni-jenyiszeji és az ujgur írásos emlékek anyagaival együtt.

1972-ben Nagy-Britanniában adták ki Dzs. Klozen „A török nyelvek a XIII. századig etimológiai szótára"-t. A műbe hatalmas anyagot vontak be a *Dīvān Lugāt at-Turk* –ből, idézve a „Dīvān" hasonmás kéziratos kiadásából, amelyet Atalaj készített elő.

Kínában 1981-1984 között kiadták a *Dīvān Lugāt at-Turk* újgur nyelvű fordítását, amelyet Ibrahim Muti, Imin Turszun és mások készítettek elő.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* –nak az Amerikai Egyesült Államokban 1982-1985-ben megjelent angol fordítását R. Denkoff és Dzs. Kelli készítette elő a kézirat alapján és részletes tudományos jegyzetekkel valamint mutatókkal látta el.

1990-ben Törökország Kulturális Minisztériuma a „Dīvān" új hasonmás kéziratos kiadását jelentette meg, amely visszaadta az eredeti színét és méretét. A kutatók széles körének nyílt lehetősége Mahmūd al- Kāšγarī eredeti halhatatlan munkájának a tanulmányozására.

1997-ben Kazakisztánban volt kiadva a *Dīvān Lugāt at-Turk* kazak nyelvű fordítása, amelyet A. Jegeibaj készített elő.

Ismereteink szerint a „Dīvān" teljes orosz nyelvű fordítása eddig még nem jelent meg, bár a "Szovjetszkaja Tyurkológija" című folyóiratban még 1972-ben, majd 1987-ben emlékeztek meg A. Rusztamov –nak az orosz nyelvű fordításról készített munkájáról.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* fordításairól szólva tíz éveket vártunk a napvilágra kerülésre, nem lehet szó nélkül hagyni az azerbajdzsán nyelvre történő fordítást, amelyet Halid Szaid Hodzsajev

készített elő a szovjet tudomány számára 1935-1937-ben. A „Szovjetszkaja Tyurkológija” tanúsága szerint 1988-ban ez a fordítás még kiadatlan maradt és az Azerbajdzsán Köztársaság Tudományos Akadémiájának a széfjében őrizték.

A fordító szól A *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak a XX. századi kutatásokban elfoglalt helyéről.

A XX. században – a megalkotás után száz év múlva - a *Dīvān Lugāt at-Turk* az egész világon ismert lett, mint a tudás forrása, amelynek az értéke az idők folyamán csak nő.

A „Dīvān”-nak már az első kiadása - amelyet K. Rifat hozott létre 1915-1917-ben Isztambulban – kiváltotta a nemzetközi tudós közösség nagy érdeklődését.

A kiemelkedő német keletkutató K. Brokelmann 1918-tól kezdődően a cikkek sorát írta meg, amelyeket nyelvészeti kirándulásoknak, szólásoknak szentelt s amelyek a török törzsek életéről, nyelvjárásairól tanúskodtak s amelyhez Mahmūd al- Kāšγarī vezette el és 1928-ra előkészítette a fent említett „Középtörök nyelv szótára”-t.

1921-ben a német keletkutató G. Bergstresszer a *Dīvān Lugāt at-Turk* szerkezetének szentelt egy cikket, amelyben összehasonlította al-Fārābī „Dīvān al-Adab”-jával. F Hommel 1923-ban jelentetett meg egy tanulmányt a „Dīvān”-ban szereplő ótörök közmondásokról.

A legkitűnőbb orosz keletkutató V. V. Bartold 1921-ben „A XI. század török-arab szótára” címen előadást készített, amelyet Péterváron az Orosz Régészeti Társaság Keleti tagozatának ülésén adott elő. A „Dīvān” történeti-néprajzi anyaga a legfontosabb forrásként szolgált V. V. Bartold számára a törökök történetéről szóló saját elképzelései kidolgozásában, amelyet legteljesebb mértékben a Közép-Ázsia török népeinek történetéről szóló ismert ciklusában fejtett ki s amelyet Isztambulban az egyetemen adott elő 1926-ban.

Ugyanabban az évben Sz. E. Malov orosz turkológus az ótörök irodalomról szóló saját szövegébe beletett néhány verset a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ból lefordítva azt orosz nyelvre, 1951-re pedig elkészítette „Az ótörök írások emlékei” tanulmányát, amelybe bekerült egy hatalmas anyag a „Dīvān” tanulmányozása kapcsán.

A 20-as években nagy jelentőséget tulajdonítottak a *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak és a Szovjetunió török nyelvű területein az elemző vizsgálatok tárgyává vált (vö.: pl. B. Csobanzade és P. K. Zsuze Azerbajdzsánban, Dzs. Velidov Tatarisztánban, A. FitratÜzbegisztánban kiadott munkáit).

A 30-as évektől kezdődően M. F. Koprjulju török keletkutató jelentetett meg egy sor munkát, amelyet a – jelentős mértékben a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagán alapuló - török nyelvek történetének szentelt. Egy másik török tudós A. Z. Validi Togan 1932-ben írt cikkeket a *Dīvān* keletkezési dátuma pontosításáról és Mahmūd al- Kāšγarī életrajzának megírásáról.

1935-ben A. Germann publikál cikket a török törzsek térképéről, amelyet Mahmūd al- Kāšγarī készített és beletett a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ba.

Néhány év múltán a Szovjetunióban ehhez az igen érdekes témához fordul I. I. Umnyakov.

1935-ben a Szovjetunióban publikálták a „Türkmének és Türkménia történetének anyagai”-t, amely tartalmaz néhány V. I. Beljajev idézte ismeretet Mahmūd al- Kāšγarī-ról és munkájáról, valamint töredékeket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ból s amelyet a türkmén-oguzoknak szenteltek I. N. Lemanov (orosz nyelvre történő) fordításában.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* török nyelvű fordításának a napvilágra kerülése - amelyet Atalaj készített (1939-1941) – adott lehetőséget arra, hogy Mahmūd al- Kāšγarī munkáját a török nyelveket ismerő - bár az arab nyelvet nem mindig – kutatók szélesebb köre tanulmányozza. A kiemelkedő szovjet turkológus A. N. Kononov következtetése szerint Atalaj fordítása „sajátos szerepet játszott a turkológia fejlődésében, a turkológusok kezébe a következtetéseket illetően mély és az anyag tartalmát illetően fontos munkát adott”. A *Dīvān Lugāt at-Turk* kutatásának a történetében jelentős esemény volt B. Atalajnak a kézirat hasonmás kiadása (1941-ben) és a „Dīvān”-hoz írt szómutató (1943-ban).

Az 50-es években O. Pricak jelentetett meg cikkeket, amelyeket a Karahanidák történetével foglalkozó vitás kérdéseknek és Mahmūd al- Kāšγarī életrajzának szentelt. 1956-ban A. Bombacsi fordított egy részt a „Török irodalom története”-ben a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ből vett költői idézetek

áttekintésére.

1958-ban került napvilágra Sz Ahalla kutatása, amely mint a mai török nyelvek egyikének történetéről szóló első munka kapcsolatos a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagával. 1959-ben adták ki Sz. K. Ibragimov és V. Sz. Hrakovszkij munkáját a kazak nyelv kialakulásának történetéről a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagainak fényében.

A szovjet turkológia történetében fontos esemény volt a *Dīvān Lugāt at-Turk* üzbég nyelvű fordításának a megjelenése, amelyet Sz. Mutallibov készített (1960-1963). A. N. Kononov értékelése szerint „a „Dīvān"-nak B. Atalaj és Sz. Mutallibov készítette fordításai a turkológusoknak rendelkezésükre bocsátottak egy reményteljes anyagot ennek a kiemelkedő emléknek a hangtani-nyelvészeti és szókészlettani kutatásai számára és a török nyelvek történetének mélyebb tanulmányozásához reményteli támaszként szolgáltak."

A 60-as -70-es években a Szovjetunióban sok munkát adtak ki, amelyet Mahmūd al- Kāšγarī-nak és a *Dīvān Lugāt at-Turk* különböző szempontú megközelítésének szenteltek. Nagy részük a nyelvtudomány témakörébe tartozik és mindenek előtt a török nyelvek történetének tanulmányozásával és azok csoportosításával kapcsolatos (róluk részletes felvilágosítást lehet találni A. N. Kononov írásaiban a „Szovjetszkaja Tyurkologija" folyóiratban, ahol a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ról szóló kutatási tevékenységeket összegzi).

A 70-es években amerikai tudósok R. Denkoff és Dzs. Kelli publikált egy sor cikket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ról, 1982-1985-ben pedig kiadták az angol nyelvű fordítását. A munkálatok során nagy figyelmet fordítottak a nem világos, a javított, a kiegészített és egyértelműen hibás kéziratrészekre, amely lehetővé tette a szöveg tudományosan megújított javítását s amely a régi kéziratokkal való munkálkodáshoz elengedhetetlenül szükséges. A fordítást olyan jelentős kutatások előzték meg, amelyeket a *Dīvān Lugāt at-Turk* dátumozásának problémáira fordítottak, valamint a későbbi betétek megvilágosításának és a kézirat szövegének kiegészítésével kapcsolatos módszerekre irányítottak, a történetének keletkezési körülményeire, a szókészlet szerkezeti felépítésére és a tartalomra, hiszen al- Kāšγarī a Könyvében az arab szókészlet kifejezéseit is használta, figyelmet fordítottak a „Dīvān"-ban felállított fonológiára. Denkoff és Kelli fordítását ellátták a török szavak szómutatójával a legrészletesebb névszói és tárgyi mutatókkal együtt.

A nyolcvanas évek publikációi közül, amelyek a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagát tanulmányozzák, meg kell említeni H. Korogla-nak az ótörök irodalomról szóló cikkét, valamint a pétervári keletkutató A. B. Halidov munkáját is, amelyben a *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak az al Fārābī „Dīvān al Adab"-jával való összehasonlítását végezte.

A holland keletkutató R. Ermersz tanulmányában - amelyet a török szótárirodalom történetének szentelt az arab nyelvtudomány kategóriájában (1999-ben) - különös figyelmet fordított a *Dīvān Lugāt at-Turk* hangtani és mondattani elemzésére illetőleg a török nyelvtudományban betöltött szerepének a megvizsgálására.

Nagy érdeklődést mutatott ezen a téren I. Havensild kutatása, amelyet a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ban szereplő állatneveknek szentelt.

Az ótörök kultúra tanulmányozása elkerülhetetlenül elvezeti a kutatókat azoknak az ismereteknek a forrásához, amelyeket a szomszéd kultúrák hordozói hoztak létre: arab, iráni, kínai. Nehéz lenne túlbecsülni azon ismeretek összehasonlító tanulmányozásának fontosságát, amelyeket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ben találunk összehasonlítva a törökökről szóló kínai források adataival. Az e területről szóló legutóbbi publikációk között meg kell említeni M. Biran cikkét a Karahanidákról, valamint a kazakisztáni kína-kutató Ju. A. Zuev monográfiáját, amelyet a korai törökség ideológiája elemzésének szentelt.

2.3. A továbbiakban Auezova szól A *Dīvān Lugāt at-Turk* kéziratának sorsáról

A *Dīvān Lugāt at-Turk* napjainkig egyetlen kéziratban maradt fenn, amelyet a Millet Genel könyvtárban őriznek Isztambulban. A kézirat 319 kb. 239 x 165 mm. méretű lapból áll, amelyben

mindössze a XX. században számozott 638 oldal van.

Az oldalon lévő szöveg kb. 175 x 115 milliméternyi helyet foglal el. Minden egyes oldalon 17 sor van, amelyet naszh kézírással írtak.

A szöveget nyilvánosságra hozták: a diakritikus (a betűk megkülönböztetésére szolgáló) jelekből ítélve azokat néhány szerző különböző időkben vitte bele a szövegbe. A kézirat területén különböző kiemelésekkel vannak készítve a megjegyzések és a betoldások. A címoldalon a szöveg ugyanazon írással van készítve, mint az egész kézirat, de tartalma szerint nem kapcsolatos a „Dīvān”-nal.

A fenyőgyantából ítélve Mahmūd al- Kāšγarī a saját maga végezte munkát befejezte 466/1074 évben, a megőrzött kéziratnak a szövege pedig az eredetiből kétszáz évvel később 664/1266 évben át lett írva.

A „Dīvān” bevezető részében Mahmūd al- Kāšγarī rámutatott arra, hogy a munkája az abbaszida kalifának a Bagdadban uralkodó al-Muktadī-nak lett szentelve.

Ha a „Dīvān” el is jutott a kalifához gazdagítva a könyvtárát, az 1258 után lehetett, mindenek előtt a mamelukokhoz jutott el. Kelli és Denkoff feltételezése szerint – akik felvállalták a „Dīvān” szövege történetének rekonstrukciós kísérletét - a könyv új birtokosa megalapozva a török nyelvek tanulmányozásának szükségességét elhatározta, hogy az eredetiről másolatot készít, biztosítva ezt a másolót, akinek a neve fel van tüntetve a kézirat végén: Muhammad ibn Abī-l-Fath asz-Szāvī, később – ad-Dimaskī. A másoló tanúsága szerint a munkája a hét első napján a huszonhetedik Savvālja 664-dik évében lett befejezve, vagy Krisztus születése után 1266 augusztus 1-én.

A címlapon a feliratokból ítélve 1400-1401 a kézirat Muhammad ibn Ahmad Hatību Dārajjā-hoz tartozik, aki Kairóban élt. Kiliszli Rifat feltételezése szerint, amelyet jóval későbbi kutatók is megtámogatnak, ő volt a nevezetes tudós Muhammad ibn Ahmad ibn Szulajmān al-Anszārī ad-Dimaskī ad Dārānī (745/1344-810/1407 évben).

825/1422-ben Badraddīn al-Ajnī a 30 kötetes antológia összeállítója Ikd al-zsumīn fī tarīh ahl az-zamān történetéről, belevett egy sor részt a „Dīvān” szövegéből a munkájának az első kötetébe. Az Ajnī-ból vett idézetek részeinek a szembeállítása a kéziratban megőrződött szöveggel arról tanúskodik, hogy éppen ezt a kéziratot használta fel. Isztambulba a kéziratot mihamarabb átszállították a mameluk államnak 1517-ben az oszmán meghódítása után. A megjegyzések sora és javítások magán a szövegen világosan az oszmán korszakban készült.

Például 1650-ben a „Dīvān”-ról készült megjegyzések bekerültek Kātiba Cselebi ismert bibliográfiai munkájába, aki mint Hazszi Halifa, Kasf az-Zunūn is ismert. Más megjegyzések a „Dīvān”-ról a XX. századig nem ismertek.

A XX. század elején a kézirat egy Nazif Pasa nevű emberhez tartozott, aki Törökországban Vanyi Ogullari-ban élt, ő odaadta ajándékba egy hölgy rokonának, mint értékes holmit. Körülbelül 1917-ben a könyv ki volt állítva eladásra az Isztambuli könyvpiacon és megvásárolta egy híres könyvbarát Ali Emir. Később (Ali Emir egész gyűjteményével együtt) a könyv Isztambulban a Fatih kerületben lévő Millet Genel könyvtárba került. Itt őrzik a mai napig.

Megismertetve az olvasót a törökök gondolkodásmódjával, Mahmūd al- Kāšγarī nem egyszer idézett verseket, ahol a legmagasabb erőként, az emberi sorsok beteljesedéseként ismerik el az Idő-t: Kozmosz-Idő, Világ-Idő, Sors-Idő. Az arabban ezt az értelmezést a *zamān*, a törökben az – *uzlak, ūd, uzuk, azsun* szavakkal adják vissza:

„Ilyen az Ő (Időnek a) szokása,
más – puszta szavak:
mikor elengedi a nyilat célozva a múló világot,
és hegytetők omolnak össze” (DLT. 90. oldal)

„Amikor hozzád jönnek a megpróbáltatások és a megfosztások,
légy türelmes, - mond, hogy ez is elmegy.
Légy járatos abban, amit az Idő tesz,
és ne menj minden szegénység nyomába, bánkódván” (DLT, 548. oldal).

Mahmūd al- Kāšγarī munkájának az Idő sajátos sorsot készített elő, a titkos magány századán át megjelentetvén az ő világát az ismeretek és az ihlet értéktelen forrásának minőségében.

2.4. Auezova szól A *Dīvān Lugāt at-Turk* megalkotásának céljáról is

A *Dīvān Lugāt at-Turk* a muzulmán világban a török törzseknek az óriási katonai-politikai győzelmének idején született. A XI. században a türk-oguzok mostanáig ismertek arról, hogy alapvetően, mint zsoldos harcosok a muzulmán uralkodók seregeiben a Szeldzsukok dinasztiájának a vezetése alatt hatalmas területeket hódítottak meg, amelyek az arab és az iráni dinasztiák ellenőrzése alatt voltak Horaszantól a Földközi-tengerig Közel-Keleten, valamint Kis-Ázsiát s győzelmet arattak a bizánci császár felett. A X. század végén a keleti türkök a Karahanidák dinasztiájának irányításával, akiknek a fővárosa Kāšγar volt, megerősítették a hatalmukat Közép-Ázsiában a Szamanidák iráni dinasztiája feletti győzelem után.

Mahmūd al- Kāšγarī munkája különösen a szógyűjteményhez írt Előszó – nyilvánvaló bizonyítéka a szerző legmagasabb lelki és érzelmi felemelkedettségének, aki elénk tárja a törökök világát – a népet, akit a Mindenható választott ki, hogy irányítsa a világot:

„…Allah a Mindenható hozta a Siker fényét a törökök csillagzatára,
uralmuk szétterjedt az égtelen tájon,
at-turk-nak nevezte őket
és ellátta hatalommal,
a Kor Uralkodóivá tette
és a világ uralmának a gyeplőjét a kezükbe adta,
a (többi) ember fölé emelte,
megerősítette azokat, akik az igazsághoz fordulván hozzájuk közel és odaadók voltak”
(DLT, 2. oldal)

Az Előszó-ban Mahmūd al- Kāšγarī rámutat arra, hogy a munkája az Abbaszida kalifának al-Muktadī-nak (1075-1094 év) van szentelve, akinek a szemében van a muzulmán többség, a legnagyobb szellemi tekintély:

„Én megírtam a Könyvemet kérve Allahnak, a Mindenhatónak a segítségét, és azt *Dīvān Lugāt at-Turk*-nek neveztem el azért, hogy Örök Emlékévé és Felülmúlhatatlan Értékévé váljon Őexcelenciájának (a nemzet folytatójának), a szent és prófétának, a mohamedán papnak, a Hasimitáknak és Abbaszidáknak, a mi Urunknak és Oltalmazónknak Abū-l-Kāszima Abdallah ibn Muhammad al-Muktadī bi-Amrillah-nak, az Igazhitű Emirnek, a világ Parancsolójának…” (DLT, 3. oldal).

A törökök történetében az első szótár - amely megismerteti az ő nyelvükön keresztül a muzulmán világot – mint remekmű lett kigondolva, méltó a törökök hadi győzelmére mint az ő kultúrájuk és szellemük győzelmének bizonyítéka.

2.5. A *Dīvān Lugāt at-Turk* szerzőjéről a következőket tudhatjuk meg

Mahmūd al- Kāšγarī az Előszóban megalapozza a jogosságát a török nyelvjárások első gyűjteménye létrehozásának, amely az ő fő érveivel együtt világos gondolatokat tartalmazó irodalomtörténeti mestermű, alkotás, eredet és hadi remekmű:

„Közülük (törökök közül) én – a legékesszólóbbak és az előadásban a legvilágosabbak egyike, a legműveltebb, a legnemesebb származású és a legügyesebb a kopja vetésben” (DLT, 3. oldal)

Al- Kāšγarī közli a török nyelvjárások területén lévő gazdag ismereteinek a megszerzési módjait:

„Keresztülmentem a városaikon és a sztyeppéjükön, megismertem a nyelvjárásaikat és a verseiket: török, türkmén-ogúz, Zsikil, Jagmā és kirgiz” (DLT, 3. oldal).

Az anyagból, a „Dīvān” bemutatott szövegéből egyértelműen kitűnik, hogy a nyelvjárások

száma annál jóval nagyobb, mint amit a szerző tanulmányozott.

Az önéletrajzi tájékoztatóban Al- Kāšγarī csak megemlékezik az apja születésének a helyéről – Barszgān városról, amely az Iszik-Kül tó déli partján helyezkedik el. Maga a szerző származását tekintve Kašγar-i születésű – a Karahanidák vagy Hakaniták, ahogyan al-Kāšγarī nevezi őket, birodalmának központja. A **urdū** szócikkben a szerző közli, hogy Kāšγar ismert volt a törökök számára úgy is, mint **urdū kand**, azaz „város, amelyben az uralkodók élnek" (D:T, 74. oldal).

A szerző tájékoztatója a saját nemesi származásáról és a Kāšγar-ról, mint a Karahanidák fő rezidenciájáról szóló ismeretek a kutatók (Pricák, Zsuze és mások) egész sorának adtak alapot arra, hogy feltételezzék, hogy a „*Dīvān"* szerzője maga is a Karahanidákhoz tartozott. Az **ujgur** szócikkben példát hozva a *hamza* –nak *h*-ra való cseréjére az oguz nyelvjárásban, Mahmūd al-Kāšγarī megjegyzi:

„Ennek okán a mi emir-őseinket **hamīr**-nak nevezték…A mi ősünket, aki elhódította a török földeket a Szamanidáktól, Amīr Buhra (Ti)kīn(?)..-nek hívták…" (DLT, 69. oldal).

Zsuze feltételezése szerint Mahmūd al- Kāšγarī őseinek egyike volt Haszr ibn Ali (meghalt 1012-ben vagy 1013-ban), aki befejezte a Szamanidák uralta Transzokszania földjeinek a meghódítását és aki megalapította a Karahanidák új dinasztiáját Kāšγar központtal.

Pricák, támaszkodva a „*Dīvān"* fent említett részletére és egy sor történelmi forrásra, hihetőnek tartja, hogy Mahmūd al- Kāšγarī utóda volt Harūn (al-Haszan) ibn Szulejmán-nak, aki a Bograhan - 992-ben Tranzokszania első meghódítója, Buhara elfoglalója - címet viselte. Továbbá Pricak feltételezi, hogy Mahmūd al- Kāšγarī apja Huszejn ibn Muhammad és Barszgan emir, Bogra-kan unokája szintén viselte a Huszejn ibn Muhammad nevet, - egy és ugyanaz a személy.

Úgy ítéljük meg, hogy a „*Dīvān"* a szerző nemzeti kultúrája és anyanyelve iránti hatalmas szeretetéről, a rájuk való büszkeségéről tanúskodik, valamint arról, hogy a „*Dīvān"*-nak óriási felvilágosító hatása van más nyelvek és kultúrák hordozóira, a „*Dīvān"* leggazdagabb tartalma és a megtervezett szerkezeti felépítése egyformán tükrözi a szerző legmagasabb lelki és szellemi állásfoglalását.

2.6. Olvashatunk A Dīvān Lugāt at-Turk megalkotásának koráról

A Karahanidák és a Szeldzsukok hódításaihoz a XI. században Közép-Ázsia és a Közel-Kelet számára új történelmi időszak kezdete kapcsolódik. Ezzel egy kicsit részletesebben foglalkozunk.

A X. század közepére az Abbaszida kalifátus elvesztette az adminisztrációs egységét és a politikai stabilitását. Így a hatalom Nyugat Iránban és Irakban (beleértve Bagdadot, az Abbaszida kalifátus fővárosát) 945-től 1055-ig a Buidák dinasztiájának a kezében volt, Kelet-Iránban és Transzokszániában (999-ig) a Szamanidáknál pedig Afganisztánban és Horaszánban (1040-ig) – a Gaznevidáknál. Nyugaton Egyiptom és Szíria tartománya, mielőtt hozzájuk csatlakozott volna az Abbaszida kalifátus, a Fatimidák uralkodtak, a X. században pedig az északi részüket a bizánciak hódították meg, akiknek a felváltására a keresztesek jöttek.

Az Abbaszida kalifátus szétesése után új állami, társadalmi és vallási intézmények létrehozásának az alapvető központjaivá vált Irán és Irak, itt alakult ki a kis királyi tartományok egész sora, amelyeket uralkodó dinasztiák vagy a szövetségeseik hoztak létre. Az előző földbirtokosok és hivatalnokok helyére új katonai-politikai elit jött, előterjesztve a nomád törzsek vezetőit és a zsoldos katonákat. Az állam stabilitása a katonáktól kezdett függeni, akiknek a jelentős részét zsoldos katonák alkották, a kormányzás félfeudális jellegű volt. Minden tartományban helyi kultúra fejlődött ki: az arab tartományokban – a költészet, a kézirat és az építészet művészete, Iránban erőre kapott a perzsa nyelven és művészeten alapuló muzulmán kultúra új típusának fejlődése.

A Buidák kormányzása a családi szövetségesekre támaszkodott, ahol a család minden egyes uralkodó tagja saját irányítása alatt lévő tartományt kapott. A hadseregek, amelyek a dajlamiti gyalogságból és a török lovasságból álltak, alosztályokban voltak megszervezve, amelyek nagy

hűséget mutattak a hadi vezetőik és az állam iránt. Az alosztályok között fegyveres konfliktusok keletkeztek, kiélezve az uralkodók közötti viszonyokat. Ezek az ellenségeskedések a központi irányítás komoly gyengüléséhez vezettek különösen attól kezdve, hogy a Buidák felhatalmazták a katonákat, hogy adókat szedjenek meghatározott telkekről az értük való szolgálat megfizetése érdekében, ezeket a begyűjtéseket – mint korábban – *iktā*-nak nevezték.

Kirman, Farsz és Huzisztan tartományban a törökök és a dajlamitok soraiból való katonai vezetők saját ellenőrzést állítottak fel a földművelők fölött, felváltva az irányítás előző rendszerét. Az eszközök adaléka a földművelés fejlődésében ténylegesen megszűnt, a paraszti munkát gyors haszon érdekében használták, amely végül a mezőgazdaság széteséséhez vezetett Irakban és nyugat Iránban.

Kelet Iránban és Transzokszaniaban a Szamanidák dinasztiája fél évszázadon keresztül tartotta az irányítási rendszert, amely az Abbaszidáknál alakult ki és a helyi arisztokráciára és a földművesekre támaszkodott. Szidzsisztánban, Horezmben és Afganisztánban helyi vezetők vagy a zsoldos hadsereg elitjéből származók uralkodtak. Hasonlóan az Abbaszidákhoz, a Szamanidák a muzulmán kultúra oltalmazói voltak. A X. században Buhara lett az új perzsa-muzulmán irodalom fejlődésének központja, az iszlám történetében elsőként – nem arab nyelven, a komédia.

Ugyanakkor a Szamanidák állama valójában szétesett már a X. században: az ő birtokukat Horaszánban és Afganisztánban Alptegin hódította meg, katonai vezetőjük zsoldos katonák közül való, akit Gaznu fővárosának a minőségében választottak. A Gaznevidáknál a zsoldos hadsereg elsőként vált meghatározó erővé az állami irányításban. Uralkodók azok lettek, akik a múltban maguk a rabszolgák közül kerültek ki. Úgy, mint a Buidák, ők is engedélyezték a katonáiknak az *iktā*-t, de mindemellett fenntartották a Szamanidák alatt kialakult adminisztrációs rendszert, a földbirtokok és a fejadó begyűjtésének központi ellenőrzése számára. A Gaznevidák is támaszkodtak a muzulmán szellemi vezetőkre, akik megesküdtek a kalifa iránti hűségükre, folytatva a muzulmán képzést és a perzsa irodalom megújítását. A közel-keleti államok fejlődésének és a működésének ebben az időszakban a meghatározó tényezője volt a zsoldos katonákból álló hadsereg, a decentralizált kormányzás és a perzsa-muzulmán kultúrára támaszkodás. A XI. század közepére a Gaznevidák vezetősége a Közép Ázsiából jött új erőknek adta át a helyét.

Közép Ázsia Irán és Kína közötti részeket a nomadizáló török törzsek lakták, akik lótartással és birkatenyésztéssel foglalkoztak. Rendszerint kis csoportokban éltek, akik a közös érdekeket meg tudták erősíteni, például a legelők felosztását vagy a megtelepedett lakosság földjére irányuló hadjáratok előkészítését. A VII-VIII. században a törökök, akik Kina keleti határainál éltek, a biztosan őrzött Tan dinasztia, az újabb legelők keresésében elkezdtek nyugatra vándorolni, migrációs hullámot indítva el. Ennek eredményeként Közép Ázsia lakói ki lettek szorítva az Aral tengerhez, Transzokszániába, Horezmba és Afganisztánba. A nomád török törzsek kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat hoztak létre a letelepült lakossággal, megvásárolva tőlük a gabonát, szövetet és fegyvert. Cserébe a nomádok marhát, bőrt, selymet és rabszolgákat ajánlottak fel. Ez az élénk csere elvezetett a piacok és a sztyeppei települések kialakulásához, sőt lehetővé tette a nomád törökök bekapcsolódását a karaván kereskedelembe Transzokszánia, a Volga vidék és északon Szibéria valamint keleten Kína között.

Az iszlám elfogadása előtt Közép Ázsia nomád török törzsei világnézetének az alapját a minden élő és élettelen világba beköltözött szellemekben, az Ég, a Föld, a Víz istenében való hit határozta meg. Itt volt elterjedve a sámánizmus, aminek a követői képesek voltak elkülöníteni a lelket a testtől és az eksztázis állapotában felrepülni az égbe vagy alámenni a földalatti világba. A sámánok olyan képességekkel rendelkeztek, hogy meggyógyították az embereket és álmokat értelmeztek. Közép Ázsia töröksége számára ismert volt a nesztoriánus prédikáció a sztyeppén és a buddhizmus, valamint a maniheizmus.

A X. század közepén keleti türk törzsek, akik később lerakták a Karahanidák uralmának az alapjait, felvették az iszlámot. Nem sokkal a X. század vége előtt az ogúzok, akikkel a Szeldzsukok dinasztiája kapcsolatos, szintén felvették az iszlámot.

A X. század végére Közép Ázsia török lakossága között erős egyesülés kialakulása kezdődött el a fejlett szociális és intézményesített hierarchiával, a kereskedelmi és vallási tapasztalattal, amely egyesítette őket a letelepedett népekkel. A törökök Közel Keletre jöttek kialakítva a politikai és kulturális potenciált, amely új uralkodó elit létrehozásához vezetett el.

A törököknek az Iszlám-hoz való fordulásával *gāzi* – katonák, akik őrizték a letelepült lakosság külső határait, - megszüntették a dzsihádot, a mohamedánok szent háborúját, ők korábban megakadályozták a törökök befolyását a saját földjükre védve a muzulmán közösséget a pogányság ellen. A törökök iszlám felvételével a *gāzi*-k meggyengítették a keleti határok védelmét, sokan közülük elmentek a *gázi*-kkal Indiába, néhányan elmentek Bizánc partjaira. Kihasználva a határok nyitottságát a keleti török törzsek a Karahanidák dinasztiájának irányítása alatt 922-ben meghódították Buharát, 999-ben pedig Szamarkandot.

A Karahanida elit gyorsan átvette a kelet-iráni muzulmán államok hagyományait. Közép Ázsiában a hagyományok megerősödése folytán az új uralkodók felosztották a hatalmukat nyugatira (Transzokszániában 1211-ig működött) és keletire (bekapcsolva Fergánát és Kāšγart). Transzokszánia új uralkodói elfogadták az Abbaszida kalifák tekintélyét és egyenesen vagy közvetve kisajátították az Iszlám terjesztését Transzokszánia, Kāšγar és a Tarim folyómente lakosai között.

Abban az időben, amikor a Karahanidák felállították a hatalmukat Transzokszánia felett, az ogúz törzsek a Szeldzsuk nemzetségek irányítása alatt 1025-ben átszelték az Amudarja-t. 1037-ben meghódították Nisapur-t, 1040-ben a Gaznevida-k felett arattak győzelmet és új uraivá váltak Horaszan-nak, lerakva ezzel a Szeldzsuk birodalom kezdetét. A Szeldzsukok vezetője Tugril-bek és a fivére Csagri-bek elvezették a követőiket nyugat Iránba, vereséget mértek a Buidákra és 1055-ben ellenőrzésük alá vonták Bagdadot és a kalifátust. A Szeldzsukok kikiáltották magukat az Iszlám Szultánjainak, a közel-keleti birodalom uraivá váltak Horaszán-tól Irak-ig. Később nomád csapatok eljutottak Örményországba, Azerbajdzsánba és a bizánci Anatóliába, ahol 1071-ben a Mancikert melletti csatában vereséget mértek a bizánci seregre foglyul ejtve a császárt és megnyitották a törökök előtt egész Kis Ázsiát. A török törzsek elmentek Irakba is és Mezopotámiába kiszélesítve a Szeldzsukok hatalmát a Földközi tengerig.

A X-XI. századi események ahhoz vezettek, hogy az ogúz-törökök a vezetésük alatt egyesítették az Abbaszida birodalom nagy részét, a török-karahanidák Transzokszánia és Kāšγar uralkodói lettek.

2.7. A következőkben szól a törökökről a muzulmán világ szemével a XI. századi események előestéjén

A Szeldzsuk birodalom kialakulását és a Karahanidák Közép Ázsiában történő győzelmét megelőző száz év folyamán a törökök mint muzulmánok voltak ismertek alapvetően mint ügyes lovasok és harcosok, akiknek a nagy részét arab csapatok és iráni uralkodók alkották. A törökök társadalmi helyzete nem keltette fel más muzulmán népek képviselőinek az érdeklődését a nyelvük és kultúrájuk iránt.

Az Abbaszida kalifátus szétesése után a helyén kialakult részfejedelemségek idegen katonai elitre támaszkodtak. A Buidák, Gaznevidák, Karahanidák és Szeldzsukok vezetősége a Kaspi vidékről származókon és Közép Ázsia nomád török törzsein alapult. Ez az uralkodó elit etnikai, nyelvi és a történeti viszonyukat tekintve nem voltak kapcsolatosak az irányításuk alá tartozó lakossággal. Amikor valamilyen uralkodó a kormányzás fejévé vált, akkor a hatalom és a meghódított területek törvényszerűen a családok vezetői között oszlottak szét.
Az idegenföldi, mindenek előtt a nomádok által felállított erők a zsoldos katonák védelmével kapcsolatosan kiegyenlítették a nomád elit katonai és politikai befolyását. Zsoldos katonákat rendszerint Közép Ázsiában a fiatal felnőttek közül vásároltak, hogy őket a házigazda udvarában neveljék. A zsoldos katonák csapatai egymás ellen hangolódtak a legfelső uralkodó tekintélyének

alátámasztása céljából. Néha úgy adódott, hogy a zsoldosok vették a kezükbe a hatalmat, a vezető hadvezérek pedig szultánok lettek, mint ahogy ez a Gaznevidák esetében is történt.

A katonáknak a muzulmán seregekbe való felvétele sajátos tulajdonsággal bírt. A katonák zsoldja a gazdájuknak a vagyona volt és meg lehetett vásárolni vagy eladni. A katona sorsa, a biztosítás és a biztonság teljes egészében a gazdától függött. A zsoldosok társadalmi helyzetét nem annyira a szolgálatuk, hanem a gazda helyzete határozza meg. Így a katona vagy a szultán rabja komoly vezetővé válhatott, nagy tisztséggel rendelkezhetett a seregben, vagy középszintű hivatalnok lehetett belőle. A guljámok vagy mamelukok helyzete összekapcsolódott a személyes odaadással és engedelmességgel, de korántsem jelentett alsórendű státuszt. Mi több, a katonák-rabok végül szabad polgárok lettek, akik a volt gazdák szolgálatában álltak és tulajdonjogot kaptak a családalapításra valamint a saját biztonságra. Az Abbaszida kalifátus szétesése után a zsoldos katonáknak a patrónusaik iránti személyes odaadását kezdte meghatározni az uralkodók katonai-politikai szilárdságának mértéke.

N. Lajt a kutatásaiban, amelyet a török irodalom történetének szentelt, megemlékezik a XI. század perzsa szerzőjének Kaj Kāūsz-nak a *Kābūsz Nāme* című művéről. Kaj Kāūsz valamikor a Zijaridák egyik tartományát irányította a Kaspi déli partján, aki a munkáját a kormányzás kérdéseinek szentelte és megvizsgálta az összes lehetséges problémát, amely az uralkodók előtt álltak.

A *Kābūsz Nāme* egyik részében vásárlási tanácsokat ad a raboknak a méltóság és a különböző török törzsek vezetőinek ilyen irányú hiányosságainak a leírásával. Kaj Kāūsz a legrosszabb természetűeknek az ogúzokat és a kipcsakokat, a legjobbaknak pedig a hotaniakat, a karlukokat és a tibetieket tartja. A legbátrabbak és leghatározottabbak voltak a turgajok – szívósak és dolgosok -, a tatárok és a jagmák, lusták pedig a zsikilek. A *Kābūsz Nāme* szerzője figyelmet fordít a törökök külsejének és fizikai tulajdonságainak a leírására összehasonlítva az indusokkal és arra a következtetésre jut, hogy éppen a törökök tűnnek a legjobb munkabírásúaknak. Figyelmen kívül hagyva azt, hogy a törökök Kaj Kāūsz idejében már komoly pozíciókat foglaltak el a seregben és a kormányzásban, a *Kābūsz Nāme*-ban ők csak mint rabok és szolgák vannak bemutatva.

A. Simmel kutatása tartalmazza a perzsa költészet elemzését, amely arról tanúskodik, hogy ebben az időszakban az irodalomban a hetyke lovas török uralkodó – aki hódolatát adja a bűnnek és a fogságba esett szívnek - alakjának a bemutatására a komédia ad lehetőséget.

Az ismert arab írónak al-Dzsihaiz-nak a „Törökök érdemei” című elbeszélésében a törökök, az irániak és az arabok közti kölcsönhatásokat tükrözi Bagdadban és Szamarrában abból az időből, amelynek a szemtanúja volt maga a szerző. Az elbeszélés a Fergana al-Fatha ibn Hākān (meghalt 861-ben) törzséből származó ismert török katonai vezetőnek lett szentelve. Al-Dzsahiz leírja a vitát Ibn Hākān és az udvari arab között a sereg etnikai összetevőit érintő kérdésben.

Ibn Hākān rámutatott az egyik helyen lakó horazaniak és törökök közötti közeli kapcsolatokra, összehasonlítva őket a mekkan-ok és medin-ek, a beduin-ok és a földbirtokosok, a síkságon és a hegyekben élők közötti viszonyokkal. A Próféta szavaira támaszkodva állítja, hogy a szövetségen és az együttműködésen alapuló viszonyok azonosak a rokoni kapcsolatokkal. Ez lehetővé tette számára azt a következtetést, hogy az egyesülésnek köszönhetően gyönyörű tulajdonságokkal és emberi értékekkel a törökök „arabokká” kezdtek válni, azaz hasonlítottak rájuk.

Al-Dzsahiz meggyőzően mutat rá, hogy az elbeszélő Ibn Hākān, arab, nem fogadja a török beavatkozását az arabokkal való egyenjogúságba, hangsúlyozva, hogy az arabokra jellemzőek olyan különleges tulajdonságok, amelyek megkülönböztetik őket más népektől: az a tulajdonság, mely szerint kapcsolatot éreznek a származás és a szónoklás művészete valamint a származásnak, a vérrokonságnak, az öregségnek, az apákra való hallgatásnak, az apaági rokonságnak, a hála és a versekben, valamint a prózában való megéneklés képességének, a régi legendák ismeretének megfelelő kapcsolat építésének szükségessége között. Maga al-Dzsāhiz törekszik arra, hogy kiegyensúlyozza mindkét oldal jelentőségét és felsorolja a törökök érdemeit, hasonlítva az arab opponenshez Ibn Hākān-hoz. Mindenek előtt ő beszél a törököknek a hadi dolgokban való

felsőbbrendűségéről leírva az ő gyönyörű lovaikat, szól az ő jellegzetes ügyességükről, az állóképességükről és a harcban megmutatkozó bátorságukról, és a húsételek kedveléséről is. „A török – ez pásztor, lótartó, szelídítő, kereskedő, állatorvos és lovagló. Az egyes török maga magának nép". És továbbá: Az étel csak akkor nyújt a töröknek élvezetet, ha ő maga termelte vagy hadizsákmányként szerezte". A törökök al- Dzsāhiz szerint , - nép, amelytől távol áll a hízelgés, a kegyhajhászás, az alakoskodás, a rágalom, a képmutatás, a pletyka, a becsapás, a gőg, az igazságtalanság a társakhoz való viszonyukban. Nekik idegen az eretnekség, ők nem győzhetők le a különböző szektáknak a befolyására. Ők nem tulajdonítják el mások vagyonát a törvény ravasz értelmezésének eszközével. A legnagyobb fogyatékosságuk, amely vaddá teszi őket, a jóvátehetetlen epekedés a haza iránt, a földön való bolyongás és a futások utáni vonzóerő, a szenvedélyes törekvés a javak eltulajdonítására, a szokások buzgó betartása és a barátok folytonos emlékeztetése a győzelem örömére és a nagy hadizsákmányok édes érzésére.

Dinamikus kölcsönhatások az arabok és a törökök között később tükröződtek al-Kāšγarī-nál a vágtatásokon versenyző lovak alakjának a megalkotásánál. Al-Kāšγarī bemutatja, hogy a nyelv nem kevésbé fejlett az arabnál, és ezt az állítását a dicső lovasok érdemére metaforába önti:

„a török nyelvjárások egyformán haladnak az arab nyelvvel, hasonlóan, mint két ló a vágtában" (DLT, 5. oldal).

A XI. század eseményei változásokat hoztak a törököknek a muzulmán világban való bemutatásában: „Allah meghozta a Siker fényét a törökök csillagzatára".

2.8. Al-Kāšγarī a török nyelv beszélőiről a következőképpen szól

Al-Kāšγarī olyan munkát hoz létre, amelyben tükröződik a „Század" hatalmas „Uralkodóinak" a törököknek a megnyerő alakja a harci dicsőség és a gazdag kultúra mellett, amely a muzulmánok számára kevésbé ismert. Al-Kāšγarī szerint ez a nép magában hordozza a legnagyobb emberi értékeket:

„…Rájuk jellemző a jótett, a szépség, az elegancia, az illemtudás és az udvariasság, az idősek iránti tisztelet és a szavahihetőség, a szerénység, a büszkeség és a hősiesség, - minden, ami dicséretre méltó és nem számításból van!" (DLT, 177. oldal).

A Dīvān bevezető részében a szerző rámutat arra, hogy a *türk* népnév Türk nevével kapcsolatos, aki Jafet fia és Noe unokája, akitől az összes török származik, és párhuzamosan vezet el a bizánciakhoz, akiknek a népneve – Rūm – is a közös őshöz ment vissza:

„ők Rumnak, Iszaja fiának, Iszaak fiának, Avraam fiának a gyerekei voltak" (DLT, 20. oldal).

A cikkben al-Kāšγarī hangsúlyozza a türk szóval kapcsolatosan a törökök kiválasztottságát Allah előtt, újból összekötve a türk szót Noe utódaival:

„Türk – Noe fiának a neve egyes számban, de amikor a szó az utódairól folyik, ez a név gyűjtőnév".

Odavezet hadisz is, akivel egyetértve Allah a törököknek előre meghatározta a harcos-nép, az isteni kegyelemből való, egész népek sorsa feletti uralkodónak a sorsát:

A Hatalmas és a Mindenható Allah mondta: Nekem van seregem, akit én *at-türk*-nek neveztem el és Keletre helyeztem. Ha Én megharagszom valami miatt a népre, Én teszem őt alattvalóvá" (DLT, 177. oldal).

A török-muzulmán kulturális minta – amely a törökök lelki állapotáról tanúskodik - létrehozására alap minőségként Mahmūd al-Kāšγarī – az első török lexikon megalkotója - a nyelvet határozza meg. A „Dīvān" fő célja – az arab nyelvű olvasóknak a törökök nyelvének a bemutatása, amelynek a követelménye az új birodalomban nem volt kétséges a szerző számára. A hadisz-ra való hivatkozással, akiről Buhará-ban és Nisapur-ban hallott, al-Kāšγarī állítja, hogy maga a Próféta előre meglátta a törökök győzelmeit és rámutatott az ő nyelvük tanulmányozásának az elkerülhetetlenségére (ld. DLT, 2-3 oldal).

Egyetértve al-Kāšγarī-val, a törökök magasan művelik a nyelvüket és különös vonzalmat mutatnak azok iránt, akik törökül beszélnek:

„A legjobb út hozzájuk – az ő nyelvükön való beszéd, amely vonzza a hallásukat és kényezteti a szívüket” (DLT, 2. oldal).

A „Dīvān” lapjain a szerző kétszer vezet el a török közmondáshoz:

ardam basī tīl

„A jótevő nagysága – a nyelvben van” (DLT, 66, 501. oldal)
és állítja: „az, aki megismerte a beszéd szépségét, az iránta való hála jeléül méltósággal fordul hozzá”.

Nyelvészeti tájékozódási pontként Mahmūd al-Kāšγarī számára a legfelső sorban a Koran (arab) nyelve szolgál, amely évszázadon keresztül tájékoztatta a muzulmán világot és a leggazdagabb kultúrájának az alapja. A törökök nyelve - egyetértve al-Kāšγarī-val - összefoglaló értelemben és formailag is azonos nagyságú az arabbal: ez a két nyelv „két lóversenyen vágtató lóhoz hasonlít” (DLT, 5. oldal).

A különböző török törzsek képviselőit jellemezve al-Kāšγarī abból indul ki, melyik nyelvjárást beszélik. A szerző (Kāšγarī) állásfoglalását ítélve és a közlését arról, hogy az apja rokona volt Balaszagun-nak, a keleti török nyelvjárások neki az anyanyelve volt: a legválasztékosabbnak a Hakānij és a Karahanidák nyelvjárását nevezi. A legfőbb érvek a keleti nyelvjárások mellett al-Kāšγarī számára a tisztaságuk és az idegen nyelvi hatások szabadsága miatt szólnak. A követelmény, amelyet a szerző feltár „Szó, amely a török nyelvjárásokat jellemzi” így hangzik:

„A legszebb beszédű a kifejezésben és a legválasztékosabb az, aki legalább egy olyan nyelvet ismer, amely nem keveredik a perzsával és nem vesz át idegen szokásokat” (DLT, 24. oldal).

A keleti türk nyelvjárások, mindenekelőtt a Karahanidák és Zsikil nyelvjárása szolgál a „Dīvān”-ban hiteles mintául, amelyek alapján elemzik a szóképzés szabályait és a többi nyelvjárás tulajdonságait is. A leghelyesebb nyelvjárásnak nevezi al-Kāšγarī azt, amelyen a Jagmā-k,a Tuhszī-k „és az Ilā, Artis, Jamār és Atil folyó völgyében lakók” beszélnek (DLT, 25. oldal). A törökök ezen csoportjának a nyelvi fölénye a szerző számára olyan fontos jelentőséggel bír, hogy a szóképzés szabályainak és a szavak ejtésének különböző változatainak a megvitatásánál a türk szó áll szakkifejezésként a „helyes nyelvjárások” beszélőinek a megjelölésére, amelyektől elkülönülnek az Oguzok, Kipcsakok és mások, akiknek a beszéde nem teljesen „helyes”. A példák nagy részére jellemzőek a mássalhangzó váltakozások, amelyeket az Oguz és Kipcsak nyelvjárásokból vett példák illusztrálnak s amelyek lehetővé teszik a „tiszta török” szavakkal való különbség bemutatását. Például:

„A törökök az utazót **jalkin**-nak nevezik, ők pedig (azaz az Oguzok és a Kipcsakok) **alkin-**nak mondják. A törökök a meleg vizet **jilig sūv**-nak nevezik, ők pedig **ilig**…-nek mondják. A törökök a gyöngyöt **jinzsū-**nek nevezik, náluk ez **zsinzsū”** (DLT, 26. oldal).

A türk-szeldzsukok a Közel Keleti új birodalom és az Iszlám Szultánjának a megalkotói, akik az Oguzok törzseihez tartoztak. Nevezetesen ők voltak a legismertebbek a nem törökök számára, az ő nyelvjárásuk rendelkezett a legnagyobb eséllyel arra, hogy meghallják az arabok és más muzulmánok. Az Oguzok nyelvjárását al-Kāšγarī úgy jellemzi, hogy az a „legkönnyebb” (DLT, 25. oldal).

Szemmel látható, hogy al-Kāšγarī elismerte az Oguzok sajátos helyét a török törzsek politikai hierarhiájában: adatokat hoz a török törzsekről, kiemeli az Oguzokat, mint különleges törzset felsorolva az elágazásait és a marhák bélyegeit, más török törzsekre vonatkozóan hasonló adatokat nem hoz. A „Dīvān” szövegében a szerző külön szócikket hoz „Szalzsuk” (Szeldzsuk) címen – „amely az összes szultán ősének a neve” (240. oldal)

Ugyanakkor a szóbeli rangsorban az Ogúzok al-Kāšγarī szempontjából nem tudtak igényt tartani az elsőségre. Legfőbb akadálynak tűnt az iráni hatásnak való alávetettségük és a komédiából

való szavak felhasználása. Al-Kāšγarī nem szívesen teszi bele ezeket a szavakat a kexikonjába, pl. az oguzban lévő uran „valami rossz” szót. A szerző megmagyarázza: „Én úgy tartom, hogy ez a komédiából való. Az ogúzok keveredve a perzsákkal sok török szót elfelejtettek és azokat perzsákkal helyettesítették” (DLT, 51. oldal).

A perzsa *gazar* („répa”) szóval rokon példa az Ogúzoknál ismert szó **kasur** formában. A szerző itt még két szót hoz a komédiából, amelyet az Ogúzok átvettek (**aftabā, kalīda**), és újból idéz:

„keveredve a perzsákkal elfelejtettek néhány szót és azokat perzsákkal helyettesítették” (DLT, 217. oldal).

Al-Kāšγarī művének a célja a nyelvjárások csoportosítása, amely egy sor jellemző tulajdonság rendszerén alapul, lehetővé teszi két nagyobb csoport kiemelését: a keleti török nyelvjárások, amelyeket a szerző úgy értékel, hogy a leghelyesebbek, amelyek a tisztaságot megőrizték, az idegen nyelvi hatásokra nem hajlamosak és a nyugati török nyelvjárások, amelyek idegen nyelvi hatások - mindenek előtt a perzsa - alatt meghatározott változásokat viselnek el.

2.9. Olvashatunk A törökök Iszlám felvételéről is a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ben

A „Dīvān” első sorától kezdve világos, hogy a szerző világnézetében sajátos helyet foglaltak el az Iszlám és az arab kultúra értékei. A munkát az Abbaszida kalifának szentelve Al-Kāšγarī idejében sajátos értelmet hordozott. A török-szeldzsukoknak a Buidák feletti győzelmével (1055-1059-ben) kapcsolatos volt az Abbaszidák politikai tekintélyének a felállítása. A kalifák csak a Buidáknál viseltek formális uralkodói címet és a muzulmán-szunniták fejének számítottak, abban az időben maguk a Buidák voltak a siiták.

Tugril-bek, az első „Iszlám-Szultán”, akinek a vezetésével a Szeldzsukok felállították a hatalmat Bagdadban, úgy vonult be az Iszlám történetbe, mint a szunniták kalifájának védelmezője, aki véget vetett a Buidák siitái uralkodásának. A kalifa Tugril-bek-nek adományozta a *jamīn amīr al-mu minīn* (Az igazhitűek parancsolójának jobb keze”) címet.

A „Dīvān”-t a kalifának szentelve Al-Kāšγarī különleges szellemi státuszt adott a munkájának: ebben a perspektívában a törökök nyelvének a tanulmányozása az általános muzulmán elsőségek sorába került. A hálaadás a kalifának különös fontosságot jelentett a Szeldzsukok számára is, akik felvették az Iszlám Szultánjai címet. Hivatalosan ők saját missziót folytattak, mint szent kötelességet, amelyet a kalifa bízott rájuk.

Ibn al-Aszīr tanúsága szerint 349/960-ban a „türkök, akik 200 ezer sátort foglaltak el”, egyidejűleg felvették az Iszlámot. Szemmel látható, hogy itt a Karahanidákról volt szó, akik az első türk dinasztiát állították fel és felvették az Iszlámot. A X. század második felétől kezdődően ők tették lehetővé annak az elterjedését Transzokszániában és Kāšγarban.

Bartold feltételezése szerint nem véletlenül lehetett kapcsolatos olyan nagyszámú embernek az Iszlámhoz való gyors és békés fordulása a Horaszanból való Kelimata muzulmán tudósnak a türk kagan udvarában való megjelenésével.

Az Iszlám tömeges felvételének az oka véleményünk szerint a következő: Iszlám alakja, amelyet a Karahanidák állítottak fel Kelimata és más muzulmánok küldetésének révén, nem mondott ellent a törökök saját hitének. Az Iszlám nem kényszerítette a törököket az előző hitbéli értékek mély meggyökeresedett rendszerének a megtagadására. A türkök folytatták a Taŋrī-hoz való vonzódásukat, a muzulmánokkal való viszonyukban az Ő nevét arab nyelvre „Allah”-nak fordították.

A „Dīvān” szövege világosan tanúskodik arról, hogy al-Kāšγarī számára nem létezett konfliktus az Iszlám és a törököknek az iszlám előtti hite között. A nagyszámú török idézeteket, amelyek az isten – Taŋrī – nevét említik, al-Kāšγarī teljesen természetesen fordítja le arabra a **Taŋrī**-t *Allāh*-ra cserélve:

taŋrī azsun turuttī
zsigrī aziz tazkinūr

julduzlarī zsurkasib
tun kun ūzā jurkanūr

„A Mindenekfeletti Allah megteremtette a világot és a magas mennyboltozatot, (adva) neki (állandó) forgást, csillagokat, amelyek rendben vannak felállítva, éjjel és nappal, váltakoztatva egymást" (DLT, 417. oldal).

tun kun tabun taŋrīkā bujnamagil
kurkub aŋar ajmanū ujnamagil

„Nappal és éjjel imádták a Mindenekfeletti Allahot, nem áltatva magukat. (Legyen Előtte békesség és félénkség, de) a békességben és félénkségben ne játssz Előtte!" (DLT 609. oldal).

Jellemző al-Kāšγarī megemlékezése a török szent Kulbak-ról : „Kulbāk – egy török mozgónak a neve, aki a Balāszāgūn hegyeket látogatta. Mondják, hogy ő írta saját kezével a fekete kövekre (a szavakat): **taŋrī kulī kulbāk** „Allahnak rabja Kulbāk," – és ott álltak a fehér színű feliratok. Ő írt fehér kövekre is, akkor feketék lettek a feliratok, - amelyeknek a nyomai a mai napig megőrződtek" (DLT, 239. oldal). Ezek a feliratok valószínű, az iszlám előtti időkre vonatkoznak, de **Taŋrī** nevét itt is *Allāh*-nak fordították.

A Karahanidák nagy tekintélye a keleti türk törzsek között – úgy tűnik – fontos tényező volt, amely lehetővé tette az Iszlám gyors terjedését Kelet Turkesztánban. A Karahanidák számára a X. században a legfontosabb stratégiai célnak tűnt a Szamanidák birtokának a meghódítása. Az Iszlám felvétele a Szamanidák feletti győzelem valóságos lehetőségét vetítette elő.

Az Iszlám felvétele a törökök számára a katonai-politikai életpályán a hatalmas sikereiknek egyik kulcsfontosságú tényezőjévé vált megnyitva az aktív párbeszéd lehetőségét úgy az arabokkal, mint a perzsákkal. Ugyanakkor a feltételezésünk alapján a XI. században az Iszlám értékei a törökök érzéseiben aligha estek egybe azzal, hogy az iszlám a lényegét tekintve az arabok és a perzsák számára jelentett sokat.

Az új hit felvételekor a törököknél a korai időszakban elsőként teljesen természetesen megjelentek a muzulmánság külső tulajdonjegyei: olyanok, mint a Koran olvasása, imádkozás, a muzulmánoknak előírt szabályok betartása - és ami a legfontosabb – mostantól az arabokkal és a perzsákkal egyesülő törökök hagyományai rendszerének a megtartó képessége.

Az arabok és a perzsák inkább tekintették ezt a folyamatot úgy, mint a szomszédjaik kultúrálódása, aminek a harci hevét követte a szükséges mederbe terelés, felhasználva pl. most a széles muzulmán világ közös határának a megőrzésére.

A „Dīvān" arról is tanúskodik, hogy a török lakosság széles rétegének al-Kāšγarī idejében nem volt meg az áhítatos tisztelete a Korán előtt és még az arab nyelvet is csak kicsit ismerte.
A Koránhoz fordulva a szerző kifejezi aggódását az iránt, hogy a szent szavak a gúny tárgyává válhatnak a hitetlenek között. Igaz, al-Kāšγarī óvatossága bizonyos fokig kétértelműnek tűnik, amikor idézi a szócikkében a Korán **szik** („férfi nemi szerv") szavát:

„Mahmūd mondta: illendőségből és tiszteletből és a Magasságos Allah Könyvéhez való tartós viszonyulásból az olvasóknak az egyszerű török nép és asszonyaik körében mérséklődik a Magasságos (következő) szavainak felolvasása: va ātat kulla vāxidatin munxunna sikkīnan („….és közülük mindegyiknek adott kést…" K. 12:31) és a Magasságos más szavainak felolvasása: mā jaftaxu llāxu li n-nāsi min raxmatin fa lā mumsika la xā va mā jumsiku fa lā mursila laxu min ba dixi („Amit Allah a Saját kedvességéből kitár az embereknek, - nem lesz, aki ezt visszatartsa, amit ő visszatart, - annak nem lesz továbbküldője Ő utána", *K 35:2*). Neki mérsékelni kell a hasonló versek olvasását az ő körében, mert ők nem ismerik annak az (igazi) értelmét és feltételezik, hogy az értelme ugyanolyan, mint ahogyan azt a saját nyelvükből ismerik. Ők vétkeznek, amikor nevetnek ezen" (DLT, 168. oldal).

2.10. A fentiekből egyértelműen kitetszik, hogy al-Kāšγarī munkája sok nyelv számára fontos.

Számos kutató és egyszerű ember foglalkozott vele érdemben, míg magyarokat nem találunk közöttük annak ellenére, hogy magyar szempontból kiemelkedő fontosságú Kāšγarī török szótára és nyelvtana. Ezt az alábbiakban, a következő fejezetben az adatokon keresztül tudatjuk a kedves olvasókkal, érdeklődőkkel és nem utolsó sorban a szakemberekkel.

A Kāšγarī anyagából vett címszavaknak nemcsak a magyarban, hanem a törökség többi nyelvében meglévő alakokat, továbbá az oroszban, olykor egyéb más nyelvekben használatos formákat is hozzuk példaként. Látható lesz, hogy a mérvadó jelen magyar akadémiai tudományos álláspont számos esetben téves. Az ugor, finnugor, uráli ősi örökségként számon tartott magyar szavaknak a török párhuzamait rendre kihagyták a sorból. Ezeket is figyelembe véve az egyezések kulcsa a szkíta-hun és az ősmagyar nyelvben van. A magyarban és a török nyelvekben az egyezés ősi, genetikai rokonság miatt van. Az uráli nyelvekbe a szkíta-hun típusú nyelvekből kerültek a szavak átvétel útján. Ami a szláv nyelveket illeti, ott sem lehet ősi a szó, oda szkíta-hun és ősmagyar szubsztrátum nyelvi rétegből került.

Az alábbiakban tehát Kāšγarī címszavait követik a magyar s gyakran a TESz felsorolta uráli nyelvek adatai, majd a török illetőleg az orosz és egyéb nyelvi használatú formák.

3. Kāšγarī török nyelve és a magyar nyelv viszonya

Természetesen mint mindig, ezúttal sem hagyhatjuk ki a magyar mellett más, idetartozó nyelvek adatait. Bár nem a teljesség igényével, de lehetőség szerint utalunk rájuk. Közel 1600 címszót vettünk fel a listára Kāšγarī könyvéből. Ez elvileg lehetne több, azonban én csak ennyinek ismertem fel a magyar vonatkozásait. Ugyanakkor lehetne kevesebb, ha címszóként csak az abszolút szótöveket szerepeltetnénk. Ez azonban lehetetlen, mert nem mindegyiknek lehet felismerni pontosan az abszolút szótövét, szógyökét, ugyanakkor célszerűtlen is lenne. Rendszerint a legkisebb egység is relatív szótőből áll jelen ismereteink szerint. A szótárak adatait és véleményét követően a < jel után jelezzük Kāšγarī szavának az elemeire bontását, amelyet az eddigi kutatásaink eredményeként helyesnek vélünk.

3.1. Kāšγ. ***kajlik*** 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál' ~ magy. ***kajla, hajlik***.

A Kāšγ. *kajlik* szerkezeti felépítése: *kaj-*: szótő + *-lik*: képző.

További török nyelvi adatok tartoznak ide, vö.: csuv. ***kukăl'*** 'sütemény', azerb. *gogal, köke* 'cipócska', türkm. *köke* 'fánk, lepény', vö.: mar. *kagyl', kogyl'o* 'sütemény', észt *kukel* 'kis vekni kenyér', lív *kukil, kukkil* '(kerek) kenyér, vekni' (JEGOROV 1964) < csuv. *kukă-*: abszolút szótő + *-l':* képző, azerb. *goga-* + *-l*, *köke*, türkm. *köke,* mar. *kagy-* + *-l'*, *kogy-* + *-l'o*, észt *kuke-* + *-l*: képző, lív *kuki-* + *-l*, *kukki-* + *-l*. A sütemény a kerek, görbe alakjáról kapta a nevét.

Az abszolút szótöveknek (Kāšγ. *kaj,* csuv. *kukă-,* azerb. *goga-, köke*, türkm. *köke,* mar. *kagy-, kogy-,* észt *kuke-,* lív *kuki-, kukki-*) további alakváltozata van meg, vö.: csuv. ***xăv, xu, xăvala*** 'hajtani, űzni, űződni, követődni', KB. *kuv* 'követni, hajszolni', manih. *kuvla,* tefsz. XII-XIII. sz. követni, űzni, hajtani', MK. *kov*[5] *(kof)*', azerb. *gov,* oszm., türkm. *kov, kovala* oszm. *kog, kogala* is), ujg. *kogli,* üzb. *kuv, kuvala,* kirg. *ku, kubala,* kazak, k.kalp., tat. *ku, kuala,* csag. *kav*, kum. *kuv, kuvala* 'űzni, követni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xăv, xu, xăva-*: abszolút szótő + *-la:* képző, KB. *kuv-,* manih. *kuv-* + *-la*, MK. *kov-*[6] *(kof)*', azerb. *gov-,* oszm., türkm. *kov-, kova-* + *-la,* oszm. *kog-, koga-* + *-la* is), ujg. *kog-* + *-li,* üzb. *kuv-, kuva-* + *-la,* kirg. *ku-, kuba-* + *-la,* kazak, k.kalp., tat. *ku-, kua-* + *-la,* csag. *kav-*, kum. *kuv-, kuva-* + *-la.*

[5] Vö.: magy. *koponya, kúp,* oszm. *kafa* 'fej'.
[6] Vö.: magy. *koponya, kúp,* oszm. *kafa* 'fej'.

Az abszolút szótő önállóan megvan a magyarban, vö.: *kankó, kákó, kajkó,* stb. szavakban. A szótő nem szókezdő mássalhangzója vagy mássalhangzó kapcsolat (*-nk-, -jk-*), vagy a toldalékolt formákat is figyelembe véve egyetlen mássalhangzó (*-j-, -k-, -g-, -v-*), vagy *-0-* fejlemény.

A TESz szerint a magy. ***kankó*** 'egyfajta parasztruha, szűr'. Ismeretlen eredetű. (TESz) Az elnevezést az alakjáról kapta; magy. ***kankó,*** *gangó, gamgó* 'kampósbot, horog alakú vágóeszköz, szecskavágó'. Származékszó. (TESz) Az alakjáról és az éléről kapta a nevét; magy. ***kankó*** 'gennyes folyással járó, fertőző nemi betegség'. Bizonytalan eredetű. (TESz)

A magy. ***kákó*** 'ágasfa, melynek az egyik szára rövid'. Nincs meg a TESz-ben.

A TESz szerint a magy. ***kajkó*** 'ostoba, bamba, bolondos, görbe kezű, görbe lábú, pózna, karó, horog, horgas fa, szénvonó, nádvágó kés'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz)

Az abszolút szótövekben az *-nk-* mássalhangzó kapcsolatban az *-n-,* a *-jk-* hangkapcsolatban pedig a *-j-* eredeti *-t-* fejleménye. Hozzátesszük, hogy a fejlemények eredetének a megállapításakor körültekintően kell eljárni, mert a *-t*-ből és a *-k*-ból egyaránt válhatott *-j-, -v-* és *-0-* is. Ezért külön vizsgálatokra van szükség annak megállapítására, hogy mikor melyik a végső mássalhangzó.

Ez azt is jelenti, hogy a *kaj-* abszolút tő *-j-* mássalhangzójának van nemcsak *-n-*, hanem *-v-, -0-* változata is[7].

Az abszolút szótőhöz járuló képző kezdő mássalhangzója a fentiekben mindenütt *-l-*, ám gyakori a képzőnek más mássalhangzóval kezdődő változata is, pl. *-r-*, vö.: csuv. ***kukăr*** 'ferde, ferdeség', tat. *käker,* bask. *käkere, kyŋgyr,* miser *kyŋyr,* karacs., kum. *kyngyr*, ujg., üzb. *kiŋgir,* alt. *kyjyr* 'ferde, hajlott', alt. *kaojryk, kojruk* 'meghajlított, elferdült', vö.: mar. *kagyr* 'ferde, ferdeség', *kagyr-mugyr* 'hajlítani ide-oda' (csuv. *kukăr-măkăr* 'ferde', udm. *kongro* 'csőr', fi. *koukku* 'csőr', *koukero* 'ferde'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kukă-*: abszolút szótő + *-r:* képző, tat. *käke-* + *-r*, bask. *käke-* + *-re*, *kyŋgy-* + *-r*, miser *kyŋy-*: *-r*, karacs., kum. *kyngy-* + *-r*, ujg. üzb. *kiŋgi-* + *-r,* alt. *kyjy-* + *-r*, alt. *kaoj-* + *-ryk*, *koj-* + *-ruk,* mar. *kagy-* + *-r,* udm. *kong* + *-ro*.

Az *-l-* és *-r-* képző eredeti *-t-* fejleménye, amely *-t-* megvan számos olyan szóban, amelyne4k megnevezése a hajlás jelentésen alapul. Ilyen pl. az oszm., magy. nyj. ***kutu*** 'doboz' (< *ku-*: abszolút szótő + *-tu:* képző) szóban.

A szláv nyelvekben megvan a képző *-l-, -r-* és *-n-* kezdetű formában, vö.:

or. ***kolobok*** 'cipócska' < *kolo-:* szótő + *-bok*: képző.

or**. *kol'co*** 'gyűrű' < *kol'-:* szótő + *-co*: képző. ld. *koleso.*

or. ***koleno*** 'térd'. Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: litv. *kelys* 'kolenka'. (SIS) < *ko-*: abszolút szótő + *-leno:* képző.

or. ***koleso*** 'kerék'. Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: ópor. *kelan* 'kerék', lat. *colus* 'rokka', óind *carati* 'mozogni', óor. *kolo,* Birt. e. *kolese*, Többes szám: *kolesa*. (SIS) < *kole-*: szótő + *-so:* képző .

or. ***kolebat'*** 'ingatni (fejet)'. Pontos megfelelője más indoeurópai nyelvben nincs meg. (SIS) < *koleba-* (< *kole-*: relatív szótő + *-ba-*): szótő + *-t'*: főnévi igenév képző.

[7] Ld. a toldalékolt alakoknál.

or. ***ugol*** 'sarok'. < *ugo-*: abszolút szótő + *-l:* képző.

or. ***krivoj*** *'*ferde', Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: litv. *kreivas* 'ferde', lat. *kurvus* 'ferde', gör. *kurtós* 'kerek'. (SIS) < or. *kri-*: relatív szótő + *-v:* melléknév képző + *-oj*.

or. ***kr'uk*** 'csőr'. < nem or. **krük*.

or. ***krug***[8] 'kör'. Közszláv szó, vö.: ógerm. *hringr* 'gyűrű, kör', angolszász *hrig* 'gyűrű, kör', gót *ringes* 'gyűrű, kör'. (SIS) < *k-*: abszolút szótő + *-rug:* képző, ógerm. *hring:* relatív szótő (< *h-:* abszolút szótő + *-ring:* képző)+ *-r:* képző, angolszász *h-*: abszolút szótő + *-rig*: képző, gót *0-*: abszolút szótő + *-ring-*: képző + *-es:* képző.

or. ***korobok, korobka*** 'kis doboz'. Ld. *korob* 'kosár, kas, nagy doboz', lat. *corbis* 'kosár', < or. *ko-:* abszolút szótő + *-robka.*

or. ***kon*** 'forduló' < *ko-*: abszolút szótő + *-n:* képző.

A szótő kezdő mássalhangzója a magyarban szintén lehet *k-* és *x-*. A Kāšγ. *kajlik* hatalmas szócsaládja ismert és használt a magyarban. Az abszolút szótőben itt is lehet nemcsak *-j-, -n-, -0-*, hanem *-v-* is. A képzők kezdő mássalhangzója ugyanúgy lehet *-l-, -r-, -0-, -t-*, sőt *-cs-*(*-č-*) és *-s-*(*š*), *-sz-*(*-s-*) is. Egyaránt képeznek névszókat és igéket, vö.:

magy. ***kajla*** 'lefelé görbült szarvú (tehén, ökör), lefelé görbülő, lekonyuló, görbe, ferde, szeles, bolondos, görbeség, hajlás'. Alapszava *kaj-*. (TESz) < *kaj-:* abszolút szótő + *-la:* névszóképző.

magy. ***hajlék*** ld. *hajol,* ld. *hajt.* (TESz) < *haj-*: abszolút szótő + *-lék*: névszóképző.

magy. ***hajlik*** ld. ***hajt*** 'ívelő alakúvá görbít, ívelő irányban mozdít, fordít, térít'. A szócsalád alapszava *haj-* ősi örökség az ugor korból. (TESz) < *haj-*: abszolút szótő + *-lik:* igeképző, *haj-*: abszolút szótő + *-t:* műveltető igeképző.

Megjegyezzük, hogy az *-l-* visszaható igeképző, ld. magy. *hajol* (< *hajo-*: abszolút szótő + *-l:* igeképző), amelynek teljesebb alakja a *-lik*, ld. magy. *hajlik*.

A *kaj-* szótő tehát nemcsak az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvekben van meg, hanem a törökség és a szlávság stb. nyelveiben is ismert, megvan a magyarban ugyanazon, azaz 'görbülő' jelentésben.

magy. ***kajsza*** 'ferde, görbe, horgas, csámpás, görbe szarvú (ökör)'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz) < *kaj-:* szótő + *-sza:* képző.

magy. ***kajács*** 'horgas, görbe, ferde, formátlan, horog, görbe bot, gáncs'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz) < *kajá-*: szótő + *-cs:* képző.

magy. ***kajtat, kajt*** 'kutat, keresgél, kószál, kóborol'. (TESz) < magy. *kajta-*: relatív szótő[9] + *-t:* igeképző; *kaj-*: abszolút szótő + *-t*: igeképző. Az utóbbinak az alakváltozata a magy. *hajt*.

A szókezdő *k*-nak *h-* fejleménye is használatos. Mindkét szókezdővel számos szavunkban ismert

[8] Vö.: magy. *kerek, kör, kering* stb.
[9] Ld. magy. *kút*.

a szótő, amelyhez a *-lVk, -lV, -l* képzőnek további változatai járultak, pl.: *-t-*, *-r-, -n-, -sz-, -cs-*, vö.:

magy. ***hajt*** '(növény) virágot, levelet, új ágat növeszt, (virág, levél, új ág) keletkezik'. Magyar fejlemény a *hajt* 'mozogtat' igéből. (TESz) < *haj-*: szótő + *-t:* képző.

magy. ***hajt*** 'mozogtat, mozgásban tart, kerget, hajszol, terel, késztet stb. Vitatott eredetű. (TESz) < *haj-*: abszolút szótő + *-t*: műveltető igeképző[10].

A szótőnek *(kaj-)* a második mássalhangzója *(-j-)* eredeti *-t-* fejleménye. A kiinduló *-t-* más irányú változásokban is részt vett, így keletkezhetett belőle több olyan hang, amely a *kaj-* rokon szótöveiben szerepel, pl. *hó-, hol-*:

magy. ***kunkor*** ld. *kunkorodik, kukorodik, kunkorog, kunkorék, kunkor* stb., főleg hangfestő eredetű szócsalád. A szótő maga igen régi, feltehetőleg igenévszói jellegű nyelvi elem, a hozzá járuló *-r* képzővel **kukor* ige alakult, melynek nyomai a *kukora* elhomályosult igenévben ... és alaktani párjában ... a *kunkori*-ban maradtak fönn. (TESz) < *kunko-:* abszolút szótő + *-r:* képző.

A szótőben elenyészett a mássalhangzó sok szavunkban, vö.: magy. ***karingó*** (< *ka-* + *-ringó*), ***kerengő, kerintgő*** (< *ke-* + *-rengő, -ringó*), ***kör*** (< *kö-* + *-r*) stb.

Az abszolút szótőben a *-j-* megfeleléseként *-v-* szerepel a követ szavunkban ugyanúgy, mint a csuv. ***xăv, xu, xăvala*** szóban. A TESz szerint a magy. ***követ,*** alakváltozata *küjet* 'valakinek a küldötte, üzenetvivője, valaminek az előjele, hírnöke, valamely államnak tartós szolgálatot tevő diplomáciai képviselője egy másik állam területén, országgyülési küldött, képviselő'; ***követ*** ige, ld. nyj. *köjétkező*, 'nyomában, utána jár, útmutatása, tanítása, példája szerint cselekszik, kér, sürget, követel, időben utána kerül sorra, következik, osztályrészül kap, elnyer (valaki valamit), kérdez, kiengesztel valakit, bocsánatát kéri valakinek, bérbevesz, megtesz, csinál, folytat (mesterséget)'. Ld. még következik, következtet stb. A szócsalád tagjai származékszavak. Alapszavuk ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *küi-* 'követ (elsősorban vad nyomát), üldöz', osztj. *köjtä* 'futkos, szaglász', zürj. *kiini* 'fog (pl. vadat)', *kijedni* 'les, nyomon követ (a vad nyomát)'. Az eredeti jelentés 'üldöz, követ' lehetett. A magyar szavak -v-je hiátustöltő hang az eredeti -j- helyén. (TESz) < magy. *köve-*: abszolút szótő + *-t*: foglalkozásnév képző[11], *köve-* + *-t:* igeképző[12], vog. *küi-*, osztj. *köj-* + *-tä*, zürj. *kii-* + *-ni*: főnévi igenév képző, *kijed-*: relatív szótő (< *kije-*: abszolút szótő + *-d-*: igeképző) + *-ni:* főnévi igenév képző.

Külön kell szólni a magy. *hajrá,* a *hón, holn* szavunkról, mert az abszolút szótő ugyanaz, mint a fenti szavakban. A magy. *hajrá* megfelelője az oszmánba *hajdı,* jelentése ugyanaz 'gyerünk, nosza, hajts, gyorsan'. Az *-r-* és a *-d-* eredeti *-t-* fejleménye.

A magy. *hón, holn* változatok közül a *hón* formában a képzőnek a kezdő mássalhangzója tűnt el és csupán a második mássalhangzó, az *-n* maradt meg. Ezt igazolják az idegen nyelvi megfelelők, vö.:

magy. ***hón, holn*** ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kalnà,* zürj. *kun, kun-les (*ules* 'alsó rész') 'az ing hónalji része', votj. *kun, kun-ul* (*ul* 'alsó rész') 'hónalj', fi. *kainalo* 'hónalj', észt *kaenal* '(átkaroló) kar', lív *kàinal, kāńal* 'hónalj, hónüreg, kar', tvg. *kaliŋ*, kam.. *kālăŋ, xālăŋ* 'hónalj'. (TESz) < magy. *hó-:* abszolút szótő + *-n:* képző, *ho-:* szótő + *-ln:* képző, vog. *ka-*: szótő + *-lnà:* képző, zürj. *ku-*: szótő + *-n:* képző, votj. *ku-*: szótő + *-n*: képző, fi. *kaina-*: relatív szótő (< *ka-*:

[10] Eredetére vö.: magy. *tesz* ige *t-* szókezdője.
[11] Vö.: magy. *tesz* 'csinál' szókezdő *t-* mássalhangzója.
[12] Vö.: magy. *tesz* 'csinál' szókezdő *t-* mássalhangzója.

abszolút szótő + *-ina)* + *-lo*: képző, észt *ka-*: abszolút szótő + *-ena*: képző + *-l:* ld. 'alj', lív *kàina-:* relatív szótő (< *kà-*: abszolút szótő + *-ina:* képző) + *l-*: képző, *kāńa-*: relatív szótő (*kā-*: abszolút szótő + *-ńa:* képző) + *-l-: képző,* tvg. *ka-*: abszolút szótő + *-liŋ:* képző, kam.. *kā-* + *-lăŋ, xā-* + *-lăŋ*.

A szócikk írója helytelenül járt el, amikor csak az uráliba sorolt nyelvek adatait vette számba. Következésképp, nem igazolt a finnugor vagy az uráli nyelvi egységből való származtatás. Ráadásul a TESz-ben a *hón* szócikk írója *s-, ś-* kezdetű megfelelőket is hoz a szamojéd nyelvekből, ezek azonban etimológiailag nem tartoznak ide, mert a szókezdőjük nem *k-*, hanem *t-* eredetű. A magyar *hón, holn* alakváltozatok arra is utalnak, hogy a Kāšγ. *kaj-* abszolút szótő megfelelője a magy. *ho-,* s a hozzá járuló képző az egyik esetben *-ln*, a másik esetben csak az *-n-*. Ez úgy lehetséges, hogy az *-l-* eredeti *-t-* fejleménye (*-l-* < *-δ-* < *-t-*), s az eredeti *-t-* másik irányban változva eltűnt (*-0-* < -V- < *-w-* < *-δ-* < *-t-*). Ez esetben a képző (**-tVn* > **-δVn* > **-wVn* > **-VVn*) nyomát a tőbeli magánhangzó hosszúsága és az *-n-* nazális őrzi.

Lényeges, hogy hangtani szempontból a Kāšγ. ***kajlik*** rokonságába tartozó szavaknak vannak *k-* és *h-* illetőleg *0-* kezdetű alakváltozatai. Az ikerszavak esetében a második tag (vö.: mari *kagyr-mugyr,* csuv. *kukăr-măkăr) m-* kezdetűek a mariban, a csuvasban a *t-* kezdetűek csoportjába tartoznak.

Alaktani szempontból vizsgálva a fenti abszolút szótövek egymással, az első relatív szótövek külön egymással tartoznak össze és az abszolút szótőhöz járuló képzők is egymás alakváltozatai. A képzők legteljesebb formája eredeti *-tVtVkV lehetett, amely a használat során különbözőképpen alakult. Lett belőle -lVnk, -lVng, -lVn, -lVk, -lV, -l; -rVnk, -rVng, -rVn, -rVk, -rV, -r; *-wVn, -VVn, stb.

Előfordul, hogy maga a szó a relatív szótővel azonos. Az abszolút szótő a magy. *kákó, kankó,* azerb. *köke* 'cipócska', türkm. *köke* 'fánk, lepény', stb. szavakkal tartozhat össze. Ezekhez a szótövekhez járulhattak az *-l, -lV, -lVk, -lVnk, -lVnkV* stb. képzőváltozatok. Néhány példával jeleztük, hogy az *-l-* helyén gyakran állhat más mássalhangzó is, köztük *-r, -cs, -sz, -0 stb.*. A fenti összehasonlító vizsgálatok arra is utalnak, hogy az ang. *ring* 'gyűrű' stb. szó kezdő mássalhangzója eredetileg *k-* lehetett, amely egy *h-* hangon keresztül elenyészett, így a képző kezdő mássalhangzója maradt meg szókezdőként. Meg kell jegyezni, hogy az ilyen jellegű változások a magyarra és a török nyelvekre nem jellemzőek, mert az első elem a legfontosabb és az sohasem tűnik el.

Jelentéstani oldalról megközelítve a szónak az alapjelentése a 'hajlás, görbülés'.

3.2. Kāšγ. ***bajram*** 'ünnep', ***bazram*** 'öröm, vidámság' ~ magy. ***öröm***.

Szerkezeti felépítése: *baj-*: abszolút szótő + *-ram:* képző, *baz-* + *-ram.*

A szó rokona a magy. ***öröm****, örül, örvend.* A szócsalád alapja *ör-* vitatott eredetű. 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: lp. *ârvuk* 'vidám, élénk, szellemes, jókedvű'. 2. Azonos az *őröl, őrül, örvény* szavak tövével. (TESz) < *ö-* + *-röm.*

A TESz helytelenül állapította meg az *öröm* szó tövét és az eredetét. Világos a kapcsolata a török adatokkal. A magy. *ö-*, tör. *baj-, baz-* szótövek egymással függnek össze s külön a képzők (tör. *-ram,* magy. *-röm*). A magy. *őröl, őrül, örvény* szavak töve nem tartozik ide. Az *öröm* a vidámság rokona, ez pedig a fényhez, világossághoz kötődik. Így tartoznak az *öröm* szócsaládjába az alábbi szavak, vö.:

magy. ***virul,*** 'kihajt, kizöldül, kinyílik megmutatkozik, (személy) szépsége, ereje teljében van, (intézmény, jelenség) kedvező körülmények között van, virágzik, kezdődik, beköszönt'. Ld. még: *virít , virágzik.* (TESz) < magy. *viru-*: szótő + *-l*: képző, *virí-* + *-t, virág-* + *zik.*

Az *-r-* eredeti *-t-* fejleménye, ezért természetes, hogy a *-t-* más fejleményei is szerepelhetnek a hasonló jelentésű szavakban, pl.: *-t-* > *-d-*: zöngésedés és *-t-* > *-δ-* > *-l-*: zöngésedés és réshangúsodás:

magy. ***vidám*** 'víg, jókedvű, élénk, mozgalmas', ld. *vidul, vidít, vidor.* A szócsalád tagjai származékszavak, alapszavuk azonban bizonytalan. (TESz) < *vi-* + *-dám, vidu-* (< *vi-* + *-du-*) + *-l, vidí-* (< *vi-* + *-dí-*) + *-t, vido-* (< *vi-* + *-do-*) + *-r.*

magy. ***vidul*** 'vidámmá válik, megújul, kitisztul' ld. *vidám* (TESz) A szót használjuk 'világosodik' jelentésben is.

magy. ***világ*** 'az emberi társadalom, a világmindenség, a földkerekség, világosság, fény, stb. Származékszó: *-g* deverbális névszóképzővel jött létre. Alapszava valószínűleg ősi hangfestő szó a finnugor korból, vö.: cser. *βo·lyäδä* 'világosság, fényesség, világos, fényes, mdE. *valdo*, mdM. *valdă* 'ua.', fi. *valkea* 'fehér, fényes, tűz, világító láng, a tűz fénye', lp. *viel'gâd* 'fehér, világos, sápadt'. Vö.: vog. *val'g-* 'fénylik', zürj. *vol'avni, vol'alni* 'fénylik, csillog', votj. *val', val'i* 'fény, fénylő, csillogó', (TESz) < *vi-* + *-lág*

magy. ***világos*** < *világo- (< vi-* + *-lágo-)* + *-s*

A Kāšγ. *bajram, bazram* szavaknak a *baj-, baz-* töve összetartozik az alábbi 'szent, jó' jelentésű szavakkal is, amelyek elvezetnek a Naphoz, mint tűzhöz, forráshoz s a magy. *isten* szó *is-* előtagjához. Vö.: csuv. *yră* 'jó, szent', ÓT. *adgü,* MK. *ezgü,* Ibn Muxanna *ägü,* tefsz. XII-XIII. sz. *adgü, ajgü,* jak. *ütüö* 'jó, isteni, egészséges', kirg. *izgilik* 'jótevő', nog. *ijgilik* 'jóság', k.kalp. *ijgi, ijgilikli,* kazak *igi* 'jó', *igilik* 'jó dolog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *y-* + *-ră,* ÓT. *a-* + *-dgü,* MK. *e-* + *-zgü,* Ibn Muxanna *ä-* + *-gü,* tefsz. XII-XIII. sz. *a-* + *-dgü, ajgü,* jak. *ü-* + *-tüö* kirg. *izgi- (< i-* + *-zgi-)* + *-lik,* nog. *ijgi- (< i-* + *-jgi-)* + *-lik ,* k.kalp. *i-* + *-jgi, ijgilik- (< ijgi-* + *-lik-)* + *-li,* kazak *i-* + *-gi , igi- (< i-* + *-gi-)* + *-lik.*

A szó családjába tartozik az ÓT. *yduk* 'szent' s az or. ***mir*** 'béke, világ', közszláv eredetű, vö.: ólitv. *mieras* 'béke, csend', lett *miers* 'béke, világ', vö.: *milyj* 'kedves'. (SIS) < or. *mi-* + *-r,* ólitv. *miera* (< *mie-* + *-ra*) + *-s*, lett *mier (< mie-* + *-r)* + *-s.*

3.3. Kāšγ. ***bīr-*** 'adni' ~ magy. ***ad***.

Szerkezeti felépítése: *bī-:* abszolút szótő + *-r-*: képző.

A szó rokonságába tartozik a csuv. ***par-*** 'adni', ÓT. , *bär,* kirg., kazak, k.kalp., nog., türkm., ojr. *ber-*, ujg. *bär,* azerb., oszm., gag. *ver-*, tuv. *beer*, hak. *pir-*, jak. *bier* 'adni' (JEGOROV 1964) < csuv. *pa-*: abszolút szótő + *-r-*: képző, ÓT. , *bä-* + *-r,* kirg., kazak, k.kalp., nog., türkm., ojr. *be-* + *-r-*, ujg. *bä-* + *-r,* azerb., oszm., gag. *ve-* + *-r-*, tuv. *bee-* + *-r*, hak. *pi-* + *-r-*, jak. *bie-* + *-r.*

A szókezdő mássalhangzók (*b-, p-, v-*) eredeti *t-* fejleményei, amelyeknek a magyarban *0-* megfelelője van: A TESz szerint a magy. ***ad-*** 'juttat, ajándékoz, szolgáltat, hagy, enged, elad'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *udnis* 'etet, itat', votj. *ud-* 'ua.'. (TESz) < *a-*: abszolút szótő + *-d,* votj. *u-* + *-d-*. A szócikk írója helytelenül tartja a magyar szót ősi örökségnek a finnugor korból.

A második mássalhangzó a törökségben *-r* ugyanúgy, mint az oroszban, vö.: or. ***podarit'*** 'ajándékozni' < *po-*: prefixum + *dari-*: relatív szótő (< *da-*: abszolút szótő + *-ri-*: képző) + *-t'*: főnévi igenév képző. A magyarban (*ad*) a *-d* (< *-t*) képző megfelelőjeként itt *-r-* használatos.

A zürjén és a votják szavak *ud-* töve idetartozik, azonban a magyar szó finnugor származtatása nem igazolt. Az *ad* szónak eredetileg 'életet ad' jelentése lehetett, így a szó rokonságába tartoznak a születéssel kapcsolatos szavak, vö.: ang. *born*. Az angol szó töve (*bor-*: szótő + *-n*: múlt idejű melléknévi igenév képző).

53.4. Kāšγ. ***tār-*** 'elengedni' ~ magy. ***ereszteni.***

Szerkezeti felépítése: *tā-*: abszolút szótő + *-r-*: képző.

Idetartozik a magy. ***ereszteni*** 'engedni' ld. *ereget* 'egymás után elereszt'. Ld. még *ered-*, *ereszt-, ereszték, ereszkedik-, erdő* stb. A szócsalád *er*(*e*) alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *täärt-* 'ereszt, bocsát', (TESz) < vog. *täär- (*< *tää-*: abszolút szótő + *-r-*: képző) + *-t-:* képző. A szócsalád relatív töve nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A török és a vogul adat szemmel láthatóan közel áll egymáshoz, ezen túlmenően rokonok is. Eleink az 'ereszt, bocsát' jelentéssel elsőként a teremtésnek, a születésnek azt a pillanatát jelölték, amikor az anya méhéből kijön az utód. Ez pedig együtt jár a születéssel, az életet adással az elereszt éssel, az útra bocsátással. A török és a vogul még őrzi az eredeti szókezdő *t*-t, a magyarban azonban ennek a *0-* (< *V-* < *w-* < *δ* < *t-*) fejleménye van meg. A relatív szótövek (Kāšγ. *tār-*, vog. *täär-,* magy. *ere-*összetartoznak egymással s a magyar nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

3.5. Kāšγ. ***tūr-*** 'soványnak lenni' ~ magy. ***tömör***.

Szerkezeti felépítése: *tū-*: abszolút szótő + *-r-*: képző.

A török *tūr-* eredetileg nómen verbum volt, a 'soványnak lenni' jelentés ennek az igei részét vitte tovább. A magyarban a főnévi jelentése terjedt el, amelynek természetesen a törökségben és másutt is van számos megfelelője, vö.: magy. ***tömör*** 'tömött, tömzsi, zömök, tömörült, összetartó stb.'. (TESz) < *tömö-* + *-r, dömö-* + *-r* Ld. *Dömörkapu, Torda, Tordai-hasadék.*

Az eredeti szókezdő *t-* egyrészt megmaradt, másrészt *-d*-vé zöngésült. A Kāšγ. *tūr-* abszolút szótöve (*tū-*) hosszú magánhangzójának az előzményét a magy. triftongus (*-ömö-*) őrzi. A hosszú magánhangzó előzményeit jelzi az ang. ***door*** 'ajtó'[13] *(*< *doo-:* abszolút szótő + *-r:* képző) *-oo-,* or. ***dver*** 'ajtó' (**<** *dve-*: abszolút szótő + *-r*: képző) *-ve-* hangkapcsolata is. Ugyanakkor a hosszú magánhangzó meg is rövidült pél. a magy. *Torda Tor-* relatív tövében, továbbá a ném. *Tür* 'ajtó' változatban. Ugyancsak rövid magánhangzó használatos további alakváltozatokban, ahol a szókezdő *t*-nek is fejleményei vannak meg (pl. *t-* > *th-* > *sz-*). A következő magyar szavakban a relatív szótőhöz is járult képző, vö.:

magy. ***szoros*** 'szűk, keskeny, szigorú, pontos, szűkölködő, zsúfol, összenyomott stb.', ld. még *szorít, szorongat, szorul, szorong* stb. A szócsalád *szor-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sori* 'völgy', *sarɛ* 'kis mocsár', zürj. *śur: mu-śur* 'két folyó közötte erdős területsáv' stb. (TESz) < *szoro-*: relatív szótő (< *szo-*: abszolút szótő + *-ro-*: képző) + *-s:* képző. Ld. magy. *ország or-* töve. Ld. *Ópusztaszer,* régen Sövényháza. A szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból, azonban a vog. *sori* 'völgy', zürj. *śur* idetartozik. *A mu-śur* szó szerinti jelentése 'földszoros'.

[13] Az ajtó eredetileg nyílást, rést, hasadékot, átjárót' jelentett.

magy. ***szurdok*** 'völgy'. < *szur-:* relatív szótő + *-dok*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő'.

A magy. *szoro-, szur-* relatív szótő alakváltozata a csuv. ***šurăk*** 'szakadék, repedés, rés', MK., ujg., *jaruk,* azerb. *jaryg,* türkm., oszm., nog., tat., bask. *jaryk,* ujg. *joruk,* üzb. *jorik,* kirg., kazak, k.kalp. *žaryk,* ojr. *d'aryk,* tuv. *čaryk,* hak. *čaryx* 'rés, szoros', repedés, hasadás'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótő + *-răk*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő', MK., ujg., *ja-* + *ruk,* azerb. *ja-* + *-ryg,* türkm., oszm., nog., tat., bask. *ja-* + *-ryk,* ujg. *jo-* + *-ruk,* üzb. *jo-* + *-rik,* kirg., kazak. k.kalp. *ža-* + *-ryk,* ojr. *d'a-* + *-ryk,* tuv. *ča-* + *-ryk,* hak. *ča-* + *-ryx.*

Igei jelentést őriz a csuv. ***vyr-*** 'nyom, szorít, sajtol, présel[14]' és a csuv. ***pĕr-*** 'összeszűkít, megszűkít'. Ez utóbbi magánhangzója (*-ĕ-*) már redukálódott. Idetartozik a magy. ***présel*** *pré-* töve, vö.: magy. ***prés*** 'gyümölcsök, főleg szőlő levének kisajtolására vagy tárgyak nyomással való alakítására használt készülék, sajtó, nyomdagép'. Német eredetű, vö.: ném. *Presse,* ol. *press*a, fr. *presse,* k.lat. *pressa,* szlk. *preš* stb. (TESz) Az adatok széleskörű elterjedtsége nem a német, hanem az ázsiai eredetre utal.

3.6. Kāšγ. ***tīr-*** 'gyűjteni' ~ magy. ***terel***.

Szerkezeti felépítése: *tī-*: abszolút szótő + *-r-*: képző.

Idetartozik a csuv. ***tĕr*** 'csomóba gyűjteni (szalmát), stb. ÓT. (jeny.), KB., Zol.bl., csag. *ter,* üzb., kirg., kazak, k.kalp., ojr. *ter,* ujg. *ter* 'gyűjteni', AFT., hak. *tür,* jak. *tüür*, oszm. *dür* 'csavarni, tekerni, csomagolni', tat., bask. *tör* 'csomagolni, tekerni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕ-:* abszolút szótő + *-r*: képző, ÓT. (jeny.), KB., Zol.bl., csag. *te-* + *-r,* üzb., kirg., kazak, k.kalp., ojr. *te-* + *-r,* ujg. *te-* + *-r,* AFT., hak. *tü-* + *-r,* jak. *tüü-* + *-r,* oszm. *dü-* + *-r*, tat., bask. *tö-* + *-r.*

A szó úgy kötődik a magyarhoz, hogy a magy. ***terel*** 'irányít' alapvetően 'egybegyűjt, egy helyre irányít' jelentésű lehetett. Ily módon a *terel* (*tere-*: relatív szótő + *-l*: képző) relatív töve kötődik a török *tīr-* igéhez. A 'gyűjt' jelentés szinonímája az *egyesít* szorosan kötődik az 'egy' jelentéshez, így természetes, hogy az *egy* számnév számos változata közeli rokona a szónak, vö.: csuv. ***pĕrre, pĕr*** 'egy', ÓT., MK., ujg., üzb., ojr., tuv., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog. *bir,* jak. *biir,* hak. *pir,* bask., tat. *ber* 'egy'. Vö.: mong. *büri* 'mind'. (JEGOROV 1964)

Idetartozik az or. ***sobirat'*** 'összegyűjteni, egybegyűjteni' < *so-:* igekötő 'össze' + *bira-*: relatív szótő + *-t'*: főnévi igenév képző. *A bira-* tőnek rokona az or. *brat'* fogni, vinni' ige *bra-* töve.

3.7. Kāšγ. ***tūg-*** 'felemelkedni' ~ magy. ***nő***.

Rokona a magy. ***nő, növ****-(ekedik),* ***nől*** ige, jelentése 'nagyobbá vagy magasabbá válik, kifejlődik, jelentősebbé válik, úgy fejlődik, hogy valamivel egységgé válik'. A TESz ismeretlen eredetűnek tartja. A török adat eredeti *t-* szókezdőjét hosszú magánhangzó követi, amely arra utal, hogy a Kāšγ. *tūg-* adatban a *-g-* előtt *-t-* illetőleg *-t-* eredetű mássalhangzó lehetett. Ilyen mássalhangzó nyomát őrzi a magy. *nő* szó *-ő* hosszú magánhangzója (-V*t-* > -V*δ-* > -V*w-* > -VV- > V: (hosszú magánhangzó), a *növ -v*-je (-V*t-* > -V*δ-* > -V*w-* > *-v-*), továbbá a *nől -l*-je (-Vt- > -Vδ- > -Vl-). A magy. *nő* szókezdő *n*-je világosan eredeti t- fejleménye.

Jellemző tulajdonsága alapján idetartozik a magy. ***bika*** állatnév, amely a nemi szervéről kapta az

[14] A magy. *présel, prés* szónak a *pré-* relatív töve is idetartozik. Rokona a presszó stb. töve.

elnevezést., amelynek a jellemző tulajdonsága a felemelkedés, növekedés. Alakja révén ide kapcsolódik a csuv. ***tu, tăv*** 'hegy', halom, kiemelkedés', ÓT., ujg., hak. *tag,* oszm., azerb. *dag,* türkm., tuv. *dag,* üzb. *tog,* kirg. *too* (dial. *tov*), nog., kum. karaim *tav,* ojr. *tuu,* kazak, k.kalp., karacs., tat., bask. *tau* 'hegy' (JEGOROV 1964).

A szavainkból kiolvasható, hogy eleink a természetben jól megfigyelték a növekedést. Ha nő a folyó, amint halad előre a víz, az árokban, kis mélyedésben olyan *v* alakhoz hasonlít, ahol a *v* csúcsa elől van. Ilyen a növényi szár, levél stb. növekedése is, kicsiben pedig a tűhöz hasonló. A magy. ***tű, szeg*** stb. a Kāšγ. *tūg-* névszói alakváltozata.

Az adatokból is kitűnik, hogy a Kāšγ. *tūg-* eredetileg olyan nómen-verbum volt, amelynek a névszói változatai is széles körben elterjedtek. A *-g-* eredete a *-k-* nemcsak zöngésedésen, hanem réshangúsodáson keresztül is tovább alakult, vö.: *-k-* > *-g-, -k-* > *-γ-* > *-w-* > 1. *-v-* 2. -V- > -0-. Fontos, hogy a *-k-* > *-γ-* > *-w-* > 1. *-v-* 2. -V- > -0- változási sort el tudjuk különíteni a *-t-* > *-δ-* > *-w-* > -V- (magánhangzó), *-t-* > *-δ-* > *-w-* > *-v-*), továbbá a *-t-* > *-δ-* > *-l-* változási sortól.

3.8. Kāšγ. ***jīl-*** 'megevettnek lenni' ~ magy. ***eszik***.

Szerkezeti felépítése: *jī-:* abszolút szótő + *-l-*: képző.

Az abszolút szótő megfelelőit ismeri a törökség, vö.: csuv. ***śi*** 'enni', ételt bevenni, táplálkozni', ÓT. (orh.), Zol. bl., ham. *ji,* KB., AFT. *jä,* tefsz.XII-XIII. sz., ujg., üzb., azerb., oszm. *je,* türkm. *ij*, kirg., kazak, k.kalp. *že,* tuv., hak., tofal. *či,* ojr. *d'i,* jak. *sie* 'enni, táplálkozni'. (JEGOROV 1964)

A török szó tövével (*jī-)* összetartozik a magy. *eszik* (*esz-*: relatív szótő < *e- :* abszolút szótő + *-szik:* képző*, e-:* abszolút szótő + *-sz:* képző*)* ige, amelynek van *ev- , evé-* (ld. *evő, evés*) valamint *ed-* (ld. *edve*) töve, rokonuk a magy. *étek* szó és az *étel* stb. ige töve (*éte-*).

Idetartozik az or. ***jest'*** 'enni' (< *jes-*: relatív szótő + *-t'*: főnévi igenév képző) relatív töve, amelynek nemcsak *-s-*, de *-d-* is szerepel a tövében a ragozások során, vö.: *jem* 'eszem' (< *je-*: igető + *-m*: E/1. igei személyrag, *jed'at* (*jed-*: relatív szótő + *'a* < *ja*: 'ő' + *-t*: többes szám jele) 'esznek'.[15] A szó átvétel a szláv nyelvekben. A törökben és az oroszban meglévő szókezdő mássalhangzó[16] a magyar *eszik* és társaiban már eltűnt.

Az ang. ***eat-*** 'enni' is ide kapcsolódik. Meg kell jegyezni, hogy a táplálkozás jelentéskörébe beletartozik nemcsak az *evés*, hanem az *ivás* is. Következésképp az *eszik* és az *iszik* közös gyökerű szó.

Hangtanilag a szókezdő mássalhangzó eredeti *t-,* amelynek a fejleményei vannak meg a fenti 'enni' jelentésű igék abszolút szótövében.

3.9. Kāšγ. ***bākir-*** 'kiabál (teve)' ~ magy. ***ordít, bőg***.

Szerkezeti felépítése: *bāki-*: abszolút szótő + *-r-*: képző.

A többi törökben is megvan, vö.: csuv. ***měkěr*** 'ordítani, kiabálni, bőgni', ujg. *hökür* 'ordítani', *mori* 'bőgni (tehén)', üzb. *bukir* 'ordítani, kiabálni', azerb. *böjür*, kirg. *möörö,* kazak *mönire,* hak. *müüre* 'bőgni', oszm. *bögür* 'bőgni, ordítani, kiabálni', *bagyr* 'kiabálni', türkm. *mönnür*, tuv. *mööre*

[15] Világos, hogy az orosz ige csak a magyar, a török és a szkíta-hún nyelvek segítségével elemezhető.
[16] Eredeti *t-*.

'hangosan sírni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *měkě-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ujg. *hökü-* + *-r, mo-* + *-ri* üzb. *buki-* + *-r,* azerb. *böjü-* + *-r,* kirg. *möö-* + *-rö*, kazak *möni-* + *-re*, hak. *müü-* + *-re,* oszm. *bögü-* + *-r*, *bagy-* + *-r,* türkm. *mönnü-* + *-r,* tuv. *möö-* + *-re*.

A szó tövének (*bāki-)* rokona megvan a magyarban, vö.: magy- ***bőg-*** 'zajong, (főleg szarvasmarha) bőg, (szarvasbika) párzási ingertől hajtva sajátos hangot ad, hangosan sír'. Hangutánzó eredetű. (TESz)

A szótőben hosszú magánhangzó van a törökben és a magyarban. Ez azt jelenti, hogy ennek helyén korábban diftongus (-VC-, -CV-) illetőleg triftongus (-VCV-) volt. A török *-r* képző az általános jelenidőt jelöli, ma is használatos a törökség nyelvében.

A Kāšγ. *bākir-* relatív szótőnek rokona a magy. *ordít or-* töve. A TESz szerint a magy. ***ordít*** hangutánzó eredetű. Hangalakja a torok mélyéről jövő, artikulátlan kiáltást jeleníti meg. (TESz)

Hangtanilag az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelynek zöngés változata van meg a szintén idetartozó magy. ***dörög*** hangutánzó szóban. A *t- > δ- > w-* > 1. *b-* 2. *m-* 3. *V- > 0-; t- > th- > h-* változások mentek végbe szó elején a fenti szavakban.

3.10. Kāšγ. ***tātur-*** 'megpróbál' ~ magy. ***próbál.***

Szerkezeti felépítése: *tātu-:* relatív szótő + *-r-:* igeképző.

Idetartozik a csuv. ***tĕrĕsle*** 'próbálni, ellenőrizni, átolvasni, hitelessé tenni, újra átnézni, körbejárni, kísérletezni'. < *tĕrĕs-*: relatív szótő 'hiteles, igaz, pontos, helyes' + *-le*: igeképző.

A csuv. ***tĕrĕs-*** 'hiteles, igaz, pontos, helyes' jelentésű névszó. Igeképzővel ellátva olyan cselekvésre utal, amely a hitelességre, pontosságra, helyesre törekszik. A csuv. *tĕrĕs-* mint melléknév szótöve a *tĕrĕ- f*őnév, amelyhez *-s-*: melléknévképző, eredetileg 'valamivel ellátott' jelentésű képző járult. Ennek magyar megfelelője az *-š* (*-s*) képző, jelentése 'törvényes' stb.

A török szó alakváltozata az or. *vernyj* teljes melléknév *veren* rövid alakja, ahol a a csuvas *-s* és a magyar *-š* melléknév képzők megfelelője az oroszban *-n*. A csuv. ***tĕrĕs*** vö.: tefsz. XII-XIII. sz. *durust,* ujg., kirg., kum. *durus,* kazak, k.kalp., nog. *durys,* bask. *dörөś,* tat. *döres,* azerb. oszm. *dürüst* 'helyes, pontos, igaz, hiteles', üzb. *durust* 'nem rossz, megfelelő', *durustlik* 'a jó dolgok összegzése', perzsa *dorost* 'helyes, hiteles'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕrĕ-:* relatív szótő + *-s:* képző, tefsz. XII-XIII. sz. *duru-* + *-st,* ujg., kirg., kum. *duru-* + *-s,* kazak, k.kalp., nog. *dury-* + *-s,* bask. *dörө-* + *-ś,* tat. *döre-* + *-s,* azerb. oszm. *dürü-* + *-st ,* üzb. *duru-* + *-st , durust- (< duru-* + *-st-)* + *-lik:* képző, perzsa *doro-* + *-st.*

Az or. ***probovat'*** 'próbálni' *pro-* töve azonos a magyarral, az angol ***try*** 'próbál, megpróbál' azonban az eredeti *t-* szókezdőt őrzi. Az *-r-* második mássalhangzó a Kāšγ. *tātu-* kivételével mindenütt megvan. A Kāšγ. *tātu-* az eredeti *-t-* mássalhangzót tartalmazza, a több adat pedig ennek a fejleményét, vö.: *-t- > -δ- > -r-.*

Idetartozik a magy. ***próbál, tróbál*** 'megvizsgál, próbára tesz, megkísérel, bizonyít, begyakorol'. Latin eredetű szócsalád, vö.: lat. *probare* 'megvizsgál, bizonyít', *proba* 'vizsgálat', k.lat. 'ismertetőjegy, kísérlet'. (TESz) < *próbá-:* relatív szótő + *-l:* képző, *tróbá-:* relatív szótő + *-l:* képző. A latin eredet megalapozatlan, a szónak kiterjedt kapcsolatai vannak Keleten is.

A Kāšγ. *tātu-:* relatív szótő összetartozik a magy. *próba pró-* tövével, ennek megfelelően vö.: lat. *pro-*, or. *pro-*. csuv. *tĕrĕ-* s a további török *duru-, dury-, dörö-, döre-, dürü-* és a perzsa *doro-* szótővel, amely az 'igaz' jelentésével a forrással, a maggal azonos. Eleink mindig a forráshoz, a maghoz hasonlítottak, annak az elérésére törekedtek, mert az az igaz, a hiteles, abban lehet hinni, következésképp szent is. Idetartozik a magy. ***derék*** szó és az oszm. ***doğur*** 'igaz, egyenes', ang. ***true*** 'igaz'.

3.11. Kāšγ. ***tukīmak*** 'bunkós végű bot (a szövet fehérítőé)' ~ magy. ***tám***(pont).

Szerkezeti felépítése: *tukī-*: abszolút szótő + *-mak*: képző.

A szó a törökség többi nyelvében is használatos, vö.: csuv. ***tukmak*** 'bunkós végű bot, fakalapács', ujg., oszm., gag., türkm. *tokmak,* alt. *tokpak,* ojr. *tokpok,* hak. *toxpox,* tuv. *dokpak,* üzb. *tukmok*, azerb. *toxmag*, bask., tat. *tukmak,* kirg. *tokmok,* kazak., k.kalp. *tokpak* 'bunkós végű bot, fakalapács'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tuk-*: szótő + *-mak*: képző, ujg., oszm., gag., türkm. *tok-* + *-mak,* alt. *tok-* + *-pak,* ojr. *tok-* + *-pok,* hak. *tox-* + *-pox,* tuv. *dok-* + *-pak,* üzb. *tuk-* + *-mok*, azerb. *tox-* + *-mag*, bask., tat. *tuk-* + *-mak,* kirg. *tok-* + *-mok,* kazak., k.kalp. *tok-* + *-pak.*

Ennek az elnevezésnek a meghatározója az, hogy a botnak a végén bunkó van. A bunkó pedig sok funkcióval rendelkezik. Többek között mosáskor a szövetet ilyen bottal ütögetve fehérítették.

A szó igen elterjedt a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben. Előfordul önálló szóként, összetett szó utótagjaként mély hangrendű (*tomak, tumkă, tomkkă, tumka, tomka*) és magas hangrendű (*timk, timkk*), illetőleg vegyes hangrendű (*temka*) változatban. Korábbi változatuk a *tukmak* (*tuk* + *mak*) a csuvasban ’bunkós végű bot’ jelentésű. Olyan botról van szó, amelynek a bunkóját a fa elágazásánál lévő dudor alkotja. Ez pedig a sarjadás helye. Ilyen a folyóból elágazó folyó, de bunkós végű a forrásfolyó is eleink meglátása szerint.

Földrajzi nevek a Volga-Urál vidékén, vö.:

Tukmak f. TB.146.: bask. *Tukmak* or. *Tukmak* Išim., az or. *Kukbej* mellékfolyója.
< bask. *Tukmak* < *Tuk*
+ *mak*
or. *Tukmak* ⟵ bask. *Tukmak*
or. *Kukbej* ⟵ nem or. *Kukbej* < *Kuk*
+ *bej* ⟵ vö.: ud. *vaj* ’mellékfolyó, patak’

Hyusumgan f. TB.167.: bask. *Hyusumgan* / ***Tukmakjylga*** or. *Xyusumgan* Belor., az or. R'az mellékfolyója.
< bask. *Hyusumgan* < *Hyu* ⟵ bask. *hyu* ’víz’
+ *sumgan* ⟵ bask. *sumgan* ‘föld alatt folyó, föld alatti folyómeder’.
Tukmakjylga < *Tukmak* < *Tuk*
+ *mak*
+ *jylga* ⟵ bask. *jylga* ‘folyó’,
or. *Xyusumgan* ⟵ bask. *Hyusumgan.*

Tomak *kassi* h. Ašm.XIV.128: csuv. *Tomak-kassi* Ču., település neve, NAP: csuv. *Tomakkassi* or. *Tomakkasy* Č., csuvas falu, Ar.:-.
< csuv. *Tomak* < *To*
+ *-mak*
+ *kassi* ⟵ csuv. *kasă* ‘falu’

+ csuv. *–i:* birtokos személyjel..
or. *Tomakkasy* ⟵ csuv. *Tomak-kassi.*

Tumkă h. Ašm.XIV.129: csuv. *Tumkă* A., az or. M(aloje) Tuvanovo település részének a neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Tumkă* < csuv. *Tu*
+ *-mkă.*

Timk kassy h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Timk kassy* ?
< csuv. *Timk* < *Ti*
+ *-mk*
+ *kassy* < vö.: csuv. *kassi* ⟵ csuv. *kasă* 'falu'
+ *–i*: birtokos személyjel.

Timkk olăxĕ d. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Timkk olăxĕ* A.
< csuv. *Timkk* < *Ti*
+ *-mkk*
+ *olăxĕ* ⟵ csuv. *ulăx* 'mező'
+ *–ĕ:* birtokos személyjel.

Tomkkă h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Tomkkă* ← *Tămkakassi or. Tomkino* V., csuvas falu, Ar.:-.
< csuv. *Tomkkă* < *To*
+ *-mkkă*
Tămkakassi < *Tămka*
+ *kassi* ⟵ csuv. *kasă* 'falu'
+ *–i*: birtokos személyjel,
or. *Tomkino* ⟵ nem or. *Tomka*
+ or. *–in:* birtokos melléknév képző
+ *–o*.

Sartumkka h. Ašm.XI.74.: csuv. *Sartumkka* or. *Astradamovka,* orosz település neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Sartumkka* < *Sar*
+ *tumkka* < *tu*
+ *-mkka*
or. *Astradamovka* ⟵ nem or. *Astradamovka* < *Astra* < *As*
+ *tra*
+ *damovka.*

Untem f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Vax.: ud. *Untem* or. ***Untemka*** Balez, az or. Čepca folyó jobb oldali mellékfolyója.
< ud. *Untem* < *Un*
+ *tem*,
or. *Untemka* ⟵ nem or. *Untemka* < *Un*
+ *temka* < *te*
+ *-mka.*

Utem f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Vax.: ud. *Utem* or. ***Utemka*** Igr., az or. Loza bal oldali mellékfolyója.
< ud. *Utem* < *U*
+ *tem,*
or. *Utemka*⟵ nem or. *Utemka* < *U*

+ *temka* < *te*
+ *-mka.*

Malyje Tuvany h. Ašm.:-, NAP: or. *Malyje Tuvany* ← ***Tomkino*** + *Xirlepy* + *Šarypkino* A., csuvas falu, Ar.:-.
< or. *Malyje* ⟵ or. *malyje* 'kicsi, kis'
+ *Tuvany*,
Tomkino ⟵ nem or. *Tomka* < *To*
+ *-mka*
+ or. *–in*: birtokos melléknév képző
+ *–o.*
Xirlepy < *Xir*
+ *lepy*
Šarypkino ⟵ nem or. *Šarypka*
+ or. *-in:* birtokos melléknév képző
+ *-o.*

Tăm šyvě f. Ašm.XIV.264: csuv. *Tăm šyvě* or. *Solominka*, folyó neve, amely keresztülfolyik az or. Jantikovo falun, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Tăm* ⟵ csuv. *tăm* 'agyag' < *tă*
+ *-m*
+ *šyvě* ⟵ csuv. *šyv* 'víz'
+ csuv. *–ě*: birtokos személyjel,
or. *Solominka* ⟵ nem or. *Solominka* < 1 *Solo* + *minka.*
2. *So* + *lominka*

Tăm šyvě f. Ašm.XIV.264: csuv. *Tăm šyvě*, patak, szakadék neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Tăm* ⟵ csuv.*tăm* 'agyag' < *tă*
+ *-m*
+ *šyvě* ⟵ csuv. *šyv* 'víz'
+ csuv. *–ě*: birtokos személyjel,

Tomlaj h. Ašm.XIV.130: csuv. *Tomlaj,* falu neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Tomlaj* < *Tom*
+ *laj* ⟵ md.M. *laj* 'folyó'.

Tomli h. Ašm.XIV.130: csuv. *Tomli (Tomli-kassi)* or. *Tomlei* Kr., falu neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Tomli* < *Tom* < *To*
+ *-m*
+ *li* ⟵ md. *lej* 'folyó',
+ *kassi* ⟵ csuv. *kasă* 'falu'
+ csuv. *–i*: birtokos személyjel,
or. *Tomlei* ⟵ nem or. *Tomlei* < *Tom*
+ *lei* ⟵ md. *lej* 'folyó'.

Jertym f. SW.314a.: ko. *Jertym* or. *Jertoma*, az or. Vaška bal oldali mellékfolyója.
< ko. *Jertym* < *Jer* ⟵ mari *jer* 'tó'
+ *tym* < *ty*
+ *-m*

or. *Jertoma* ⟵ nem or. *Jertoma.*

Tom ld. ***Tomszk*** ’város Nyugat-Szibériában’. A *Tom* folyó partján 1604-ben alapított település neve *Tomskij ostrog* ’Tom-erőd’ volt. A *Tom* folyónév a ket nyelvből való, vö.: ket *to:m* ’a Kety folyó’. (KISS 1980)
< *To-*: abszolút szótő + *-m:* képző.

A földrajzi nevekben a *Tăm, Tom, tym, toma* egy teljesebb formának, a *tukmak* alaknak a fejleménye. Ezzel a szóval az elágazó és a forrásfolyót nevezték meg eredetileg, amely jelentés megőrződött a csuvas *tukmak* ‘fakalapács, bunkós végű bot’ szóban is. A bunkós végű fa bunkója ugyanis az elágazásnál alakult ki, ott, ahol a csira, a mag is van.

A szó megfelelője a magyarban nemcsak mint közszó ismert, hanem megvan a Kárpát-medence földrajzi neveiben, sőt személynévként is használatos, pl.:

Timok ‘a Duna jobb oldali mellékfolyója a jugoszláv-bolgár határvidéken’. Vö.: szb-hv. *Timok,* blg. *Tímok.* Végső soron a trákból származhat, s tulajdonképpeni jelentése ’fekete folyó’. (KISS 1980)
< *Ti-*: abszolút szótő + *-mok*: képző.

Igaz, a víz egyik tulajdonsága a sötét. Bár idetartozik az or. *t’omnyj* ‘sötét’ *t’om-* töve, nem eredeti szláv szó. A folyónév forrását nem a trákban kell keresni, hanem tágabb összefüggésekben. A folyó jelentése nem feltétlenül 'fekete folyó'. Utalhat az elágazásra, hiszen mellékfolyó.

Személynévként a következő családnevekben fordul elő: magy. ***Tamók*** csn. (KÁZMÉR 1993) < *Ta* + *-mók;* ***Tamkó*** nincs meg Kázmérnál. < *Ta* + *-mkó;* ***Timka*** csn. ld. *Tinka.* (KÁZMÉR 1993) < *Ti* + *-mka;* ***Timkó*** csn. ld. *Tinkó*. (KÁZMÉR 1993) < *Ti* + *-mkó;* ***Tomka*** csn. ld. *Tanka*. (KÁZMÉR 1993) < *To* + *-mka.*

Közszóként idetartozik a magy. ***tömkeleg*** ’útvesztő, labirintus, belső fül, valaminek zűrzavaros, szövevényes sokasága, valamely mondanivalónak körülményes bevezetése, hosszas kerülgetése, tömeg’. Bizonytalan eredetű. (TESz) A szó *tömke-:* relatív szótő *(*< *tö-*: abszolút szótő + *-mke:* képző) + *-leg*: képző elemekre bontható.

A *tömkeleg* szó *tömke-* töve összetartozik a magyar ***támpont*** összetett szó *tám-* előtagjával s a ***tömény*** szóval. Valamennyi a forrás, a mag tulajdonságait viseli magán. A magban töményen, szövevényes sokaságban benne van minden ugyanúgy, mint a vízcseppben. Vö.: Kāšγ. ***tam*** ’vízcsepp, csepp víz’ (*ta-*: abszolút szótő + *-m*: képző). További szavak őrzik a vízcsepp, a mag legfontosabb tulajdonságai közül valamelyiket, amelynek révén a forráshoz, a maghoz kötődnek, pl. oszm. ***tam*** 'éppen, pontosan, teljes' (< *ta-* + *-m*); csuv. ***tăm*** 'nyomatékosító szó, 'teljesen, egészen', vö.: csuv. *tăm sukkăr* 'teljesen vak', tat. *döm sukyr,* bask. *toma hukyr* 'teljesen vak', kazak *tym, dym* 'teljesen, egészen', *dym žok* 'nincs semmi', *tym* az 'egészen kevés', k.kalp. *dym*, tuv. *tyn* 'egészen, teljesen'. (JEGOROV 1964)

Meg kell jegyezni, hogy a magyar *tömény* és a törökségben ismert *tümen* ’tízezer’ szó nem tartozik össze annak ellenére, hogy a mérvadó akadémiai álláspont szerint a magy. *tömény* és a *töméntelen* szó *tömén-* tövét ótörök eredetűnek tartja a szótár s a *tümen* ’tízezer, számos, sok’ szóból származtatja (vö.: TESz).

Kettős hibát követtek el. Az egyik az, hogy a magy. *tömény* szó képzett, vö.: *tö*: szótő + *-mény:* képző, a török *tümen* 'tízezer' pedig összetett szó: *tü* ’tíz’ + *men* ’ezer’, a törökségben jól ismert számnév. A magyar *tömény* és a *töméntelen* szó *tömén-* töve határozatlan számnév, semmi köze

tümen ’tízezer’ jelentésű határozott számnévhez.

A másik tévedés az, hogy a *töméntelen* ’számtalan, megszámlálhatatlanul sok’ szót nem lehet kapcsolatba hozni a tízezer megszámlálható számnévvel, hiszen az megszámlálható mennyiséget jelöl s ha a *–telen* fosztóképző ehhez járulna, akkor a jelentése ’tízezertelen’ lenne. Ilyen gondolkodásmód pedig nem jellemző a nyelvalkotásra.

Ezzel szemben az a helyes, hogy a *töméntelen* a *számtalan* szóval tartozik össze jelentését és szerkezeti felépítését illetően, de hangtanilag is: *tömén* (< *tö* + *-mén*: képző, vö.: tör. *tam* ’vízcsepp, csepp víz’), + *-telen*: fosztóképző, *szám* (vö.: *szem* < *sze-* + *-m:* képző). Mind a *tömén*, *tömény,* mind a *szám, szem* szavunk a forráshoz, a maghoz vezet, amelynek az idevonatkozó tulajdonságai között van a forrás és a megszámlálhatatlan sokaság, a sűrűség. A *tö-, szá-, sze-* tövek és az *–m, -men, -mény* képzők külön-külön is összetartoznak.

A közszók közül a *tám* olyan pontot jelöl, ahol a vonalak, az erők találkoznak, ez pedig a forrás, a mag, a folyóelágazás kiinduló pontja volt elsőként. Ennek a mintájára nevezték el a hozzá hasonló más pontokat. A szó megvan Kāšγarinál is ***tam*** ’csepp, vízcsepp’ formában és jelentésben, a csuvasban a *tukmak* ’kalapács, bunkós végű bot’ tartozik ide etimológiailag. A *támad* szó *táma-* töve a cseppben, a forrásban, a magban elinduló, felébredő, életre kelő energiával kapcsolatos. A *tímár tímá-* töve a bőrcserzéshez szükséges eszközt tartalmazza, amely alapja lehet ennek a foglalkozásnévnek.

A magy. ***töm-*** ige olyan cselekvést jelöl, amelynek végzése során a tele, a teljes állapotot akarják elérni. A tele, a teljes pedig a forrás, a mag tulajdonsága.

Eleink jól ismerték a természeti környezetüket, értették a természet igazságát. Mindez kiolvasható a földrajzi nevekből, a nyelvből. Tudták, hogy a cseppből születik a tenger, a víz, a folyó. A csepp jelenti a születést, a kezdetet, a gyökeret, tehát a cseppnek forrás, mag értéke van. Ezért lehet kiindulópont a vízcsepp jelentésű török *tam,* és a magy. *tám-* (vö.: *támpont*) szó. Teljesebb alakjában megvan a csuvasban, vö.: csuv. *tukmak* (< *tuk* + *-mak*). Az elnevezés pedig hangutánzó szóhoz vezet.

3.12. Kāšγ. ***tujaglig jilkī*** 'állatok, amelyeknek van patájuk' ~ magy. ***pata, gyalog***.

Szerkezeti felépítése: *tujag-:* relatív szótő *(< tu-:* abszolút szótő + *-jag:* képző) 'pata' **+** *-lig* képző 'valamivel ellátott' + *jilkī* 'láb' (< *ji-*: abszolút szótő + *-lkī:* képző)**.**

Nemcsak a régiségben, de még ma is megkülönböztetik a lábas jószágot a szárnyasoktól. A patásokat a fenti példában 'patás lába(s)'-nak kell értelmezni közelebbről. Ugyanakkor az is látható, hogy végső soron a Kāšγ. *tujag* 'pata, láb' és a *jilkī* 'láb' etimológiailag közös gyökerű.

A 'láb' jelentésű szavak a törökségben ma különböző változatokban használatosak, vö.: csuv. ***śuran*** 'gyalog, gyalogos', ÓT. *jadag* 'gyalog, gyalogos', *jadagyn* 'gyalog', üzb. *jajev,* oszm. *jaja*, *jajan,* gag. *jajan,* nog. *jajav,* bask. *jäjäü,* alt. *d'aju, d'ajyg*, tuv. *čadyg,* hak. *čazag,* kirg. *žöö*, kazak, k.kalp. *žajau* 'gyalog, gyalogos, tat. *žäjaüle* 'gyalogos', *žäjaü* 'gyalog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-ran* (*-ra-*: képző + *-n*: módhatározó rag), ÓT. *ja-* + *-dag, ja-* + *-dagyn* (< *-dagy-: képző* + *-n*: módhatározó rag), üzb. *ja-* + *-jev,* oszm. *ja-* + *-ja*, *ja-* + *-jan,* gag. *ja-* + *-jan,* nog. *ja-* + *-jav,* bask. *jä-* + *-jäü,* alt. *d'a-* + *-ju, d'a-* + *-jyg*, tuv. *ča-* + *-dyg,* hak. *ča-* + *-zag,* kirg. *žö-* + *-ö*, kazak, k.kalp. *ža-* + *-jau,* tat. *žäjaü (< žä-* + *jaü)*+ *-le, žä-* + *-jaü.*

Idetartozik a csuv. ***ura*** 'láb', ÓT., csag., oszm. *adak*, alt., hak., s.ujg. *azax, azak*, ujg., kirg., *kazak*, k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *ajak*, üzb. *ojok,* azerb. *ajag,* jak. *atax*

'láb', kirg., tuv., jak. 'alsó rész, vég', vö.: mong. *adag* 'vég, torkolat, alsó rész, utolsó'. (JEGOROV < csuv. *u-:* abszolút szótő + *-ra:* képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő', ÓT., csag., oszm. *a-* + *-dak*, alt., hak., s.ujg. *a-* + *-zax, a-* + *-zak*, ujg., kirg., *kazak*, k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *a-* + *-jak*, üzb. *o-* + *-jok,* azerb. *a-* + *-jag,* jak. *a-* + *tax,* mong. *a-* + *-dag.*

Az ótörök ismert *azak* 'láb' alakváltozatot is, elemekre bontva *a-* + *-zak.* Az elnevezéseknek végső soron a folyó alsó, a lent lévő, a torkolat felőli szakasza szolgált alapul. A megfelelő további nyelvekben is ismert, ilyen pl. az ang. ***walk*** 'gyalog' (< *wa-*: abszolút szótő + *-lk:* képző) is.

A Kāšγ. *tujag* 'pata' és a *jilkī* 'láb' magyar párhuzama a ***gyalog,*** jelentése 'alacsony' illetőleg 'lábbal menés'. A szó családjába tartozik a magy. ***al*** 'alsó rész, alul, lent', hiszen a láb lent van.

A magy. ***gyalog*** jelentése '1. lábbal menés 2. alacsony'. Megjegyezzük, hogy a magy. ***fazék*** szó (vö. fi. *pata* 'fazék') is idetartozik, jelentése 'edény', amelynek lehet akár lába is, de eredetileg a 'mélyedés, a lent lévőség' jelentés szolgált neki alapul. Rokona az ang. ***pot*** 'edény' (< *po-*: abszolút szótő + *-t*: képző).[17]

Hangtanilag a Kāšγ. *tujag-* őrzi az eredeti kezdő mássalhangzót, amelynek számos fejleménye használatos. Közéjük tartozik a magy. ***pata*** 'szaruképződményben végződő állati láb'. Valószínűleg szláv eredetű, vö.: óeszl. *pęta* 'sarok', szlk. *päta* 'sarok, tő, láb, or. *p'ata* 'sarok, láb'. (TESz) < magy. *pa-*: abszolút szótő + *-ta*: képző, óeszl. *pę-* + *-ta,* szlk. *pä-* + *-ta,* or. *p'a-* + *-ta.* A szócikk írója tévedett, mert a szó olyan ősi és kiterjedt kapcsolatai vannak a törökség nyelveiben, hogy a szláv eredet nem lehet igazolt.

3.13. Kāšγ. ***kudūžak*** 'farkcsont', magy. ***hátcsont***.

Szerkezeti felépítése: *kudū* ′hát, hátsó rész' + *žak* ′csont'.

Az összetett szó előtagja a *kudū* ′hát, hátsó rész' összetartozik a magy. *hát* szóval. Vö.: magy. ***hát*** 'a testnek a mellső oldallal ellentétes felülete, valaminek a fonáka, másik oldala'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *xūtäi* 'mögé', osztj. *kùtl-*: *iù(w) kùtlne* 'fa árnyékában', szam. szelk. *kottì, kotte* 'vissza, hátra', *qottä, qott* 'hanyatt'. (TESz) < vog. *xūtä-* + *-i ?* osztj. *kùt-:* szótő + *-l-:* képző, szam. szelk. *kot-* + *-tì, kot-* + *-te, qot-* + *-tä, qot-* + *t.*

A toldalékolt szavak tövei (*xūt-, xūtä-? kùt-, kot-, qot-*) világosan összetartoznak egymással és a magyar, de a török szóval is. A szócikk írója nem járt el körültekintően, kihagyta a török megfelelőket. A magy. *hát* szó nem lehet ősi örökség az uráli korból, idetartozó alakváltozatok megvannak a törökség más ágaiban is, vö.:

[17] Vö.: Gyárfás Ágnes, Lúdanyó meséi Régi angol gyermekversek ősgyök készlete in: Ősi Gyökér 39. évf. 1. szám 2011:41-50. A tanulmány több más szempontból is értékes. Igazolja a kutatási eredményeimnek azt a részét, amely szerint a nyelvcsaládok létrehozása és tanítása nem igazolt, következésképp a nyelvek ilyen családokba sorolása elfogadhatatlan. A magyar és a török, mongol, mandzsu-tunguz (mint szkíta-hun utódnyelvek) Mezopotámiáig vezetnek el, mégpedig ahhoz a pecséthengerekről ismert kultúrához, amelyet Gyárfás Ágnes kutat s amelyet egyaránt neveznek szkítának és turáninak. A genetikailag összetartozó, azaz rokon nyelveket el kell különíteni azoktól, amelyek tartalmaznak ebből a nyelvi állományból kisebb, nagyobb mennyiséget, azonban nekik ennek a nyelvnek a teremtéséhez nincs közük, a nyelvi gondolkodás, a nyelvi tudat is teljesen más. Közéjük tartoznak az angol és társai, továbbá a szláv nyelvek, de az uráli nyelvcsaládba soroltak is. Ezeknek a nyelveknek a megfejtése, az idetartozó szó- és nyelvtani készlet a magyar és rokonai segítségével megfejthető, köztük az angol szavak is elemeikre bonthatók, a számos rendhagyó elem is a helyére kerül, értelmet kap a rendhagyósága. A járható út tehát a magyar és a szkíta-hún utódnyelvek összehasonlító vizsgálata a mezopotámiai nyelvi kultúra számbavétele mellett egészen a pecséthengerek tulajdonosáig, nevezzék őket szkítának, turáninak vagy akár valamilyen más néven.

csuv. ***xyś,*** *xyśal* 'hátsó része valaminek, hát' oszm. *kyč* 'hátsó rész, hát', hak. *kizin* 'hátsó', csag. *kičä* 'a fej háta'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xy-:* abszolút szótő + *-ś:* képző, *xyśa-*: relatív szótő (< *xy-:* abszolút szótő + *-śa:* képző,) + *-l:* képző, oszm. *ky-: abszolút szótő* + *-č: képző,* hak. *kizi-*: relatív szótő (< *ki-*: abszolút szótő + *-zi-*: képző) + *-n:* képző, csag. *ki-*: abszolút szótő + *-čä*: képző.

A magy. *hát* alakváltozata a csuv. ***kaj*** 'hát, hátsó rész, vö.: *kajra* 'hátra', *kajran* 'hátulról, aztán', vö.: ujg., üzb., kazak, k.kalp., csag. *kejin,* kirg. *kijin* 'hátra, hátul, aztán', tefsz. XII-XIII. sz. *kedin* 'után', alt. *kaja* 'hátra', tuv. *xaja* 'hátra', ojr. *kajra,* türkm. *gajra* 'hátra', vissza, fordítva', türkm. *kajra* 'hátra', üzb. *kejindan* "aztán, után', PK. *kiδingi,* üzb., k.kalp. *kejingi*, alt. *kijingi* 'hátsó', ojr. *kijin,* hak. *kizin* 'hátsó, következő, utolsó', kazak *kajta* 'vissza, fordítva'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótő + *-j*: képző, *kaj-*: relatív szótő + *-ra*: határozórag, *kaj-*: relatív szótő + *-ran:* eredethatározó rag, ujg., üzb., kazak, k.kalp., csag. *keji-*: relatív szótő + *-n:* határozórag, kirg. *kiji-* + *-n,* tefsz. XII-XIII. sz. *kedi-* + *-n,* alt. *kaj-* + *-a:* Dat. rag, tuv. *xaj-* + *-a:* Dat. rag, ojr. *kaj-* + *-ra:* határozórag, türkm. *gaj-* + *-ra*[18]*,* türkm. *kaj-* + *-ra,* üzb. *kejin-* (< *keji-*: relatív szótő + *-n-*: képző) + *-dan:* eredethatározó rag, PK. *kiδin-* (< *kiδi-*: relatív szótő + *-n-*: képző) + *-gi*: képző, üzb., k.kalp. *kejin-* (< *keji-*: relatív szótő + *-n-*: képző) + *-gi:* képző, alt. *kijin-* (< *kiji-*: relatív szótő + *-n-*: képző) + *-gi,* ojr. *kiji-*: relatív szótő + *-n-*: képző, hak. *kizi-* + *-n,* kazak *kaj-* + *-ta.*

Fontos, hogy a magyar *hát -t-*je eredeti mássalhangzó, amelynek különböző fejleményei vannak meg a fenti adatokban, vö.: csuv., ujg., üzb., kazak, k.kalp., csag., alt., tuv., ojr., türkm. *-j-*, tefsz. XII-XIII. sz. *-d-*, PK. *-δ-,* hak. *-z-*.

Megjegyezzük, hogy a törökségben ismert 'farok' szó relatív töve is összetartozik a Kāšγ. ***kudū*** 'hát' szóval, vö.: csuv. ***xüre,*** dial. ***xĕvre*** 'farok', MK. *kudruk*, csag., ujg., üzb., kirg., oszm., karacs., kumük, alt. *kujruk,* kazak, k.kalp., nog. *kujryk,* tat. *kojryk,* bask. *kojrok,* azerb. *gujrug,* türkm. *gujruk*, hak. *xuzurux,* tuv. *kuduruk*, jak. *kuturuk,* vö.: mong. *xudurga*. (JEGOROV 1964) < csuv. *xü-*: relatív szótő 'hát' + *-re:* képző 'valamihez tartozó, valami mellett lévő', dial. *xĕv-* + *-re,* MK. *kud-* + *-ruk*, csag., ujg., üzb., kirg., oszm., karacs., kumük, alt. *kuj-* + *-ruk,* kazak, k.kalp., nog. *kuj-* + *-ryk,* tat. *koj-* + *-ryk,* bask. *koj-* + *-rok,* azerb. *guj-* + *-rug,* türkm. *guj-* + *-ruk*, hak. *xuzu-* + *-rux,* tuv. *kud-* + *-uruk*, jak. *kutu-* + *-ruk,* vö.: mong. *xudu-* + *-rga*.

Idetartozik relatív szótöve a csuv. ***kajri*** 'hátsó' szónak is: < *kaj-*: relatív szótő + *-ri:* melléknév képző. Látható, hogy a relatív szótövet alkotó 'hát' szó változatainak a kezdő mássalhangzója *k-* és a fejleményei (csuv., hak., mong. *x-*, azerb., türkm. *g-*). A második mássalhangzó eredeti *-t-* (vö.: magy. *hát,* jak. *kutu-*) és fejleményei: *-0* (vö.: csuv. *xü-), -v* (csuv. *xĕv-*), *-d-* (vö.: MK. *kud-,* tuv. *kud-,* mong. *xudu-), -j-* (vö.: csuv., *kaj-*, csag., ujg., üzb., kirg., oszm., karacs., kumük, alt. *kuj-,* kazak, k.kalp., nog. *kuj-,* tat., bask. *koj-,* azerb., türkm. *guj-), -z-* (vö.: hak. *xuzu-).*

A török *kudū* és társainak rokona a magy. *hanyatt* 'hátára (esik, fekszik), hátán (fekszik)' relatív töve. A TESz szerint: Megszilárdult ragos alakulat. Önállóan nem élő ***hany***- alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *kana·β* 'hanyatt, hátra', osztj. *konγi* 'háton, hátra', mdE. *kuntst* 'háton', mdM. *kuntf, kunf* "hanyatt'. (TESz)

A szócikk írója tévedett, mert a *hany-* tő a magy. *hát* szó alakváltozata. Afinnugorba sorolt nyelvek adatai idetartoznak. Abban is ellentmondás van, hogy a magy. *hát* szót az uráli, a *hany-* tövet pedig a finnugor nyelvi egységből származtatják. Egyik sem fogadható el. A szócikkek írói azt sem vették észre, hagy a *hát* és a *hanyatt* töve közös gyökerű szó, etimológiailag összetartoznak. Alapvető hibát követtek el, amikor a török adatokat nem vették figyelembe.

[18] Összetartozik vele a magy. *gajra ment* 'tönkre ment' jelentésű kifejezés első tagja a *gajra*.

A kezdő mássalhangzó eredeti *k-* volt, őrzi ezt Kāšγ. *kudū-,* osztj. *kùt-,* szam. szelk. *kot-, qot-,* oszm. *kyč-,* hak. *kizi-,* csag. *kičä* forma. A *k-* réshangúsodott változata van meg a vog. *xūtä-,* magy. *hanyatt* szóban, a vog. *xūtä-,* továbbá a csuv. *xyś* változatban. A második mássalhangzó eredeti *-t,* amely megőrződött több nyelvben (vö.: magy. *hát,* vog. *xūtä-,* osztj. *kùt-,* szam. szelk. *kot-, qot-*), zöngésedett a Kāšγ. *kudū* formában (*-t- > -d-*), réshangúsodott és palatalizálódott: *-t- > -th- > -ś-* (csuv. *xyś),* palatalizálódott, affrikálódott: *-t- > -t'- > -č-* (oszm. *kyč,* csag. *kičä),* zöngésedett, réshangúsodott: *-t- > -δ- > -z-* (hak. *kizin),* zöngésedett, nazalizálódott: *-t- > -nd- > -n-* (vog. *kana·β,* osztj. *konγi,* mdE. *kuntst*, mdM. *kuntf, kunf*), zöngésedett, nazalizálódott, palatalizálódott a rákövetkező *-j- (-γ- < -k-*) hatására. A *-j-* előzményét, a réshangot őrzi az osztj. *konγi* s a *-γ-* másik irányú változatát, a bilabiális zöngés spiránsot *(- β, -w*) tartalmazza a vog. *kana·β.* A magy. *hát* alakváltozata a *hanyatt* 'háton' töve.

A Kāšγ. *kudūžak* szó utótagja a *žak* 'csont' ismert a törökség nyelveiben, vö.: csuv. ***šămă,*** dial. ***šănă*** 'csont', ÓT. *söŋük,* Zamahš. *süŋgük, süjek,* AFT. *sünäk,* PK. *sünük,* ujg. *söŋek, süjek,* türkm. *süŋk,* csag. *söngek*, *sumuk,* azerb. *sümük,* kirg., alt., tuv., hak. *söök*, kazak, k.kalp. *süjek*, tat. *söjak,* , üzb. *sujak,* bask. *hojek* 'csont', ld. még mong. *čimügen*. (JEGOROV 1964)

A magyar megfelelőjük a *csont* szó *cson-* töve. A TESz vitatott eredetűnek tartja helytelenül.

3.14. Kāšγ. ***kaž-*** 'késlekedik', Kāšγ. ***kīž*** 'késés' ~ magy. ***késik***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ka-*: abszolút szótő + *-ž-*: ige képző, Kāšγ. *kī-*: abszolút szótő + *-ž:* névszó képző.

A szó egyéb török megfelelői ma is ismertek, vö.: csuv. ***kaś '***este, éjszaka', ujg. *keč*, kirg., üzb., alt., ojr., *keč,* tat. *kič,* kazak, k.kalp. *keš,* bask. *kis,* kumük *geč,* 'este', tuv. *kežee* 'este', Zamahš. *keč*, azerb. *keče,* ujg. *keče,* üzb. *keča,* türkm. *giže*, gag. *geže,* karacs. balk. *keče,* ujg. *kičä,* oszm. *gedže,* nog. *keš* 'este', alt. *keče,* kirg. *kečee,* k.kalp. *keše,* tat. *kiče,* bask. *kise* 'tegnap', KB. *käčä* 'késő (este), jak. *kiäsä* 'este' (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótő + *-ś:* képző, ujg. *ke-* + *-č*, kirg., üzb., alt., ojr., *ke-* + *-č,* tat. *ki-* + *-č,* kazak, k.kalp. *ke-* + *-š,* bask. *ki-* + *-s,* kumük *ge-* + *-č,* tuv. *ke-* + *-žee,* Zamahš. *ke-* + *-č*, azerb. *ke-* + *-če,* ujg. *ke-* + *-če,* üzb. *ke-* + *-ča,* türkm. *gi-* + *-že*, gag. *ge-* + *-že,* karacs. balk. *ke-* + *-če,* ujg. *ki-* + *-čä,* oszm. *ge-* + *-dže,* nog. *ke-* + *-š*, alt. *ke-* + *-če,* kirg. *ke-* + *-čee,* k.kalp. *ke-* + *-še,* tat. *ki-* + *-če,* bask. *ki-* + *-se*, KB. *kä-* + *-čä*, jak. *kiä-* + *-sä.*

A jelentés a magy. ***késő***-höz kötődik, vagyis az este az az időszak, amikor késő van. A magyarban az este a nap esésével, lemenésével kapcsolatos.

A magy. ***késik*** 'valamit vontatva, halogatva tesz, végez, várat magára, valahol (el)időzik, stb. Ótörök eredetű, vö.: ujg. *kič-* 'késik', Kāšγ. *kīč-* vagy *kēč-* 'ua.'. Vö.: csuv. *kaś* 'este'. (TESz) < magy. *ké-:* abszolút szótő + *-sik:* képző, ujg. *ki-* + *-č,* Kāšγ. *kī-* + *-č-*, *kē-* + *-č-*, csuv. *ka-* + *-ś*.

Hangtanilag a legtöbb adatban megmaradt az eredeti *k-* szókezdő, néhol zöngésedett (*k- > g-*), vö.: kumük *geč,* ürkm. *giže*, gag. *geže,* oszm. *gedže.* Szerkezetileg abszolút szótő + képző a felépítésük s a második mássalhangzó már a képző kezdő hangja, amely a *t-* valamilyen fejleménye. Lehet a *-t-* zöngésedése és affrikálódása (*-t- > -dž-)*, vö.: oszm. *gedže,* tovább változva dezaffrikálódás (*-dž- > -ž-)*, vö.: Kāšγ. *kaž-, kīž,* tuv. *kežee,* türkm. *giže*, gag. *geže.* Sok esetben a *-t-* megtartotta a zöngétlenségét, miközben palatalizálódott (*-t'-*), majd affrikálódott (*-t- > -t'- > -č-*), vö.: ujg. *keč*, kirg., üzb., alt., ojr., *keč,* tat. *kič,* kumük *geč,* Zamahš. *keč*, azerb. *keče,* ujg. *keče,* üzb. *keča,* karacs. balk. *keče,* ujg. *kičä,* alt. *keče,* kirg. *kečee,* tat. *kiče,* ujg. *kič-,* Kāšγ. *kīč-* vagy *kēč-*. A

-č- dezaffrikálódásával keletkezhetett az *-š- (-t- > -č- > -š-),* vö.: magy. *késik, késő,* k.kalp. *keš,* nog. *keš* 'este', k.kalp. *keše.* A *-t-* réshangúsodásával keletkezett az *-s- (-t- > -th- > -s-*), vö.: bask. *kis, kise,* jak. *kiäsä.* Olykor a réshangúsodással együtt járt a palatalizáció, így keletkezett az *-ś-* (*-t- > -th'- > -ś-*), vö.: csuv. *kaś.*

Megjegyezzük, hogy a magy. késik igei változat és a késő mint névszó eredetileg nómen verbum volt. Szerkezeti felépítése: kV- + -sVk s az -ő végső mássalhangzó az -Vk hangkapcsolat fejleménye: -Vk > -Vγ > -Vw > -VV > *-ő*. Az is lényeges, hogy a késik igét ikes igének tartják tévesen, mert a képző nem az *-ik*, hanem a *-sik*.

3.15. Kāšγ. ***jāl*** 'sörény' ~ magy. ***szál***.

Idetartozik a csuv. ***śilxe*** 'sörény', ÓT. (jeny.) *jel,* jak. *siäl,* azerb., türkm., kumük, nog., bask., tat. *jal,* kirg., kazak, k.kalp. *žal,* karacs. *džal,* ojr. *d'al,* tuv. *čel,* hak. *čilin*, ujg. *jajla,* üzb. *jol,* oszm. *jele* 'sörény', mong. kalm. *del* 'sörény', vö.: perzsa *jal* 'nyak, sörény'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śi-:* abszolút szótő + *-lxe*: képző, ÓT. (jeny.) *je-* + *-l,* jak. *siä-* + *-l,* azerb., türkm., kumük, nog., bask., tat. *ja-* + *-l,* kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-l,* karacs. *dža-* + *-l,* ojr. *d'a-* + *-l,* tuv. *če-* + *-l,* hak. *či-* + *-lin*, ujg. *jaj-* + *-la,* üzb. *jo-* + *-l,* oszm. *je-* + *-le*, mong. kalm. *de-* + *-l,* perzsa *ja-* + *-l.*

Rokona a magy. ***szál***, amely a TESz szerint 'szőrzetnek, tollazatnak egy eleme, növényi szár, fűszál, nádszál, száras növényzetnek egy eleme, hosszú, egyenes, felmeredő tárgy stb.'. Vitatott eredetű, 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *sāγel* 'szilánk, léc (a halrekesztéken)', zürj. *d'zav, d'zal* 'fenyőfáklyához hasonlító léc vagy faforgács', mdE. *śalgo, śalgă,* mdM. *śalgă* 'pálca, botocska', fi. *salko* 'hosszú rúd, lp. *čuolgo* 'emelő rúd, rúd, amivel a hálót a jég alá tolják'. 2. *sil* 'eredetileg vágott, szelt dolog lehetett'. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótő + *-l*: képző, osztj. *sāγe-*: abszolút szótő + *-l:* képző, zürj. *d'za-*: abszolút szótő + *-v:* képző, *d'za-:* abszolút szótő + *-l:* képző, mdE. *śa-*: abszolút szótő + *-lgo:* képző, *śa-*: abszolút szótő +*-lgă*: képző, mdM. *śa-*: abszolút szótő + *-lgă*: képző, fi. *sa-:* abszolút szótő + *-lko:* képző, lp. *čuo-*: abszolút szótő + *-lgo*: képző.

Ismert a magyarban a *szil, szál, szalmaszál* szókapcsolat, amelyben a *szil* a *szál* szó alakváltozata és semmi köze a *szel* igéhez. Mind a *szil,* mind a *szál sz-,* és *-l* mássalhangzója eredeti *t* fejleménye (*t- > th- > s-; -t > -δ > -l*). A finnugorba sorolt nyelvekben és a török nyelvi megfelelőkben is a *t* fejleményeit használják, pl. szókezdő helyzetben: *s-* vö.: osztj. *sāγel,* fi. *salko,* jak. *siäl; ś-* (< *th'-* < *t-*) vö.: csuv. *śilxe,* mdE. *śalgo, śalgă,* mdM. *śalgă; d-* (< *t-*) vö.: mong. kalm. *del; d'-* (< *t'-* < *t-*) vö.: ojr. *d'al; dž- (*< *d'-* < *t'-* < *t-*) vö.: karacs. *džal; č-* (< 1. *t'-* < *t-* 2. *dž-* < *d'-* < *t'-* < *t-*) vö.: tuv. *čel,* hak. *čilin*, lp. *čuolgo; š-* (*č-* < 1. *t'-* < *t-* 2. *dž-* < *d'-* < *t'-* < *t-*) vö.: magy. *sörény; j-* (< 1. *d'-* < *t'-* < *t-* 2. *δ-* < *t-*) vö.: Kāšγ. *jāl,* ÓT. (jeny.) *jel,* azerb., türkm., kumük, nog., bask., tat. *jal,* ujg. *jajla,* üzb. *jol,* oszm. *jele,* perzsa *jal; ž- (*< *dž-* < *d'-* < *t'-* < *t-*) vö.: kirg., kazak, k.kalp. *žal; d'z- (*< *d'-* < *t'-* < *t-*) vö.: zürj. *d'zav, d'zal.*

A képző kezdő mássalhangzója a zürj. *d'zav* kivételével mindenütt *-l.* A *-v* és az *-l* előzménye ugyanaz, vö.: *-t > -δ* > 1. *-w > -v* 2. *-l*. Hozzátesszük, a *szőr* és a 'haj' szavak is rokonok, ahol az *-r* közvetlen előzménye szintén *-δ.*

Az eredeti *t* fejleményei vannak meg a következő török szavakban is, vö.: csuv. *śüś* 'haj', ÓT, MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sač,* üzb. *soč,* ujg. *čač*, KB. *säč,* kirg., alt. *čač,* tat. *čeč,* bask. *ses,* hak. *sas,* miser *cec,* kumük *čas,* kazak, k.kalp., nog. *šaš* 'haj', mong. *üs*. (JEGOROV 1964) < csuv. *śü-*: abszolút szótő + *-ś:* képző, ÓT, MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sa-* + *-č,* üzb. *so-* + *-č,* ujg. *ča-* + *-č*, KB. *sä-* + *-č,* kirg., alt. *ča-* + *-č,* tat. *če-* + *-č,* bask. *se-* + *-s,* hak. *sa-* + *-s,* miser *ce-* + *-c,* kumük *ča-* + *-s,* kazak, k.kalp., nog. *ša-* + *-š,* mong. *ü-* + *-s*. Megjegyezzük, hogy a magy. *szösz* is

idetartozik.

A fenti szavak rokona a magy. *deli (< de- + -li),* amely 'szép szál legény' értelemben is ismert. A magy. *tat*(fa) végső soron 'szálfa' jelentésű. Azért is értékes, mert tartalmazza mind a szó elején, mint a képző kezdő mássalhangzójaként az ereteti *t-* mássalhangzót. A rokonságba tartozik még számos további szó (vö.: magy. ***szár, szilánk***, ***szálka***, or. ***derevo,*** ang. ***tree*** stb.). A magy. szilánk (< *szi-*: abszolút szótő + *-lánk*: képző) azért is fontos, mert a képző (*-lánk*) az *-l*-hez képest (magy. szál) teljesebb alakot mutat.

Igen értékes adat a magy. ***szakáll*** 'állon növő szőrzet' stb., mert a relatív szótő - vö.: *szakál-*: relatív szótő (< *szaká*: abszolút szótő + *-l*: képző) + *-l*: képző 'valamivel ellátott' - összetartozik a magy. *szál* szóval. A magyar és a neki megfelelő török adatok igazolják a *szál* szó hosszú magánhangzójának a triftongus eredetét, vö.: ÓT. eredetű, vö.: ujg. *saqal,* Kāšγ. *saqal,* oszm. *sakal,* tat. *sakal,* alt. *saγal,* csuv. *suxal* 'szakáll', vö.: mong. *saqal* 'ua.'. (TESz) < magy. *szakál-*: relatív szótő (< *szaká-*: abszolút szótő + *-l:* képző)+ *-l:* képző, ujg. *saqa-* + *-l,* Kāšγ. *saqa-* + *-l,* oszm. *saka-* + *-l,* tat. *saka-* + *-l,* alt. *saγa-* + *-l,* csuv. *suxa-* + *-l.*

Megjegyezzük, hogy a magyar török egyezések oka nem a törökből való kölcsönzés, hanem a közös szkíta-hún gyökérből való származás. Ld. még: csuv**.** ***suxal*** 'szakáll', KB., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat. *sakal,* azerb. *saggal,* türkm. *sakgal,* üzb. sokol, bask. *hakal,* alt., hak. *sagal* 'szakáll', vö.: mong. *saxal,* burj.mong. *haxal* 'szakáll, bajusz'. (JEGOROV 1964) < csuv**.** *suxa-:* abszolút szótő + *-l:* képző, KB., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat. *saka-* + *-l,* azerb. *sagga-* + *-l,* türkm. *sakga-* + *-l,* üzb. *soko-* + *-l,* bask. *haka-* + *-l,* alt., hak. *saga-* + *-l* 'szakáll', vö.: mong. *saxa-* + *-l,* burj.mong. *haxa-* + *-l.* A baskír és a burj. mong. szókezdő *h-*[19] összetartozik, eredete a *t-*.

Úgy tűnik, hogy a török és a mongol adatok a magy. *szakáll* szónak csak a relatív tövével (*szakál-*) tartoznak össze. A magyarban a végső *-l* képző arra utal, hogy szálas, szálakból álló valamiről, azaz szőrzetről van szó.

Az or. *čolka* (< *čo-*: abszolút szótő + *-lka*: képző) ′sörény' is a szócsaládba tartozik, az oroszban a szó átvétel.

Szólni kell a magy. *selyem* szóról, mert ez is a *szál* 'fonál' jelentésű szóval tartozik össze. A TESz szerint a magy. ***selyem, selem*** 'a selyemhernyó gubójából nyert finom szál, illetőleg az ebből szőtt kelme, aranka, különösen lenfojtó aranka, a kukorica bibeszálainak összessége, a gyékény finom háncsa, az eresztőháló teste'. Vándorszó, vö.: ang. *silk* 'selyem', lat. *sericum* 'selyemszerű kelme', fr. *serge* 'sávolykötéses gyapjú vagy selyem', or. *šolk* 'selyem', mandzsu *sirge* 'ua.', mong. *sirgek* 'ua.'. Végső forrása bizonytalan, vö.: kínai *si* 'selyem'. Maga a *selyem* is a kínaiaktól került Európába. A magyar selyemnek megfelelő alak azonban sehol sem mutatható ki. (TESz) < magy. *se-*: abszolút szótő + *-lyem*: képző, *se-* + *-lem*,

A magy. *selyem, selem* korábbi alakja *sVlVmk lehetett, ahol az *-m-* eredeti *-t-* fejleménye: *-t-* > *-δ-* > *-w-* > *-m-*. Ugyanez az *-m-* van meg a magy. *szalma* szóban, amely szintén alakváltozata a *szál* szónak.

Az *-l-*. *-ly-* helyén *-r-*t tartalmazó szavakban az *-r-* előzménye ugyanaz, mint az *-l*-é: *-t-* > *-δ-* > 1. *-l-,* 2. *-r-*. *A* kínai *si* 'selyem' szóban a képző kezdő mássalhangzója talán **-w-* (< *-δ-* < *-t-*) lehetett, amely vokalizáción keresztül eltűnt: *-w-* > *-V-* > *-0-*. Az eredetibb forma nem a kínai, de nem is az ang. *silk,* or. *šolk* forma, hanem *sVlVnk (vö.: magy. *szilánk*), *sVlVmk, *tVtVnk,

[19] További vizsgálatra szorul a magy. *haj* a szókezdő *h-* szempontjából, mert ha igazolhatóan nem *k-* eredetű, akkor a bask. és a burj. mong. *h*-val tartozik össze.

*tVtVmk stb. alak. Összetartozik a magy. ***tat*** 'szálfa, tutaj' szóval.

Minthogy az *-l-, -r-* eredeti *-t-* fejleménye s a *-p-* is *-t-* eredetű, világosan idetartozik a csuv. ***śip*** 'fonal', azerb., üzb. *ip,* bask. *jep,* tat. *žep,* kumük, nog. *jip*, hak. *čip,* azerb., jak. *sap* 'fonál', ujg., kirg., kazak, k.kalp. *žip* 'fonál, zsineg, madzag, kötél', azerb., oszm. *ip,* türkm. *jüp* 'madzag, zsineg, kötél', oszm. *iplik*, türkmén *jüplük* 'fonál', MK. *jib* 'fonál'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śi-*: abszolút szótő + *-p*: képző, azerb., üzb. *ip-* + *-,* bask. *je-* + *-p,* tat. *že-* + *-p,* kumük, nog. *ji-* + *-p*, hak. *či-* + *-p,* azerb., jak. *sa-* + *-p,* ujg., kirg., kazak, k.kalp. *ži** + *-p,* azerb., oszm. *i-* + *-p,* türkm. *jü-* + *-p,* oszm. *ip-*: relatív szótő + *-lik: képző,* türkmén *jüp-* + *-lük,* MK. *ji-*: abszolút szótő + *-b*: képző.

A fonal másképpen *szál* is s a lábszárcsont egyike a magyarban *sípcsont.* Ez esetben a *síp* szónak nemcsak fonal, hanem szál jelentése is van, következésképp a sípcsont 'szálcsont, szárcsont'. Természetesen ide kötődik a hangszert jelölő *síp* nemcsak a hangja, hanem az üreges szára miatt is. Igazolják ezt a különböző nyelvek adatai, vö.:

csuv. ***sapaka*** 'csont, csomó, növényi hüvely', csag. *sapag ′*virág szára, hangszernek, szerszámnak a nyele', nyél, markolat, oltóág', ujg. *sapak,* kirg., tat. *sabak,* bask. *habak ′*szár, nyél, csont', kazak *sabak* 'fatörzs, fegyver csöve, szár, nyél, ág, növények bokra', ojr. *sabak* 'ág, szár, nyél', hak. *sabah* 'szár, nyél, csont, magvak kis csomója', hak. *sabaga* 'leveles fáknak a fiatal hajtása, bokor', tuv. *salbak* 'ág'. (JEGOROV 1964) <

A magy. *szál, szár, síp* is alakváltozatok, ezért idetartozik az oszm. ***ip*** (< *i-*: abszolút szótő + *-p* képző) 'spárga', ***ipek*** (< *i-*: abszolút szótő + *-pek* képző) 'selyem', ahol a szókezdő mássalhangzó eltűnt, az eredeti *t*-ből *0-* lett.

3.16. Kāšγ. ***kuvuk mūš*** 'macska', Kāšγ. ***mūš*** 'macska' magy. ***macska***.

Szerkezeti felépítése: *kuvuk* + *mūš* < *mū-*: abszolút szótő + *-š:* képző.

A szószerkezet második tagjának *(mūš)* rokona a magy. ***macska.*** A magyar szó szláv eredete nem igazolt. További adatok tartoznak ide, vö.: ojr. *eme mis* 'nőstény macska'. A K-mong. ***ere mi,*** ojr. *ere mis* 'kandúr, azaz férfi macska', K-mong. *eme mi*, ojr. *eme mis* 'nőstény macska' kifejezésekben a *mis* és a magy. *macska* közeli kapcsolatban vannak. A K-mong. *mi* változatban a második mássalhangzó elenyészett.

Tanulságosak a magy. ***macska*** szó adatai, vö.: alakváltozatai *macsaka, matyka, massa, moska* 'a macskafélék családjába tartozó egérfogó háziállat, horgony, vasmacska, apró parasztló, egyfajta gyermekjáték, annak egyik résztvevője, igen részeg ember, a tűzhelyen az a vastárgy, amelyre a fát rakják, tüzikutya, hányás, sánc, másnaposság, villa alakú vasdarab, amely megóvja a hegynek menő szekeret a visszacsúszástól, csatlakozó szerkezet az eketaliga rúdjának elülső végén, leány, fiatal nő, a regöscsoport egyik tagja, a kötélen magától keletkezett hurok, barka, egy csomó meggerebenezett kender, egérárpa, összecsomósodott por, piszok'. Szláv eredetű, vö.: blg. *máčka* 'macska, fogócskázás', szb.-hv. *mačka* 'macska, görbe fa, mint az eke egyik alkatrésze, villa alakú vas, amely a hegynek menő szekeret a visszacsúszástól megóvja, vaskapocs, horgony, vasmacska', szln. *máčka* 'macska, barka, hópelyhek, beszáradt takony, horgony, vasmacska, ördögszekér', szlk. *mačka* 'macska, csúsztató szerkezet kompkötélen', ukr. *máčka* 'macska'. TESz) < magy. *ma-*: abszolút szótő + *-cska*, *máčka,* szb.-hv. *ma-* + *-čka,* szln. *má-* + *-čka,* szlk. *ma-* + *-čka,* ukr. *má-* + *-čka.*

A szláv eredet nem fogadható el, éppen a szláv nyelvekben átvétel olyan nyelvből, nyelvekből, amelyek a magyarhoz és a szkíta, hun nyelvekhez ősi rokon szálon kapcsolódnak. Az or. *kot, koška*,

csuv. *kušak* 'macska', oszm. *kedi* 'macska' ugyanaz, mint a fentiek azzal az alapvető különbséggel, hogy az előbbiek szókezdő *m*-je *t-* fejleménye, ez utóbbiak pedig a *k-* kezdetűek csoportjába tartoznak, így különbözik az etimológiájuk. Szerkezeti felépítésük ugyanaz, abszolút szótő + képző: 1. magy. *ma-* + *-cska*, ukr. stb. *má-* + *-čka* 2. or. *ko-* + *-t, ko-* + *-ška,* csuv. *ku-* + *-šak*. A képző kezdő mássalhangzója eredeti *t-* volt minden esetben, a *-č, -š, -s, -d* pedig a fejleményei, vö.: *t-* > *t'-* > *č-* > *š-, t-* >*ʊ̀-* > *s-* illetőleg *t-* > *d-*. Ami a jelentésüket illeti, valamennyinek a hajlott, kampós valami az alapja, a macskának a karmaira kell gondolni. Ennek a formának pedig az a dolga, hogy beakadjon, csomósodjon, éles, stb. legyen. Minden bizonnyal a mongolok nem a szlávoktól vették át s a K-mong. *-0* az *-s*-szel szemben nem a szlávok megjelenése (Kr. u. 400 körül) után ment végbe. Megjegyezzük, hogy sok szó keletkezett ennek a tulajdonságnak az alapján, innen kell megközelíteni pl. a magy. *gesztenye*, az or. *kaštan '*ua.' értelmezését is.

3.17. Kāšγ. ***kujug*** 'kút' ~ magy. ***kút***.

Szerkezeti felépítése: *ku-:* abszolút szótő + *-jug*: képző..

A mong. ***khutak*** (*khu-* + *-tak)*, *khutuk* (*khu-* + *-tuk*), *xudag* (*xu-* + *-dag)*, *khutik* (*khu-* + *-tik)* 'kút' a magyar *kút* (*kú-* + *-t*) szótól hangalakilag annyiban különbözik, hogy a magyarban csak a képző kezdő mássalhangzója maradt meg. Nyelvjárási szinten azonban ismert a magy. *kutuk* 'doboz', amely az oszm. *kutuk* 'doboz' szóval egybeesik, eredeti jelentése 'tekercs' lehetett és a 'forrás' jelentésű *kút* szó szolgált neki alapul. A magyar *kút* szót ismeretlen eredetűnek tartja a TESz s az adatok idetartoznak. A magy. ***kút*** 'forrás, földbe ásott vagy fúrt gödör, amelyből az összegyűlt talajvíz a felszínre hozható, csatorna, ciszterna, zseb, bánya'. Ismeretlen eredetű. Vö.: ujg. *quduγ,* CC. *xuju, quju,* oszm. *kuju*, türkm. *qujy,* kirg., alt. *quduq* 'forrás, kút', vö. még mong. *qudduγ, quduγ* 'ua.' (TESz) < magy. *kú-*: abszolút szótő + *-t*: képző, ujg. *qu-*: abszolút szótő + *-duγ*: képző, CC. *xu-* + *-ju, qu-** + *-ju,* oszm. *ku-* + *-ju*, türkm. *qu-* + *-jy,* kirg., alt. *qu-* + *-duq,* mong. *qud-* + *-duγ, qu-* + *-duγ.*

A szó a baskírban is megvan, vö.: bask. ***köδö, köjö*** < *kö-*: abszolút szótő + *-δö:* képző, *kö-* + *-jö*) 'kút' (CZEGLÉDI 2011).

3.18. Kāšγ. ***julīkū*** 'borotva' ~ magy. ***szel***.

Rokona a magy. ***szel*** 'egyenes irányban simán vág, egy keskeny kis darabot levág, valamely közegben gyorsan, simán, akadálytalanul halad, valahol átmegy, valamit keresztez, üt, ver'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sil-* 'szel', osztj. *sültä* 'felvág, felnyit (halat)', zürj. *t'ślavni* 'darabokra vág (késsel), votj. *čališ* karyny 'karót hegyez', cser. *šelam* 'hasít, hasad', fi. *säle* 'faforgács, szilánk', lp. *čallet* 'vonalat húz, karcol, vág, hasít'. (TESz) < magy. *sze-*: abszolút szótő + *-l:* képző, vog. *si-* + *-l-,* osztj. *sül-*: relatív szótő (< *sü-*: abszolút szótő + *-l:* képző)+ *-tä:* képző, zürj. *t'ślav-*: relatív szótő (< *t'śe-*: abszolút szótő + *-lav-*: képző)+ *-ni:* főnévi igenév képző, votj. *ča-*: abszolút szótő + *-liš*: képző, cser. *še-*: abszolút szótő + *-lam:* képző, fi. *sä-:* abszolút szótő + *-le*: képző, lp. *čal-:* relatív szótő (< *ča-:* abszolút szótő + *-l-:* képző) + *-let*: képző. Nem igazolt, hogy a magy. *szel* ősi örökség lenne a finnugor korból, a fenti adatok azonban a szó családjába tartoznak.

Nem tartozik össze a magy. *szel* szóval a csuvasban ma a 'vág, szel' jelentésben használatos *k-* kezdetű ige a *kas-*. Ismerték azonban a magy. *szel* megfelelőjét is. A ma használatos csuv. ***śĕśĕ*** 'kés' tövében a 'szel' van meg, erről tanúskodik a régi csuvas alak, vö.:

csuv. ***śĕlĕś,*** ld. még: csuv. ***śăl-*** 'kaszálni, szelni', türk *jüli,* MK. *jűli,* kumük *jülü* 'borotválni',

polovec *jülügüč,* balk. *zülgüč*, azerb. *ülgüč* 'borotva' (JEGOROV 1964) < csuv. *šĕ-:* relatív szótő + *-šĕ:* képző, *šĕlĕ-:* relatív szótő (< *šĕ-*: abszolút szótő + *-lĕ-*: képző) + *-ś,* polovec *jülügü-:* relatív szótő (< *jü-*: abszolút szótő + *-lügü:* képző) + *-č:* képző, balk. *zülgü-*: relatív szótő (< *zü-*: abszolút szótő + *-lgü-*: képző) + *-č: képző,* azerb. *ülgü-*: relatív szótő (< *ü-*: abszolút szótő + *-lgü-*: képző) + *-č:* képző.

A relatív szótövek a magy. *szel* és társaival vö.: csuv. *šăl-* (*šă-:* abszolút szótő + *-l-*: képző), türk *jüli* (*jü-* + *-li),* MK. *jűli* (*jű-* + *-li),* kumük *jülü* (*jü-* + *-lü*) 'kaszálni, szelni', türk *jüli (jü-* + *-li),* MK. *jűli (jű-* + *-li),* kumük *jülü* (*jü-* + *-lü*) 'borotválni' szavakkal tartoznak össze.

Rokonuk a csuv. ***šăl, šul*** 'szaggat, kaszál', ÓT., MK., azerb., türkm., oszm., bask. *jol,* üzb. *jul,* kirg., kazak, k.kalp., ujg. *žul,* bask., tat. *jolk,* nog., kumük *julk,* hakasz *čul* 'szakítani, tépni', s.ujg., azerb., balk., karacs., kumük *čal* 'kaszálni (füvet), vö.: mong. *zulgaax* 'szaggatni', kitépni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šă-*: abszolút szótő + *-l:* képző, *šu-* + *-l,* ÓT., MK., azerb., türkm., oszm., bask. *jo-* + *-l,* üzb. *ju-* + *-l,* kirg., kazak, k.kalp., ujg. *žu-* + *-l,* bask., tat. *jo-* + *-lk,* nog., kumük *ju-* + *-lk,* hakasz *ču-* + *-l,* s.ujg., azerb., balk., karacs., kumük *ča-* + *-l,* mong. *zu-* + *-lgaax.*

Alakváltozatuk a mong. ***balta*** (*bal-*: relatív szótő + *-ta:* képző), magy. ***balta,*** tamil ***pila-*** 'hasít', or. ***pila*** 'fűrész', ópor. ***peill*** 'kés', óném. ***fîla*** 'fűrészelő' bVl-, pVlV, fVlV stb. tövek, a szavak egymásnak alakváltozatai és rokonai a magy. *válik, él* stb. szavaknak.

A *szel* 'vág' jelentésű szavak a magy. ***él,*** *éles* szóhoz is kapcsolódnak, hiszen az élnél elválik valami. Megjegyezzük, hogy hangtani alakváltozat a magy. ***szecska***, az oszm. ***sečmek*** 'választani' töve a *seč-*. A TESz a magy. szót szláv eredetűnek tartja, amely nem igazolt.

Hangtanilag a Kāšγ. ***julīkū*** 'borotva' szónak az igei és a névszói megfelelője a szó kezdetén eredeti *t-* fejleménye, az abszolút szótőhöz járuló képző kezdő mássalhangzója szintén eredeti *-t-* fejleménye minden esetben. Etimológiailag a fenti szavak rokona nemcsak az *-l-* illetőleg az *-l-* kezdetű képzőket tartalmazó ugyanilyen jelentésű szavak, pl.:

A magy. ***borotva****, beretva*, ld. még borbély, szláv eredetű, vö.: óe.szl. britva 'borotva', szb-hv. *britva* 'zsebkés, borotva', szln. *britva, britev* 'borotva, zsebkés', szlk. *britva* 'borotva', or. *britva* 'ua.'. (TESz)

A magy. borotva címszónál említi a TESz szócikk írója a magy. borbály szót, amelyet az oszm. berber alakban ismer.

csuv. ***purtă*** 'balta', azerb., kirg., kazak, oszm., tat., karacs. *balta,* üzb. *bolta*, tuv. *baldy*, ujg., türkm. *palta,* hak. *palty,* alt. *malta, palta,* ojr. *malta.* Vö.: arab *baltat* 'balta', udm., ko. *purt* 'kés', É-germ. *barda,* mém. *Barte,* ószl. *brady* 'balta', fi. *purtă*, osz. *farat* 'balta', szaka *pada,* tohar *peret, porat* 'balta'. (JEGOROV 1964)

3.19. Kāšγ. ***kajkān*** 'folyó neve' ~ magy. ***hajt***.

Szerkezeti felépítése: *kaj-* : relatív szótő 'hajt' + *-kān:* folyamatos melléknévi igenév képző. A folyónév közszói jelentése 'menő, haladó, folyó'. A relatív szótő alakváltozata a Kāšγ. ***kaž-*** 'kimegy' < *ka-*: abszolút szótő + *-ž*: képző.

A relatív szótőnek kiterjedt családja van. Rokona a csuv. ***kuś-*** 'átmenni, átköltözni új helyekre', ÓT, *käč-*, ujg., kirg., azerb., alt. *köč-,* tuv., kazak, nog. *köš-,* k.kalp. *koš-*, üzb. *kuč-,*, tat. *küč-*, bask.

küs-, türkm., oszm., kumük *göč-*, hak., jak. *kös-* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ku-*: abszolút szótő + *-ś-*: képző, ÓT, *kä-* + *-č-*, ujg., kirg., azerb., alt. *kö- -č-,* tuv., kazak, nog. *kö-* + *-š-,* k.kalp. *ko-* + *-š-*, üzb. *ku-* + *-č-,*, tat. *kü-* + *č-*, bask. *kü-* + *-s-,* türkm., oszm., kumük *gö-* + *-č-,* hak., jak. *kö-* + *-s-*.

Idetartozik az or. ***kočevat'*** *'*nomadizál' vö.: tat. *koč* 'utazás' (SIS) < or. *koč-:* relatív szótő + *-eva-:* folyamatos igeképző + *-t':* főnévi igenév képző, tat. *ko-*: abszolút szótő + *-č: képző.*

A szó alapjelentése kapcsán meg kell említeni, hogy a K-mong. ***khutsa*** 'kos', ojr. *khutsu*(*a*) 'ua.' és a magy. ***kos*** rokonok, egyben idetartoznak. A TESz szerint a *kos* 'a juh hímje, cölöpverő eszköz, faltörő kos, a szőlőprés csavarja'. Ótörök eredetű, vö.: Kāšγ. *qoč,* oszm. *koç,* türkm. *qoč* 'a juh hímje', képzett alakban vö.: CC., csag. *qočqar,* nog., tuv. *qošqar,* ujg., mod. *qočqar* 'kos', mong. *quča* 'kos', mandzsu *quča* 'ua.', tung. *kuca* 'ua.', alt. *quča* 'ua.', or. *kočkár* 'ua.'. (TESz)

A magyarban van névszói és igei megfelelője is. Rokon a magy. ***kacs*** 'hajtás', a jellegzetes kacsázó, oldalra billegő menéséről kaphatta a nevét a ***kacsa*** 'szárnyas' neve és a ***kacsa*** 'hazugság, nem igaz, nem egyenes', a magy. ***koslat*** stb.ige töve is.

A magy. *kos* nem lehet jövevényszó, közös gondolkodás alapján született: az állat a szarváról vagy a nemi szervéről az alakja és a funkciója kapcsán kapta az elnevezést. Szerkezeti felépítésük: abszolút szótő + -képző: K-mong. *khu-* + *-tsa,* ojr. *khu-* + *-tsu*(*a*)*,* magy. *ko-* + *-s,* Kāšγ. *qo-* + *-č,* oszm. *ko-* + *-ç,* türkm. *qo-* + *-č,* CC., csag., ujg., mod., or. *qoč-*: relatív szótő < *qo-* + *-č- (*+ *-qar:* képző), nog., tuv. *qoš-:* relatív szótő < *qo-* + *-š- (*+ *-qar:* képző),[20] mong., alt., mandzsu *qu-* + *-ča,* tung. *ku-* + *-ca.* A szókezdő mindenütt mély *k- (q-),* a képző pedig eredeti *t-* fejleménye: *-tsu, -č, -š, -ca.*

Megjegyezzük, hogy az oszm. ***koca*** 'férj' is idetartozik. A Kāšγ. *kaj-* szótő összetartozik a Kāšγ. *kajlik kaj-* tövével. A folyó folyása, menése a hajlással, görbüléssel kapcsolatos. Idetartozik a magy. ***hajrá*** *haj-* és az oszm. ***hajdı*** 'hajrá, gyerünk' *haj-* töve.

Alakváltozatuk a Kāšγ**.** ***kāš ukuz*** *'*két folyó' (< *kāš* + *ukuz* '1. iker, két, kettő' 2. 'folyó') első eleme a ***kāš*** 'két, kettő' jelentésű szó, amelynek alapja az elágazás.

A szókapcsolat első tagja a *kāš* összetartozik a csuv. ***xušă*** 'köz, elválás', K-türk *kooš, kouš*, *kowuš,* oszm. *kouš* (JEGOROV 1964) továbbá a magy. ***köz*** szóval. Eredetileg olyan folyóközt elöltek ezzel a szóval, amely egy folyó elágazásával jött létre. Ezzel a szóval nevezték meg elsőként az elágazást, elválást, majd az így létrejött két folyó, azaz a folyóág által közrevett földterületet is. A szó képzett, vö.: Kāšγ**.** *kā-:* abszolút szótő + *-š*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő', csuv. *xu-* + *-šă,* K-türk *koo-* + *-š, kou-* + *-š*, *kowu-* + *-š,* oszm. *kou-* + *-š,* magy. *kö-* + *-z.*

A szótövek rokona a magy. *kákó, kankó*. A képzők pedig egymás alakváltozatai (*-š, -šă, -z).* Ezek a képzett szavak szolgáltak alapul nemcsak a magy. *köz* és nyelvi megfelelőinek, hanem a *két, kettő* számnévnek is, vö.: magy. ***köz*** 'személyeket, dolgokat egymástól elválasztó terület, keskeny út, szűk utca, időköz, stb.' Ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *kŏt* 'köz', cser. *keδäl* 'a test közepe, test (két végpont közti) közép'. (TESz). A TESz-ben a szócikk írója helytelenül járt el, mikor nem vette figyelembe a török adatokat is. A magy. *köz* nem lehet ősi örökség a finnugor korból, az adatok azonban idetartoznak.

[20] Elvileg az or. *qočkar,* nog., tuv. *qoškar* szerkezeti felépítése lehet *qočka-, qoška-:* relatív szótő + *-r:* képző. Ez esetben a tő felbontható *qo-*: abszolút szótő + *-čka, -ška:* képző elemekre.

A magy. ***két, kettő*** 'az egynél eggyel több egység'. Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kit',* osztj. *kät,* zürj. *kik,* cser. *kok,* mdE. *kavto*, *kafto,* mdM. *kajtă*, fi. *kaksi*, észt *kaks,* lp. *guok'tě,* mot. *kydy,* tavgi *kidde* 'két'.[21] (TESz) < magy. *ké-:* abszolút szótő + *-t:* képző 'valamivel ellátott', *ket-*: abszolút szótő + *-tő:* képző 'valamivel ellátott', magy. *ket-* + *-tő,* vog. *ki-* + *-t',* osztj. *kä-* + *-t,* zürj. *ki-* + *-k (< *-tk),* cser. *ko-* + *-k,* mdE. *kav-* + *-to*, *kaf-* + *-to,* mdM. *kaj-* + *-tă*, fi. *kak-* + *-si*, észt *kak-* + -s, lp. *guok'-* + *-tě,* mot. *ky-* + *-dy,* tajgi *kid-* + *-de.*

A szótövek a magy. *kákó, kankó* szavakkal tartoznak össze. A *két, kettő* valójában 'kákós, kankós, azaz kákóval ellátott, kákóhoz tartozó, kákó mellett lévő' jelentésű.

Lényeges, hogy eleink gondolkodása szerint az elágazás, mint a hajtás helye másik irányban az összekötés helye, ezért a szó alakváltozata a ***köt*** is.

3.20. Kāšγ. ***burk*** 'sapka' ~ magy. ***burok***.

Szerkezeti felépítése: *bu-:* abszolút szótő + *-rk:* képző.

Idetartozik az oszm. ***bere*** (< *be-*: abszolút szótő + *-re:* képző) 'svájci sapka'.

A mong. ***bürk'e-sön*** töve (< *bürk'e-* + *-sön:* képző 'valamivel ellátott') 'borít' jelentésű, rokona a magy. ***borít*** ige *borí-* töve, összetartozik vele a magy. a *bőr* szó. A mong. *bürk'e-sön* magyar párhuzama a ***bőrös*** *(bőrö-:* relatív szótő + *-s:* valamivel ellátott' képző).

A magy. ***bagaria*** 'csizmadia, bőrös' (*bagar-* relatív szótő + *-ia*: görög képző) töve a *bagar-* a teljesebb alakja a mong. *bürk'e,* magy. *bőr* szavaknak és a *borí-t* tövének. A magy. *-ő-* (*bőr*) hosszú magánhangzó őrzi a korábbi triftongus (-V*g*V-) nyomát (vö.: magy. *bagaria baga-* töve).

Rokon jelentésű a magy. ***burok****, burik, bürök* 'valamit körülvevő, valaminek a felületét beborító réteg, tok, magzatburok, sűrű lomb', (TESz) < *bu-*: abszolút szótő + *-rok,-rik, -rök* : képző.

3.21. Kāšγ. ***kajgik*** 'csónak' ~ magy. ***kajak***.

A szó töve a törökségben is megvan, vö.: csuv. ***kimě*** 'hajó, csónak', MK. *kemi,* oszm. türkm. *gämi,* ujg. *keme*, üzb. *kema* (dial. *kima*), kirg., kazak, nog., alt., ojr. *keme,* azerb. *kemi,* kumük *geme,* hak. *kime,* tuv. *xeme,* bask. *keme,* tat. *köjme* 'csónak, hajó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ki-*: abszolút szótő + *-mě*: képző, MK. *ke-*: abszolút szótő + *-mi:* képző, oszm. türkm. *gä-* + *-mi*, ujg. *ke-* + *-me,* üzb. *ke-* + *-ma* (dial. *ki-* + *-ma*), kirg., kazak, nog., alt., ojr. *ke-* + *-me,* azerb. *ke-* + *-mi,* kumük *ge-* + *-me,* hak. *ki* + *-me*, tuv. *xe-* + *me,* bask. *ke-* + *me,* tat. *köj-* + *-me.*

A tatár alak azért is fontos, mert tartalmazza a szótő végső mássalhangzóját (*-j-*), amely megvan a Kāšγ. *kajgik* formában is.

Idetartozik a magy. ***kajak*** 'az eszkimók egyszemélyes vízhatlan borítású férficsónakja, kéttollú evezővel hajtott, könnyű sportcsónak'. Nemzetközi szó. (TESz) Bár a szó valóban nemzetközivé vált, a keletkezésének a gyökerei azonban keletre, a magyarok és a törökök őseihez vezetnek. Ezek a szavak kötődnek egymáshoz a menő, folyó, haladó jelentésen, valamint a csónak hajlott, görbülő alakján keresztül.

[21] A TESz olyan adatokat is hoz, amelyek nem tartoznak ide, mert azok nem *k-*, hanem *t-* fejleményeivel kezdődnek (vö.: szam. jur. *śide,* jeny. *sire, side,* tavgi *siti,* szelk. *sede, sitte,* kam. *šidɛ*), ezért a magy. *iker* szóval és török stb. nyelvi párhuzamaival rokonok etimológiailag.

3.22. Kāšγ. ***jatīsā****:* óhajtó az 'aludni'-ból ~ magy. ***bel*** 'alszik'.

Szerkezeti felépítése: < *jatī-:* relatív szótő + *-sā:* képző. A szó tövével összetartozik a Kāšγ. ***jat-*** aludni'. Alakváltozata a Kāšγ. ***balū*** 'aludj'.

A szót a magyarok Erdélyben ***bel-*** formában használják, de idetartozik a magy. ***alszik*** *al-* töve is. A magyar ***álom*** az *alszik al-* töve.

csuv. ***tĕlĕk*** 'álom', ÓT., óujg. *tül,* jak. *tüül,* kirg., ojr., tuv. *tüš,* üzb. *tuš*, k.kalp., kazah, hak. *tüs,* nog. *tu'š,* oszm. *düš,* türkm. *düjš,* bask., tat. *töš,* ujg. *čüš* 'álom'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕ-:* abszolút szótő + *-lĕk*: képző, ÓT., óujg. *tü-* + *-l,* jak. *tüü-* + *-l,* kirg., ojr., tuv. *tü-* + *-š,* üzb. *tu-* + *-š*, k.kalp., kazah, hak. *tü-* + *s,* nog. *tu-*+ *-'š,* oszm. *dü-* + *-š,* türkm. *düj-* + *-š,* bask., tat. *tö-* + *-š,* ujg. *čü-* + *-š-*.

Az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-*, amely fennmaradt a törökség több nyelvében (vö.: csuv. *tĕlĕk,* ÓT., óujg. *tül,* jak. *tüül,* kirg., ojr., tuv. *tüš,* üzb. *tuš*, k.kalp., kazah, hak. *tüs,* nog. *tu'š,* bask., tat. *töš).* A *t-* fejleményei használatosak a magyarban, *t-* > 1. 0- (< V- < *w-* < *δ-* < *t-*), vö.: *alszik*, 2. *b-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), vö.: *bel* 'alszik', ld. még Kāšγ. ***balū balū*** 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben', 3. *č-* (< *t'-*< *t-*) vö.: ujg. *čüš,* 4. *d-* (< *t-)* vö.: oszm. *düš,* türkm. *düjš.*

Megjegyezzük, a szó eredetileg nómen-verbum volt, amelynek nyoma a mai napig fennmaradt, hiszen az egyik oldalról megnevezi a cselekvést, a másik oldalról az *álom* főnév. Eleink a nyelv teremtésekor, a mondanivalójuk kifejezésekor tudták, hogy az alvás lent, mélyen létet jelent s eredendően az *ágy* (*álgy*), az alvás helye sem más, mint egy mélyedés. Az angolban a *bed* idetartozik, jelenti az ágyat és magát a cselekvést, azaz 'aludni, feküdni'.

3.23. Kāšγ**.** ***tavsā:*** óhajtó az 'átadni'-ból ~ magy. ***ad***.

Szerkezeti felépítése: *tav-*: relatív szótő + *-sā:* képző.

Az *ad* elsődleges jelentése 'életet ad' lehetett, ezért természetes, hogy az *ad* és a *szül* szavak összetartoznak. Bár a magy. *ad* szóban elenyészett az eredeti szókezdő *t-* mássalhangzó, a törökségben megmaradt, sőt a magy. *terem-* szóban is megvan, amely a szó nagyobb családjába tartozik.

A TESz szerint a magy. ***ad*** 'juttat, ajándékoz, szolgáltat, hagy, enged, elad', ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *udnis-* 'etet, itat', votj. *ud-* 'ua.', mdE. *andoms* 'táplál', fi. *antaa.* (TESz) < magy. *a-*: abszolút szótő + *-d:* képző, zürj. *u-* + *-dnis-*, votj. *u-* + *d-,* mdE. *an-* + *-doms,* fi. *an-* + *-taa.*

Bár a finnugorba sorolt nyelvi adatok idetartoznak, a magyar szót nem lehet finnugor kori ősi örökségként számon tartani, mert egyrészt a szónak szélesebb körű nyelvi kapcsolatai vannak, másrészt az uráli nyelvcsalád nem igazolt nyelvcsalád.

Az or. ***davat'*** 'adni' < *dava-* + *-t':* főnévi igenév képző azért is fontos adat, mert a *-va* elem a szótőhöz tartozik és nem folyamatos képző a *dat'* 'adni' (vö.: or. *dat'* 'adni' < *da-* + *-t':* főnévi igenév képző) változattal szemben.

Rokon a csuv. ***tu-, tăv-*** 'szülni, születni', vö.: *tăvan* 'rokon' (elsődlegesen *'*született'), *tu-* 1. csinálni, létrehozni, 2. elhelyezni (tojást)', ÓT., KB. *tog* 'szülni, születni, MK. *tog,* oszm. *dog,*

azerb., türkm. *dog, dogul,* üzb. *tugil,* ujg. *tugul,* k.kalp. *tuyl,* nog. *tuv,* tat. *tu* 'születni', Zamahš. *tugur*, oszm. *dogur,* azerb. *dog, dogur,* ujg., üzb. *tug*, k.kalp., alt. *tu,* tat. *tudyr,* kirg., kazak *tuu* 'szülni', hak. *tug* 'borjazni'. Néhány nyelvben 'tojást rakni, feljönni (nap)' jelentésű, vö.: mong. *togurdi* 'szülni'. (JEGOROV 1964)

A fenti adatokban az *-l, -r* összetartoznak, eredeti *-t-* fejleményei. A mongol *togurdi* *togur-:* relatív szótő + *-di:* főnévi igenév képző[22].

A szócsalád tagja az oszm. ***tavsiye*** 'tanács, ajánlás' *tav-* töve. A tanács, ajánlás ugyanis egyfajta adás.

3.24. Kāšγ**.** ***jalgā-*** 'kinyalni', Kāšγ**.** ***jalvat*** 'nyalat', Kāšγ**.** ***jalgan-*** 'nyaldosni' ~ magy. ***nyal***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. ***jal-*** 'nyal' **+** ***-gan***: folyamatos melléknévi igenév képző.

A szó a többi törökben is használt, vö.: csuv. ***śula,*** dial. ***śăvla*** 'nyalni', ÓT. *jalga, jalka*, ujg. *jali,* üzb., azerb., türkm., oszm., tat., bask., nog. kumük *jala*, kirg., kazak, k.kalp. žala, ojr. *d'ala*, tuv. *čylga,* hak. *čalga,* jak. *salaa* 'nyalni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-la*: képző, dial. *śăv-:* abszolút szótő + *-la:* képző, ÓT. *ja-* + *-lga, ja-* + *-lka,* ujg. *ja-* + *-li,* üzb., azerb., türkm., oszm., tat., bask., nog. kumük *ja-* + *-la,* kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-la,* ojr. *d'a-* + *-la*, tuv. *čy-* + *-lga,* hak. *ča-* + *-lga,* jak. *sa-* + *-laa.*

A TESz szerint a magy. ***nyal-*** 'nyelvét valamin végighúzza, nyelvével valamit végigsimít, valamit nyelvével felszed stb.'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *ńalá·nt-*, osztj. *nola-*, zürj. *ńuvni, ńulni*, udm. *ńul-* 'nyal'. (TESz) < *nya-*: abszolút szótő + *-l:* képző, vog. *ńa-* + *-lá·nt,* osztj. *no-* + *-la,* zürj. *ńuv-:* relatív szótő *(*< *ńu-*: abszolút szótő + *-v:* képző) *-ni:* főnévi igenév képző, *ńul-*: realtív szótő *(*< *ńu-:* abszolút szótő + *-l:* képző*)*+ *-ni:* főnévi igenév képző, udm. *ńu-* + *-l.*

A szó összetartozik a magy. ***nyál*** és a ***nyelv*** szavakkal, alakváltozata a Kāšγ**.** ***jal-*** formának. A TESz téved, a magyar szó nem lehet ősi örökség az uráli korból. A szócikk írója helytelenül járt el, amikor nem vizsgálta a török megfelelőket is.

3.25. Kāšγ**.** ***jāk*** 'ördög' ~ magy. ***ne***.

Az ördög a tagadással kapcsolatos, így idetartoznak a tagadószók, vö.: csuv. ***śuk*** 'nem', ÓT., ujg., oszm, nog., kumük *jok,* manih.[23] *jog,* türkm. *jok,* azerb. *jox,* bask., tat., üzb. *juk,* s.ujg., karacs. *džok,* ojr. *d'ok,* tuv. *čok,* hak. *čox,* kirg., kazak, k.kalp. *žok,* kacsin.[24] *šok,* jak. *suox* 'nem', kazak *žoktyk,* tat. *juklyk,* ujg. *jokluk* 'hiány, nem létezés', tefsz. XII-XIII. sz. *jokluk* 'szegénység'. (JEGOROV 1964) < *žok-*: szótő + *-tyk:* képző 'valamivel ellátott', tat. *juk-* + *-lyk,* ujg. *jok-* + *-luk.* tefsz. XII-XIII. sz. *jok-* + *-luk.*

Ez utóbbiak összetartoznak a magy. ***nihil,*** lat. *nihil* szavakkal, amelynek szerkezeti felépítése *nihi-*: szótő + *-l*: képző. Ezúttal csak a képző kezdő mássalhangzója maradt meg a magyarban és a latinban.

A Kāšγ**.** ***jāk*** 'ördög' szóhoz kötődhet a magy. ***Jóka*** *ördöge* (Arany), ahol a *Jóka* beszélő név lehet.

---

[22] Eredetileg *t-* (-tV) szókezdőjű volt, egyik fejleménye a magy. és a zürj. *-ni*.

[23] Maniheus emlékek.

[24] Kacsini nyelvjárás a hakasz nyelvben.

Lényeges, hogy őseink szerint a lent lévőség, a meder, a föld a tagadással kapcsolatos. Vele szemben a fent lévő, a fény, a világos az állítással tartozik össze. Ennek a gondolatnak megfelelően a Kāšγ**.** *jāk* kötődik a folyómederhez, a folyóhoz, az *ördög* pedig a 'föld' jelentésű szóval tartozik össze, amely megvan a magy. ***Ördögárok*** [< *Ördög* (< *Ör-*: szótő + *-dög*: képző) + árok] 'Földárok' előtagjával, ld. még ang. *Earth* (< *Ear-* : szótő + *-th*: képző) 'föld'.

A TESz-ben a magy. ***ne*** tiltó szó külön címszóként nem szerepel. A magy. ***nem*** ősi örökség a finnugor korból, vö.: vo.: *nɛɛ-: nɛɛmater* 'egy se', *nɛɛm-: nɛɛm·xot* 'sehol', osztj. *nemxoiat* 'senki', *nɛɛmeлt* 'semmi', zürj. *nem: ńi-nem* 'semmi', votj. *no: no-kin-no* 'senki', *no-mir-no* 'semmi'. (TESz)

A szócikk írója csak olyan példákat hozott, ahol a *nem* tagadószó csakis összetételekben szerepel.

Hangtanilag a Kāšγ**.** ***jāk*** és a magy. ***ne*** tiltó szavak úgy függnek össze, mint ahogyan a magy. *jó (< jok*[25] *< jotk)* 'folyó' szó a földrajzi nevekben a *Nem* folyónévvel. Pl.:

Nem ju f. SW.312.: ko. *Nem-ju*, az or. Vyčegda felső folyásának a neve.
< ko. *Nem* ⟵ vö.: ud. *n'om* ‚mocsaras hely, völgy'
+ *ju* 'folyó'

Nemju f. TSK.78.: ko. *Nemju* or. *Nem,* az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója, amely az or. *Nemkuš* mocsárnál kezdődik, hossza 260 km.
< ko. *Nemju* < *Nem* ⟵ vö.: ud. *n'om* 'mocsaras hely, völgy'
+ ko. *ju* 'folyó'
or. *Nem* ⟵ ko. *Nem*
or. *Nemkuš* ⟵ nem or. *Nemkuš* < *Nem* ⟵ vö.: ud. *n'om* ‚mocsaras hely, völgy'
+ *kuš* ⟵ vö.: 1. ud. *kož* 1. 'ártér' 2. 'a folyó mellékága'
2. ko. *kuš* 'erdő nélküli mocsár'

Lényeges, hogy a *Nem* a víznevekben a magy. *ne* tiltó szóval tartozik össze és nem a magy. *nem* tagadó szóval.

Hozzátesszük, hogy a fenti tagadó szavakkal összetartozik a magy. ***tagad*** *taga-* töve, amely az eredeti szókezdő *t-* mássalhangzót megőrizte. A szót a TESz ismeretlen eredetűnek tartja.

3.26. Kāšγ**.** ***baduk*** 'nagy' ~ nagy. ***nagy***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ**.** *ba-*: abszolút szótő + *-duk*: képző. Alakváltozata a Kāšγ**.** ***ulug*** 'nagy' < *u-*: abszolút szótő + *-lug*: képző.

A Kāšγ**.** ***baduk, ulug*** 'nagy' párhuzamai megvannak a mongol, török és magyar nyelvben. A mong. ***ölöktsin*** 'női, nőstény' (nagy fajta ragadozókra), *kara ölöktsin nokhai* 'fekete nagy nőstény kutya' jelentésű, ahol az *ölöktsin* összetett szó: *ölök* 'nagy' (< *ö-*: abszolút szótő + *-lök*: képző) + *tsin* 'nő'.

Alakváltozatuk a csuv. ***pysăk*** 'nagy', Zol. bl. *bädűk* 'nagy', Zamah*š. bödük '*magas, nagy', balk.,

[25] A TESz szerint a magy. ***jó*** 'folyó' ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōγ*en 'kis folyó', *iiγi* 'ua.', zürj. *ju* 'folyó, nagy folyó', votj. *ju,* fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jõgi* 'folyam, patak', lp. *jokkâ* 'folyó', szam.jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha, jaha* 'ua.', szelk. *kî, ke* 'ua.', kam. *t'aγa* 'folyó, folyam, kis folyam, patak'. (TESz)

karacs., kum. *bazyk* ′széles, vastag', hak. *pözik,* ujg. *büjuk* 'magas, nagy, hatalmas', s.ujg. *pezik* ′nagy, hatalmas, fontos', mong. *büdüün* ′széles, vastag, felnőtt, idősebb'. (JEGOROV 1964). < csuv. *py-*: abszolút szótő + *-săk*: képző, Zol. bl. *bä-* + *-dűk,* Zamahš. *bö-* + *-dük,* balk., karacs., kum. *ba-* + *-zyk,* hak. *pö-* + *-zik,* ujg. *bü-* + *-juk,* s.ujg. *pe-* + *-zik,* mong. *bü-* + *-düün.*

Idetartozik az oszm. *büjük* (< *bü-* + *-jük*) 'nagy', magy, ***bődületes*** szó *bődü-* töve s a magy. ***nagy*** (*nad′*) 'ua.' szó is.

Miután eleink úgy gondolkodtak, hogy az első és egyetlen a forrás, a mag, amely mindent tartalmaz, ezért nagy is, természetes, hogy szerkezetileg és hangalakilag összefüggnek a 'forrás, folyó' szavakkal, vö.: bask *bulak,* tat. *bolak* stb.

A magy. ***nagy*** szót a TESz bizonytalan eredetűnek, talán finnugor nyelvi ősi örökségnek tartja megalapozatlanul, ráadásul a hozott példák sem közvetlenül tartoznak ide.

Rokonuk az oszm. ***bazı*** (< *ba-* + *-zı*) 'nagy', valamint a csuv. ***măn, mănă*** 'nagy' vö. *munkun*[26] 'nagynap, azaz húsvét', hakasz *ülükkün*[27] 'ünnep'. Rokonságnevekben 'nagy, idősebb' jelentésű, vö.: csuv. *mănaki, mănakka* 'az apa nővére', *mănami* dial. 'apai nagymama', *mănaśi* dial. 'apai nagypapa'. (JEGOROV 1964) < csuv. *mă-*: abszolút szótő + *-n*: képző, *mă-* + *-nă.*

Hangtanilag azért tartozhat ide a csuv. *măn, mănă* 'nagy', mert a szókezdő és a végső nazális egyaránt eredeti *t* fejleménye ugyanúgy, mint a fenti 'nagy' jelentésű szavakban az azonos helyen lévő mássalhangzók. Tehát szókezdő helyzetben: *t-* > *δ-* > *w-* > 1. *b-* 2. *v-* 3. *m-* 4. *V-* > *0-*; *t-* > *δn-* > *n-*; *t-* > *th-* > *φ-* > *p-* . Az abszolút szótőhöz járuló képzők kezdő mássalhangzója is eredeti *-t-* fejleménye mindegyik esetben, vö.: *-t-* > 1. *-d-* (Kāšγ**.** *baduk*) > *-d′-* (magy. *nagy*) > *-j-* (oszm. *büjük*) 2. *-δ-* > 2.1. *-l-* (or. *velik, bol′šoj*) 2.2. *-z-* (balk., karacs., kum. *bazyk,* hak. *pözik,* s.ujg. *pezik*); *-t-* > *-δn-* > *-n-* (csuv. *măn, mănă*); a csuv. *pysăk* szóban az *-s-* félzöngésen ejtett mássalhangzó, tehát a -z-hez közelálló.

A 'nagy' jelentésű szavak összetartoznak nemcsak az or. ***velik*(*ij*)** 'nagy', ***bol′*(*šoj*)** 'nagy' szó *velik-*, *bol-* tövével, hanem a magy. ***első*** *el-* elemével. Az egyezés onnan van, hogy a forrás nemcsak nagy, hanem az első is.

3.27. Kāšγ**. kVb, kVp** 'puffadás, daganat' ~ magy. ***göb***.

Szerkezeti felépítésük: Kāšγ**.** *kV-*: abszolút szótő + *-b*: képző, *kV-* + *-p.*

Minthogy a puffadás kupak, kúp formájú kidudorodás, ezért összetartozik vele a magy. ***göb*** 'gomb a ruhán, púp, csomó, daganat'. (TESz), de rokona az alakja kapcsán a magy. ***kúp, kupak*** stb. is.

3.28. Kāšγ**.** ***bižāk*** 'bicska' ~ magy. ***bicsak, bicska***.

Szerkezeti felépítése: *bi-:* abszolút szótő + *-žāk:* képző. Igeképzős változata a Kāšγ**.** ***bušlan-*** 'kibicsaklani' (< *buš-*: relatív szótő + *-lan*: igeképző).

A Kāšγ**.** *bižāk* és a *buš-* relatív szótő összetartoznak, abszolút szótőből és képzőből állnak: *bi-* + *-žāk, bu-* + *-š.* A relatív szótővel összetartozik a csuv. ***pus-*** 'vágni (állatot), kapálni'.

[26] Vö.: *mun* 'nagy' + *kun* 'nap'.
[27] Vö.: *ülük* 'nagy' + *kün* 'nap'.

A magy. *bicsak, bicska* mint vágószerszám, kétféle jelentést tartalmaz: 1: 'vág', 2. 'bicsaklik, hajlik'. A TESz külön szócikkben tárgyalja őket, vö.: magy. ***bicsak*** 'tőr, összecsukható kés'. Vitatott eredetű: 1. Török jövevényszó, vö.: CC. *bičaq*, oszm. *bıçak*, tat. *păčak,* alt. *pïčak,* jak. *bïsax* 'kés', vö.: tör. *bïč-, bič-* 'vág'. 2. olasz eredetű, vö.: ol. *bicciacuto* 'kétélű kard'. (TESz) < magy. *bi-:* abszolút szótő + *-csak:* képző, CC. *bi-* + *-čaq*, oszm. *bı-* + *-çak*, tat. *pă-* + *-čak,* alt. *pï-* + *-čak,* jak. *bï-* + *-sax.*

A magy. ***bicska*** 'cipészkés, zsebkés'. Vitatott eredetű, 1. oszmán-török jövevényszó, vö.: oszm. *bıçkı* '(deszka, fa vágására használatos) kétnyelű, lapos fűrész, cipészkés', ez a *bıç-* 'vág' ige származéka. 2. Kés jelentése viszonylag csak későbbi időből mutatható ki. (TESz) < magy. *bi-*: abszolút szótő + *-cska*: képző, oszm. *bı-* + *-çkı.* A magy. szó nem lehet szerb-horvát eredetű, a szálak keletre vezetnek.

A magy. ***bicskia*** 'bőrszabó varga-, illetőleg csizmadiakés, zsebkés'. Szerbhorvát eredetű. (TESz)

Hangtani alakváltozatuk az or. ***nož*** 'kés', vö.: or. *rezat', nizat'* 'vágni'. (SIS) < or. *no-*: abszolút szótő + *-ž:* képző, : or. *reza-*: relatív szótő + *-t':* főnévi igenév képző*, niza-:* relatív szótő + *-t':* főnévi ignév képző.

Látható, hogy a bicskának két jellemző tulajdonsága van. Az egyik, hogy vág, a másik pedig, hogy hajlik, bicsaklik. A vág jelentéssel összetartozik a magy. ***pusztít*** *pusz-* töve, a hajlik jelentéssel pedig a magy. ***bucskázik*** *'*fejen átfordul', amely nincs meg a TESz-ben. Szerkezeti felépítése: *bucská-:* relatív szótő (< *bu-*: abszolút szótő + *-cská-:* képző) + *-zik*: igeképző.

A bucskázik 'fejen átfordul' egyrészt a 'fő, fej' jelentésű szóval tartozik össze, másrészt tartalmazza azt is, hogy valaminek a feje egyben éle is, ugyanakkor egyfajta forduló is van azon a helyen.

A szókezdő mássalhangzók eredeti *t-* fejleményei, így összetartoznak a magy. ***szecska*** szóval és az oszm. ***seč-*** 'választ' igével.

3.29. Kāšγ**.** ***kajdā, kandā, kajūda*** 'hol?' ~ magy. ***hol?, hun?***.

Szerkezeti felépítése: *kaj-* 'ki, mi' + *-dā:* helyhatározórag*, kan-* + *-dā, kajū-* + *-da.*

A fenti kérdőszók szótövei megvannak további török nyelvekben, ismertek a mongolban és a magyarban, de a szláv nyelvekben is. Idetartozik a csuv. ***kam*** 'ki', MK., azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *kim,* alt., hak., tat., bask. *kem,* tuv. *kym*, AFT. *ken* 'ki', mong. *hen* 'ki'. (JEGOROV 1964)

A Kāšγ**.** *kaj-,* csuv. *kam és társainak r*okona a mong. ***k'e-dziē?*** *k'e-dzije*: 'mikor' kérdő névmás előtagja a ***k'e-***, a mong. ***k'en****?* 'ki? mi?'. Az utótagja pedig a *tsak* 'idő' jelentésű szó, amely használatos egyrészt az időre vonatkozó kérdőszókban, vö.: tat. *kajtsak* 'mikor' (*kaj* 'mi? + *tsak* 'idő'), másrészt a számnevekkel együtt, ahol egybeesik a helyhatározó raggal, pl. oszm. *sekizde* 'nyolckor'.

Az ojr. ***k'edziēne*** 'egyszer, egykoron' azért érdekes, mert az előtagban láthatjuk a kérdőszót és az

'egy' jelentésű számnevet[28] is: *k'e* 'mi' + *dziē* 'idő' + *-ne:* Loc. vö.: magy. *-n*[29]) Ennek párhuzama a magy. ***mikoron***? (*mi*? + *koro, kor* 'idő' + *-n:* Loc.), *egykoron* (< *egy-*: számnév + *koro-, kor-* + *-n:* Loc. rag), azonban a magyar etimológiailag másik szó, mert az *egy* és a *mi* szókezdője (*0-*, *m-*) eredeti *t-* fejleménye.

A mong. ***ke-d*** 'kik?' (vö.: *ke-, ken-* 'ki?' + *-d*: többes szám jele). A türk ezzel szemben a ***kimler*** (< *kim-* 'ki?' + *-ler:* többes szám jele) 'kik? változatot alkalmazza.

Az egyes számú kérdő névmás a magyarban ***ki***?, rokona a Kāšγ**.** ***kaj, kan,*** tat. ***kaj*** 'mi?', mongol ***k'e? k'en****?* 'mi?' stb.

Tehát a mong. ***k'en*** 'ki' rokona a magy. *ki*? kérdő névmás. Többes számban a mong. *ke-d* 'kik' *-d* többes jelet használ, a magyarban pedig ezzel szemben *-k* többes jel használatos, más török nyelvekben, pl. az oszmánban a *-ler t*öbbesjel használatos. A *ki?* kérdőnévmásnak alapul 'mag' jelentésű szó szolgált.

Idetartozik az or**.** ***kto***? 'ki' *k-* előtagja (< *k-* 'ki?' + *to* 'az'), a ***gde****?* 'hol?' (< *g-* 'ki? mi?' + *-de:* helyhatározórag) *g-* szótöve, a ***kuda*** 'hova' (< *ku-* 'mi' + *-d*: Loc. rag + *-a*: Dat. vö.: oszm. *-a*: Dat. rag) *ku-* szótöve.

A fenti 'ki?, mi?' jelentésű kérdő névmások alakváltozatai (Kāšγ**.** *kaj-, kan-, kajū-,* magy. *ki, ho-, hu-, k'en? ki?* tat. *kaj-, k'e,* mong. *ke-, k'en,* türk *kim,* or. *k-, g-, ku-*) közös gyökerűek.

A Kāšγ**.** *-dā, -da* helyhatározórag a magyarban ismert *-t* és *-d* változatban egyaránt, vö.: *itt (< it-* 'ez' + *-t:* Loc.*)*, *Székesfehérvárt (< Székesfehérvár:* város neve + *-t:* Loc.*), oda* (< *o-* 'az' + *-d-*: Loc. + *-a*: Dat.[30]).

A Kāšγ**.** ***kajdā, kandā, kajūda*** 'hol?' rokona tehát a magy. ***hol? hon?, hun****?. A TESz szerint m*egszilárdult ragos alakulat. (TESz) < *ho-:* szótő + *-l:* helyhatározó rag, *ho* + *-n:* helyhatározó rag,, *hu* + *-n:* helyhatározó rag,. Ezekben az esetekben a határozóragok az eredeti *-t* fejleményei: *-t > -δ > -l; t > -nδ > -n*.

Ez azt is jelenti, hogy mind a kérdő névmás, mind a helyhatározórag, tovább menve a Datívuszrag is közös gyökerű a törökben meglévőkkel.

A fentiekkel szemben a TESz szerint a magy. ***ki*** 'kicsoda, mely személy, aki, amelyik, amely, ami, valaki, mi, micsoda'. Ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: zürj. *kin* 'ki?', votj. *kin* 'ki?, aki, kicsoda? micsoda? mely?', cser. *kü* 'ki?', mdE.M. *ki* 'ki?', E. *kije,* M. *kijɛ* 'ki? valaki', fi. *ken* 'ki', észt *kes* 'ki', lp. *gī* 'ki, mely, melyik', szam. jur. *śa* 'mi', *śaxa* 'mikor?', jeny. *sio, sie* 'ki', tvg. *sele* 'ua.', kam. *šendi, šinde* 'ua.'. A permi és finn megfelelők *-n*-je névmásképző. (TESz)

A TESz szócikk írója többszörösen is tévedett. Először is nem igazolt a magyar *ki* névmásnak sem a finnugor, sem az uráli eredete. Másodszor, nem mutatta be a török és a mongol nyelvi adatokat. Harmadszor, a szam. jur. *śa* 'mi', *śaxa* 'mikor?', jeny. *sio, sie* 'ki', tvg. *sele* 'ua.', kam. *šendi, šinde* 'ua.' szókezdő mássalhangzói (*ś- s-*, *š-)* nem lehetnek eredetei *k-* fejleményei. A magy. mi? változattal tartoznak össze és eredeti *t-* fejleményei: *t- > δ- > w- > m-; t- > th- > s-* ; *t- > t'h- > ś-* ; *t- > t'- > č- > š-*. Negyedszer, a permi és finn megfelelők *-n*-je nem lehet névmásképző, ilyen

[28] Vö.: magy. *kilenc ki-* előtagja'.

[29] A magyarban helytelen az *-on, -en, -ön* formával azonosítani, mert valójában a magánhangzó a szótőhöz tartozik s a határozórag az *-n*.

[30] Vö.: oszm. *-a/-e:* Dat. rag.

nem is létezik. Az *-n* világosan a szótőhöz tartozik. Ott, ahol hiányzik a nazális, denazalizációvel eltűnt.

A török és a mongol adatokat felsorakoztatva világos, hogy a finnugorba sorolt nyelvek az átvevők ugyanúgy, mint a szláv nyelvek.

3.30. Kāšγ**.** ***bāl*** 'méz' ~ magy. ***méz***.

Szerkezeti felépítése: *bā-*: abszolút szótő + *-l*: képző.

A szó ismert a törökség más nyelveiben is, vö.: csuv. ***pyl*** 'méz', ujg., kirg., kaz., k.kalp., nog., karacs., ürkm. oszm. *bal,* üzb. *bol,* alt. *pal* 'méz', mong. *bal* 'méz'. (JEGOROV 1964) < csuv. *py-:* abszolút szótő + *-l*: képző*, ba-* + *-l, bo-* + *-l, pa-* + *-l, ba-* + *-l.*

Idetartozik a csuv. ***pylak*** édes' (JEGOROV 1964) szó is. < *py-:* abszolút szótő + *-lak:* képző.

Rokon a csuv. ***tutlă*** 'édes, édesség, finom, édes', tat., bask., oszm., k.kalp. *tatly,* ujg. *tatlik,* Zamahš. *tatlyk,* tefs XII-XIII. sz. *tatlyg, tatlug, tatlu,* kirg. *tattu,* kazak *tätti,* AFT. *datlu(g*) 'finom, édes'. Vö.: *tută* 'íz'. (JEGOROV 1964) < *tut-:* relatív szótő (< *tu-*: abszolút szótő + *-t:* képző) + *-lă:* képző 'valamivel ellátott', *tat-* + *-ly, tat-* + *-lik, tat-* + *-lyk, tat-* + *-lyg, tat-* + *-lug, tat-* + *-lu, tat-* + *-tu, tät-* + *-ti, dat-* + *-lu(g*).

A relatív szótövek összetartoznak a következő szavakkal, vö.: csuv. ***tută*** 'íz', tefs XII-XIII. sz., besenyő *tatyg,* AFT, gag. *dat,* oszm. tat. *tat,* üzb. *did,* azerb. *dad,* kirg. *tatyk,* hakasz *tatyg,* kazak *tatym,* karacs. *tatuu*, kumük *tatyv* 'íz'. (JEGOROV 1964) < *tu-:* abszolút szótő + *-tă:* képző, *ta-* + *-tyg, da-* + *-t, ta-* + *-t, di-* + *-d, da-* + *-d, ta-* + *-tyk, ta-* + *-tyg, ta-* + *-tym, ta-* + *-tuu*, *ta-* + *-tyv.*

Világos, hogy a 'méz', 'íz' jelentésű szavak, valamint az 'édes' relatív tövei genetikailag összetartoznak, egymásnak csupán hangtani alakváltozatai. Valamennyi abszolút szótőből és képzőből áll. Az abszolút szótövek kezdő mássalhangzója eredeti *t-* és annak valamilyen fejleménye, vö.: *t-* (*tu-, ta-), d- (da-, di-*), *b-* (*bā-*), *p-* (*py-, pa-*). A képző alakváltozatai külön összetartoznak, szókezdőjük eredeti *t-* (vö.: *-tyk, -tyg, -tym, -tyv, -tuu*, *-tă, -t).* Ha a relatív szótövekhez járul képző, akkor 'mézes, édes, ízes' jelentésűvé válnak. Ezek a képzők is *t-* kezdetűek eredetüket tekintve, vö.: *-tu, -ti.* A *t-* fejleményei közül szerepelnek a következők: *-l* (vö.: *-lik, -lyk, -lyg, -lug, -lă, -ly, -lu),*

A Kāšγ**.** ***bāl*** 'méz' szónak és török megfelelőinek alakváltozata a magy. *méz*, amelyet a TESz helytelenül származtat a finnugor korból, vö.: magy. ***méz*** Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *ma,* votj. *mu,* cser. *mü,* mdE. *med′, mäd′*, mdM. *med′* 'méz', fi. *mesi* (gen. *meden*) 'méz, mézsör', észt *mesi* 'méz'. Vö.: szanszkr. *mádhu* 'édes ital, mézsör, méz', av. *maδu,* gör. *μέδυ* 'bor', or. *m′od* 'méz, mézsör'. (TESz) < magy. *mé* + *-z,* zürj. *ma,* votj. *mu,* cser. *mü,* mdE. *me-* + *-d′, mä-* + *-d′*, mdM. *me-* + *-d′* 'méz', fi. *me-* + *-si* (gen. *me-* + *-den*) 'méz, mézsör', észt *me-* + *-si* 'méz'. Vö.: szanszkr. *má-* + *-dhu* 'édes ital, mézsör, méz', av. *ma-* + *-δu,* gör. *μέ-* + *-δυ* 'bor', or. *m′o-* + *-d.* A szótövek kezdő mássalhangzója *m-*, amely szintén eredeti *t-* fejleménye (< *w-* < *δ-* < *t-*). A második mássalhangzó a magyarban *-z*, ugyanaz a közvetlen előzménye, mint a Kāšγ**.** *bāl -l*-jének.

Idetartozik az *éde-* szótő, vö.: magy. ***édes*** 'nem sós, nem savanyú, kellemes, gyönyörűséges, a cukor, a méz ízéhez hasonló, kellemes ízű, vér szerinti, nem mostoha, stb.. Származékszó, az *íz, éz* 'a nyelvben mint az ízlelés szervében keltett érzet'. (TESz) < *éde-*: relatív szótő *(*< *é-*: abszolút szótő + *-de-:* képző) + *-s:* képző.

Az *édes* alakváltozata az *ízes,* vö.: magy. ***íz*** 'a nyelvben mint az ízlelés szervében keltett érzet'.

Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *ɛt* 'szag, íz', osztj. *ēwäl* 'ua.', zürj. *is* (tő: *isk-*) 'bűz, szag' stb. (TESz) < magy. *í-:* abszolút szótő + *-z:* képző, vog. *ɛ-*: abszolút szótő + *-t:* képző, osztj. *ēwä-:* abszolút szótő + *-l:* képző, zürj. *i-:* abszolút szótő + *-s:* képző, *i-:* abszolút szótő + *-sk:* képző.

Külön összetartoznak az abszolút szótövek s a hozzájuk járuló képzők egymásnak alakváltozatai. Az abszolút szótő és a képző együtt alkotja a relatív szótövet (vö.: *méz*), amelyhez szintén járulhat képző s az így keletkezett szó jelentése *mézes, édes, ízes* s ezeknek alakváltozatai a csuv. *tutlă és* társai. A magyar *íz* szót helytelen uráli ősi örökségként számon tartani, bár a TESz adatai idetartoznak.

A magy. ***íz*** 'lekvár' (< *í-* + *-z)* jelentésben is ismert.

A magy. *méz* és a fentiek rokona az or. ***m'od*** 'méz', indoeurópai jellegű, közszláv szó, vö.: litv. *medús* 'méz', ném. *Met* 'mézből készült ital', lett *medus* 'méz, ital', (SIS) Nem megalapozott a SIS álláspontja az or. *m'od* eredetét tekintve.

Az eredeti szókezdő *t-* a magyarban *m-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), vö.: *méz* és számos más nyelvi alakban, ld. fent, ill. *0-* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*) vö.: magy. *íz, éde*(s).

Az abszolút szótő (CV-) képzőjének kezdő mássalhangzója az eredeti *t-* fejleménye a magyarban *-z* (< *δ-* < *t-*) vö.: *méz; íz*, az oroszban *-d* (< *t-*), vö.: *m'od, -d'* (< *t'-* < *t'*), ld. még mdE. *med', mäd'*, mdM. *med'* 'méz'*; -s* (< *-th*[31] < *t-*) vö.: fi., észt *mesi; -dh (vö.:* szanszkr. *mádhu); -δ*[32] *(*< *t-*) vö. av. *maδu,* gör. *μέδυ; -0* (< V- < *w-* < *δ-* < *t-*) vö.: zürj. *ma,* votj. *mu,* cser. *mü.*

3.31. Kāšγ**.** ***tār*** 'tutaj', ***sāl*** 'tutaj' ~ magy. ***tat, szál***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ**.** *tā-*: abszolút szótő + *-r: képző, sā-* + *-l.*

A szó megvan a többi törökben és még további nyelvekben, vö.: csuv. ***sulă*** 'tutaj, komp', ujg., kirg., k.kalp., alt., ojr., tuv., hak., azerb., türkm., oszm., tat. *sal,* üzb. *sol,* bask. *hal* 'tutaj', vö.: perzsa *sal* 'tutaj, komp', mong. *sal* 'tutaj'. (JEGOROV 1964) < csuv. *su-*: abszolút szótő + *-lă*: képző, ujg., kirg., k.kalp., alt., ojr., tuv., hak., azerb., türkm., oszm., tat. *sa-* + *-l,* üzb. *so-* + *-l,* bask. *ha-* + *-l*, vö.: perzsa *sa-* + *-l,* mong. *sa-* + *-l*.

Rokona a magy. ***tat*** 'szálfa, tutaj' ***szál,*** az ***álcs*** (< *ál-*: relatív szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző) ***ál,*** valamint az ***ács (***< *á-*: relatív szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző) ***á-*** töve, továbbá a magy. ***szár***.

A magy. ***álcs, ács*** jelentése ’famunkás’. Ha a földrajzi névi kutatásaink fényében összevetjük a magy. *ács, álcs* szavunkat a török nyelvi megfelelőkkel, akkor a TESz véleményét több ponton is módosítanunk kell, amely szerint:

A magy. ***ács*** ótörök eredetű, vö.: ujg. *ï ɐačči,* türkm. *agačči,* kirg. *žïgačči,* ujg.mod. *yagašči*, szal. *a ɐašči* ’famunkás, ács’. A török szó az *a ɐač* ’fa’ *–či* nomen agentis képzős származéka. – Az átvett török szó **a ɐačči* lehetett. Ebből a magyar változatok a *ᵒ* kiesésével, valamint *l* járulékhang betoldásával fejlődtek. Az *álcs* forma a régiségben igen gyakori volt. A nomadizáló magyarok nyelvében az *ács* azt a mesterembert jelölhette, aki mindenféle famunkát végzett. …(TESz) < *ál-, á-*: szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző, ujg. *ï ɐač-* + *-či,* türkm. *agač-* + *-či,* kirg. *žïgač-* + *-či,* ujg.mod. *yagaš-* + *-či*, szal. *a ɐaš-* + *-či.*

[31] Interdentális (két fogsorközi) zöngétlen spiráns (réshang)

[32] Interdentális zöngés spiráns.

A párhuzamos adatok között lényegesek a ’fa’ jelentésű szavak, mert a nomen agentis képző azokhoz járult. A magyar *ács, álcs* formák helyes értelmezése érdekében számba kell venni a ’fa’ jelentésű szavak végső mássalhangzóját is, mert ez fogja eldönteni és igazolni, hogy a magyar *álcs*-ban az *–l-* nem szervetlen betoldás eredménye, hanem etimologikus hang.

A csuvasban ismert a ***jyvăś*** ’fa’ ÓT. *y, ygač*, ujg. *jagač,* csag. *jygač,* sárga ujg. *jigaš*, üzb. *jogoč*, azerb., türkm., oszm., tat. *agač*, kazah, k.kalp., nog., alt.V., sor, *agaš*, tuv. *yjaš,* bask., hak. *agas,* kirg. *žygač*, gag. *aač agač* ’fa’. (JEGOROV 1964) csuv. *jyvă-*: abszolút szótő + *-ś*: képző, ÓT. *y, yga-* + *-č*, ujg. *jaga-* + *-č,* csag. *jyga-* + *-č,* sárga ujg. *jiga-* + *-š*, üzb. *jogo-* + *-č*, azerb., türkm., oszm., tat. *aga-* + *-č*, kazah, k.kalp., nog., alt.V., sor, *aga-* + *-š*, tuv. *yja-* + *-š,* bask., hak. *aga-* + *-s,* kirg. *žyga-* + *-č*, gag. *aa-* + *-č aga-* + *-č.*

A ’fa’ jelentésű szó tehát a fenti adatok szerint állhat egyetlen magánhangzóból, végződhet *–č, -š, -ś, -s* mássalhangzóra, amelyhez járulhatott a nomen agentis képző *–čï,* a csuvas nyelvben *–śĕ*, a csuvas használatú földrajzi nevekben *–śĕ* illetve *–śi*. A következetes és körültekintő tanulmányozás lehetővé teszi azt, hogy világosan lássuk, alaki egybeesés esetén mikor tartozik a *–č* illetőleg az *– ś* a szótőhöz és mikor kell benne foglalkozásnév képzőt látnunk. A tisztázáshoz annak a felismerése is szükséges, hogy a ’fa’ jelentésű szónak van olyan alakváltozata is, amely nem egyetlen magánhangzóból áll, vagy nem *–č, -š, -ś, -s* mássalhangzóra végződik, hanem *–l*-re, ilyen a magyar *szál* és számos az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvben is ismert megfelelő.

A magyar ***ács, álcs*** és a török nyelvi megfelelők úgy tartoznak össze, hogy a magyarban az *á, ál* a ’fa’ jelentésű szó, amelyet összetartozónak vélünk a magy. *szál* ’növényi szár’ valamint a *szál* ’tutaj’ jelentésű szóval. A TESz-ben két szócikket találunk:

A magy. ***szál*** 1**.** ’szőrzetnek, tollazatnak egy eleme; növényi szár, fűszál, nádszál, stb.; száras növényzetnek egy eleme; hosszú, egyenesen felmeredő tárgy; kőszál, szálfa, stb.; nagyon kevés, egy kicsi; fonal, cérna, illetőleg ennek egy darabja; magas, egyenes tartású termet; hosszmérték egysége; öl, hat láb; bonyolult történésnek egy összetevője; bonyolult szervezeti egységnek egy tényezője; fának hasadása, hasadási iránya’. Vitatott eredetű. 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. … *sīl* ’szálka’… osztj. *sā ӧl* ’szilánk, léc’ (a halrekesztéken), zürj. *ďźav, ďźal* ’fenyőfáklyához hasonlító léc vagy faforgács’, mdE. *śalgo, śalgă*, mdM. *śalgă* ’pálca, botocska’ …2. A *szil* feltehető nomen-verbum előzményének névszói ágát képviselő főnév. Eredetileg ’vágott dolog, hasított dolog’ jelentése lehetett….A *szál* török származtatása téves. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótő + *-l*: képző, vog. *sī-* + *-l,* osztj. *sā ӧ-* + *-l,* zürj. *ďźa-* + *-v, ďźa-* + *-l,* mdE. *śa-* + *-lgo, śa-* + *-lgă*, mdM. *śa-* + *-lgă.*

Az abszolút szótövek világosan összetartoznak a 'fa' jelentésű török szavak abszolút szótöveivel. A képzők kezdő mássalhangzója változatos: magy., vog., osztj., zürj., mdE,mdM. *-l,* zürj. *-v*, csuv. *-ś*: képző, ÓT., ujg., csag., üzb., azerb., türkm., oszm., tat., kirg., gag. *-č*, sárga ujg., kazah, k.kalp., nog., alt.V., sor, tuv. *-š*, bask., hak. *-s.* Valamennyi eredeti *-t* fejleménye: *-t* > 1. *-δ* > 1.1. *-l* 1.2. *-w* > *-v*, 2. > *-t′* > *-č* > *-š* 3. *-th-, -ù-* > *-s* 4. *-t′h, -ù′* > *-ś.*

A magy. ***szál*** 2**.** Jelentése ’tutaj’. Vitatott eredetű. 1. Ótörök jövevényszó. vö.: Kāš ọ *sāl* ’tutaj’, csag. *sal* ’ua.’, AH. *sal* ’vizen úszó deszka’, oszm. *sal* ’tutaj’, azerb. *sal* ’ua.’, türkm. *sāl* ’ua.’, nog. *sal* ’faúsztatás’, kumük *sal* ’tutaj’, csuv. *sulă, sul* ’tutaj’. Vö.: még mong. *sal* ’tutaj’. Az átadó nyelv csuvasos vagy köztörök jellegű egyaránt lehetett. A szó feltehetően a fa megmunkálásával került át… 2. Azonos a *szál* 1. főnévvel. A jelentésfejlődés tárgyi alapja, hogy a tutaj összerótt szálfákból készült. A régi szótárak némelyikében előforduló *szálak* ’tutaj’ (l. a szalag szócikkében)

támogathatja e magyarázatot. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótő + *-l:* képző, *szá-* + *-lak,* Kāšγ. *sā-* + *-l,* csag. *sa-* + *-l,* AH. *sa-* + *-l,* oszm. *sa-* + *-l,* azerb. *sa-* + *-l*, türkm. *sā-* + *-l,* nog. *sa-* + *-l,* kumük *sa-* + *-l,* csuv. *su-* + *-lă, su-* + *-l,* mong. *sa-* + *-l*.

A fenti szavak érdekessége, hogy a baskírban a *h-* szókezdő ugyanúgy eredeti *t-* fejleménye, mint a magy., vog., osztj., ujg., kirg., kazah, k.kalp., alt.V., ojr., tuvai, hakasz, azerb., oszm., tat., üzb., perzsa, mong. *s-* (*sz-*), továbbá a zürj. *ďź-,* mdE. *ś-,* csuv., ujg., csag., *s.*ujg., üzb. *j-,* ÓT., azerb., türkm., oszm., tat., kazah, k.kalp., nog., alt.V., sor, tuv., bask., hak., gag. *0-,* kirg. *ž-,* zürj. *ďź-*.

Valamennyi szókezdő eredeti *t-* fejleménye, amely megőrződött a magy. *tat*[33] és a *tutaj* szóban. A TESz szerint a magy. ***tat*** 'hajófar, hajópalló, kivájt csónak ülőhelyéül szolgáló farésze, vízi jármű (csónak, hajó stb.), pártázata, széle valaminek, pl. ágynak, kályhának stb., párkányléc (csónakban)'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *toxt, toget* 'a csónak keresztléce', osztj. *tŏγet* 'kivájt csónak keresztléce, az egy fatörzsből kivájt csónak keresztléce', zürj. *tik* 'keresztléc (pl. a szék lábai között'), az ablakkeret keresztlécei', cser. *têktê* 'hajóborda', lp. *totko* 'csónak, hajó bordázata', szam.jur. *taδe* 'csónak keresztléce'. (TESz) < magy. *ta-*: abszolút szótő + *-t*: képző, vog. *tox-* + *-t, toge-* + *-t,* osztj. *tŏγe-* + *-t,* zürj. *ti-* + *-k*[34] cser. *têk-* + *-tê,* lp. *to-* + *-tko,* szam.jur. *ta-* + *-δe.*

A magy. ***tutaj*** 'úsztatva szállított, egymás mellé kapcsolt szálfasor, gerendasor, gerendázat, úszó alkalmatosság, pl. összekötött nád- vagy gyékénycsomó'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *tu-*: abszolút szótő + *-taj*: képző.

A magy. *tat* és *tutaj* egymásnak alakváltozatai. Az egyik esetben az abszolút szótőhöz járuló képzőnek csak a kezdő mássalhangzója maradt meg (*t-*), a másik esetben pedig a képzőnek a teljesebb alakja használt (*-taj*). Egyik eredeztetés sem fogadható el. A TESz szócikk írója nem vette figyelembe a török és a mongol adatokat. Nem igazolt az, hogy a magyar *tat* szó ősi örökség az uráli korból. A *tutaj*-nak pedig nem indokolt az ismeretlen eredete, hiszen világosan összetartozik a török adatokkal.

A magyar ***szál*** 1**.,** ***szál*** 2**.** és nyelvi párhuzamainak a komplex vizsgálata a földrajzi névi háttéranyaggal együtt, valamint összehasonlítva a magy. *ács, álcs* és nyelvi párhuzamaival a következő tanulsággal járt:

Mint növényi *szár* a magyar *szál* 'szálfa' jelentése széles körben ismert lehetett, hiszen a tutajként használt *szál* is növényi szár, amelyhez járult a nomen agentis képző. *Az álcs, álcs* jelentése tehát 'szál(fá)val dolgozó' ember. Az *–l* igazolhatóan nem lehet betoldás, hanem etimologikus hang. Az *ács* igen régi mesterség lehetett, kezdetben nem is a tető fagerendázatát, hanem a tutajt készítették.

3.32. Kāšγ**. *sān*** 'szám' ~ magy. ***szám***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. s*ā-*: abszolút szótő + *-n*: képző.

Vö.: Kāšγ**. *kūj sānī naža*** 'a birka száma mennyi', < *kūj* 'birka' + s*ānī* < s*ān,* * s*āna* 'szám' + *-ī:* birtokos személyjel + *naža* < *na* 'mi' + *ža* 'sok'.

A törökségben ismert, vö.: csuv. ***sum*** 'szám', vö.: tefsz. XII-XIII. sz., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., türkm., at., alt., tuv., hak. *san*, üzb. *son,* bask. *han,* azerb. *saj* 'szám, mennyiség', ujg. *sanak*

[33] A magy. ***tat*** 'halfajta' szóhoz úgy van köze, hogy mint teremtmény az is szál, ráadásul úszik is.
[34] < **titk*.

'szám', azerb., türkm., kirg., kazak, tat. *sana,* ujg. *sani* 'számolni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *su-:* abszolút szótő + *-m:* képző, tefsz. XII-XIII. sz., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., türkm., at., alt., tuv., hak. *sa-* + *-n*, üzb. *so-* + *-n,* bask. *ha-* + *-n,* azerb. *sa-* + *-j,* ujg. *sa-* + *-nak.*

A képzők legtöbbször csak a kezdő mássalhangzót őrizték meg (vö.: *-m, -n, -j*), kivétel az ujg. *-nak*. Mind a nazális (*-m, -n*), mind a *-j* eredeti *-t* fejleménye: *-t* > *-δ* > *-w* > *-m-*; *-t* > *-δn* > *-n*; *-t* > *-d′* > *-j.*

A magyar megfelelőjük a ***szám,*** a TESz szerint 'élőlények rendje, csoportja, sora, megszámlált mennyiség, mennyiségtani alapfogalom, számokkal közölt mennyiségi adat, mennyiséget jelölő írásjegy, szavak alakja, amelyből kiderül, hogy a személyek, dolgok közül egyről vagy többről van szó, stb.' Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *sum,* türk *san,* Kāšγ., türkm. *sān,* nog. *san,* ujg.mod. *san,* szal. *san* 'szám', CC. *san* 'mennyiség', oszm. *san* 'hírnév, tisztelet', kar. *san* 'szám, jelentés, tisztelet', (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótő + *-m* képző, csuv. *su-* + *-m,* türk *sa-* + *-n,* Kāšγ., türkm. *sā-* + *-n,* nog. *sa-* + *-n,* ujg.mod. *sa-* + *-n,* szal. *sa-* + *-n,* CC. *sa-* + *-n,* kar. *sa-* + *-n.*

Nem igazolt az, hogy a magyarban a szónak jövevénynek kellene lenni a törökből akár csuvasos típusú, akár nem.

A magyar *szám* és a török nyelvi párhuzamok összetartoznak a magy. *szem* 'forrás, mag' szóval, amely egyszerre tartalmazza az egyet és a mindet, a számosat. Ez természetes, hiszen a szemből, a magból nő ki a növény, az élőlény s a magban az utódnak, utódoknak minden tulajdonsága, mennyisége benne van. Ezért lehet számos is, ami sok.

A magy. ***szem*** 'a látás szerve, kalászos, hüvelyes, mezőgazdasági növények magja, több egyforma rész sorozatából álló tárgy egy darabja, bogyós gyümölcs termése, tekintet, figyelem, igen kis mennyiség, egy darabka, kötés, horgolás eleme, hurok, rügy, csíra, szem alakú rajzolat, értékjel a kártyán, stb.' Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *šεm,* osztj. *sem,* zürj. *śin* (töve *śinm-*), votj. *śin,* cser. *sınzä,* md. *śel′me* 'szem', fi. *silmä* 'szem, arc, a háló szemei, lyuk a balta nyele számára, a tű lyuka, rügy', észt *silm* 'szem, lyuk, valaminek a foka, kapocsszem, a háló szemei, rügy', szam.jur. *séβ,* jeny. *sei,* tvg. *śäime,* szelk. *hai, sai, sei,* kam. *sima,* mot. *sima,* kojb. *sima* 'szem'. (TESz) A magy. szó uráli származtatása nem igazolt, azonban a fenti nyelvi adatok idetartoznak. Rokona a 'vízforrás' jelentésű *tengerszem* utótagja.

Megjegyezzük, hogy a Kāšγ***. kūj sānī naža*** szókapcsolat első elemének, a ***kūj*** 'birka' szónak hangtani alakváltozata a magy. ***kos*** és társai.

3.33. Kāšγ***. kūj, kud*** 'a völgy feneke', ***kudruk*** 'farok' < *kud* 'fenék, hát, hátsó' + *-ruk:* képző 'valamihez tartozó'. Ld. Kāšγ. ***kudūžak*** 'farkcsont' címszónál.

3.34. Kāšγ***. jūk*** 'nem, ne' magy. ***ne, nem***.

Alakváltozata a csuv. ***śuk*** 'nem, nem létezik, hiányzik', ÓT., ujg., oszm., nog., kumük *jok,* manih. *jog,* türkm. *jok,* azerb. *jox,* bask., tat., üzb. *juk*, s.ujg., karacs. *džok,* ojr. *d′ok,* tuv. *čok,* hakasz *čox,* kirg., kazak, k.kalp. *žok,* jak. *suox* 'nem, nem létezik', kazak. *žoktyk*, tat. *juklyk*, ujg. *joklyk* 'hiány, nem létezés', tefsz. XII-XIII. sz. *jokluk* 'szegénység'. (JEGOROV 1964)

A következő képzett szavaknak csak a töve tartozik össze a Kāšγ. *jūk* 'nem, ne' tagadószóval és tiltószóval, vö.: kazak. *žok-*: szótő + *-tyk:* képző, tat. *juk-*: szótő + *-lyk:* képző, ujg. *jok-*: szótő + *-lyk:* képző, tefsz. XII-XIII. sz. *jok-*: szótő + *-luk:* képző.

A magy. ***nem, ne*** a TESz szerint ősi örökség a finnugor korból, s az adatok csak szóösszetételekben szerepelnek, vö.: vog. *nɛɛ*[35], *nɛɛm,* zürj, *nem.* (TESz)

A magyarban a szóvégi *-m* a török nyelvek adatainak *-k*-jával szemben *-t-* eredetű. Ennek az a magyarázata, hogy a magy. *nem* összetett szó, előtagja a *ne,* amelynek rokonai a tör. *-k* végű változatok. A szóvégi *-k* a magyarban *-0* (< *-w* < *-γ* < *-k*). Az utótag *-m* összetartozik a magy. *mi* névmással és az idegen nyelvi rokonaival. Hasonló elven működik az or. *n'et,* dial. *n'etu* 'nem', ang. *not* 'nem' stb.: *n'e-, no-* + *-t, -tu* 'az', vö.: or. *tot, ta, to* 'az', *te* 'azok'. A magy. *nem* jelentése tehát 'nem az'.

Ld. még Kāšγ***. jāk*** 'ördög'.

3.35. Kāšγ***. jūk*** 'madártoll' ~ magy. ***tok.***

A törökség többi nyelvében is ismert, vö.: csuv. ***tĕk*** 'madártoll, háziállatok szőre, szőr a testen'. Zamahš., ojr., hak. *tük* 'szőr', kirg., kazak *tűk* 'szőr a testen', ujg. *tűk* 'pehely, pihe', oszm. *tűj* 'szőr. pihe, haj', üzb. *tuk* 'haj', pihe', jak. *tűű* 'pihe', tuv. *dűk* 'szőr', tuv., hak. *čüg* 'toll'. (JEGOROV 1964)

A magy. ***pihe*** a ***pehely*** címszónál található, 'finom, apró, puha szőrzet, bolyhosság, pernye, finom, apró, puha toll, pelyva, növény héja'. Hangutánzó eredetű szócsalád, ld. *piheg*. (TESz) < *pehe-*: szótő + *-ly*: képző.

Bár a *pihe* egyik jellemző tulajdonsága, hogy könnyű, ez nem jelenti azt, hogy a *pihe* mint szőr közvetlenül hangutánzó szóból keletkezett volna.

Idetartozik a magy. ***moha*** 'apró, zöld levelű és szárú spórákkal szaporodó virágtalan növény, pihe'. Szláv eredetű, vö.: blg. *mъx* 'moha, pihe', szb.-hv. *mâh* 'penész, moha, pihe', szln. *máh* 'moha, pihe, mocsár', szlk. *mach, moch* 'moha', or. *mox* 'moha'. (TESz) Nem fogadható el a TESz álláspontja, mert nem vette figyelembe a szócsalád többi tagját.

Rokona az or. ***pux*** 'pihe'. A *pihe* ugyanúgy kinövés, mint a szőr, csak finomabb, könnyebb. Idetartozik, mint kinövés a magy. ***tok*** 'madár testén lévő szaruképződmény, amelyből a toll kifejlődik'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

3.36. Kāšγ***. jīl*** 'könnyű szél' ~ magy. ***szél***.

Szerkezeti felépítése: *jī:* abszolút szótő + *-l:* képző.

Ismert a törökség nyelveiben, vö.: csuv. ***śil*** 'szél' KB. *jäl,* Zol. bl., *jiil,* Zamahš., azerb., türkm., oszm. *jel,* ujg. *jel*, üzb., nog., kumük, bask. *jel*, kirg., kazak, k.kalp. *žel,* tat. *žil*, karacs. *džel',* hakasz *čil,* alt. *d'el* 'levegő, kis szél'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śi-*: abszolút szótő + *-l:* képző, KB. *jä-* + *-l,* Zol. bl., *jii-* + *-l,* Zamahš., azerb., türkm., oszm. *je-* + *-l,* ujg. *je-* + *-l*, üzb., nog., kumük, bask. *je-* + *-l*, kirg., kazak, k.kalp. *že-* + *-l,* tat. *ži-* + *-l*, karacs. *dže-* + *l',* hakasz *či-* + *-l,* alt. *d'e-* + *-l.*

Idetartozik a magy. ***szél*** 'levegőmozgás, lélegzet, szusz, levegő', amely a TESz szerint csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: KB. *jäl, jil,* oszm. azerb. türkm. *jel,* tat. *jil,* kazak, k.kalp., kirg. *žel,* üzb. *jel,* alt. *d'el,* hakasz *čil,* csuv. *śil* 'szél', jak. *silliä* 'vihar'. (TESz) < magy. *szé-*: abszolút szótő + *-l:* képző.

A TESz-szel ellentétben nem tartjuk jövevényszónak a magyar *szél* szót. A török adatokkal

[35] A kettőzéssel a hosszúságot jelöltük.

közös gyökerű, nem igazolt az átvétel.

3.37. Kāšγ**.** ***tāb*** 'sebhely' ~ magy. ***seb***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ**.** *tā-*: abszolút szótő + *-b*: képző.

Rokona a mong. ***sev*** (< *se-*: abszolút szótő + *-v*: képző) 'seb, lelki seb, sérülés'.

Miután a seb igen gyakran vágás eredménye, a helye pedig rendszerint egyfajta mélyedés, gödör, ezért idetartoznak a 'vág' jelentésű és a 'mélyedésre' utaló szavak. Eredetileg nómen-verbum volt, azaz igei és névszói jelentést egyaránt tartalmazott.

A csuv. ***śap-*** 'ütni' tefsz. XII-XIII. sz. *čap-* 'ütni, vágni', bask. *sab-*, tat. *čab-* 'vágni (fejszével), tapsolni, vágni, kaszálni', ujg. *čap-* 'vágni, kaszálni (füvet)', alt. *čap-*, tuv. *šap-*, hak. *sap-*, kazak *sab-*, k.kalp. *saba. sava* (dial.) 'ütni', kirg. *čab-* 'ütni, vágni', hakasz *as sap* 'őrölni', *baraban sap* 'dobolni, ütni a dobot', kirg. *saba-* , tuv. *sava-* 'ütni az állati szőrt, gyapjút'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śa-*: abszolút szótő + *-p-*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *ča-* + *-p-*, bask. *sa-* + *-b-*, tat. *ča-* + *-b-,* ujg. *ča-* + *-p-,* alt. *ča-* + *-p-*, tuv. *ša-* + *-p-*, hak. *sa-* + *-p-*, kazak *sa-* + *-b-*, k.kalp. *sa-* + *-ba. sa-* + *-va,* kirg. *ča-* + *-b-*, hakasz *sa-* + *-p,* kirg. *sa-* + *-ba-* , tuv. *sa-* + *-va-*.

Alakváltozat a csuv. ***śup***- 'nyakon ütni', *ală śup-* 'tapsolni', ujg. *čap-,* üzb. *čop-,* tat. *čab(n)-* 'vágni, kaszálni', kirg. *čap-,* kazak *sab(p)-,* hakasz *sap-* 'ütni', tat. *kul čab-,* bask. *kul sab-,* alt. *kol čab-* 'tapsolni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-* + *-p-*, ujg. *ča-* + *-p-,* üzb. *čo-* + *-p-,* tat. *ča-* + *-b(n)-*, kirg. *ča-* + *-p-,* kazak *sa-* + *-b(p)-,* hakasz *sa-* + *-p-, ča-* + *-b-,* bask. *sa-* + *-b-,* alt. *ča-* + *-b-*.

Minthogy a *seb* az ütés, csapás, vágás eredménye, ezért idetartoznak a következő szavak is, vö.: csuv. ***śapă*** 'rőzse' < *śap-* 'ütni' (JEGOROV 1964), sőt névszói jelentésben Idekapcsolódik a magy. ***csepű***.

Rokon a mong. ***tshabtshi-la-*** 'vágni ismételten, csapkodni′ *tshab-* töve ld. *čab*.

A fenti igékkel összetartozik a magy. ***csap-*** 'üt, vág, (mértéket) lesimít, (gyapjút) tép, szaggat, hajít, odalök, valahova hatol, hirtelen irányt változtat, lecsap valamire, hízelkedik, bocsát, terel, (lakomát, mulatságot stb.) rendez, (lármát) okoz, elcsen' igével, amelyet a TESz hangutánzó eredetűnek tart és valószínűleg ősi örökségnek a finnugor korból, vö.: zürj. *tśapkini* 'dob (nem nyújtott kézzel)', votj. *čapki-* 'üt, tapsol', *tśapan* 'vág', lp. *čuop′pât* 'vág, levág, darabol'. (TESz) < magy. *csa-*: abszolút szótő + *-p*: képző.

A szócikk írója nem vette figyelembe a török, mongol adatokat, az álláspontja nem igazolt, ám az adatok idetartoznak.

Rokonuk a magy. ***szab***, amely a *csap* alakváltozata. Elsőként a víz, vízcsepp csapkodásáról volt szó, a víz csepegésével tartozott össze a csapkodás, szabás, ütés, vágás. A ***tapsol*** is idetartozik, a töve *tap-* eredetibb alakváltozat, a *tapint tap-* tövének rokona.

A magy. ***szab*** 'meghatározott mérték szerint meghatározott formára vág (anyagot, így készít belőle főleg ruhát), vág, ver, meghatároz, elrendel, stb.' A TESz ismeretlen eredetűnek tartja. Ezen adatok figyelembe vételével értelmezhető a magy. *szabó* főnév. A *Szabó, Csapó* családnév nem feltétlen a mesterséggel kapcsolatos, hanem úgy kell felfogni, hogy a vízcseppel, mint forrással tartozik össze, másképpen a 'forráshoz tartozó' jelentésű. A *csepeg* (*cse-*: abszolút szótő + *-peg*:

képző) is a szó családjába tartozik. A TESz szerint a *csepeg* töve *csep-*, amely finnugor nyelvi ősi örökség. (TESz) < magy. *sza-*: abszolút szótő + *-b*: képző.

Mindkét állítás helytelen, azonban az adatok idetartoznak, vö.: votj. *t'śop* 'csepp', lív *sippa* 'csepp', lp. *cahpa-* 'csepegtet', cser. *tsĕβĕlt-* 'fürészt (gyereket)'. Megjegyezzük, hogy a cser. *tsĕβĕ-* igető közelebbi kapcsolatban van nemcsak a magy. csepeg, hanem a csuv. *šyv* 'víz' szóval és társaival s a szó nagy családjába beletartozik.

Amíg a magy. ***szabó*** 'vágó' a vágással kapcsolatos, addig a vágás mellett az *él* is fontos szerepet játszott a magy. ***szablya*** 'egyélű görbe kard' névadásában. A TESz szerint: Vándorszó, vö.: ném. *Säbel*. or. *sabl'a* 'ua.'. (TESz). Nem igazolt a TESz álláspontja, a magy. *szablya* a szkítákhoz és a hunokhoz vezet.

A szócsaládhoz tartozik a *tap-* töve a magy. ***tapsol*** 'tenyerét összeüti', *taps*. szónak, amely a TESz szerint: Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz)

A szócsaládba tartozik a csuv. ***tat*** 'tépni, vágni', azerb. *did* 'tépni', oszm. *dit* 'tépni', kirg. *tyt* 'cibál, nyű'. (JEGOROV 1964) A csuvas és a kirg. alak őrzi az eredeti *t* mássalhangzót nemcsak szókezdő helyzetben.

Lényeges, hogy nemcsak a vágott, hanem a szúrt seb is seb. Ennek kapcsán idetartozik a csuv. ***suran ′***seb', Zamahš., ujg., üzb., azerb., türkm., oszm., tat., bask., alt., nog., kum. *jara*, kirg., kazak, k.kalp. *žara ′*seb, fekély', mong. *jar, jara* 'seb'. Vö.: csuv. *śur* 'vágni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *su-*: abszolút szótő + *-ran*: képző, Zamahš., ujg., üzb., azerb., türkm., oszm., tat., bask., alt., nog., kum. *ja-* + *-ra,* kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-ra,* mong. *ja-* + *-r, ja-* + *-ra.*

A szó eredetileg nómen verbum volt, az igei jelentéssel rokon a csuv. ***śur*** 'vágni, tépni', MK., ujg., azerb., türkm., oszm., nog., tat., bask. *jar,* kirg., kazak, k.kalp. *žar,* üzb. *jor,* ojr. *d'ar,* hak., tuv. *čar* 'vágni'. (JEGORO 19864) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-r:* képző, MK., ujg., azerb., türkm., oszm., nog., tat., bask. *ja-* + *-r,* kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-r,* üzb. *jo-* + *-r,* ojr. *d'a-* + *-r,* hak., tuv. *ča-* + *-r.*

Az igei változat rokona a magy. ***szúr*** ige, amely a TESz szerint 'hegyes eszközt valakibe, valamibe beledöf, (hegyes tárgy, érdes felületű test) fájdalmat okoz, valahová dug, hozzátesz, mellékel, keserűséget, lelki fájdalmat okoz, közösül, bordái közt nyilalló fájdalmat érez'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *šure·m* 'lök, döf, döngöl, (fehérneműt) súlykol, szúr', fi. *survata* 'dob, lök, döf, ruhát mos', észt *survama* 'présel, kisajtol' (TESz) < magy. *szú-*: abszolút szótő + *-r*: képző, cser. *šu-* + *-re·m,* fi. *surva-*: relatív szótő (< *su-*: abszolút szótő + *-rva-*) + *-ta*: főnévi igenév képző, észt *surva-*: relatív szótő (< *su-*: abszolút szótő + *-rva-*: képző) + *-ma*: főnévi igenév képző.

A szócikk írója nem vette figyelembe a török adatokat, ám a példái idetartoznak. Nem igazolt a magyar szó finnugor eredete. Ezen a jelentésszálon ide kötődik számos más szó is, ilyen pl. a magy. ***árok*** és a török megfelelői.

A *csap* mint nyílás is egyfajta vágás eredménye, ezért idetartozik a magy. ***csap*** 'folyadékeresztő cső, ereszték, dugó, termésre hagyott ág, egyéves szarvas agancsa'. Hazai középnémet eredetű, vö.: középném. *zappe* 'dugasz, dugó'. A szláv nyelvekben vö.: blg. *čep* 'dugó, csap', szb-hv. *čep ′*csap, ajtósarok, dugó', cseh *čep ′*hordódugó, faszeg', *čap* 'dugó', szlk. *čap* 'hordódugó, faszeg', le. *czop* 'csap, csapszeg', *czep ′*ua.'. (TESz) < magy. *csa-*: abszolút szótő + *-p*: képző, középném. *za-* + *-ppe,* blg. *če-* + *-p,* szb-hv. *če-* + *-p,* cseh *če-* + *-p, ča-* + *-p,* szlk. *ča-* + *-p,* le. *czo-* + *-p, cze-* + *-p.*

A szócikk írójának álláspontja nem igazolt. Az adatok idetartoznak, de nem a magyar az átvevő.

Névszói jelentést őriz a magy. ***seb*** 'a testszövet felületi megsérülésével támadt nyílás, hegedő sérülés, megsebesítés, lelki bántódás, bántás, valaminek épségében, erejében esett sérelem, kár'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *se-*: abszolút szótő + *-b*: képző.

A magyar szónak kiterjedt nyelvi kapcsolatai vannak a török és a mongol nyelvek adataival, ezért elfogadhatatlan az ismeretlen eredet.

A Kāšγ***. tāb*** 'sebhely' a szó kezdetén megőrizte az eredeti *t-* mássalhangzót, a magy. *seb s-* szókezdője ennek a fejleménye ugyanúgy, mint a *cs-* a *csap-* igében és az *sz-* a *szab* stb. igében.

3.38. Kāšγ***. bār, bul*** 'van' ~ magy. ***vol****(t)*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *bā-*: abszolút szótő + *-r*: képző, *bu-*: abszolút szótő + *-l*: képző.

Idetartoznak további török és mongol nyelvi adatok, vö.: csuv. ***pul*** 'lenni, létezni, történni, megszületni, teremni', üzb., tat., bask. *bul,* ujg., türkm., tuv., kirg., kaz., k.kalp., nog. *bol,* azerb., oszm. *ol,* alt., hak. *pol,* jak. *buol* 'lenni, létezni, lenni, válni valamivé', vö.: mong. *bolox* 'lenni, lenni, válni valamivé, történni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pu-:* abszolút szótő + *-l*: képző, üzb., tat., bask. *bu- +-l,* ujg., türkm., tuv., kirg., kaz., k.kalp., nog. *bo-* + *-l,* azerb., oszm. *o-* + *-l,* alt., hak. *po-* + *-l,* jak. *buo-* + *-l,* mong. *bolo-*: relatív szótő (< *bo-:* abszolút szótő + *-lo-*: képző) + *-x:* főnévi igenév képző.

Az azerb., oszm. *ol* szókezdő mássalhangzója eltűnt: *0-* < *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*.

Alakváltozatuk a csuv. ***pur*** 'van, létezik, mind, összes', vö.: türkm., jak. *baar,* ÓT. MK. *bar,* ujg., kirg., kaz., k.kalp., nog., tuv., tat., bask. *bar,* üzb. *bor,* azerb., oszm. *var,* alt., hak., s.ujg. *par* 'van, létezik', stb. (JEGOROV 1964) < csuv. *pu-*: abszolút szótő + *-r:* képző, vö.: türkm., jak. *baa-* + *-r,* ÓT. MK. *ba-* + *-r,* ujg., kirg., kaz., k.kalp., nog., tuv., tat., bask. *ba-* + *-r,* üzb. *bo-* + *-r,* azerb., oszm. *va-* + *-r,* alt., hak., s.ujg. *pa-* + *-r.*

Érdekesség, hogy az oszmánban a ***vardır*** 'van, létezik' ige összetett, az előtagja (*var*) és az utótagja *(dır)* végső soron ugyanazt jelenti, azaz 'van, létezik, terem, másképpen él'. A *dır* szókezdője a *t-* zöngésedésével jött létre.

A szó kiterjedt használati körébe tehát beletartoznak a mongol, török és magyar adatok. A halha ***boloja-*** létige is rokon a magy. *van,* ang. *be,* csuv. *pul, pur,* oszm. *var, dir* stb. alakokkal.

A magy. *van* 'valaki bír, a tulajdona' alakváltozatai *vala*[36]*, volt, volna* (*vol-*: relatív szótő + *-t:* múlt idő jele, *vol-*: relatív szótő + *-na*: feltételes mód jele) igék töve a *val-, vol-* jelentésben azonosak a halha *bolo-* létigével. Hangtanilag pedig a második mássalhangzó ugyanaz, a kezdő mássalhangzóknak (*b-, v-*) pedig közös az elődjük, mégpedig *t-* eredetű *w-* (*t-* > *δ-* > *w-* > 1. *b-* 2. *v-*). A magyar *van-* létige *-n*-je szintén *-t* fejleménye, csak más úton keletkezett, mint az *-l.*

Idetartozik az or. ***byt'*** 'lenni' (*by-*: szótő + *-t'*: főnévi igenév képző) töve. A ragozás során előjön a teljesebb tő, vö. *budu* 'leszek' *bud-* töve, *bud'* 'legyél!' felszólító mód *bud-* töve, amelyben az eredeti *-t* zöngés fejleménye a *-d* van meg.

[36] Elbeszélő múlt idő.

A fenti létigékben külön összetartoznak az abszolút szótövek és külön egymással rokonok a képzők, vö.: halha *bo-:* abszolút szótő + *-loja:* képző, magy. *va-*: abszolút szótő + *-n:* képző, *volt* múlt idejű alak *vol-* relatív töve < *vo-:* abszolút szótő + *-l:* képző, csuv. *pu-:* abszolút szótő + *-l:* képző, többi török *bu-:* abszolút szótő + *-l:* képző, *bo-:* abszolút szótő + *-l:* képző, *o-:* abszolút szótő + *-l:* képző, *po-:* abszolút szótő + *-l:* képző, *buo-:* abszolút szótő + *-l′:* képző, mong. *bo-:* abszolút szótő + *-lo-:* képző + *-x:* főnévi igenév képző. Az ang. *be* korábbi alakja **bew* lehetett, ahol a *-w* vokalizálódott, majd eltűnt az ejtésből és az írásból is.

A létigék kapcsolatosak a magy. *él-* igével, amelyet a TESz ősi örökségnek tart az uráli korból helytelenül, a hozott példák azonban idetartoznak, vö.: osztj. *iäläw* 'új, friss (hús, hal, hó)', zürj. *olni, ovni* 'élni', votj. *ul-* 'él, lakik, van, létezik', cser. *äl-* 'él, lakik', fi. *elää-* 'él, lakik, fenntartja magát', észt *elama* 'élni, lakni', szam.jur. *jīlē-* 'él, lakik', jeny. *iδi-, jire-* 'él, lakik', tvg. *ńile-* 'ua.', szelk. *ili-* 'ua.', kam. *t′ilī-* feléled', *d′ili* 'eleven, élő'. (TESz) Szerkezeti felépítésük: magy. *é-*: szótő + *-l*: képző, osztj. *iä-:* szótő + *-läw:* képző, zürj. *ol-:* relatív szótő (< *o-:* abszolút szótő + *-l:* képző) + *-ni*: főnévi igenév képzője*, ov-:* relatív szótő *(o-:* abszolút szótő + *-v:* képző) + *-ni:* főnévi igenév képzője, votj. *u-:* szótő + *-l:* képző, cser. *ä-:* szótő + *-l:* képző*,* fi. *e-:* szótő + *-lää:* képző, észt *ela-:* relatív szótő (*e-:* abszolút szótő + *-la:* képző) + *-ma:* főnévi igenév képző, szam.jur. *jī-:* szótő + *-lē:* képző, jeny. *i-:* szótő + *-δi:* képző, *ji-:* szótő + *-re:* képző, tvg. *ńi-:* szótő + *-le:* képző, szelk. *i-:* szótő + *-li:* képző, kam. *t′i-:* szótő + *-lī:* képző, *d′i-:* szótő + *-li:* képző.

A magy. *él-* nyelvi megfelelőiben a szótő mindenütt abszolút szótő, összetartoznak s a képzők etimológiája is közös. A képzőknek előfordulnak a teljesebb alakjai, ugyanakkor gyakori, hogy a képzőnek csak a kezdő mássalhangzója maradt fenn. Vö.: *-l, -läw, -v, -lää, -la, -lē, -δi, -re, -le, -li, -lī.* A szótövek egy része mássalhangzóval kezdődik s ezek a teljesebb alakok, a másik része pedig magánhangzóval, ahol a szókezdő mássalhangzó réshangúsodás után egyrészt vokalizálódott, másrészt eltűnt. A változási folyamatok különböző útjait és azoknak állomásait jelzik a fenti adatok. Az abszolút szótő kezdő mássalhangzója eredeti *t-* volt, amely palatalizálódott formában megmaradt (kam. *t′i-*), palatalizálódott és réshangúsodott (*ji-*), zöngésedett és réshangúsodott : *t-* > *δ-* > *w-* > 1. *v-* (magy. *va-, vo-*, oszm. *va-*), 2. vokalizálódott (osztj. *iä-*) 3. zárhangúsodott: *w-* > *b-* (halha *bo-,* türkm., jak. *baa-,* üzb., tat., bask. *bu-,* ujg., türkm., tuv., kirg., kaz., k.kalp., nog. *bo-,* or. *by-, bu-,* ang. *be-*) > zöngésedett (kam. *d′i-*), nazalizálódott (tvg. *ńi-*). A képzőknek sok esetben csak a kezdő mássalhangzója maradt meg, vö.: *-l, -r, -v* s az előzményük *t-* eredetű *δ-* (interdentális zöngés spiráns): *δ-* > 1. *l-* > *r-* 2. *w-* > *v-*.

Körültekintéssel kell elemeire bontani a mong. ***bolox*** formát, mert elvileg tartalmazhatná az adatok között a legteljesebb képzőt (-**lox*), amely korábbi -**lok* < -**lonk* < -**lotk* stb. fejleménye lenne, ám itt nem erről van szó. A *-lo-*: igeképző, a *-x* pedig főnévi igenév képző.

A TESz szerint a magy. ***van, val-, vagy-*** 'létezik, valahol található'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *alàm* 'leszek', *ōlam* 'vagyok', osztj. *olda* 'él, van, lakik', zürj. *vevni, velni* 'van', votj. *vil-* 'van', cser. *ulam* 'van', md. *ulems* 'van, lesz', fi. *olla* 'van', észt *olla* 'ua.'. (TESz)

A magyar szó finnugor eredete nem igazolt, ám az adatok idetartoznak. A vog. *ōlam* 'vagyok' (< *ōla-*: szótő + *-m:* igei személyrag E/1. személy.) tövének a szókezdő mássalhangzója elenyészett valószínű *w-* > V- > 0- folyamatban. A zürj. *vevni, velni (*< *vev-*: szótő + *-ni:* főnévi igenév képző, *vel-*: szótő + *-ni*: főnévi igenév képző) szótövének második mássalhangzója *-v* ill. *-l*. Úgy is kötődésük van a magyar létige alakváltozataihoz, hogy pl. múlt időben a *volt* (< *vol-*: szótő + *-t:* múlt idő jele) tövében *-l* van, nyelvjárási szinten használatos a *vót* (< *vó-* + *-t*: múlt idő jele) forma *vó-* töve. A magy. *vó-* és a zürj. *vev-* nyelvjárási alakok úgy függnek össze közelebbről, hogy a

mássalhangzóknak közvetlen előzményük az a *-t* eredetű *-w,* amely a magyarban *-w* > -V > *-0*, a zürjénben pedig *-w* > *-v* változáson ment keresztül. Mind a *-w,* mind az *-l* közvetlen előzménye *-δ* (interdentális zöngés spiráns. Tehát magy. *volt* töve a *vol-* < **voδ-* < *vot-*; a nyj. *vót* töve *vó-* < *vou-* < **vew-* < **veδ-* < **vet-*.

A TESz külön címszó alatt tárgyalja a magy. *lét* és a *lesz* igét. A magy. ***lét*** 'szülött, létezés, állapot, születés, keletkezés, valamivé válás, valahol tartózkodás, a tudattól függetlenül létező valóság'. Származékszó, a lesz ige *-v* nélküli tövéből keletkezett *-t* deverbális névszóképzővel. (TESz) < magy. *lé-:* abszolút szótő + *-t:* képző.

A magy. ***lesz*** alakváltozatai, vö.: *levt vala, lessz, löjsz, löjszön, levő, lívő* stb.'. A létige felszólító módú, jövő idejű stb. alakjait helyettesítő forma. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *loni* 'lesz, keletkezik, történik, van', votj. *lu-* 'lesz, válik, lehet', cser. *li·äm '*van, lesz, lehet, ellik (tehén, juh, ló)', mdE. *levks,* mdM. *lefks* '(állat) kölyke, gyerek', fi. *lie-*: *lienen, lienet* 'szabad nekem, neked, teheti, szabad, lesz', észt *leema* 'van, lesz', lp. *leet, leekket* 'van, lesz, él, létezik'. A tőben jelentkező *v* elem vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett, vagy hitátustöltő hang, vagy a tőhöz tartozik. A rokon nyelvi megfelelők ez utóbbit nem támogatják eléggé. (TESz) < magy. *le-*: abszolút és relatív szótő + *sz:* képző, *lev-*: relatív szótő + *-t*: múlt idő jele, lesz-: relatív szótő + -sz, *löj-:* relatív szótő + *-sz:* képző, *, löj-*: relatív szótő + *-sz-*: képző + *-ön:* E/3. személyes névmási eredetű személyrag*, le-*: abszolút szótő + *-vő*: képző, *lí-* + *-vő,* zürj. *lo-*: abszolút és relatív szótő + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *lu-*: abszolút és relatív szótő*,* észt *lee-:* abszolút és relatív szótő + *-ma*: főnévi igenév képző.

A Kāšγ**.** ***bār, bul*** 'van' szóvégi mássalhangzója lehet *-r, -l,* a magyarban pedig a ***lenni*** főnévi igenévi alakban a szó elején is lehet *l-*, a levő változatban pedig a képző kezdő mássalhangzója nem *-r-, -l-, -n-, -0-,* hanem *-v-*. Mindegyik eredeti *-t-* fejleménye, amelyet őriz a magy. ***lét*** forma.

3.39. Kāšγ**.** ***tār*** 'szűk, szoros' ~ magy. ***tömör, Dömör***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ**.** *tā-*: abszolút szótő + *-r:* képző.

A szó rokonságába számos török, mongol és magyar szó tartozik, sőt orosz, német és angol is. A csuv. ***tăvăr, tăkăs*** 'szoros, szűk', kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat., bask. *tygyz,* üzb. *tigiz* 'szűk, szoros', türkm. *dykyz* 'szoros', hak. *tygys* 'nyomás, tolongás'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tăvă-:* abszolút szótő + *-r:* képző*, tăkă-* + *-s,* kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat., bask. *tygy-* + *-z,* üzb. *tigi-* + *-z,* türkm. *dyky-* + *-z,* hak. *tygy-* + *-s*.

A csuvas szóban *-ăvă-, -ăkă-* triftongus van a Kāšγ**.** *-ā-* hosszú magánhangzóval szemben. A magyarban és a mongolban -VmV- triftongus van, vö.: *tömör, dömör.* Ugyanakkor a magy. *szoros szoro-* tövében rövid magánhangzó (*-o-*) használatos. Az oroszban diftongus *-ve-* (vö.: or. *dver* < *dve-* + *-r*), az angolban és a németben csupán magánhangzó, vö.: ang. *door,* ném. *Tür.*

A K-mong. ***temör,*** *tömör* 'tömör, vas', ojr. *tomor* 'ua.' szavaknak kiterjedt kapcsolataik vannak a közszók és a földrajzi nevek terén egyaránt. A Kárpát-medencében is van több *Dömör-kapu*, amely 'keskeny, szűk hegyi átjáró', más szóval mélyedés, árok, ahol a hely összeszűkül, tömörödik, töpörödik. Ugyanígy tömörödött a kőzet is, amelyet *tömör*-nek, *vas*-nak neveznek. Kezdetben a keskeny folyómedret nevezték így. Mindkét változat megvan a földrajzi nevekben, vö:

Vas'ugan f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Fa.I.277.: or. *Vas'ugan,* az or. Ob baloldali mellékfolyója.
< or. *Vas* ⟵ nem or. *Vas*

+ *Jugan* ⟵ nem or. *Jugan*

magy. ***Vaszjugan*** ’az Ob mellékfolyója’. Az orosz *Васюган* átvétele. Ennek forrása az osztj. *waś-jŏxan (-jŏγan*), amely ’keskeny folyócská’-t jelent. Az osztj. *waś* a magyar *vézna* tövével egyeztethető, a *jŏxan, jŏγan* töve etimológiailag ugyanaz, mint a magyar *jó* ’folyó’. (KISS 1980)
< *Vaszjugan* < *Vasz* ⟵ *vasz* vö.: osztj. *waś* 'keskeny, szűk (patak, meder)'
+ *jugan* ⟵ vö.: han. *joγan* ’patak, folyó’.

A földrajzi nevekben a *Vaś, Vasz* formák összetartoznak. A víz, vízfolyás jelentés a keskeny medrű patakokra vonatkozhatott. Miután a keskenység, a tömörség rokon, egymással összefüggő tulajdonság, ennek mintájára nevezték el a természet más részeit is, amelyekre a keskenység, tömörség jellemző. Így a víz nélküli, keskeny árkot, az összeszűkülő átjárót vaskapunak nevezték, amelyet szűk átjárónak kellene lefordítani az eredeti értelmezés szerint. Az összetömörödő föld is megkapta ezt az elnevezést, pl. a vas, amely végső soron nem más, mint tömör föld. Ilyen gondolkodás alapján született a dömörkapu, vaskapu ’keskeny, szűk hegyi átjáró’ elnevezés is, és nem azért, mert vasgátakat építettek volna ezeken a helyeken. A fém és a folyó jelentést e gondolkodásmód ismeretében az adott nevekben el lehet különíteni.

Idetartoznak a magy. ***dömör, tömör, szoros*** és a ***Dömörkapu*** előtagj**a *(Dömör).*** A TESz szerint a magy. ***szoros*** *'*szűk, keskeny stb.' vö.: *szorít, szorongat, szorul, szorong, szoronkodik*. A szócsalád alapja *szor-*ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sori* 'völgy', osztj. *sărt* 'szűk út két tó között', zürj. *mu-śur* 'erdős területsáv különösen két folyó között', votj. *śuräś* 'út'. (TESz) < magy. *soro-:* relatív szótő (< *so-*: abszolút szótő + *-ro-*: képző) + *-s*: melléknév képző, vog. *so-*: abszolút szótő + *-ri:* képző, osztj. *săr-*: relatív szótő (< *să-*: abszolút szótő + *-r-:* képző) + *-t*: képző, zürj. *mu* + *śur:* relatív szótő (< *śu-*: abszolút szótő + *-r*: képző), votj. *śurä-*: relatív szótő (< *śu-*: abszolút szótő + *-rä-*: képző) + *-ś:* képző.

A szócikk írójával nem értünk egyet, mert a relatív szótő magy. *szor-, szoro-* s a magyar szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból, összetartozik a törökségben, a mongolban és a magyarban is ismert *tömör, dömör* alakváltozataival. Eurázsia szerte ismert a *Dömörkapu*, amely 'szűk, keskeny, hegyi átjáró' jelentésű. A szűk és az átjáró tulajdonság alapján kapta a nevét a kapu és az ajtó. A magy. *szor-, szoro-* szókezdője (*sz-*) eredeti *t-* fejleménye ugyanúgy, mint a vog., osztj. *s- és a* zürj., votj. *ś-*. zürj. *mu-śur* 'föld-szoro(s)', a votj. *śuräś* pedig 'szoros' jelentésű szó szerinti fordításban.

Minthogy a szoros nemcsak a víz útja, hanem az állatoké, embereké is, ezért természetes, hogy idetartoznak az 'út, utca' jelentésű szavak is. Ilyen a relatív szótöve a csuv. ***tăkărlăk*** 'kis utca, köz, keresztutca', vö.: tyumeni *tygyrlyk,* tat., bask. *tykryk* 'ua.' (JEGOROV 1964) < csuv. *tăkăr-*: relatív szótő + *-lăk*: képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó', tyumeni *tygyr-*: relatív szótő + *-lyk:* képző, a tat., bask. *tykryk.* ez utóbbi esetben: < *tyk-*: abszolút szótő + *-ryk:* képző. Maga a szó (*tykryk*) azonos az előbbi relatív szótövekkel valamint a *tömör, dömör* stb. szavakkal, ahol az *-r* képzőnek teljesebb (*-ryk)* alakváltozata van meg. Rokonuk az or ***doroga*** 'út', amelyet közszláv eredetű, *-g*(*a*) képzős szónak tartanak. (SIS) Ez nem igazolt. a szlávban világosan átvétel a szó. Szerkezeti felépítése pedig: *do-*: abszolút szótő + *-roga*: képző. Ld. még: Kāšγ. ***tūr-*** 'soványnak lenni'.

A vasnak, mint fémnek a következő megnevezései alakváltozatai a *dömör*-nek, ezért a szó családjába tartozik a csuv. *par* 'vas', vö. Zamahš., csag., üzb., kirg., kazak., k.kalp., oszm., kum., karacs. *bez,* ujg. *bez*, bask., tat. *biz,* tuv. *bes*, türkm. *mez* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pa-*: abszolút szótő + *-r*: képző, Zamahš., csag., üzb., kirg., kazak., k.kalp., oszm., kum., karacs. *be-* + *-z*, ujg. *be-* + *-z*, bask., tat. *bi-* + *-z*, tuv. *be-* + *-s*, türkm. *me-* + *-z*.

A magyarban ezeknek a ***vas*** felel meg, amely a TESz szerint ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *etküš* 'ólom', osztj. *uăx* 'vas, fém (különböző fémnevekben)', zürj. *oziś* 'ón', *ez-iś* 'ezüst', votj. *veś, uzveś* 'ón', *azveś* 'ezüst', ezüstpénz', cser. *βaž* 'érc', mdE. *uśke, viśkä* 'drót', fi. *vaski* 'érc, réz', bronz', észt. *vask* 'réz, sárgaréz', jeny. *bese* 'vas', tvg. *bása* 'vas, fém', kam. *baza, βaza* 'vas'. (TESz) < magy. *va-*: abszolút szótő + *-s*: képző, cser. *βa-* + *-ž,* mdE. *u-* + *-śke, vi-* + *-śkä*, fi. *va-* + *-ski,* észt. *va-* + *-sk,* jeny. *be-* + *-se,* tvg. *bá-* + *-sa,* kam. *ba-* + *-za, βa-* + *-za.*

Megjegyezzük, hogy a legtöbb adat a TESz-ben összetett szó, amelynek az egyik tagját alkotja a 'vas' jelentésű szó. Viszonylag kevés szó jelent önállóan vasat. A szócikk írója olyan példákat is hoz, amelyek *k-* kezdetűek, ezért azok etimológiailag nem tartoznak össze a magy. *vas* szóval és a török *dömör*-rel, stb. A magy. *vas* nem lehet ősi örökség az uráli korból.

3.40. Kāšγ. ***tār*** 'bér' ~ magy. ***bér***.

Kāšγ. ***tārži*** 'bérmunkás' ~ magy. ***béres***.

Szerkezeti felépítésük: Kāšγ. *tā-*: abszolút szótő + *-r*: képző; Kāšγ. *tār-:* relatív szótő + *-ži:* foglalkozásnév képző. Szó szerinti jelentése 'béres', egyben megfelel a magy. ***béres*** szónak (< *bére-*: relatív szótő ld. *bér-* + *-s*: foglalkozásnév képző).

A szó rokona a csuv. ***tar*** régi 'bér, árenda', Zamahš. *ter* 'bér, árenda', AFT. *tar,* tefsz. XII-XIII. sz- *taru* 'bér, fizetség'. (JEGOROV 1964)[37] < csuv. *ta-*: abszolút szótő + *-r*: képző, Zamahš. *te-* + *-r,* AFT. *ta-* + *-r,* tefsz. XII-XIII. sz- *ta-* + *-ru.*

A szónak alapul az 'ad' jelentésű szó szolgált, vö.: csuv. ***par*** 'ad', ÓT., KB. *bär,* kirg., kazak, k.kalp. nog., türkm., ojr. *ber,* ujg. *ber,* azerb., oszm., gag. *ver,* tuv. *beer,* hak. *pir,* jak. *bier* 'adni'. oszm. *ver* 'ad'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pa-:* abszolút szótő + *-r:* képző, ÓT., KB. *bä-* + *-r,* kirg., kazak, k.kalp. nog., türkm., ojr. *be-* + *-r,* ujg. *be-* + *-r,* azerb., oszm., gag. *ve-* + *-r,* tuv. *bee-* + *-r,* hak. *pi-* + *-r,* jak. *bie-* + *-r,* oszm. *ve-* + *-r.*

A TESz szerint a magy. ***bér*** 'díjazás, munkabér, használati díj'. Bizonytalan eredetű, vö.: Kāšγ. ***bïr-*** 'adni', Kāšγ. ***birgü*** 'tartozás, adósság' stb. (TESz) < magy. *bé-*: abszolút szótő + *-r:* képző, Kāšγ. *bï-* + *-r-,* Kāšγ. *bi-:* + *-rgü.*

A 'bér' és az 'ad' eredetileg ugyanaz a szó, nómen-verbum volt. A magyar és a török szavak összetartozása világos, eredetük a közös gyökérben található.

3.41. Kāšγ. ***žarmak*** 'gyermek' ~ magy. ***gyermek***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *žar-*: relatív szótő + *-mak*: képző.

A *gyermek* másképpen *sarj*. A *gyermek* a szülés eredménye. Így tartozik ide a csuv. ***śurat-*** 'szülni', ÓT. ujg. üzb., azerb., türkm. oszm., nog., tat. *jarat-*, kirg., kazak *žarat-* 'létrehozni, alkotni', kumük *jarat* 'szülni, alkotni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śura-*: relatív szótő + *-t*: műveltető ige képző, ÓT. ujg. üzb., azerb., türkm. oszm., nog., tat. *jara-* + *-t,* kirg., kazak *žara-* + *-t*, kumük *jara-* + *-t.* A relatív szótő és a 'gyermek' *žar-* töve, valamint a magy. *gyermek gyer-* töve összetartoznak.

A csuv. ***śurat-*** és társainak a magyar megfelelője a ***gyárt*** ige, amely a TESz szerint: 'készít,

[37] A Jegorovnál található *k-* kezdetű adatok etimológiailag nem tartoznak ide.

csinál, alkot, gyári úton nagy mennyiségben alkot'. Ótörök eredetű, vö.: türk, CC, oszm., tat. *yarat,* csuv. *śurat-* 'teremt'. (TESz) < magy. *gyár-*: abszolút szótő + *-t*: igeképző, türk, CC, oszm., tat. *yara-* + *-t,* csuv. *śura-* + *-t-*.

A TESz szerint a magy. ***gyermek,*** *dzsermek* 'fiatal személy, közvetlen leszármazott, fiú, következmény, eredmény, utód'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *gyer-*: relatív szótő + *-mek*: képző, *dzser-* + *-mek.* A *gyerek* szó ezeknek alakváltozata (*gyer-* + *-ek*: képző ld. *-mek*)

A szócsaládba tartozik a magy. ***sarjú,*** *sargyú, sarnyú* 'fiatal hajtás'*, sarj, sereng, sarjad* stb. A szócsalád tagjai - a *sarj* kivételével - származék szavak. (TESz) < *sa-*: abszolút szótő + *-rjú:* képző, *sa-* + *-rgyú, sa-* + *-rnyú, sa-* + *-rj, sarja-*: (< *sa-:* relatív szótő + *-rja*: képző) relatív szótő + *-d:* képző. Az elemekre bontás így illik a rendszerbe.

Megjegyezzük, hogy a magy. *sereng* alakváltozat alapján feltehető, hogy a Kāšγ. *žarmak* és a magy. *gyermek* formában az *-m-* és az *-n-* összetartoznak, eredeti *-t-* fejleményei és az abszolút szótőhöz járuló képzőnek a része. Eszerint a szerkezeti felépítés: Kāšγ. *ža-*: abszolút szótő + *-rmak:* képző, magy. *gye-* + *-rmek*, *gye-* + *-rek*, *se-* + *-reng, sa-* + *-rj.* A kérdés további vizsgálatokat igényel, azonban a Kāšγ. *žarmak* 'gyermek' ~ magy. *gyermek* összetartozását nem kérdőjelezheti meg.

3.42. Kāšγ. ***tāz*** '1. tar, kopasz 2. *-tlan* foszóképző 3. sós' ~ magy. ***tar***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tā-*: abszolút szótő + *-z*: képző.

A csuvasban használatos 'tar, kopasz' jelentésben, vö.: csuv. ***śara*** 'tar, kopasz', vö.: mari *čara* 'tar, kopasz' (JEGOROV 1964) < csuv. *śa-*: abszolút szótő + *-ra*: képző, mari *ča-* + *-ra.*

Idetartozik a magy. ***tar*** 'kopasz, csonka'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: Kāšγ. *tāz,* ujg. *taz,* CC. *taz,* oszm., azerb. *daz,* tat., nog. *taz* 'kopasz', mong. *tas* 'egy fajta szürke sas', kalmük *tar* 'csupasz, kopasz'. (TESz) < magy. *ta-*: abszolút szótő + *-r*: képző, kalmük *ta-* + *-r.* Szó szerinti jelentése 'gyökérre vágott'. A mongol *tas* nem tartozik ide, a *szürke* szóval rokon.

A magy. ***tar*** 'kopasz' és társai egyszerre tartalmazzák a 'vág' és 'gyökér' jelentést. Ezért nemcsak a 'vág', hanem a 'gyökér' szóval is összetartoznak. A magy. *tarol* ige *taro-* töve, az *arat* ige *ara-* töve, a borotvál 'gyökérre vág' jelentésben értelmezendő, a *boro-* töve, a csuv. ***tunkăr*** 'gyökér' (< *tunkă-* 'tő, tönkő, tőke' + *-r:* képző) s a magy. *gyökér* szó, továbbá az or. ***bez*** 'nélkül' elöljáró szó is a Kāšγ. ***tāz*** szó rokonságába tartozik.

Az or. *bez* 'nélkül' elöljáró szó a fosztóképző jelentés kapcsán tartozik a Kāšγ. *tāz* szóhoz. Megjegyezzük, hogy az or. ***bez*** 'nélkül' elöljáró szót indoeurópai jellegű közszláv szónak tartják, és a 'kívül' jelentésű elöljáró szóval kötik össze, vö.: or. *vne* 'kívül'. (SIS) A szócikk írójának a véleménye nem igazolt.

3.43. Kāšγ. ***nūm*** 'hit, törvényes rendelkezés' ~ magy. ***szen****t.*

Fontos, hogy eleink gondolkodásában a hit, a törvény, a legelső rendelkezés, utasítás, parancs a forrásban, a magban található s a forrás mindig fent van, törvényes, hinni lehet benne, igaz és szent. Természetes, hogy idetartozik a fi. *Numi Torem* 'égi isten', amelynek az első tagja Kāšγ. *nūm* adatával tartozik össze, a második tag pedig a csuv. *tură* 'isten'[38], továbbá a magy. *úr* szóval rokon.

[38] Vö.: csuv. ***tură*** 'isten', jeny. *teŋri*, KB. *taŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra,* ujg. *teŋri*, kirg. *teŋri* 'isten',

Idetartozik a törökségben 'hit, vallás' jelentésben ismert szó, vö.: csuv. ***těn*** 'hit, vallás', ujg., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *din.* Vö.: arab, perzsa *din* 'hit'. A szó igen régi, megtalálható a szogd és a babiloni emlékekben. (JEGOROV 19694) < csuv. *tě-*: abszolút szótő + *-n:* képző, ujg., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *di-* + *-n,* arab, perzsa *di-* + *-n.*

Rokonuk a magy. ***szent*** szó *szen-*: relatív szótöve. A TESz szerint a magy. ***szent*** ’minden földi dolgon felülemelkedő, istennek, isteneknek tetsző, magasztos, tiszteletre méltó, érinthetetlen, sérthetetlen, bizonyos stb.’. Szláv eredetű, vö.: or. *святоŭ, sv’atoj* ’szent’. (TESz) < magy. *szen-:* relatív szótő + *-t:* képző, or. *свя-, sv’a-* : relatív szótő [⟵ nem or. *sven* (< *sve-*: abszolút szótő + *-n*: képző)] + *-moŭ, -toj:* képző.

Mindkét mássalhangzó eredeti *t* fejleménye (vö.: Kāšγ. *nūm,* magy. *szen-,* csuv. *těn* stb.)

3.44. Kāšγ. ***tūn*** 'nyugalom', ***tin*** 'pihenni' ~ magy. ***tanya***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tū-*: abszolút szótő + *-n:* képző*, ti-* + *-n.*

Eleink gondolkodása szerint a mélyedés, így a tó, az anyaméh, a forrás, a születés helye, az otthon, a lakóház nem más, mint egy mélyedés illetőleg ahhoz hasonló alakú hely, amely a nyugalommal, a pihenéssel jár együtt. Természetes hát, hogy a tó, a tanya, a pihenés, a víz ugyanaz a szó.

Képzett formában idetartoznak a következő török nyelvi változatok szótövei, vö.: csuv. ***těnče*** 'béke, világ', ÓT., oszm. *dunja,* azerb. *dun'a*, türkm. *dünje*, ujg. *dunija*, üzb. *dunĕ,* kirg. *düjnö,* kazak *dünije,* k.kalp., nog., karacs. *dun'ja,* kum. *d'un'ja*, tat. *dön'ja*, bask. *don'ja* 'béke, világ', vö.: arab, perzsa *donja* 'béke, világ'. (JEGOROV 1964) < *těn-*: relatív szótő + *-če*, ÓT., oszm. *dun-* + *-ja,* azerb. *dun'-* + *-a*, türkm. *dün-* + *-je*, ujg. *duni-* + *-ja*, üzb. *dun-* + *-ĕ,* kirg. *düj-*+ *-nö,* kazak *düni-* + *-je,* k.kalp., nog., karacs. *dun'-* + *-ja,* kum. *d'un'-* + *-ja*, tat. *dön'-* + *-ja*, bask. *don'-* + *-ja*, arab, perzsa *don-* + *-ja.*

Idetartozik a magy. ***tanya*** 'halászat, halászó hely, mély víz, örvény, tartózkodás, tartózkodási hely, állóvíz, tó, a határban levő kisebb gazdasági település, lakóház, halászkunyhó, társaság, baráti társaság'. Szláv eredetű, vö.: szln. *tônja* 'mély víz, víztócsa, mocsár', cseh *tun, tunĕ* 'nem nagy, de mély tó, mély víz' szlk. *tona* 'csendes és mély víz a folyóban', ukr. *ton'a* 'az a hely, ahol a halászhálót kivetik, veszélyes, mély hely a vízben', or. *ton'a* 'az a hely, ahol a halászhálót kivetik'. (TESz) < magy. *ta-*: abszolút szótő + *-nya*: képző, szln. *tô-* + *-nja,* cseh *tu-* + *-n, tu-* + *-nĕ,* szlk. *to-* + *-na,* ukr. *to-* + *-n'a,* or. *to-* + *-n'a.*

A szó a magyarban nem lehet szláv, az eredetét a szlávok kialakulása (Kr. u. 400 körül) előtt jóval korábban, keleten a szkíta-hun gyökerekben kell keresni.

A magy. ***tanyázik*** 'pihen' már tovább képzett szó: *tanyá-*: relatív szótő + *-zik:* igeképző.

Idetartozik az ang. ***down*** 'lent, mélyen' (< *dow-*: relatív szótő + *-n*: határozórag) relatív töve, és az ang. ***deep*** 'mély' (< *dee-*: abszolút szótő + *-p*: képző) amely keleti eredetű, vö.:

---

k.kalp. *tangri,* oszm. *tanry,* jak. *tangara,* bask. *tenre* 'isten, ég', bask., tat. *tere,* csuv. *tură, turăš* 'ikon, alak, forma', vö.: burj.mong. *tengeri,* kalm. *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég', vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964)

csuv. ***tĕp-*** 'fenék, lent lévő, alsó rész, alap, stb.', MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz. *tüb,* KB., kirg., kazak, k.kalp., ojr., hak. *tüp* 'fenék, alap', ujg., tuv., üzb. *tub*, nog. *tu'p*, oszm., gag., azerb. *dip*, tuv. *düp,* türkm. *düjp,* bask., tat. *töp* 'fennék, alsó rész, alap, (néhol gyökér, törzs), vö.: mong. *töv* 'központ'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕ-*: abszolút szótő + *-p-*: képző, MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz. *tü-* + *-b,* KB., kirg., kazak, k.kalp., ojr., hak. *tü-* + *-p*, ujg., tuv., üzb. *tu-* + *-b,* nog. *tu'-* + *-p*, oszm., gag., azerb. *di-* + *-p*, tuv. *dü-* + *-p*, türkm. *düj-* + *-p*, bask., tat. *tö-* + *-p*, mong. *tö-* + *-v.*

Rokonuk az or. ***dno*** 'fenék' (< *d-*: abszolút szótő + *-no*: képző) is.

3.45. Kāšγ. ***tūn*** ~ magy. ***egy, el****(ső)*.

A Kāšγ. ***tūn*** a Kāšγ. ***tūn ugul*** 'elsőszülött' és a Kāšγ. ***tūn bak*** 'az asszony első férje' szószerkezetben szerepel s az első tag az 'egy' számnévvel tartozik össze.

Az ***egy*** számnév értelmezése a jelen akadémiai álláspont szerint, vö.: a magyar ***egy*** ’1. Annyi, amennyit a természetes számsor első egész száma jelöl…2. Osztatlan, egész.…3. Ugyanaz, azonos. …’ (MÉK) ’mennyit a számsor első egész száma jelöl, egyik, valamilyen, egy bizonyos, vérrokon viszonyban lévő, azonos, hasonló, egyetértő, csupa, merő, mintegy, körülbelül’…Vitatott eredetű. Vö.: osztj. *it* ’egy, az’, finn *ensi* (töve *ente-*) ’első’…(TESz) < fi. *en*[39] 'egy' + *-si*[40]: sorszámnév képző.

magy. ***el****ső,* ***er****ső*…A szócsalád tagjai származékszók: az első az elő névszó el- illetőleg ele- tövéből…származik….(TESz) < *el-*[41] 'egy' + *-ső*: sorszámnév képző, *er* 'egy' + *-ső*: sorszámnév képző. Az elő, elől lévő jelentés úgy tartozik ide, hogy az egy számnévnek a forrás, a mag szolgált alapul. A forrás pedig a folyó többi részéhez képest elől van, tehát első és elülső is egyben.

magy. *elő,* valaminek elülső része, előkelő, az elsők közé tartozó ember, valaminek a zsengéje….Származékszó, el- alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *ēlt* …’elől, elül’… finn *esi* (gen. *eden*) ’elő-’, *edellä, edes*sä ’elől, előtt’, észt *esi* (gen ee) ’elő-’…*ette* ’elé’. …(TESz) < vog. *ēl '*egy' + *-t:* sorszámnév képző.

Latin eredetű jövevényszónak tartják a magyarban ismert alábbi szavakat: magy. ***príma*** ’reggeli ima, a középiskola első osztálya, első osztályú, első rendű’…Jövevényszó család, melynek tagjai a latinon át függnek össze. A *príma* főnév latin eredetű….(TESz); ***prím*** ’a dallamot hordozó magasabb szólam’, zenei alaphang’…Nemzetközi szó,…Végső forrása a lat. *primus, prima* ’első’… (TESz); ***privátim, privát*** ’egyéni, magányos’ …Latin eredetű szócsalád…(TESz) Idetartoznak még a magyarban a ***prímás*** ’a cigánybanda vezető hegedűse’, privilégium ’kiváltság, előjog’, prímhegedű ’első hegedű’, ***perjel*** ’elöljáró’, premier ’színdarab…bemutató előadása’, ***primadonna*** ’főszerepeket alakító színésznő, énekesnő’, ***primula*** ’kankalinféle virág, tavaszelső növény’. A magyar *bíró* ’vezető hatalommal bíró egyén’ egyik oldalról rokona az ’első’ jelentésű szavaknak, másik oldalról a *törvény* szó tövével, harmadrészt a *bír* ’birtokol’ szóval tartozik össze. A *pr, prV, pVr* szótövek kapcsolódnak a csuvas *pĕr* ’egy’ és a törökségben ismert alakváltozataihoz és az orosz *verx* ’felső’ szavakkal is.[42]

Az 'egy' számnevet tartalmazzák a következő nyelvi megfelelők, vö.: finn ***ente, ensi*** ’első’; ***emi*** ’anya’; ***emä*** ’anya, szüle, teremtő (nő), első alapja, törzsöke valaminek’; ***ennen*** ’előbb, azelőtt,

[39] Vö.: ang. *one* 'egy'.
[40] Vö. magy.(*el-)* + *-ső*: sorszámnév képző.
[41] Vö.: koreai *el* 'egy'.
[42] Ld. az *egy* jelentésű földrajzi neveknél.

előtt…' (< *en* 'egy' + *-nen:* határozórag; ***ennukse*** 'előjel, jóslat'; ***eno*** '1. anyai nagybátyja 2. főfolyam, vízesés…'; ***enokkaa***…'vízesés, erősen rohanó (folyam); ***ensin*** 'először, elsőben'; ***entee, enne*** 'előjel'; ***ento*** 'előbbi szokott állapot'; ***enä*** 'sok, nagy, több'[43]; ***ete*** …'elő, ami valami előtt van, …'; ***ede****lle* 'előre, előfelé, elé, elibe…' (SZINNYEI 1884)

A finn adatok azért is hasznosak, mert tartalmazzák az *egy* szavunk *gy*-jének az eredeti *–t* ill. *–d* változatát, amely nem volt szóvégi helyzetű, s az egyik fejleménye az *–n-*. Ezt az *-n*-t tartalmazza számos további szó, pl. magy. ***anya,*** oszm. ***ana*** 'anya', ***ana sokak*** 'főutca', ***anayol*** 'főút(vonal)' stb.

Az altáji nyelvekben a finn *–t, -d, -n* és a magy. *–gy* helyi értékének megfelelő az *–r* és az *-l, vö.: c*suv. ***pĕrre, pĕr*** 'egy', ÓT., MK, ujg., üzb., ojr., tuv., azerb., türkm., oszm., kirg., kazah, k.kalp., nog. *bir,* jakut *biir,* hak. *pir*, bask., tat. *ber* 'egy', mong. *büri* 'mind' (JEGOROV 1964)

Elvileg a csuv. ***il-*** 'kezdeni, elkezdeni valamit'… orhon-jenyiszeji, azerb., türkm., oszm., csag., kumük, kirg., kazah, k.kalp., nog., ujg., alt.V., tuv., hakasz, bask., tat. *al-*, üzb. *ol-,* jakut *yl-* 'ua.' (JEGOROV 1964) szavakban láthatnánk a 'kéz, kar' szót is, vö.: Kasgari *alik*, azonban az elkezdeni jelentést indukálhatta az 'egy' jelentés is. Ebben az esetben az 'egy' számnevet kell benne látnunk.

A csuv. *pĕr* 'egy' és a latin *prae-* és ieu. 'elől, első, egy' jelentések összefüggnek, valamint a mongol 'mind' szavak genetikailag összetartoznak, amelyek nem magyarázhatók egymástól való kölcsönzéssel. Olyan nyelvi előzményről lehet szó, amelyikhez az altáji nyelveknek és a magyar ősének is köze lehetett. Nem lehet sem a latin, sem a szláv a kiinduló nyelv.

Szólni kell a baskír: ***jangy*** egyedüli' adatról, mert az abszolút szótöve (*jangy-:* abszolút szótő + *-δ*: képző) összetartozik azzal a 'forrásfolyó' jelentésű szóval, amely sok víznévben megvan, vö.:

Junkă h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Junkă* or. ***Junga*** ← *Bol'šije i Malyje Čuvaki* + *Largoty* + *Jablon'a* M., csuvas falu, Ar.:-.
< csuv. *Junkă* ⟵ vö.: hanti *jynk* 'víz'.
or. *Junga* ⟵ csuv. *Junkă*.
Bol'šije ⟵ or. *bol'šije* 'nagy'
+ *i* 'és'
+ *Malyje* ⟵ or. *malyje* 'kicsi, kis'
+ *Čuvaki* ⟵ nem or. *Čuvaki*
Largoty ⟵ nem or. *Largoty* < *Largo*
+ *ty*
Jablon'a ⟵ 1. nem or. *Jablonka* < *Jab*
+ *lonka*
2. or. *jablon'a* 'almáskert'

Jynga f. GMA: mari *Jynga* or. ***Junga*** ČASSR., Gm., az or. Volga jobb oldali mellékfolyója.
< mari *Jynga* ⟵ vö.: hanti *jynk* 'víz',
or. *Junga* ⟵ csuv. *Junkă*

Jangyta f. TSK.137.: or. *Jangyta / Jagyta,* az or. Šapkina baloldali mellékfolyója, hossza 54 km.
< or. *Jangyta* ⟵ nem or. *Jangyta* < *Jangy* ⟵ vö.: hanti *jägi* 'patak',
fi. *jänkä* 'mocsár, láp, mocsaras völgy'
+ *-ta:* képző,

[43] Eleink gondolkodása szerint a forrás nemcsak egy és első, hanem sok, mindennél a legtöbb is, hiszen a magban szunnyad az egész élet.

Jagyta ⟵ nem or. *Jagyta* < *Jagy* ⟵ vö.: hanti *jägi* ‘patak’
+ *-ta:* képző

Ezek a példák arra is utalnak, hogy a finn, angol stb. nyelvek 'egy' számnevében meglévő *-n-* szálai keletre vezetnek.

Az indoeurópai nyelvekben a fenti *–t, -d, -n,* gy, *-r, -l* helyének megfelelően *–d, -r, -n* található, vö.: orosz ***odin*** ’egy’ …Keleti szláv *odin* < közszláv *jedinъ*…(SIS); ***pervyj*** ’első’ (< ***per-*** 'egy' + *-v*: melléknév képző + *-yj);* ***pered*** ’előtt’ (< *pere-* + *-d*: határozórag); ***prostoj*** ’egyszerű' (< *pro* + *-st:* képző + *-yj*). Ld. még szlovák ***jeden*** ’egy’, lengyel ***jeden*** ’egy’ (VARSÁNYI 1963); ***pier****wszu* ’első’ (VARSÁNYI 1963); cseh ***jeden*** ’egy’; ***prvni*** ’első’ (D.A.DLUGI – B.G.RAJEVSZKIJ – N.R.BURAVCEVA 1974).

Idetartozik a latin ***ūn****us* ’egy, egyik’; ***prī****ma* ’1. az első, a kezdet, 2. elemek, ősanyagok, 3. előcsapat 4. első hely’; ***prī****mae* ’főszerep, első díj’***; prī****mus* ’1. legelső, elől levő 2. legteljesebb, legkiválóbb, fő-(szerep); ***pri****us* ’előbb, korábban’; ***prī****vus* ’1. egyes, egy-egy, elkülönített, 2. saját, tulajdon,) (GYÖRKÖSSY 1986).

Használják az olaszban, vö.: olasz ***un*** ’egy’, ***primo*** ’első’; ***tutto*** ’egész, teljes’ (VÁSÁRHELYI – FÁBIÁN 1991)

Rokon az 'egy' tőszámnév és a sorszámnév töve az angolban, vö.: ***one*** ’egy, egyik’, ***first*** ’első, kezdet’ (ORSZÁGH 1981), idetartozik a német ***ein*** ’egy’, ***erste*** ’első’, *die* ***Pri****orität* ’1. elsőbbség (időben), *der* ***Vor****zug* ’elsőbbség, kedvezés’, ***primär*** ’elsődleges’, ***vor*** ’elől’ (HALÁSZ 1976)

Ld. még koreai ***el*** 'egy'.

A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, ennek fejleményei ma is használatosak, a *j-* a szláv nyelvekben, *p-* az altáji, indoeurópai nyelvekben, *f-* a németben, angolban.

A szókezdő mássalhangzó elenyészett a magyar, latin, finn nyelvek adataiban. A végső mássalhangzó megvan, pl.: ***-d*** a magyarban, szlávban, finnben, ***-r*** a törökben, mongolban, latinban, szlávban, angol, német, magyar, ***-l*** a magyarban, koreaiban.

Eleink gondolkodása szerint az *egy* nem más, mint két fél együttese, ugyanakkor az *iker* egyfelől kettő, két darab egyesből áll, ugyanakkor az iker egy egység, következésképp az egyike fél is s a másika is fél. Vö.:

magy. ***fél:*** az egyik, vagyis az ikernek az egyike. Eredeti jelentése a kettőnek az egyike, azaz az ikernek az egyike. Az iker egy úttal egy is, de annak a fele is. A *fél* szó hangtanilag ugyanaz, mint az *egy* és annak a változatai. Csak a magyarban ismert ilyen összefüggésekben.

magy. ***mind***: ’összes, valamennyi, mindnyájan, valamennyien együtt, egytől egyig, egyaránt, egyformán, egészen, mindig, egyre, világmindenség, …’. Magyar fejlemény: a *mi ~ më* névmásból keletkezett, de alaktani felépítése nem egészen világos…(TESz) < magy. *min* 'egy, mag' + *-d*: képző 'valamivel ellátott'. A földrajzi névi kutatásaink fényében úgy is értelmezhető, hogy a *mind, minden* ’egész, világmindenség’ jelentése magában foglalja a lét folyamatosságának két fontos összetevőjét, az *én ~ te*, a nő ~ férfi elemet. Az *én* (< **men, min*) és a *te* (< **ten*[44]) feltétele az utódok

[44] Vö.: *tenmagad = temagad.*

létrehozásának, az élet fenntartásának, ketten együtt vagyunk az egész, ugyanígy a *Föld* anya és a férfi minőségű *Nap* a világmindenség, más szóval kettő az egyben.

Az ***egy*** számnévvel illetve az 'egy' jelentéssel kapcsolatos földrajzi nevek vizsgálatakor tőszámnévi alapú nevet nem találtam.

Sorszámnév előfordul a Volga-Urál vidékén, azonban a Kárpát-medencében nincs rá adatunk. A csuvas *pĕrremĕš* (*pĕrre, pĕr* 'egy') 'első' és az orosz *pervoje* (< *per*) 'első' szavak töve összetartoznak.

Pĕrremĕš *Irśe* h. Ašm.:, NAP: csuv. *Pĕrremĕš Irśe* ²₄ *Čirküllĕ Irśe* or. ***Pervoje*** *Čebakovo* ²₄ *Čebakovo* Ja., csuvas falu, Ar.:-.

< *Pĕrremĕš* ²₄ ⁹₈ *pĕrremĕš* (*pĕrre* 'egy' + csuv. *–mĕš:* sorszámnévképző) 'első'
+ csuv. *Irśe,*
or. ²₄ ⁹₈ *Pervoje* ²₄ ⁹₈ or. *pervoje* (< *per* ²₄ ⁹₈ nem orosz *per* 'egy'
+ *-v-*: melléknévképző
+ *-oj:* képző
+ or. *–e*) 'első'
+ *Čebakovo* ²₄ ⁹₈ nem orosz *Čebak*
+ or. *–ov:* birtokos melléknévképző
+ or. *–o.*

Az *egy* számnév szókezdő mássalhangzója eredeti *t-*, amely valamikor megvolt, őrzi ezt a Kāšγ. ***tūn*** forma is.

3.46. Kāšγ. ***kum*** 'homok' ~ magy. ***homok***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ku-*: abszolút szótő + *-m:* képző.

A szó a csuvasban és néhány más török nyelvben olyan képzett szó, ahol a képző nem *m-* kezdetű, hanem annak az egyik alakváltozata *-r.* vö.: csuv. ***xăjăr*** 'homok', nog., kum. *kajyr* 'homok', kazak *kyjyršyk* 'homok', *kajyr* homokhordalék', oszm. *kajyr* 'homok hordalék a folyótorkolatnál', vö.: mong. *xajr* 'kavics, múrva, hordalék', *xajrga* 'kavics, múrva', burj.mong. *xair šulun*[45] 'homokkő'. (JEGOROV 1964) < *xăjă-:* abszolút szótő + *-r:* képző, nog., kum. *kajy-* + *r,* kazak *kyjyr-*: (< *kyjy-* + *-r*) relatív szótő + *-šyk:* képző, *kajy-* + *-r,* oszm. *kajy-* *-r,* mong. *xaj-* + *-r, xaj-* + *-rga,* burj.mong. *xai-* + *-r.*

Az *-r* ugyanúgy, mint az *-m* eredeti *-t* fejleménye (vö.: *-t* > *-δ* > 1. *-w* > *-m* 2. *-r*).

A szó alakváltozata a magy. ***homok,*** török eredetű, a török-magyar érintkezések legkorábbi szakaszából, vö.: csag., kirg., alt. *qumaq,* jak. *kumax* 'homok'. A legtöbb török nyelvben a *kum* alapszó található, vö.: ujg., kun, csag., alt. *qum,* oszm. *kum* 'ua.', mong. *qumaqi, qumaγ, qumaki,* monguor *xumoG,* kalm. *xum, xumug* 'ua.' (TESz) < magy. *ho-*: abszolút szótő + *-mok*: képző, csag., kirg., alt. *qu-* + *-maq,* jak. *ku-* + *-max,* ujg., kun, csag., alt. *qu-* + *-m,* oszm. *ku-* + *-m* 'ua.', mong. *qu-* + *-maqi, qu-* + *-maγ, qu-* + *-maki,* monguor *xu-* + *-moG,* kalm. *xu-* + *-m, xu-* + *-mug.*

A szó nem lehet jövevényszó a magyarban. A szócikk írója nem veszi figyelembe a szó családjába tartozó magy. *kumma* 'vízcsepp, csepp víz' szót, amely a csepp, a szem, a mag stb. azonosságán alapul s így tartozik ide a homokszem is. A népmeséink őrzik ezt, hiszen ha a köröm

[45] Vö.: csuv. *čul* 'kő', türk *taš,* jak. *tas,* mong. *čilagun,* írott: *čulu*(*n*), burj. mong. *čulun, šulun, čolu, šulu* (JEGOROV 1964)

alatt csak egy szem piszok, a sárból, földből, homokból csak egy szemnyi is megmaradt, az elegendő az új élet születéséhez, ennyi az összes, ami kell.

Így tartozik ide a halha mong. ***khamok,*** *xamag* 'összes', ojr. *khamuk* 'ua.', amelyek a magy. *kumma* 'csepp víz, vízcsepp' szóval rokonok. (CZEGLÉDI 2011) Szerkezeti felépítésük abszolút szótő + képző: *kha-:* szótő + *-mok:* képző, *xa-:*szótő + *-mag: k*épző, *kha-:* szótő + *-muk:* képző, *kum-:* szótő + *-ma:* képző. A mongol szónak azért lehet 'összes' jelentése, mert eleink úgy gondolkodtak, hogy a vízcseppben a víz minden, az összes lényeges tulajdonsága benne van, ugyanilyen a mag s a homokszem is.

3.47. Kāšγ**.** ***kāz*** 'fa gyökere' ~ magy. ***kéreg***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kā-:* abszolút szótő + *-z:* képző.

Összetartozik vele a csuv. ***xujăr*** 'fa gyökere', tat., bask. *kajry* 'gyökér', jak. *xatyryx* 'gyökér', tuv. *kazyryk* 'pikkely', hakasz *xodyr* 'ótvar, kosz', mong. *xajre* 'halpikkely'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xujă-:* abszolút szótő + *-r:* képző, tat., bask. *kaj-* + *-ry,* jak. *xaty-* + *-ryx,* tuv. *kazy-* + *-ryk,* hakasz *xody-* + *-r,* mong. *xaj-* + *-re.*

Rokona az or. ***kora*** 'gyökér'. < or. *ko-* + *-ra.* Ennek alakváltozata az or. ***koren'*** 'gyökér, gyök, tő'. (SIS). Egy jelentésszálon ide kötődnek a 'kéreg, héj' jelentésű szavak, ezért a szó nagy családjába tartoznak az alábbiak is, vö.: magy. ***kéreg, héj,*** osztj. *kär* 'kéreg, héj, var', zürj. *kor* 'vastag fakéreg, hárs, fahéncs', cser. *kür,* md. *ker,* fi. *keri* 'kéreg', észt *kere* 'háncs', lp. *gârrâ* 'kagyló, kéreg', magy. *kéreg,* vog. *kēr* 'kéreg (fahéj)', osztj. *kir* 'jégkéreg a havon'; or. ***korjoi*** 'kéreg', óind. *kárman* 'bőr', gör. *keirō*; or. ***kožа*** 'bőr'.

Szerkezeti felépítésük: or. *ko-:* szótő + *-ra:* képző, or. *ko-* + *-ren',* magy. *ké-* + *-reg,* osztj. *kä-* + *-r,* zürj. *ko-* + *-r,* cser. *kü-* + *-r,* md. *ke-* + *-r,* fi. *ke-* + *-ri,* észt *ke-* + *-re,* lp. *gâr-* + *-râ,* vog. *kē-* + *-r,* osztj. *ki-* + *-r,* or. *kor- (ko-* + *-r)* + *-joi,* óind. *kár- (ká-* + *-r)* + *-man,* gör. *kei-* + *-rō*; or. *ko-* + *-ža.*

3.48. Kāšγ**.** ***kāš*** ~ magy. ***két***.

A számnév a Kāšγ**.** ***kāš ukuz*** *'*két folyó' szószerkezetben szerepel.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ**.** *kāš* 'két, kettő' + *ukuz* '1. iker, két, kettő' 2. 'folyó'.

Eleink gondolkodása szerint a két, kettő számnév az elágazással kapcsolatos. Ezért természetes, hogy a szókapcsolat első tagja a *kāš* összetartozik a csuv. ***xušă*** 'köz, elválás', K-türk *kooš, kouš*, *kowuš,* oszm. *kouš* (JEGOROV 1964), továbbá a magy. ***köz*** szóval. Eredetileg olyan folyóközt jelöltek ezzel a szóval, amely egy folyó elágazásával jött létre. Ezzel a szóval nevezték meg elsőként az elágazást, elválást, majd az így létrejött két folyó, azaz a folyóág által közrevett földterületet is. A szó képzett, vö.: Kāšγ**.** *kā-:* abszolút szótő + *-š*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő', csuv. *xu-* + *-šă,* K-türk *koo-* + *-š, kou-* + *-š*, *kowu-* + *-š,* oszm. *kou-* + *-š,* magy. *kö-* + *-z.*

A szótövek rokona a magy. *kákó, kankó*. A képzők pedig egymás alakváltozatai (*-š, -šă, -z).* Ezek a képzett szavak szolgáltak alapul nemcsak a magy. *köz* és nyelvi megfelelőinek, hanem a 'befogni' jelentésű köt igének és a *két, kettő* számnévnek is, vö.:

magy. ***köz*** 'személyeket, dolgokat egymástól elválasztó terület, keskeny út, szűk utca, időköz,

stb.' Ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *kŏt* 'köz', cser. *keδäl* 'a test közepe, test (két végpont közti) közép'. (TESz). A TESz-ben a szócikk írója helytelenül járt el, mikor nem vette figyelembe a török adatokat is. A magy. *köz* nem lehet ősi örökség a finnugor korból, az adatok azonban idetartoznak.

Idekötődik a csuv. ***kül*** 'befogni', ÓT. *köl,* alt., szag., kojb., hak. *köl*, ujg., üzb., oszm. *koš,* üzb. *kuš*, k.kalp. *kos,* azerb., türkm. *goš,* jak. *kölüj* 'befogni, bekötni (ökröt, később lovat), vö.: tel. *kölkö* 'teherhordó, málhás állat', kirg. *kölük* 'dolgozó szarvasmarha', teherhordó szarvasmarha', kirg. *külük* 'versenyló', vö.: kirg. *koš* 'pár, páros, kettős', üzb. *koš*, k.kalp. *kos* 'pár', ujg. *koš* 'pár', ld. még. ujg., kirg., üzb., alt. *koš,* k.kalp. *kos* 'egyesíteni, összekötni, mong. *xöllöx* 'befogni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kü-:* abszolút szótő + *-l:* képző, ÓT. *kö-* + *-l,* alt., szag., kojb., hak. *kö-* + *-l*, ujg., üzb., oszm. *ko-* + *-š,* üzb. *ku-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *-s,* azerb., türkm. *go-* + *-š,* jak. *kö-* + *-lüj,* tel. *kö-* + *-lkö,* kirg. *kö-* + *-lük,* kirg. *kü-* + *-lük, k*irg. *ko-* + *-š,* üzb. *ko-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *-s,* ujg. *ko-* + *-š,* ujg., kirg., üzb., alt. *ko-* + *-š,* k.kalp. *ko-* + *s,* mong. *xöl-*: (*xö-*: abszolút szótő + *-l:* képző) relatív szótő + *-löx*: képző.

Rokonuk a magy. *köt* ige, amely a TESz szerint ***köt*** '(kötelet, szalagot) csomóz, (valamit kötéllel, csomózható anyaggal) valahová erősít, (köthető, fonható szálas anyagból) csomózással, hurkolással, szövéssel stb. készít valamit, göngyöl, burkol, (könyvet) köt, kötelez, varázserővel megront, valamiben megakadályoz, összeerősít, egybefűz, összekapcsol, feltételesen, nehezen hisz'. Ősi örökség a finnugor korból. Vö.: vog. *köt-* 'köt', votj. *ketki, kitki* ''befog (lovat), felhámoz', finn *kytkeä* 'köt, megbilincsel, megköt', észt *kütke* 'marhakötőfék'. (TESz) < magy. *kö-*: abszolút szótő + *-t:* képző, vog. *kö-* + *-t-*, votj. *ke-* + *-tki, ki-* + *-tki,* finn *ky-* + *-tkeä,* észt *kü-* + *-tke.*

A TESz szerint a magy. ***két, kettő*** 'az egynél eggyel több egység'. Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kit',* osztj. *kät,* zürj. *kik,* cser. *kok,* mdE. *kavto*, *kafto,* mdM. *kajtă*, fi. *kaksi*, észt *kaks*, lp. *guok'tě,* mot. *kydy,* tavgi *kidde* 'két'.[46] (TESz) < magy. *ké-:* abszolút szótő + *-t:* képző 'valamivel ellátott', *ket-*: abszolút szótő + *-tő:* képző 'valamivel ellátott', magy. *ket-* + *-tő,* vog. *ki-* + *-t',* osztj. *kä-* + *-t,* zürj. *ki-* + *-k (*< **-tk),* cser. *ko-* + *-k,* mdE. *kav-* + *-to*, *kaf-* + *-to,* mdM. *kaj-* + *-tă*, fi. *kak-* + *-si*, észt *kak-* + *-s*, lp. *guok'-* + *-tě,* mot. *ky-* + *-dy,* tajgi *kid-* + *-de.*

A *két, kettő* valójában 'kákós, kankós, azaz kákóval ellátott, kákóhoz tartozó, kákó mint elágazó mellett lévő' jelentésű. Lényeges, hogy az elágazási pont a forrás, a mag helye.

Rokonuk a K-mong. ***khojar, xoër*** 'két, kettő' számnevek úgy függnek össze, hogy mindkettő azt jelenti 'maghoz tartozó, maggal ellátott'. A szerkezeti felépítésük: K-mong. *khoja-, xoë-* 'mag' + *-r*: 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó' képző, rokona a csuv. *xam* 'magam' (< *xa-* 'mag' + *-m*: birtokos személyjel < *min* 'én'). A magyarban meglévő *iker* 'kettős' szóhoz hasonló, bár etimológiailag nem tartoznak össze, mert ez utóbbi *t-* szókezdőjű, amelynek *-0* (zéró) fejleménye van meg az *iker* szóban. A mong. *khojar, xoër* tövével (vö.: *khoja-, xoë-)* a magy. *kákó, kankó* szó rokon, amely olyan faágat jelöl, amelynek két szára van. A magy. *két* (< *ké-* + *-t:* képző), *kettő* (< *ket-* + *-tő*) szótöve a mongol változat szótövével tartozik össze, a képző pedig a magyarban eredeti *-t,* a mongolban ennek fejleménye (*t-* > *δ-* > *r-*) ugyanúgy, mint a magy. *iker* szóban és nyelvi párhuzamaiban.

A *két kettő* számnévben tehát benne van a 'maghoz, forráshoz tartozó' és az 'elágazó' jelentés.

Idetartozik a kirg. *koš* 'pár, páros, kettős', üzb. *koš*, k.kalp. *kos* 'pár', ujg. *koš* 'pár', ld. csuv. *kül*

[46] A TESz olyan adatokat is hoz, amelyek nem tartoznak ide, mert azok nem *k-*, hanem *t-* fejleményeivel kezdődnek (vö.: szam. jur. *śide,* jeny. *sire, side,* tavgi *siti,* szelk. *sede, sitte,* kam. *šidɛ*), ezért a magy. *iker* szóval és török stb. nyelvi párhuzamaival rokonok etimológiailag.

'befogni' címszónál. A magy. *kos* állat neve akár a szarváról, akár a nemi szervéről kapta a nevét, mindenképpen a szócsaládba tartozik ugyanúgy, mint a magy. *kas* 'kosár'.

A Kāšγ**.** *ukuz* 'folyó' szó szintén képzett, vö.: magy. *Eger* pataknév stb. A *-z* és *-r* közös elődje (-δ) eredeti *-t* fejleménye. Nemcsak a Kāšγ**.** *ukuz* jelent folyót, hanem a magyar *eger* is, sőt a *Túr* folyónknak is a **tur* 'folyó' jelentésű szó szolgált alapul, amelyet a szkíták ismertek. Szerintük a víz hengerülve folyik, amely másképpen tekerülve, a töve pedig a *teker,* ennek alakváltozata a Kāšγ**.** *ukuz,* magy. *eger, tur* stb.

3.49. Kāšγ**.** ***bāg*** 'köteg, csomó, nyaláb' ~ magy. ***bog.***

Kāšγ**.** ***bakū*** 'halom' ~ magy. ***bog.***

Kāšγ. ***bukā*** 'bika' ~ magy. ***bika.***

Rokonuk a csuv. ***tĕvĕ*** 'csomó, bog, köteg, kupac', MK. *tükün, tügün*, Zamahš. *tögün,* ujg. *tügün,* üzb. *tugun*, kirg., ojr. *tüjün,* alt. *tügün, tüün,* tuv. *düüškün,* hak. *tüünček*, azerb. *düjün*, oszm. *dügün,* türkm. *düvün,* kazak, k.kalp. *tüjin*, tat. *töen,* bask. *töjön,* nog. *tu'in,* kum. *t'ujun* 'csomó, bog'. < MK., ujg., tuv. *tüg*, üzb. *tug,* kirg., alt., k.kalp. *tüj,* azerb. *düj,* türkm. *düv* 'csomóba kötni'. (JEGOROV 1964) < MK. *tükü-*: abszolút szótő + *-n*: képző, *tügü-* + *-n*, Zamahš. *tögü-* + *-n*, ujg. *tügü-* + *-n,* üzb. *tugu-* + *-n*, kirg., ojr. *tüjü-* + *-n,* alt. *tügü-* + *-n, tüü-* + *-n,* tuv. *düü-* + *-škün,* hak. *tüün-*: relatív szótő (< *tüü-*: abszolút szótő + *-n-*: képző) + *-ček*: képző, azerb. *düjü-* + *-n,* oszm. *dügü-* + *-n*, türkm. *düvü-* + *-n,* kazak, k.kalp. *tüji-* + *-n,* tat. *töe-* + *-n,* bask. *töjö-* + *-n,* nog. *tu'i-* + *-n,* kum. *t'uju-* + *-n.*

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a kinövés lehet bog, csomó, halom, de ilyen a férfi nemi szerve is. Így természetes, hogy a bika mint állat is innen, az elsődleges jellemzőjéről kapta a nevét. Ilyen a magy. *biga* kisfiú nemi szervének neve is.

Idetartozik a magy. ***bog*** 'íz, ág, csomó, bütyök'. Hangfestő szó, vagy ősi örökség a finnugor korból vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett. Vö.: zürj. *bugyl* 'púp, golyó', votj. *pog ′*göröngy, rög', mdE. *pokol′* 'csomó, rög', fi. *punka* 'kövér ember', észt *pung* 'valami kiemelkedő, valami gömbölyded csomó, bimbó, rügy, gomb'. (TESz) < zürj. *bugy-:* szótő + *-l:* képző, mdE. *poko-:* szótő + *-l′:* képző. A zürjén és az erza mordvin adatoknak csak a szótöve tartozik ide. A fenti adatok lehetővé teszik, hogy p/bVnkV alakú szótövet következtessünk ki. Nem igazolt a magyar szó finnugor eredete, hiszen a szócikk írója nem vette figyelembe a török adatokat.

A magy. ***bika*** 'szarvasmarha hímje, hím, nemileg erőteljes férfi, emelőbak, döngölő sulyok, gőzgép'. Ótörök eredetű, vö.: türk *buqa*, Kāšγ**.** *buqa*, CC. boγa, oszm. *boğa,* kirg. *buqa* 'bika'. Vö.: mong. *buqa,* mandzsu *buqa* 'ua.' Ld. még *poka*, md. *buka* 'ua.'. (TESz)

Nem igazolt az, hogy a magy. *bika* török kapcsolatainak az oka az, hogy a szó a magyarban átvétel. A magyar őrzi nyelvében is az egész gondolkodási rendszert, amelynek megfelelően született a szó.

A magy**.** ***biga*** 'kisfiú nemi szerve', idetartozik a szótő, vö.: magy. ***pukli*** 'dudor, daganat, hólyag', nincs meg a TESz-ben.

Rokon az or. ***raspuxat′*** 'feldagadni' szótöve (*ras-*: prefixum + *puxa-*: szótő + *-t′*: főnévi igenév képző.

Hangtanilag a szókezdő *b-* eredeti *t-* fejleménye (*t-* > *δ-* > *w-* > *b-*).

Az oszm. ***sik*** 'férfi nemi szerv' is a szó családjába tartozik, azonban hangtanilag közelebb áll a magy. ***csök-***höz és török megfelelőihez. Ennek az alakváltozatnak pedig a közelebbi hozzátartozója a magy. ***csög-bog*** 'csomó' ikerszó előtagja, míg az utótagja a Kāšγ**.** ***bāg*** szóval van közelebbi kapcsolatban hangtani oldalról. A szókezdő mindegyik esetben eredeti *t-* fejleménye.

3.50. Kāšγ**.** ***dāg*** 'bélyeg, amivel a lovakat (vagy mást) jelölik meg' ~ magy. ***dákó, dugó, duga, dug***.

Szerkezeti felépítése: *dā-*: abszolút szótő + *-g*: képző.

Tudni kell, hogy a *-g* előtt *-t*-nek vagy *-t-* eredetű mássalhangzónak kellett lenni valamikor. A magyarban ebből csak az *-m-* maradt meg, amely a végső *-k* eltűnésével szóvégi mássalhangzó lett.

A szó megfelelője a törökségben ismert ***tamga*** szó az alakváltozata lehet s a Kāšγ**.** ***dāg*** elvileg denazalizációval is keletkezhetett ugyanúgy, mint a magyar alakok, a ***dákó, dugó, duga, dug,*** amelyek a korábbi ***donga*** forma fejleményei lehetnek. Ugyanígy keletkezhetett a magy. ***dákó*** és a képzett változatai, vö.: magyar ***dögönyeg, dagonya, dögönyöz***. S a bélyeg nem más, mint nyomat.

A magy. *dákó, dugó, duga, dug* szavak eredetét a TESz különbözőképpen ítéli meg. Szerinte a magy. ***dákó*** 'a billiárdgolyó lökésére használt rúd, hímvessző'. Ausztriai német eredetű. (TESz)

Idetartozik a képzett változat, a magy. ***dákos*** 'egyfajta rövid kar, tőr, hímvessző'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *dáko-*: relatív szótő + *-s*: képző.

A magy. ***dugó*** a *dug* címszó alatt szerepel a TESz-ben. A magy. ***dug*** 'valamibe, valaminek a belsejébe tesz, rejt, titokban ad, (állatot) töm'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *toxr-* 'töm, megtöm', mdE. *toŋgoms,* mdM. *toŋgăms* 'bedug', fi. *tunkea* 'nyom, benyom, nyomul, hatol', észt *tungima* 'ua.'. (TESz)
Az adatok idetartoznak, ám a magyar szó finnugor eredete nem igazolt.

A magy. ***duga*** a *dugába dől* címszó alatt található a TESzben, vö.: magy. ***dugába dől,*** *dongába dől.* A szólás névszói eleme a *donga,* amely a szb-hv. *duga* 'ua.' átvétele, s etimológiailag azonos a korábban nyelvünkbe került *donga* szóval. (TESz)

A magyar szó szlávból való átvétele nem igazolt. A magy. *donga* sem lehet szlávból való kölcsönzés, vö.:

magy. ***donga*** 'deszka, amely több hasonlóval együtt hordó stb. oldalát alkotja, hordó'. Szláv, közelebbről valószínűleg déli szláv eredetű, vö.: blg. *дъга* 'ív, körív, donga', mac. *daga* 'donga, (talaj)réteg', szb-hv. *duga* 'donga', *dúga* 'szivárvány', szln. *dóga*[47] 'donga, szivárvány', cseh *duha* 'szivárvány, donga', szlk. *dúha* 'ua.', or. *dugá* 'ív, körív, ív alakú hámiga, áramszedő'. (TESz) < magy. *do-*: abszolút szótő + *-nga*: képző, blg. *дъ-* + *-га*, mac. *da-* + *-ga,* szb-hv. *du-* + *-ga*, *dú-* + *-ga,* szln. *dó-* + *-ga*[48], cseh *du-* + *-ha*, szlk. *dú-* + *-ha,* or. *du-* + *-gá*.

Hozzátesszük, hogy több képzett magyar szó esetében nem vette figyelembe a TESz szócikk írója, hogy az alapjelentés a nyomás, a nyomkodás. Vö.:

[47] Az *ó* nazális.
[48] Az *ó* nazális.

magy. ***dagonya*** '(állatoktól felvert) sűrű sár'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *dago-*: relatív szótő + *-nya*: képző.

magy. ***dágvány*** 'ragadós, mély sár'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *dág-*: relatív szótő + *-vány*: képző.

magy. ***dögönyeg*** 'egy fajta bunkósbot, buzogány, hegyes tőrt rejtő buzogány'. Oszmán-török eredetű, vö.: oszm. *degeneg, degenek, değnek* 'bot, fütykös, dorong'. Ez e *deg-* 'elér' ige származéka. A blg. *degenék* 'botütés (rendszerint talpra)' a törökből való. (TESz). < magy. *dögö-*: relatív szótő + *-nyeg*: képző, oszm. *dege-* + *-neg, dege-* + *-nek, değ-* + *-nek,* blg. *dege-* + *-nék.*

magy. ***dögönyöz*** 'ver, páhol, masszíroz'. Származékszó: a *dögönyeg* 'bunkósbot' szóból tévesen kikövetkeztetett *dögöny* alapján keletkezett *-z* denominális igeképzővel. A *dögönyöl* 'ua.' újabb képzőcserével jöhetett létre. Eredeti jelentése 'dögönyeggel, bunkósbottal üt' lehetett. (TESz) < magy. *dögönyö-*: relatív szótő (< *dögö-*: relatív szótő + *-nyö-*: névszó képző[49]) + *-z*: igeképző.

A *dögönyöl* ige *-l* képzője a *-z* képzőnek alakváltozata. Nem volt szükség képzőcserére, egyszerűen itt az *-l* változatot használják. A magyarban és a rokon nyelvekben a nyelvi tudat sohasem tévedett, mindig következetesen működött és működik ma is.

A Kāšγ**.** ***dāg*** rokona a magy. ***tunkol*** ige *tunko-* töve is, amely tartalmazza még a nazálist. A szó nem szerepel külön címszóként a TESz-ben.

Az ÓT. *tamga* és a magy. *nyom* igenévszó közötti genetikai kapcsolat tanúskodik egyrészt arról, hogy mindkettő ismert ’sajtó, nyomás, nyomtatás, nyom, lenyomat’ jelentésben, másrészt nem ’sajtó’ jelentésben, ám etimológiailag idetartozik a magy. *támpont (tám + pont)* előtagja illetőleg a *támasz (táma- + -sz), támaszkodik (táma- + -sz + -kodik)* töve. A ***tamga*:** nincs meg sem a TESz-ben, sem az Idegen szavak szótárában, de bőven adatolt az ótörökben, vö.:

ÓT. ***tamγa*** ’sajtó, nyomás, nyomtatás, nyom, lenyomat, jelleg, sajátosság, veret, jel, jegy, jelzés’ (DTS:530), ÓT. *tamγačï* ’a pecsét őrzője’. (DTS:530)

ÓT. ***tamγačï*** szerkezeti felépítése: *tamγa-*: szótő + *- čï:* foglalkozásnév képző.

ÓT. ***tamγala-*** ’bélyegezni, megjelölni, védjeggyel ellátni, hitelesíteni, megjelölést, jelzést, jelet, jegyet, ismertetőjelet, pecsétet tenni, helyezni, rakni, felállítani’ (DTS:530). Szerkezeti felépítése: *tamγa-:* szótő + *-la:* igeképző.

ÓT. ***tamγalïγ*** ’pecséttel, jellel, jeggyel bíró, rendelkező’ (DTS:530). A *tamγa-:* szótő + *-lïγ:* ’valamivel való ellátottság’-ot jelölő képzőből áll. A *tamga* egyéb kapcsolataira ld. ÓT *tamγalïq* ’kis ebédlő asztal’, *tamγaq* ’torok’, *tamγaqla-* ’nyakon ütni’ (DTS:530).

Az ÓT. *tamγa*[50] összetartozik a csuv. ***tămxa*** (Ašm.) ’ua.’ szóval, amely nincs meg Jegorovnál, megvan azonban az elődje, a korábbi hangalakja, vö.:

csuv. ***tumxa*** ’tamga, pecsét, bélyeg, jel’. Vö.: óujg. *tamga* ’jel, bélyeg’, csag. *tamka*, ujg., üzb., kirg., nog., k.kalp., alt., bask., tat. *tamga*, kaz. *taŋda*[51]*,* türkm. *tagma,* azerb., kum. *damga,* tuv., hak.

[49] Ld. *-nyög, -nyeg*.

[50] Vö.: magy. *Timok* ’a Duna jobboldali mellékfolyója’. (KISS 1980), magy. *Tamók* csn. (KÁZMÉR 1993), *Timka* csn. (KÁZMÉR 1993), *Timkó* csn. (KÁZMÉR 1993), *Tomka* ld. *Tanka* csn. (KÁZMÉR 1993)

[51] A szónak csak a *taŋ-* töve tartozik össze a *tamga*-val, a *-da* elem képző.

taŋma ’pecsét, bélyeg’, vö.: mong. *tamga* ’ua.’. Vö.: perzsa *tämga* ’a mongol kánok nagy pecsétje, írás, amit ilyen pecséttel láttak el’. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-mxa*: képző, óujg. *ta-* + *-mga,* csag. *ta-* + *-mka*, ujg., üzb., kirg., nog., k.kalp., alt., bask., tat. *ta-* + *-mga*, kaz. *taŋ-*: relatív szótő + *-da*[52]*,* türkm. *tag-* + *-ma,* azerb., kum. *da-* + *-mga,* tuv., hak. *taŋ-* + *-ma,* mong. *ta-* + *-mga* perzsa *tä-* + *-mga.*

A földrajzi névi kutatások fényében a *tamga* genetikailag rokon olyan közszóval, amely a földrajzi nevekben is megvan. Ilyen a *tamga* kapcsolatai között kulcsfontosságú csuvas *tukmak* közszó, a földrajzi névi *Tukmak* és alakváltozatai. Mint közszó:

csuv. ***tukmak*** ’súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács, verés, ütés’, ujg., oszm., gag., türkm. *tokmak*, alt. *tokpak, topkok,* ojr. *tokpok,* hak. *toxpax,* tuv. *dokpak,* üzb. *tukmok*, azerb. *toxmag*, bask., tat. *tukmak*, kirg. *tokmok,* kaz., k.kalp. *tokpak* ’súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács’….(JEGOROV 1964) < csuv. *tuk-*: abszolút szótő + *-mak*: képző, ujg., oszm., gag., türkm. *tok-* + *-mak*, alt. *tok-* + *-pak, to-* + *-pkok,* ojr. *tok-* + *-pok,* hak. *tox-* + *-pax,* tuv. *dok-* + *-pak,* üzb. *tuk-* + *-mok*, azerb. *tox-* + *-mag*, bask., tat. *tuk-* + *-mak*, kirg. *tok-* + *-mok,* kaz., k.kalp. *tok-* + *-pak.*

Mint földrajzi név, vö.:

Tukmak f. TB.146.: bask. *Tukmak,* or. *Tukmak* Beleb., az or. Useń bal oldali mellékfolyója.
< bask., or. *Tukmak* < *Tuk*
+ *mak*.

A *tukmak* szó gyakori a víznevekben, a forrással rendelkező, illetőleg elágazó folyó nevében fontos szerepe van a szempontunkból is, mert hozzá hasonló az elágazó fa, amelyből lehet bunkós végű fát, fakalapácsot készíteni. A *tukmak* olyan találkozási pontot jelöl, amely lehet folyó forrása, az egyik folyónak a másik folyóba vagy tóba való beletorkollásának a helye, a fa elágazásának a helye stb. Szerepéből adódóan több jelentést is magába foglal.

Számos szó közül idetartozik a bask. ***tamak*** ’torok, (folyó) torkolat’ szó is, a magy. ***tám-*** tő, amely pl. a magy. *támpont* (*tám* + *pont*) előtagjával azonos. Velük rokon az oszm. ***tam*** ’éppen, pontosan’, cser. ***tom*** ’mag (lényeg)’ szó.

A tVm forma tovább képzett alakokban bőséggel szerepel, ilyen a csuv. ***tumla*** ' csepegni, csepp'. tefsz. XII-XIII. sz. tam, AFT., azerb., türkm. dam, oszm. damla 'csepegni', Zamahš., csag., tat., bask., ujg., kazak, k.kalp., nog., kum., ojr. *tam*, üzb. *tom,* kirg., hak. *tamčyla,* tuv. *damdyla* 'csepegni', karaim *tam* 'folyni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tum-*: relatív szótő + *-la*: ige képző, XII-XIII. sz. *ta-*: abszolút szótő + *-m*: képző, AFT., azerb., türkm. *da-* + *-m*, oszm. *dam-*: relatív szótő + *-la*: ige képző, Zamahš., csag., tat., bask., ujg., kazak, k.kalp., nog., kum., ojr. *ta-*: abszolút szótő + *-m*: képző, üzb. *to-* + *-m*, kirg., hak. *tamčy-*: relatív szótő (< *tam-*: relatív szótő + *-čy-*: képző) + *-la*: ige képző, , tuv. *damdy-* (< *dam-*: relatív szótő + *-dy*: képző) + *-la:* ige képző, karaim *ta-*: abszolút szótő + *-m*: képző.

A tVm eredetileg ige-névszó volt, tartalmazta azt, hogy a víz csepegése egyrészt folyás, másrészt nyomot hagy a földön, ahova csepeg. Ez valójában a nyomat, másképpen bélyeg. A tovább képzett alakok az egyik esetben a tVm formából mint névszóból képeztek igét, a másik esetben mint igéből névszót, ez utóbbihoz pedig ige képző járulhatott.

[52] A szónak csak a *taŋ-* töve tartozik össze a *tamga*-val, a *-da* elem képző.

A *tukmak* (*tuk-* + *-mak*) a jelentés oldaláról nézve, mint találkozási pont, forrás, alapul szolgált a jel, az írás témakörében vizsgált szavaknak. A hangtan felől nézve pedig az ÓT. *tamga, tamak,* az oszm. *tam,* a magy. *tám* (vö. *támpont*) és a *támasz* (*táma* + *-sz*) ige tövének formái az eredetibb *tukmak* két *k* hangjának a változásai során keletkeztek. A szókezdő *t-* változásának egyik eredményeképpen pedig a magy. *nyom* lett (*t-* > *t'-* > *t'n* > *n'-/ny-*).

Az első *-k-* eltűnésével (-k- > -γ- > -w- > -V- > -0-) jöttek létre a tVmkV, tVmk, tVnkV, tVnk, tVngV, tVng, majd denzalizációval a tVk, tVg, dVkV, dVgV, dVg változatok. Ez utóbbihoz tartozik a Kāšγ**.** *dāg***.**

A *tamga* magyar jelentéstani megfelelője a *nyomda* szavunk nyomat jelentése, amelynek a töve a *nyom-,* s *–da* pedig névszóképző, rokon a *nyomat –t*-jével. Éppen ezért tanulságos figyelembe venni a TESz információit a magy. *nyom* szóról:

magy. ***nyom*** 1. főnév: ’járás után visszamaradó jel a talajon, maradandóság, tartósság, valamely jelenség, állapot jele, hatása, nemzetség, egy lépésnyi távolság,, mód, kis mennyiség’, 2. ige: ’rászorít, nyomot hagyó eszközzel megjelöl, súlyával ránehezedik, taszítva, szorítva valahova juttat, (ki)sajtol, hátrányos helyzetbe juttat, súlya van, (írásművet) nyomtat, hirtelen mozdulattal tesz, dug’. Valószínűleg ősi örökség az ugor, esetleg a finnugor korból, a megfelelések azonban vitatottak. Vö.: zürj. *ńumir-, ńamir kerni* (*kerni* ’csinál’), cser. *ńumorgém* ’összenyomódik’.(TESz) A szó semmi esetre sem lehet ősi örökség sem az ugor, sem a finnugor korból. Az adatok más nyelvi kapcsolatokra utalnak.

3.51. Kāšγ. ***žagul*** 'ne' ~ magy. ***ne, se***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *žagu-**:*** szótő **+** *-l:* képző.

A szónak rokona az oszm. ***takul*** (< *taku-*: szótő + *-l:* képző) 'ne', *değil* (< *deği-*: szótő + *-l:* képző) 'nem'. A szótöveknek (Kāšγ**.** *žagu-,* oszm. *taku-, deği-)* alakváltozatai a következő török szavak szótövei, vö.:

Kāšγ. *žagul* alakváltozata a csuv. ***śuxal*** 'tűrni, elveszíteni' vö.: tefsz. XII-XIII. sz., ujg. *jokal* 'meghalni, megsemmisülni', ujg. *jokal,* üzb. *jukol*, türkm. *jogal,* azerb. *joxal*, tat., bask. *jugal*, kirg. *žogol*, kazak, k.kalp. *žogal,* ojr. *d'ogol* 'tűrni, feladni'. < *śuk* 'nem'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śuxa-*: szótő + *-l:* képző, tefsz. XII-XIII. sz., ujg. *joka-* + *-l,* üzb. *juko-* + *-l,* türkm. *joga-* + *l,* azerb. *joxa-* + *-l,* tat., bask. *juga-* + *-l,* kirg. *žogo-* + *-l,* kazak, k.kalp. *žoga-* + *-l,* ojr. *d'ogo-* + *-l.*

Idetartoznak a következő igék, vö.:

csuv. ***śuxat*** 'tűrni, kiveszni, megfosztódni', ters. XII-XIII. sz., ujg., *jokat* 'megölni, megsemmisíteni', üzb. *jukot,* kirg. *žogot,* kazak, k.kalp. *žogalt,* ojr. *d'ogolt,* türkm. *jogalt*, tat, bask. *jugalt* 'tűrni, megsemmisülni'. < *śuk* 'nem'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śuxa-:* szótő + *-t***,** tefsz. XII-XIII. sz., ujg., *joka-* + *-t,* üzb. *juko-* + *-t,* kirg. *žogo-* + *-t,* kazak, k.kalp. *žoga-* + *-lt,* ojr. *d'ogo-* + *lt,* türkm. *joga-* + *-lt*, tat, bask. *juga-* + *-lt.*

A Kāšγ. ***žagul*** 'ne' alakváltozata az oszm. ***değil*** 'nem, nincs', or. ***d'avol*** (*дьявол*) 'ördög' szó, hiszen ez utóbbi a tagadással azonos. A fenti szavak szótövei (Kāšγ**.** *žagu-,* oszm. *taku-, deği-*, csuv. *śuxa-,* tefsz. XII-XIII. sz., ujg. *joka-,* üzb. *juko-,* türkm. *joga-,* azerb. *joxa-,* tat., bask. *juga-,* kirg. *žogo-,* kazak, k.kalp. *žoga-,* ojr. *d'ogo-,* kazak, ojr. *d'ogo-,* or. *d'avo-*) önállóan is előfordulnak, vö.:

Kāšγ**.** ***jāk*** 'ördög', Kāšγ**.** ***jūk*** 'nem, ne', csuv. ***śuk*** 'nem, ne, nem létezik, hiányzik', *śuk śyn* 'szegény ember', *śuxal* 'kiveszni, eltűnni, elveszni', *śuxat* 'tűrni, elveszteni, megfosztódni', *śuklăx* 'nemlét, hiány, szegénység', ÓT., Zol.bl., ujg., oszm., nog., kum. *jog*, manih. *jog,* türkm. *jok,* azerb. *jox,* bask., tat., üzb. *juk,* s.ujg., karacs. *džok,* ojr. *d'ok,* tuv. *čok,* hak. *čox,* kirg., kazak, k.kalp. *žok,* kacsin. *šok,* jak. *suox* 'nem, nem létezik', kazak *žoktyk,* tat. *juklyk*, ujg. *jokluk* 'hiány, nem létezés', tefsz. XII-XIII. sz. *jokluk* 'szegénység'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śuxa-*: szótő[53] + *-l*: igeképző, kazak *žok-*: szótő + *-tyk:* névszó képző*,* tat. *juk-* + *-lyk*, ujg. *jok-* + *-luk,* tefsz. XII-XIII. sz. *jok-* + *-luk.*

Megjegyezzük, hogy a *śuk śyn* 'szegény ember' szószerkezetben a jelző a csuv. *śuk* egy másik jelentésű szóval, a magy. *szűk* szóval is összetartozik.

A fenti tiltó és tagadó szavaknak, valamint a felsorolt szótövei a képzett szavaknak rokona a magy. ***ne*** tiltószó, valamint a magy. *nem* tiltószó *ne-* előtagja. A TESz-ben a ***nem*** címszónál található a ***ne.*** A szócikk írója szerint a magy. ***nem, ne*** ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *nεε-*[54], *nēm* 'se', *nēm-xot* 'sehol', osztj. *ném,* zürj. *nem, ńi-nem* 'semmi', votj. *no, no-kin-no* 'senki', *no-mir-no* 'semmi'. Végső soron az előzménye az uráli **ne* ~ **nä ′*ez' mutató névmás lehet. A magy. *nem,* vog. *nēm,* osztj. *ném,* zürj. *nem* előzménye az ugor (esetleg már a finnugor) korban jöhetett létre az uráli **nä ′*ez' és **mɜ* 'mi, micsoda' összetételből. (TESz)

A szócikk írója hibázott, amikor nem vette számba a török és a szláv stb. nyelvek adatait is. Ezt megelőzően pedig abból kell kiindulni, hogy eleink gondolkodása szerint kezdetben a vízforrás egyszerre hordozta magában a tagadást és az igenlést, a sötétet és a fényt. Idővel a sötét és a tagadás a lent lévőhöz és a földhöz tartozott, a fény pedig a naphoz. Következésképp, a *ne* tiltószó a vízzel, a forrással, a folyóval van kapcsolatban, képzett formája pedig a földdel, az ördöggel. Az igaz, hogy a mutató névmások is a forrással, a folyóval, a maggal vannak összeköttetésben, de nem mindegy, hogy minek a mintájára keletkezett a tiltószó.

A magy. ***nem*** tagadó szó összetett: *ne-*: tiltószó + *m-*: ld mV mutató névmás, amelynek alakváltozatai megvannak a törökségben is, vö:

Kāšγ. ***ūnū*** 'az', ***mūnū*** 'ez', csuv. ***měn*** 'mi?', orx.-jeny. *nä* 'mi', MK., KB. *neη* 'dolog', MK. *ne*, PK. *nämä, nima,* ujg. *nime,* üzb. *nima,* türkm. *neme,* kirg. *emne* 'mi', bask. *ni, neme,* tat. *ni, nerse,* karacs. *ne, nedi,* alt. *ne, neme* 'mi', azerb. *ne,* oszm., kazak, k.kalp., kum., nog. *ne* 'mi' (kérdő és vonatkoz névmás), hak. *nime* 'dolog, mi', ujg. *nerse*, üzb. *narsa* 'dolog', vö.: perzsa *män* 'ki, az, aki'. (JEGOROV 1964)

Alakváltozatai megvannak más nyelvekben is, vö.: ang. ***thing*** 'dolog', *nothing* (*no* + *thing*) 'semmi'.

A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, amelynek fejleményei közé tartozik az *m-* (< w- < δ- < t-) is.

A magy. ***mi*** 'miféle dolog, tárgy, ami, amely, valami, bármi, miféle, milyen'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mana* 'melyik', osztj. *mŏγì* 'mi', *melì* 'melyik', *metä* 'ki?', zürj. *mii* 'mi', votj. *ma ′*mi, micsoda?', *mar* 'mi, ami, valami, mi?, micsoda? minő?', cser. *ma* 'melyik?, mi?', mdE. *meźe, meje,* mdM. *meź* 'mi?, mi, valami', fi. *mikä* (gen. *minkä)* 'melyik, micsoda?', észt *mis, mi, me* 'mi?,

[53] Ismételten megjegyezzük, hogy ez a szótő valójában relatív szótő. Az abszolút szótő és az első relatív szótő elválasztása csakis a rendszer ismeretében lehetséges. (vö.: CZEGLÉDI 2006, 2012)

[54] Hosszú magánhangzó.

melyik?, hogyan?, hol?, úgyhogy', lp. *mī* 'mi?', micsoda? melyik?, miféle?, akármi', *mi* 'melyik, ki?, mi?', szam.jeny. *mi'* 'mi?', tvg. *mā* 'ua.', kam. *kō, mo* 'miért?'. (TESz)

Az adatok idetartoznak, azonban az uráli eredet nem igazolt, a szócikk írója helytelenül járt el, amikor a török és a mongol adatokat nem vette figyelembe.

3.52. Kāšγ**.** ***sāg*** 'ész' ~ magy. ***aha***.

Szerkezeti felépítését tekintve a szó vagy abszolút szótő vagy az első relatív szótővel azonos. Hangtani oldalról vizsgálva az 'ész, értelem, okos' jelentésű szavak két csoportba sorolódnak. Az egyikbe a *t-* és a fejleményeivel kezdődőek, a másikba a *k-* és fejleményeivel kezdődőek tartoznak.

A Kāšγ**.** ***sāg*** szókezdő mássalhangzója eredeti *t-* fejleménye. Bizonyos esetekben ez a *t-* eltűnt a szó elejéről, vö.: oszm. *aqyl* 'ész'. A Kāšγ**.** ***sāg*** 'ész' végső *-q*-ja előtt volt egy *-t-* illetőleg egy *-t-* eredetű mássalhangzó. Ennek a *-t*-nek a fejleménye fennmaradt számos és török szóban. Eredetileg nómen verbum lehetett, ma is ismertek mind az igei, mind a névszói változatok.

Idetartozik a csuv. ***šuxăš*** 'gondolat, kívánság', vö.: Zamahš., csag. *sagynč,* MK., tefsz. XII-XIII. sz. *sakynč* 'gondolat, mondat', alt. *sagyš, sagys, sagyč* 'lelki tulajdonságok, ész, gondolat, szív', ojr., tuv., karacs. *sagyš,* hak. *sagys* 'ész, gondolat'. A tuv., hak.-ban 'álom, kívánság' is, tat. *sagyš* régi 'gondolat, gond, bánat, szomorúság', polovec *sagyš* 'szándék, kigondolás'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šuxă-*: abszolút szótő + *-š:* képző, Zamahš., csag. *sagyn-*: relatív szótő (< *sagy-:* abszolút szótő + *-n-*: képző) + *-č:* képző, MK., tefs XII-XIII. sz. *sakyn-* (< *saky-:* abszolút szótő + *-n-*: képző) + *-č,* alt. *sagy-*: abszolút szótő + *-š:* képző, *sagy-* + *-s, sagy-* + *-č,* ojr., tuv., karacs. *sagy-* + *-š,* hak. *sagy-* + *-s,* tat. *sagy-* + *-š,* polovec *sagy-* + *-š.*

Rokon a szótöve a következő igének: csuv. ***šuxăšla*** 'gondolni, feltételezni, szándékozni', ÓT., KB., tefsz XII-XIII. sz. *sakyn,* Zamahš., alt. *sagyn* 'gondolni', hak. *sagyn* 'gondolni, kívánni, szándékozni', polovec, tat. *sagyšla* 'gondolni, gondoskodni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šuxăš-*: relatív szótő (< *šuxă-*: abszolút szótő + *-š-*: képző) + *-la*: képző, tat. *sagyš-:* relatív szótő (< *sagy-* + *-š-*) + *-la:* képző.

Az abszolút szótövekkel összetartozik nemcsak a Kāšγ**.** ***sāg*** 'ész', a következő adatok is igazolják a korábbi *t-* kezdetű változatok meglétét, továbbá azt, hogy a második és harmadik mássalhangzó *-t-* illetőleg *-k-* eredeti volt. Vö.: csuv. ***tăn*** 'ész, értelem, elme', polovec *tyn* 'ész, gondolat'. (JEGOROV 1964) Megjegyezzük, hogy a 'lélegzet, élet' jelentésű szavak nem tartoznak ide közvetlenül.

Csak a töve tartozik ide a következő török igéknek: csuv. ***tănla*** 'figyelmesen hallgatni', ÓT., KB., MK., tefsz. XII-XIII. sz., bask, tat. *tyŋla* 'hallani, figyelni', ujg. *tinši,* ujg. xam. *dyŋla,* üzb. *tingla*, kazak, ojr. *tyŋda*, azerb. *dinle*, türkm. *diŋle*, oszm. *dinle* 'figyelmesen, érdeklődéssel hallgatni', s.ujg. *tyŋna*, kumük *tyngla* 'figyelni, meghallgatni'. < *tăn.* (JEGOROV 1964) < csuv. *tăn-:* szótő + *-la:* képző, ÓT., KB., MK., tefsz. XII-XIII. sz., bask, tat. *tyŋ-* + *-la,* ujg. *tin-* + *-ši,* ujg. xam. *dyŋ-* + *-la,* üzb. *ting-* + *-la*, kazak, ojr. *tyŋ-* + *-da*, azerb. *din-* + *-le*, türkm. *diŋ-* + *-le*, oszm. *din-* + *-le,* s.ujg. *tyŋ-* + *-na*, kumük *tyng-* + *-la.* A szótövek egymással, a képzők pedig külön egymással vannak etimológiai kapcsolatban. A képző kezdő mássalhangzója eredeti *t-* volt, annak a fejleményei (*-d, -l, -š, -n*) szerepelnek az adatokban.

A szótövekkel összetartozik az ang. ***think*** 'gondol', ném. ***denke*** 'ua.', or. *duma* 'gondolat', *dumat'* (*duma-*: szótő + *-t'*: főnévi igenév képző) 'gondolni'.

A magánhangzó kezdetű szavaknál a szókezdő eredetének eldöntését nehezíti az, hogy a párhuzamos adatok körültekintő vizsgálatai azt is lehetővé teszik, hogy az eredeti szókezdő *q-* tűnt el a szó elejéről. A kérdés további vizsgálatokat igényel. Szókezdő mássalhangzó nélküli alak az oszm. ***akıl*** 'ész, emlékezet' (< *akı-:* szótő + *-l:* képző), a magy. ***okos*** 'eszes '. Ez utóbbi a TESz szerint 'eszes, értelmes, óvatos, elővigyázatos, alkalmas, megfelelő'. Származékszó, az *ok* főnévből alakult valamivel bírót, valamivel ellátottságot kifejező *-s* képzővel. (TESz) < magy. *oko-*: szótő + *-s*: képző.

A TESz-ben a magy. ***ok*** 'gondosság, elővigyázatosság, okosság, magyarázat, indok, ürügy, alkalom, okirat, okmány, feltétel, valamely változás előidézője, cél, valakinek a java, haszna, érv, bizonyíték'. Ld. *okul* 'tanul' stb. A szócsalád alapja az *ok* főnév ótörök eredetű, vö.: ujg. *uq* 'vélemény, jelentés, értelem', igei megfelelője: ujg., Kāšγ., KB. IM. *uq-* 'megért, felfog', ujg. *uqyt* 'megértet', *uqmaq* 'megértés', *uquš* 'megértés, értelem', Kāšγ., KB. *uquš* 'ua.', vö.: mong. *uγ* 'kezdet, alap, értelem', *uqa-* 'megért', ojrat *uxa-* 'ua.', burj. *uxan, uxān* 'értelem'. (TESz) < magy. *oku-*: szótő + *-l*: igeképző, ujg. *uqy-* + *-t*: műveltető igeképző, *uq-* + *-maq*: névszó képző, *uqu-* + *-š*: névszó képző, Kāšγ., KB. *uqu-* + *-š,* burj. *uxa-* + *-n*: névszó képző, *uxā-* + *-n.*

A magyar *ok* török eredete nem igazolt, ám a török adatokkal a magyar *ok* egyértelműen rokoni kapcsolatban van. Ha felidézzük azt a magyar mondást, hogy 'Eszem ágában sincs', akkor ez azt jelenti, hogy nálam nem létezik. Eleink gondolkodása szerint az ágban, éppen ott, ahonnan kiindul az elágazás, minden tudás, ész, értelem megvan. Ez a forráshely, a mag, azaz az élet kiindulásának a helye. Itt van az ok, az ész az értelem, ugyanakkor mindennek az oka, az indítéka, a magyarázata is. A TESz-ben ez a két jelentés olykor összevegyül, ám nincs nagy hiba, mert az eredeti komplex jelentéstartalom része mindkettő.

Kérdés, hogy a magy. *ok, okos* szónak hangtani alakváltozatai lehetnek-e a csuv. *ăs, tăn* 'ész' és török megfelelői, vö.: csuv. ***ăs, ăs-xakăl*** 'ész, értelem, képesség', Zamahš., kirg., kazak, k.kalp., nog., üzb., oszm. *es,* ujg. *es*, bask. *iś* 'ész, értelem', alt. *es* 'emlékezet, érzelem', azerb. *agyl*, ojr. *agyl*, türkm., oszm. kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *akyl,* kumük *g'akyl,* ujg. *jekil* 'ész, értelem'. (JEGOROV 1964) < 1. csuv. *ă-*: abszolút szótő + *-s:* képző, Zamahš., kirg., kazak, k.kalp., nog., üzb., oszm. *e-*: abszolút szótő + *-s:* képző, ujg. *e-:* abszolút szótő + *-s:* képző, bask. *i-:* abszolút szótő + *-ś:* képző, alt. *e-:* abszolút szótő + *-s:* képző, *2. xakă-:* szótő + *-l:* képző, azerb. *agy-* + *-l*, ojr. *agy-* + *-l*, türkm., oszm. kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *aky-* + *-l,* kumük *g'aky-* + *l,* ujg. *jeki-* + *-l.*

Az adatok közül az eredeti szókezdő *k-* és fejleményei mellett szólnak a következők: csuv. *xakăl,* azerb. *agyl*, ojr. *agyl*, türkm., oszm. kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *akyl,* kumük *g'akyl,* ujg. *jekil*, magy. *okos.* szóban *x*-n keresztül eltűnt, jelzi ezt a *x*-t a csuvas. A kumükben ez a *k-* zárhang *g*-vé zöngésült, az ujgurban pedig *j*-vé réshangúsodott (*k-* > *x'-* > *j-*).

Mindez azt is jelenti, ha a magy. *okos* szó *oko-* töve a csuv. *xakăl* szóval tartozik össze, akkor nem lehet rokona a Kāšγ**.** *sāg* 'ész' szónak. Éppen a valamikor megvolt szókezdő mássalhangzó miatt további vizsgálatot igényel az idetartozása a következő szavaknak: magy. *ész*[55] 'emlékezet, értelem, szellemi képesség'. A magy. ***ész*** a TESz szerint: Ótörök eredetű, vö.: ujg., csag. kun, kirg. *äs*, tat., bask. *is*. (TESz) Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szó ótörökből való átvétele nem igazolt.

Ilyen a csuv. ***as*** 'emlék', tat., bask. *is*, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., üzb. *es*, ujg. *es*, ujg. Sin. *is*

[55] Vö.: magy. *ismer, ismeret.*

'emlék, tudat, elme'. (JEGOROV 1964)

A szótő - legyen eredeti *t-* vagy *k-* kezdetű - más megközelítésből az *ág*ra is utal, hiszen az elágazás pontjában van az a 'pont', (vö.: magy. *tám-*, oszm. *tam,* ÓT. *tamga* stb.), vagyis a *nyom*, amely ez esetben az emléknyomot jelenti.

A Kāšγ**.** *sāg* 'ész' szóval összetartozni látszik a magy. *ág, szeg*, az *igaz, igen* töve és az igenlő *aha, ühü* stb.

3.53. Kāšγ. **s*āv*** *'*közmondás' ~ magy. ***szó***.

Közeli rokonságban van vele a magy. ***szó*** 'hang, kiáltás, beszéd, az, amit valaki mond, a nyelv legkisebb önálló értelmű egysége, beszélgetés, tárgyalás, szóbeszéd, híresztelés, szóhasználat, szófűzés'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *sauη* 'zajgó', *saw* 'szó, hang', *sou* 'dallam', osztj. *sŏu* 'jajszó, zokszó'. Az ugor alapnyelv e szava török eredetű, vö.: Kāšγ. s*āv* 'szó, mondás, történet, hír, üzenet', ujg. *sab* 'szó', *sav* 'beszéd, üzenet, szó', oszm. *sava* 'hír, újdonság, örömhír'. (TESz) Ld. még *szav-, szava*[56]< magy. *szó-, sza-*: abszolút szótő + *-0, -v, -va*: képző, vog. *sau-* + *-η, sa-* + *-w, so-* + *-u,* osztj. *sŏ-* + *-u,* Kāšγ. s*ā-* + *-v,* ujg. *sa-* + *-b* 'szó', *sa-* + *-v,* oszm. *sa-* + *-va.*

A szócikk írója úgy gondolkodott - helytelenül -, hogy miután a vogulban és az osztjákban kimutatható a magy. *szó* megfelelője, a magyarban csakis ősi örökség lehetett az ugor korból. A szó azonban a törökségben is elterjedt, ezért a szócikk írója ezt az álláspontot úgy próbálja kivédeni, hogy az ugorban török jövevénynek tekinti. Ez a gondolkodásmód azonban nem illeszkedik bele egy nagyobb eurázsiai rendszerbe. Ráadásul a részek indoklásával is baj van. Eleve nem igazolt az uráli, a finnugor és az ugor nyelvi egység. Nem ismert a hely, ahol beszélték volna a feltételezett uráli, finnugor és ugor nyelvi egységet, sőt a beszélés ideje is csak feltevés maradt.

A magy. *szó* családjába tartozik az ojr. ***dûn,*** *duu* 'hang, ének', K-mong. *dô-n, daghon* 'ua.', kapcsolatos a magy. *dana-don, danol* (*dano-* + *-l*) tövével, az *ének, dal* szóval valamint a *dalol* (*dalo-* + *-l*) tövével s a *hang, zeng, dong* stb. szóval. A magy. *dalol* szót és társait a TESz egyszerűen hangutánzó eredetű szócsaládba tartozónak véli és egyedül román nyelvi példát hoz a megfelelésre. Érdekes módon nem látja az összefüggéseket az *ének* szóval, amelyet elfogadhatóan származékszónak tart, azonban helytelenül tagolja, vö.: *én*(*e*)- alapszó, amely mint alapszó ősi örökség a finnugor korból. (TESz) Egyiket sem lehet elfogadni. A relatív szótövek ugyanis a következőképpen épülnek fel abszolút szótőből és képzőből: ojr. *dû-* + *-n,* K-mong. *dô-* + *-n, dagho-* + *-n,* magy. *da-* + *-na, do-* + *n, da-* + *-no-, é-* + *-nek, da-* + *-l, da-* + *-lo-*. Az eredeti szókezdő *t-* zöngésedett a mongolban és a magyarban (*t-* > *d-*), az *ének* szóban pedig eltűnt. Ugyanakkor az *ének* szó azért is értékes, mert az abszolút szótőhöz járuló képző a *-nek* teljesebb változat az *-n, -na, -no*-hoz képest. Az *-l* és az *-l* kezdetű képzők *-l*-je az *-n-* alakváltozata, eredeti *t-* fejleménye.

Az *ének* megfelelője a törökségben is megvan, vö.: csuv. *jură* 'dal', ÓT. *jyr, yr* MK. *jyr,* oszm., nog., bask. *jyr,* kirg., tuv., hak. *yr,* kaz., k.kalp., tat. *žyr*, üzb. *žir,* karacs. *džyr,* jak. *yrya* 'dal'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ju-*: abszolút szótő + *-ră:* képző, ÓT. *jy-* + *-r, y-* + *-r* MK. *jy-* + *-r,* oszm., nog., bask. *jy-* + *-r,* kirg., tuv., hak. *y-* + *-r,* kaz., k.kalp., tat. *žy-* + *-r*, üzb. *ži-* + *-r,* karacs. *džy-* + *-r,* jak. *y-* + *-rya.* A szókezdő *j-*, *ž-, dž-* itt is eredeti *t-* fejleménye, a jakut magánhangzó kezdetű változatban pedig az eredeti *t-* eltűnt a *t-* > *δ-* > *w-* > *V-* > *0-* változás során. A második mássalhangzó az *-r* a mong. és magy. *-n*-hez és a magy. *-l*-hez hasonlóan szintén *-t* fejleménye. Az *-r,* és az *-l* közös elődje a *-δ*.

[56] A toldalékolt alak töve, vö.: *szavam, szavak* stb.

A szó a törökség nyelveiben a következő formákban ismert, vö.: csuv. ***sămax*** 'szó, beszéd', ÓT. *sab*, *sabyg,* tefsz. XII-XIII. sz. *sav* 'szó, beszéd'. (JEGOROV 1964) < *să-*: abszolút szótő + *-max:* képző, ÓT. *sa-*. + *-b*, *sa-* + *-byg,* tefsz. XII-XIII. sz. *sa-* + *-v.*

Idetartozik a csuv. ***jumax, jămax*** 'mese', t'um. *jomax,* alt. *numak, ymak,* hak. *nymax,* sor *nybak* 'mese', kirg. *žomok* 'hősmonda, hősi ének', *žöö žomok* 'mese', bask. *jomak* 'találós kérdés', üzb. *žumbok, tapčan nymax,* kazak, k.kalp. *žumbak,* nog. *jumak* 'találós kérdés', mong. *domog* 'monda, legenda, hősmonda' (JEGOROV 1964) < csuv. *ju-* + *max, jă-* + *-max*, t'um. *jo-* + *-max,* alt. *nu-* + *-mak, y-* + *-mak,* hak. *ny-* + *max,* sor *ny-* + *-bak*, kirg. *žo-* + *-mok*, *žöö žo-* + *-mok*, bask. *jo-* + *-mak*, üzb. *žum-* + *-bok, tapčan ny-* + *-max,* kazak, k.kalp. *žum-* + *-bak,* nog. *ju-* + *mak*, mong. *do-* + *-mog.*

Rokon a csuv. ***čĕlxe*** 'nyelv, beszéd', KB., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp., nog., kumük, alt., ojr., hak. *til*, tat., bask. *tel,* azerb., oszm., gag., türkm. *dil,* tuv. *dyl,* jak. *tyl* 'nyelv, beszéd'. (JEGOROV 1964) < csuv. *čĕ-* + *-lxe,* KB., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp., nog., kumük, alt., ojr., hak. *ti-* + *-l*, tat., bask. *te-* + *-l,* azerb., oszm., gag., türkm. *di-* + *-l,* tuv. *dy-* + *-l,* jak. *ty-* + *-l.*

Idetartozik a csuv. ***śemĕ*** 'melódia, dal', vö.: mar. *sem* 'ua.', udm. *s'am* 'szokás, jellem'. (JEGOROV 1964) < *śe-:* abszolút szótő + *-mĕ*: képző, mar. *se-* + *-m*, udm. *s'a-* + *-m.*

Rokon az or. ***slovo*** 'szó' < *s-:* abszolút szótő + *-lovo:* képző. A szócsaládba tartozik az or. ***jazyk*** 'nyelv', vö.: ópor. *insuwis* 'nyelv'. (SIS) < *ja- (< * jen*)*: abszolút szótő + *-zyk:* képző'. ld. tör. *söz*.

A magy. ***nyelv, nyév, nyív*** 'ízlelő és a hangok képzésében szerepet játszó szerv, beszédhangokból összetevődő jelrendszer, a gondolatok közlésének eszköze, nyelvhasználat, stb.'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *ńilem* 'nyelv', osztj. *ńäälem*[57] 'ua.', cser. *jı·lme* 'nyelv, beszélt nyelv', lat. *lingua,* fr. *langue,* ném. *Zunge* 'nyelv'. (TESz) < *nye-:* abszolút szótő + *-lv:* képző, *nyé-, nyí-:* abszolút szótő + *-v:* képző, vog. *ńi-* + *-lem,* osztj. *ńää-* + *-lem*[58] cser. *jı·-* + *-lme,* lat. *li-* + *-ngua,* fr. *la-* + *-ngue,* ném. *Zu-* + *-nge*.

Láthatóan a magyar *nyelv*-nek egy nagyobb nyelvi rendszerben vannak kapcsolatai, helytelen a finnugor eredet megállapítás.

A magy. ***dal, dan*** 'rendszerint egyszerű, énekelt szöveg, énekesmadár hangadása, dallam, egyfajta lírai műfaj', ld. *dalol, danol* 'hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz) < *da-*: abszolút szótő + *-l, -n*: képző. Nem lehet elvonás az igéből.

Idetartozik a magy. ***rege*** 'történet, elbeszélés', ld. *regél, regöl* 'elbeszél' stb. A szócsalád tagjai magyar fejlemények, a *rege* elvonás a *regél, regöl*-ből. (TESz). < *re-*: abszolút szótő + *-ge*: képző, vö.: *reng* < *re-* + *-ng*.) A *rege* nem lehet elvonás a *regél, regöl*-ből.

A *szó* rokona a magy. ***ének*** 'dal, szöveges zeneműű, éneklés, énekelhető költői mű, madárdal, költemény része'. A TESz szerint: Származékszó, én(e) alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: fi. *ääni* 'hang, zaj', lp. *jiednâ* 'hang'. (TESz) < *é-*: abszolút szótő + *-nek*: képző, fi. *ää-:* + *-ni.* Nem igazolt a finnugor eredet.

A kommunikáció hangadással kapcsolatos megnyilvánulási formájához tartozik a muzsika, így idetartozik a magy. ***zene*** 'melódia, dallam, muzsika' szó is. A TESz szerint nyelvújítási alkotás a

[57] A kettős *-ää-* a magánhangzó hosszúságát jelöli.
[58] A kettős *-ää-* a magánhangzó hosszúságát jelöli.

zenebona ikerszóból. (TESz) < *ze-:* abszolút szótő + *-ne*: képző.

Nincs szükség arra, hogy nyelvújítási szóként tartsuk számon a *zene* szavunkat, mert az ikerszavak rendszerint önállóan is használatosak voltak. A *zenebona* előtagjának (*zene*) alakváltozata a *zeng,* az utótagjának (*bona*) pedig a magy. *bong, búg* stb. A magy. ***zeng*** 'messzehangzóan szól, hangzik, énekel, dalol, mennydörög', stb. Hangutánzó eredetű szócsalád: (TESz) < *ze-*: abszolút szótő + *-ng*: képző'. Ld. *zeng-bong*. Az alakváltozatuk *zúg-búg* < *zú-, bú-*: abszolút szótő + *-g*: képző.

A Kāšγ. ***sāv*** *'*közmondás' és társai eredete olyan hangutánzó szó, amely elsőként a víz hangját utánozta. Szerkezetileg abszolút szótő + képző a felépítésük. Hangtanilag a szótő és a képző kezdő mássalhangzói eredeti *t-* vagy annak a fejleményei, vö.: 1. ***t-*** (KB., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp., nog., kumük, alt., ojr., hak. *til*, tat., bask. *tel,* jak. *tyl*), 2. ***d-*** (*t- > d-*, vö.: azerb., oszm., gag., türkm. *dil,* tuv. *dyl,* ojr. *dûn, duu,* mong. *domog,* magy. *dal, dan, dalol, danol),* 3. ****δ-*** (> 1. ***z-*** magy. *zene, zeng* 2. ***l-****:* lat. *lingua,* fr. *langue,* ang. *language,* 3. ***r-****: rege, reng,* 4. *w > V- > 0-*: magy. *ének,* ÓT. *yr*[59]*,* jak. *yrya),* 4. *j'- (t- > d'- > j-:* csuv. *jură,* ÓT. *jyr,* MK. *jyr,* oszm., nog., bask. *jyr,* csuv. *jumax, jămax,* t'um. *jomax,* bask. *jomak,* nog. *jumak,* or. *jazyk,* cser. *jı·lme,* lp. *jiednâ* 5. ***n-*** *(t- > d'- > n'-:* alt. *numak,* hak. *nymax,* sor *nybak,* üzb. *nymax),* 6. ***n'-*** *(t- > d'- > n'-:* magy. *nyelv, nyév, nyív,* vog. *ńilem* 'nyelv', osztj. *ńäälem), 7. dž- (t- >dž-:* karacs. *džyr)* 8. ***ž-*** *(t- >dž- > ž-:* kaz., k.kalp., tat. *žyr,* üzb. *žir),* 9. ***č-*** (*t- > t'- > č-:* csuv. *čĕlxe),* 10. ***s-*** *(t- > th- > s-:* Kāšγ. *sāv,* csuv. *sămax,* ÓT. *sab, sabyg,* tefsz. XII-XIII. sz. *sav,* or. *slovo,* magy. *szó,* vog. *sauη, saw,* osztj. *sŏu,* ujg. *sab, sav,* oszm. *sava),* 11. csuv. *śemĕ,* mar. *sem,* udm. *s'am.*

A képző kezdő mássalhangzója szintén *t-* eredetű. Az összehasonlító vizsgálatok során figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a *t-* és a *k-* fejleménye egyaránt lehet *w-*, amely tovább változva *m, v, b*, és *0-*. Fontos, hogy lássuk, mikor *-k*, mikor *-t* eredetű a *-b, -v*, vö.: tör. *sab, sav,* magy. *szav-* stb.

A képző kezdő mássalhangzóját gyakran követi *-k* vagy annak valamilyen fejleménye. Amennyiben a szókezdő *t*-nek 0- (zéro) a fejleménye, úgy a képző csak a rákövetkező zárhang (*-k*) illetőleg a fejleménye lehet, olykor magánhangzó is követheti.

3.54. Kāšγ. ***kav*** 'tapló' ~ magy. ***kova***.

Idetartozik a magy. ***kova*** 'tűz csiholására alkalmas, sziliciumot tartalmazó kvarckő'. (TESz)

A kovakő és a tapló gomba viszonya azért figyelemre méltó, mert a tapló gomba is alkalmas volt tűz csinálására. A *kova* a magy. *kő (köv-)* szó rokona, megtalálható a magy. *kovács* (< k*ová*: relatív szótő + *-cs:* foglalkozásnév képző) relatív szótövében.

3.55. Kāšγ. ***kāk sūv*** 'kis tó' ~ magy. ***kis, kevés***.

A Kāšγ. ***kāk sūv*** 'kis tó' szókapcsolatnak lehet 'kis víz' értelme is. Az első tag a Kāšγ. ***kāk*** 'kis, kicsi, kicsiny' összetartozik a következő török szavak szótövével, vö.: csuv. ***kĕšĕn*** 'kicsi, kicsiny', bask. *kese* 'kisebb, fiatalabb, kevesebb', kazak *kiši,* kirg. *kiči, kičüü,* üzb. *kičik* 'fiatalabb, kisebb'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kĕ-:* szótő + *-śĕn:* képző, bask. *ke-* + *-se,* kazak *ki-* + *-ši,* kirg. *ki-* + *-či, ki-* + *-čüü,* üzb. *ki-* + *-čik.*

Rokonuk a magy. *kis, kicsi, kicsiny, kevés* szótöve. A TESz szerint: ***kis*** 'nem nagy méretű, kevésbé jelentős, jelentéktelen, , alacsonyrendű, kevés, csekély mennyiségű, fiatal, szeretett, kedves, aranyos'. Ótörök eredetű, vö.: CC. *kiči* 'kicsi', türkm. *kiči* 'ua.', bask. *kese* 'fiatal, kiskorú',

[59] Elvileg szókezdő *j*-n keresztül is eltűnhetett a kezdő mássalhangzó, a *t-*.

kazak *kiši* 'ua.', kumük *kičči* 'kicsi', alt. *kičü* 'fiatal, kiskorú'. (TESz) < magy. *ki-* + *-s*, CC. *ki-* + *-či,* türkm. *ki-* + *-či,* bask. *ke-* + *-se*, kazak *ki-* + *-ši,* 'ua.', kumük *ki-* + *-čči* vagy. *kič-* + *-či.*

A magy. ***kicsiny*** 'nem nagy, pici, kevés, csekély mennyiségű, kisgyerek, alacsonyabb rendű, rangú, jelentéktelenebb személy, állat kölyke, ld. még *kicsi.* A szócsalád alapja a *kicsiny* török eredetű, megfelelője csak a csuvasból van kimutatva. (TESz) < *ki-* + *-csiny.*

A szócikk írója nem látja, hogy a magy. *kis, kicsi, kicsiny* ugyanaz, csupán hangtani alakváltozatai egymásnak. Természetes, hogy a török megfelelők is összetartoznak.

A magy. ***kevés*** 'nem sok, nem elég, kicsi, szerény, jelentéktelen'. Bizonytalan eredetű a TESz szerint. Szerkezeti felépítése: *kevé-* szótő + *-s*: képző. A szótövek egymással és a képzők is egymással tartoznak össze. A képzőknek legteljesebb változata a magy. *-csiny,* csuv. *-śĕn.* Denazalizációval keletkeztek: magy. *-csi,* CC. *-či*, türkm. *-či*, bask. *-se*, kazak *-ši,* kumük *-čči* vagy *-či.* Olykor eltűnt a végső magánhangzó is, így a képző már csak egyetlen mássalhangzóból áll, vö.: magy. *kis*.

A Kāšγ. ***kāk sūv*** 'kis tó' második tagja a ***sūv*** mint vizet jelentő szó tó megnevezésére is használatos. Rokona a csuv. ***šyv*** 'víz', ÓT. *sub,* KB., ujg., polovec *su,* MK. *suv,* alt. *su, sug,* Zamahš., tuv., hak., sor *sug*, üzb., kumük, nog., türkm. *suv,* kirg., k.kalp., karacs. *suu,* ujg., azerb., oszm., tat., kazak *su,* bask. *hyu,* jak. *uu* 'víz'. (JEGOROV 1964)

Megoldandó feladat annak a megállapítása, hogy a Kāšγ. ***sūv*** szóvégi *-v*-je eredeti *-k* vagy. *-t* fejleménye-e. A *-k* ugyanis *-tk* mássalhangzó kapcsolatból maradt, s másik irányú változásokban a *-k* tünt el és a *-t* illetőleg a fejleményei maradtak. A vizsgálataink fényében ez a *-v* egyaránt lehet a *-t-* és a *-k* fejleménye (1. *-t* > *-δ* > 1.1. *-w* > ***-v,*** *-b, -m,* 1.2. *-l, -z, -r* , 2. *-k* > *-γ* > *-w* > ***-v***). A *-k* zöngésedésével keletkezett a *-g* (vö.: *sug*). A *w-* zárhangúsodásának eredménye a *-b* (vö.: ÓT. *sub*), vokalizációval (*-w* > -V) keletkezett a bask. *hyu,* a magánhangzó eltűnésével (*-w* > -V > -0) pedig a *su* forma. Egyetlen hosszú magánhangzó maradt a jakutban (*uu*) a víz megnevezésére, amely magánhangzó a földrajzi nevekben is vizet jelent, vö.: csuv. *uśyrma* (< *u* 'víz' + *śyrma* 'árok, patak, szakadék'). A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* fejleménye.

3.56. Kāšγ. ***bāk*** 'az asszony férje' ~ magy. ***bak***.

A szó a hímnemű élőlények nemi szervével kapcsolatos. A szócsaládba tartozik a csuv. ***păkă*** 'dugó, dugasz, bökő', ujg. *pok*, alt. *pök,* üzb. *pukak, pökek,* ojr. *bök,* bask. *böke*, tat. *böke, bökö* 'ua.', mong. *böglöö*(*n*), kalm. *bögle* 'dugó, dugasz', *böglöx* 'bökni'. (JEGOROV 1964) < mong. *bög-:* szótő + *-löö*(*n*): képző, kalm. *bög-* + *-le, böglö-*: relatív szótő (< *bög-* + *-lö-*) + *-x*: főnévi igenév képző.

A Kāšγ. ***bāk*** rokona a magy. ***bak*** 'kos, bizonyos állatok hímje, kecskebak, egy fajta állvány, kocsiülés, gúzs, egy fajta tornaszer'. Német, közelebbről bajor-osztrák eredetű. (TESz) A szócikk írója tévedett, mert nincs szükség a magyar szó német származtatására.

Összetartoznak vele a magy. ***bika*** és nyelvi megfelelői. A szócsalád tagjai a magy. ***bök, dug, dugó*** stb. is.

3.57. Kāšγ. ***tā:*** a hasonlítás segédszava ~ magy. ***mint***.

Eleink végső soron mindent az ősforráshoz, az első maghoz viszonyítottak, hasonlítottak. Ezért természetes, hogy a hasonlító szavak a vízhez, vízcsepphez, maghoz kötődnek. Az eredeti szókezdő

t- volt s a törökben már eltűnt a rákövetkező *-t-* és *-k-* mássalhangzó, csupán a Kāšγ. ***tā*** maradt meg. A hosszú magánhangzó azonban őrzi ezeknek a mássalhangzóknak (*-tk-*) a nyomait.

A hasonlító szó a csuvasban is megvan, vö.: csuv. ***pek*** 'mint', vö.: hasonlítás képzője: ÓT. *-täg*, oszm. *-tek, -deg*, üzb. *daj, -dek* 'mint, hasonlóan', vö.: tuv. *xar deg*, csuv. *jur pek* 'mint a hó', oszm. *čiček tek,* csuv. *čeček pek,* 'mint a virág'. Vö.: *teng, deng* 'egyforma'. (JEGOROV 1964)

A szó az oroszban is megvan, vö.: orosz ***tak*** 'így, úgy', szintén őrzi a végső *-k*-t.

A magy. ***mint*** (< *min-*: relatív szótő + *-t*: határozórag) relatív töve összetartozik a fent tárgyalt hasonlító szavakkal. A TESz szerint a magy. ***mint*** 'ahogy, amint, mennyire, amennyire, mennyivel, mikor, mihelyt, hogyan, körülbelül, mennyiért, hasonlító mondatok kötőszavaként, például (felsorolásban), minőségében, gyanánt, mintha'. Megszilárdult ragos alakulat: a *mi* névmásból jött létre az *-n* + *-t* határozóragokkal, vö.: *naponta, havonta* stb. (TESz) < magy. *min-* + *-t*: határozó rag.

A TESz véleményével nem értünk egyet, az *-n* nem lehet határozórag, mert a szótőhöz tartozik úgy, hogy a *mi*-hez képest a *min-* a teljesebb alak. Mindegyik a 'forrás' jelentésű *mag* alakváltozata.

Itt kell megemlíteni az ang. ***to*** '-hoz, -hez, -höz' elöljáró szót és a magy. ***-nak, -nek*** részeshatározó ragot, amelyek szintén alakváltozatok s a gyökerek ugyanoda vezetnek.

3.58. Kāšγ. ***žīn sūz*** 'igaz szavak' ~ magy. ***szent szó***.

A Kāšγ. ***žīn sūz*** 'igaz szavak' egyes számban Kāšγ. ***žīn sū*** 'igaz szó'. A szókapcsolat első tagjához tartoznak a törökségben és további nyelvekben ismert alakváltozatok, vö.: csuv. ***čăn*** 'igaz', hihető, valódi', ÓT., KB., MK., Zamahš., türkm. *čyn*, ujg., üzb., csag. *čin,* kirg., alt, ojr., tat. *čyn,* kazak, k.kalp., tuv. *šyn,* bask. *ysyn,* hak. *syn* 'igaz, valódi', vö.: mong. *čing* 'hihető, igazi', mai mong. *čin* 'kemény, rendíthetetlen, megingathatatlan', kínai *čen* 'igaz, valódi'. (JEGOROV 1964) < csuv. *čă-:* abszolút szótő + *-n:* képző, ÓT., KB., MK., Zamahš., türkm. *čy-* + *-n*, ujg., üzb., csag. *či-* + *-n,* kirg., alt, ojr., tat. *čy-* + *-n,* kazak, k.kalp., tuv. *šy-* + *-n,* bask. *y-* + *sy-* + *-n?,* hak. *sy-* + *-n.* mong. *či-* + *-ng,* mai mong. *či-* + *-n,* kínai *če-* + *-n.*

Figyelemre méltó a mongol *čing* adat, mert a teljesebb formát használja, a nazális után szerepel a *-k* eredetű *-g* zöngés zárhang. Az *-nk* mássalhangzó kapcsolat másutt is megőrződött, vö.: or. *Sankt Peterburg* 'Szentpétervár' (*Sank-* + *-t*).

Szókezdő mássalhangzó nélküli alakváltozata a csuv. ***yră*** 'jó, szent', ÓT. *adgü*, MK. *ezgü,* Ibn-Muxanna *ägü.* tefsz. XII-XIII. sz. *adgü, ajgü,* jak. *ütüö* 'jó, isteni, egészséges', kirg. *izgilik* 'jótevő', nog. *ijgilik* 'jó', k.kalp. *ijgi, ijgilikli*, kazak, *igi* 'jó', *igilik* jó dolog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *y-*: abszolút szótő + *-ră*: képző, ÓT. *a-* + *-dgü,* MK. *e-* + *-zgü*, Ibn-Muxanna *ä-* + *-gü.* tefsz. XII-XIII. sz. *a-* + *-dgü, a-* + *-jgü,* jak. *ü-*+ *-tüö* 'jó, isteni, egészséges', kirg. *izgi-*: relatív szótő (< *i-*: abszolút szótő + *-zgi-*: képző) + *-lik*: képző, nog. *ijgi-*: relatív szótő (< *i-*: abszolút szótő + *-jgi-*: képző) + *-lik*: képző, k.kalp. *i-*: abszolút szótő + *-jgi*: képző, *ijgilik-*: relatív szótő (< *ijgi-:* relatív szótő + *-lik-*: képző) + *-li*: képző, kazak, *i-*: abszolút szótő + *-gi*: képző, *igi-*: relatív szótő + *-lik*: képző.

Idetartozik az oszm. ***iji*** 'jó' (< *i-*: abszolút szótő + *-ji* : képző) is. Megjegyezzük, hogy bár nem *-nk* mássalhangzó kapcsolat, ám a rokonságába tartozó -Ck mássalhangzó kapcsolatok több nyelvben is használatosak, vö.: ÓT. *adgü*, MK. *ezgü,* tefsz. XII-XIII. sz. *adgü, ajgü,* jak. kirg. *izgilik,* nog. *ijgilik,* k.kalp. *ijgi.* A jak. *ütüö* pedig azért érdekes, mert a végső *-k f*ejleménye már *-ö* magánhangzó (vö.: *-k* > *- γ* > *-w* > *-V*).

Rokonuk a csuv. ***těn*** 'hit, vallás', ujg., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *din*. Vö.: perzsa *din* 'hit, vallás'. A szó nagyon régi, megvan a szogd és a babiloni emlékekben. (JEGOROV 1964) < csuv. *tě-*: abszolút szótő + *-n:* képző, ujg., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat., perzsa *di-*: abszolút szótő + *-n:* képző. A szó végéről a *-k* zárhang tűnt el.

Alakváltozata a magy. ***hit*** 'bizalom, meggyőződés, valaminek az elhivése, becsület, becsületszó, vallásos meggyőződés, eskü, vélemény, vallás'. Származékszó. A *hisz* ige *sz* nélküli tövéből jött létre *-t* nómenképzővel. (TESz) < magy. *hi-*: abszolút szótő + *-t*: képző.

A szócikk írójának a véleményét nem igazolják a kutatásaim. További szavak tartoznak ide, amelyeknek a szerkezeti felépítése a következő: *hi-* + *-sz, hí-* + *-vő, hű-, hívek híve-*: relatív töve, tehát a magy. *hit* alakváltozatai.

A fenti adatok szépen mutatják, hogy az eredeti szókezdő mássalhangzó ez esetben *t-* volt, amely különböző változásokon ment keresztül a használat során, akár el is tűnhetett. A második és harmadik mássalhangzó eredet *-t-* és *-k* volt, amelyek egymás mellé is kerülhettek. Ezek is részt vettek a változásokban, olykor el is tűnhettek, vagy csak az egyik, vagy csak a másik, vagy mindkettő. Ez utóbbi történt a magy. *jó* szóban. A magyar jelzős szószerkezet, a *jó isten* másképpen *szent isten*. Mindkét jelentése megvan a mai napig. Sőt, a jelző a folyó szavunkban is megvan *jó* formában. Ez azért lényeges, mert őseink tudása és hite szerint a víz volt a legelső szent.

A Kāšγ. ***žīn sūz*** 'igaz szavak' szószerkezet első tagja a *žīn* rokon a magy. ***szent*** szó *szen-* tövével. Az adatok igazolják egyrészt az elemekre bontást, amely a rendszerből mutatkozik a földrajzi névi kutatásaink szerint, vö.: magy. *szent* > *szen-* szótő + *-t*: képző. Másrészt hangtanilag a szótő teljesebb formában **szenk*, ahol az *-n-* ugyanúgy eredeti *-t-* fejleménye, mint a szókezdő *sz-*. A *hit* szavunk pedig azért is érdekes, mert ugyanaz a *h-* van meg benne, amit baskír *h*-nak tartanak a tatár *s*-szel szemben. Újabb bizonyítéka annak, hogy ez a *h-* (nemcsak szókezdő helyzetben) nem csak a baskír sajátja. A szálak mélyebb gyökerekhez vezetnek.

Az abszolút szótő teljesebb alakjának a megismeréséhez hozzájárul az or. ***sv'atoj***[60] 'szent' < *sv'at* < **svent* szerkezeti felépítése: *sven*: relatív szótő + *-t*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő'. A *szent* szó jelentése tehát 'igazzal ellátott, igazhoz tartozó'. A relatív szótő tovább bontható abszolút szótőre és képzőre: or. *sve-* + *-n,* magy. *sze-* + *-n*.

A szó rokona az or. ***čin*** 'rang, fokozat, tisztség', továbbá a ***činovnik*** 'hivatalnok', ***činit'*** 'igazítani, javítani' töve (*činov-, čini-),* ***vera*** 'hit' stb.

Az or. alakváltozatok közül a *sv'at-* igazolja, hogy a szó belseji hosszú magánhangzó (vö.: Kāšγ. ***žīn)*** diftongus (-CV-) illetőleg triftongus (-VCV-) eredetű.

A kínai *čen* 'igaz, valódi' adat a szkíta-hun népektől való. Az orosz adatok szkíta-hun-ősmagyar szubsztrátum nyelvi rétegből átvételek.

A Kāšγ. ***žīn sūz*** szókapcsolat második tagja a ***sūz*** szerkezeti felépítése: *sū-:* 'szó' + *-z:* többes szám jele. A *-z* többes jel eredeti *-t* fejleménye (vö.: *-t* > *-δ* > *-z*) Ld. még Kāšγ. ***sāv*** *'*közmondás' ~ magy. ***szó.***

[60] A szláv adatok azért fontosak, mert a szláv nyelvek szkíta-nun nyelvi szubsztrátum rétegen születtek és sok esetben az akkori szkíta-hun állapotot őrizték meg és használják ma is.

3.59. Kāšγ. ***šīn*** 'ágy' ~ magy. ***sín***.

Rokona a csuv. és or. ***šina*** 'sín'. Szerkezeti felépítése: *ši-*: abszolút szótő + *-na:* képző.

A *sín*ről tudni kell, hogy az lehet egyrészt mélyedés, ágy vonala, másrészt lehet ugyanez a vonal kiemelkedve a környezetéből. Ez lehet fából, vasból is. Erről a gondolkodásról tanúskodik a csuv. ***šankă*** 'fiatal hársfa, amelyről a kérget szedik le, rőzse, száraz fa', vö.: mari ***šangy*** 'száraz rőzse, lehullott gally, *pušenge* 'fa', fi. *sänki* 'tarló', ószl. *сукъ* [*sonkă*], le. *se(n)k* 'hajtás, ág'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ša-*: abszolút szótő + *-nkă:* képző, mari *ša-* + *-ngy, pu* 'fa' + *šenge* (< *še-* + *-nge*) fi. *sä-* + *-nki,* ószl. *cy-* + *-къ* [*so-* + *-nkă*], le. *se-* + *-(n)k.* Vö.: or. ***suk*** 'hajtás, ág'.

A magyar gondolkodás megőrizte a fenti jelentéseket is, amikor azt mondják valamire, hogy *csont kemény, csont száraz*.

Idetartozik a magy. *sín*, amely olyan ágy, amely eredetileg a víz, a folyó ágya, medre volt. Ma a magyarban a *sín* nemcsak egy mélyedés lehet. Ennek a funkcióját ma már a földből kiemelkedő vasból készített vonal is alkothatja, amelyen ugyanúgy közlekedik a jármű, mint a mélyedésben, vö.: villamos sín, stb. Ez a vasból készített vonal korábban fából készült, a fának a kemény szára, ága volt a sín. Az is fontos volt, hogy ez a szár, szál, fa kemény legyen. Ez utóbbi tulajdonságot őrzi a magy. ***csont*** szó *cson-* töve és társai. A sínt merevítésre, azaz mereven tartásra is használják. Sínbe teszik pl. a törött végtagokat, stb. Úgy is mondhatnánk, hogy a *sín* a törött csont helyett van.

A TESz szerint a magy. ***sín*** '(abroncsnak, pántnak való) laposra nyújtott vagy vert vasrúd, vaslemez, abroncs, vaspánt, kar-, lábszárvédő vas (vértezet része), vasúti vágány alkotórésze, gép mozgó alkatrészének csúszását, gördülését szabályozó alkatrész, sérült, törött testrész rögzítésére való gyógyászati eszköz'. Német eredetű, vö.: kfn. *schin* stb. (TESz) < magy. *sí-:* abszolút szótő + *-n*: képző, kfn. *schi-* + *-n.*

A németben sokféle jelentése van, de 'ágy' nincs, pedig eredetileg egyfajta mélyedés, meder, ágy volt a jelentése, mert abban folyt, járt a víz. Nem lehet németből való átvétel a magyar szó, a német eredetét is Ázsiában, mégpedig szkíta-hún nyelvekben kell keresni.[61]

A földrajzi nevekben megvan nemcsak *s-*, hanem *t-* szókezdővel is, pl.:

Sülta enger f. GMA: mari *Sülta enger* or. ***S'ul'tinka*** M-T., az or. Sarda bal oldali mellékfolyója.
< mari *Sülta* < *Sül*
+ *ta*
+ *enger* ⟵ mari *enger* 'patak'.
or. *S'ul'tinka* ⟵ nem or. *Sültinke* < *Sül*
+ *tinke* < *ti-*
+ *-nke.*

Kustinke varě d. Ašm.VII.21.: csuv. *Kustinke varě*, árok neve, a helyesírás vitatott, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Kustinke* < *Kus*
+ *tinke* < *ti-*
+ *-nke*
+ *varě* ⟵ csuv. *var* 'árok, patak',
+ *–ě:* birtokos személyjel.

[61] Vö.: CZEGLÉDI Szinva.

Śenkki var' f. Ašm.XII.84.: csuv. *Śenkki var'* C., árok, patak neve or. Jelaš falu mellett, NAP:-, Ar.:-. < csuv. *Śenkki* < *Śe*
+ *-nkki*
+ *var'* ⟵ csuv. *var* ‘árok, patak’
+ *–ĕ:* birtokos személyjel.

Sinkka śaran' f. Ašm.XI.150.: csuv. *Sinkka śaran'*, patak, szakadék neve, NAP:-, Ar.:-.
< *Sinkka* < *Si*
+ *-nkka*
+ *śaran'* ⟵ csuv. *śaran* ’rét’
+ *–ĕ*: birtokos személyjel.

Ośinkkă śyrmi f. Ašm.III.313.: csuv. *Ośinkkă śyrmi* Ču., patak neve az or. Abaševo falu mellett, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Ośinkkă* < *O*
+ *śinkkă* < *śi*
+ *-nkkă*
+ *śyrmi* ⟵ csuv. *śyrma* ‘árok, patak, szakadék’
+ *–i:* birtokos személyjel.

A ***tinka, tinke*** a folyónév utótagjaként szerepel *t-* eredeti szókezdővel. Az alakváltozatok (*Śenka, Śenkki, Śinke, senka, Sinkka, Sinke, Sinkĕ, śinkkă*) szókezdője palatalizált *s’- (ś-)* ejtésű ott is, ahol a lágyságot nem jelölik, hiszen magas magánhangzó áll az *s-* után. A csuvas *sinkka* szóban azonban az *–i-* (*-y-*) mély hangú lehet. Az or. *s’anka* átadójában magas magánhangzó (**senke, *senka*) van az *s-* után. Árok, patak, szakadék, folyó valamint település nevében szerepel a szó önállóan, összetett szóban előtagként és utótagként. A malom nevében a vizet jelöli.

A *sín* rokona a magy. ***szán***, ***szánkó,*** mert az valójában *sín* ugyanúgy, mint a *sí*. A TESz-ben a szó a ***szán*** címszónál található. A szócikk írója szerint vándorszó, vö.: vog. *sun, šun, šon*, fi. *saani, sani,* bask. *sana,* csuv. *śona,* tat. *čana,* szlk. *sane,* or. *sani* 'szán'. Végső forrása és vándorútja tisztázatlan. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótő + *-n:* képző, *szá-* + *-nkó,* vog. *su-* + *-n, šu-* + *-n, šo-* + *-n*, fi. *saa-* + *-ni, sa-* + *-ni,* bask. *sa-* + *-na,* csuv. *śo-* + *-na,* tat. *ča-* + *-na,* szlk. *sa-* + *-ne,* or. *sa-* + *-ni.*

Jegorov adatai számos alakváltozatról tanúskodnak, vö.: csuv. ***śuna*** 'szánkó', *śunaška* 'kéziszánkó', ujg., üzb., kirg., tat., karacs., balk. *čana,* bask. *sana,* kazak, k.kalp., nog. *šana,* alt., ojr. *čanak,* tuv. *šanak*, miser *cana '*szánkó', ujg., kirg. *kol čana,* kazak, k.kalp., nog. *kol šana* 'kéziszánkó', tat. *čangy,* bask. *sangy,* kazak *šangy,* ojr. *čana,* hak. *sana* 'sí', vö.: mong. *cana,* burj.mong. *sana* 'sí'. Az etimológia nem világos, a szó megvan más nyelvekben is, vö.: tadzs. *čana,* grúz *čana,* avar *čanag* 'szánkó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-na*: képző, *śuna-:* relatív szótő + *-ška*: kicsinyítő képző, ujg., üzb., kirg., tat., karacs., balk. *ča-* + *-na*, bask. *sa-* + *-na*, kazak, k.kalp., nog. *ša-* + *-na*, alt., ojr. *ča-* + *-nak*, tuv. *ša-* + *-nak*, miser *ca-* + *-na,* ujg., kirg. *kol* 'kéz, kar' + *čana* (< *ča-* + *-na*), kazak, k.kalp., nog. *kol* 'kéz, kar'+ *šana* (< *ša-* + *-na*), tat. *ča-* + *-ngy,* bask. *sa-* + *-ngy,* kazak *ša-* + *-ngy,* ojr. *ča-* + *-na*, hak. *sa-* + *-na,* mong. *ca-* + *-na*, burj.mong. *sa-* + *-na*, tadzs. *ča-* + *-na*, grúz *ča-* + *-na*, avar *ča-* + *-nag*.

A TESz szerint a magy. ***sí*** nemzetközi szó, vö.: ang. *ski,* ném. *Skí, Schi,* fr. ski, ol. *sci* 'sí'. Forrása a norv. *ski* 'síléc, sítalp'. Ennek előzménye az ónorv. *skīð*(*a*) 'fahasáb, hótalp', svéd *skida* 'síléc, -talp',

ném. *Scheit* 'fahasáb'. (TESz)

A szó családjába tartozik a csuv. ***śunka, śunkav*** 'forgács', kazak, k.kalp. *žonga,* oszm., gag. *jonga*, azerb. *jongar,* türkm. *jonušga,* tuv. *čongu,* bask. *junysky,* k.kalp. *žoŋka* 'forgács'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-nka-*: képző, *śu-* + *-nkav,* kazak, k.kalp. *žo-* + *-nga,* oszm., gag. *jo-* + *-nga*, azerb. *jonga-*: relatív szótő (< *jo-* + *-nga-*) + *-r:* képző, türkm. *jonu-*: relatív szótő + *-šga:* képző, tuv. *čo-* + *-ngu,* bask. *juny-*: relatív szótő (< *ju-* + *-ny-*) + *-sky*: képző, k.kalp. *žo-* + *-ŋka.*

Eredetileg nómen verbum volt, az igei párja is megvan, vö.: csuv. ***śun*** 'faragni, vágni', ÓT., AFT., Zamahš. PK., azerb., oszm., csag., nog. *jon,* ujg. *jonu,* türkm., kum. *jon,* üzb. *jun,* tat., bask. *jun*, ojr. *d'on,* karacs. *dzson*, kirg., kazak, k.kalp. *žon,* tuv. *čon* 'faragni, vágni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-n*: képző, ÓT., AFT., Zamahš. PK., azerb., oszm., csag., nog. *jo-* + *-n,* ujg. *jo-* + *-nu*, türkm., kum. *jo-* + *-n*, üzb. *ju-* + *-n,* tat., bask. *ju-* + *-n,* ojr. *d'o-* + *-n*, karacs. *dzso-* + *-n*, kirg., kazak, k.kalp. *žo-* + *-n*, tuv. *čo-* + *-n.*

Elsőként a víz vágta medret jelölte, az volt a vágat, egyfajta sín, más szóval ágy.

3.60. Kāšγ. ***kūn, kūj*** 'birka, bárány, kos, ürü' az Argü nyelvjárásban ~ magy. ***kan***.

A Kāšγ. ***kūn, kūj*** 'birka, bárány, juh, kos, ürü' jelentések értelmezhetők az orosz fordítás alapján. Látható, hogy az orosz nem tett különbséget a bárány, a kos és az ürü között. A Kāšγ. *kūn, kūj* alakok pedig világosan kötődnek a magy. ***kan*** 'valamely állat hímje' szóhoz, amelyet a TESz ismeretlen eredetűnek tart.

Idetartozik a csuv. ***xuj*** 'férfi nemiszerv'[62], nincs meg Jegorovnál. A magyar és a csuvas adatok arra utalnak, hogy a Kāšγ. *kūn, kūj* a hímnemű birkát jelöli, ezért természetes, hogy a magy. ***kos*** szó is idetartozik. Ld. Kāšγ. ***kajkān*** 'folyó neve' ~ magy. ***hajt.***

3.61. Kāšγ. ***būj*** 'közösség, nemzet, törzs' ~ magy. ***boly***.

A 'közösség, nemzet, törzs' jelentésű szavak tartalmazzák egyrészt a 'csomó', másrészt az 'utód, a születés' jelentést. Ezt is figyelembe véve a Kāšγ. ***būj*** alakváltozata a csuv. ***ăru, ărăv***[63] '1. 'törzs', 2. utód 3. nemzedék', orh.-jeny. *ury* 'utód', *ury ogul* 'fiú utód', óujg., AFT., üzb. *urug,* kirg. *uruk*, kazak *uryk, ru*, k.kalp. *uryk, uru* 'magok, mag (sperma), törzs, nemzedék, utód', csag. *uruk* 'törzs', ujg. *uruk* 'mag, törzs, utód, gyerek, lány', tuv. *urug* 'lány', gyerek', *ool urug* 'fiú', *kys urug* 'lány', vö.: mong. *urag* 'rokon'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ă-*: abszolút szótő + *-ru*: képző, *ă-* + *-răv,* orh.-jeny. *u-* + *-ry,* óujg., AFT., üzb. *u-* + *-rug*, kirg. *u-* + *-ruk,* kazak *u-* + *-ryk*, k.kalp. *u-* + *-ryk, u-* + *-ru* csag. *u-* + *-ruk,* ujg. *u-* + *-ruk,* tuv. *u-* + *-rug,* mong. *u-* + *-rag.*

A 'csomó' jelentéssel kapcsolatos a csuv. ***măkăl'*** '(fenyő)toboz, daganat, duzzanat, gumó', jak. *mögölčök* 'gömb, földgömb', mong. *makolčok* 'kerek'. (JEGOROV 1964)[64] < csuv. *măkă-*: abszolút szótő + *-l'*: képző, jak. *mögöl-*: relatív szótő (< *mögö-*: abszolút szótő + *-l-*: képző) + *-čök*: képző, mong. *makol-*: relatív szótő (< *mako-*: abszolút szótő + *-l-*: képző) + *-čok*: képző.

Rokonuk a magy. ***boly*** 'hangyaboly, zsombék, nyaláb, csomó'. Vitatott eredetű. Vö.: tat. *boγol*,

[62] Szóbeli csuvas közlés alapján.

[63] Vö.: magy. *ír*(mag).

[64] Alakváltozata a csuv. *măkăr* '(fenyő)toboz, halom, domb, kiemelkedés', csag. *bukri, mukri keše* 'görbe ember', üzb. *bukur,* kirg. *bükür*, türkm., kazak *bükir,* kumük *b'uk'ur'u,* tat. *bökere* 'púp, púpos, görbe'. (JEGOROV 1964) Vö.: magy. *bokor.*

baraba tat. *moγul,* alt. *būl,* jak. *buγul* 'boglya'. (TESz) < magy. *bo-*: abszolút szótő + *-ly*: képző, tat. *boγo-* + *-l*, baraba tat. *moγu-* + *-l,* alt. *bū-* + *-l,* jak. *buγu-* + *-l.*

magy. ***boglya*** 'szénaboglya'. Vitatott eredetű. (TESz) < *bog-* + *-lya*: képző 'valamivel ellátott'. A szótő azonos a magy. *bog* 'csomó' szóval.

A törökségben ismert 'nép' jelentésben egy olyan szó, ahol a 'valamivel ellátott' képző teljesebb alakja szerepel, vö.: ÓT. *budyn* 'nép (*bu-*: abszolút szótő + *-dyn*: képző)

A Kāšγ. *būj* hosszú magánhangzója triftongus eredetű, igazolják ezt a fenti alakváltozatok (vö.: csuv. *-ăkă-,* tat. *-oγo-,* baraba tat. *-oγu-,* jak. *-uγu-, -ögö-,* mong. *-ako-*). A magy. *boglya* szóban *-og-* diftongus van. A szóvégi *-j* pedig eredeti *-t* fejleménye ugyanúgy, mint a *-d-*, az *-l* és az *-r,* mindegyik az abszolút tőhöz járuló 'valamivel ellátottság' jelentésű képző kezdő mássalhangzója. A szókezdő mássalhangzók (vö.: Kāšγ., ÓT., magy. ***b-,*** csuv., jak., mong. ***m-*** előzménye közös, a bilabiális *w-* fejleményei: *w-* (< *δ-* < *t-*) > 1. *b-* 2. *m-*.

3.62. Kāšγ. ***tūj, tūz*** 'túzok' ~ magy. ***túzok***.

Szerkezeti felépítése: *tū-:* abszolút szótő + *-j, -z:* képző.

Idetartozik a csag. ***togdarï*** 'túzok' < csag. *togda-:* relatív szótő ***(<*** *tog-*: abszolút szótő + *-da*: képző) + *-rï*: képző.

A szó megvan Kāšγarinál, amely a csag. relatív szótővel (vö.: csag. *togda-*) tartozik össze.

Ugyancsak a csagatáj relatív szótőhöz kapcsolódik a magy. ***túzok*** 'mezőn élő, pulyka nagyságú, sárgásbarna színű madár'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csag. *toγdaq,* azerb. *tovdaġ,* bask. *duγaδaq*, kirg. *tōdaq,* tuv. *toγduq,* mong. *toγodag* 'túzok'. (TE!Sz) < magy. *tú-* + *-zok*: képző, csag. *toγ-*: abszolút szótő + *-daq*: képző, azerb. *tov-* + *-daġ,* bask. *duγa-* + *-δaq*, kirg. *tō-* + *-daq,* tuv. *toγ-* + *-duq,* mong. *toγo-* + *-dag.*

A magyar *túzok* szó *tú-* és a Kāšγ. *tūj, tūz* szavak *tū-,* kirg. *tōdaq tō-* abszolút szótő hosszú magánhangzójának előzménye diftongus (-VC-) ill. triftongus (-VCV-) volt, amelyet őriznek a fenti adatok, vö.: csag. *-og-, -oγ-,* azerb. *-ov-,* bask. *-uγa-,* tuv. *-oγ-,* mong. *-oγo-* . A képző eredeti kezdő mássalhangzója *t-* volt, amelynek fejleményei szerepelnek az adatainkban, vö.: *-d* (< *-t*), *-δ* (< *-t*), *-z* (< *-δ* < *-t*).

Az madár nevének szó szerinti jelentése 'dagadó', amely onnan van, hogy a túzok és a pulyka jellegzetessége, hogy felfújja magát, felborzolja a tollát. Maga a magy. ***dagadó*** szó is idetartozik, szerkezeti felépítése: *daga-* + *-dó.*

Idetartozik a magy. ***duzzad*** 'haragra gerjed, terjedelmében növekszik, dagad, árad, felfuvalkodik, kedve kerekedik'. Hangfestő eredetű, ld. még *dac*. (TESz) < *duz-*: relatív szótő + *-za*: képző (vö.: *-zog*) + *-d*: képző.

A magy. ***duzzog*** 'csendesen morgolódik, durcáskodik, duzzad'. Hangfestő eredetű. (TESz) < *duz-*: relatív szótő + *-zog*: képző.

3.63. Kāšγ. ***tutug*** 'fogoly' ~ magy. ***fogoly***.

Szerkezeti felépítése: *tu-:* abszolút szótő + *-tug:* képző.

A madár tollazatának a színével kapcsolatos a neve. Idetartozik a magy. ***fogoly.*** Szerkezeti felépítése: magy. *fogo-*: szótő + *-ly*: képző, Kāšγ. *tu-:* szótő + *-tug:* képző. Érdekesség, hogy a török nyelvekben nem egységes ennek a madárnak az elnevezése. A csuvasban *xir čăxxi* 'mező tyúkja', *vărman čăxxi* 'erdő tyúkja', oszm. *keklik* 'fogoly' (< *kek-*: szótő + *-lik*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó'). A madárnév a mongolban is ismert, vö.: mong. ***jatuu*** [***itaγu***] 'fogoly' (KARA 1998) < *ja-* + *-tuu*, *i-* + *-taγu.*

A TESz szerint a magy. ***fogoly*** *'*csapatosan élő, ízletes húsáért vadászott madár'. Származékszó, *fog-* alapszava ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *penk* 'császármadár', mdE. *povo, pov* mdM. *povńε*, fi. *pyy* 'ua.', észt *püü* 'fogolymadár', lp. *baggoi* 'császármadár', szam.szelk. *pēgε* 'ua.'. (TESz) < magy. *fogo-*: szótő + *-ly*: képző.

A magyar szó nem lehet uráli nyelvi eredetű, azonban a nyelvi párhuzamok kötődhetnek a magy. *páva* madárnévhez. A *fogoly* madár egyaránt kaphatta a nevét a színéről és az ízletes húsáról. Ezt támogatják a következő adatok: csuv. ***tutăx*** 'rozsdásodni, rozsda, sárgás, vöröses barna', alt., hak. *tatta,* ojr. *tata*, tat., bask. *tutyg*, kazak *tottan*, *tottal, tot bas,* kirg. *dat bas,* nog. *totlyg,* k.kalp. *totla*, *tot bas,* ujg. *datlaš,* kumük *tot bas,* tuv. *dadar* 'barnulni', tuv. *dattyg*, hak. *tattyg* 'sárgás, vöröses barna'. Alapja a köztörök *dat, tat* 'rozsda' (JEGOROV 1964) Lényeges, hogy Jegorov szerint a szó alapja a köztörök *dat, tat* 'rozsda', amelyhez 'valamivel ellátott, valamihez tartozó' jelentésű képző járult s akkor a madár neve 'rozsdás, rozsdával ellátott' vagyis ilyen színű. Ezt világosan szemlélteti a tuv. *dattyg*, hak. *tattyg,* nog. *totlyg* szerkezeti felépítése is: tuv. *dat-*: szótő + *-tyg:* képző, hak. *tat-* + *-tyg,* nog. *tot-* + *-lyg.* A többi adatban eltűnhetett a szótő végső mássalhangzója s csak a képző kezdő mássalhangzója van meg a szó belsejében, vö.: Kāšγ. *tu-* + *-tug,* magy. *fogo-* + *-ly.*

A fenti török adatokban a képzők egymásnak alakváltozatai *(-tyg, -lyg)*. A mong. *-taγu* képző még a török adatoknál is teljesebb alakot mutat, mert a végső mássalhangzót magánhangzó követi. A képzőnek a végső mássalhangzója eltűnt (vö.: alt., hak. *tat-* + *-ta,* kalp. *tot-* + *-la,* mong. *ja-* + *-tuu).* A mongol adatban a magánhangzó hosszú, amely így őrzi a nyomát a valamikori *-k*-nak. Még tovább változva a magánhangzó is elenyészett és csak a képző kezdő mássalhangzója maradt meg. Ez történt a magy. *fogoly* (*fogo-* + *-ly*) szóban.

Külön kell szólni a magy. *fogoly* és nyelvi párhuzamainak a szótövéről. A magyar szó szerkezeti felépítésével (vö.: *fogo-*: szótő + *-ly*: képző) összhangban vannak a török és a mongol adatok, vö.: Kāšγ. *tu-:* szótő + *-tug:* képző, mong. *ja-* + *-tuu* [*i-* + *-taγu*]. A szótövek alakváltozatai (magy. *fogo-*, Kāšγ. *tu-,* mong. *ja-, i-)* hangtanilag különböző fejlemények.

A magy. *fogo-*, a Kāšγ. *tu-*, mong. *ja-, i-* szótövek úgy tartoznak össze, hogy az eredeti szókezdő *t-* volt, amit őriz Kāšγari adata. Ennek fejleménye a magyar szóban az *f-* (< *φ-* < *th-* < *t-*), amely a mongol adatban *j-* lett (< 1. *d'-* < *t-*, 2. *δ-* < *t-*) illetőleg eltűnt, 0- (< *V- < *w- < *δ- < *t-*).

A szókezdő mássalhangzót a magyarban -VgV triftongus követi, ez a teljesebb alak s a török nyelvekben ez monoftongussá, egyetlen magánhangzóvá fejlődött. A képző a magyarban *-ly (-l')*, csak a kezdő mássalhangzót őrzi, a török nyelvekben és a mongolban pedig megmaradt a teljesebb forma, vö.: tör. -tVx, -tVg, mong. *-tuu,* [*-taγu*].

Kérdés, hogy a 'fogoly' madárnév magával a csuv. ***tutăx*** 'rozsdásodni, rozsda, sárgás, vöröses barna' szóval és további török megfelelőivel esik egybe szerkezetileg, vagy az csak a 'fogoly'-nak a szótöve.

Ezeknek a török szavaknak a jelentésében a sárga, barna és a vörös színek szerepelnek. Rokonuk a csuv. ***tut*** 'szeplő, petty', bask. *tut* 'rozsda, folt az arcon', k.kalp., nog., kumük *tot,* kirg. *dat,* ojr.,

hak. *tat* 'rozsda'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-t:* képző, bask. *tu-* + *-t,* k.kalp., nog., kumük *to-* + *-t,* kirg. *da-* + *-t,* ojr., hak. *ta-* + *-t.*

Amennyiben a névadásban a madár húsának az íze is szerepet játszott, úgy idetartozik a csuv. ***tută*** 'íz, finom', tefsz. XII-XIII. sz., polov. *tatyg,* AFT., gag. *dat,* oszm., tat. *tat,* üzb. *did,* azerb. *dad,* kirg. *tatyk,* hak. *tatyg,* kazak *tatym,* karacs. *tatuu,* kum. *tatyv* 'íz'. (JEGOROV 19654) < csuv. *tu-:* abszolút szótő + *-tă:* képző. Hozzátesszük, idetartozik a magy. *íz* és az *édes* szó *éde-* töve.

A fenti adatok és a madár tollazata alapján a sárgás, rozsdabarna, szeplőhöz hasonló alakú és színű pettyes, foltos jelentésű szó szolgált alapul a fogoly madár elnevezésének, de ebben elvileg közrejátszhatott az 'íz' és az 'édes' jelentés is. A kapcsolatok szálai pedig világosan vezetnek el a törökség nyelveihez és nem igazolt az, hogy a magyar szó ősi örökség a finnugor korból.

Fontos, hogy a páva nem azonos a fogoly madárral, azonban a *páva* szó összetartozik a *fogoly fogo-* szótövével. A hagyományok szerint Hunyadi Mátyás pávát tartott az udvarában, kedvenc madara volt. A pávatoll rajta pávaszemmel a nemesség jelképe. Indiában a Krisna vallásalapító fejdísze is.

3.64. Kāšγ. ***aš*** 'étel' ~ magy. ***eszik***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *a-*: abszolút szótő + *-š:* képző.

Idetartozik a csuv. ***aš*** 'hús', ÓT., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz. *azuk* 'élelmiszer, takarmány', csag. *ašlyg* 'szem, gabona, gabonamag', gabona kenyér', MK., ujg., kirg., nog., oszm. (régi) *aš*, kazak, nog., hak. *as*, balk. *aš-maš 'é*tel', türkm., k.kalp., nog. *azyk, jak. ysyk '*étel, táplálék, gyümölcs, termék', üzb. *oš '*forró étel, termés', ojr. *aš* 'étel, ennivaló, gabona kalászban, magban, vetések', hak. *as* 'mag', tat. a*šlyk,* kirg. *aštyk* 'gabonafélék', ujg. a*špez,* kazak, hak. *aspaz,* üzb. *ošpaz* 'szakács', kirg., tat., bask. *aša '*enni', perzsa *aš* 'leves, étel' (JEGOROV 1964) < csuv. *a-:* abszolút szótő + *-š:* képző, ÓT., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz. *a-* + *-zuk,* csag. *aš-:* relatív szótő (< *a-:* abszolút szótő + *-š:* képző) + *-lyg:* képző, MK., ujg., kirg., nog., oszm. (régi) *a-* + *-š*, kazak, nog., hak. *a-* + *-s*, balk. (*a-* + *-š) + (ma-* + *-š),* türkm., k.kalp., nog. *a-* + *-zyk,* jak. *y-* + *-syk,* üzb. *o-* + *-š,* ojr. *a-* + *-š,* hak. *a-* + *-s,* tat. *aš-:* relatív szótő (< *a-*: abszolút szótő + *-š:* képző) + *-lyk:* képző, kirg. *aš-*: relatív szótő + *-tyk:* képző, ujg. *aš-*: relatív szótő + *-pez,* kazak, hak. *as-:* relatív szótő + *-paz,* üzb. *oš-:* relatív szótő + *-paz* 'szakács', kirg., tat., bask. *a-:* abszolút szótő + *-ša:* képző, perzsa *a-* + *-š.*

Rokona a magy. ***eszik*** '(táplálkozás végett) valamit a szájába vesz, rendszerint megrág, lenyel'. Ősi örökség a finnugor korból. Vö.: vog. *tī, tēγ,* osztj. *lì, in-*, zürj. *śoini '*eszik', votj. *śini, śiini* 'eszik, megesz, elemészt, tönkretesz, elpusztít', mdE. *śevems,* mdM. *śivems* 'elfogyaszt, megesz', fi. *syöde* 'eszik', észt *sööma* 'eszik, étkezik' (TESz) < magy. *e-*: abszolút szótő + *-szik*: képző, zürj. *śoi-* + *-ni:* főnévi igenév képző, votj. *śi-* + *-ni:* főnévi igenév képző, *śii-* + *-ni:* főnévi igenév képző.

A magyar szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból. A szócikk írója több lépésben is tévedett. Nem vette figyelembe az idetartozó magyar alakváltozatokat és a török nyelvi alakokat. A magy. *eszik* eredetileg igenévszó volt, így idetartozik a magy. *étek* < *é-*: abszolút szótő + *-tek*: képző. Olykor a képzőnek csak a kezdő mássalhangzója használatos, vö.: *étvágy* < *ét:* relatív szótő *(é-:* abszolút szótő + *-t*: képző) + *vágy*, máskor a képző mássalhangzó + magánhangzóból áll, vö.: *éte-* (< *é-:* abszolút szótő + *-te:* képző) + *-l*: képző.

Idetartozik a magy. ***hús*** 'állati szervezet izma, amely emberi táplálkozásra alkalmas, a gyümölcs ehető része'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *hú-*: abszolút szótő + *-s*: képző.

A magy. nyj. ***pecsi*** 'hús'[65]. < *pe-:* abszolút szótő + *-csi:* képző.

Rokon az or. ***pišča*** 'étel', amely a török adathoz képest tartalmaz kezdő mássalhangzót is. < *pi-:* abszolút szótő + *-šča:* képző.

Az or. ***m'aso*** azért is fontos adat, mert az előzménye **menso* (< *men*: abszolút szótő + *-so*: képző) lehetett. Ez pedig őrzi az abszolút szótő teljesebb alakját, amely eredeti tVt alak fejleménye lehet. A magy. *étek* pedig arra utal, hogy a tVt még teljesebb alakja tVtVk lehetett. A finnugorba sorolt nyelvek adatainak a szókezdő mássalhangzói *t-* fejleményei.

Az or. ***m'aso*** 'hús', közszláv eredetű, vö.: óind. *māmsám*, litv. *mésá* 'hús', lett *miesa* 'test-1, gót *minz,* ópor. *mensa.* (SIS) < or. *m'a-*: abszolút szótő + *-so*: képző, óind. *mām-* + *-sám*, litv. *mé-* + *-sá,* lett *mie-* + *-sa,* gót *min-* + *-z,* ópor. *men-* + *-sa.*

Az or. ***pir*** 'lakoma' is a szócsaládba tartozik.

Rokon az or. ***pita*** 'kenyér' < or. *pi-* + *-ta,* or. ***pitat'*** 'táplálni' < *pita-* + *-t':* főnévi igenév képző töve, or. ***jeda*** 'étel, ennivaló' < *je-*: abszolút szótő + *-da*: képző, továbbá az or. ***jest'*** 'enni' < **edti* < *ed-*: relatív szótő + *-ti:* főnévi igenév képző. .

Idekapcsolódik az ÓT. ***abak*** 'kenyér (a gyerekek hívják így)' < *a-* + *-bak,* a csuv. *apat* 'étek, étel', magy. *popa* 'kenyér, étel' < *po-* + *-pa.*

Eleinknél elsőként a víz volt az, ami evésre, ivásra szolgált. Következésképp, a *víz*, az *eszik, iszik* összetartozó szavak. Idővel az állat pecsenyéje, húsa s a gyümölcs húsos része is ugyanezt a megnevezést kapta meg. Tovább menve, minthogy a víz az élet forrása, hozzá hasonló, vele azonos funkciójú a mag, táplálék is egyben, természetes, hogy a magvak, gabona és a kenyér is viseli ugyanezt a megnevezést. Következésképp, a fenti szavak relatív tövei összetartoznak, amelyek abszolút szótőből és képzőből állnak. Így az abszolút szótövek egymással s a képzők is egymással rokonok. A magyarban és a török, mongol nyelvekben közös gyökerűek a szavak, a szláv nyelvekben pedig ebből a gyökérből való átvételek. Ez a gyökér pedig a szkíta-hún nyelvekben és az ősmagyarban megtalálható.

3.65. Kāšγ. ***jum-*** 'becsukni a szemet' ~ magy. ***csuk***.

Etimológiailag a Kāšγ. ***jum-*** 'becsukni a szemet' szóhoz képest a *k-* kezdetű magy. *huny, kum* 'alszik' másik szó, amelynek alapul olyan 'tető, fedő' jelentésű szó szolgált, amely a magyarban megvan *kobak, kúp* formában. Idetartozik a csuv. *xupă* és más török párhuzama.

A Kāšγ. ***jum-*** eredetileg nem *k-*, hanem *t-* szókezdőjű volt, a *j-* ez esetben *t-* fejlemény. Rokona a magy. ***csuk,*** amely a TESz szerint '(valakit valahova) bezár, (ajtót) berekeszt, magához szorít'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség az uráli korból, vö.: szam. jur. *takkalt'ś* 'elrejt, eldug', jeny. *tekādo* 'elbújik', szelk. *čagažap* 'becsuk, elzár', kam. *taktelam* 'zár, becsuk', *takte·* 'rekesz'. (TESz)

A magyar szó uráli eredete nem igazolt, azonban a szavak tVk, tVg tövei idetartoznak. Rokon a magy. ***dug*** is, amely a TESz-ben ’valamibe, valaminek a belsejébe tesz, rejt, titokban ad, (állatot) töm’. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *tunkea* ’nyom, benyom, nyomul, hatol’, észt *tungima*

[65] Megjegyezzük, hogy a *pecsenyének* való hús azt jelenti, hogy sültnek való hús, ezért a *pecsenye* töve a szláv *pekti* 'sütni' szó tövéből való. A szó a szlávban átvétel a szkíta, hun nyelvekből.

’ua-’ (TESz) < magy. *dug,* észt *tungi-*: szótő + *-ma*[66]*:* főnévi igenév képző.

Lényeges, hogy a magy. *csuk* végső *-k*-ja előtt volt még egy *-t-* eredetű mássalhangzó, amelyet *-m* formában őriz a Kāšγ. *jum-* forma.

Alakváltozatuk a magy. ***szundít, szundikál*** 'alszik' *szun-* töve. A szó a TESz szerint bizonytalan eredetű szócsalád. (TESz) < *szun-:* szótő + *-dít:* képző, *szun-* : szótő + *-dikál:* képző.

Ld. még: magy. ***szenderedik, szenderít, szendereg*** stb. 'alszik'. Ismeretlen eredetű szócsalád. (TESz) < *szen-* + *-deredik, szen-* + *-derít, szen-* + *-dereg,* A *szen-* szótő összetartozik az *an* 'lent lévő' szóval, amelynek alakváltozata a magy. *al-* 'alsó', ezen keresztül az *alszik al-* tövéhez kötődik, továbbá a magy. *bel-* 'alszik igéhez'.

Idetartozik az or. ***son*** 'álom'. Ld. még or. ***spat′*** 'aludni', < *spa-*: relatív szótő + *-t′*: főnévi igenév képző.

3.66. Kāšγ. ***kan bilā*** 'vérrel' ~ magy. ***-val, -vel***.

A szószerkezet első tagja (*kan*) 'vér' jelentésű főnév, a második tagja *bilā* pedig nem más, mint képzett számnév: ***bilā*** < *bi* < *bir 'egy'* + *-lā:* képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó'. Eredeti jelentése 'együtt', idővel a magy. *-val, -vel*[67] határozóraggá alakult.

Kétségtelen, hogy a jelen akadémiai tanítás szerint a grammatikai morfémáknak, így a határozóragoknak a megismerése is nehézségekbe ütközik. Az világos, hogy vannak egyelemű vagy elsődleges (primer) ragok és vannak többelemű, összetett ragok. Az is bizonyos, hogy a *–val/-vel* ez utóbbiak közé tartozik. Megismerésének a feltétele pedig a primer ragok ismerete. A helyzet azonban úgy áll, hogy „Elsődleges ragjaink eredetéről nem sokat tudunk. Valószínűleg önálló szavakból, talán mutató névmásokból agglutinálódtak raggá.” (BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967:403)

A ragos alakulatok közül, pl. a *vele* címszóról a következőket olvashatjuk a TESz-ben: „Megszilárdult ragos alakulat. Szóvégi *–e, -m, -d* stb. eleme birtokos személyrag. Alapszavának, a *vel*-nek eredete, alaktani felépítése vitatott. – 1. Az alapszó maga is megszilárdult ragos alakulat: az *–l* ablativusraggal jött létre. Önállóan ki nem mutatható *ve-* előrésze valószínűleg ősi örökség a finnugor (esetleg az uráli) korból…” Példaként ’erő, ízület’ jelentésű szavakat hoz. „2. A határozószó alapja az *–l* ablatívusrag….”

Ami az elsődleges ragokat illeti, a megértésükhöz a földrajzi névi kutatások vezettek el, az igazoláshoz pedig nagyban hozzájárultak az altájiba, az uráliba és az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt nyelvek, köztük elsősorban a szláv nyelvek, valamint a német és az angol bevonása a vizsgálatokba.

A magyar *velem, veled, vele* párhuzamai Kāšgarī-nál előfordulnak, vö.:

Kāšgarī:

manik birlā ’velem’ < *manik* < *mani* ⟵ vö.: *man* ’én’
+ *-k:* Tárgyeset ragja
+ *birlā* ’együtt’ ⟵ tör. *bir* ’egy’
+ *-lā:* képző ’valamivel való ellátottság’

[66] A *-ma* főnévi igenév képzőnek rokona a törökségben széles körben használatos *-mak* főnévi igenév képző.
[67] Vö.: CZEGLÉDI -val, vel.

< *-lak* < *-δak* < *-tak*

Ld, még: *bilā* ’együtt’ ⟵ *bi* vö.: *bir*
+ *-lä:* képző ’valamivel való ellátottság’

csuvas: *pĕrle* ’együtt’ ⟵ csuv. *pĕr* ’egy’
+ *-le:* képző ’valamivel való ellátottság’

-pala ⟵ *-pa* vö.: ’egy’
+ *-la:* képző ’valamivel való ellátottság’

-pele ⟵ *-pe* vö.: ’egy’
+ *-le:* képző ’valamivel való ellátottság’

ótörök: *birlä* ’együtt’ ⟵ ÓT. *bir* ’egy’
+ *-lä:* képző ’valamivel való ellátottság’

bilä ’együtt’ ⟵ *bi* vö.: *bir*
+ *-lä:* képző ’valamivel való ellátottság’

oszmán: *bile* ’együtt’ ⟵ *bi* vö.: *bir*
+ *-le:* képző ’valamivel való ellátottság’

ujgur: *bille* ’együtt’ ⟵ *bil* vö.: *bir*
+ *-le:* képző ’valamivel való ellátottság’

magyar: *-val* ⟵ *va*: vö. ’egy’
+ *-l*: képző ’valamivel való ellátottság’

-vel ⟵ *ve*: vö. ’egy’
+ *-l*: képző ’valamivel való ellátottság’

Az indoeurópaiba sorolt Nyugat-Európában beszélt nyelvek is ismerik a megfelelőket, pl.:

angol: *with* ’-val/-vel’ ⟵ *wi* vö.: ’egy’
+ *-th:* vö.: tör. < *-δak* < *-tak*

német: *mit* ’-val/-vel’ ⟵ *mi* vö.: ’egy’
+ *- t:* vö.: tör. < *-tak*

A képzőből az angol már csak a kezdő mássalhangzót őrzi, mégpedig a *th*-t, amely ejtése szerint interdentális zöngés spiráns (*δ*-), az a hang, amelynek az egyik közvetlen fejleménye az *l*- szerepel a magyar és a török nyelvek adataiban. A németben a képző kezdő mássalhangzójaként *t*- szerepel, amely az eredeti, kiinduló mássalhangzó.

Kāšgarī könyvében sok olyan szókapcsolat található, amelynek az egyik tagja a *bilā,* pl.:

arŋāk bilā ’újj-jal’ < *arŋāk* ’ujj’ vö.: oszm. *parmak* ’ujj’
+ *bilā* ’együtt, -val, -vel’ ⟵ *bi* < *bir* ’egy’
+ *-lā*: képző ’valamivel való ellátottság’

A magyarban ezzel szemben *újj-jal,* azaz *ujj-val* használatos. Az *ujjval* típusú változat ma már csak nyelvjárási szinten - vö.: csángó nyelvjárás – ismert. Sok esetben hasonulás is történt, a *–val/-vel v*-je hasonult az előző szó - amelyhez csatlakozik – végső mássalhangzójához, amelyet szóban és írásban egyaránt jelez a nyelvhasználat, ráadásul a ragot egybe ejtjük és írjuk azzal a szóval, amelyikre vonatkozik.

A *–val/-vel* eszköz- és társhatározó rag ragos alakulatai közül a magyar *velem, veled, vele, velünk, veletek, velük* illetve idegen nyelvi megfelelőinek a vizsgálata igen tanulságos. A *velem* szerkezeti felépítése:

magyar: *velem* < *vele* ⟵ vö.: magy. *–vel*: társhatározó rag
+ *-m*: személyrag E/1. vö.: Kašγ. *man* ’én’ személyes névmás.

A törökségben a személyes névmás még sok esetben nem alakult át személyraggá, s a személyes névmás teljes alakját használják, pl.:
man barmās man 'én nem megyek' < *man* ⟵ *man* 'én'
+ *barmās* ⟵ *bar* 'megy'
vö.: csuvas *pyr* 'menni, utazni'
magyar *pire* 'gyere' (állathívogató) ⟵ *pir*
+ *-e:* felszólító mód jele
+ *- mās* 'nem'
+ *man* 'én'

Ugyancsak a személyes névmást használják, pl. az angolban, a németben és a szláv nyelvekben, köztük az oroszban. Az angolnak és a németnek az a sajátossága, hogy a személyes névmást tárgyesetbe teszi ugyanúgy, mint a török, bár ez utóbbinál más a szórend. Más szóval, az angol és a német szórendje megegyezik a magyaréval, azonban az angol és a német esetében a személyes névmás nem alakult át személyraggá. Vö.:
angol: *with me* 'velem' ⟵ *with* '-val, -vel'
+ *me:* ld. 'én' Tárgy esete.
német: *mit mir* 'velem' ⟵ *mit* '-val, -vel'
+ *mir*: tövében a *mi* 'én'

Az oroszban némileg más a helyzet, mert a '–val/-vel', azaz 'együtt' jelentésben az orosz a *so (co)* 'összes, egész' jelentésű szót használja, ráadásul elöljárószóként, amely összetartozik az 'egy' jelentéssel, azonban nem tartalmaz 'valamivel való ellátottság' képzőt. Ugyanakkor a szókapcsolatban a sorrend megegyezik a magyarral, az angollal és a némettel. Vö.:
orosz: *со мной* 'velem'
so mnoj ⟵ *so* '-val/-vel', ld. még 'összes, egész' *sej, sego* stb.
+ *mnoj* < *mn* ⟵ vö.: tör. *man* 'én'
+ *–oj:* Eszközhatározó eset ragja

A török *man* 'én' eredeti jelentése 'mag', összetartozik a magyar *maga* névmással. Igy lehet a magy. *velem* szinonímája a *magammal.* Ugyanakkor a *magammal* szó felépítésének rendje megegyezik a törökével, vö.:
magammal ⟵ *magam* < *maga*
+ *-m:* személyrag E/1.
+ *-mal* < *-val (-v* > *-m* hasonulás történt)

A magyarban a nyomatékosság kedvéért használatos a *velem együtt* forma, ahol *–val/-vel* értelemben az *együtt* szó szerepel.
Ami a *velem* szót - az eszköz- és társhatározó rag ragos alakulatát - illeti, a TESz tévedett. Az alapszónak, a *–val/-vel*-nek az *–l*-je nem lehet ablativusz rag. Az előrésze a *ve-* pedig nem lehet ősi örökség sem a finnugor, sem az uráli korból. Az 'erő, izület' jelentésű szavakhoz sincs semmi köze.

A grammatikai morfémák egy része – esetünkben a *–val/-vel* önmagában is képzett szó, ezért nem primer toldalék - részint olyan önálló szavakból agglutinálódhattak raggá, amelyek maguk is lehetnek abszolút és relatív szótövek, s hogy melyek ezek az önálló szavak, a földrajzi névi kutatásokból megtudhatjuk.

A fent szereplő *–m* birtokos személyjel eredete azonos a személyragéval, olyan személyes

névmási eredetű, amely névmásnak a kapcsolatai az ázsiai gyökerekig, a szkíta-hun nyelvekig vezetnek. A német és az angol egyezéseknek is az ázsiai gyökérből való származás a magyarázata.

A *–vel* határozórag *ve-* része valóban nem mutatható ki önállóan, mert a hangalaki változás ez esetben a szónak nem a különálló életében történt. A finnugor kori esetleg az uráli kori eredeztetés feltételezése többszörösen megalapozatlan ugyanúgy, mint az 'erő és az ízület' jelentésű szavaknak a határozórag alapjaként való feltételezése. A megoldáshoz másik út vezet.

Számunkra különösen fontos a magyar nyelv régi, valós kapcsolatainak a megismerése, amelyhez – s ezt a fentiek is igazolják - a földrajzi nevek és több nyelv együttes vizsgálata segít hozzá. Ennek fényében a magyar *velem* és társai olyan ragos alakulatok, amelyeknek alapjául a magyar *–vel* társhatározó rag szolgált s hozzá a személyes névmási eredetű személyrag *m-* járult. A törökségben a 'velem' jelentésű kifejezésnek a szerkezete részben megegyezik a magyar *magammal* szó szerkezetével, eltér azonban a magyar *velem* szerkezetétől. Meg kell jegyezni, hogy a tárgyeset feltételezése (vö.: Kāšgarī) – miután más szavak esetében nem használnak tárgyeset ragot – nem szükségszerű, mert a *manik* lehet a *man* régibb, teljesebb formája is, amelyet a ragozott alakok is igazolnak. Más szavak esetében ismert a magyarral egyező szerkezet is.

Ami a részleteket, a kifejezést felépítő elemeket illeti, az 'én' jelentésű szavak valamennyi említett nyelvben közös gyökerűek. A *–val/-vel* eredeti jelentése pedig 'együtt', amely az 'egy' számnév és a 'valamivel való ellátottság' jelentésű képző valamely alakváltozatának összetételéből áll. Figyelemre méltó, hogy a magyar *–val /-vel* hangtanilag a csuvas *–pala / -pele* változathoz áll legközelebb. Ez azt is jelenti, hogy hangtani oldalról a szókezdőt illetően az előzmény olyan közös gyökerű *w-*, amelyből egyik irányban *v-,* a másik irányban *b-* lett. A csuvasban a *p-* keletkezhetett a *b-* zöngétlenedésével is. Bár az ótörök és Kāšgarī nyelve nem használja mindkét – veláris és palatális – hangrendű formát, de ismeri az *–r-*t tartalmazó (vö.: *birla, birle)* és az *-r-* nélküli alakot is (vö.: *bila, bile*). Kāšgarī a hosszú *–ā* (vö.: *bilā)* magánhangzóval azt is jelzi, hogy a képző egy teljesebb alakból egyszerűsödött a használat során, vö.: *-l < -lā < -lak / -lan < -lank.* Továbbmenve, a magyar nyelv őrzi a grammatikai morfémának az eredeti szókezdőjét, a *t-*t is az *együtt* szóban: *-l < -δ < -t.* Az *–l* közvetlen előzménye olyan interdentális zöngés spiráns, amely a *t-*ből keletkezhetett akár a zöngés *–d-*n keresztül, vö.: ko. *din* 'valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel ellátott' jelentésű toldalék; de keletkezhetett akár olyan fél zöngés *D-*ből is, amely a csuvasban ma is használatos.

A fenti adatok az eddigiektől eltérően láttatják velünk a szótöveket, beleértve az abszolút és a relatív szótöveket, a toldalékok szerkezeti felépítését, eredetét és a nyelvi kapcsolatokat. Arról is szólnak, hogy a primer ragok eredete megismerhető s ha a kutatás jó irányban halad, egyre többet megtudhatunk róluk. Sajnos, a jelen elfogadott akadémiai tanítás valóban nem sokat tud az elsődleges ragjaink eredetéről. A TESz álláspontja rendre elfogadhatatlan. Nemcsak valószínűleg, hanem bizonyosan önálló szavakból keletkeztek. Az a feltevés, hogy mutató névmásokból agglutinálódtak raggá, nem állja meg a helyét.

A földrajzi nevekhez pedig mindezeknek közük van egyrészt azért, mert ott is előfordulnak a fenti morfémák. A kommunikáció nyelvészeti aspektusait egy nyelvben alapvetően határozzák meg az adott nyelvet használó népnek a valósághoz, a természethez fűződő kapcsolatai, az ember és a természet viszonyáról szóló gondolkodásmódja. Ez a gondolkodásmód pedig arra épül, hogy az ember életében a vízforrás alapvetően meghatározó. A helyek elnevezéseiben rendszerint előfordul a forrás neve. Értelmezésük szerint a vízforrás nemcsak a folyónak, hanem egyben az életnek a forrása, ugyanilyen a mag, a mony, a szem stb., sőt az anya s ez mind jelenti az egyet, az elsőt, a teljeset, az egészet s alapul szolgált számos elnevezésnek valamilyen hasonlóság alapján. Ugyanakkor a grammatikai morfémáknak is az alapja.

3.67. Kāšγ. ***jī-*** 'enni' ~ magy. ***eszik***.

Rokona a magy. ***eszik, étek***, az or. ***jes***-, stb., ld. Kāšγ. ***aš*** 'étel'. A Kāšγ. *jī*-abszolút szótővel közeli kapcsolatban van az or. *je*- abszolút szótő, amely átvétel. Idetartozik a magy. *e*- abszolút szótő is, a szálak azonban a velünk közös gyökerű ősökhöz vezetnek, a szkítákhoz és a hunokhoz.

3.68. Kāšγ. ***kūl kubukī '***tenger habja' ~ magy. ***habja***.

Az első taggal a ***kūl*** 'tenger' szóval összetartozik a csuv. ***külĕ***[68] 'tó', bask., tat. *kül,* üzb. *kul*, ujg., azerb., türkm., kum., karacs., kirg., kazak, k.kalp., nog., alt., hak. *köl,* tuv. *xöl,* jak. *küöl,* oszm. *göl* 'tó'. (JEGOROV 1964)

A második tag rokona a magy. *habja* birtokos személyjellel ellátott szó.

A Kāšγ. ***kūl kubukī*** szókapcsolat második tagja a *kubuk*- (< *ku*-: abszolút szótő + *-buk*): relatív szótő + *-ī:* birtokos személyjel E/3. A *kubuk* rokona a magy. ***hab*** 'hullám, hullámverés, tajtékkő, apró buborékokból álló, laza szerkezetű anyag, tajték'. A TESz szerint ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *kop, kump*, osztj. *kump* 'hullám', zürj. *gibavni* 'úszik, lubickol, játszik (a hal, miközben a vizen kis hullámok keletkeznek)', mdE. *kopildi*- 'hullámzik, hullámszerűen mozog, ing, tekergődzik', fi. *kommuta* 'bugyog, kibuggyan, hullámzik, felbugyog (forrás), tajtékzik, fő, forr, dagad, bugyborékol', észt *kummuma* 'gyűlik, gyarapodik, gyülemlik', szam. *xampa* 'hullám', jeny. *kaba*, tavgi *koŋfu,* szelk. *komb, kuumb* 'hullám'. (TESz) < magy. *ha*-: abszolút szótő + *-b*: képző, vog. *ko*- + *-p*, *kum*- + *-p,* osztj. *kum*- + *-p,* zürj. *gibav*-: (< *gi*-: abszolút szótő + *-bav*: képző) relatív szótő + *-ni*: főnévi igenév képző, mdE. *kopi*-: (< *ko*-: abszolút szótő + *-pi:* képző) relatív szótő + *-ldi:* képző, fi. *kommu*-: (*kom*: abszolút szótő + *-mu*: képző) relatív szótő + *-ta*: főnévi igenév képző, észt *kummu*- (*kum*- + *-mu*-) + *-ma,* szam. *xam*-: abszolút szótő + *-pa*: jképző, jeny. *ka-:* abszolút szótő + *-ba*: képző, tavgi *koŋ*- + *-fu*, szelk. *kom*- + *-b, kuum*- + *-b*.

A magy. ***hab*** és a Kāšγ. ***kubuk*** 'hab' párhuzama megvan a többi török nyelvben is, vö.: csuv. ***kăpăk*** 'hab', ÓT., Zamahš., azerb., türkm., oszm., gag. *köpük,* kirg., alt., ojr. *köbük*, ujg., tuv. *kövük,* kazak, nog., hak. *köbik*, k.kalp. *kobik*, üzb. *küpik* (dial. *küpük*), bask., tat. *kübek*, kum. *geb'uk*, s.ujg. *kevük* 'hab'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kă-:* abszolút szótő + *-păk:* képző, ÓT., Zamahš., azerb., türkm., oszm., gag. *kö*- + *-pük,* kirg., alt., ojr. *kö*- + *-bük*, ujg., tuv. *kö*- + *-vük*, kazak, nog., hak. *kö*- + *-bik,* k.kalp. *ko*- + *-bik,* üzb. *kü*- + *-pik* (dial. *kü*- + *-pük*), bask., tat. *kü*- + *-bek,* kum. *ge*- + *-b'uk,* s.ujg. *ke*- + *-vük.*

Idetartozik a magy. ***köp*** 'szájából nyálat lök ki, mond, kimond, stb.'. Hangutánzó eredetű igenévszó. (TESz) < magy. *kö*-: abszolút szótő + *-p*: képző.

A TESz-ben a szócikk írója nem ismerte fel a *hab* főnév és a *köp*- ige kapcsolatát, továbbá nem vette be a vizsgálatok sorába a török nyelvi adatokat. Következésképp helytelen, nem igazolt a magyar *hab* szó uráli eredetű magyarázata.

3.69. Kāšγ. ***tīm*** 'bőr, amely borral van megtöltve' ~ magy. ***timár***.

A Kāšγ. ***tīm*** megvan képzett alakban is, vö.: Kāšγ. ***tīmžī*** 'borkereskedő' < *tīm-:* relatív szótő (< *tī*-: abszolút szótő + *-m*: képző) + *-žī:* foglalkozásnév képző.

Rokonuk a csuv. ***tum, tumtir '***öltözet', ***tumlan*** 'öltözködni', ÓT. *ton* 'öltözet, suba', MK. *ton,*

[68] Vö.: mong. *gol* 'folyó, patak'.

üzb. *tun,* türkm. *don* 'köpeny', AFT. *ton* 'ruha', alt. *ton* 'felső ruha, suba, kaftán', *tona* 'felölteni', *tonan* 'öltözködni', tuv., hakasz, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. *ton,* tat., bask. *tun* 'suba', csuv. *tir* 'bőr'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-m:* képző*, tum*: relatív szótő (az összetett szó előtagja) + *tir*: relatív szótő (az összetett szó utótagja)*, tum-* relatív szótő + *-lan*: képző, ÓT. *to-:* abszolút szótő + *-n:* képző, MK. *ton,* üzb. *tun,* türkm. *don* 'köpeny', AFT. *ton* 'ruha', alt. *ton* 'felső ruha, suba, kaftán', *tona* 'felölteni', *tonan* 'öltözködni', tuv., hakasz, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. *ton,* tat., bask. *tun* 'suba', csuv. *tir*

Kāšγ. ***tīm,*** csuv. ***tum*** szavaknak alakváltozata a csuv. ***takmak*** 'bőrtáska, vö.: mari *takma* 'ua.' (JEGOROV 1964) < csuv. *tak*: abszolút szótő + *-mak*: 1. abszolút szótő 2. képző. Ez esetben nehéz eldönteni, hogy ikerszóval van dolgunk, vagy az utótag már képző minőségben használatos. Az bizonyos, hogy a második elemnek (*mak*) a szókezdője (*m-*) maradt fenn a csuv. *tum* (< *tu-*: abszolút szótő + *-m*: képző) és társaiban képzőként.

A magy. ***tömlő*** 'bőrből vagy más hajlékony, vízhatlan anyagból való hosszúkás tartály folyadék tárolására, hangszer fújtató része, felfuvalkodott ember, élőlény szervezetében lévő üreges képződmény, juhásztarisznyául szolgáló hosszúkás bőrtok, állat odúja, folyékony vagy gáznemű anyagok vezetésére szolgáló, rugalmas cső, öntözőcső'. Származékszó, főnevesült folyamatos melléknévi igenév, az *-l-* analógiásan került be a szóba. (TESz) < *töm-:* relatív szótő + *-lő:* képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó'.

A magyar *tömlő* valóban származékszó s a relatív szótő (*töm*) a Kāšγ. ***tīm*** szóval tartozik össze. A szó második eleme (*-lő*) képző s nem lehet az *-l-* analógiásan beépült mássalhangzó, de nem lehet a szó maradéka a **tömő* mint melléknévi igenév sem. Nem *-ő*, hanem *-lő* a képző.

Idetartozik a magy. ***timár*** 'bőrrel foglalkozó iparos, varga, szíjgyártó, bőrcserző mester'. Valószínűleg jövevényszó, vö.: újgör. *τομάρι* 'finom, kikészített bőr', ol. *tomar, tomara* 'finom bőr stb.' (TESz). szótöve a *timá-* s az *-r* foglalkozásnév képző, amely más szavakban is ismert, vö.: *tanár* stb.

Idetartozik a magy. ***bunda*** *bun-* relatív szótöve, a *-da* képző pedig 'valamivel ellátott' képző. A *bunda* jelentése tehát 'bőrrel ellátott'. A szó a TESz szerint: magy. ***bunda*** 'prémkabát, ruhadarab, állatbunda'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *bun-*: relatív szótő + *-da*: képző.

Látható, hogy a szó ismert több európai nyelvben is. A szó relatív töve (csuv. *takmak,* ÓT. *ton* MK. *ton,* üzb. *tun,* türkm. *don,* AFT. *ton,* alt. *ton,* tuv., hakasz, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. *ton,* tat., bask. *tun,* csuv. *tir,* magy. t*öm-, timá-, bun-)* összetartozik a Kāšγ. *tīm* szavával. A képzők pedig vagy foglalkozásnév képzők (vö.: Kāšγ. *-žī,* magy. *-r*) vagy pedig 'valamivel ellátott' jelentésű névszó képzők (vö.: magy. *-lő, -da*) olykor denominális verbum képzők (vö.: csuv *-lan,* alt. *-n*) szintén keleti eredetűek.

A foglalkozásnév képzőknek ugyanaz a *-t* a végső eredete, mint a magy. -cs, -s, -sz[69] foglalkozásnév képző változatoknak és a török megfelelőiknek.

Megjegyezzük, hogy a csuv. *tumtir* utótagja a magy. ***bőr*** szóval tartozhat össze, ld. még magy. ***bagaria.***

Eleink szemében az ***emlő*** is 'bőrzacskó'. Ebből a szempontból nemcsak jelentéstanilag, hanem hangtanilag és szerkezetileg is idetartozik.

---

[69] Vö.: sz*űcs, takács, kecskés, juhász, tehenész,* stb.

3.70. Kāšγ. ***kūm*** 'teherhordó nyereg a tevén' ~ magy. ***kúp***.

A nyereg alakja olyan, mint egy fordított kúp. Ugyanakkor a nyeregnek a kápája kúphoz hasonlóan kiálló rész. Mind a kúp, mind a kápa közös gyökerű a Kāšγ. ***kūm*** 'teherhordó nyereg a tevén' szóval.

Minthogy a hullám sem más, mint két ív, azaz kúp - egy felfelé dudorodó és egy lefelé mélyülő - egységéből áll, természetes, hogy rokon a Kāšγ. ***kūm*** 'hullám' is, amelynek szerkezeti felépítése: *kū-:* abszolút szótő + *-m:* képző.

A Kāšγ. ***kūm*** 'hullám' alakváltozata a Kāšγ. ***kubuk*** 'hab, hullám' szó és a magy. ***hab*** valamint társai. Tudvalevő, hogy a hullám két félkörből áll, egy lefele mélyülő és egy felfelé domborodó egymás utáni ív együttese. A nyereg sem más, mint egy mélyedés, amely igazodik az állat enyhén lefelé ívelő, árok szerű gerincéhez. A *kūm* a *k-* kezdetű, a magy. *nyereg* pedig a *t-* kezdetű ugyanilyen jelentésű szó változata.

3.71. Kāšγ. ***būk*** 'mérges pók' ~ magy. ***pók***.

Rokona a magy. ***pók*** a TESz szerint 'egy fajta ízelt lábú állat, amely hálót sző, kőrisbogár, egy fajta rovar, amely nagyon sebesen tud futni a víz színén, molnárpoloska, a szeg feje, ínpók, egy fajta kínzóeszköz, egy fajta halászháló, legelőkön, a fűben élő mérges rovar, amelytől a marha döglik, egy fajta halászháló, ághegyháló, katonai rangjelzés, csillag, szalmából font, méhkas alakú tartóedény, alak, pasas, stb. Szláv eredetű, vö.: blg. *pájak*, szb-hv. *paūk*, szln. *pájek*, szlk. *pavúk,* or. *pauk* 'pók'. (TESz) < magy. *pók*, blg. *pá-:* abszolút szótő + *-jak:* képző, szb-hv. *pa-* + *-ūk*, szln. *pá-* + *-jek*, szlk. *pa-* + *-vúk,* or. *pa-* + *-uk.*

A szó belseji hosszú magánhangzó (vö.: Kāšγ. *būk,* magy. *pók*) előzménye diftongus (or. *pauk*), még korábban triftongus (blg. *pájak*) volt. Eredetileg abszolút szótő és képző a szerkezeti felépítése, ez pedig azt is jelenti, hogy az elemek több hangból épültek fel.

3.72. Kāšγ. ***kūk*** 'folt a női arcon (vagy máshol), kis folt' ~ magy. *kúp*.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kū-:* abszolút szótő + *-k* (a képzőnek nem a szókezdő mássalhangzója). A Kāšγ. ***kūk*** korábbi teljesebb alakja *kVwVk lehetett.

A szó rokona lehet a magy. *kúp, kupak, kobak s*zavaknak (< *kú-*: abszolút szótő + *-p:* képző, *ku-* + *-pak, ko-* + *-bak)*. A folt az alakjáról kapta az elnevezést.

3.73. Kāšγ. ***Xitaj tilī*** 'Sīn nyelv', 'Kína nyelve' ~ magy. ***nyelve***.

Szerkezeti felépítése: első tag: *Xitaj* 'Kína' + második tag: *tilī '*nyelve' (< *til-* 'nyelv' + *-ī:* birtokos személyjel E/3.)

A Kāšγ. ***tilī*** és a magy. ***nyelve*** tartoznak össze. A második tag *-ī* birtokos személyjeles, amely a magyarban is ismert nyelvjárási szinten, vö.: magy. *keze* (< *kéz-* + *-e:* birtokos személyjel), nyj. *kezi* (< *kéz* + *-i*: birtokos személyjel[70]).

A magy. ***nyelv*** rokona a Kāšγ. *til* 'nyelv' szónak. Kiterjedt kapcsolatuk nemcsak a finnugorba sorolt nyelvekből igazolható, ld.: Kāšγ. ***sāv '***közmondás' címszónál.

3.74. Kāšγ. ***kūl '***1. medence, víztartály, 2. tó' ~ magy. ***kút.***

[70] Eredete az E/3. személyű személyes névmás, vö.: nyj. *i* 'ő'.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kū-:* abszolút szótő: + *-l*: képző, magy. *kú-*: abszolút szótő + *-t:* képző.

A törökségben elterjedt szó, vö.: csuv. ***külĕ*** 'tó', bask., tat. *kül,* üzb. *kul,* ujg., azerb., türkm., karacs., kirg., kazak, k.kalp., nog., alt., hak. *köl*, tuv. *xöl,* jak. *küöl,* oszm. *göl* 'tó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kü-:* abszolút szótő + *-lĕ:* képző, bask., tat. *kü-* + *-l*, üzb. *ku-* + *-l,* ujg., azerb., türkm., karacs., kirg., kazak, k.kalp., nog., alt., hak. *kö-* + *-l*, tuv. *xö-* + *-l,* jak. *küö-* + *-l,* oszm. *gö-* + *l.*

Alakváltozata a magy. ***kút, kazán, horhó***. Eredetileg mindegyik a víz vájta medret, gödröt jelentette. A *kút* pedig olyan, mint a tó, vagyis állóvíz és egyfajta forrás. Ld. Kāšγ. ***kujug*** 'kút' ~ magy. ***kút;*** Kāšγ. ***kuŋragū*** 'kis harang' ~ magy. ***harang***;

A magy. ***horhó*** 'vízmosta mély út' szóval és a *Hortobágy* folyónév *Hor* előtagjával is rokon. A szónak hangtanilag is előzménye a magy. *kút (kú-:* abszolút szótő + *-t:* képző) 'forrás' szó, amelynek rokona a bask. *küδ (< kü-:* abszolút szótő + *-δ:* képző), *küδe (< kü-:* abszolút szótő + *-δe:* képző), *küz (< kü-:* abszolút szótő + *-z:* képző), *koδok (< ko-:* abszolút szótő + *-δok:* képző), *kotok (< ko-:* abszolút szótő + *-tok:* képző) 'kút, forrás'. Az alakváltozatok igazolják a *–t-* > *-δ-* > 1. *–r-*, 2. *–z-* változást. A képzőváltozatok (*-t, -tok, -δ, -δe, δok, -r, -z*) a hangtani és jelentésbeli összetartozás mellett arra is utalnak, hogy egyesek korábbi, teljesebb alakot, mások későbbi, rövidebb alakot őriznek. A bask. *küδläü* 'forrás' jelentésű szóban az *–l* és a *–läü* képzők egymásnak alakváltozatai, a baskír forma a teljesebb. A szónak a relatív töve (*küδ-*) pedig a fenti 'kút' szavakkal tartozik össze.

A tónak a legnagyobb jellemzője, hogy vízből és gödörből áll. A gödör pedig eleink szerint egyfajta mélyedés, olyan, mint a föld elágazása. Tovább menve, ahol valami elágazik, ott két szár stb. keletkezik. Ahol ez a két szár találkozik, ott van a kötés, a forrás helye. Természetes, hogy a szócsaládhoz tartozik a magy. *köt*, a *kút*, a *két, kettő* és a *kos* is. Ez utóbbi a két szarváról kapta a nevét. Vö.:

Az alakja miatt a szó nagy családjába tartozik a csuv. ***kül*** 'befogni', ÓT. *köl,* alt., szag., kojb., hak. *köl*, ujg., üzb., oszm. *koš,* üzb. *kuš*, k.kalp. *kos,* azerb., türkm. *goš,* jak. *kölüj* 'befogni, bekötni (ökröt, később lovat), vö.: tel. *kölkö* 'teherhordó, málhás állat', kirg. *kölük* 'dolgozó szarvasmarha', teherhordó szarvasmarha', kirg. *külük* 'versenyló', vö.: kirg. *koš* 'pár, páros, kettős', üzb. *koš*, k.kalp. *kos* 'pár', ujg. *koš* 'pár', ld. még. ujg., kirg., üzb., alt. *koš,* k.kalp. *kos* 'egyesíteni, összekötni, mong. *xöllöx* 'befogni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kü-:* abszolút szótő + *-l:* képző, ÓT. *kö-* + *-l,* alt., szag., kojb., hak. *kö-* + *-l*, ujg., üzb., oszm. *ko-* + *-š,* üzb. *ku-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *-s,* azerb., türkm. *go-* + *-š,* jak. *kö-* + *-lüj,* tel. *kö-* + *-lkö,* kirg. *kö-* + *-lük,* kirg. *kü-* + *-lük, k*irg. *ko-* + *-š,* üzb. *ko-* + *-š*, k.kalp. *ko-* + *-s,* ujg. *ko-* + *-š,* ujg., kirg., üzb., alt. *ko-* + *-š,* k.kalp. *ko-* + *s,* mong. *xöl-*: (*xö-*: abszolút szótő + *-l:* képző) relatív szótő + *-löx*: képző.

3.75. Kāšγ. ***kāg kūg*** 'liba gágogása' ~ magy. ***gá gá***.

Az adat szemlélteti, hogy a hangutánzó szavak az alapjai számos igének. Az első hangutánzó szavak pedig két elemből állnak, a második az elsőnek ismétlése változatlanul vagy némi változással. A szó rokona a magy. *gágog*.

A TESz szerint a magy. ***gágog*** hangutánzó eredetű. Vö.: votj. *gagākt,* md. *gagan*, lp. *gakket,* or. *gogotat'*. (TESz) A TESz szócikk írója ismét hibázik, mert nem mutatja be a török és más nyelvi adatokat.

Idetartozik a csuv. ***kakala, kakăltat*** 'gágogni' *kaka-* ill. *kakă-* töve, az or. ***gogotat'*** 'gágogni' ige

gogo- töve. A szó az oroszban átvétel.

3.76. Kāšγ. ***kūz*** 'liba' ~ vö. magy. ***gágog***.

Rokona a csuv. ***xur*** 'liba', MK. *kaz,* kirg., kazak, nog., oszm., kumük, tat., bask. *kaz,* ujg., azerb., türkm., k.kalp. *gaz,* üzb. *goz,* alt., ojr., tuv. *kas,* hakasz *xas,* jak. *xaas* 'liba', perzsa *kaz* 'liba' mong. *xur* 'fajdkakas, nyírfajd (tojó)'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-r:* képző, MK. *ka-* + *-z,* kirg., kazak, nog., oszm., kumük, tat., bask. *ka-* + *-z,* ujg., azerb., türkm., k.kalp. *ga-* + *-z,* üzb. *go-* + *-z,* alt., ojr., tuv. *ka-* + *-s,* hakasz *xa-* + *-s,* jak. *xaa-* + *-s* ',perzsa *ka-* + *-z,* mong. *xu-* + *-r.*

Idetartozik az or. ***gús'*** germ. *gans* 'liba' (SIS) < *gú-*: abszolút szótő + *-s'*: képző, germ. *gan-* + *-s*.

Olyan hangutánzó szó szolgálhatott alapul, amely összetartozik a magy. ***gágog*** igével.

3.77. Kāšγ. ***tajiz*** 'vár, erőd' ~ 1. magy. ***vár*** 2. magy. ***erőd***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *taji-*: relatív szótő (< *ta-*: abszolút szótő + *-ji*: képző) + *-z:* képző.

Elvileg a magy. ***vár*** összetartozhatna a Kāšγ. ***tajiz*** formával, vagy a *taji-*: relatív szótövével. Jelen tudásunk szerint az adatok ez utóbbit támogatják.

A Kāšγ. *taji-*: relatív szótő alakváltozata a csuv. ***tĕrev, tĕrek*** 'támaszték, erő, támaszpont, védőbástya, oltalom', *tĕreklĕ* 'támasztó, erős', Zamahš. *tirek,* azerb. *direk,* oszm. *sirek* 'oszlop, árbóc', kazak, kirg., k.kalp., nog. *tirek,* ujg. *tirek,* üzb. *tirgak,* bask., tat. *terek,* hakasz *tireg*, kumük *tirev,* türkm. *direg*, gag. *direk* 'támaszték, erő, védőbástya'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕ-*: abszolút szótő + *-rev:* képző, *tĕ-* + *-rek, tĕrek-*: relatív szótő + *-lĕ*: képző, Zamahš. *ti-* + *-rek,* azerb. *di-* + *-rek,* oszm. *si-* + *-rek,* kazak, kirg., k.kalp., nog. *ti-* + *-rek,* ujg. *ti-* + *-rek,* üzb. *ti-* + *-rgak,* bask., tat. *te-* + *-rek,* hakasz *ti-* + *-reg*, kumük *ti-* + *-rev,* türkm. *di-* + *-reg*, gag. *di-* + *-rek.*

A csuv. ***tĕrekl ĕx*** 'erőd' szó szerint 'támasztékkal, védőbástyával ellátott' jelentésű, vö.: *tĕrek-: (tĕ-:* abszolút szótő + *-rek:* képző) relatív szótő + *-lĕx:* képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó'. Megfelel neki a magy. ***erőd*** szó. Az *erőd* relatív szótöve az *erő-*, a csuv. ***tĕre-,*** a magy. *vár* szó a Kāšγ. *taji-* relatív szótővel kapcsolódnak össze. Minthogy a *vár* eredetileg árokkal, patakkal körülvett hely, ezért a neki alapul szolgált szó családjába tartozik nemcsak a csuv. ***var*** 'árok, patak', hanem a magy. ***árok*** szó is. Vö.:

csuv. ***var, vasan*** 'völgy. száraz árok, patak', kirg. *özän* 'folyómeder, medence', kazak *özen*[71] 'folyó', karacs *özen* 'nyílás, meder', bask. *üzen* 'folyó meder'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótő + *-r:* képző, *va-* + *-san*, kirg. *ö-* +*-zän*, kazak *ö-* + *-zen*[72], karacs *ö-* + *-zen,* bask. *ü-* + *-zen.*

A magy. ***árok*** 'gödör, vízlevezető csatorna, sáncárok'. A TESz szerint ótörök eredetű, vö.: ujg. *arïq* 'patak, csatorna', Kāšγ. *arïq* 'folyó, csatorna', oszm. *ark* 'csatorma', kirg. *arïq* 'árok, csatorna', kaz. *arïk* 'árok'. (TESz) < magy. *á-*: abszolút szótő + *-rok*: képző, ujg. *a-* + *-rïq,* Kāšγ. *a-* + *-rïq,* oszm. *a-* + *-rk,* kirg. *a-* + *-rïq,* kaz. *a-* + *-rïk.*

A magy. ***vár*** 'erődítmény, megerősített hely, uralkodói, főúri kastély, a hold udvara' a TESz

[71] Vö.: magy. *özön* víz 'folyó víz'.
[72] Vö.: magy. *özön* víz 'folyó víz'.

szerint Iráni eredetű, vö.: av. *vāra-* fedezék, védőmű', újperzsa *bār* 'földhányás, domb, várfal, vár'. (TESz) < magy. *vá-*: abszolút szótő + *-r*: képző, av. *vā-* + *-ra-*, újperzsa *bā-* + *-r.*

Abból kell kiindulni, hogy eleink kezdetben a folyóággal vagy folyókanyarulattal körülvett helyen laktak. Idővel ennek híján mesterségesen ástak medret és vagy vezettek bele vizet, vagy egyszerűen víz nélküli árok vette körül a lakóhelyet, amelyet a magyaroknál országnak, a hunoknál Ordosznak stb. neveztek. A hunok magát a Don folyót is hívták *varnak.* Idetartozik a csuv. *var* 'árok, patak'. Később az árkot fallal helyettesítették, amely lehetett egyszerű földhányás, vesszőből font kerítés, kőből épített fal. Innen van a magy. *város* és a *falu* elnevezés is.

Hangtanilag a fenti szavak úgy tartoznak össze, hogy az eredeti szókezdő hang *t-* volt, amit őriz Kāšγ. *tajiz* adata és a csuv. *tĕrek.* A relatív és az abszolút szótőhöz járuló képzők egyaránt 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésűek. A képzők kezdő mássalhangzója eredeti *t-* fejleménye, vö.: Kāšγ. *-z* (< *-δ* < *-t*), magy. török, iráni *-r* (< *-δ* < *-t*).

3.78. Kāšγ. ***tīš*** '1. fog 2. ekevas' ~ magy. ***tüske***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tī-*: abszolút szótő + *-š*: képző.

Mind a fog, mind az ekevas az ék alakú, hegyes formájáról kapta a nevét. Idetartoznak az alábbi mongol, török és magyar szavak.

Az ojr. ***tsolûn,*** *čuluun,* K-mong. *tsholôn, tsilaghon* 'kő' összetartozik a magyar és számos török nyelvi adattal is, vö.:

csuv. ***čul*** 'kő', oszm. *taš*, jak. *tas*, mong. *čilagun*, *čulu(n)*, burj.mong. *čulun, šulun, čolu, šulu* 'kő'. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük szótő + képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó': ojr. *tso-* + *-lûn, ču-* + *-luun,* K-mong. *tsho-* + *-lôn, tsi-* + *-laghon,* mong. *či-* + *-lagun*, *ču-* + *-lu(n)*, burj.mong. *ču-* + *-lun, šu-* + *-lun, čo-* + *-lu, šu-* + *-lu,* csuv. *ču-* + *-l*, oszm. *ta-* + *-š*, jak. *ta-* + *-s.*

A szónak rokona számos 'fog' jelentésű szó is, hiszen a fog is egyfajta kő, vö.:

csuv. ***šăl*** 'fog', vö.: azerb., kirg., tuv. *šiš* 'nyárs, hegyes végű pálca'[73]. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük: *šă-* + *-l, ši-* + *-š.*

A fog ugyanakkor *szál, szilánk, tüske* is. A magy. *szál, szilánk, tüske* szavak a jelentésükön keresztül kötődnek a szócsalád tagjaihoz a nyelvi párhuzamaival együtt. Szerkezeti felépítésük: *szá-*: abszolút szótő + *-l:* képző, *szi-* + *-lánk, tü-* + *-ske.*

Továbbá a tüskés szőréről, fogáról kapta az elnevezést néhány állat, vö.:

csuv. ***sysna*** 'sertés, disznó', vö.: cser. *sasna, sösna,* magy. g*yisznó, disznó.* Ld. még hak. *sosxa*, bask. *suska*, ujg. *čočka,* tat. *čučka* 'disznó' (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük relatív szótő + képző: csuv. *sys- (< sy-:* abszolút szótő + *-s:* képző*)* + *-na: '*valamivel ellátott, valamihez tartozó', cser. *sas- (< sa-:* abszolút szótő + *-s:* képző*)* + *-na, sös- (< sö-:* abszolút szótő + *-s:* képző*)* + *-na,* magy. g*yisz- (< gyi-:* abszolút szótő + *-sz:* képző*)* + *-nó, disz- (< di-:* abszolút szótő + *-sz:* képző*)* + *-nó.*

[73] Vö.: or. *šašlyk* (< *šaš-*: szótő + *-lyk* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' képző) 'nyárson sült birkahús'.

Az adatok másik része a relatív szótővel tartozik össze: hak. *sosxa*, bask. *suska*, ujg. *čočka,* tat. *čučka,* ugyanakkor a 'haj' szóval azonosak, vö.:

csuv. ***śüś*** 'haj', ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sač,* üzb. *soč*, ujg. *čač,* KB. *säč,* kirg., alt. *čač,* tat. *čäč,* bask. *säs,* hak. *sas,* miser *cäc*, kum. *čas,* kaz., k.kalp., nog. *šaš* 'haj', vö.: mong. *üse*(*n*). (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük abszolút szótő + képző: csuv. *śü-* + *-ś,* ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sa-* + *-č,* üzb. *so-* + *-č*, ujg. *ča-* + *-č,* KB. *sä-* + *-č,* kirg., alt. *ča-* + *-č,* tat. *čä-* + *-č,* bask. *sä-* + *-s,* hak. *sa-* + *-s,* miser *cä-* + *-c*, kum. *ča-* + *-s,* kaz., k.kalp., nog. *ša-* + *-š*, vö.: mong. *ü-* + *-se*(*n*).

A magy. ***disznó*** alakváltozatai *gyisznó, disznyó, disztó,* stb., a TESz szerint csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *sysna* 'disznó'. (TESz) A török adatok idetartoznak, azonban a magyar szó jövevény volta nem igazolt.

Az or. ***svin'a*** 'disznó' közeli kapcsolatban van a magy. ***sövény*** szóval. A disznó a tüskés szőréről kapta a nevét ugyanúgy, mint a *sün*. A TESz véleménye szerint a magy. ***sün, sül,*** vö.: *süj, süvíny, szür, szin, sin, sövin* 'szúrós, tüskés bőrű, rovarevő kis emlős állat, szúrós, tüskés növényi termés'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *soule* 'egy fajta sün', cser. *šu·lă*, mdE. *śejel,* mdM. *śejel',* fi. *siili,* észt *siil* 'sün'. (TESz) Az adatok ide tartoznak, azonban a magyar szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból. A *sün, sül* összetartozik a 'kő, fog, haj' jelentésű szavakkal, így a magy. *süllő* 'fogas' *sül* relatív tövével.

A magy. ***süllő*** 'fogas' hal neve stb. szó. A TESz véleménye a *süllő*ről: Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *šăla,* bask. *hyla,* vö.: magy. *fog* megfelelője (TESz) A szó jövevény volta nem igazolt. A magy. *süllő* és nyelvi megfelelőinek vö.: csuv. *šăla '*fogas-süllő', bask. *hyla,* k.kalp. *syla* 'ua.' (JEGOROV 1964) or. *sudak*[74] 'ua.' szerkezeti felépítése relatív szótő + képző: magy. *sül-* + *-lő,* csuv. *šă-* + *-la,* bask. *hy-* + *-la,* k.kalp. *sy-* + *-la,* or. *su-* + *-dak.* Fontos, hogy ez utóbbiak relatív szótöve a csuv. *šă-,* bask. *hy-*, k.kalp. *sy-,* or. *su-* a magy. *süllő sül-* relatív tövével tartozik össze, rokona a csuv. *šăl*, ujg., csag. *tiš,* oszm. *diş,* türkm. *dīš,* kum. *tiš,* jak. *tīs '*fog'. (TESz) s a magy. *sül, sün* is. A magy. *-lő* képző pedig a török nyelvek *-la* illetőleg az or. *-dak* képzőjével rokon, jelentésük 'valamivel ellátott'. Tehát a magy. *süllő* és társai 'foggal ellátott, fogas' jelentésűek.

A fog szavakkal rokon magy. *tüske, szál, szilán*k abszolút szótövei is idetartoznak, vö.: *tü-* + *-ske, szá-* + *-l, szi-* + *-lánk*. A képzőváltozatok *-ske, -l, -lánk* pedig a fenti 'fog' és 'kő' jelentésű szavak képzőivel rokon, amelyeknek egy része *-l* illetőleg *-l-* kezdetű, végső eredete pedig *-t* (*-l* < *-δ* < *-t*) és a másik része ugyanúgy *-t* fejleménye, csak másik úton változva más hangváltozatok jöttek létre, vö.: *-š (< -č < -t′ < -t), -s (< -ù--*[75] *< -t), -d (< -t).* Az angol *tooth* 'fog' is idetartozik s az eredeti szókezdőt (*t-*) tartalmazza, a képző kezdő mássalhangzójának pedig a réshangúsodott változatát (*-th*).

Hozzátesszük, hogy a *toll* is kinövés, amely hangtanilag is közel áll a Kāšγ. ***tīš*** '1. fog 2. ekevas' ~ magy. ***tüske*** szóhoz, vö.:

csuv. ***tüšek*** 'toll,szalmazsák, matrac', MK., Zol.bl. *tüšäk* 'ágynemű', kirg. *töšök,* kazak, k.kalp., nog. *tösek,* ujg. *čüšek*, üzb. *tušak,* ojr. *tözök,* tuv. *dözek,* hak. *tözek,* csag., tat., bask. *tüšek*, azerb. *döšek*, oszm., gag. *döšek*, türkm. *düšek,* kum. *tëšek*, karacs. *töšek* 'ágynemű, szalmazsák, matrac, alom, derékalj', néhány nyelvben 'toll' is. Vö.: 'kiterít (almot)' igét: MK. *tüše*, AFT. *döše,* azerb., oszm. *döše*, türkm. *düše,* kirg. *töšö*, kazak, k.kalp. *töse,* nog. *to'se,* üzb. *tuša*, ojr. *tözö,* hak. *töze,*

[74] Átvétel a szkíta-hun nyelvekből.

[75] Interdentális zöngétlen spiráns hang.

bask., tat. *tüše* 'kiteríteni (almot)'. MK. *tüšek tüšedi* 'szétterítette az ágyneműt', vö.: perzsa *döšäk, dušäk*) 'matrac, szalmazsák, ágynemű'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótő + *-šek:* képző, MK., Zol.bl. *tü-* + *-šäk,* kirg. *tö-* + *-šök*, kazak, k.kalp., nog. *tö-* + *-sek*, ujg. *čü-* + *-šek*, üzb. *tu-* + *-šak*, ojr. *tö-* + *-žök,* tuv. *dö-* + *-žek*, hak. *tö-* + *-zek*, csag., tat., bask. *tü-* + *-šek*, azerb. *dö-* + *-šek*, oszm., gag. *dö-* + *-šek*, türkm. *dü-* + *-šek*, kum. *të-* + *-šek*, karacs. *tö-* + *-šek,* MK. *tü-* + *-še,* AFT. *dö-* + *-še,* azerb., oszm. *dö-* + *-še,* türkm. *dü-* + *-še,* kirg. *tö-* + *-šö,* kazak, k.kalp. *tö-* + *-se,* nog. *to'-* + *-se*, üzb. *tu-* + *-ša*, ojr. *tö-* + *-žö*, hak. *tö-* + *-ze*, bask., tat. *tü-* + *-še,* MK. (*tü-* + *-šek*) + (*tüše-*: relatív szótő + *-di*: múlt idő jele), perzsa *dö-* + *-šäk, du-* + *-šäk*).

Hozzátesszük, hogy nem az igéből keletkezett a főnév, hanem eredetileg nómen verbum volt, majd külön úton alakult tovább a névszó és az igei jelentést tartalmazó forma. A 'szétterítette az ágyneműt' már későbbi jelentés, eredetileg a tollat vagy bármilyen más almot terített szét az (alváshoz pl.) s ez az alom mindenképpen valamiféle kinövés.

3.79. Kāšγ. ***būg*** 'táska, csomó az áruval' ~ magy. ***bog***.

Rokona a magy. ***bog*** 'csomó', vö.: Kāšγ**.** ***bāg*** 'köteg, csomó, nyaláb'; Kāšγ**.** ***bakū*** 'halom'; Kāšγ. ***bukā*** 'bika'.

3.80. Kāšγ. ***urdī*** 'ütötte, verte' ~ magy. ***verte***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ur-:* relatív szótő + *-d:* múlt idő jele + *-ī: '*ő, az'.

Rokona a magy. ***verte*** < *ver-*: relatív szótő + *-t-*: múlt idő jele + *-e*: eredete az I/3. szem. személyes névmás, vö.: magy. nyj. *i* 'ő'. A tővel azonos a magy. ***ver*** 'ütlegel, vág, csapkod, ütésekkel, veréssel valahova juttat stb.'. A TESz szerint ismeretlen eredetű. (TESz)

Összetartozik a Kāšγ. *ur-, magy. ver-*: relatív szótővel az or. ***baraban*** 'dob' szó *bara-* töve, amely átvétel, vö.: oszm. *balaban* (< *bala-*: relatív szótő + *-ban*: képző).

3.81. Kāšγ. ***bagdādī '***gáncsot vetett' ~ magy. ***bog***.

Szerkezeti felépítése: *bagdā-*: relatív szótő ***(****bag-*: abszolút szótő[76] + *-dā-:* igeképző) + *-dī*: múlt idő.

Felszólító mód: ***bagdā*** 'állítsd fel a hágcsót'; **[*bagdā-*]** - ['valakinek gáncsot vetni']; ***ul anik azākin bagdādī*** *'*ő gáncsot vetett neki (a harcban)'. [Jelen-jövő idejű forma és az igéből képzett névszó:] ***bagdār*** (*bagdā-* + *-r:* folyamatos igeképző), ***bagdāmāk*** (*bagdā-* + *-māk:* névszó képző).

A szó töve a Kāšγ. *bag* nem lehet azonos a magy. ***hág*** '(lejtőn, hegyoldalon) felfelé halad, valamibe, valahova lép, (mén, bika) közösül' szóval, mert a szók. *h-* eredeti *k-* fejleménye. A TESz szerint helytelenül ősi örökség az ugor, esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *kāŋk,* osztj. *xoŋta* 'mászik, kúszik, fölmegy (a dombra)', zürj. *kaini* 'fölmegy, fölmászik, emelkedik'. (TESz)

A Kāšγ. ***bag-*** szótő összetartozhat a magy. ***bog*** 'csomó' és a *fej* szóval (vö.: magy. ***bókol*** ige szótöve) illetőleg a nyelvi megfelelőikkel.

3.82. Kāšγ. ***jam*** 'porszem' ~ magy. ***tám***(*pont*).

[76] Valójában az első relatív szótő.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ja-*: abszolút szótő + *-m:* képző.

Vö.: Kāšγ. ***tam '(***víz)csepp, csomó' < *ta-*: abszolút szótő + *-m*: képző, Kāšγ. ***tamit-*** 'cseppekben kiönteni' < *tami-*: relatív szótő + *-t*: képző.

A szó kezdő mássalhangzója eredetileg ***t-*** volt. Rokona a magy. *támpont, támaszkodik* előtagja a ***tám-***, ***táma-***. Alakváltozatai a magyarban a ***csomó*** (< *cso-*: abszolút szótő + *-mó*: képző), ***csepeg*** *(*< *cse-*: abszolút szótő + *-peg:* képző), ***csapat*** (< *csapa-*: relatív szótő + *-t*: képző) stb.

A földrajzi névi kutatások fényében idetartozik az ÓT. *tamga,* amely genetikailag rokon olyan közszóval, amely a földrajzi nevekben is megvan. Ilyen a *tamga* kapcsolatai között kulcsfontosságú csuvas *tukmak* közszó, a földrajzi névi *Tukmak* és alakváltozatai. Mint közszó: csuv. *tukmak* 'súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács, verés, ütés', ujg., oszm., gag., türkm. *tokmak*, alt. *tokpak, topkok*, ojr. *tokpok,* hak. *toxpax,* tuv. *dokpak*, üzb. *tukmok*, azerb. *toxmag*, bask., tat. *tukmak*, kirg. *tokmok,* kaz., k.kalp. *tokpak* 'súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács'…. (JEGOROV 1964)

Mint földrajzi név: *Tukmak* f. TB.146.: bask. *Tukmak*, or. *Tukmak* Beleb., az or. Useń bal oldali mellékfolyója. < bask., or. *Tukmak* < *Tuk* + *mak*. A *tukmak* szó gyakori a víznevekben, a forrással rendelkező, illetőleg elágazó folyó nevében fontos szerepe van a szempontunkból is, mert hozzá hasonló az elágazó fa, amelyből lehet bunkós végű fát, fakalapácsot készíteni. A *tukmak* olyan találkozási pontot jelöl, amely lehet folyó forrása, az egyik folyónak a másik folyóba vagy tóba való beletorkollásának a helye, a fa elágazásának a helye stb. Szerepéből adódóan több jelentést is magába foglal. Számos szó közül idetartozik a bask. *tamak* 'torok, (folyó) torkolat' szó is, a magy. *tám-* tő, amely pl. a magy. *támpont* (*tám* + *pont*) előtagjával azonos. Velük rokon az oszm. *tam* 'éppen, pontosan', cser. *tom* 'mag (lényeg)' szó. A *tukmak* (*tuk-mak*) a jelentés oldaláról nézve, mint találkozási pont, forrás, alapul szolgált a jel, az írás témakörében vizsgált szavaknak. A hangtan felől nézve pedig az ÓT. *tamga, tamak,* az oszm. *tam,* a magy. *tám* (vö. *támpont*) és a *támasz* (*táma* + *-sz*) ige tövének formái az eredetibb *tukmak* két *k* hangjának a változásai során keletkeztek. A szókezdő *t-* változásának egyik eredményeképpen pedig a magy. *nyom* lett.

Idetartozik az ang. ***team*** 'csapat' szó is (ang. < *tea-*: abszolút szótő + *-m*: képző).

3.83. Kāšγ. ***žiŋrat*** 'csengetni' ~ magy. ***csörög, zörög.***

Szerkezeti felépítése: *žiŋra-:* relatív szótő *(*< *žiŋ-:* abszolút szótő + *-ra:* képző) + *-t:* képző.

A relatív szótő (*žiŋra-*) a magyar ***csörög*** (< *csö-*: abszolút szótő + *-rög*: képző), ***zörög*** (< z*ö-*: abszolút szótő + *-rög*: képző) szavakkal tartozik össze, az abszolút szótő *(žiŋ-)* pedig a magy. ***cseng, zeng*** rokona.

3.84. Kāšγ. ***saŋlat*** 'székeltetni' ~ magy. ***székel***.

Szerkezeti felépítése: *saŋla-:* relatív szótő *(saŋ-:* abszolút szótő + *-la:* képző) + *-t:* műveltető ige képző.

A Kāšγ. relatív szótő rokona a magy. ***székel*** (< *széke-*: abszolút szótő + *-l*), az abszolút szótővel pedig a magy. ***szék-*** (vö.: *széklet*). A hosszú magánhangzó őrzi a nyomát a *-k* előtt valamikor megvolt mássalhangzónak. A magyar *székel, széklet* nincs meg a TESz-ben, s a *szék-* címszónál sem foglalkozik a szóval. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mint 'belső rész, valaminek a belseje'

jelentéssel idetartozik a magy. ***szék***, *szík* 'tojás sárgája' szó.

Az abszolút szótő alakváltozatai a csuv. ***păx*** 'bélsár, ürülék, széklet, trágya, szemét, söpredék, gané', *timĕr păxĕ* vas salakja', Zamahš., AFT., türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., ojr., bask. *bok,* üzb. *bug*, bask. *buk,* alt., xam. *pok*, ujg. *pok, pox* 'bélsár, ürülék, széklet, trágya, szemét, söpredék, gané', oszm. *demir boku* 'kazánkő, fémhab, salak', vö.: mong. *baas*(*an*), burj.mong. *baaha*(*n*) 'bélsár, ürülék, széklet, trágya, szemét, söpredék, gané', *bagxan* 'ua.'. (JEGOROV 1964)

Az abszolút szótövek alakváltozata a magy. ***puk, puki,*** amely nincs meg a TESz-ben. Bár a *pukkan, pukkad* szóhoz is van köze, de a TESz nem tárgyalja ezt a szót érdemben. Megtalálható azonban a szónak a teljesebb alakja a ***fingik***, amelyet a szócikk írója ősi hangutánzó szónak tart az uráli korból, vö.: vog. *poŋkhuŋ* 'fingik', *pon* 'fing', stb. (TESz)
A magyar szó uráli eredete több szempontból sem igazolt, köztük azért sem, mert nem vették figyelembe a török és a mongol adatokat.

A Kāšγ. ***saŋ-*** szótő összetartozik a magy. ***árnyékszék*** 'budi, WC' utótagjával, a *szék* szóval, *amelynek* olyan szó szolgált alapul, amely egyfajta mélyedést, gödröt jelentett. Ezzel pedig szorosan összetartozik a víz is. A magyarban a ***szejke*** 'egy fajta ásványvíz, vizenyős hely, ahol ilyen ásványvíz fakad fel, sötétszürke' jelentésű szó is a rokona.

Az *árnyékszék* tehát valamikor egy tetővel ellátott mélyedés lehetett.

3.85. Kāšγ. ***tabratmiš nāŋ*** 'valami, amit mozgásba hoztak, mozgásba hozott dolog' ~ magy. ***teper, mi.***

A fenti szókapcsolat szerkezeti felépítése: első tag Kāšγ. *tabrat-*: relatív szótő [< *tabra-*: relatív szótő *(*< *tab-:* abszolút szótő + *-ra:* képző) + *-t:* igeképző (eredete a 'tesz' ige)] + *-miš:* múlt idő jele, második tag: *nāŋ* ′valami, dolog'.

A *tabrat-*: relatív szótő alakváltozata a Kāšγ. ***tabraš-*** 'mozogni' azzal a különbséggel, hogy itt a *-t-*: műveltető ige képzővel szemben ***-š-*** visszaható ige képző van.

A Kāšγ. *tabra-* relatív szótő 'mozgásba jön, elindul' jelentésben értelmezhető. Minthogy a kiindulás helye mindig a forrás, a mag, a tő, ezért természetes, hogy a Kāšγ. *tab-* abszolút szótő összetartozik pl. az oszm. ***taban*** 'talp' szóval, a magy. ***tő, tőke, tönkő, töv(e)*** szavakkal.

A Kāšγ. *tabra-* relatív szótővel rokon a magy. ***teper-*** 'gyorsan megy'. Szerkezeti felépítése: *tepe-:* abszolút szótő + *-r:* képző. A TESz szerint a magy. ***teper*** 'földre szorít, teker, csavar, begyűjt, tulajdonába vesz, tapos'. Magyar fejlemény, hangrendi átcsapással keletkezett a *tipor* alapján. (TESz)

A magy. ***tipor*** 'tapos' hangutánzó eredetű, a *top, tapos* stb. szavaknak talán az uráli korig visszamenő családjába tartozik. (TESz)

A magy. ***tip-top*** igei változata a ***tipeg, topog***. A TESz szerint a magy. ***tipeg*** 'apró léptekkel jár', magyar fejlemény. (TESz)

Nem igazolt a magy. *tipor* uráli eredete, ám a szóelemek világosan kötődnek a török szavakhoz. A fenti szavak abszolút szótövei (Kāšγ. *tab-*, oszm. *taban*[77], magy. *tepe-*) rokonok, a képzők is

[77] Számos magyar kocsma, söröző neve *taban,* amelynek a jelentése 'talponálló' lehet.

összetartoznak. Az abszolút szótő a 'mag, forrás, tő' jelentésű szóhoz kapcsolódik, hiszen az tud mozgásba lendíteni valamit.

A Kāšγ. *tabratmiš nāη* szószerkezet második tagja a ***nāη*** tartalmazhatja a magy. *mi* névmást. Idetartozik az ang. ***thing*** 'dolog' is.

3.86. Kāšγ. ***jurkat-*** 'felgombolyítani' ~ magy. ***gyűr***.

Szerkezeti felépítése: *jurka-:* relatív szótő + *-t-*: képző.

Rokon a csuv. ***avra*** 'feltekerni, felgombolyítani, felcsavarni', kazak, kirg., k.kalp., nog., tuv., hakasz *ora,* ujg. *uru,* tat., bask., üzb. *ura* 'feltekerni, felgombolyítani, felcsavarni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *av-*: abszolút szótő + *-ra*: képző, kazak, kirg., k.kalp., nog., tuv., hakasz *o-* + *-ra,* ujg. *u-* + *-ru,* tat., bask., üzb. *u-* + *-ra.*

A szó a görbülést, a tekerést, a csavarást, gombolyítást és a kerek, gömb formát, a hozzá tartozó cselekvést tartalmazza. Ezen a jelentésszálon névszók és igék egyaránt kapcsolódnak hozzá, mert kezdetben igenévszók voltak. Mára külön tárgyalják azokat, amelyekben az igei jelentés önállósodott és azokat, amelyekben a névszói jelentés állandósult. Ily módon rokonok az alábbi szavak, vö.:

csuv. ***avănčăk, avărăś*** 'ferde, hajlott, görbe', oszm. *avryk, avruk* régi 'hajlott, görbe', oszm. *igri,* üzb. *egri*, ujg. *egilgen, egri,* kirg. *ijilgen,* tat. *ijelgen,* hakasz *eelgen* 'ferde, hajlott'. < *av* 'hajlítani, fonni', vö.: MK., PK, *ag, eg*, türkm., üzb., tuv., hakasz *eg*, ujg. *eg,* oszm. *ig*, azerb. *ej,* bask. *ej,* kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat. *ij* 'hajlítani, ferdíteni'.[78] (JEGOROV 1964) < csuv. *avăn-*: (< *avă-*: abszolút szótő + *-n*: képző) relatív szótő + *-čăk*: képző, *avără-*: (< *avă-*: abszolút szótő + *-ră-*: képző) relatív szótő + *-ś*: képző, oszm. *av-*: abszolút szótő + *-ryk*: képző, *av-*: abszolút szótő + *-ruk*: képző, oszm. *ig-*: abszolút szótő + *-ri*: képző, üzb. *eg-*: abszolút szótő + *-ri:* képző, ujg. *egil-*: (< *egi-*: abszolút szótő + *-l*: képző) relatív szótő + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző, *eg-*: abszolút szótő + *-ri:* képző, kirg. *ijil-*: (< *iji-*: abszolút szótő + *-l*: képző) relatív szótő + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző, tat. *ijel-*: (< *ije-*: abszolút szótő + *-l*: képző) relatív szótő + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző, hakasz *eel-*: (*ee-*: abszolút szótő + -l: képző) relatív szótő + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző.

csuv. ***avăr*** 'a bokroknak vékony, könnyen, enyhén hajló szára, inda'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avă-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

csuv. ***avăr*** 'örvény, vízforgás, mélység, mély gödör a folyó vagy a tó fenekén', MK., csag., oszm. *egrim,* Zamahš. *egrik*, tuv. *eerem*, ojr., nog. *ijirim,* kazak, k.kalp. *iirim*, kirg. *irim*, tat. Szib. *irem* 'ua.'. Ld. régi csuv. *avăr,* ÓT. *äbir, ävir*, MK., csag. *egir,* üzb. *ugir,* türkm. *ovür,* KB., csag. *ävir*, *ävür*, oszm., PK., Zamahš. *ävür*, k.kalp. *ujir,* nog. *u'ir*, kazak *üjir* 'fordítani, visszatéríteni, tekerni', tuv. *eer,* 'fordítani, tekerni', *eeren, evril* 'forogni, tekerődni egy helyen', következésképpen *avăr* 'valami forog, a víz körbeforgása', vö.: csag. *ägrik, mansi agyr* 'vízforgás, örvény'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avă-*: abszolút szótő + *-r:* képző, MK., csag., oszm. *eg-* + *-rim,* Zamahš. *eg-* + *-rik*, tuv. *ee-* + *-rem,* ojr., nog. *iji-* + *-rim*, kazak, k.kalp. *ii-* + *-rim,* kirg. *i-* + *-rim,* tat. Szib. *i-* + *-rem*, régi csuv. *avă-* + *-r,* ÓT. *äbi-* + *r, ävi-* + *-r*, MK., csag. *egi-* + *-r,* üzb. *ugi-* + *-r*, türkm. *ovü-* + *-r,* KB., csag. *ävi-* + *-r*, *ävü-* + *-r*, oszm., PK., Zamahš. *ävü-* + *-r*, k.kalp. *uji-* + *-r,* nog. *u'i-* + *-r,* kazak *üji-* + *-r,* tuv. *ee-* + *-r*, *ee-* + *-ren, evri-*: relatív szótő + *-l*: képző, *avă-* + *-r,* csag. *äg-* + *-rik,* mansi *agy-* + *-r.*

[78] Idetartozik a magy. *ág, ék, eke* stb. szó.

csuv. ***avăr*** 'őrölni', *avărt* 'őröltetni (malomban)'. < 'forog, visszatér'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avă-*: abszolút szótő + *-r:* képző.

A pontosság kedvéért abból kell kiindulni, hogy eleink felfogása szerint akkor, amikor elválik, eltörik valami, ott elhajlás, fordulás is van. Elsőként a víz elhajlása, elágazása, forgása megnevezéséről volt szó. Igaza van Jegorovnak, a forgás és az őrölés, a gabona, a mag törése jelentés egyszerre van meg ebben a szóban akár a vízi malomra, akár a szélmalomra gondolunk.

Idetartoznak a következő igék relatív tövei, vö.: csuv. ***avărla, arla*** 'fonni', PK. *ävrül* 'visszatérni', MK. *ekir,* AFT. *ägir, äir,* ujg. *egir,* üzb. *jigir,* oszm., türkm. *egir,* azerb. *ejir,* kumük, ojr., nog. *ijir,* kirg. *ijr*, alt., kazak, k.kalp., hakasz *iir,* tat. *erle* 'fonni', Zamahš. *agyršak* 'rokka'. Vö.: üzb. *jig* 'orsó, tengely', *jigir* 'fonni', vö.: mong. *ig, ijg* 'orsó, tengely', *igdex, ijgdex* 'fonni orsóval'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avăr-:* relatív szótő + *-la:* képző, *ar-:* relatív szótő + *-la*: képző, PK. *ävrü-:* relatív szótő + *-l:* képző, MK. *ekir,* AFT. *ägir, äir,* ujg. *egir,* üzb. *jigir,* oszm., türkm. *egir,* azerb. *ejir,* kumük, ojr., nog. *ijir,* kirg. *ijr*, alt., kazak, k.kalp., hakasz *iir,* tat. *er-*: relatív szótő + *-le*: képző, Zamahš. *agyr-:* relatív szótő + *-šak:* képző, üzb. *jig:* abszolút szótő, *jigir,* mong. *ig, ijg:* abszolút szótő, *igdex, ijgdex:* relatív szótő *(*< *ig-:* abszolút szótő + *-de-*: igeképző + *-x*: főnévi igenév képző*, ijg-:* abszolút szótő + *-de-*: ige képző + *-x:* főnévi igenév képző).

Az alapjelentése a görbeséggel kapcsolatos a következő szavaknak: csuv. ***avărla*** 'megtölt (fegyvert, puskát)', oszm. *avrula* régi 'felhúzni, felajzani (az íjat)', *avrul* régi 'meghajlítottnak lenni, meggörbítettnek lenni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avăr-*: (*avă-*: abszolút szótő + *-r:* képző) relatív szótő + *-la:* képző, oszm. *avru-*: (*av-*: abszolút szótő + *-ru:* képző) relatív szótő + *-la:* képző, *avru- (av-:* abszolút *szótő* + *-ru*:képző) + *-l:* képző.

A fenti török szavakban nincs szókezdő mássalhangzó, de annak a valamikori meglétét számos más szó is igazolja a magyar okon kívül, vö.: csuv. ***śavra,*** *śavraška* 'kör', *śavraka* 'kerek', azerb. *čevre* 'kör', környék', oszm. *juvarlak '*kerek'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śav-:* abszolút szótő + *-ra:* képző, *śavra-: (śav-*: abszolút szótő + *-ra:* képző) relatív szótő + *-ška:* képző, *śav-:* abszolút szótő + *-raka:* képző, azerb. *čev-:* abszolút szótő + *-re:* képző, oszm. *juvar-*: (*juva-:* abszolút szótő + *-r:* képző) relatív szótő + *-lak:* képző.

A Kāšγ. *jurkat- jurka-* relatív szótövének rokonai a magy. *gyűr, gyűrke, tűr, teker, tér, csavar, csűr* szavak és *őröl* relatív töve (*őrö-*) stb.

A TESz szerint a magy. ***tűr*** 'összegöngyöl, összehajtogat, (ruha szélét, ujját) felhajtja'. Ótörök eredetű, vö.: ujg. Kāšγ., csag. *tür-* 'hajtogat, teker, felhalmoz', oszm. *dür-* 'felteker, göngyöl', türkm. *düyr-* 'összeteker', tat., bask. *tör-* 'hajtogat, göngyöl', jak. *tüür (*hosszú az *ű*) 'teker', csuv. *tĕr-* 'csomóba gyűjt (szalmát), összegyúr'. (TESz) < *tű-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

A magy. ***tér*** **'**megy valahová, jön valahová, eredeti irányától elfordulva más irányban halad tovább, másfelé kanyarodik, új szokást, magatartást vesz fel, bűnét, tévelygését megbánva istenhívővé válik, magába száll, lelkiismeret-vizsgálatot tart, visszahárul, visszafizetődik, révületből, kábulatból, önkívületből magára ocsúdik, józanul kezd gondolkodni, (indulat) csillapodik' stb. Vitatott eredetű. Vö.: türk *tegirä* 'körül' (< 'körbe járva'), ujg. *tägrä* 'ua.', oszm. *devir-* 'forgat, fordít, megfordul, visszatér', alt. *tēr-* 'kerül, körbe jár', tuv. *dār* 'feltűr, megcsavar', jak. *tier-* 'átfordít, kiforgat', csuv. *tavăr* 'feltűr (pl. ruhaujjat), megfordít, visszaad, bosszút áll'. (TESz) < *té-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

A magy. ***csűr*** ’csavar, forgat’. Magyar fejlemény: a *csűr-csavar* ikerszónak önállósított eleme. (TESz) < *csű-:* abszolút szótő + *-r:* képző.

A magy. ***gyürke*** ld. 1. ***gyűr*** ’göngyöl, teker’. Bizonytalan eredetű. (TESz) 2. *gyür, györe, gyüre* ’domb, bucka, karéj, szelet, ld. a kenyér gyürkéje’ Ismeretlen eredetű. (TESz) < *gyü-*: abszolút szótő + *-rke*: képző, *gyű-* + *-r.*

A fenti török és magyar szavak világosan összetartoznak, eredetük közös, nincs szükség arra, hogy a magyar szavakat török jövevénynek, vitatott vagy ismeretlen eredetűnek tartsuk. Ezek a szavak rendszert alkotnak hangtani, alaktani és jelentéstani szempontból.

3.87. Kāšγ. ***jazlat-*** 'legeltetni a nyári legelőn' ~ magy. ***nyaraltat.***

Szerkezeti felépítése: *jaz-*: relatív szótő 'nyár′ + *-la:* denominális verbumképző + *-t:* műveltető igeképző, vö.: magy. *tenni.*

Alakváltozata a Kāšγ. ***jajlat-*** 'eltölteni a nyarat'.

Szerkezeti felépítése: *jaj* 'nyár' + *-la:* igeképző + *-t:* műveltető igeképző.

A Kāšγ. ***jazlat-*** 'legeltetni a nyári legelőn' és a ***jajlat-*** 'eltölteni a nyarat' úgy függnek össze, hogy az állatoknak a nyári legelőn történő legeltetése egyben az ott töltés időszaka is. Természetes, hogy jelentéstanilag, szerkezetileg és hangtanilag is összetartozik a két szó egyrészt egymással, másrészt a magy. ***nyaraltat*** (< *nyara:* relatív szótő, vö.: magy. *nyár* + *-l*: denominális verbum képző + *-tat*: műveltető igeképző) szóval.

Rokona a magy. ***nyár, nyaral*** stb. Miután a *nyár* az olvadással, a vízzel, a mocsárral kapcsolatos, ezért mindkét magyar szó, az évszakot és a mocsarat jelentő szó idetartozik.

A TESz szerint a magy. ***nyár*** ’mocsár, mocsaras hely, nedves, homokos talajt kedvelő igénytelen fák faja, nemzetsége, egyede’. Ősi örökség az uráli korból. Vö.: vog. *ńēr* ’mocsár’, *ńār* ’ua.’, zürj. *ńur* ’ua.’, votj. *ńur* ’nyirkos, nedves (fa, gabona), nedvesség, mocsár, posvány’, finn *noro* ’nedves völgy, patak’, észt *nõru, nõrg* ’vízlefolyás, kis, gyér vizű patak, vízlevezető árok’. (TESz) < *nyá-* + *-r,* vog. *ńē-* + *-r, ńā-* + *-r,* zürj. *ńu-* + *-r,* votj. *ńu-* + *-r,* finn *no-* + *-ro,* észt *nõ-* + *-ru, nõ-* + *-rg.*

A magy. ***nyár*** Vitatott eredetű, vö.: 1. *nyár* ’mocsár, 2. vö.: türk *yaz* ’tavasz’, csuv. *śur* ’tavasz’. (TESz) < *nyá-* + *-r,* türk *ya-* + *-z,* csuv. *śu-* + *-r.*

Vannak nyelvek, ahol a víz, azaz az élet születése, vagyis a tavasz külön évszak, vannak azonban olyanok, ahol a természeti körülményeknek megfelelően a tavasz és a nyár ugyanaz. A szó széles körben ismert a török nyelvekben, vö.:

csuv. ***śur***[79], *śurkunne* 'tavasz', *śurxi* 'tavaszi', ÓT. *jaz,* azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask. *jaz,* kirg. *žaz,* nog. *jazlyk,* ojr. *d'as,* karacs. *džas,* kum. *jaš,* ujg. *etijaz*, hak., tuv., sor *čas*, jak. *saas* 'tavasz', ujg., nog. *jaz,* üzb. *joz*, kazak, k.kalp. *žaz* 'nyár', tat., bask. *jazgy,* türkm. *jazky,* kirg. *žazgy*, üzb. *jozgi* 'tavaszi'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-* : abszolút szótő + *-r:* képző, *śu-* + *-r, śur-:* relatív szótő + *-xi:* melléknév képző, ÓT. *ja-* + *-z,* azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask. *ja-* + *-z,* kirg. *ža-* + *-z,* nog. *jaz-*: relatív szótő + *-lyk*: képző 'valamivel ellátott', ojr. *d'a-* + *-s,* karacs. *dža-* + *-s,* kum. *ja-* + *-š,* ujg. *eti* + *jaz,* hak., tuv., sor *ča-* + *-s,* jak. *saa-* + *-s,* ujg., nog. *ja-* + *-z*, üzb. *jo-* + *-z,* kazak,

[79] Ld. még csuv. *śurat* 'szülni', *śural* 'születni'.

k.kalp. *ža-* + *-z*, tat., bask. *jaz-*: relatív szótő + *-gy*: melléknév képző, türkm. *jaz-*: relatív szótő + *-ky*: melléknév képző, kirg. *žaz-* + *-gy*, üzb. *joz-* + *-gi*.

A fenti magyar szavak nem lehetnek sem uráli, sem vitatott eredetűek, bár a TESz-ben a hozott adatok idetartoznak. A szócikkek írói hibáztak, mert nem vették figyelembe a török adatokat. A szó családjába tartozik az oszm. ***nehir*** 'folyó' szó is.

3.88. Kāšγ. ***jiglat*** 'ríkat' ~ magy. ***ríkat, sírat***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jigla-*: relatív szótő (*jig-*: abszolút szótő + *-la*: denominális verbumképző) + *-t:* műveltető igeképző.

A *sír, rí* igék értelmezésekor abból kell kiindulni, hogy a lényege két jelentés, az egyik a vízfolyás, azaz a könnyezés, a másik pedig a hangadás, az ordítás. Az oka pedig mindkettőnek ugyanaz, a fájdalom, ezért egyaránt a szó családjába tartozik a 'könnyezik, ordít és a fájdalom' jelentésű szó. Megvannak a törökségben és a magyarban is, vö.:

A Kāšγ. *jigla-*: relatív szótő rokona az oszm. ***ağlamak*** [< *ağla-*: relatív szótő (< *ağ-*: abszolút szótő + *-la-*: ige képző) + *-mak*: főnévi igenév képző] 'sírni' ige *ağla-*: relatív szótöve, az ***ağry*** (< *ağ-*: abszolút szótő + *-ry:* képző) 'fájdalom' jelentésű szó.

Tekintettel arra, hogy a *-la, -ry* képzők alakváltozatok, idetartozik az *-r* képzős csuv. ***jĕr*** 'sír', amely a Kāšγ. *jigla-* relatív szótő megfelelője.

Az eredeti szókezdő *t-* volt, ennek a fejleménye nemcsak a *j-* és a *0-*, hanem az *m-, b-* is, ezért alakváltozatai a csuv. ***makăr*** 'hangosan sírni, ordítani', stb. MK. *bagyr* 'panaszosan sírni, ordítani', kirg., k.kalp., nog. *bakyr* 'jajgatni, ordítani', bask., tat. *bakyr,* üzb. *bukir,* oszm. *bagyr* 'ordítani, hangosan kiabálni', jak. *magyraa* 'sírni'. Hangutánzó szó. (JEGOROV 1964) < csuv. *makă-*: abszolút szótő + *-r:* képző, MK. *bagy-* + *-r,* kirg., k.kalp., nog. *baky-* + *-r,* bask., tat. *baky-* + *-r,* üzb. *buki-* + *-r*, oszm. *bagy-* + *-r,* jak. *magy-* + *-raa*.

Ugyancsak az eredeti szókezdő *t-* fejleménye az *s-* (*š-*), amely megvan a magy. *sír* igében. A szó végén a fent említett *-r* képzőt tartalmazza. A TESz szerint a magy. ***sír*** ’(ember fájdalom, düh, egyéb érzelmi megrázkódtatás hatására) (panaszos hangot adva) könnyezik, (állat) elnyújtott, panaszos hangot ad, kesereg, panaszkodik, víz, nedves fa, más anyag) síráshoz, nyöszörgéshez hasonló hangot ad’. Hangutánzó eredetű. (TESz) < *sí-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

Idetartozik a magy. ***rí,*** amelynek az alakváltozatai nagyon tanulságosak, vö.: *ríw-, rín-, ríj-, ril-, riu-, rív-, rivu-* 'bőg, ordít, üvölt', nyüszít, nyöszörög'. Hangutánzó eredetű. (TESz) < magy. rí-: abszolút szótő, *rí-*: abszolút szótő + *-w-*: képző*, rí-* + *n-, rí-* + *-j-, ri-* + *-l-, ri-* + *-u-, rí-* + *-v-, ri-* + *-vu-*.

A képzők egyik része elvileg lehetne *-k-* fejleménye, azonban az *-n, -l-* biztosan *-t-*ből keletkezett. Ez azt is jelenti, hogy a magy. *rí* a *ríkat* szó *ríka-* tövével összetartozik, ám a *-k-* előtt biztosan volt egy *-t-* illetőleg egy *-t-* eredetű mássalhangzó. A nyomát őrzi a *ríkat* hosszú *-í-* magánhangzója. Mindezt igazolják a földrajzi névi adatok és a közszók.

A 'folyik' jelentést őrzi az or. ***teč'*** 'folyni' < *tekti* (< *tek-* + *-ti:* főnévi igenév képző) *tek-* töve s a víz hangjához kötődő hangot tartalmazza az or. ***reč'*** 'beszéd' [< **rekti* (< *rek-*: szótő + *-ti:* főnévi igenév képző) 'beszélni'] (SIS) *rek-* töve.

Hozzátesszük, hogy a víznevekben nemcsak a 'folyik' és a hangutánzó jelentést kell látnunk, hanem olykor mint mellékfolyóhoz kötődhet az or. ***ruka*** 'kéz' jelentésű szó is. Lényeges, hogy a magyarban megvan a *ríkat ríka-* töve hangutánzó szavakban is, vö.: magy. ***rikácsol.***

A földrajzi nevek közül megemlítjük az alábbiakat, ahol előfordul, hogy a *reka* 'folyó' jelentésű szó az összetett név utótagja. Vö.:

Eräüke f. TB.175.: bask. *Eräüke* or. ***R'auke*** Ask., az or. T'ul'guz mellékfolyója.
< bask. *Eräüke* < *E* + *räüke,*
or. *R'auke* ⟵ 1. bask. *Eräüke* < *E*
+ *räüke*.
2. nem or. *Räüke.*

Ureka vüd f. GMA: mari *Ureka vüd* or. *Ureka* Not., az or. Šukšan jobb oldali mellékfolyója.
< mari *Ureka* < *U*
+ *reka* ⟵ vö.: or. *reka* 'folyó'
+ *vüd* ⟵ mari *vüt, vüd* 'víz'.
or. *Ureka* ⟵ mari *Ureka.*

Rä f. TB.123.: bask. *Rä* or. R'a Jerm., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Rä* < *Rä*
or. *R'a* ⟵ bask. *Rä.*

Ru vüd f. GMA: mari *Ru vüd* or. *Rugutka* Me., patak, az or. M(alaja) Kokšaga jobb oldali mellékfolyója.
< mari *Ru*
+ *vüd* ⟵ mari *vüd* 'víz'.
or. *Rugutka* ⟵ nem or. *Rugutka*

Mosaravüd f. GMA: mari *Mosaravüd / Mosarinka* or. *Masarinka* M-T., az or. *Uržumka* jobb oldali mellékfolyója.
< mari *Mosaravüd* < *Mosara* < *Mosa*
+ *ra*
+ *vüd* ⟵ mari *vüd* 'víz',
Mosarinka < *Mosa* ⟵ ko. *mos* 'forrás'
+ *rinka.*
or. *Masarinka* ⟵ mari *Mosarinka.*

Söröldäüek f. TB.130.: bask. *Söröldäüek* or. *Surul'dauk* Burz., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója. < bask. *Söröldäüek* < *Söröl*
+ *däüek,*
or. Surul'dauk ⟵ *nem or. Sürüldäüek*.

A baskír *däüek* elemnek az előzménye **däwek* < **däδek* < **dädek* < **tädek* < **tätek.* A szókezdő *r- (t- > d- > δ- > r-),* illetőlég az *n-* valamint az *s-* összefüggnek, a *t*-nek más-más irányú fejleményei. Az orosz *R'auke* átvétel, amelynek rokona az orosz *reka* 'folyó', *ruká* 'kéz' és a magyar *rí, a ríkat (ríka + -t*[80]*:* képző) szónak a *ríka-,* a *rikácsol* szónak a *riká-* töve. A bask. és or.

[80] Megjegyezzük, hogy nem az *–at* a műveltető képző, hanem csak a *t-*, amely a *tesz* ige kezdő mássalhangzóját őrzi.

Sauka előzménye **Säüke* lehetett, rokona a magy. *suka* ’nőstény állat’ szó. Az *n-* kezdetűek a magy. *nyék*-hez, de a *nyálka, nyalka* szóhoz is kötődnek. Ez utóbbi a *nyúrga* szóval is rokon a vékony, hosszú jelentés kapcsán, vö.: szam. *n’uxča (n’ux* + *-ča*) első eleme.
z orosz *R'auke* átvétel, amelynek rokona az orosz *reka* ’folyó’, *ruká* ’kéz’ és a magyar *rí,* a *ríkat (ríka-* + *-t*[81]*:* képző) szónak a *ríka-,* a *rikácsol* szónak a *riká-* töve.

A párhuzamos adatok olyan alakváltozatokat őriznek, amelyek segítik a rV értelmezését, vö.: *ra*, *rinka*. Rokonuk az orosz *reka* ’folyó’ szó, de az ang. *river* ’folyó’ *rive-* töve is. Az önálló szavakat a képzőktől az adatok összehasonlító vizsgálatai során elkülöníthetjük.

A Kāšγ. *jig-* szótő összetartozik a magy. *jég, jó* (folyó), ko. *ju, jug* 'ua.', man. *ja, jag* 'ua.', magy. *rí,* or. *reká* 'folyó' szavakkal. A magy. *ríkat* (< *ríka-*: + *-t*: műveltető képző) töve alakváltozata a magy. *rí* 'sír' igének és az or. *reka* 'folyó' főnévnek. Eredetileg igenévszó volt, korábbi hangalakot őriz az or. *tek-*, az or. *teč*' 'folyni' (< *tekti* < *tek-* 'folyik, áramlik' + *-ti:* főnévi igenév képző'.

Idetartozik a *jag-* töve a csag. ***jagdurmak*** 'önteni, ömleszteni, hullatni'. < csag. *jag-*: abszolút szótő + *-dur:* igeképző + *-mak*: főnévi igenév képző igének.

A csag. *jag-* abszolút szótő összetartozik a magy. *jó* 'folyó' szóval, amelynek kiterjedt rokonsága van és nem lehet uráli vagy finnugor eredetű a magyar szó. A magyar *jó* megvan a Kárpát-medencében és a megfelelői a Volga-Urál vidékén a földrajzi nevekben, vö.:

Jagvajšur f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Vax.: ud. *Jagvajšur* or. *Jagvajka* Šark., az or. *Itinka* jobb oldali mellékfolyója.
< ud. *Jagvajšur* < *Jagvaj* < *Jag* ⟵ han., man. *ja* ’folyó’
+ *vaj* ⟵ ud. *vaj* ‘mellékfolyó, patak’
+ *šur* ⟵ ud. *šur* ‘folyó’.
or. *Jagvajka* ⟵ nem or. *Jagvajka* < *Jag*
+ *vajka,*
or. *Itinka* ⟵ nem or. *Itinka* < *I*
+ *tinka* < *ti* + *-nka*

Pašur f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Vax.: or. *Pašur* Šark., a ***Šegjanka*** jobb oldali mellékfolyója.
< or. *Pašur* ⟵ nem or. *Pašur* < *Pa*
+ *šur* ⟵ ud. *šur* ‘folyó’,
or. *Šegjanka* < *Šeg*
+ *janka* ⟵ *ja*
+ *-nka*

A *janka* eredetibb alakja a *jatka,* vö.:

Jatka ju f. SW.310a.: ko. *Jatka-ju* or. *V'atka* folyó.
< ko. *Jatka* < *Ja*
+ *tka*
+ *ju* ⟵ ko. *ju* ’folyó’,
or. *V’atka* ⟵ nem or. **Vetke*.

A tő pedig a *ríka-*.

[81] Megjegyezzük, hogy nem az *–at* a műveltető képző, hanem csak a *t-*, amely a *tesz* ige kezdő mássalhangzóját őrzi. A tő pedig a *ríka-*.

Jănkă h. Ašm.V.75.: csuv. *Jănkă*, falu neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Jănkă* < *Junkă* ⟵ nyeny. *junko* ‘patak’

Junkă h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Junkă* or. *Junga* ← *Bol'šije i Malyje Čuvaki* + *Largoty* + *Jablon'a* M., csuvas falu, Ar.:-.
< csuv. *Junkă* ⟵ nyeny. *junko* ‘patak’
or. *Junga* ⟵ csuv. *Junkă* < *Ju*
+ *-nkă*.
Bol'šije ⟵ or. *bol'šije* ‘nagy’
+ *i* ‘és’
+ *Malyje* ⟵ or. *malyje* ‘kicsi, kis’
+ *Čuvaki* ⟵ nem or. *Čuvaki*
Largoty < *Largo*
+ *ty*
Jablon'a ⟵ or. *jablon'a* ‘almáskert’

Janki d. Ašm.IV.195.: csuv. *Janki,* hely neve (*tăvajkki*), NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Janki* < *Ja*
+ *-nki*

Jaku pyr' f. Ašm.IV.167: csuv. *Jaku-pyr'* Jau., patak neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Jaku* ⟵ permi *jok* ‘folyó’
+ *pyr'* ⟵ *csuv. pyr ‘torkolat’.*

Jěkkel h. Ašm.V.27.: csuv. *Jěkkel* or. ***Jekovo*** Tet.u., falu neve, helyesebb ejtés a ***Jukjel*****,** NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Jěkkel* < *Jěkk* ⟵ permi *jok* ‘folyó’
+ *el* < *jel* ⟵ csuv. *jal* ‘falu’,
or. *Jekovo* ⟵ nem or. *Jek*
+ or. *–ov:* birtokos melléknév képző
+ or. *–o,*
csuv. *Jukjel* < *Juk*
+ *jel*..

A jVk, jVkV típusú nevek önállóan, két vagy három tagú nevekben első tagként, összetett szóból álló nevekben pedig előtagként fordulnak elő. Közvetlen kapcsolatban a finn *joke*, szam.jur. *jŏkkă* továbbá a hanti, mansi *jā*, komi *ju* valamint a magyar *jó* ’folyó’ közszókkal van. Ez utóbbiak már a jVk forma fejleményei.

Jatkil f. TB.196.: bask. *Jatkil* or. *Jatkil* Belor., az or. Maratbaj bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Jatkil* < *Jat* < *Ja*
+ *-t*
+ *kil* ⟵ vö.: man. *kel* ’mocsár’.
or. *Jatkil* ⟵ bask. *Jatkil*

A *jatka* fejleménye a *jat, jata* stb. *-k-* nélküli forma is. A csuv. *Jata, Jyt, Jytă,* bask. *Jete, Jat* formák patak, árok, mellékfolyó nevében szerepelnek. Közeli rokonuk a magy. *jó* ‘folyó’ szónak.

Egy korábbi *Jatak* (< *Ja-* + *-tak*) második eleme a képző a szótővel együtt további változásokon ment keresztül: Vö.: *Jatak* > 1. *Jataγ* > *Jataw* > *Jatau* > *Jata* > *Jat*, 2. *Jotok* > **Joδok* > **Jowok* > **Jook* > *Jok* > *Joγ* > *Jow* > *Jou* > 1. magy. *jó* ‘folyó’ 2. ko. *Ju* ‘folyó’. A fenti földrajzi nevekben ‘víz’ jelentése is lehet, vö.: csuv. *Jatri var* ‘vizes árok’.

A csag. *jag-* szótő megvan az 'eső' jelentésű szavakban, vö.: csuv. ***śumăr*** 'eső', MK., oszm. *jagmur,* Zamahš. *jamgur,* ujg., csag. *jamgur,* üzb. *jomgir,* tat. *jaŋgyr,* bask. *jamgyr,* nog. *jamgyr,* kirg., k.kalp. *žamgyr,* kazak *žandyr,* kum. *jangur*, karacs. *džangur,* alt., ojr. *d'anmyr,* hak. *naŋmyr,* jak. *samyyr* 'eső'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śumă-*: abszolút szótő + *-r*: képző, MK., oszm. *jag-* + *-mur,* Zamahš. *jamgu-* + *-r,* ujg., csag. *jamgu-* + *-r,* üzb. *jomgi-* + *-r,* tat. *jaŋgy-* + *r,* bask. *jamgy-* + *-r,* nog. *jamgy-* + *-r,* kirg., k.kalp. *žamgy-* + *-r,* kazak *žan-* + *-dyr*, kum. *jangu-* + *-r*, karacs. *džangu-* + *-r,* alt., ojr. *d'an-* + *-myr,* hak. *naŋ-* + *-myr,* jak. *samyy-* + *-r.*

A szótövek egyik részében a nazális tűnt el (vö.: csag. *jag-*), a másik részében a zárhang (vö.: csuv. *śumăr* 'eső'), a harmadik részében pedig megmaradt mind a nazális, mind a zárhang (vö.: Zamahš. *jamgur).*

A fenti 'eső' jelentésű török szavaknak rokona a magy. ***szemereg,*** alakváltozata a ***csepereg,*** amely eredetileg nómen-verbum lehetett s a magyarban az igei jelentés használatos. Megjegyezzük, hogy az abszolút szótő valójában relatív, mert tovább bontható abszolút szótőre és képzőre. A szótövek rokonok a magy. *jó, víz, szem* szavakkal. (CZEGLÉDI 2013. Gyökrendszer)

Rokon a csag. ***jagïn dur*** 'esőre áll az idő, esős idő van'. < csag. *jagïn (*< csag. *jagï-*: abszolút szótő + *-n:* képző) + *dur* 'áll'.

Az abszolút szótő rokona a magy. ***jó*** 'folyó' szó. Összetartozik velük a csuv. ***śumăr*** 'eső' és nyelvi párhuzamai. Ld. csag. ***jagdurmak*** 'önteni, ömleszteni, hullatni'. < csag. *jag-*: abszolút szótő.

3.89. Kāšγ. ***juklat-*** 'tollazattal ellátni' ~ magy. ***tok***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jukla-*: relatív szótő (< *juk-:* abszolút szótő + *-la:* igeképző) + *-t:* igeképző, ld. magy. *tesz*.

Az abszolút szótő 'toll' jelentésű és megvan a többi török nyelvben is a megfelelője, vö.:

csuv. ***tĕk*** 'madártoll, háziállatok szőre, szőr a testen', Zamahš., ojr., hakasz *tűk* 'szőr', kirg., kazak *tűk* 'szőr a testen, sörte', ujg. *tűk* 'pehely', oszm. *tüj* ' szőr, pehely, pihe, hajszál', üzb. *tuk* 'haj, pihe', jak. *tüü* 'pihe', tuv. *dük* 'szőr', tuv., hakasz *čüg* 'toll'. (JEGOROV 1964)

Kötődik hozzájuk a csuv. ***šăm*** 'szőr', MK., türkm., oszm. *jün,* bask. *jök,* tat. *jon,* kirg., kazak, k.kalp. *žün,* ujg. *žun,* üzb. *žun, jung,* azerb., nog., kumük *jun,* Zamahš., csag. *jüng,* jak. *suŋ* 'szőr', alt. *d'um*, *d'ym* 'toll'. (JEGOROV 1964)

Ezek az adatok azt is jelzik, hogy a végső *-k* előtt *-t-* eredetű mássalhangzó is használatos.

Rokonuk a magy. *tok, tű, pihe*. A magy. ***tok*** 'burok, tartó, lószerszám, termés védőburka, madár testén levő szaruképződmény, amelyből a toll kifejlődik, ablaknak, ajtónak falba erősített tartója, a finom kerámiák égetésekor használt tűzálló edény' a TESz szerint ismeretlen eredetű. A magy. ***pihe*** ld. ***pehely*** 'finom, puha szőrzet, bolyhosság, pernye, finom apró, puha toll'. Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz)

A szócikk írója nem ismerte fel a török nyelvi kapcsolatokat. Idetartozik a magy. ***tű*** (ld. *tüvecske,*

tí, tüj, tüjj) 'valahová fölerősíthető, rászúrható díszítés, ruhadarab részeinek összeerősítésére alkalmazott eszköz, varrásra, kézimunkázásra szolgáló vékony, hegyes eszköz, szerszám tűszerű alkatrésze, növények szúrós, tű alakú levélkéje, növény tüskéje stb.'. Származékszó, az elavult *tövik* igének főnevesült folyamatos melléknévi igeneve. (TESz)

A magy. *tüjj* alakváltozatban az egyik *-j-* az eredeti *-t-* fejleménye, a másik pedig a *-k-* zárhangé. A magy. *tövik* alakban a *-v-* a *-t-* fejleménye.

Az alakváltozatok valóban arra utalnak, hogy ***tüvek, ***tövik*** változat is használatos lehetett. Ennek azonban a szerkezeti felépítése: *tü-* + *-vek, tö-* + *-vik*. semmi köze nincs a folyamatos melléknévi igenévhez.[82]

Idetartozik az or ***igolka*** 'tű' töve (< *igo-* + *-lka).*

3.90. Kāšγ. ***siŋāk*** 'legyet', Kāšγ. ***siŋak*** 'szunyogok' ~ magy. ***szúnyog***.

Szerkezeti felépítése: *si-*: abszolút szótő + *-ŋāk*: képző, *si-* + *-ŋak.*

El kell dönteni, hogy a végső *-k* a tárgyeset ragja-e vagy a szótőhöz tartozik. Kérdés, miért használja a többes számot az orosz fordító, mert elvileg így nézne ki az E. szám Alany eset formája (vö.: Kāšγ. *siŋāk,* Kāšγ. *siŋak)*. A csuvasban 'légy' jelentése ismert, vö.: csuv. ***šăna*** 'légy', MK. *sänäk* 'légy, szúnyog', Zamahš. *singek*, csag. *siŋek,* oszm., gag., türkm. *sinek* 'légy', üzb. *suna,* kirg., kazak, k.kalp. *sono,* s. ujg. *sona* 'lódarázs, bögöly', nog. *sona* 'darázs', mong. *sono* 'bögöly'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šă-*: abszolút szótő + *-na*: képző, MK. *sä-* + *-näk,* Zamahš. *si-* + *-ngek*, csag. *si-* + *-ŋek,* oszm., gag., türkm. *si-* + *-nek,* üzb. *su-* + *-na,* kirg., kazak, k.kalp. *so-* + *-no,* s. ujg. *so-* + *-na,* nog. *so-* + *-na,* mong. *so-* + *-no.*

Rokonuk a magy. ***szúnyog*** 'apró, karcsú, hártyás szárnyú rovar, nőstényе vérszívó, szitakötő'. Valószínűleg ótörök eredetű, vö.: Kasg. *singäk* (a városi lakóknál) 'légy', (a nomádoknál) szúnyog', csag. *singäk* 'légy', oszm., türkm. gag. *sinek* 'szúnyog', hak. *sēk* 'légy', csuv. *šăna* 'légy', mong. *šimaγul, šimuγul* 'légy, szúnyog'. (TESz) < Kasg. *si-* + *-ngäk,* csag. *si-* + *-ngäk,* oszm., türkm. gag. *si-* + *-nek,* hak. *sē-* + *-k,* csuv. *šă-* + *-na,* mong. *šimaγu-* + *-l, šimuγu-* + *-l.*

A rovar a szívó, szúró tüskéjéről (vö.: magy. ***szeg***) kaphatta az elnevezést, ennek pedig az alapja olyan hangutánzó szó lehetett, amely a magyarban a ***zeng, zengő*** szóval rokon. A magyar szó eredetét tekintve a szkítákhoz és a hunokhoz vezet, nem igazolt a törökből való kölcsönzés.

3.91. Kāšγ. ***julrit-*** 'meggyújtani' ~ magy. ***gyúl***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *julri-*: relatív szótő [< *jul-* : relatív szótő (< *ju-*: abszolút szótő + *-l-*: képző) + *-ri:* képző] + *-t*: képző.

Az első relatív szótő (*jul-*) csuvas megfelelője a ***šut-*** 'megyújt (fényt, gyertyát, lámpát)', csuv. ***šută*** 'fény, világos'. Idetartozik a csuv. ***šulăm*** 'láng', MK., türkm., nog., kumük *jalyn*, csag. *jalin*, ujg. j*alkun,* üzb. *jolkin,* ojr. *d'alkin,* azerb. *alov*, kirg., kazak, k.kalp. *žalyn,* hak. *čalyn*, bask., tat. *jalkyn* 'láng', oszm. *jalyn* 'láng, fény, villám'. < csuv. *šul-* (vö.: MK. *jal,* alt., ojr. *d'al* 'égni, lángolni, fényleni', csuv. *jal, jall* 'váratlan energia fényének tükröződése, felvillanása'. (JEGFOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótő + *-t-*: igeképző, csuv. *šu-*: abszolút szótő + *-tă:* névszóképző, csuv. *šu-:* abszolút szótő + *-lăm:* képző, MK., türkm., nog., kumük *ja-* + *-lyn*, csag. *ja-* + *-lin*, ujg. *ja-* + *-lkun,* üzb. *jo-* + *-lkin,* ojr. *d'a-* + *-lkin,* azerb. *a-* + *-lov*, kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-lyn,* hak. *ča-* +

[82] Ld. CZEGLÉDI Gyökrendszer.

-lyn, bask., tat. *ja-* + *-lkyn,* oszm. *ja-* + *-lyn,* csuv. *śu-* + *-l-* , MK. *ja-* + *-l,* alt., ojr. *d'a-* + *-l,* csuv. *ja-* + *l, jal-* + *-l.*

Idetartozik a csuv. ***śulu*** 'tüzesen', oszm. *čalyn* 'tüzesen, szikra' < *śul* (vö.: MK. *jal*) 'égni' (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-lu*: képző.

Az első relatív szótövet tartalmazza a csuv. ***śăltăr*** 'csillag' 'fény', ÓT., üzb., kum. *julduz,* ujg. *jolduz, žultuz,* azerb. *ulduz,* türkm., oszm., gag. *jyldyz,* tat. *joldyz,* bask. *jondoz*, kirg., *žyldyz,* kazak, k.kalp. *žuldyz,* nog. *juldyz,* ojr. *d'yldyz,* karacs., balk. *džulduz*, tuv. *syldys,* jak. *sulus,* hak. *čyltys* 'csillag'. < MK., óujg. *jal*, ojr. *d'al* 'lángolni, égni, fényleni, csillogni'. KB. *jula* 'fáklya, mécses', csuv. *jalkăš* 'fényesen égni', csuv. *jăltăr* 'fényes fény, villanás tükröződése'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śăl-*: relatív szótő (< *śă-*: abszolút szótő + *-l:* képző)+ *-tăr:* relatív szótő (<), ÓT., üzb., kum. *jul-* + *-duz,* ujg. *jol-* + *-duz, žul-* + *-tuz,* azerb. *ul-* + *-duz,* türkm., oszm., gag. *jyl-* + *-dyz,* tat. *jol-* + *-dyz,* bask. *jon-* + *-doz*, kirg., *žyl-* + *-dyz,* kazak, k.kalp. *žul-* + *-dyz,* nog. *jul-* + *-dyz,* ojr. *d'yl-* + *-dyz,* karacs., balk. *džul-* + *-duz*, tuv. *syl-* + *-dys,* jak. *su-* + *-lus / sul-* + *-us,* hak. *čyl-* + *-tys.*

A csuv. *śăltăr* és társai azt is tartalmazzák, hogy a csillag maga nem fényforrás, hanem mástól kapja a fényt. Szó szerinti jelentése 'fénytükör'. Az előtag a magy. *gyúl-* igével, a csillag *csil-* tövével tartozik össze[83], az utótag pedig a magy. *tükör* szóval.

Az első relatív szótő hangtani alakváltozata a csuv. ***śun*** 'égni', csuv. *śuntar* 'égetni' *śun-* töve, *śunăk* 'égő', ujg., azerb., türkm., oszm., nog., kumük, tat., bask. *jan,* üzb. *jon,* kirg., kazak, k.kalp. *žan*, karacs. *džan,* tuv. *šon* 'égni', ujg. *jandur,* üzb. *jondir*, tat., bask., oszm., nog. *jandyr* 'égni', azerb. *janyg* 'égés', tat., bask. *janyk* 'égés'. < **śu, ja*. (JEGOROV 1964) < *śu-*: abszolút szótő + *-n*: képző, csuv. *śun-*: relatív szótő + *-tar:* képző, *śu-:* abszolút szótő + *-năk*: képző, ujg., azerb., türkm., oszm., nog., kumük, tat., bask. *ja-:* abszolút szótő + *-n:* képző, üzb. *jo-:* abszolút szótő + *-n:* képző, kirg., kazak, k.kalp. *ža-*: abszolút szótő + *-n:* képző, karacs. *dža-:* abszolút szótő + *-n:* képző, tuv. *šo-:* abszolút szótő + *-n:* képző, ujg. *jan-:* relatív szótő + *-dur:* képző, üzb. *jon-:* relatív szótő + *-dir: képző,* tat., bask., oszm., nog. *jan-:* relatív szótő + *-dyr:* képző, azerb. *ja-*: abszolút szótő + *-nyg:* képző, tat., bask. *ja-:* abszolút szótő + *-nyk:* képző.

Összetartozik vele nemcsak az ang. ***sun*** 'nap', hanem az or. ***svet*** 'fény, világosság' szó is.

A csag. ***jakïlmak*** 'meggyúlni, égni' (< csag. *jakïl-*: relatív szótő (< csag. *jakï-:* abszolút szótő + *-l-:* képző) + *-mak*: főnévi igenév képző első relatív szótöve a csag. *jakïl-* azért is értékes, mert egyrészt rokona a Kāšγ. *jul-* első relatív szótőnek, másrészt igazolja a magy. *gyúl* magánhangzó hosszúságát.

A TESz szerint a magy. ***gyúl*** a TESz-ben a *gyújt* címszónál található, vö. magy. ***gyújt*** 'égésre gerjeszt'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *gyú-*: abszolút szótő + *-l*: képző. A magy. *gyúl, gyúlik* 'önmagát gerjeszti égésre'. Az *-l* és a *-lik* ige képzők egymásnak alakváltozatai. Összetartoznak velük a következő képzők: csuv., ujg., azerb., türkm., oszm., nog., kum., tat., bask., üzb., kirg., kazak, k.kalp., karacs., tuv. *-n,* azerb. *-nyg*, tat., bask. *-nyk.*

Idetartozik a *csil-* relatív szótő, vö.: magy. ***csillag*** 'este látható égitest'[84] Származékszó. Alapszava ugyanaz, mint a *csillog, csillan* igéké. (TESz) < *csil-*: relatív szótő + *-lag*: képző, *csil-* + *-log, csil-* + *-lan.*

[83] Eredetileg nómen verbum volt.
[84] Amit a nap gerjeszt világításra.

A szócsaládba tartozik a magy. ***ég*** is. A TESz szerint '(tűzbe került tárgy, vagy tüzet fogott tárgy, világítóeszköz) lángol, parázslik, világít, tűzben megsemmisül, égési sebeket szenved, lelkesedésből, vágytól izgalomban van, (érzés) fokozott elevenséggel ég valakiben, éget, forróságot vagy forróságérzéshez hasonló sajgást, csípő fájdalmat érez'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *iäŋleltä* 'tűzön pürköl (íjkészítéskor kemény fenyőfát), zürj. *yń, yń-bi* 'láng', *yńalny* 'lángol', cser. *eŋ* 'tűz'. (TESz)

Rokona a magy. ***láng***, amely a formát és a tüzet egyszerre tartalmazza. A szó a TESz szerint 'égési folyamatot kísérő, tűznyelvek formájában mutatkozó jelenség, heves indulat, valaminek a színe-java, alkohol'. Vitatott eredetű, 1. Hangutánzó,m hangfestő eredetű. 2. Ősi hangfestő szó a finnugor korból, vö.: zürj. jazvai *lum* 'parázs', votj. *lumit* 'meleg, lanyha, langyos (szél)', cser. *lomăž* 'hamu'. (TESz)

A magy. *láng* szónak valóban alakváltozata a magy. ***lobog,*** a *lobban lob-* töve stb.

Meg kell jegyeznünk, hogy a magy. *ég* igével az or. ***žigat'*** 'égni, gyújtani' (< *žiga-* + *-t'*: főnévi igenév képző) *žiga-* és az or. ***žeč'*** 'égni, gyújtani' (< **žek-* + *-ti:* főnévi igenév képző) *žek-* töve rokon. A szlávban átvételről van szó. Lényeges, hogy a magy. *ég-* igével szemben az orosz megőrizte a szókezdő mássalhangzót, amely eredeti *t-* fejleménye, vö.: magy. *tűz*.

Ismét azzal az esettel állunk szemben, amikor az adatok arra utalnak, hogy az abszolút szótőnek tűnő *ég* szó a nyelvi párhuzamai alapján valójában már képzett alak fejleménye. Vö.: csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-n*: képző, ujg., azerb., türkm., oszm., nog., kum., tat., bask. *ja-* + *-n,* üzb. *jo-* + *-n,* kirg., kazak, k.kalp. *ža-* + *-n,* karacs. *dža-* + *-n*, tuv. *šo-* + *-n,* azerb. *ja-* + *-nyg*, tat., bask. *ja-* + *-nyk.*

A teljesebb alak CVCVC volt mint nomen-verbum s idővel különvált az igei és a névszói jelentés. Így fordulhat elő, hogy a *-lVk, -nVk* lehet névszóképző és igeképző is.

3.92. Kāšγ. ***tarī*** 'bőr, bőrt' ~ magy. ***bőr***.

Idetartozik a Kāšγ. ***tarīka*** 'bőrbe'.

Szerkezeti felépítése: 1. Kāšγ. *ta-*: abszolút szótő + *-rī*: képző, 2. *tar-*: relatív szótő (< *ta-*: abszolút szótő + *-r*: képző) + *ī*: Tárgyeset ragja.

A Kāšγ. *tar* rokona a csuv. ***tir ′***írha, bőr', ÓT. *täri,* Zanahš., üzb., kirg., kazak, nog. *teri,* ujg. *tere,* azerb. *deri,* oszm., gag., türkm. *deri,* ojr. *tere,* bask., tat. *tire* 'irha, bőr'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ti-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ÓT. *tä-* + *-ri,* Zanahš., üzb., kirg., kazak, nog. *te-* + *-ri,* ujg. *te-* + *-re,* azerb. *de-* + *-ri,* oszm., gag., türkm. *de-* + *-ri,* ojr. *te-* + *-re,* bask., tat. *ti-* + *-re.*

A Kāšγ. *tar* alakváltozata a magy. ***bőr*** 'kidolgozott állatbőr, eleven bőr, termés védőburka, hártya, pille'. A TESz szerint valószínűleg ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *per* 'vöröses hámréteg a nyírhéj belső felén', szam. jur. *pīr′* 'a nyirkéreg vöröses belső kérge', a bendő nyálkahártyája, kenyérhéj'. (TESz) < magy. *bő-*: abszolút szótő + *-r*: képző, osztj. *pe-* + *-r,* szam. jur. *pī-* + *-r.* A magyar szó uráli eredete nem igazolt, sőt a hozott adatok is csak akkor tartoznak ide, ha nem a magy. *pir* (ld. *pörköl, piros*) és társaival rokon.

A magy. *bőr* teljesebb formája a magy. ***burok*** 'valamit körülvevő, valaminek a felületét beborító réteg, magzatburok, sűrű lomb'. Származékszó, alapszava a *borít, borul* szócsalád töve, képzője -k

deverbális nómenképző. (TESz) < *bu-:* abszolút szótő + *-rok*: képző. A szócikk írójának megállapítása nem igazolt.

A magy. ***borít*** 'burkol, takar, feldönt, kiönt, ellep, elmerít, valamilyen állapotba hoz, párzik'. Valószínűleg ótörök eredetű szócsalád, vö.: CC. *bur-, burar-* 'fordít, csavar', oszm. *bur-* 'befordít', *bur-, buru-, bür-, bürü-* 'beburkol, befed, elsötétít', jak. *bürüi-* 'befed', vö.: Kāšγ. *bürün-* 'beburkolódzik', azerb. *burunduk* 'kendő', mong. *büri-*, burj. *bürxä-,* kalm. *bürkü-* 'befed'. (TESz) < magy. *borí-*: relatív szótő + *-t:* képző, CC. *bu-*: abszolút szótő + *-r:* képző, *bura-*: relatív szótő + *-r:* képző, oszm. *bu-:* abszolút szótő + *-r:* képző, *bu-* + *-r-, bu-* + *-ru-, bü-* + *-r-, bü-* + *-rü-,* jak. *bü-* + *-rüi-,* Kāšγ. *bü-* + *-rün-,* azerb. *burun-:* (< *bu-*: abszolút szótő + *-run:* képző) relatív szótő + *-duk:* képző, mong. *bü-* + *-ri-*, burj. *bü-* + *-rxä-,* kalm. *bü-* + *-rkü.*

A Kāšγ. *tar* és megfelelőinek rokona a magy. ***irha,*** amely a TESz szerint 'timsóval, később zsiradékkal cserzett fehér vagy sárga színű, bársonyos felületű, puha bőrfajta, lovaglónadrág, a prémes állat bőre, az ember bőre, a fejlettebb gerinctelenek és a gerincesek bőrének kötőszöveti rétege, egy fajta szőrmés bárányból, egy fajta szőrmés bárányból készült bunda'. Német eredetű, esetleg szláv közvetítéssel is, vö.: kfn. *irch, irh, ërch* 'timsós cserzésű fehér bőrfajta, főleg zerge, szarvas vagy őz bőréből', baj. osztr. *irch* 'ua.', szász E. *irix* 'ua.', ld. még szb-hv. *ìra* 'kikészített juhbőr', *irha* 'ua.', szln. *írh* 'timsós vagy zsiradékos cserzésű, puha bőrfajta', *írha* 'ua.', cseh *jircha* 'timsós cserzésű puha bőrfajta', szlk. *ircha* 'puha bőrfajta, az állati bőr alsó rétege', le. *ircha* 'zsiradékkal cserzett, puha bőrfajta'. Végső forrása a lat. *hircus* 'kecskebak'. (TESz) < magy. *i-*: abszolút szótő + *-rha*: képző, kfn. *i-* + *-rch, i-* + *-rh, ë-* + *-rch,* baj. osztr. *i-* + *-rch,* szász E. *i-* + *-rix,* szb-hv. *ì-* + *-ra, i-* + *-rha,* szln. *í-* + *-rh, í-* + *-rha,* cseh *ji-* + *-rcha,* szlk. *i-* + *-rcha,* le. *i-* + *-rcha.*

Nem igazolt a magy. *irha* szónak a németből vagy akár a szlávból vagy a szláv közvetítéssel való átvétele, ám az adatok idetartoznak.

A rokonságukba tartozik még a magy. *bagaria töve,* amely egyszerre tartalmazza a 'bőr' jelentést és annak az elsődleges funkcióját a 'borít, takar' jelentést. A magy. ***bagaria*** 'csizmadia, bőrös' (*bagar-* relatív szótő + *-ia*: görög képző) töve a *bagar-* a teljesebb alakja a mong. *bürk'e,* magy. *bőr* szavaknak és a *borí-t* tövének. A magy. *-ő-* (*bő*r) hosszú magánhangzó őrzi a korábbi triftongus (-V*g*V-) nyomát (vö.: magy. *bagaria baga-* töve).

3.93. Kāšγ. ***šukšaš-*** 'sugdolózni' ~ magy. ***súg***.

Alakváltozata a Kāšγ. ***suvšat-*** 'súgni'. Szerkezeti felépítésük: Kāšγ. *šuk-*: szótő + *-šaš-:* összetett képző, *suv-* + *-šat-*.

Minthogy a szó hangutánzó eredetű ezért a szótővel összetartozik a csuv. ***šav*** 'zaj, távoli dübörgés, morajlás, zúgás', kazak *šu, šuyl,* kirg. *šuuldoo,* nog. *šavšu,* tat. *šaulau,* oszm. *šamata* 'zaj, kiáltás'. Ld *šavla* 'súgni, zajongani'. (JEGOROV 1964)

Idetartozik a következő igék szótöve, vö.: csuv. ***šavla*** 'súgni, zúgni, zajongani, hangosan beszélgetni', tat., bask. *šaula,* kirg. *šuulda,* üzb. *šovulla,* üzb. *šaul'a,* alt. *šuula,* kazak *šula,* nog. *šavla, šuvílda,* türkm. *šuvvulda* 'zajongani, susogni, zúgni, hangosan kiabálni', türkm. *šovla* 'üvölteni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šav-:* szótő + *-la:* ige képző, tat., bask. *šau-* + *-la,* kirg. *šuul-:* relatív szótő (< *šuu-*: szótő + *-l-*: ige képző) + *-da:* képző, üzb. *šovul-*: relatív szótő (< *šovu-*: szótő + *-l-:* ige képző) + *-la*: képző, üzb. *šau-* + *-l'a,* alt. *šuu-* + *-la*, kazak *šu-* + *-la,* nog. *šav-* + *-la*, *šuvíl-*: relatív szótő (< *šuví-*: szótő + *-l-*: ige képző) + *-da*: képző, türkm. *šuvvul-*: relatív szótő (<

šuvvu-: szótő + *-l-*: ige képző) + *-da*: képző, türkm. *šov-* + *-la.*

Idetartozik az or. ***šum*** 'zaj' és a ***šumet'*** 'zajongani, súgni, susogni' ige *šume-* töve. A csuvas *šavla* és társaival rokon a magy. ***süvölt*** *süvöl-* és az *üvölt üvöl-* relatív töve. A Kāšγ. *šuk, suv,* csuv. *šav-,* tat., bask. *šau-,* kirg. *šuu-,* üzb. *šovu-, šau-,* kazak *šu-,* nog. *šav-,* türkm. *šuvvu-, šov-* tövek világosan összetartoznak a magy. *süvö-, üvö-* szótövekkel és a *zeng, cseng, súg, búg, zúg* hangutánzó eredetű szavakkal.

A TESz szerint ***súg*** 'zúg (sebes folyású víz, szél, erdő), sugalmaz, sugall, fojtott, halk hangon mond, közöl valamit, elárul, besúg, surrog, zúg (rovar szárnya, rovar stb.), kicsal, megkaparint, sistereg, suhog (vessző)'. Hangutánzó eredetű. (TESz) < *sú-*: abszolút szótő + *-g*.

Teljesebb alakváltozata a ***suhog*** (< *su-*: abszolút szótő + *-hog*). A TESz szerint *suhog, sujog, suug, suhong* 'gyors mozgás közben halk, surrogó, susogó hangot ad (ostor, pálca, kard stb.), susog, sistereg, forr, halk, surrogó, zizegő hangot ad (szél, víz, eső stb.)'. Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz) < *su-*: abszolút szótő + *-hog*: képző, *su-* + *-hong*.

3.94. Kāšγ. ***kamug*** 'teljesen' ~ magy. ***kumma***.

Szerkezeti felépítése: *ka-*: abszolút szótő + *-mug*: képző.

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a szem, a mag, a csepp, a forrás a teljes, az egész. Következésképp idetartoznak az ilyen jelentésű szavak is.

A Kāšγ. *kamug* rokona a magy. ***kumma*** 'vízcsepp'. A szókezdő *k-* eredeti mássalhangzó, ugyanezen jelentéssel *t-* kezdetű a Kāšγarīnál is meglévő *tam* 'vízcsepp'. Vö.: Kāšγ. ***tamdur-, tamtur-*** 'meggyújt, életre kelt'.

A szó családjába tartozik még a Kāšγ. ***kum*** 'homok', magy. ***homok***.

3.95. Kāšγ. ***tulkuklan-*** 'felfújtnak lenni' ~ magy. ***tele***.

Szerkezeti felépítése: *tul-*: relatív szótő + *kuklan- (*< *kuk-* + *-lan-)*

A relatív szótő rokona a csuv. ***tul*** 'megtelni', tat., bask., üzb. *tul*, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., hak. *tol,* oszm., mag., türkm., azerb., tuv. *dol* 'megtelni, telítődni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-l:* képző, tat., bask., üzb. *tu-* + *-l*, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., hak. *to-* + *-l,* oszm., mag., türkm., azerb., tuv. *do-* + *-l.*

Idetartozik a relatív töve a következő igéknek: csuv. ***tulaš*** 'dúlni, fúlni, vitatkozni, szidkozódni', kirg., üzb., tat. *talaš,* kazak, k.kalp. *talas*, oszm. *dalaš* 'veszekedni'. Ld. tula. (JEGOROV 1964) < csuv. *tula-:* relatív szótő + *-š:* kölcsönös ige képző, kirg., üzb., tat. *tala-* + *-š,* kazak, k.kalp. *tala-* + *-s*, oszm. *dala-* + *-š.*

Rokonuk a magy. ***tele,*** amely a TESz-ben a *teljes* címszónál található, vö.: magy. ***teljes*** 'valamivel tele, valamiben bővelkedő, kerek, gömbölyded, a legnagyobb fokú, mértékű, megszorítás nélküli, csorbítatlan, hiánytalan, egész'. A szócsalád *tel-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *tɛü·l, täγl3, taγla, tàγl* 'tele', osztj. *tel* 'tele', *tèt* 'egész', zürj. *dela* 'teljes', *döl* 'egész, teljes', votj. *dol-dol , dolak* 'egész, teljes, egészen, teljesen', *dolak* 'mind, valamennyi', stb. (TESz) < magy. *te-*: abszolút szótő + *-le*: képző, vog. *tɛü·-* + *-l, täγ-* + *-l3, taγ-* + *-la, tàγ-* + *-l,* osztj. *te-* + *-l*, *tè-* + *-t*,

zürj. *de-* + *-la, dö-* + *-l*, votj. *do-* + *-l, do-* + *-lak*.

Az adatok idetartoznak, ám a magyar szó finnugor eredete nem igazolt. Lényeges, hogy az *-l* megfeleléseként *-t* is szerepel (vö.: osztj. *tèt)*, ez volt a kiinduló mássalhangzó, amelynek fejleménye az *-l.*

A Kāšγ. *tul-* rokona a magy. ***dúl*** 'pusztít, felforgat, fosztogat, végrehajt stb'. Ismeretlen ertedetű. (TESz) < magy. *dú-*: abszolút szótő + *-l*: képző.

Idetartozik a magy. ***dúl-fúl*** Ikerszó. (TESz) A magy. ***fúl, fúlik*** 'levegő hiánya, a lélegzés akadályozottsége következtében meghal'. A *fú-* alapszava valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *pedni* 'megfullad', votj. *pod-* 'rothad, rothadt bűzt terjeszt', *pedi-* 'megún, légszomja van (a halaknak a jég alatt)', mdE.M. *povams, puvams* 'mefojt'. (TESz)

A szócsaládba tartozik a magy. ***fúj, fúv-*** 'tüdejéből levegőt nyom ki, levegőmozgás van (szél) mozog, (hangszert fújással szólaltat meg, folyamatosan mond, énekel valamit stb.'. Ősi hangutánzó szó az uráli korból, vö.: vog. *puw-,* osztj. *pŏγ-* 'ua.', mdM. *purams* 'fúj, elfúj, ráfújással gyógyít', szam.jur. *pūt's'* 'fúj (ember, szél)', jeny. *fueŋabo,* tavgi *fuarúma* stb. 'fúj, liheg'. (TESz)

Alakváltozatuk a magy. ***fojt*** 'levegőtől megfosztva megöl'. Származékszó, ld. *fúl, fullad*. (TESz) szótöve a *foj-, fúl-*.

A magy. ***pulyka, túzok*** a felfújt tollazatáról kapta a nevét.

3.96. Kāšγ. ***tuman*** 'valaminek a sokasága' ~ magy. ***tömény***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tu-*: abszolút szótő + *-man:* képző.

Nemcsak a magy. *tömény* szóval kapcsolatos jelentésben kell értelmezni, hanem rokona a csuv. *timlĕ* (*tim-*: szótő + *-lĕ*: képző 'valamivel ellátott') 'tömény' szó töve. A *tim* pedig kötődik a 'vízcsepp' jelentésű szóhoz (vö.: Kāšγ. *tam*).

Ha a 'tízezer jelentést kellene benne látnunk, akkor *tu-* 'tíz' + *man* 'ezer' szerkezeti felépítése lenne a szónak. Hozzátesszük, hogy a törökségnél a ***miŋ*** 'ezer' eredeti jelentése nem 'tíz száz'. Olyan gondolkodás alapján született, hogy a forrás, a mag az alap, az egyetlen és egy teljes egység. Ezért vele azonos az *egy* számnév. Előfordul, hogy a tízet és az ezret is egy olyan egységnek fogják fel, amely megnevezés elvezet az egy számnévhez s a forrás, a mag megnevezés szolgált neki alapul. Ilyen a csuv. *vun* 'tíz', mong. *ban* vö.: *arban* 'egy tíz', magy. *negyven* (*negy* + *ven*), *ötven* (*öt* + *ven*), *hatvan* (*hat* + *van*), *hetven* (*het* + *ven*), *nyolcvan* (*nyolc* + *van*), *kilencven* (*kilenc* + *ven*) utótagja. A Kāšγ. *miŋ* 'ezer' is ilyen egységnek számíthatott.

Ld. még Kāšγ. ***tuman miŋ*** 'ezrek ezre' ~ magy. ***tömény mag***.

Az orosz fordítás jelentése 'ezrek ezre'. Szerintem 'sok ezer, tömény ezer' jelentésben kell értelmezni. Az első tag nem lehet határozott számnév. Hozzátesszük, birtokos személyjel sincs rajta. A második tag az 'ezer' jelentésű Kāšγ. *miŋ* szó, amelynek a *mag* szolgált alapul.

3.97. Kāšγ. ***jalbatūr*** 'megvizezni' ~ magy. ***jó*** *'*folyó'.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jal*: relatív szótő 'víz' + *ba-* + *-tūr.*

A szótő rokona a csuv. ***šăl*** 'forrás, eredetet, vízforrás, tó', ÓT. *jul* 'patak', MK. *jul* 'patak, folyó', azerb. (nyugati nyelvj.) *čulje* 'nyitott vízesés, mong. *ceel* 'forrás, amely állandóan jön fel a földből'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šă-*: abszolút szótő + *-l*: képző, ÓT. *ju-* + *-l,* MK. *ju-* + *-l,* azerb. (nyugati nyelvj.) *ču-* + *-lje,* mong. *cee-* + *-l.*

Idetartozik a bask. ***bulak,*** tat. ***bolak*** 'folyó' is. A szókezdő mássalhangzók (Kāšγ., bask., tat. *b-*, magy. *f-*) eredeti *t-* fejleményei.

Rokona a mag. *folyó, foló, folyik.* Eredetileg nómen-verbum volt. A TESz a ***folyik*** címszónál tárgyalja és ismeretlen eredetűnek tartja helytelenül, hiszen kiterjedt szókapcsolatai vannak.

A magy. *folyó* alakváltozata a magy. ***jó*,** a földrajzi nevekben van ***jol*** és ***ol*** formája is.

magy. ***Jolsva ~ Jósva***

A földrajzi nevek közül is említünk példákat. Olyanokat, amelyek tartalmazzák az *-l*-t, a *-v*-t és a *-0*-t. Az *-l-* közvetlen előzménye a *-δ-*, a *-v-* és a *-0-* előzménye pedig olyan *-w-*, amely szintén *-δ-* fejleménye. Közülük tanulságosak az alábbiak, pl.: az *-l-* meglétére:

magy. ***Jolsva*** 'szlovákiai helység Rozsnyótól nyugatra'. A szlk. *Jelšava* 'égerfával benőtt hely' átvétele. (KISS 1980) < *Jol-:* relatív szótő (< *Jo-*: abszolút szótő + *-l:* képző) + *-sva.*

magy. ***Jolsvai*** csn. < *jolsvai, jósvai, jósfai,* (legkorábban) *ilsvai* ⟵ *Jolsva* < *Ilsva* helynév Gömör megye + *-i:* melléknév képző. < *Jolsva (*< *Jol-* + *-sva)* + *-i:* melléknév képző, amely a származási helyre utal..

Az ***-l-*** hiányára:

magy. ***Jósva*** 'a Bódva mellékvize'. Szláv eredetű, etimológiailag összetartozik *Jolsva* szláv előzményével. Tkp. értelme 'égererdőben folyó patak'. (KISS 1980)
Idetartozik a magyar a ***Jósika*** személynév is.

Szókezdő mássalhangzó nélkül is használatos az *-l*-es és *-l-* nélküli alak, pl.:

Idetartozik a már említett ***Ilsva*** helynév, amely nem a teljesebb, korábbi alak. Eredetileg volt szókezdő mássalhangzója, a rendszer ezt mutatja.

magy. ***Olcsva*** 'helység Szabolcs-Szatmár megyében'. Szláv eredetű, vö.: szlk. *Nižná Olšava* 'Alsó Olsava'. A magyarba egy 'égerfás' jelentésű **Ol'šava* került át. A község nyelvjárási változata *Ócsova.* (KISS 1980) < magy. *Ol-*: szótő + *-csva:* képző, szlk. *Ol-* + *-šava, Ó-* + *-csova.*

magy. ***Ócsa, Olcsa*** 'helység Pest megyében.' Puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév talán török eredetű. Más feltevés szerint a magy. *Ócsa* hn. szláv nyelvekből származik, vö.: szb.-hv. *Ova* hn., szlk. *Ovie* hn. Felmerült az 'égeres' értelmű *Olsza* helynévvel való összetartozás lehetősége is. (KISS 1980) < magy. *Ó-* + *-csa, Ol-* + *-csa,* szb.-hv. *Ov-* + *-a,* szlk. *Ov-* + *-ie.* A *-0-* ~ *-l-* ~ *-v-* hangok összetartoznak, etimológiailag közös gyökerűek.

A szócikkek írói nem látják a *Jolsva, Olcsva, Olcsa, Olsza, Olšava, Ova, Ovie, Jósva, Ócsa* nevek közötti hangtani összefüggéseket s azt, hogy a szálak nem a szláv nyelvekhez vezetnek végső

sorban. A szlávba átvételként kerültek ezek a nevek. A magyar név török eredete sem igazolt. A magyarnak a törökkel való egyezése a közös őssel magyarázható. Más szóval, a magyarban és a törökben ismert és használt névnek ugyanaz az őse, innen van a rokonság és nem onnan, hogy a magyar a töröktől vette át a szavakat, neveket. Ráadásul a vízneveknek nem az 'égerfás'[85] a jelentésük. Jelentésük egyszerűen 'folyó, patak, víz'. A Volga-Urál vidékéről idetartozó földrajzi nevekben a magy. *Jol-* szótőnek - amelynek a fentiekben *Ol-, Il-, Ov-, Jó-, Ó-* alakváltozatai használatosak - a megfelelője megvan képzett formában, összetett szó valamely tagjaként és önállóan pl.:

Jolšik oškăn′ h. Ašm.IV.321.: csuv. *Jolšik oškăn′* település neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Jolšik* < *Jol* ⟵ ko. *jol′* 'erdei patak'
+ *-šik:* képző
+ *oškăn′* < csuv. *uškăn* 'település'
+ *-ĕ:* birtokos személyjel.

A *Jol* közszóként ismert a komiban, vö.: ko. *jol′* 'erdei patak'. Számos földrajzi névnek, víznévnek és víznévi eredetű egyéb névnek az alkotó eleme, vö.:

Karnanajol′ f. TSK.43.: or. *Karnanajol′*, az or. Sysola jobb oldali mellékfolyója, hossza 11 km.
< *Karnanajol′* ⟵ nem or. *Karnanajol′* < *Karnana* < *Kar*
+ *nana*
+ *jol′* ⟵ ko. *jol′* 'erdei patak'

Śua jol′ f. SW.973a.: ko. *Śua jol′*, patak az or. Kerčem'ja és Don között.
< ko. *Śua*
+ *jol′* ⟵ ko. *jol′* 'erdei patak'.

Más nyelvekben is ismert a hangtani megfelelője, a törökségben 'forrásfolyó, forrás' jelentésben.

Kuδgajyl f. TB.94.: bask. *Kuδgajyl* or. ***Kuzgaul*** Aur., az or. Belaja mellékfolyója.
< bask. *Kuδgajyl* < *Kuδga*
+ *jyl* ⟵ ud. *jyl* 'a folyó felső folyása, forrás'.
or. *Kuzgaul* ⟵ bask. *Kuδgajyl*

Idetartozik és sok földrajzi névnek alkotó eleme a csuv. ***śăl*** 'forrás, nyj. kút', ÓT., PMK *jul* 'patak, folyó', MK. *jul* 'forrás', azerb. *ulje* 'nyitott vízesés', oszm., gag. *kuju* 'kút, gödör', vö.: mong. *ceel* 'forrás, forrás, amely állandóan jön fel a földből'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śă-*: abszolút szótő + *-l:* képző, ÓT., PMK *ju-* + *-l,* MK. *ju-* + *-l,* azerb. *u-* + *-lje,* vö.: mong. *cee-* + *-l.*[86]
A *Jol- -v-*s változata is gyakori. Ezek az adatok azért is fontosak, mert a magy. *jó,* ko., ud. *ju* előzményének a *-w-*nek másik irányú fejleményei. A földrajzi névi *Jov* megvan közszóként is, vö.: md. *jov* 'folyó'. A magy. *jó* (< *jou* < *jow* < *joδ* < **jot*), ko., ud. *ju* (< *juu* < *jou* < *jow* < *joδ* < **jot*) változás eredményei. Az előzmény ugyanaz, a különbség csupán annyi, hogy a magyarban a nyíltabb artikuláció, a komiban és az udmurtban pedig a zártabb érvényesült az ejtéskor, így lett *-u*.

[85] Eleink az élőlényeket (növény, állat, ember) ugyanúgy teremtményeknek fogták fel, mint a folyót. A fa olyan szál, mint a folyó vonala, az ember is lehet szép szál stb. Nem a folyó tulajdonságai hasonlítanak a növényre, állatra, emberre, hanem fordítva, a növény, állat és az ember a folyóra. Az égerfás jelentés csak akkor szolgálhatott volna alapul a folyónévnek, ha az égerfák megkülönböztették volna az adott folyót. Világosan nem erről van szó. Ráadásul az égerfa a virágáról kapta a nevét (vö.: or. *ol'xa* 'égerfa' SIS)

[86] Az oszm., gag. *kuju* 'kút, gödör' etimológiailag nem tartozik ide, mert *k-* kezdetű.

Hangsúlyozzuk, hogy *k-* kezdetű adatok nem tartoznak ide etimológiailag. Arra is figyelni kell, hogy a *-w-* esetünkben nem lehet *-γ-,* hanem csakis *-δ-* előzményű.

Példák a *-v* meglétére:

Jöv f. TSK.32.: ko. *Jöv,* a Vaška bal oldali mellékfolyója.
< ko. *Jöv* ⟵ vö. man. *jo, je* 'folyó'.

Jovtyvis f. TSK.33.: or. *Jovtyvis,* folyó, amely egyesül az or. *Jovty* tóval.
< or. *Jovtyvis* ⟵ nem or. *Jovtyvis* < *Jovty* < *Jov* ⟵ vö. md. *jov* 'folyó'
+ *ty* ⟵ ko. *ty* 'tó'
+ *vis* ⟵ ko. *vis* 'vízfolyás, csatorna, amely a folyót a tóval köti össze'

Jovty t. TSK.33.: or. *Jovty*, a Vyčegda régi medre, tó.
< or. *Jovty* ⟵ ko. *Jövty* < *Jöv* ⟵ vö. md. *jov*, man. *jo, je* 'folyó'.
+ *ty* ⟵ ko. *ty* 'tó'.

S'arjev f. TSK.33.: or. *S'arjev,* az or. Jarenga bal oldali mellékfolyója.
< or. *S'arjev* < *S'ar*
+ *jev* ⟵ vö.: man. *je* 'folyó'.

Čadjev f. TSK.33.: or. *Čadjev*, az or. Jarenga jobb oldali mellékfolyója, hossza 41 km.
< or. *Čadjev* < *Čad* ⟵ mdE. *čado* 'ár(víz)'
+ *jev* ⟵ vö.: man. *je* 'folyó'.

Jovva f. TSK.33.: ko. *Jovva* or. *Jelva*, az or. Vym' jobb oldali mellékfolyója, hossza 255 km.
< ko. *Jovva* < *Jov*
+ *va* ⟵ ko. *va* 'víz, folyó',
or. *Jelva* ⟵ ko. **Jolva* ⟵ ko. *jol* 'erdei patak'
+ *va* ⟵ ko. *va* 'víz, folyó'.

A ko. *Jovva* or. *Jelva* adat azért is érdekes, mert a komi a *-v*-s nyelvjárást tükrözi, az orosz használatú változat pedig az *-l*-est.

Jövs'u f. TSK.33.: ko. *Jövs'u* or. *Jovs'u*, az or. Zyr'anskaja Ježuga jobb oldali mellékfolyója, hossza 24 km.
< ko. *Jövs'u* < *Jöv*
+ *s'u* ⟵ tat. *su* 'víz',
or. *Jovs'u* ⟵ ko. *Jövs'u,*

Megjegyezzük, hogy a ko. *s'u* ⟵ tat. *su* 'víz' képviseli egyrészt a ko. *ju* 'folyó' szót, másrészt a tat. *su,* csuv. *šyv* 'víz szót. Ez azért lehetséges, mert az etimológiájuk közös.[87]

Sis'jov f. TSK.33.: or. *Sis'jov*, az or. Sodzim bal oldali mellékfolyója.

[87] A csuv. *šyv* szókezdője (*š-*) összetartozik a magyar. *lé, lev-* (vö.: *leves*) *l-* szókezdőjével. A török nyelvi párhuzamok hangtani szempontból is sokatmondóak, vö.: csuv. ***šyv*** 'víz', ÓT. *sub,* KB., ujg., polov. *su,* MK. *suv,* alt. *su, sug,* Zamahš., tuv., hak., sor *sug*, PK., üzb., kum., nog., türkm. *suv,* kirg., k.kalp., karacs. *suu,* ujg., azerb., oszm., tat., kazak *su,* bask. *hyu*, jak. *uu* < *suu* 'víz'. (JEGOROV 1964)

< or. *Sis'jov* ⟵ nem or. *Sis'jov* < *Sis*' ⟵ vö.: man. *sos* ‘patak’
+ *jov* ⟵ vö. md. *jov* ‘folyó’.

Mokša f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Fa.II.641.: or. *Mokša* md. ***Jov,*** az or. Oka jobb oldali mellékfolyója.
< or. *Mokša* ⟵ nem or. *Mokša* < *Mok*
+ *ša* ⟵ vö.: csuv. *šyv* ’víz’
md. *Jov* ⟵ vö. magy. *jó* ’folyó’.

Lényeges, hogy adott folyónévnek nem feltétlenül az a nyelv volt a névadója, amely máig megtartotta és használja az adott alakot közszóként is. Ilyen pl. a mordvin *jov* 'folyó'.

A *jöv,*[88] *jov, jev* formák összetartoznak. A magyar *jó* ’folyó’ szónak nem a korábbi állapotát őrzik. Arról van szó, hogy a *–w* előzményből az egyik irányban *–v* lett, a másik irányban pedig vokalizáció történt, majd elnémult a magánhangzó és az előző pedig megnyúlt. Ez utóbbi folyamatban vett részt a magyar *jó* szavunk, vö.: tiszántúli nyj. *jóu*. A *–v-* végső eredetét (*-t* vagy *–k*) a párhuzamos adatok összehasonlító vizsgálatai döntik el.

A szóvégi *-l, -v, -V* helyén *0-* van, pl.:

A TESz szerint a magy. ***jó*** 'folyó' ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōγen* 'kis folyó', *iiγi* 'ua.', zürj. *ju* 'folyó, nagy folyó', votj. *ju,* fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jõgi* 'folyam, patak', lp. *jokkâ* 'folyó', szam.jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha, jaha* 'ua.', szelk. *kî, ke* 'ua.', kam. *t'aγa* 'folyó, folyam, kis folyam, patak'. (TESz)

A *jó* 'folyó' szó magyar folyónévben, vö.:

magy. ***Berettyó*** ‘a Sebes-Kőrösbe torkolló folyó’. A magyar *berek* ‘ingoványos szegélyerdő’ és a magy. *jó* ‘folyó’ összetétele. (KISS 1980) < *Beret, Berek* + *tyó* ⟵ vö.: magy. *jó* ‘folyó’.

Az idetartozó magyar földrajzi nevekben rendszerint a *jó* ’folyó’ szó szolgált alapul. A *Berettyó* folyónévben azonban nem a *Berek,* hanem a *Beret*-hez járult a *jó* utótag, hiszen sohasem a *-k-* + *-j-* összeolvadásából lesz *-tty-*, hamem a *-t-* + *-j-*ből.

Közszóként a ko. ***ju*** 'folyó', *ju-jol'* 'folyó, patak, folyó rendszer', ud. *ju-šur* 'folyó'. Közpermi **ju,* fi. *joki* 'folyó', szam. *jŏkkâ* 'ua.', mdE. *jov.* A Moksa mellékfolyója', vö.: magy. *jó* 'folyó', ... (LYTKIN-GULJAJEV 1999)

A földrajzi nevekben, pl.:

Nem ju f. SW.312.: ko. *Nem-ju*, az or. Vyčegda felső folyásának a neve.
< ko. *Nem* ⟵ vö.: ud. *n’om* ,mocsaras hely, völgy’
+ *ju* ‘folyó’

Nemju f. TSK.78.: ko. *Nemju* or. *Nem,* az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója, amely az or. *Nemkuš* mocsárnál kezdődik, hossza 260 km.
< ko. *Nemju* < *Nem* ⟵ vö.: ud. *n’om* ’mocsaras hely, völgy’
+ ko. *ju* ’folyó’
or. *Nem* ⟵ ko. *Nem*
or. *Nemkuš* ⟵ nem or. *Nemkuš* < *Nem* ⟵ vö.: ud. *n’om* ,mocsaras hely, völgy’

[88] Meg kell jegyezni, hogy a komiban az eddigi ismereteink szerint ingadozik az *ö* és az *e* ejtése. Ez abban is megnyilvánul, hogy a földrajzi nevekben az orosz hol *jo*, hol *je* formában jegyzi le az *ö* féle hangnak az ejtését.

+ *kuš* ⟵ vö.: 1. ud. *kož* 1. 'ártér' 2. 'a folyó mellékága'
2. ko. *kuš* 'erdő nélküli mocsár'

Čödju f. TSK.128.: ko. *Čödju* or. *Čed* / *Čedju*, az or. Lokčim bal oldali mellékfolyója, amelynek két mellékfolyója van.
< ko. *Čödju* < *Čöd*
+ *ju* ⟵ ko. *ju* 'folyó'.
or. *Čedju* ⟵ ko. *Čödju.*

Tehát *jol* < **joδ ; jov* < *jow* < **joδ; jó* < *jou* < *jow* < **joδ; ju* < *jou* < *jow* < **joδ.* Ez azt is jelenti, hogy a magy. *Jolsva Jol-* töve, a *Jósva Jó-* töve valamint a magy. *jó* 'folyó' szó közös etimológiájú.

3.98. Kāšγ. ***žarmat-*** 'befonatni' ~ magy. ***szárma*** 'töltött káposzta', azaz 'tekercs, *csavarcs'.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *žarma-*: relatív szótő (< *žar-* + *-ma-:* főnévképző) + *-t:* ige képző.

A Kāšγ. ***žarmat-*** szónak a *žarma-* szótövével összetartozik a csuv. ***šürme*** 'étel fajta, amelyet a következő módon készítenek: a keskeny csíkokra vagdalt birka vagy marha tüdő, máj, szív és gyomor béllel körbekötözve levesben megfő; bask. *jürme* 'vendéglátó étel, amit segítség idején készítenek', étel, amit hasaaljából, szalonnából és vékony bélből készítenek; s.ujg. *jürkpe* 'tüdő', kirg. *žörgöm* 'étel keskeny csíkokra vagdalt tüdőből és gyomorból, amit béllel fontak át'; kazak *žörgen* 'tekert bél', oszm. *sarma* 'valami ami tekert és összekötözött', töltött káposzta (< *sar* 'tekerni, csavarni'), vö.: osz. *dzorme, zorme* 'kolbász vékony bélből', grúz *džurma* 'belsőségből készült étel', kab. *žerüme,* ubyx *žerme* 'kolbász'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šür-*: relatív szótő + *-me:* képző, bask. *jür-* + *-me,* s.ujg. *jürk-* + *-pe,* kirg. *žörgö-* + *-m,* kazak *žörge-* + *-n,* oszm. *sar-* + *-ma,* oszét *dzor-* + *-me, zor-* + *-me*, grúz *džur-* + *-ma,* kab. *žerü-* + *-me,* ubyx. *žer-* + *-me.*

A Kāšγ. *žarma-* szótő összetartozik a magy. ***szárma*** 'töltött káposzta' szóval, amely valójában 'tekercs, *csavarcs' jelentésű szó. A TESz szerint 'töltött káposzta illetőleg ennek tölteléke, savanyított káposztafej'. Vándorszó, vö.: rom. *sarmá, sarmále* 'töltött káposzta', blg. *sarmá* 'töltelék, egy fajta húsétel', mac. *sarma* 'töltött káposzta', szb.-hv. *sàrma* 'ua.', újgör. *σαρμάς* 'húsból és májból készített, rizzsel kevert étel', ld. oszm. *sarma* 'töltelék különösen vagdalt hús vagy rizs, töltött káposzta vagy töltött szőlőlevél', ld. oszm. *sarmak* 'begöngyöl, körülvesz'. (TESz)

Az adatok idetartoznak, ám a magyar szó átvétele nem igazolt.

A Kāšγ. *žar-* első relatív szótő rokona a magy. ***csűr, csavar, teker.*** A TESz szerint a ***csűr*** 'csavar, forgat'. Magyar fejlemény: a *csűr-csavar* ikerszónak önállósított eleme. (TESz) < *csű-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

Az abszolút szótővel összetartozik a magy. ***csiga*** 'egyfajta puhatestű állat, tengelye körül forgó, korong alakú emelőeszköz, amelyet a vájulatába illeszkedő kötéllel mozgatnak, csigaemelővel működtetett kínzóeszköz, csigolya, játékcsiga'. Ismeretlen eredetű. Vö.: 'teker, csavar' jelentésű *csig-* igető. Vö.: ÓT. **čïγ-, *čïg-* 'teker, csavar', Kāšγ. *čïγrï* 'kerék', oszm. *čïkrïk* 'kútkerék, rokkakerék', tat. *čïγïr* 'kerék'. (TESz) Rokonuk a magy. *szekér.*

A magy. ***teker*** őrzi az eredeti szókezdő *t-* mássalhangzót.

A szó családjába tartozik az or. ***vint, vintik*** 'fonat' s a magy. *fonat* töve. Az orosz és a magyar

adatok közeli összetartozók, szerkezeti felépítésük is ugyanaz, vö.: or. *vin-*: relatív szótő + *-t:* deverbális nómen képző*, vin-* + *-tik*, magy. *fona-* + *-t.*

3.99. Kāšγ. ***tutmāž*** 'metélt' ~ magy. ***metél***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tut-* 1. 'vág, szel', 2. *tutmā-* 'metél' + *-ž:*képző.

A magy. ***metél*** (< *meté-*: relatív szótő + *-l*), ***metsz*** (< *met-* + *-sz*: képző) szótöve közeli kapcsolatban van a Kāšγ. ***tutmāž*** 'metélt' *tut-* relatív szótövével. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, amit őriz Kāšγ. adata.

3.100. Kāšγ. ***katnat-*** 'ismételni' ~ magy. ***kút.***

Szerkezeti felépítése: *kat-* 'réteg' + *-nat* (< *-na-*: igeképző + *-t:* képző)

Idetartozik a csuv. ***xut*** 'emelet, sor, rend, réteg, -szor/-szer'. Vö.: tefsz. XII-XIII. sz. ujg., üzb., kirg., alt., ojr., oszm., tat., bask. *kat,* azerb., türkm. *gat,* hak. *xat* 'sor, rend, emelet'. (JEGOROV 1964)

A fenti szavak úgy kötődnek a magy. kút szóhoz, hogy eleink gondolkodásuk szerint mindig a forráshoz tértek vissza, s ez pl. a magyarban a *kút*.

3.101. Kāšγ. ***kasnat*** "remegni, remegtetni' ~ magy. ***kocog***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kasna-*: relatív szótő (< *kas-*: relatív szótő + *-na*: képző) + *-t:* műveltető ige képző. A Kāšγ. *kas-* első relatív szótővel összetartozik a csuv. ***kisren*** 'remegni' ***kis-*** relatív töve.

Rokonuk a magy. ***kocog,*** amely a TESz szerint 'fogait összeütögeti, vacog, beleütközik, ütődik, megy, halad, kopog, kopogtat, csetlik-botlik'. Hangutánzó eredetű.

3.102. Kāšγ. ***tumlug*** 'hideg' ~ magy. ***jég***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tum-:* szótő + *-lug:* képző 'valamivel ellátott'.

A csuv. ***sulxăn*** *'*hideg, árnyék, árnyékos', ujg., ützb. *salkin*, kirg., kazak, k.kalp., nog., türkm., tat. *salkin,* bask. *halkyn* 'hideg', jak., tuv. *salgyn* 'szél', alt., ojr. *salkyn* 'szél', vö.: mong. *salxi*(*n*) 'szél', *salxin teerem* 'szélmalom'. (JEGOROV 1964)

A Kāšγ. *tum-:* szótővel úgy tartozik össze a magy. ***jég*** szó, hogy korábban jVng < jVnk < jVtk volt, ahol az eredeti *-t-* a Kāšγ. *tum-* szótőben *-m-* lett, a magyarban eltűnt és csak a végső -g maradt meg. A szókezdő eredeti *t-* volt, amely megmaradt a Kāšγ. *tum-:* szótőben, a magyarban pedig *j-*vé fejlődött. Ez esetben a 'hideg' jelentés a jégnek, azaz a szilárd halmazállapotú víznek a hidegségét őrzi.

3.103. Kāšγ. ***kizlat-*** 'kicsinyíttetni' ~ magy. ***kis, kicsi***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kizla-*: relatív szótő (< *kiz-*: relatív szótő + *-la-:* ige képző) + *-t:* műveltető képző, ld. magy. *tesz.* Idetartoznak a 'kicsi, kis' és a 'vág' jelentésű igék.

Az első relatív szótő rokona a csuv. ***kĕšĕn*** 'kicsiny', bask. *kese* 'kicsiny, kevés', kazak *kiši,* kirg. *kiči, kičüü,* üzb. *kičik* 'kicsi, kicsiny'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kĕ-:* abszolút szótő + *-šĕn*: képző, bask. *ke-* + *-se,* kazak *ki-* + *-ši,* kirg. *ki-* + *-či, ki-* + *-čüü,* üzb. *ki-* + *-čik.*

Rokona a csuv. ***kĕtĕk*** 'rövid', azerb. kodek 'rövid', türkm. kütek 'tompa (kés, fűrész)', kazak, tat. kotek 'kurtafarkú, rövid, szűk, tompa', jak. kötök 'sovány'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kĕ-*: abszolút szótő + *-tĕk*: képző, azerb. *ko-* + *-dek,* türkm. *kü-* + *-tek*, kazak, tat. *ko-* + *-tek,* jak. *kö-* + *-tök*.

Idetartozik a magy. ***kicsiny***, *kicsinyke, kicsi, kis*, amelyet a TESz török eredetűnek tart helytelenül. Az sem állja meg a helyét, hogy a szó 'Megfelelője ma csak a csuvasból van kimutatva. Szerkezeti felépítése: *ki-*: abszolút szótő + *-csiny*: képző,

Idetartozik a csag. ***kïsïg*** 'rövid, kurta' < *kï-*: abszolút szótő + *-sïg: képző.*

A csag. *kïsïg* szó a csag. *kïsnamak, kïsnalmak, kïsnanmak* relatív tövének alakváltozata, teljesebb formája. Alakváltozata az oszm. ***kïsa*** 'alacsony, rövid', továbbá a magy. ***kicsiny, kicsi, kis***.

A szó igen gyakori a földrajzi nevekben a Volga-Urál vidékén, vö.:

Kĕšĕn kil śyrmi f. Ašm.VII.308.: csuv. *Kĕšĕn kil śyrmi*, kis folyó neve, (amely az erdőből folyik ki), NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Kĕšĕn* ⟵ csuv. *kĕšĕn* 'kicsi, kis'
+ *kil* ⟵ vö.: 1. csuv. *kil* 'ház'
2. *kil-* 'kijönni, származni, kifolyni'
3. magy. *kél-* 'feláll, keletkezik, feljön'
śyrmi ⟵ csuv. *śyrma* 'patak, szakadék'
+ *-i:* birtokos személyjel.

Kese Kalmak f. TB.72.: bask. *Kese Kalmak* or. *Malyj Kalmak* Zil., az or. Zilair jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Kese* ⟵ bask. *kese* 'kicsi, kis'
+ *Kalmak* < *Kal*
+ *mak*
or. *Malyj* ⟵ or. *malyj* 'kicsi, kis'
+ *Kalmak* ⟵ nem or. *Kalmak*

Idetartozik a Kāšγ**.** ***kižiklā-*** 'kicsinek tartani' [< *kižik-:* relatív szótő (< *ki-*: abszolút szótő + *-žik-*: képző) + *-lā:* képző] relatív szótöve a *kižik-*.

A relatív szótőnek alapul a 'kicsi' jelentésű szó szolgált, amelynek megfelelői ismertek a török nyelvekben és a magyarban is. Idetartozik a csuv. ***kĕšĕn*** 'fiatal', bask. *kese* 'fiatal, kicsi', kazak *kiši,* kirg. *kiči, kičüü,* üzb. *kičik* 'fiatal'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kĕ-*: abszolút szótő + *-šĕn*: képző, bask. *ke-* + *-se,* kazak *ki-* + *-ši*, kirg. *ki-* + *-či, ki-* + *-čüü,* üzb. *ki-* + *-čik*.

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a gyökérhez, a maghoz közeli állapot az kicsi és fiatal. Ezt tükrözi a szó jelentése és szerkezei felépítése is. Az abszolút szótő (*kĕ-*, *ke-, ki-*) a csuv. *kăk* 'gyökér' és társaival tartozik össze, a szónak a második eleme pedig képző.

A szónak a magyarban három alakban is van megfelelője, vö.: magy. *kicsiny, kicsi, kis*. A TESz szerint a magy. ***kicsiny,*** *kicsi* 'nem nagy, pici, kevés, csekély mennyiségű, kisgyerek, alacsonyabb

rendű, rangú, jelentéktelenebb személy, állat kölyke'. A szócsalád alapja, a kicsiny török eredetű. Megfelelője ma csak a csuvasból van kimutatva, vö.: csuv. *kĕšĕn* 'kicsi, fiatal, kiskorú'. Továbbképzett alakjai más török nyelvekben is megvannak, vö.: alt. *kičinek* 'kicsi', tuv. *kičinäš* 'nagyon kicsi'. (TESz) < magy. *ki-:* abszolút szótő + *-csiny:* képző, csuv. *kĕ-* + *-šĕn,* alt. *ki-* + *-činek:* képző (< *-či-* + *-nek*) 'kicsi', tuv. *kičinä-*: relatav szótő + *-š*: képző. A TESz szócikk írója kétszeresen is tévedett. Egyrészt azért, mert a magyar szó nem lehet török eredetű. Másrészt azért, mert tévedett, mert alt. *kičinek* nem tovább képzett, hanem teljesebb alakja a magy. *kicsiny,* csuv. *kĕšĕn* szónak. Azonban a tuv. *kičinäš* valóban tovább képzett szó.

Alakváltozat a magy. *kis* szó, amely a TESz szerint magy. ***kis*** 'kevésbé jelentős, jelentéktelen, alacsonyrendű, kevés, csekély mennyiségű, szeretett, kedves, aranyos, fiatal'. Ótörök eredetű, vö.: CC. *kiči* 'kicsi', türkm. *kiči* 'ua.', bask. *kese* 'fiatal, kiskorú', kaz. *kiši* 'ua.', kum. *gičči* 'kicsi', alt. *kičü ′*fiatal, kiskorú'. (TESz) < magy. *ki-*: abszolút szótő + *-s*: képző, CC. *ki-* + *-či,* türkm. *ki-* + *-či,* bask. *ke-* + *-se,* kaz. *ki-* + *-ši,* kum. *gič-* + *-či,* alt. *ki-* + *-čü.*

Idetartozik az oszm. ***küčük*** 'kicsi' is. A magy. *kis, kicsi, kicsiny, kicsinyke* egymásnak alakváltozatai. Az abszolút szótő mindenütt ugyanaz (*ki-, ke, -kü, -gi*), vö.: csuv. *kăk* 'gyökér' és nyelvi párhuzamai. A képzőknek igen sokféle alakváltozat járult az abszolút szótőhöz. A legteljesebb a magyar *kicsinyke, kicsinke* szóban a *-csinyke, -csinke* képző és az alt. *kičinek*. Ennek további fejleményei a -čVn, -čVk, -čV, -č. A magyarban a palatalizált *-n* a korábbi -nk- mássalhangzó kapcsolat fejleménye (*-nk-* > *-nγ-* > *-nj-* > *-ny-*). A képzőben a *-k* és az *-n-* vagy megmaradt, tovább alakulva pedig vagy a *-k* tünt el, vagy az *-n-* vagy mindkettő. A tuvai *kičinäš* magyar változata lehet a *kicsinyes*.

3.104. Kāšγ. ***ajak*** 'csésze, edény' ~ magy. ***edény***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *a-*: abszolút szótő + *-jak*: képző.

Eleink gondolkodása szerint ott, ahol nyílás van, mélyedés, gödör is. A gödörben víz szokott lenni, ennek mintájára készítették az edényt italnak, ételnek. A szónak kiterjedt rokonsága van, teljesen természetes, hogy a szónak a nagy családjába egyaránt beletartoznak az edény, a száj, nyílás és a láb jelentésű szavak. A szerkezeti felépítésük szerint külön összetartoznak az abszoloút szótöve3k egymással és a képzők is egymással. Az egyik nyelvben az abszolút szótő van meg teljesebb formában, a másik nyelvben pedig a képző. Így egészítik ki egymást az adatok.

A szó rokona az ÓT. ***atan*** (< *a-*: abszolút szótő + *-tan*: képző) 'edény', ÓT. ***idiš*** (< *i-* + *-diš*) ***′***edény az italnak'.

Az ojr. ***ü′den*** (< *ü′ -*: abszolút szótő + *-den:* képző), K-mong. ***egüden*** (< *egü-*: abszolút szótő + *-den:* képző), *ü′den (< ü′-* + *-den)* 'ajtó, kapu' jelentésű és szótő + képző felépítésű szavak. Ezek megfelelője a magyarban az *ajtó* szó *aj-* töve valamint a *száj, szád, szádok* szavak, amelyeknek az eredeti jelentése 'nyílás' volt. A párhuzamos adatok is igazolják, hogy ezek szerkezeti felépítése: *szá-:* abszolút szótő + *-j:* képző, *szá-:* abszolút szótő + *-d:* képző*, szá-:* abszolút szótő + *-dok:* képző. Ily módon az is világos, hogy a magy. *ajtó* szó *aj-* töve csakis relatív szótő lehet.

A csuv. ***savăt*** 'edény', *savăt-sapa* 'edény gyűjtő jelentésben', csag. *sabat*, azerb. *sebet*, türkm. *sebet,* oszm *sepet,* ujg. *sevet*, üzb. *savat* 'kosár', tat. *savyt. savyt-saba*, bask. *hauyt, hauyt-haba,* karacs. *saut,* nog. *savyt,* tuv. *sava,* polov., krími tat., karaim *sagyt* 'edény', üzb. *sovut* régi 'edény', kazak *sauyt* 'edény', kum. *savut* 'fegyver, puska, edény', ujg. *savut* 'páncél, kemény héj[89]', mong.,

[89] Vö.: magy. *héj* 'padlás'.

kalm. *sav,* burj., mong. *saba* 'edény', vö.: perzsa *säbäd* 'kosár'. (JEGOROV 1964) < csuv. *savă-:* abszolút szótő + *-t:* képző, csag. *saba-* + *-t*, azerb. *sebe-* + *-t*, türkm. *sebe-* + *-t,* oszm *sepe-* + *-t,* ujg. *seve-* + *-t*, üzb. *sava-* + *-t* 'kosár', tat. *savy-* + *-t,* bask. *hauy-* + *-t,* karacs. *sau-* + *-t,* nog. *savy-* + *-t,* tuv. *sava:* abszolút szótő, polov., krími tat., karaim *sagy-* + *-t,* üzb. *sovu-* + *-t,* kazak *sauy-* + *-t,* kum. *savu-* + *-t,* ujg. *savu-* + *-t,* mong., kalm. *sav-:* abszolút szótő, burj., mong. *saba-,* perzsa *säbä-* + *-d.* A karaim adat azt is megmondja, hogy a szó belsejében a *-v-* eredeti *-k-* fejleménye *(-k-* > 1. *-g-* 2. *-γ-* > *-w-* > 2.1. *-v-* 2.2. -V- > -0- 2.3. *-b-*).

A magy. ***edény*** 'folyékony, vagy szóródó anyag, főleg ételnemű tartására, készítésére, hordására való tárgy', dobozféle, élő szervezetben a nedvet továbbító csövecske, egy fajta vízi jármű. bútor'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *e-*: abszolút szótő + *-dény*: képző.

A magy. ***bödön*** '(élelmiszer tartására való) fa- vagy. fémedény, a kút gödrének kibélelésére felhasznált odvas vagy kivájt fatörzs, kútkáva, méhköpű, odvas fa, fa törzsében levő odú, egy fa törzséből vájt csónak, (bányában) szállító edény'. Déli szláv eredetű, vö.: szb-hv. *bàdanj* 'kád, dézsa, odvas fatörzs, melyen át a vízimalom kerekére ömlik a víz, szln. *bedenj* 'ua. ', *begyen* 'hordó', cseh *bedna* 'láda', szlk. *bedna, debna* 'láda, bödön', le. *bednia, bodnia* 'dézsa, sajtár', ukr. *bódn'a* 'ua.', or. *bodn'a* 'lezárható faedény', vö.: ófeln. *butin*, ném. *Bütte. Butte* "csöbör, kád, puttony', vö.: lat. *butina* 'edény'. (TESz) < *bà-*: abszolút szótő + *-danj*: képző, szln. *be-* + *-denj,* cseh *be-* + *-dna* szlk. *be-* + *-dna, deb-* + *na,* le. *be-* + *-dnia, bo-* + *-dnia,* ukr. *bó-* + *-dn'a* , or. *bo-* + *-dn'a*, ófeln. b*u-* + *-tin.* A ném. *Bütte. Butte,* magy. *puttony* szavakban a szó belseji *-tt-* vagy a zöngétlenséget jelöli, így az előzmény *-t-*, amely a képző kezdő mássalhangzója; vagy pedig az első *-t-* az abszolút szótőhöz is tartozhat vagy úgy, hogy az eredeti *-k-* előtt álló -t-vel azonos, vagy a -k- hasonult a rákövetkező *-t-* hatására. A lat. *bu-* + *-tina* felépítésű.[90]

A TESz helytelenül származtatja a magy. *bödön* szót a déli szláv nyelvekből, a helyzet fordított, a szláv nyelvek vették át a szót a szkíta-hun ill. ősmagyar nyelvből.

Amagy. ***puttony*** 'háton hordozható edény, kenyérkosár vagy egyéb tartóedény'. Bajor-osztrák eredetű, vö.: baj-osztr. *butten, putten,* ném. *puttn,* ir. ném. *Bütte, Butte* 'háton vagy vállon hordozható edény, tartóedény, csöbör, dézsa, hordó. Végső forrása a gör. *πυτίνη, βυτίνη* 'vesszővel vagy hánccsal körülfont borosüveg', vö.: k. lat. *butina, butta, buttis* 'hordó, bortartó edény, nagyobb palack', h. lat. *butina* 'kád, dézsa', ang. *butt* (nagy) hordó', sp. *bota* 'tömlő', fr. *botte* 'boroshordó', finn *putina* 'aludttejtartó edény'. (TESz) < 1. *put-* + *-tony,* 2. *pu-* + *-ttony,* baj-osztr. 1. *but-* + *-ten, put-* + *-ten,* 2. *bu-* + *tten*, *pu-* + *-tten*, ném. 1. *pu-* + *-ttn,* 2. *put-* + *-tn*, ir. ném. 1. *Bü-* + *-tte, Bu-* + *-tte* 2. *Büt-* + *-te, But-* + *-te,* gör. *πυ-* + *-τίνη, βυ-* + *-τίνη,* k. lat. *bu-* + *-tina,* h. lat. *bu-* + *-tina,* ang. 1. *but-* + *-t, bu-* + *-tt,* sp. *bo-* + *-ta,* fr. *bo-* + *-tte, bot-* + *-te,* finn *pu-* + *-tina.*

A magy. *puttony* szintén keleti eredetű, éppen fordítva áll a dolog, mert a baj. osztr., ném., ang., lat., görög stb. nyelvekbe az ősi rokonainktól, a szkítáktól és a hunoktól került a szó. Igazolják ezt a földrajzi névi adatok is.

Alakváltozata a magy. ***budi*** 'árnyékszék', jelentése egyszerűen 'gödör', a TESz helytelenül származtatja a németből. Bár a *bódé* is a szó családjához tartozik, de a *budi* szónak nem szolgálhatott alapul. < *bu-*: abszolút szótő + *-di*: képző.

A magy. ***fazék*** is idetartozik lábbal vagy anélkül. A TESz több ponton is téved, az adatok azonban idetartoznak, vö.: magy. *fazék* 'származékszó, *faz-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog.

[90] A Volga-Urál vidékén és a Kárpát-medencében számos idetartozó földrajzi névi adat van, amelyeknek a bemutatásától jelen dolgozatban eltekintünk.

pōt 'lábas, üst', osztj. *put* 'üst', cser. *pat* 'vasedény, réz- vagy. vasüst', fi. *pata* 'lábas', lp. *batte* 'fazék, katlan'. A *fazék -k* eleme képző. (TESz) < magy. *fa-:* abszolút szótő + *-zék:* képző, vog. *pō-* + *-t,* osztj. *pu-* + *-t,* cser. *pa-* + *-t,* fi. *pa-* + *-ta,* lp. 1. *bat-* + *-te,* 2. *ba-* + *-tte-*

Az ang. ***pot*** 'edény' is idetartozik, szerkezeti felépítése: *po-*: abszolút szótő + *-t*: képző. Ld. még ang. ***bowl*** *'*tál, edény, ivócsésze'. < *po-*: abszolút szótő + *-t*: képző, *bow-*: abszolút szótő + *-l*: képző.

A 'nyílás' jelentést őrzi a csuv. ***alăk*** 'ajtó, kapu', MK., ujg., türkm. *išik,* csag., kirg., üzb. *ešik,* bask., tat. *išek,* kazak *esik,* k.kalp., nog. *esik*, hak. *izik*, ojr., tuv. *ežik* 'ajtó', oszm., csag. *ešik* 'ajtó küszöb'. Eredete nem világos. (JEGOROV 1964) < *a-*: abszolút szótő + *-lăk:* képző, MK., ujg., türkm. *i-* + *-šik,* csag., kirg., üzb. *e-* + *-šik,* bask., tat. *i-* + *-šek,* kazak *e- -sik,* k.kalp., nog. *e-* + *-sik*, hak. *i-* + *-zik*, ojr., tuv. *e-* + *-žik*, oszm., csag. *e-* + *-šik*.

Csak a relatív szótő tartozik ide, vö.: magy. ***ajtó*** 'szakadék, nyílás, völgy, bevágás, rovátka, köz'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *oŋ* 'száj, torkolat', zürj. *vom* 'száj, nyílás', votj. *im* 'ua.', cser. *aŋ* 'a száj nyílása', mdE. *oŋ*, oj, mdM. *ov-*, szam. jeny. *ē'*, *na,* tvg. *ηāη,* szelk. *āk, āη*, kam. *aŋ* 'száj'. (TESz) < magy. *aj-:* relatív szótő + *-tó*

A példák idetartoznak, azonban a TESz megállapítása nem igazolt, mely szerint a magyar szó ősi örökség lenne az uráli korból. A szócikk írója nem látja ennek a szónak a szócsaládját, melynek kiterjedt kapcsolatai vannak a török és a mongol nyelvekben is.

A csuv. ***čašăk*** 'csésze' Jegorov szerint az oroszból való. (JEGOROV 1964) < *ča-*: abszolút szótő + *-šăk: képző.* A szó azonban egy olyan rendszer tagja, amely nem a szláv nyelvekből magyarázható.

A magy. ***csésze*** 'ivóedény', mosdó (a templomban), a virág csészelevelei, mérlegserpenyő'. Szláv, közelebbről ócseh eredetű, vö.: óe.szl. *čaša,* szb-hv. *čaša,* szln. *čáša,* cseh *čiše, čiešě,* szlk. *čaša,* or. *čáša '*kehely, serleg, ivóedény', Etimológiája nincs kellőképpen tisztázva. (TESz) < magy. *csé-:* abszolút szótő + *-sze*: képző, óe.szl. *ča-* + *-ša,* szb-hv. *ča-* + *-ša,* szln. *čá-* + *-ša,* cseh *či-* + *-še, čie-* + *-šě,* szlk. *ča-* + *-ša,* or. *čá-* + *-ša.*

Ld. még or. ***čaška*** 'csésze' < *ča-*: abszolút szótő + *-ška*: képző.

Először is már kezdettől fogva nevezhettek őseink ezzel a szóval olyan edényt, amelyiknek van lába, de olyat is, amelyiknek nincs. Ennek az a magyarázata, hogy az edénynek olyan 'nyílás, mélyedés, gödör, árok stb.' jelentésű szó szolgálhatott alapul, amely eredetileg a víz tartója, medre, edénye, csészéje stb. volt. Ennek mintájára készítették el eleink a fenti edényeket, a megnevezésekhez pedig már adott volt a víz illetve annak tartálya, árka, medre megnevezésére szolgáló szó, amelynek különböző alakváltozatai jöttek létre már igen korán. Az ilyen medernek a számos tulajdonsága közül az edény megnevezésekor fontos volt az, hogy lefelé irányuló mélyedés, lent van, ilyen a láb is, folyadék, vagy más hasonló tartására szolgál. A mélyedés pedig valójában egy nyílás, amit eredetileg a víz csinálhatott, vághatott, alakíthatott ki. Az idetartozó szavak szerkezeti felépítése ugyanaz, abszolút szótő + -képző. Hangtanilag is összefüggőek az adatok, az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója *t-* volt, amelynek különböző fejleményei vannak meg fent a magyar nyelvben illetőleg az altáji, az uráli és az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt nyelvekben. A közös gyökere valamennyinek a szkíta-, hún és ősmagyar nyelvek. Külön vizsgálatra van szükség ahhoz, hogy lássuk, milyen úton, módon jutottak el az adatok az egyes nyelvekbe.

Tanulságos a magy. *csanak, csónak, csolnak* elnevezéseknek a mongol adatokkal való vizsgálata, hiszen a csónak is egyfajta tartály, edény. Ezeknek a szavaknak az első relatív szótöve

tartozik össze a Kāšγ. ***ajak*** 'csésze, edény' szóval és rokonaival.

A K-mong. ***sinagha,*** *šanaga* 'lapát, nagy merőkanál', ojr. *sanagha* 'ua.', a csuv. *csanak* 'ua.' és a magy. *csanak, csónak* összetartoznak.

A magy. ***csanak*** 'kehely, fa merítőedény, cserépedény' jelentésű és a TESz török, közelebbről feltehetőleg kunbesenyő eredetűnek tartja helytelenül. A hozott adatok azonban a szócsaládba tartoznak, vö.: CC. *čanak* ′csésze', Kāšγ. *čanaq* ′fatál', oszm. *çanak* 'cseréptál', k.kalp. *šanaq* ′csésze', özb. *čånaq* ′cseréptál', vö.: or. *čanák, činák* ′fatál', szb.-hv. *čànak* 'fatál', albán *çanák* ′tál' stb. (TESz) A magy. *csónak* szó is ugyanazon elv alapján született, amelyet a TESz ismét helytelenül szláv eredetűnek tart. A szláv példák azonban nagyon tanulságosak, vö.: szb.-hv. *čûnak, čûnjak* ′csónak, vetélő'[91], szln. *čolnák* ′vetélő', *čúnek* ′csónak', cseh *člunek* ′csónak, vetélő, pillangós növény virágának legalsó sziromlevele', szlk. *člnok* ′ua.', or. *čelnók* ′csónak, vetélő', ld. még magy. *csarnok* (TESz) A magy. *csarnok* 'kör alakú, nagy, fedetlen épület, előcsarnok, fedett folyosó, tornác, pompás épület, tágas helyiség, terem, vásárcsarnok'. Ismeretlen eredetű. Ld. még *csordak* 'szinház'. (TESz)

A magy. ***csarnak*** 'az árbócfa kötélzete, kötélzet, zsinórzat' jelentésű. Valószínűleg oszmán-török eredetű, esetleg déli szláv közvetítéssel, vö.: oszm. *çarnık* 'bárka, sajka, csónak', *çırnık* 'egy fajta dunai csónak, bárka', blg. *černik, čarnik* ′bárka'. (TESz)

A TESz-ben nem szerepel *csordak, csardak* címszó, szerepel azonban a ***csárda,*** alakváltozatai *csardak, csurták, csardák, csordak* 'kör alakú, nagy fedetlen épület, magas figyelőállás, katonai őrház (török határon), pusztai vendéglő, szín, eresz, bódé a hajón, a halászok gyékénysátra, kukoricagóré, gazdasági épület', vö.: *csárdás* 'pusztai vendéglős, egyfajta zene, tánc'. Vö.: még or. *čerdák* 'padlás, padlásszoba', moldvai csángó *csërdák* 'pitvar'. Az adatok idetartoznak, azonban a magyarban nincs szükség átvételre s a szó a bolgárban sem szláv eredetű.

A fenti 'csónak, merítőkanál, vetélő csónakja, valamilyen terem, épület' jelentésű szavak a megnevezéshez a mintát a vízmederről kapták. Közös bennük az alak és a funkció. A vízmeder arra szolgál, hogy benne víz tárolódjon vagy szállítódjon, a merítőkanálban, csészében is folyadékot tartanak, abból isznak, a csónakban emberek ülnek és abban szállítódnak, utaznak, a csarnokban, mint épületben emberek tartózkodnak s a *csarnak* jelentései is a csónakhoz vezetnek. Szerkezetileg valamennyi képzett szó, relatív szótő + képzőből állnak, vö.: K-mong. *si-* + *-nagh, ša-* + *-naga,* ojr. *sa-* + *-nagha,* csuv. *csa-* + *-nak,* magy. *csa-* + *-nak, csó-* + *-nak, csol-* + *-nak, csar-* + *-nok, csar-* + *-nak, csor-* + *-dak, csar-* + *-dak, csár-* + *-da,* CC. *ča-* + *-nak ,* Kāšγ. *ča-* + *-naq,* oszm. *ça-* + *-nak,* k.kalp. *ša-* + *-naq,* özb. *čå-* + *-naq,* or. *ča-* + *-nák, či-* + *-nák,* szb.-hv. *čà-* + *-nak,* albán *ça-* + *-nák,* szb.-hv. *čû-* + *-nak, čû-* + *-njak,* szln. *čol-* + *-nák, čú-* + *-nek,* cseh *člu-* + *-nek,* szlk. *čl-* + *-nok,* or. *čel-* + *-nók,* magy. *csor-* + *-dak,* oszm. *çar-* + *-nık* , *çır-* + *-nık,* blg. *čer-* + *-nik, čar-* + *-nik.*

A relatív tövekben közös, hogy mindegyik mássalhangzóval kezdődik s a kezdő mássalhangzók eredeti *t-* fejleményei (*t-* > 1. *ὺ--* > *s-,* 2. *t′-* > *č-* > *š-*). Különböznek abban, hogy egyik részük nem tartalmaz második mássalhangzót, a másik részük pedig tartalmaz. Ennek az a magyarázata, hogy az *-l, -r* második mássalhangzók illetőleg a hanghiánynak közös az előzménye, mégpedig *-δ* (interdentális zöngés spiráns), amely az egyik irányban változva *-l,* a másik irányban *-r,* s a harmadik irányban olyan *-w* lett, amely vokalizálódás után eltűnt, azonban a nyomát a hosszú magánhangzók őrzik (vö.: magy. *csónak*, szb.-hv. *čûnak).* Ami a képzőket illeti, nagy részüknek *n-* a kezdő mássalhangzója, egyedül a magyarban és a szláv nyelvekben fordul elő *d-* (vö.: magy.

[91] A szövőgépnek a csónak alakú alkatrésze.

csardak, csárda). Mindkettő (*n-, d-*) eredeti *t-* fejleménye. A képző második mássalhangzója pedig *-q, -k* (mély hangú), egyedül a mongolban *-gh, -g*, amely eredeti *-k* fejleménye. A magy. *csárda* szóban pedig eltűnt a *-k* vagy *-h*-n keresztül vagy *-k > -γ > -w > V > -0* változási sorban. A relatív tövek tovább bonthatók abszolút szótőre + képzőre, ahol a képző kezdő mássalhangzója már csak *-l, -r, -d* formában illetőleg a hanghiányban mutatható ki, vö.: magy. *csolnak, csornak, csordak,* szln. *čolnák,* cseh *člunek,* szlk. *člnok,* or. *čelnók,* magy. *csordak,* oszm. *çarnık* , *çırnık,* blg. *černik, čarnik.* A relatív szótövek tehát abszolút szótő + képzőből állnak: *cso- + -l, cso- + -r, č- + -l, če- + -l, cso- + -r, ça- + -r, çı- + -r, če- + -r, č- + -lu.* A képzők, az abszolút és a relatív szótövekhez járulók egyaránt 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésűek. A fenti adatok olyan rendszert alkotnak, amely egy nagyobb rendszerbe pontosan beleillik a gondolkodást, a szóteremtést, a szóalkotást, a szavak hangrendszerét, szerkezeti felépítését illetően egyaránt. Körültekintően kell eljárni akkor, ha egy nyelvben a szót átvételnek minősítjük.

Világos, hogy a *csónak, csanak, csolnak* és társainak csak a *csa-, csó-, csol-*, stb. tövei kötődnek a fenti 'edény' szavakhoz.

3.105. Kāšγ. ***akā*** 'a nép okos, megférfiasodott emberének a neve, rangban a *Tikīn* után következik' ~ magy. ***oko***(*s*).

Ld. még Kāšγ. *sāg* 'ész', Kāšγ. *bukū* 'okos, tudós, bölcs'. Összetartozik velük a csag. ***oguz*** 'tudós, értelmes, bölcs' (< csag. *ogu-*: abszolút szótő + *-z*: képző).

A csag. *oguz* párhuzama a magy. ***okos*** 'eszes, értelmes' szó. A csag. *ogu-* szótő alakváltozata a K-mong. ***akha-mad*** 'öregek' töve (*akha-*), rokon a törökségben használatos ***aksakal*** (< *ak* 'öreg, okos, bölcs, fehér' + *sakal* 'ember') szó előtagjával s a magy. *agg* 'öreg, régi, ravasz' szóval.

A magyar ***agg*** szót a TESz helytelenül tartja ősi örökségnek a finnugor korból, azonban az adatok idetartoznak, vö.: cser. *šo·ŋgă* 'öreg', *šo·ŋγo* 'öreg, öregember', *soŋgo* 'ua.' (TESz) A magy. *agg* szóban a második mássalhangzó *-g* eredeti *-k* fejleménye, az első *-g* esetében pedig eredeti *-t-* fejleményéből hasonulás révén lett *-g-* (*-t- > -n- > -η- -g-)*.

3.106. Kāšγ. ***vazir*** 'vezér' ~ magy. ***vezér***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *vazi-*: relatív szótő + *-r:* képző.

A magy. ***vezér*** hadsereg vezetője, közösség, mozgalom elöljárója, vezetője, vezető, irányító személy, pásztor, csoportja élén haladó állat, elektromosságot vezető test, eketaliga része'. Származékszó, vö.: a *vezet* ige *vez-* töve. (TESz) < *vezé-* + *-r*: képző. A rendszerbe a *veze-* relatív tő illik.

A magy. ***vezet-*** 'kalauzol, kisér, irányít, igazgat, életmódot követ, (áramló anyagot) terjedésben elősegít, eredményez, valahova visz'. Származékszó: *-t* mozzanatos képzővel alakult egy önállóan nem élő *vez-* alapszóból. Ez ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *βiδem, ·βü·δem***,** mdE *ved'ams, vet'ams,* mdM. *ved'ams* 'vezet', fi. *vetää* 'húz', észt *vedama* 'vezet, húz, vonszol'. (TESz) < magy. *veze-*: relatív szótő + *-t,* cser. *βiδe- + -m, ·βü·δe- + -m***,** mdE *ved'ams, vet'am- + -s,* mdM. *ved'am- + -s,* fi. *vetää* 'húz', észt *veda- + -ma:* főnévi igenév képző.

A szókezdő *v-* és a második mássalhangzók a szótőben eredeti *t-* fejleményei. A magyar szótő nem lehet finnugor nyelvi örökség s a szláv nyelvekben használatos tövek is idetartoznak, de nem a szláv nyelvekben születtek. A gyökerek a szkíta-hun és ősmagyar nyelvekhez vezetnek. Természetes, hogy a törökségben is megvan, mint a hun utódnyelvekben. A finnugorba sorolt

nyelvekbe is innen került.

A relatív szótőhöz (*veze-*) a magy. *vezet* szóban *-t*: igeképző járult. A magyar relatív szótő összetartozik a következő szavak relatív szótövével: or. ***vodit'*** (*vodi-*: relatív szótő + *-t'*: főnévi igenév képző) 'vezetni', *voditel' (< vodi-:* relatív szótő + *-tel'*: képző) 'vezető', *vožd'* (< *vož-:* relatív szótő + *-d':* képző) 'vezető'.

3.107. Kāšγ. ***ivrik*** 'korsó' ~ magy. ***ibrik***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *iv-*: abszolút szótő + *-rik*: képző.

Hangtani alakváltozata a csuv. ***čătlăx*** 'ibrik, csésze, korsó' < csuv. *čăt-*: relatív szótő + *-lăx*: képző. A csuv. *čăt-* relatív szótő rokon a Kāšγ. ***ajak*** 'csésze, edény' ~ magy. ***edény*** és társaival.

Idetartozik a magy. ***ibrik,*** amelyet oszmán-török eredetűnek tart a TESz megalapozatlanul, ám az adatok helyénvalóak, vö.: oszm. *ibrik, ıbrık* 'szűk nyakú, korszószerű edény'. A törökben arab-perzsa jövevény, vö.: arab *ibrīk* 'ua.'. Ld. még blg. *ibrik*, szb.-hv. *ibrīk,* akb. *ibrík*, rom. *ibric,* újgör. *ίμπρίκι,* le. *imbryk* 'ua.'. (TESz) < magy. *ib-* + *-rik,* oszm. *ib-* + *-rik, ıb-* + *-rık,* arab *ib-* + *-rīk,* blg. *ib-* + *-rik*, szr.-hv. *ib-* + *-rīk,* alb. *ib-* + *-rík*, rom. *ib-* + *-ric*, újgör. *ίμπ-* + *-ρίκι,* le. *imb-* + *ryk.*

A görög és lengyel adat azért is értékes, mert a bilabiális zárhang (*-p-, -b-*) előtt nazálist (*-m-*) tartalmaz. Az *-m-* pedig ez esetben *-n*-ből keletkezett hasonulás révén. A szótő teljesebb alakja tehát *Vnp, *VnpV lehetett. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* fejleménye, amely ez esetben 0- lett, eltűnt.

Az *ibrik* alakváltozata a *csupor* és a *csöbör,* ahol az eredeti szókezdő *t*-ből *cs-* lett. A TESz szerint a ***csupor,*** *csúpor* 'kisebb edény, bögre, egy fajta robbanófegyver, tűzfazék'. Származékszó, a *csup-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *śol-t's'ipiš* 'nyírhéjból készült sótartó'. (TESz) < *csupo-*: szótő + *-r:* képző.
Sajnos, a szócikk írója csak a zürjénből hozott példát s a származtatást erre alapozta helytelenül.

A magy. *csöbör* a ***cseber*** címszónál van meg a TESz-ben. Jelentése 'régi folyadékmérték, nagyobb favödör'. Déli vagy nyugati szláv eredetű, vö.: blg. *čebur* 'favödör, dézsa', szb.-hv. *čábar* 'ua.', *čeber '*folyadékmérték', szln. *čebèr* 'favödör, dézsa', szlk. *džber, džbar* 'ua.', le. *ceber, czeber* 'ua.'. Eredete nincs kellően tisztázva. (TESz) < magy. *csebe-*: szótő + *-r*: képző, blg. *čebu-* + *-r,* szb.-hv. *čába-* + *-r, čebe-* + *-r,* szln. *čebè-* + *-r,* szlk. *džbe-* + *-r, džba-* + *-r,* le. *cebe-* + *-r, czebe-* + *-r.*

Az *ibrik, csupor, csöbör* alakváltozata a ***pohár*** 'üvegből, fémből stb. készült kisebb ivóedény, az edény, mint mérték, csésze (virágé)', amely a TESz szerint vándorszó, vö.: ang. *pitcher* 'korsó, kancsó', óbajor *pehhari* 'serleg, kehely, áldozati csésze, tál, kancsó, üst, amelyben bort vízzel vegyítenek, bizonyos mértékegység', gör. *βίκορ* 'agyagedény, boroskorsó'. stb. (TESz) < magy. *pohá-*: szótő + *-r*: képző, ang. *pitche-* + *-r,* óbajor *pehha-* + *-ri,* gör. *βίκο-* + *-ρ.*

A szótőben a *csepp* szó van meg, amely tartalmazza a 'víz, a forrás, az egy egység, mint mértékegység' jelentéseket. A képző az *-r* illetőleg *-rVk* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésű. Az *ibrik, cseber, csupor, pohár* tehát vízzel ellátott edény, azaz olyan, amelyben kezdetben víz, idővel más folyadék is volt. A szavak olyan közös gondolkodás termékei, amelyek keletre, a szkítákhoz, hunokhoz, ősmagyarokhoz vezetnek, a többi nyelvben későbbi átvétel a görögökön ill. a szlávokon keresztül.

3.108. Kāšγ. ***andan*** 'azután' ~ magy. ***aztán***.

Szerkezeti felépítése: *an* 'az' + *-dan*: eredethatározó rag.

Rokona a csuv. ***untan*** 'onnan' < *un* 'az' + *-tan*: határozórag. A szókezdő magánhangzó labiális veláris, ezért a távolra mutató névmást kell benne látnunk.

Idetartozik a magy. ***aztán***, nyj. ***ótán***. A névmás alakváltozatainak (*an, un, ó, az*) további formái vannak meg a magy. *onnan* (< *on-* + *-nan*) stb. szavakban, amelyek utalnak arra, hogy veláris labiális magánhangzóról van szó, továbbá látható, hogy mely változatok mely nyelvekben használatosak E/3. személyű névmásként, vö.:

oszm. ***o*** 'ő', de *onu* (< *on-:* 'ő' + *-u:* tárgyeset ragja*),* or. ***on*** 'ő'[92], magy. *az, ő* stb. A szó a törökség nyelveiben elterjedt, vö.:

csuv. ***unta*** 'ott' (< *un* : E/3. személyes névmás vö.: csuv. *văl,* dial. *ul, u)*, ÓT. *anta,* tefsz. XII-XIII. sz., kirg., alt., hak., tat. *anda,* tuv. *ynda,* bask. *unda* 'ott', csuv. *unti,* bask. *undagy,* tat., kirg. *andagy,* tefsz. XII-XIII. sz. *andaky* 'ottani'. (JEGOROV 1964) < csuv. *un-* 'ő, az' + *-ta:* helyhatározó rag, ÓT. *an-* + *-ta,* tefsz. XII-XIII. sz., kirg., alt., hak., tat. *an-* + *-da,* tuv. *yn-* + *-da,* bask. *un-* + *-da,* csuv. *un-* + *-ti,* bask. *unda-*: 'ott' (< *un-* + *-da-*) + *-gy*: melléknév képző, tat., kirg. *anda-* + *-gy,* tefsz. XII-XIII. sz. *anda-* + *-ky.*

Megfelelőjük a magy. *ottani* (< *ot*: E/3. névmás 'ő, az' + *-tan*: eredet határozórag[93] + *-i*: melléknévképző. Az elemzés azt is világossá teszi, hogy a magy. *ott* szóban nem a *-tt-*, hanem csak a második *-t* a helyhatározórag, mert az első *-t-* a mutató névmás része.

A csuvas E/3. névmás *văl,* dial. *u* 'ő, az', függő esetekben *u*(*n*), irodalmi *ăn* szerepel, vö.: *unăn*, dial. *una*, ir. *ăna*, T.sz. *věsem* < *vălsam,* ÓT., csag., alt., tuv., hak., sor, türkm., kazak, k.kalp., nog., jak. *ol* (függő esetben *on-*, sor, hak. *an-*), azerb., oszm., kum. *o* (függő esetben *on-*), ujg., üzb. *u* (függő esetben *un-*), tat. *ul* (függő esetben *an-*), kirg. *al* 'ő, az'.

A szókezdő hang eredeti *t-* volt, amelynek fejleménye a csuvasban a *v-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), a többi nyelvben pedig a 0- (< *w-* < *δ-* < *t-*).

Figyelemre méltó az or. *on* 'ő', *tot* 'az'. Ez utóbbi őrzi az eredeti *t-* szókezdőt. Az adatokban a második mássalhangzó is eredeti *-t,* a névmásokban a következő fejleményei használatosak a fenti adatokban: *-l, -n, -z, -0: -t* > *-δ* > 1. *-l*, 2. *-z*, 3. *-*w* > *-*V* > -0; 4. *-nδ* > *-n*.

3.109. Kāšγ. *uttuz* 'harminc' ~ magy. ***harminc***.

Szerkezeti felépítése: *ut* 'három' + *tuz* 'tíz'.

A Kāšγ. *uttuz* 'harminc' ~ magy. *harminc* párosban a számneveknek csak az utótagja a Kāšγ. *tuz* 'tíz' és a magy. *minc* 'tíz' tartozik össze. Az előtag a magy. *har* 'három' szókezdője a *h-* a magyarban eredeti *k-* fejleménye, a török nyelvekben pedig a szókezdő *v-* illetőleg *0-* eredeti *t-* fejleménye, vö.:

csuv. ***viśśĕ, viśĕ, viś*** 'három', ÓT., azerb., türkm., oszm., kirg., ujg., alt., ojr. *üč*, üzb. *uč,* tuv., sor,

[92] Átvétel a szkíta-hun, ősmagyar nyelvekből.
[93] Összetett rag: *-ta*: Loc. + *-n*.

kazak, k.kalp., nog. *üš*, hak., jak. *üs,* tat. *öč*, bask. *ös* 'három', vö.: sumer *uč* 'három'. (JEGOROV 1964)

Tehát a szókezddő *v-* és 0- eredeti *t-* fejleményei. Ezzel szemben a magy. *három* számnév szókezdő mássalhangzója eredeti *k-* volt jelentése pedig 'kettő + egy'[94]. A sumér turáni örökségként őrizheti a törökkel azonos alakváltozatot.

A 'harminc' utótagja a *tuz* a magy. *tíz* közeli alakváltozata, számos nyelvben ismert a rokona, vö.: mong. *an, in,* tör. *on*, ang. *ten* 'tíz' közös gyökerűek. Részét alkotják az összetett számneveknek. A *tíz* jelentése lehet 'két öt', amely a két kézen lévő *öt + öt* ujjat (kinövést) jelenti. Ez a tízes számrendszer alapja. A magy. *tíz* a TESz szerint iráni eredetű, vö.: ói. *dáśa,* av. *dasa*, pehlevi *dah,* szogd *δas,* afgán *las,* vakhi *δas,* sugni *δīs* 'tíz'. (TESz) Az adatok idetartoznak, azonban az iráni eredet nem igazolt.

Érdekesség a mong. ***arban*** 'tíz' számnév, szó szerinti jelentése 'egytíz', szerkezeti felépítése *ar + ban,* ahol az előtag az 'egy' jelentésű szavakkal tartozik össze, vö.: oszm. *bir* 'egy' stb. Az utótag a *ban* 'tíz' jelentésű, ld. még vog. *pan*, dravida *pan, ang. ten* 'tíz'. Ugyanolyan elven jött létre, mint a *húsz* 'két tíz', *harminc* 'három tíz', *negyven* 'négy tíz', *ötven* 'öt tíz', *hatvan* 'hat tíz', *hetven* 'hét tíz', *nyolcvan* 'nyolc tíz', *kilencven* 'kilenc tíz', *száz* 'tíz tíz'.

A magy. *harminc* utótagja a *minc* a törökségben ismert *myš* (vö.: oszm. *altmyš* 'hatvan') 'tíz utótaggal tartozik össze. A *minc* forma szó szerint 'egy tíz' jelentésű.

3.110. Kāšγ. ***attin il*** 'szállj le a lóról' ~ magy. ***lóról***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *at* 'ló' + *-tin:* eredethatározó rag *'*-ról, -tól' + *il*

Az első tag szótöve a 'ló' jelentésű *at* kiterjedt rokonsága között ott van a magy. *ló* is. A l*ó* elnevezése a *láb* szóval tartozik össze. A lovat akkor nevezték el ezzel a szóval, amikor lábnak használták, tehát amikor megülték. A kutatásaink értelmében igen fontosak a következők:

A mong. ***adak, adag*** 'vég' és az ***arok, arx*** 'árok' szavak összetartoznak. Kezdetben jelentette a folyómedret és a folyó alsó, lent lévő szakaszát. Ez a folyónak a lába, vele szemben a felső szakasz a fej. A folyó alsó szakaszának, a lábának a megnevezése pedig alapul szolgált sok más hasonlónak is, pl. a lábas jószágoknak, köztük a lónak, vö.:

csuv. ***ura*** **'**láb, mancs', ÓT. , csag., oszm. *adak*, alt., hak., s.ujg. *azax,* ujg. kirg., kaz., k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *ajak,* üzb. *ojok*, azerb. *ajag,* jak. *atax* 'láb, mancs', kirg., tuv., jak. 'alsó rész , vég' jelentése is van, mong. *adag* 'vég, folyótorkolat, alsó rész, folyótorkolat, következő' (JEGOROV 1964), oszm. *at* 'ló'.

A török szavakban eltűnt az eredeti szókezdő mássalhangzó, a magy. *ló* azonban megtartotta a szókezdő mássalhangzót, amely eredeti *t-* fejleménye. További 'gödör, nyílás, út' szavak is a szó családjába tartoznak, vö.

csuv. ***ur, ura*** "száj, nyílás', ujg. *ora* 'száj, nyílás, gödör', k.kalp. *ura,* nog. *ur* 'gödör, verem valaminek a tárolására', bask. *ur* 'száj, nyílás', alt. *ora, oro* , kaz., kirg. *or* 'száj, nyílás, gödör, verem', türkm. *ury* 'gödör, verem magnak, gabonának a tárolására'. (JEGOROV 1964)

A szóváltozatok közvetlen rokona a magy. *verem, terem, árok, száj, szád, szádok* és az *ajtó aj*

[94] Vö.: *harmin '*három' + *c:* vö.: *cent, centi* mértékegység *cen* 'tíz' eleme. A rendszer azonban mást mutat.

töve. A *ló* szavunk a *láb, le, lék, luk, lyuk, láda* szavakkal van közelebbi rokonságban. A szócsalád tagjainak olyan szó szolgált alapul, amely végső soron a víz egy-egy tartozéka, tulajdonsága. Következésképp természetes, hogy a mong. *bulak, bulik* 'forrás' szó szerkezetileg és hangtanilag is beletartozik az előző szócsalád rendszerébe és rokona a bask. *bulak,* tat. *bolak* 'folyó és a magy. *folyó, foló* szó. Az is természetes, hogy a *bal, balog* a lenti és a rossz a lényeges tulajdonsága, a jobbnak pedig a *jó,* amely a folyó fenti, a forrás felőli szakaszáról kapta az elnevezést.

A Kāšγ. *attin* második eleme a *-tin* abl. rag rokona a magy. *-nan* vö.: *onnan*. Ld. Kāšγ. ***andan*** 'azután'.

Az *attin il* szószerkezet második eleme az *il* rokona a magy. *al, alsó al-* töve. Lehet 'lóról le' jelentése.

3.111. Kāšγ. ***ašattī*** 'megetetett' ~ magy. ***etette***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *aša-* 'eszik' + *-t:* műveltető képző + *-tī:* 1. múlt idő jele 2. *-t-*: múlt idő jele + *-ī:* 'ő' E/3. sz. Ez utóbbi esetben tárgyas ragozásról lenne szó.

A szótő *aša-* 'eszik' rokona a mong. ***idēn, idegen*** 'étel', ojr. *ide-* 'enni', a magy. *étek,* az *étel éte-* töve, az *étkezik étke-* töve s az *eszik* ige összetartoznak. Az eredeti szóbelseji mássalhangzó *-t-* volt. Ld. Kāšγ. ***jīl-*** 'megevettnek lenni'.

3.112. Kāšγ. ***aqilla*** 'sas' ~ magy. ***holló***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *aqil-*: relatív szótő (< *aqi-* 'ág' + *-l-*: képző) + *-la*: képző.

Eleink világosan látták, hogy az elágazó víz egy hegyes formát mutat. Ehhez hasonlóan keletkezik a faág és sok más hasonló dolog. Természetes, hogy a hegyes, éles tulajdonságú élő és élettelent is ezzel a névvel illetik. Ilyen a sas elnevezése. Az abszolút szótő Kāšγ. *aqi-* rokona a magy. *ág, ék, eke*, amely *-l* képzővel azt jelenti, 'az ághoz, ékhez tartozó', amely újabb *-la* képzőt kapott a fenti madárnévben, így a madár jelentése szó szerint 'ágassal ellátott, ágassal rendelkező'. A sasnak az a jellemző tulajdonsága, hogy a karma és a szeme éles.

A Kāšγ. *aqilla* 'sas'és a magy. *holló* tartozik össze etimológiailag. Szerkezeti felépítésük szerint is összhangban vannak: magy. *hol-*: relatív szótő + *-ló*: képző, Kāšγ. *aqil-:* relatív szótő (< *aqi-:* abszolút szótő 'ág' + *-l:* képző) + *-la:* képző.

Bár Kāšγarī orosz fordításában a 'sas' megfelelő szerepel, a Kāšγ. *aqilla* névnek 'világosan megfelel a magy. *holló*. Sőt, a magyar nyelvnek egy másik oldalról is kapcsolata van Kāšγ. *aqilla* adatával. A relatív szótő a magy. ***él*** szó rokona, a képző pedig számos magyar szóban megvan, vö.: magy. *szöllő* (< *szöl-*: relatív szótő + *-lő*: képző).

A megoldás megtalálásához mindig vissza kell térni őseink gondolkodásához. Eleink világosan látták, hogy az elágazó víz egy hegyes formát mutat. Ehhez hasonlóan keletkezik a faág és sok más hasonló az élő természetben. A hegyes, éles tulajdonságú élő és élettelent is ezzel a névvel illetik. Kāšγ. *aqilla* nevének az abszolút szótövének (*aqi-)* rokona a magy. *ág, ék, eke.* A relatív szótő (Kāšγ. *aqil-)* úgy keletkezett, hogy az abszolút szótő egy *-l* képzőt kapott s azt jelenti, 'az ághoz, ékhez tartozó, azaz ágas'. A relatív szótőhöz újabb *-la* képzőt adtak Kāšγarī madárnevében, így a madár jelentése szó szerint 'ágassal ellátott, ágassal rendelkező'. A hollónak pedig a jellemző tulajdonsága az, hogy a karma, csőre és a szeme éles.

A Kāšγ. *aqil-* relatív szótövével azonban nemcsak a magy. *él* szó tartozik össze, hanem a mongol ***aghola*** 'hegy' szó a kelet-mongol ejtés szerint *óla*, kalmük *úla,* mandzsu *alin* 'ua.', ojr. *ûla* 'hegy' is. A szó jelentése mindegyik esetben 'hegy', rokona a magy. ***él*** szónak, amely a TESz szerint 'valaminek a szeglete, csúcsa, valaminek a vékony széle, szegélye, pereme, hegycsúcs, hosszan, keskenyen húzódó hegynyúlvány, szúró fegyver vagy eszköz hegye, vágószerszám köszörült széle, csatasor, rendezett sereg, haladó csoport eleje, az első vagy vezető hely'. Valószínűleg ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *il'mät, il'äm, elmi* 'él (késé)' (TESz). A TESz álláspontja nem igazolt a magyar szó eredetét tekintve, azonban az adatok idetartoznak.

A szócikk írója a magy. *él* szót helytelenül ősi örökségnek tartja az ugor korból, miközben egyetlen nyelvből hoz adatot és nem vette figyelembe a mongol megfelelőket. A mong. *aghola* képzett szó (< *agho-:* szótő + *-la:* képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott'), a szótővel összetartozik a magy. *ág* szó. A hozzá járuló *-la* képző Eurázsia-szerte ismert képző egyik alakváltozata, amelynek teljesebb alakja a mandzsu *-lin* (vö.: *a-:* abszolút szótő + *-lin:* képző). Az adatok értéke abban is megnyilvánul, hogy a hosszú magánhangzóknak triftongus az előzménye (vö.: *agho- + -la, ó ′ + -la, ú- + -la, é- + -l),* erre utalnak a szótövek (*agho-, ó-, ú-, é-*), amelyet megerősít Kāšγarī adata (vö.: Kāšγ. *aqilla* relatív szótő: *aqil-*).

A magy. *él* és a *holló hol-* relatív tövének összetartozását megerősíti az a tény, hogy a magyarban ismert a *hol, hól* 'fentről csúcsban kezdődő rakás a szoknyán, ruha alsó részén'. Valójában ez egy elágazás, amely hangtanilag a magy. *sas* alakváltozata. A szókezdő magy. *h-, s-* (*š-),* Kāšγ. *0-* eredeti *t-* fejleményei (vö.: *t- > th- > h-; t- > t'- > č- > š-; t- > δ- > w- > V- > 0-*). Hozzátesszük, hogy a szókezdő mássalhangzó a *h-* hangon keresztül is elnémulhatott.

Jelentéstani oldalról lényeges, hogy a mongolban ismert a 'valaminek az eleje, az első vagy vezető hely' jelentés is. Ez természetes, hiszen az éle valaminek mindig elől, vezető helyen, fent van. Az is természetes, hogy az 'egy' számnévben is megvan a szó, vö.: magy. *első* töve az *el-,* oszm. *ilk* 'első' töve az *il-*.

A hollóhoz hasonló, de nem ugyanannak a madárnak a neve a magy. *sas,* Kāšγarī adatának a relatív tövével *(aqil-*) tartozik össze.

Az or. ***or'ol*** (< *or'o-*: relatív szótő + *-l:* képző) 'sas' azért érdekes, mert hangtanilag tökéletes alakváltozata és szerkezetileg is megfelel a Kāšγ. *aqilla* 'sas' szónak. Az or. *-r-* és a Kāšγarī *-l-* előzménye közös (< *-δ-* < *-t-*).

A Kāšγ. *aqil-* relatív szótővel számos szó összetartozik, ilyen a magy. *sas-*, az or. *or'ol* szótöve az *or'o-,* a csuv. ***šĕvĕr*** 'éles, hegyesvégű', polov. *sürü,* oszm., gag., azerb. *sivri,* kazak *süjir,* k.kalp. *süjri* 'éles, kihegyezett', oszm. *sivir* 'kihegyeződni'. (JEGOROV 1964). Igei megfelelője a magy. ***szúr***.

A hagyományok szerint a *holló* a Hunyadiak címerállata. Hunyadi Mátyás jelképe a holló, ezért hívják Corvin Mátyásnak is. A *Corvin* név a lat. *corvinus* 'holló, hollós' szó *corvin* tövével tartozik össze, ennek pedig a lat. *corvus* 'holló' az alapja, amely Apolló jós madara volt. Etimológiailag a lat. *corvus corv-* töve nem a magy. *holló*, hanem a Kāšγ. ***kuzgun*** 'holló' szóval tartozik össze.

A hagyományok szerint a kusánok, akik fehér hunok voltak vagy királyi szkíták, az ő címerállatuk, azaz nemzetségük jelképe volt az oroszlán mellett a holló.

3.113. Kāšγ. ***tūz-*** 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. ***fázik***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tū-:* abszolút szótő + *-z:* képző.

Idetartozik a csuv. ***tăm*** 'zúzmara, jégkása, fagy', MK., *tumlyg* 'hideg, fagy', tefsz. XII-XIII. sz. *tumlug*, *tumlyg* 'fagyos', azerb., oszm. *don,* türkm. *donaklyk,* tat. *tuη* 'fagy', kirg., kazak, ujg., ojr. *tuηdyr* 'fagyni, megfagyni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tă-:* abszolút szótő + *-m:* képző, MK., *tum-:* relatív szótő *(< tu-*: abszolút szótő + *-m*: képző) + *-lyg:* képző 'valamivel ellátott', tefsz. XII-XIII. sz. *tum-:* relatív szótő + *-lug: képző, tum-:* relatív szótő + *-lyg:* képző, azerb., oszm. *do-:* abszolút szótő + *-n:* képző, türkm. *donak-:* relatív szótő (< *do-*: abszolút szótő + *-nak*: képző) + *-lyk:* képző, tat. *tu-*: abszolút szótő + *-η:* képző, kirg., kazak, ujg., ojr. *tuη-:* (*tu-*: abszolút szótő + *-η*) relatív szótő + *-dyr.*

A Kāšγ. *tūz-* alakváltozata csuv. ***tĕn*** 'fázni, megfagyni', ujg. *toηli,* kirg., kazak, nog., alt., k.alp., jak. *toη*, üzb. *tung,* azerb., oszm *don*, türkm., tuv. *doη*, tat., bask. *tuη* 'fagyni, fázni', hak. *toηčyl,* nog. *ton'gak* 'fázós, fagyos', kirg. *toηgon* 'fázós'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕ-*: abszolút szótő + *-n:* képző, ujg. *toη-*: relatív szótő + *-li*: képző, kirg., kazak, nog., alt., k.alp., jak. *to-*: abszolút szótő + *-η: képző,* üzb. *tu-* + *-ng,* azerb., oszm *do-* + *-n*, türkm., tuv. *do-* + *-η*, tat., bask. *tu-* + *-η,* hak. *toη-:* relatív szótő + *-čyl: képző,* nog. *to-*: abszolút szótő + *-n'gak*: képző, kirg. *to-* + *-ηgon.*

Az eredeti szókezdő *t-* volt, a második mássalhangzó *-t-*, amelynek egyik fejleménye a *-z*, a másik az *-m*, a harmadik az *-n.* Ezt követhette magánhangzó vagy közvetlenül a harmadik mássalhangzó a *-k*. Így *-tk-* mássalhangzó kapcsolat keletkezett, ahol a *-k* bizonyos nyelvekben eltűnt, másokban az - *η* jelzi a meglétét.

A fentiekhez tartozik a magy. ***fázik*** (*fá-*: abszolút szótő + *-zik*: képző) 'kellemetlen hideget érez', amelyet a TESz ugor, esetleg uráli ősi örökségnek tart, azonban az ezt igazoló példákat nem közli kellőképpen. Az osztj. *pátta* 'fagy, megfagy' idetartozik.

A szókezdő *t-* fejleménye az *f-* található a magy. *fázik* és a *fagy* szóban. Ez utóbbiban a második mássalhangzó (*-t)* zöngésedett és a rákövetkező *-k* változásának hatására palatalizálódott. Eredetileg nomen-verbum volt s mint ige *-ik* végű, de a képző nem az *-ik,* hanem a -CVk, vö.:

magy. ***fagy(ik)*** 'cseppfolyós test, nedvességet tartalmazó anyag a hideg hatására megszilárdul, megfagyva valamihez tapad, fázik, a hőmérséklet 0 Cº fok alatt van'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *pāli-* 'megfagy', mdM. *palems* 'fagy, fázik', fi. *palella* 'fázik, fagy'. (TESz) < *fa-*: abszolút szótő + *-gy* (*-gyik*) képző, vog. *pā-*: abszolút szótő + *-li:* képző. A képző kezdő mássalhangzója eredeti *-t* fejleménye: *-t* > *-δ* > *-l.*

Az adatok idetartoznak, azonban nem igazolt az, hogy a magyar *fagy* ősi örökség a finnugor korból.

A Kāšγ. *tūz-* 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. ***fázik*** eredetileg nómen verbum volt, amelyet a hideggal kapcsolatos számos szavunk igazol, pl.:

A magy. ***zúzmara*** *'*áramló ködös levegőből fagypont alá hűlt tárgyakra kicsapódott (kristályos) jég, A szócsalád alapja a zúzmaráz összetett szó. Előtagja a *zúz* 'dér, zúzmara', utótagja a *maráz* 'dér'. (TESz) A magy. *zúz-*: (< *zú-*: abszolút szótő + *-z:* képző) relatív szótő + *mara:* relatív szótő. Az előtag érdekessége, hogy mind a szókezdő, mind a második, a képző kezdő mássalhangzója *z,* amely eredeti *t* fejleménye (*t* > *δ* > *z).*

A magy. ***dér*** *'*finom jégkristályok alakjában lecsapódó pára, fagy'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *dé-*: abszolút szótő + *-r:* képző. A szókezdő zöngésedett (*t-* > *d-*), a képző kezdő mássalhangzója is eredeti *-t* fejleménye (*-t* > *-δ* > *-r*).

A szó megfejtését segíti az, hogy a színe fehéres, szürkés. Így a magy. ***deres*** 'ősz' a dér színéről kapta az elnevezést. Ennek a szónak pedig kiterjedt török kapcsolatai vannak, de idetartozik a magy. *szürke,* de az or. *seryj* 'szürke' szó *ser-* töve is. Vö.: csuv. ***sără*** *'*szürke', ujg., kirg., kazak, k.kalp., jak. *sur,* türkm. *suur,* tat. *sory,* bask. *horo* 'szürke' (JEGOROV 1964) < magy. *dé-*: abszolút szótő + *-r*: képző, magy. *szü-* + *-rke,* or. *se-* + *r-(yj)*, csuv. *să-* + *-ră,* ujg., kirg., kazak, k.kalp., jak. *su-* + *-r,* türkm. *suu-* + *-r,* tat. *so-* + *-ry,* bask. *ho-* + *-ro.*

A *dér* színe kapcsán a *sárga* is idetartozik, hiszen gyakran kapcsolódik a fehér színhez is, vö.: csuv. ***sară*** 'sárga, szürke', ***sarăx*** 'sárgulni, sápadni', ÓT., KB., csag. *saryg*, jeny. *serig,* ujg. *serik,* tuv., hak. *saryg,* üzb. *sarik*, kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., azerb., türkm. *sary,* bask. *hary* 'sárga', MK, kirg., ujg., ojr. *sargar,* csag., ujg., üzb., kirg., kazak, tat. *sargaj,* kum. *sargii,* bask. *hargai,* hak. *sargal* 'sárgulni', vö.: mong., kalm. *šar,* burj.mong. *šara* 'sárga', ld. *šură.* (JEGOROV 1964) < csuv. *sa-*: abszolút szótő + *-ră:* képző, *sa-* + *-răx,* ÓT., KB., csag. *sa-* + *-ryg*, jeny. *se-* + *-rig,* ujg. *se-* + *-rik,* tuv., hak. *sa-* + *-ryg,* üzb. *sa-* + *-rik*, kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., azerb., türkm. *sa-* + *-ry,* bask. *ha-* + *-ry,* MK, kirg., ujg., ojr. *sarga-*: relatív szótő + *-r*: ige képző, csag., ujg., üzb., kirg., kazak, tat. *sarga-* + *-j,* kum. *sargi-* + *-i*, bask. *harga-* + *-i*, hak. *sarga-* + *-l*[95]*,* mong., kalm. *ša-* + *-r,* burj.mong. *ša-* + *-ra.*

Eredetileg nómen-verbum volt.

A mong. ***sira,*** *šar, sara* 'sárga' összetartozik a magy. ***sárga*** szóval. Alakváltozatai *sári, sárig* 'sápadt, vértelen (test, arcszín), (szalma)szőke, olyan színű, mint az érett citrom, szalma stb., rövid szőrzetét tekintve barna, barnás vagy vörhenyeges, de nem fekete sörényű és farkú, (ló), nagyfokú (irígység), gyanús, nem jó, stb.'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó család. Vö.: türk, ujg., Kāšγ. *saryγ* 'sárga, sápadt', oszm., azerb. tat. kaz., kirg., nog. *sary,* türkm. *sāry,* üzb. *sarik*, alt., hak. *saryγ* 'sárga, szőke', csuv. *šură* 'fehér', csuv. *sară* 'sárga', mong. *šara, šira,* mandzsu *šara-* 'fehéredik, sápad'. (TESz) A magyar szó párhuzamai idetartoznak, de az átvétel nem fogadható el. A szótő és a képző kezdő mássalhangzója egyaránt eredeti *t-* volt, a képző (*-r*) illetőleg annak a kezdő mássalhangzója (*-ra, -ri, -ry, -rga, -rig, -ryg, -rig, -rik*) mindenütt ugyanaz *-r* (< *-δ* < *-t*). A szótövek kezdő mássalhangzója *s-, h-* (<*ù-- < t-), š- (< č- < t'- < t-).*

A *sárga* és a *fehér* szavak összetartoznak a 'süt, sül' jelentésű mong. *sira, šara '*süt, sül' szavakkal s magával a magy. *süt, sül* szóval. A TESz ősi örökségnek tartja az ugor korból helytelenül, azonban a hozott példák idetartoznak, vö.: vog. *šėt* 'süt (a nap)', *šiti* 'süt, fagyaszt'. (TESz)

Etimológiailag összetartozik vele a magy. ***gyújt, gyúlik, gyúl*** ige s a csuv. *śută* 'fény' tat., bask. *jagty '*fény' (< *jag-*: abszolút szótő + *-ty*: képző), türkm. *jakty (< jak-:* abszolút szótő + *-ty:* képző), k.kalp. *žakty* 'fény' (< *žak-* + *-ty*), a szláv nyelvek adatai közül az or. *svet* (*sve* + *-t*) 'fény', amely átvétel. Az abszolút szótövek (*śu-, šü-, jag-, jak-, žak-, sve-)* párhuzama pedig a magy. *égni (ég* + *-ni)*, or. *žeč' (že-* + *-č'), žigat'* (*žiga-* + *-t'*) 'égni' stb. szavak töve (*ég-*, *že -, žiga-).* Végső soron a naphoz és annak színéhez, tevékenységéhez kötődik, előtte pedig a víz színét nevezték sárgának és fehérnek, de maga a forrás is viselte ezt a nevet.

A magyar ***fehér, fejér*** szín megnevezés is a szín kapcsán kötődik a *dér* szóhoz. Vö.: csuv. *šură,*

[95] Vö.: magy. *sárgállik sárgál-* töve.

šur 'fehér', ÓT.. KB, tuv., hak., sor *saryg,* alt. *saryg, sary,* kirg., kazak, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., tat. *sary,* ujg. *serik,* üzb. *sarik,* bask. *hary,* ojr. *sar* 'sárga, szőke', vö.: mong. *šar,* burj. mong. *šara* 'sárga, szőke', mansi *sajr* 'fehér', *saragury* 'fehér ugor', nyeny. *seser, sera, ser, siri* 'fehér'. (JEGOROV 1964)

Gyakran maga a 'szín' szó is idetartozik, vö.: csuv. ***săr, sără*** 'festés, festék, szín', alt., kazak, k.kalp., nog., türkm., tat. *syr,* üzb. *sir* 'festék, festés, szín', ujg. *sir* 'lakk, máz', mong., kalm. *šir* 'festék, festés, szín'. (JEGOROV 1964)

A magy. ***fehér, fejér*** 'hószínű, világos színű, erkölcsileg tiszta, ártatlan'. Bizonytalan eredetű. Talán -ér képzős származékszó, alapszava ősi örökség lehet a finnugor korból. (TESz) A szócikk írója egyedül a lappból hoz adatot, amit helytelenül magyaráz. A magy. fehér, fejér szavakat is tévesen bontja elemeire és a javasolt finnugor származtatás sem fogadható el. Helyesen: *fehé-, fejé*: abszolút szótő + *-r*: képző.

A *dér* és a *jég* a víznek egy szilárd halmazállapotú változata, ezért idetartozik az anyaga kapcsán a magy. ***jég,*** amelyet a TESz helytelenül tart ősi örökségnek a finnugor korból, az adatok azonban idetartoznak, vö.: vog. *l'ääŋ,* osztj. *ioŋk,* zürj. *ji,* votj. *jo,* cser. *ì,* mdE. *ej, ev, eŋ*, mdM. *jɛj, ɛj*, fi. *jää,* észt *jää,*

A csuv. ***păr*** 'jég', MK., azerb., türkm., oszm., nog., kuük, karacs. *buz,* tat., bask. *boz*, csag., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *muz,* alt. *pus, mus*, hak. *pus,* s-ujg. *pyz*, vö.: mong. *mös(ön*) 'jég', *boroo*(*n)* 'eső'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pă-:* abszolút szótő + *-r:* képző, MK., azerb., türkm., oszm., nog., kuük, karacs. *bu-* + *-z,* tat., bask. *bo-* + *-z*, csag., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *mu-* + *-z,* alt. *pu-* + *-s, mu-* + *-s*, hak. *pu-* + *-s,* s-ujg. *py-* + *-z*, mong. *mö-* + *-s(ön*), *bo-* + *-roo*(*n).*

Rokon a csuv. ***pas*** 'dér', *pasar* 'dérrel borítódni', tat. *bes,* bask. *beś* 'dér', tat., bask. *beślen, beśer* 'dérrel beborítódni'. (JEGOROV 1964) < *pa-*: abszolút szótő + *-s: képző, pasa-:* (< *pa-:* abszolút szótő + *-sa:* képző) relatív szótő + *-r:* képző, tat. *be-* + *-s,* bask. *be-* + *-ś,* tat., bask. *beś-:* relatív szótő (< *be-*: abszolút szótő + *-ś:* képző)+ *-len:* képző, *beśe-:* (< *be-*: abszolút szótő + *-śe:* képző) relatív szótő + *-r:* képző.

Az or. ***moroz*** 'fagy' közszláv szó, megvan a *merznut', merzkij* tövében. (SIS) A szó összetartozik a magy. *zúzmara* utótagjával, vö.: magy. ***maráz*** 'dér', a TESz szerint szláv vagy szlovák eredetű, vö.: szb-hv, *mráz* 'fagy, dér, hideg', szln. *mráz* 'hideg, fagy, dér', szlk. *mráz* 'fagy, dér' (TESz) Fontos, hogy az első adat 1211-ből való.

Ld. még Kāšγ. ***tumlug*** 'hideg, fagyos'.

A fenti adatok láncszerűen kapcsolódnak egymáshoz. Egyben azt is igazolják, hogy a Kāšγ. ***tūz-*** 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. ***fázik*** párost nem csak a hideg felől lehet és kell megközelíteni, hanem a hideghez tartozó számos más jelentésű szót is bevonhatunk a kutatásba azért, hogy egyrészt a jelentésbeli kapcsolatait, másrészt a szó hangtani és alaktani felépítését minél jobban megrajzolhassuk.

3.114. Kāšγ. ***mā*** 'fogd' ~ magy. ***ne***.

Ismert a törökség más nyelveiben is, vö.:

csuv. ***me****!, me il!* 'na fogd!', csuv. *mejĕr* 'na fogjátok', ujg. *me, me algin*!, kazak *me al!*, kirg. *me!*

'na, fogd!', *meniz*! 'fogjátok!', bask. *me, me al!*, tat. *me!*, türkm. *me, me al*!, alt. *ma*!, üzb. *ma*! 'na, fogd!', vö.: kalm. *me*! 'na fogd!'. (JEGOROV 1964)

Az or. *na, nate (na* ′ne*!′* ld. *nak/-nek* + *-te:* többes szám jele, vö.: or. *te* 'azok').

Idetartozik a magy. ***ne!***, amelynek eredete a ***-nek:*** részeshatározó rag. A magy. ***neked*** (< *neke-:* részeshatározó rag + *-d* 'te'), ***nesze*** (***ne-:*** részeshatározó rag + ***-sze*** 'te'), ***kinek*** (*ki-*: eredetileg mutató névmás' + *-nek:* részeshatározó rag), ***minek*** (*mi-*: mutató névmás + *-nek:* részeshatározó rag), ***neki*** (*nek-:* részeshatározó rag + *-i: ′ő,* nyj. *i′* E/3. sz. szem. névmás) stb. A *ne, nek, neke* elemeknek alapul a *-nek* részeshatározó rag szolgált, amely a forrásról, a magról kapta az elnevezést. A hasonlítás, a viszonyítás elsődleges kiindulója, alapja eleink szemében mindig a mag, a forrás volt. A *neked -d*-je a *te* személyes névmás kezdő mássalhangzójának zöngésedett változata. A *nesze* 'neked' szóban a *sze* a török *sen* 'te' szóhoz áll közelebb hangtanilag. A magy. *te,* oszm. *se* közös gyökerűek, vö.: csuv. ***esĕ*** 'te' *sana* 'neked', azerb., ujg. *sen*, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., alt., tuv., oszm., türkm., üzb. *sen,* tat., hak. *sin*, bask. *hin,* jak. *en* 'te', Tsz. *siz, sez*, alt. *sler,* tuv. *siler,* hak. *sirer* 'ti'. (JEGOROV 1964) < csuv. *e- ′*ez' + *sĕ ′*te', *san- ′te′* + *-a:* Dat. rag, *si-* 'te' + *-z*: többes szám jele, *se-* + *-z,* alt. *s-* 'te' + *-ler* többes szám jele, tuv. *si-* 'te', + *-ler:* többes szám jele, hak. *si-* 'te' + *-rer*: többe szám jele.

Az or. *tebe* 'neked' < *teb-* 'te' + *-e*: Dat. elemekből áll. A személyes névmás és a Dat. rag egyaránt kötődik a török nyelvekhez, vö.: oszm. *ev* 'ház' *eve* 'házhoz'.

A Dat. rag megvan további névmásokban, vö.: or. *komu* 'kinek?', *čemu* 'minek?' < *kom-* 'ki' + *-u*: Dat. rag, *čem- ′*mi?' + *-u:* Dat. rag. A szlávban a névmások és a Dat. rag egyaránt átvétel, nem eredeti szláv alkotmány.

Feltehetően a törökben (*-a/-e*) és az oroszban (*-e, -u*) használatos Dat. rag nemcsak egymással függnek össze, hanem rokonuk a magy. *-nak/-nek, ne,* Kāšγ. *mā,* csuv., ujg., kazak., kirg., bask., tat., türkm. *me,* alt., üzb. *ma,* kalm. *me,* or. *na* formák, amelyek mint részeshatározó rag a maghoz vezetnek, hiszen őseink mindent ahhoz viszonyítanak, mert a mag, a forrás a kiinduló pontja, az alapja mindennek.

3.115. Kāšγ. ***jabuš-*** 'odaragadni, odatapadni' ~ magy. ***tapad***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jabu-*: szótő + *-š:* képző.

Ismert a törökség több nyelvében, vö.: csuv. ***śypăś,*** *śypśăn* 'odaragadni', MK, tat. *jabyš*, KB, Zamahš., azerb., türkm., oszm. *japyš,* ujg. *jepiš,,* üzb. *jopiš,* bask. *jebeš,* nog. *jabys,* kirg. *žabyš,* kazak, k.kalp. *žabys,* tyum. *sybaš*, tuv. *čypšyn,* alt. *d'apsyn* 'odaragadni' (JEGOROV 1964) < csuv. *śypă-*: relatív szótő + *-ś:* képző, *śyp-* + *-śăn,* MK, tat. *jaby-* + *-š,* KB, Zamahš., azerb., türkm., oszm. *japy-* + *-š*, ujg. *jepi-* + *-š,* üzb. *jopi-* + *-š,* bask. *jebe-* + *-š,* nog. *jaby-* + *-s,* kirg. *žaby-* + *-š,* kazak, k.kalp. *žaby-* + *-s,* tyum. *syba-* + *-š,* tuv. *čyp-* + *-šyn*, alt. *d'ap-* + *-syn*.

Idetartozik a magy. ***tapad*** (< *tapa-*: relatív szótő + *-d*[96]: ige képző), amelyet a TESz a ***tapasz*** címszónál tárgyal. Megalapozatlanul olyan hangutánzó eredetű szócsaládról beszél, amelynek alapszava ősi örökség a finnugor vagy az uráli korból. Nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat. Ráadásul a *tapad* jelentésnek az alapja az érint. A *csap* 'üt, ver' jelentés is az 'érint'-hez vezet vissza. Ez azt jelenti, hogy mind a *tapad,* mind a *csap* 'üt, ver' jelentésű szónak olyan 'érint' jelentésű szó szolgált, amely *tip, top, tipeg, tapos* szavakhoz vezetnek. Hangtani megközelítésből a

[96] Eredetileg *-dik* volt a teljesebb alak. Minden ige *-ik* végű volt, úgy is fogalmazhatnánk, hogy ikes ige.

magyar szó őrzi az eredeti szókezdő *t-* mássalhangzót.

3.116. Kāšγ. ***jāh*** 'igen' ~ magy. ***aha, igen***.

A szó alakváltozatai nemcsak a törökség nyelveiben, hanem a három nyelvcsaládba sorolt nyelvekben, köztük a magyarban is ismertek. A szónak kiterjedt hálózata van s az idetartozó szavak egy ősi időkbe vezető nyelvi rendszernek a részei. A nyelvi rendszer széleskörű vizsgálatával megállapítható, hogy a szó mely nyelvekben ősi örökség és melyekben átvétel. A szkíta hun illetőleg a magyar valamint a szkíta-hun utódnyelvekben, mint az altájiba soroltakban a szó ősi örökség, a többiben átvétel. A németbe, angolba a görögön ill. a latinon keresztül jutott el a szó, e két nyelvbe pedig a szkítáktól került. A szlávban a szkíta-hun és ősmagyar szubsztrátum rétegből való átvétel. Eleink igaznak, hitelesnek és szentnek a forrást, a magot tarthatták - ez elsőként a víz volt -, amely alapja magának az életnek. Ezt lehet helyesnek, igaznak tartani, erre lehet igent mondani. Ilyen gondolkodás alapján jutunk el az *igen,* az *ige* szavaktól a magig, a forrásig, a vízig.

A csuv. ***čăn*** 'igaz, hiteles', ÓT., KB, MK, Zamahš., türkm. *čyn*, ujg., üzb., csag. *čin,* kirg., alt., ojr., tat. *čyn,* kazak, k.kalp., tuv. *šyn,* bask. *ysyn*, hak. *syn* igazság, igaz, valódi', vö.: mong. ***čing*** 'hiteles, igaz', mai mong. *čin* 'kemény, nem ingatag', kínai *čen* 'igaz', *čžen'* 'igaz, hiteles'. (JEGOROV 1964)

Ezeken a szavakon keresztül eljutunk a magy. *szent* szó szen- és a magy. *csont* szó cson- tövéhez.

A magy. *igen* közös gyökerű az *ige* szóval, alakváltozata a magy. *öhön, ühüm.* Rokonságába tartozik a Kāšγ. ***jamat, amat, avat*** 'igen', az oszm. *evet* 'igen', kipcs. *amat,* oguz *avat, jamat.* A szó eljutott az angolba és a németbe, sőt a szláv nyelvekhez is, bár más úton (vö.: ang. *yes,* ném. *ja*, or. *da* 'igen').

Összetartozik a magyar *öhöm, öhön, ühüm, ühün* ’igen, értem’ jelentésű szavakkal. Elvileg felbontható lenne a (szótő + személyrag) ragozott formája, vö.: *öhö-* + *-m*: E/1 személyrag, azonban a rendszer nem ezt, hanem azt a magyarázatot igazolja, hogy a fenti változatok az *igen* szónak alakváltozatai, de rokon velük az *igaz* szavunk is. A szó egyik változata sincs meg a TESz-ben, de összefügg velük az ***aha***: Önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó. Eredetileg szűkebb körű értelmet fejezett ki: a hirtelen ráeszmélés képzetét érzékeltette. …. (TESz) Nem egyszerűen indulatszóról van szó. A szócikk írója alapvetően ott tévedett, hogy nem ismerte fel azt, hogy a nyelvünk és gondolkodásunk szerint az első és az egyetlen igazság a természet igazsága, az, amely az ágban, a magban rejtőzik s amely más megközelítésből a teremtő igazsága, isten szava. (Vö.: CZEGLÉDI 2007.)

Az ojr. ***ē,*** *ê, ä*' 'ige', K-mong. *ege, üge, öge* 'ige' összetartozik a magy. *ige* szóval, amely a TESz szerint 'szó, isten szava, cselekvést, történést stb. úgy kifejező szófaj, hogy személyre, időre, módra stb. vonatkoztatja, természetfeletti erejű mondat, szólás, szó', ÓT. eredetű, megfelelőjét azonban csak a mongolból tudjuk kimutatni', vö.: mong. *üge* 'szó, beszéd'. A korábban idevont török adatok – ujg. *üge* ’szó’, KB. *ögü-, üge-* ’mond, beszél’, oszm. *öğüt* ’tanács’, *öğren-* ’tanul’, *öğret-* ’tanít’ – tévesek, részben pedig az *ö-* ’megért’ ige származékai, s nem kapcsolhatók a mongol szóhoz…..vö. még lat. *verbum* ’isten szava’ (tkp. ’ige’) (TESz).

Az oszmán-török adatoknak a szótöve *öğü-, öğ-* és az *ö-* tartozik össze a magyar *ige* szóval. A korábban idevont adatok nem tévesek, sőt a csuvas *věren* (*vě-* + *-ren*) ’tanulni’ igének a *vě-* töve is rokonságban áll velük. A csuvas *věren* szó bőven adatolható a törökségből. Az adatoknak a szótöve,

gyöke (*ög-, üg-, üge-, öj-, öv-, üj-, ü-*) közös eredetű a magyar *ige* szóval: vö.: ÓT. *ögren,* hakasz *ügren*, ujg. *ügen,* azerb., tat., bask. *öjren,* türkm. *övren,* kirg. *üjrön*, kazah, nog. *üjren*, ojr., karacs. *üren*, üzb. *urgan,* , csag. *örgän* ’tanulni’, vö.: ÓT. *ö-* ’gondolni’, *ög-* ’gondolat, ész’, ..vö.: ÓT. *ö-* ’megérteni’. (JEGOROV 1964)

A magyar *ige* és más nyelvi megfelelői számos képzett szónak használatosak a töveként és összetett szónak valamely tagjaként. (Vö.: CZEGLÉDI 2007) Közéjük tartozik az oszm. *okul* (*oku-*: szótő + -: képző) 'iskola', *okumak* (*oku-*: szótő + *-mak*: képző) 'olvasni' töve. Alakilag egybeesik vele a magy. *ige* ’fonal, három szál fonál, mint egység, keresztszem (a hímzésben)’. Ismeretlen eredetű. ….(TESz)

’Találkozási pont’ jelentésen alapulnak a jelentésváltozatok. Idetartozik a magy. *ág* ’folyó ága, faág, nemzetség, tárgy kinyúló része, fogalomkör része’. Vitatott eredetű. 1. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *taβ*, …taγ….Ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *hanka* ’kampó’, karj. *haŋka, haŋga* ’evezővilla’….(TESz) A TESz megállapítását több ponton is ki kell igazítani. Eleink úgy gondolkodtak, hogy a forrás, a mag tartalmazza a lényeget, benne van minden ismeret, tudás, egyben találkozási pont is. Ezért természetes, hogy a 'forrás, a mag' szó nemcsak összetartozik a fenti szavakkal, hanem alapul is szolgált nekik. Tisztázandó, hogy a finn *hanka* ’kampó’, karj. *haŋka, haŋga* ’evezővilla’ szókezdő *h*-ja eredeti *t-* vagy *k-* fejleménye-e.

Kāšγ. ***jāh*** 'igen' eredeti szókezdő mássalhangzója *t-* volt, amelynek közeli fejleménye az oroszban használatos megfelelő szókezdő *d*-je, ld. or. ***da,*** megőrződött a *j-*: vö.: ném. *ja*, ang. *jes*. Ez utóbbi nyelvekben átvételről van szó.

3.117. Kāšγ. ***tikān*** 'szőr, szál' ~ magy. ***tok***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tikā-*: szótő + *-n:* képző.

A szótő összetartozik a Kāšγ**.** ***jūk*** 'madártoll' szóval. A vékony, hegyes alakja révén sok szó tartozik a bővebb családjába, ilyen pl. a K-mong. ***dzü,*** ojr. *zü* 'tű' és a *züüvč* 'tűtartó' (*züüv-* szótő + *-č:* Loc.*)* töve, a magy. *tű, szeg, szö-, szöv-* és számos szónak alkotó elemei, vö.: ang. *pen* 'toll', magy. *takács,* magy. *szál,* or. *tkan' '*szövet', or. *tkat'* 'szőni', or. *šit'* 'varrni', stb.

A Kāšγ. *tikā-*: szótő a törökség többi nyelvében is ismert, vö.:

csuv. ***těk*** 'madártoll, háziállatok szőre, szőr a testen'. Zamahš., ojr., hak. *tük* 'szőr', kirg., kazak *tűk* 'szőr a testen', ujg. *tűk* 'pehely, pihe', oszm. *tűj* 'szőr. pihe, haj', üzb. *tuk* 'haj', pihe', jak. *tűű* 'pihe', tuv. *dűk* 'szőr', tuv., hak. *čüg* 'toll'. (JEGOROV 1964)

A magy. ***pihe*** a ***pehely*** címszónál található, 'finom, apró, puha szőrzet, bolyhosság, pernye, finom, apró, puha toll, pelyva, növény héja'. Hangutánzó eredetű szócsalád, ld. *piheg*. (TESz) < *pehe-*: szótő + *-ly*: képző.
Bár a *pihe* egyik jellemző tulajdonsága, hogy könnyű, ez nem jelenti azt, hogy a *pihe* mint szőr közvetlenül hangutánzó szóból keletkezett volna.

Rokona az or. ***pux*** 'pihe'. A *pihe* ugyanúgy kinövés, mint a szőr, csak finomabb, könnyebb. Idetartozik, mint inövés a magy. ***tok '***madár testén lévő szaruképződmény, amelyből a toll kifejlődik'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

Idetartozik a magy. ***moha*** 'apró, zöld levelű é szárú spórákkal szaporodó virágtalan növény,

pihe, nő'. Szláv eredetű, vö.: blg. *мъх* 'moha, pihe', szb.-hv. *mâh '*penész, moha, pihe', szln. *máh* 'moha, pihe, mocsár', szlk. *mach, moch* 'moha', or. *mox* 'moha'. (TESz) Nem fogadható el a TESz álláspontja, mert nem vette figyelembe a szócsalád többi tagját.

3.118. Kāšγ. ***juksak*** 'magas' ~ magy. ***magas*.**

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *juk-*: abszolút szótő + *-sak:* képző.

A Kāšγ. *juksak* rokona a csuv. ***pysăk*** 'nagy', Zol. bl. *bädük* 'nagy', Zamahš. *bödük tag* 'magas hegy', balk., karacs. kum. *bazyk* 'széles', hak. *pözik,* ujg. *büjuk,* üzb. *bujuk* 'magas, nagy', s.ujg. *pezik* 'nagy., hatalmas, fontos', vö.: mong. *bösüün* 'vastag, felnőtt', perzsa *bozorg* 'nagy, hatalmas, felnőtt, öreg'. (JEGOROV 1964) < csuv. *py-*: abszolút szótő + *-săk*: képző, Zol. bl. *bä-* + *-dük,* Zamahš. *bö-* + *-dük,* balk., karacs. kum. *ba-* + *-zyk* 'széles', hak. *pö-* + *-zik,* ujg. *bü-* + *-juk,* üzb. *bu-* + *-juk,* s.ujg. *pe-* + *-zik,* mong. *bö-* + *-süün, bo-* + *-zorg.*

Idetartozik az or. *vysok, velik,* az or. *bol'šoj* 'nagy' *bol'* töve. < *vy-:* abszolút szótő + *-sok:* képző, *ve-* + *-lik, bo-* + *-l.*

Rokona a magy. ***magas*** < *maga-:* abszolút szótő + *-s:* képző. Fontos, hogy az abszolút szótövek külön egymásnak alakváltozatai és a képzők is rokonok. Következésképp az ily módon képzett fenti szavak is összefüggnek. Az abszolút szótövek szókezdő mássalhangzói eredeti *t-* fejleményei ugyanúgy, mint a képzőké. Az abszolút szótövek (*bä-, bö-, ba-, bü-, bu, bo-, vy-, ve-, maga-*) zöngés szókezdőjének közvetlen előzménye ugyanaz a *w-* (bilabiális zöngés spiráns): 1. *b-* < *w-* < *δ-* < *t-*; 2. *m-* < *w-* < *δ-* < *t-*; 3. *v-* < *w-* < *δ-* < *t-*. A zöngétlen *p-* elvileg keletkezhetett a *b-* zöngétlenedésével, de a *t-* > *th-* > *φ-* > *p-* változás eredménye is lehet (*py-*, *pö-).* Kāšγ. *juk-* szókezdője *t-* > *d'-* > *j-* változás útján keletkezett.

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a forráshoz viszonyítva lehet valami magas és nagy. A forrás, a mag ugyanis egyszerre lehet kicsi és nagy s a hozzá tartozó, a forrással, a maggal ellátott is ugyanilyen. Mindezt hangtanilag is megtámogatják pl. a csuv. ***turi,*** nyj. *tăvri* (*tagr*i) 'felső', oszm. ***yukarı*** 'felső' stb.

3.119. Kāšγ. ***juksak*** 'gyűszű' ~ magy. ***gyűszű***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *juk-*: abszolút szótő + *-sak*: képző.

A *gyűszű* megnevezései kétféle gondolkodásra utalnak. A nyelvek egyik részében a gyűszű a gyűrűhöz hasonló, a megnevezésük is ugyanaz, egymásnak alakváltozatai. A nyelvek másik részében ujjra valónak fogják fel.

A Kāšγ. *juksak* szava mellett a magy. *gyűszű* is a *gyűrű* alakváltozata. A TESz szerint a magy. ***gyűszű*** ótörök eredetű, vö.: Kāšγ. *jüksük*[97]*,* csag. *jüksük*, oszm. *jüksük, jüssük,* tuv. *čüskük,* jak. *süütük* 'gyűszű'. E török szavak előzménye a török *yük* 'varrás, varrat'. (TESz) < magy. *gyű-*: abszolút szótő + *-szű:* képző, Kāšγ. *jüksük,* csag. *jüksük*, oszm. *jüksük, jüssük,* tuv. *čüskük,* jak. *süü-* + *-tük.* Tévedett a szócikk írója, mert a *gyűszű*nek nem a 'varrás, varrat' jelentésű szó szolgált alapul. Eleink úgy gondolkodtak, hogy az, ami a maghoz tartozik, maggal ellátott, a mag mellett van, az kör vagy görbe alakú. Ez esetben olyan kör, henger alakú tárgyról van szó, amelynek a középpontja olyan, mint a folyóelágazás, vagy a tó gödre. Ez utóbbinak a találkozási pontja a fenekén van. Olyan, mint egy fordított sisak vagy csésze stb. Az ujjaink hegye is egy ilyen

[97] Az orosz nyelvű példányban nem *jüksük,* hanem *juksak* szerepelt.

találkozási pont. Az igaz, hogy a tű, a szeg is a szótő családjába tartozik, de semmiképp sem lehet a szótő azonos a 'varrat, varrás' szóval. Sőt, logikusabb, ha a 'hegy'[98] szót látjuk a *gyűszű gyű-* szótövében.

Az álláspontunkat Kāšγarī is alátámasztja: 4841 ***juksak*** - „[gyűszű,] tárgy rézből vagy bőrből, amelyet, mint ujjhegyet használnak", azt a szabó veszi az ujjai hegyére, védve azokat a tű szúrásától".

A nyelvek másik részében a következő szavakkal nevezik ujjra valónak a gyűszűt, vö.: csuv. *pürneske* 'gyűszű'. < *pürne* 'ujj' + *-ske*: képző. (JEGOROV 1964)

Az or. ***naperstok*** (< *na-* előképző + *per:* relatív szótő + *-s-*: képző + *tok*) 'gyűszű'. Megjegyezzük, hogy a törökségben ismert, pl. oszm. ***parma*** 'ujj' *par-* töve összetartozik az or. per- 'ujj' tővel, amely világosan átvétel a törökök őseitől. Miután nemcsak az ujj a kinövés, hanem a toll is, ezért hangtanilag is idetartozik az or. *pero* 'toll' szó.

3.120. Kāšγ. ***takdī*** 'fogta' ~ magy. ***fogta***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tak-:* abszolút szótő 'fog' + *-d-*: múlt idő jele + *-ī:* 'ő' E/3. sz. személyes névmás.

Az abszolút szótő (Kāšγ. *tak-*) világosan kapcsolódik a magy. ***fog*** 'megragad, szorítva tart' szóhoz, amelyet a TESz ősi örökségnek tart az ugor korból anélkül, hogy a török adatokat számba venné. A hozott adatok azonban idetartoznak, vö.: vog. *poβ-, pū-* 'fog, megfog', *pūxi-, pūγi-, pūwi-* 'fog, megfog'. (TESz)

A magy. *fog-* ige és a *fog* főnév eredetileg nómen-verbum volt, arra is utalnak, hogy kezdetben a foggal fogtak meg, tartottak meg valamit. Az eredeti szókezdő *t-* volt, a második mássalhangzó a *-g* előzménye pedig *-k*, amely előtt még volt egy *-t-* is. A szó szerkezeti és hangtani felépítése tV-tk. tV-tkV, tV-tVk, tV-tVkV lehetett. Ezek a változatok fennmaradtak nemcsak a földrajzi nevekben, hanem számos közszóként használatosak. A magy. *fog-* és a Kāšγ. *tak-* szóban a szó belseji *-t-* elenyészett, a számos török nyelvben pedig az eredeti *-k* tűnt el, vö.: csuv. *tyt-* 'fogni, megragadni, halászni'. ÓT., MK, tefsz. XII-XIII. sz., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp., nog., azerb., oszm., gag., türkm., ojr., tuv., hak., jak. *tut,* bask., tat. *tot* 'fogni, tartani, megragadni, halászni, építeni'. (JEGOROV 1964)

Elvileg a Kāšγ. ***takdī*** 'fogta' formában elvileg lehet a múlt idő jele ***-dī*,** azonban, ha tárgyas igeragozásról van szó, akkor a *-d-* a múlt idő jele, az *-ī* pedig az E/3. személyű névmás illetőleg mutató névmás lehet. A tárgyas ragozás eredete a következő szerkezeti felépítés sorrendjének felel meg: alany - állítmány - tárgy s az állítmány szerkezete: ige + módjel + ő, az. Ennek megfelelően a magy. *fogtam*: *fog-*: ige + *-t-*: múlt idő jele + *-a-*: E/3. 'az' + *-m*: E/1. személyrag. Ez azt is jelenti, hogy a tárgyra az E/3. 'az, ő' névmás utal.

3.121. Kāšγ. ***jajlāg ′***nyári legelő' ~ magy. ***nyár(i) lege(lő)***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jaj ′*nyár' + *lāg* 'legelő'.

---

[98] Vö.: csuv. ***tu, tăv*** 'hegy, halom, kiemelkedés', ÓT., ujg., hak. *tag,* oszm., azerb. *dag,* türkm., tuv. *dag,* üzb. *tog,* kirg. *too* (dial. *tov*), nog., kum., karaim *tav,* ojr. *tuu,* kazak, k.kalp., karacs., tat., bask. *tau* 'hegy', mong. *tabagan, dabaa* 'hegy'. (JEGOROV 1964) Idetartozik a mong. ***dē-re*** 'felül, fent' töve a *dege* 'magasság', amely a tör. *dag* 'hegy', a magy. *dagad daga-* tövével rokon. A második elem *-re* eredeti *-t* fejleménye, vö.: magy. *fent* stb. Az *-r* megvan a magy. *-ra, -re* határozóragban.

A csuvasban két szó is használatos, az egyik a 'nyár', a másik a 'tavasz' jelentésű szó, vö.: csuv. ***šu, šăv*** 'nyár', ÓT. , MK., Zamahš., Óözb. *jaj,* azerb. *jaj,* bask. *jej,* tat. *žej,* kirg. *žaj,* ojr. *d'aj,* karacs. *džaj*, tuv., hak. *čaj*, jak. *saj* 'nyár', tat. *žejge*, kirg. *žajky,* hak. *čajgy* 'nyári' < tat. *žej-* + *-ge: képző,* kirg. *žaj-* + *-ky: képző,* hak. *čaj-* + *-gy:* képző. (JEGOROV 1964)

A csuv. ***šur,*** *šurkunne* 'nyár', *šurxi* 'nyári', ÓT. *jaz*, azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask. *jaz,* kirg. *žaz,* nog. *jazlyk,* ojr. *d'as,* karacs. *džas*, kum. *jaš,* ujg. *etijaz,* hak., tuv., sor *čas,* jak. *saas* 'tavasz', ujg., nog. *jaz*, üzb. *joz,* kazak, k.kalp. *žaz* 'nyár', tat., bask. *jazgy,* türkm. *jazky*, kirg. *žazgy*, üzb. *jozgi* 'tavaszi' (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-:* abszolút szótő + *-r:* képző, *šur-*: relatív szótő + *-kunne, šur-*: relatív szótő + *-xi:* melléknév képző, ÓT. *ja-*: abszolút szótő + *-z:* képző, azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask. *ja-* + *-z,* kirg. *ža-* + *-z,* nog. *jaz-*: relatív szótő + *-lyk:* képző, ojr. *d'a-:* abszolút szótő + *-s: képző,* karacs. *dža-* + *-s*, kum. *ja-* + *-š,* ujg. *eti* + *jaz:* relatív szótő, hak., tuv., sor *ča-* abszolút szótő + *-s:* képző, jak. *saa-*: abszolút szótő + *-s:* képző, ujg., nog. *ja-* + *-z*, üzb. *jo-* + *-z,* kazak, k.kalp. *ža-* + *-z* 'nyár', tat., bask. *jaz-*: relatív szótő + *-gy:* melléknév képző, türkm. *jaz-:* relatív szótő + *-ky:* melléknév képző, kirg. *žaz-:* relatív szótő + *-gy:* képző, , üzb. *joz-:* relatív szótő + *-gi:* képző.

Rokonuk a magy. ***nyár*** a TESz szerint vitatott eredetű. 1. Azonos eredetileg a 'mocsár, nedvesség' jelentésű *nyár* főnévvel. E magyarázat gyengéje, hogy maguk *nyár* főnévvel egyeztetett rokon nyelvi szavak nem használatosak évszak vagy időjárás megjelölésében. 2. Egy feltehető őstörök **ńār* 'tavasz, nyár' szónak az átvétele, vö.: türk *yaz* 'tavasz', Kāšγ. *jāz* 'tavasz, nyár', csuv. *šur* 'tavasz'. (TESz)

A tavaszt és a nyarat jelentő szavak kötődhetnek egyrészt a vízhez, mert ilyenkor - hol korábban, hol később - megindul az olvadás és jellemző a víz, vízfolyás, mocsár, nagy víz, tó stb. A természeti környezettől függően ott, ahol nincs külön tavasz és nyár, a megnevezések is egybefolynak. Másrészt a tavaszt a születéssel kapcsolják össze. A Kāšγ. ***jaj*** szóhoz az olvadás áll közelebb. Miután a nyár és a víz szorosan kötődnek egymáshoz és ennek az időszaknak van jellemző fája is, ezzel a megnevezéssel illették a fát, vö.: magy. *nyár.* Tanulságos a szintén idetartozó nyirkos szótövét és a nyír(fa) szót és nyelvi megfelelőit itt számba venni, mert az alakváltozatok segítenek a megfejtésben.[99]

A Kāšγ. *jajlāg* 'legelő' utótagja a *lāg* rokona az or. *lug ′*mező', valamint a magy. *legel* töve a *lege-*. A TESz szerint a magy. ***legel*** '(állat) lábon álló füvet eszik, táplál, etet, kedvét leli, gyönyörködik valamiben'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *lege-*: szótő 'mező, rét' + *-l*: ige képző.

---

[99] A magy. ***nyírkos,*** vö.: ***nyirok*** 'nedv, nedvesség, márga, márgatalaj, kiszáradt mocsarak, árvizektől hátrahagyott állóvizek iszapjából képződött talaj, a test savós üregeit, a szöveti sejtek közötti hézagokat kitöltő folyadék'. A szócsalád alapja a *nyirkos* származékszó. (TESz)< *nyírko-*: relatív szótő + *-s*: képző. A TESz tévedett, szócsaládnak *nyirok* (*nyi-*: abszolút szótő + *-rok*: képző) az alapja.

A magy. ***nyár*** 'mocsár, mocsaras hely, nedves, homokos talajt kedvelő, igénytelen fák nemzetsége, faja, egyede'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *ńēr* 'mocsár', *ńār* 'ua.', zürj. *ńur* 'ua.', votj. *ńur* 'nyírkos, nedves (fa, gabona), nedvesség, mocsár, posvány', fi. *noro* 'nedves völgy, patak', észt *nõru, norg* 'vízlefolyás, kis, gyér vizű patak, vízlevezető árok', szam.jur. *ńurkka* 'rezgő nyárfa', szelk. *njar* 'tundra'. (TESz) A szócikk írója több hibát is elkövetett. A 'mocsár, mocsaras hely' nevét és a fa megnevezését külön szócikkben kellett volna tárgyalni. A magyar szó nem lehet ősi örökség az uráli korból. Ennek több oka is van. Egyrészt nem igazolt az uráli nyelvi egységnek a használati ideje és helye és magának a nyelvi egységnek a léte sem. A szócikk írója nem vette kellőképpen figyelembe az altáji nyelvi adatokat. Ugyanakkor a TESz adatai idetartoznak s az eredetet a szkíta-hún nyelvekben kell keresni.

A magy. ***nyír***(fa) 'nyírkos, homokos talajt kedvelő, vékony törzsű, fehér kérgű fa, vessző, fiatal hajtás, a nád töve, a seprő feje'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *ńɛr, ńir* 'nád, vessző, ág', osztj. *nerrem* 'ág, vessző', zürj. *ńer* 'ua.'votj. *ńor* 'ua.', cser. *nörga* 'sarj, hajtás', szam.jur. *ńērū* 'fűzfa', tvg. *nerki* 'füzes', szelk. *njărg* 'ua.', kam. *narga* 'ua.', tajgi *ńerge* 'fűzfa'. (TESz)

Az or. ***lug*** 'mező', nyj. *l'aga* 'tócsa, pocsolya, mocsár' (SIS) adat azért is fontos, mert az or. *l'aga* korábbi alakja **lenge*, **lenke* lehetett, végső soron elvezet bennünket egy magyar szóhoz, vö.:

magy. ***lé, lev-*** 'mártásszerű híg étel, nem folyékony anyag nedve, valamely anyag főzete, oldata, (piszkos, szennyes) víz, folyadék'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *lääm* 'leves, kása', zürj. *l'em* 'kocsonya, zselé', votj. *lim* 'édes lé, sörbet', *čorig-lim* 'halleves', cser. *lem* 'leves, húsleves', mdE. *l'em,* mdM. *l'ɛm* 'leves, zsír, faggyú', fi. *liemi* 'leves, kása', észt *leem* 'leves, kása, nedvesség', lp. *liebmâ* 'zöldségleves, halleves'. (TESz)

A magy. *lé, lev-* nem lehet ősi örökség a finnugor korból. A fenti szócikkek írói nem látták a szavak közötti összefüggéseket, következésképp az eredetüket sem tudták helyesen megállapítani. A szó azért is tartozhat össze a 'mező', 'tócsa, pocsolya, mocsár' jelentésű szavakkal, mert az ilyen területen az állatok enni, inni tudtak, hiszen a *legelő* elsőként víz melletti terület volt.

3.122. Kāšγ. ***jalāvaž*** 'utas, küldött' ~ magy. ***utas***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jalāva-*: relatív szótő + *-ž*: foglalkozásnév képző.

A szó ismert a törökség számos nyelvében, vö.:

csuv. ***šăla, šălav, šălava*** 'út' alakváltozatok szerepelnek a földrajzi nevekben és elsősorban a víz útjára, a folyó medrére utalnak. Szerkezeti felépítésük: *šă-*: abszolút szótő + *-la:* képző, *šă-:* abszolút szótő + *-lav:* képző, *šă-:* abszolút szótő + *-lava:* képző. A mai török és mongol nyelvekben ismert alakok, vö.:

csuv. ***śul*** 'út', *śulpuś* 'vezető', ÓT., KB., Zamahš., azerb., oszm., gag., nog. *jol,* üzb. *jul,* bask., tat. *jul,* türkm., kum. *jol,* kir., kazak, k.kalp. *žol*, ojr. *d'ol,* karacs. *džol*, jak. *suol,* tuv., hak., sor *čol* 'út, üzb. *julbošči* 'vezető', kum. *jolbašči* 'vezető', mong. *zol* 'út, boldogság, siker'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-l:* képző, ÓT., KB., Zamahš., azerb., oszm., gag., nog. *jo-* + *-l,* üzb. *ju-* + *-l*, bask., tat. *ju-* + *-l,* türkm., kum. *jo-* + *-l,* kir., kazak, k.kalp. *žo-* + *-l,* ojr. *d'o-* + *-l,* karacs. *džo-* + *-l,* jak. *suo-* + *-l*, tuv., hak., sor *čo-* + *-l* 'út, üzb. *jul* 'út' relatív szótő + *boš* 'fő, fej' relatív szótő + *-či*: foglalkozásnév képző, kum. *jol* + *baš* + *-či,* mong. *zo-*: abszolút szótő + *-l*: képző.

A földrajzi nevekben előforduló csuv. *šălavaś (< šălava* 'út' + *-ś:* foglalkozásnév képző) jelentése lehet 'utas, utász, küldött, követ'.

A csuv. ***śulśürevšĕ*** 'utas' (< *śul* 'út' + *śürevšĕ* 'gyalog járás' (< *śürev* 'járás' + *-šĕ:* képző, foglalkozásnév képző) összetett szó, az előtag és az utótag közös gyökerű szó, a vízmederre és a víz járására stb. utalt eredetileg. A hozzá járuló képző funkcióját az adott használat dönti el. Lehet foglalkozásnév képző is.

A szó családjába tartozik az or. *doroga* (< *do-*: abszolút szótő + *-roga*: képző) és a magy. *út* (< *ú-*: abszolút szótő + *-t* : képző) is. Hangtanilag úgy függ össze a Kāšγ. *jalāva-*: relatív szótővel, hogy a szókezdője mindegyiknek eredeti *t-* volt s az *-r-* és *-l-* ugyancsak eredeti *-t-* fejleménye: *-t-* > *-δ-* > 1. *-l-*, 2. *-r-*.

A mong. ***edle,*** *edel* 'követ' szó (vö.: *ed-:* relatív szótő + *-le:* képző, *ede-:* relatív szótő + *-l:* képző) *ed-* töve a magy. *út* szóval rokon. Összetartozik vele nemcsak a Kāšγ. *jalāva-*, *śul* 'út', az or. *doroga* 'út', magy. *út,* hanem az or. *ulica* 'utca', csuv. *uram* 'út, utca' szó is. Elsőként a víz folyásának

az útvonala, a folyó medre volt az *út*.

A TESz a magy. ***út*** szót ősi örökségnek tartja az uráli korból helytelenül. A hozott adatok azonban idetartoznak, vö.: vog. *aht* 'vízfolyás, összekötő csatorna', *axt, ēkt* 'vizi út (két tó között), lefolyás (a tóból a folyóba)', osztj. *ōγät, ūγät* 'földszoros (két víz között)',[100] szam.jur. *ηut* 'út, nyom',[101] jeny. *u', urī* 'út', szelk. *wăt, watta*[102] 'út', *wuett*e 'út, nyom', kam. *ā'd'źi, a'd'e, à't'śı* 'út, csapás, lábnyom'. (TESz)

Alakváltozata a magy. ***nyom*** 'járás után visszamaradó látható jel a talajon, maradandóság, tartósság, valamely jelenség, állapot jele, hatása, nemzetség, egy lépésnyi távolság' jelentésű. Valószínűleg ősi örökség az ugor esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *ńol* - 'nyom'. (TESz)

A szócikk írója igei példákat hozott, amelyek az eredeti nómen-verbum igei részét képviselik, míg a fenti 'út' jelentésű *nyom* szavak a névszói részét. A magyarban mindkettő, a főnév és az ige egyaránt megvan. Idetartozik a magy. ***nút*** szó, amely vékony kis vájatot jelent, nincs meg a TESz-ben, jelentése 'horony, legtöbbször vezetékek számára', német szó (BAKOS 1989). Azért is értékes szó, mert egyszerre őrzi az eredeti szókezdő *t-* mássalhangzó fejleményét az *n*-t, továbbá a végső mássalhangzót, mint az eredeti *-t*-t, amely a magy. *út* szóban is megvan.

A fenti adatokban az eredeti szókezdőnek a különböző fejleményei vannak meg, elenyészett pl. a magy. *út* és *utca* szavakban. A magy. ***utca*** '(városban, falun) közlekedési útvonal, piac' szó is e szócsalád tagja, hiszen ugyanaz, mint az út, amely eredetileg a víz közlekedési útvonala volt. Idővel ez a megnevezés ment át az ember közlekedési útvonalának a megnevezésére. A szót a TESz szláv eredetűnek tartja. Vö.: blg. *ulica,* szb-hv. *ulica,* szln. *úlica,* or. *úlica* '(városban, falun) közlekedési útvonal, utca'. Ezek az adatok idetartoznak. Eldöntendő, hogy a *-c-* végső soron eredeti *-k-* vagy *-t-* megfelelője-e. Amennyiben a *-t-* fejleménye, úgy a *-cs*-vel rokon kicsinyítő képzővel tartozik össze. Ha pedig a *-k*-val, akkor az a szlávra jellemző változás és ez esetben a relatív szótő része.

Az or. ***doroga*** valóban rokona a *dor* 'megtisztított hely'[103] jelentésű szónak, azonban a *dor* nem szolgálhatott alapul a *doroga*-nak, mint ahogyan a SIS-ben a szócikk írója gondolta. A szó szerkezeti felépítése: *do-*: abszolút szótő + *-roga*: képző. A *dor* forma rövidült változata a *doroga*-nak, tehát fejleménye, ezért későbbi. Idetartozik nemcsak az or. *ulica,* hanem további török adatok, vö.:

csuv. ***uram*** 'utca', óujg., tat., bask. *uram*, kirg., nog., karacs., alt. *oram,* ojr. *oroom* 'utca'. (JEGOROV 1964) < csuv. *u-:* abszolút szótő + *-ram:* képző, óujg., tat., bask. *u-* + *-ram*, kirg., nog., karacs., alt. *o-* + *-ram,* ojr. *o-* + *-room.*

Az összetartozó szavak szerkezeti felépítése abszolút szótő + képző: mong. *ed-* < *e-* + *-d, e-* + *-de-,* magy. *ú-* + *-t,* vog. *ah-* + *-t, ax-* + *-t, ēk-* + *-t,* osztj. *ōγä-* + *-t, ūγä-* + *-t,* [104] szam.jur. *ηu-* + *-t, u-* + *-rī,* szelk. *wă-* + *-t, wa-* + *-tta*[105] 'út', *wue-* + *-tt*e[106] kam. *ā'-* + *-d'źi, a'-* + *-d'e, à'-* + *-t'śı.*

Megjegyezzük, hogy van olyan nyelv, ahol egyetlen hangra, magánhangzóra redukálódott a szó,

[100] Ezzel a jelentéssel a magy. *sziget* szóhoz is kötődik.
[101] Ezzel a jelentéssel a magy. *nyom* szóhoz is kötődik. Nyoma elsőként a víznek volt, ez a nyomvonal pedig nem más, mint út.
[102] Vö.: magy. *vájat,* ang. *way* 'út, irány' stb.
[103] Vö.: magy. *tar* 'kopasz'.
[104] Ezzel a jelentéssel a magy. *sziget* szóhoz is kötődik.
[105] Vö.: magy. *vájat*.
[106] Csak abban az esetben, ha a *-tt-* a zöngétlenséget jelöli. Hanem, akkor az első *-t-* az abszolút szótő része.

vö.: jeny. *u',* ld. még magy. *nyo-* + *-m,* vog. *ńo-* + *-l-*, magy. *nú-* + *-t,* magy. *u-* + *-t(ca),* blg. *u-* + *-li(ca),* szb-hv. *u-* + *-li(ca),* szln. *ú-* + *-li(ca),* or. *ú-* + *-li(ca),* or. *do-* + *-roga,* csuv. *u-* + *-ram,* óujg., tat., bask. *u-* + *-ram*, kirg., nog., karacs., alt. *o-* + *-ram*, ojr. *o-* + *-room.*

A szókezdő eredetileg *t-* mássalhangzó volt, majd annak fejleményei lettek használatosak, vö.: *t-* > 1. *d-* (or. *doroga*), 2. *n-* (magy. *nút*), *ny-* (magy. *nyom*), *η- (s*zam.jur. *ηut),* 3. *δ-* > *w-* (szelk. *wăt, watta*, *wuett*e), > *V-* > *0- (*mong. *ed-, ede-,* magy. *út,* vog. *aht, axt, ēkt,* osztj. *ōγät, ūγät,* jeny. *u', urī* , kam. *ā'd'źi, a'd'e, à't'śı,* magy. *utca,* blg. *ulica,* szb-hv. *ulica,* szln. *úlica,* or. *úlica,* csuv. *uram,* óujg., tat., bask. *uram*, kirg., nog., karacs., alt. *oram,* ojr. *oroom).*

A képzők kezdő mássalhangzója eredeti *t-* illetőleg a fejleményei, vö.: *t-* (magy. *út, utca, nút,* vog. *aht, axt, ēkt,* osztj. *ōγät, ūγät,* szelk. *wăt, watta*, *wuett*e), *t-* > 1. *d-* (mong. *ed-, ede-),* 2. *δ-* > 2.1. *r-* (jeny. *urī,* or. *doroga*, csuv. *uram,* óujg., tat., bask. *uram*, kirg., nog., karacs., alt. *oram,* ojr. *oroom),* 2.2. *l-* (blg. *ulica,* szb-hv. *ulica,* szln. *úlica,* or. *úlica),* 2.3. *w-* > 2.3.1. *V-* > *0-* (jeny. *u'),* 2.3.2. *m-* (magy. *nyom*).

A mong. *edle, edel* 'követ' szó képzője (*-l, -le*) elvileg lehetne foglalkozásnév képző, ez esetben a magy. megfelelője *utász*, de lehet 'valamivel való ellátottság' jelentésű is s akkor a jelentése *utas* lenne, egyben a magy. *utász, utas* a mongol szó párhuzamа is.

Láthatóak a kiterjedt nyelvi kapcsolatok s az összetartozás igazolt hangtani, jelentéstani és alaktani szempontból. A lehetséges nyelvi érintkezések és a kronológia figyelembe vételével együtt eldönthető, mely nyelvekben közös gyökerű, rokonsági alapon fordulnak elő és mely nyelvekben átvétel az adott szó.

3.123. Kāšγ. ***jalāvar*** 'címnév, amelyet a cár küldöttjének adnak az újgurok' ~ magy. ***utas***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jalāva-*: relatív szótő 'út' + *-r:* képző.

A szó alakváltozata a Kāšγ. ***jalāvaž*** 'utas, küldött' szónak. A *-ž* és az *-r* képzők közös gyökerűek, eredeti *t-* fejleményei.

3.124. Kāšγ. ***kūr*** 'száraz' ~ magy. ***kóró***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kū-:* abszolút szótő + *-r:* képző.

A csuvasban idetartozó szót elsősorban a növényekre használják, vö.: csuv. ***xărăk*** 'száraz', Zamahš., csag. *kurug,* ujg. *kuruk, kurgak*, kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs. *kurgak*, türkm. *gury, gurak*, azerb. *guru,* oszm. *kuru,* tat. *kory,* bask. *koro* 'száraz'. < *xăr-* 'kiszáradni, meghalni, elpusztulni', ld. még. mong. *kuuran* 'száraz'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xă-*: abszolút szótő + *-răk:* képző, Zamahš., csag. *ku-* + *-rug,* ujg. *ku-* + *-ruk, ku-* + *-rgak*, kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs. *ku-* + *-rgak*, türkm. *gu-* + *-ry, gu-* + *-rak*, azerb. *gu-* + *-ru,* oszm. *ku-* + *-ru,* tat. *ko-* + *-ry,* bask. *ko-* + *-ro,* csuv. *xă-* + *-r-*, mong. *kuu-* + *-ran.*

Figyelembe kell venni, hogy az első megnevezések névszói és igei tulajdonsággal egyaránt rendelkeztek. Idővel különváltak és külön úton alakult az igei és a névszói tartalmat hordozó változat. Ez onnan van, hogy először minden megnevezés a vízre vonatkozott, a víz pedig önmaga cselekedett és egyben a saját tulajdonságait is ugyanazon hangutánzó eredetű szó jelölte. Következésképp a 'száraz' és a 'szárad' jelentést ugyanaz a szó viselte. Ma a csuvasban a száraz megnevezésére a *xărăk* teljesebb formát, a szárad megnevezésre pedig a rövidebb *xăr-* alakot

használják. Ez utóbbiban a képzőnek csak a kezdő mássalhangzója az *-r* maradt meg a *xărăk* szó *-răk* képzőjével szemben. A magyarban idetartozó *kóró* szóban ehhez képest a *-ró* maradt meg.

A TESz szerint a magy. ***kóró*** 'különféle növényeknek rendszerint télen át is megmaradó száraz, kemény szára, bokor, cserje, megvénült, sovány ember'. ÓT. eredetű, vö.: hak. *qobraq ′*nádsíp és az a növény, amiből ezt készítik', alt. *qōroq* 'ua.', CC. *qovra* 'fűszál, gabonaszál, szalma, gyom, gaz', *qūray* 'üres szárú növény', bask. *quray* 'nád, nádfurulya', kirg. *kura* 'nád', tat. *kura* 'száraz fűszár, gyom', csuv. *xura* 'száraz fű'. (TESz) < magy. *kó-:* abszolút szótő + *-ró:* képző, hak. *qob-:* abszolút szótő + *-raq:* képző, alt. *qō-:* abszolút szótő + *-roq:* képző, CC. *qov-:* abszolút szótő + *-ra:* képző, *qū-:* abszolút szótő + *-ray:* képző, bask. *qu-:* abszolút szótő + *-ray:* képző, kirg. *ku-:* abszolút szótő + *-ra:* képző, tat. *ku-:* abszolút szótő + *-ra:* képző, csuv. *xu-:* abszolút szótő + *-ra:* képző.

Megjegyezzük, hogy a csuv. *xura* 'száraz fű' jelentésű szó nem szerepel sem Jegorovnál, sem Sirotkin szótárában. Ráadásul a magyar-török kapcsolat oka nem a kölcsönzés, hanem a közös eredet. A magyar szócikk írója az idetartozó török szavakat sem mutatta be nagy gondossággal és alapossággal.

A 'szárad, kiszárad' ige ismert több török nyelvben, vö.: csuv. ***xăr-*** 'kiszáradni, megszáradni, elpusztulni', KB. *kuvar ′*száradni, sápadni, fehéredni (a fáról mondják), ujg., kirg., oszm., kum. *kuru,* üzb. *kuri,* tat., bask. *kor,* azerb. *guru*, türkm. *gura*, hak. *xuru,* jak. *kuur* 'száradni, megszáradni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xă-:* abszolút szótő + *-r*: képző, KB. *kuva-*: abszolút szótő + *-r:* képző, ujg., kirg., oszm., kum. *ku-:* abszolút szótő + - *ru:* képző, üzb. *ku-:* abszolút szótő + *-ri:* képző, tat., bask. *ko-:* abszolút szótő + *-r:* képző, azerb. *gu-* abszolút szótő + *-ru:* képző, türkm. *gu-:* abszolút szótő + *-ra:* képző, hak. *xu-:* abszolút szótő + *-ru:* képző, , jak. *kuu-:* abszolút szótő + *-r:* képző.

A magyarban képzett alakban használt ***korhad*** < *korha-*: (< *ko-*: abszolút szótő + *-rha*: képző) relatív szótő + *-d*: képző) szó relatív töve is idetartozik.

A K-mong. ***khur-oi,*** ojr. *khur-ŏ* 'száraz', tat. *kor-* 'szárad' és a magy. *kóró* összefüggnek, sőt idetartozik a mong. *khata-* (*kha-*: abszolút szótő + *-ta:* képző) 'kiszárad' is, amely az eredetit *-t*-t tartalmazza a fenti *-r*-rel szemben a képző kezdő mássalhangzójaként.

3.125. Kāšγ. ***kurug*** 'kóró' ~ magy. ***kóró***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ku-*: abszolút szótő + *-rug*: képző.

A magy. *kóró -ró* képzőjének előzménye -rVγ < rVk. Ez utóbbinak azt a fejleményét tartalmazza Kāšγarī adata, ahol a szóvégi *-k* zöngésedett (*-k* > *-g*). Ezzel ellentétben a magyarban zöngésedés, réshangúsodás, vokalizálódás, redukálódás és eltűnés hangváltozási sor, folyamat ment végbe, miközben az előző magánhangzó megnyúlt (*-k* > *-γ* > *-w* > *-V* > *-0*).

Az oszm. ***kurīdī*** 'kiszáradt' (< *kurī-*: relatív szótő + *-dī:* múlt idő jele) relatív töve is idetartozik.
Ld. még: Kāšγ. ***kūr*** 'száraz'.

3.126. Kāšγ. ***kum*** 'csepp, szem' ~ magy. ***homok***.

Rokona magy. ***kumma*** 'csepp víz, vízcsepp'.

Ld.: Kāšγ. ***kum*** 'homok' szónál.

3.127. Kāšγ. ***tam*** 'csepp' magy. ***tám***(*pont*).

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ta-*: abszolút szótő + *-m*: képző.

Ez az adat igazolja, hogy 'csepp, csepeg' jelentésben nemcsak *k-,* hanem *t-* kezdetű szó is ismert. A következő közmondás megerősíti azt az álláspontunkat, mely szerint a végső kiindulási, a hasonlítási alap a víz illetőleg annak valamely halmazállapotú változata, vö.: Kāšγ. **būzdan sūv tamār** 'a jégről víz csöpög'. Így beszélnek arról, aki tulajdonságaiban hasonlít az apjára. (Közmondás)

A szó a törökségben elterjedt, vö.: csuv. ***tumla*** 'csepegni, csepp', tefsz. XII-XIII. sz. *tam,* AFT., azerb., türkm. *dam,* oszm. *damla* 'csepegni', Zamahš., csag., tat., bask., ujg., kazak, k.kalp., nog., kumük, ojr. *tam,* üzb. *tom,* kirg., hakasz *tamčyla,* tuv. *damdyla* 'csepegni', karaim *tam* 'folyni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tum-:* relatív szótő (< *tu-*: abszolút szótő + *-m*: képző) + *-la:* képző, tefsz. XII-XIII. sz. *ta-* + *-m,* AFT., azerb., türkm. *da-* + *-m,* oszm. *dam-:* relatív szótő (< *tu-*: abszolút szótő + *-m*: képző) + *-la:* képző, Zamahš., csag., tat., bask., ujg., kazak, k.kalp., nog., kumük, ojr. *ta-* + *-m,* üzb. *to-* + *-m*, kirg., hakasz *tamčy-* (< *tam* + *-čy-*) + *-la*, tuv. *damdy-* (< *dam-* + *-dy*) + *-la,* karaim *ta-* + *-m*.

A következő török szavaknak a relatív szótöve is idetartozik, vö.: csuv. ***tumlam*** 'csepp', tefsz. XII-XIII. sz. *tamim,* ujg. *tamča,* kirg., alt., hakasz, tat., karacs., kum. *tamči,* üzb. *tomči,* kazak, k.kalp., nog. *tamši,* bask. *tamsy*, oszm., gag. *damla,* azerb. *damči*, türkm. *damža,* tuv. *damdy* 'csepp'. < *tam, dam* ld. *tumla.* (JEGOROV 1964) < csuv. *tum-*: relatív szótő + *-lam*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *tami-*: relatív szótő + *-m:* képző, ujg. *tam-*: relatív szótő + *-ča*: képző, kirg., alt., hakasz, tat., karacs., kum. *tam-*: relatív szótő + *-či,* üzb. *tom-*: relatív szótő + *-či,* kazak, k.kalp., nog. *tam-*: relatív szótő + *-ši*, bask. *tam-*: relatív szótő + *-sy,* oszm., gag. *dam-*: relatív szótő + *-la*, azerb. *dam-*: relatív szótő + *-či*, türkm. *dam-* relatív szótő + *-ža,* tuv. *dam-*: relatív szótő + *-dy.*

Idetartozik a csuv. ***tăm***: megerősítő segédszó.

Eleink tudták, hogy a zúzmara, a jég, jégkása, jégdara valójában vízcsepp, csak más halmazállapotú. Természetes, hogy a megnevezés is rokon, vö.: csuv. ***tăm*** 'zúzmara, jégkása, fagy', MK., *tumlyg* 'hideg, fagy', tefsz. XII-XIII. sz. *tumlug*, *tumlyg* 'fagyos', azerb., oszm. *don,* türkm. *donaklyk,* tat. *tuη* 'fagy', kirg., kazak, ujg., ojr. *tuηdyr* 'fagyni, megfagyni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tă-:* abszolút szótő + *-m:* képző, MK., *tum-: (*< *tu-*: abszolút szótő + *-m*: képző) relatív szótő + *-lyg:* képző 'valamivel ellátott', tefsz. XII-XIII. sz. *tum-:* relatív szótő + *-lug:* képző, *tum-:* relatív szótő + *-lyg:* képző, azerb., oszm. *do-:* abszolút szótő + *-n:* képző, türkm. *donak-:* (< *do-*: abszolút szótő + *-nak*: képző) relatív szótő + *-lyk:* képző, tat. *tu-*: abszolút szótő + *-η:* képző, kirg., kazak, ujg., ojr. *tuη-:* (*tu-*: abszolút szótő + *-η*) relatív szótő + *-dyr.*

Rokon a magy. ***támpont*** szó *tám* előtagja, a ***támasz*** *táma-* relatív szótöve stb.

Az eredeti szókezdő *t*-nek különböző fejleményeit tartalmazzák idetartozó szavak, vö.: magy. ***csomó*** (*cso-*: abszolút szótő + *-mó:* képző), *csepereg* (< ***csepe-***: relatív szótő + *-reg)*, *szemereg (*< *szeme-:* relatív szótő + *-reg*: képző).

A szó családjába tartozik az ang. ***theme*** 'anyag, szótő' < *the-*: abszolút szótő + *-me*. Az angolban szkíta-hún eredetű a szó.

3.128. Kāšγ. ***tūz*** 'por' ~ magy. ***por***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tū-*: relatív szótő + *-z:* képző.

Alakváltozatai a törökségben használatosak, vö.: csuv. ***tusan*** 'por', ÓT., MK, azerb., oszm., türkm. *toz,* s. ujg., AFT. *tuz,* türkm., kazak *tozan,* üzb. *tuzon,* kirg. *tozon*, k.kalp. *tozang,* tefsz. XII-XIII. sz., hak. *tozyn,* tat., bask. *tuzan,* tuv. *doozun* 'por', ujg. *tozaη* 'por, ld. virágpor', oszm. *tozan* 'poros hely', vö.: mong. *toos*(*on*) 'por'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-:* abszolút szótő + *-san,* ÓT., MK, azerb., oszm., türkm. *to-* + *-z*, s. ujg., AFT. *tu-* + *-z*, türkm., kazak *to-* + *-zan*, üzb. *tu-* + *-zon*, kirg. *to-* + *-zon,* k.kalp. *to-* + *-zang*, tefsz. XII-XIII. sz., hak. *to-* + *-zyn*, tat., bask. *tu-* + *-zan*, tuv. *doo-* + *-zun,* ujg. *to-* + *-zaη,* oszm. *to-* + *-zan,* mong. *too-* + *-s*(*on*).

Rokona a csuv. ***păr*** 'jég', MK., azerb., türkm., oszm., nog., kuük, karacs. *buz,* tat., bask. *boz*, csag., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *muz,* alt. *pus, mus*, hak. *pus,* s-ujg. *pyz*, vö.: mong. *mös(ön*) 'jég', *boroo*(*n)* 'eső'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pă-:* abszolút szótő + *-r:* képző, MK., azerb., türkm., oszm., nog., kuük, karacs. *bu-* + *-z,* tat., bask. *bo-* + *-z*, csag., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *mu-* + *-z,* alt. *pu-* + *-s, mu-* + *-s*, hak. *pu-* + *-s,* s-ujg. *py-* + *-z*, mong. *mö-* + *-s(ön*), *bo-* + *-roo*(*n).*

Idetartozik a magy. ***por,*** amely a TESz szerint 'a talaj szétmállott, finom részecskéi, porított anyagú gyógyszer, háztartási kellék, puskapor, társadalmi alacsonyrendűség, földi maradványok, elavultság, maradiság'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: vog. *porš* 'szemét', fi. *poro* 'forró hamu, durva por, omladék, törmelék, szam. kam. *p'urɛ*, kojb. *prja,* mot. *chura,* tajgi *hura* 'homok, homokos part'. (TESz) < *po-*: abszolút szótő + *-r*: képző, vog. *por-*: (< *po-*: abszolút szótő + *-r*: képző) relatív szótő + *-š*: képző, fi. *po-*: abszolút szótő + *-ro:* képző, szam. kam. *p'u-:* abszolút szótő + *-rɛ: képző,* kojb. *p-*: abszolút szótő + *-rja:* képző.

A mot. *chura* és a tajgi *hura* csak akkor tartozik ide, ha a szókezdő *ch-* és *h-* bizonyíthatóan eredeti *t-* fejleménye. Ha nem, akkor a *k-* réshangúsodásának az eredménye, ezért a szavak másik csoportjába tartozik, bár a jelentése lehet azonos a vizsgált szavunkkal. A szócikk írója téved, mert a magy. *por* nem lehet sem uráli, sem finnugor nyelvi korból való ősi örökség. A vogul, finn, kamasz, és a kojbál adatok biztosan idetartoznak. Ugyanakkor a fenti török, mongol adatokkal is rokon.

Idetartozik az or. ***prax*** 'rég por', amely világosan átvétel. Alakváltozata az or. ***porox,*** amelyet közszláv eredetűnek tartanak, vö.: óskandináv *fors* 'finom cseppek, permet', lett *parslas* 'hókristály, hópehely'. (SIS) < or. *p-*: abszolút szótő + *-rax*: képző, óskandináv *for-*: (*fo-*: abszolút szótő + *-r*: képző) relatív szótő + *-s*, lett *par-*: relatív szótő + *-slas:* képző.

Alakváltozata az or. ***pyl'*** (< *py-*: abszolút szótő + *-l'*: képző) 'por'. A képző (-l') előzménye ugyanaz, mint az *-r, -z* képzőé illetőleg a képző kezdő mássalhangzóé a fenti példákban s eredeti *t-* fejleményei: *-t* > *-δ* > 1. *-r*, 2. *-z*, 3. *-l.* Az adatok közt szereplő *-s*, mint a képző illetőleg a képző kezdő mássalhangzója szintén eredeti *-t* fejleménye (*-t* > *-th* > *-s*).

További magyar szavak relatív szótövei tartoznak ide, vö.: magy. ***permet. fröccsen, fröccs.*** Lényeges, hogy a Kāšγ. ***tūz*** 'por' és társai eredetileg nómen verbumok voltak, így a névszói jelentést őrzi pl.:

magy. ***török***, amely a TESz szerint 'gabonaszár és kalász törmeléke, trágya, töredék'. Származékszó: a valamit részeire választ, szétzúz jelentésben használt *tör* igéből jött létre *-k* deverbális névszó képzővel. (TESz) < magy. *tö-*: abszolút szótő + *-rek*: képző.

A szócikk írója tévedett, mert a képző a *-rek*. Az igei jelentésű változat is idetartozik, vö.:

magy. ***tör, törik,*** amely a TESz szerint ’több részre különít, részeire választ, összezúz, megfékez, megbüntet, (törvényt) megszeg, valakire támad, meggyötör, kínoz, (utat) vág, valahová nyomul, törekszik, valamiért fáradozik, valamin erősen gondolkodik, dörzsöl , vív, (kendert) tilol, (nyelvet) hibásan beszél’. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *tö-*: abszolút szótő + *-r, -rik:* képző.

Alakváltozata a magy. ***mar*** ’széttép, (rendszerint foggal, körömmel) felsért, megsebez, szaggat, morzsol, dörzsöl, civakodással, szidalmazással, rágalmakkal ártani igyekszik valakinek’. Valószínűleg ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mor-* ’törik’, finn *muru* ’darabka, töredék’, észt *mure* ’törékeny, darabos, porhanyó’, szam. jur. *marδā* ’áttör, eltör’, jeny. *morru* ’darab, falat’. (TESz) < *ma-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

A szónak képzett formája a magy. ***morzsa*** stb.

3.129. Kāšγ. ***tūz*** 'gyökér, tő' ~ magy. ***gyökér***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tū-:* abszolút szótő + *-z:* képző.

Idetartozik a csuv. ***tymar*** 'gyökér, ér, ín, rost, véredény', MK., Zamahš. *tamur,* Zol. bl. *tamyr,* óözb. *tamar,* azerb., oszm. *damar,* jak. *tymyr* 'ér, ín, rost, véna', ujg. *tomur,* üzb. *tomir,* türkm. *damar,* kirg., kaz., k.kalp., ojr, hak., tat., bask. *tamyr,* kum. *tamur* 'gyökér, véredény, pulzus', perzsa *dämar* 'gyökér (növényé), kiirtás, pusztítás, megsemmisítés' (JEGOROV 1964) < csuv. *tyma-*: abszolút szótő + *-r:* képző, MK., Zamahš. *tamu-* + *-r,* Zol. bl. *tamy-* + *-r,* óözb. *tama-* + *-r,* azerb., oszm. *dama-* + *-r,* jak. *tymy-* + *-r,* ujg. *tomu-* + *-r,* üzb. *tomi-* + *-r,* türkm. *dama-* + *-r,* kirg., kaz., k.kalp., ojr, hak., tat., bask. *tamy-* + *-r,* kum. *tamu-* + *-r,* perzsa *däma-* + *-r.*

A magy. ***tar*** 'kopasz, csonka' jelentésű, a TESz szerint csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: Kāšγ. *tāz,* ujg. *taz,* oszm. azerb. *daz,* tat., nog. *taz* 'kopasz', mong. *tas* 'egy fajta szürke sas', kalm. *tar* 'csupasz, kopasz'. (TESz). < magy. *ta-*: abszolút szótő + *-r,* Kāšγ. *tā-* + *-z*, ujg. *ta-* + *-z,* oszm. azerb. *da-* + *-z,* tat., nog. *ta-* + *-z,* mong. *ta-* + *-s,* kalm. *ta-* + *-r.*

A szócikk írója tévesen hozta ide a mong. *tas* 'egy fajta szürke sas' szót, amely a magy. *sas* madárnév alakváltozata. A *sas* elágazással kapcsolatos, vö.: *sasszeg.* Az elágazás kiinduló pontja hegyes, ilyen a sasnak a csőre, karma és a szeme. Ugyanakkor másik szálon összefügg a *szürke* szóval is. Végső soron ezek is ugyanoda vezetnek, ahova a 'kopasz' jelentésű szavak, mégpedig a gyökérhez, a tőhöz, a maghoz, a forráshoz. Nem mindegy azonban, hogy mely szó szolgált alapul az adott szónak. A *turul* madárnév relatív (*turu-*) szótöve rokon a fenti szavakkal, a madár jelentése 'gyökérhez tartozó, gyökérrel ellátott', azaz őssel, maggal, forrással ellátott (< *turu-*: relatív szótő + *-l:* képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő).

Idetartoznak még a magy. *tarvágás,* magy. *tarol* stb. *tar-*, *taro-* relatív szótövei, amelyeknek alakváltozata a magy. ***gyökér,*** amely a TESz szerint 'nemzetség, törzs, növénynek a földben szétágazó része, belső rész, forrás, alap, gyökérszó, gyök (matematikában)'. A szócsalád alapja a gyökér ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *iēker* 'gyökerestül kidőlt fa', *jēkwer, jēkur, jukăr* 'kidőlt fagyökér földestül', Az *-r* mind a vogulban, mind a magyarban ugor kori denominális képző. (TESz) < magy. *gyöké-*: abszolút szótő + *-r:* képző, vog. *iēke-* + *-r, jēkwe-* + *-r, jēku-* + *-r, jukă-* + *-r.*

A szócikk írója több hibát is elkövetett. A szóhoz bizonyítékképpen csak a vogulból hozott párhuzamos adatokat s a vogul adatok idetartozására alapozta az ugor eredetet. Nem vette figyelembe a sok idetartozó török és mongol nyelvi adatot.

A következő adatok összevetése több szempontból is tanulságos, vö.: mong. ***taghari-,*** *târi-, täir-* 'levág', magy. *tör-, tarol-, tarvágás*; mong. ***daghari-,*** *dâri-, däir-* 'átmegy', magy. *túrázik-*, mong. ***toghori-,*** *toir-* 'köröz, körbe megy', magy. *teker-, tűr-.* Szerkezeti felépítésük abszolút szótő + képző: mong. *tagha- + -ri-, tâ- + -ri-, täi- + -r-,* magy. *tö- + -r-, ta- + -ro(l)-, ta- + -r(vágás)*; mong. *dagha- + -ri-, dâ- + -ri-, däi- + -r-*, magy. *tú- + -rá(zik)-,* mong. *togho- + -ri-, toi- + -r-,* magy. *teke- + -r, tű- + -r.* Azokban az esetekben, ahol az abszolút szótő *-i*-re végződik, az *-i* a szótő része és nem külön jött ide. A korábbi *tagha-, dagha-, togho-, teke-* fejleménye lett a *täi-, toi-, däi-*. A képző mindegyik esetben *r-* vagy teljesebb alakban *r-* kezdetű (vö.: *-ri-, -ro, -rá).* A mong. 'levág' jelentésű szavak, a magy. *tar* 'kopasz' és a tarvágás úgy függnek össze, hogy ez 'gyökérvágást' jelentett eredetileg, vagyis teljesen tőből, azaz gyökérig levágtak valamit. Innen van a *tar* 'kopasz' szó is. Természetes, hogy a magy. *gyökér,* csuv. *tymar* és török nyelvi párhuzamai valamint a mong. *taghari-, târi-, täir-* 'levág' szavak rokonok. A *gyökér* szavak szerkezeti felépítése ugyanaz: magy. *gyöké-* + *-r,* csuv. *tyma-* + *-r,* MK., Zamaš. *tamu*+ *-r,* Zol. bl. *tamy-* + *-r,* óözb. *tama-* + *-r,* azerb., oszm. *dama-* + *-r,* jak. *tymy-* + *-r,* ujg. *tomu-* + *-r,* üzb. *tomi-* + *-r,* türkm. *dama-* + *-r,* kirg., kaz., k.kalp., ojr, hak., tat., bask. *tamy-* + *-r,* kum. *tamu-* + *-r,* perzsa *däma-* + *r.* A képző mindenütt *-r.* A mong. 'levág' szótöve tVghV-, magy. tVkV és a gyökér szótövei tVmV- úgy függnek össze, hogy hangtanilag a korábbi teljesebb változatuk tVnkV volt, amely tVtkV- forma fejleménye. Tehát: tVtkV- > 1. tVnkV > tVkV, tVgV, tVghV- 2. tVmV-.

3.130. Kāšγ. ***tūb*** 'gyökér, tő' ~ magy. ***tő***.

A szó megfelelői közé tartoznak a következő török szavak, vö.: csuv. ***tĕp*** 'fenék, alsó rész, lent, lenti rész, alap, tő, fő, középső', MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII.sz. *tüb*, KB, kirg., Kazak, k.kalp., ojr., hak. *tüp* 'fenék, alap', ujg., tuv., üzb. *tub,* nog. *tu'p,* oszm. gag., azerb. *dip*, tuv. *düp,* türkm., *düjp*, bask., tat *töp* 'fenék, a lent, lenti alsó (néhány nyelvben 'gyökér, törzs'), vö.: mong. *töv* 'központ, középpont'. (JEGOROV 1964)

Rokonuk a magy. ***tő, töv*** 'folyó, árok stb. torkolata, vége, (földrajzi hely) közvetlen környéke, a növénynek a földben levő gyökeres része, növényszárnak, fatörzsnek stb. közvetlenül a föld feletti része, szőlőtőke, testrésznek, végtagnak a törzzsel érintkező része, hajszál, szőr gyökere, alkotóelem, szótő'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *din*, 'vastag vég (fáé)', *dinin* '-nál, -nél', votj. *diŋ, diń* 'tő, a fatörzs aló, vastag részem folyótorkolat, *dinin* '-nál, -nél', cser. *teŋ, tiŋ,* mdE. *t'e-*, mdM. *t'ej-*, fi. *tyvi* 'tővég, fatörzs, vastag vég', *tykö* '-ra, -re, -ba, -be, -hoz, -hez, -höz', észt *tüvi* 'alsó, vastag vég'. (JEGOROV 1964) < magy. *tő-, tö-*: abszolút szótő[107] + *-v,* zürj. *di-* + *-n*, votj. *di-* + *-ŋ, di-* + *-ń,* cser. *te-* + *-ŋ, ti-* + *-ŋ,* mdE. *t'e-*, mdM. *t'e-* + *-j-*, fi. *ty-* + *-vi, ty-* + *-kö*, észt *tü-* + *-vi.*

A magy. ***tőke*** a TESz szerint 'fatörzs, kivágott fa törzse, különféle munkafolyamatok végzéséhez használatos tuskó, szőlőtőke, növényeknek a föld alatti része, tő, méhkas, faragatlan, durva ember, szótő stb.'. Származékszó, a tő 'a növény gyökeres része, fatörzs' főnévből keletkezett *-ke, -keu* kicsinyítő képzőkkel. (TESz) <

A magy. ***tönk,*** *tenk* '(fa)tuskó, a fatörzs egy darabja, röng, a gomba szára, növényszár, törzs', ***tönkő*** "tuskó, növényszár'. A szócsalád tagjai magyar fejlemények, a *tő* főnévvel függnek össze. a kiinduló forma, a *tönkő* valószínűleg a *tőke* főnév *n* járulékhanggal bővült változata. A tönk elvonás eredménye lehet. (TESz) < magy. *tö-*: abaszolút szótő + *-nk*: képző, *te-* + *-nk, tö-* + *-nkő, tő-ke.*

[107] Megjegyezzük, hogy bizonyos esetekben láthatóan tovább bontható az abszolút szótőnek ítélt tő. A magy. *gyökér* szóban a *gyöké-* abszolút szótő egybeesik az első relatív szótővel, ugyanis a *gyöké-* tő alakváltozatai a *tönkő, tőke töv-, tő*. Ez utóbbiak közül a *tönkő* tovább bontható *tö-*: abszolút szótő + *-nkő:* képző elemekre.

A szócikk írója helytelenül állapította meg a szó szerkezeti felépítését. Ráadásul a szavak nem szoktak csak úgy járulékhanggal bővülni. A nyelvben mindennek funkciója van.

A magy. ***tönk, tönkő*** alakváltozata a magy. ***tuskó, tucskó, dücskő*** 'faragatlan, goromba személy, fatönk, fustély, furkósbot, kukoricacsutka'. Származékszó, a tisztázatlan eredetű tus 'vastagabbik vége valaminek' szóból alakult *-kó* kicsinyítő képzőbokorral. (TESz) < *tu-*: abszolút szótő + *-skó*: képző, *tu-* + *-cskó, dü-* + *-cskő.*

A magy. ***rönk*** 'a levágott fatörzs egy darabja', ***rönköly*** 'kisded, kerekded, zömök, köpcös ember, rönk, agyagdarab'. Ismeretlen eredetű szócsalád. A rönk és a rönköly közötti alaktani viszony nem tisztázható, vagy a rönk elvonás, vagy a *rönköly* képzős származék. (TESz) < magy. *rö-*: abszolút szótő + *-nk*: képző, *rönkö-*: relatív szótő (< *rö-*: abszolút szótő + *-nk*: képző) + *-ly*: képző 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott'.

A magy. ***rög*** 'göröngy, föld, talaj, valamely anyagból összeálló kisebb-nagyobb darab. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *rö-*: abszolút szótő + *-g:* képző.

3.131. Kāšγ. ***žūb*** 'valaminek az üledéke, kifacsarása' ~ magy. ***csepű***.

Szókapcsolatban: Kāšγ. ***būr žūbī '***a bor seprője'.

A Kāšγ. ***žūb*** formával összetartozik a magy. ***csepű*** 'kóc, szösz', amelyet a TESz ótörök eredetűnek tart, vö.: tat. *čübek* 'csepű', tob. *čübäk* 'ua.'. A török szó a *čüb* 'szemét' származékának látszik. Valószínűleg ebbe a szócsaládba tartozik a 'rongy' jelentésű CC. *čüpräk,* kaz. *šüberek,* kirg. *čüpürök*, alt. *čibirek,* hak. *sübürek.* (TESz) < magy. *cse-:* abszolút szótő + *-pű:* képző, tat. *čü-* + *-bek.* tob. *čü-* + *-bäk,* CC. *čüp-*: relatív szótő (< *čü-:* abszolút szótő + *-p:* képző) + *-räk:* képző, kaz. *šübe-*: relatív szótő (< *šü-*: abszolút szótő + *-be:* képző) + *-rek*: képző, kirg. *čüpü-* + *-rök*, alt. *čibi-* + *-rek,* hak. *sübü-* + *-rek.*

Hozzá kell tenni, hogy a tat. *čübek*, tob. *čübäk* eredetibb alak a magy. *csepű*-höz képest, mert a magyarba a szóvégi *-ű* hosszú magánhangzó előzménye: *-ű* < *-üü* < *-üw* < *-üγ* < *-ük*. Ennek a képzett alakja a 'rongy' jelentésű CC. *čüpräk,* kaz. *šüberek,* kirg. *čüpürök*, alt. *čibirek,* hak. *sübürek,* amelynek jelentése 'szeméttel ellátott, szeméthez tartozó'. A képzők (*-räk, -rek, -rök)* összetartoznak további, a törökségben használt képzővel és a magy. *-re* formával, amely a magy. *seprő* szóban képző.

A törökségben ismert, vö.: csuv. *šĕpre* 'élesztő', tat. *čüpre,* bask. *süpre* 'élesztő', csag. *šäpräk* 'üledék, sűrűség, bozót', kazak *šöbrö* üledék, alja, seprű, söpredék'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šĕp-:* relatív szótő + *-re:* képző, tat. *čüp-* + *-re,* bask. *süp-* + *-re,* csag. *šäp-* + *-räk,* kazak *šöb-* + *-rö.*

Idetartozik a magy. ***seprő*** 'must alja, az emberiség, embercsoport leghitványabbja, alja, salak, üledék, hatásnak, lelki mozzanatnak visszamaradt nyoma, élesztő, borseprőből főzött pálinka'. Ótörök eredetű, vö.: tat. *čüprä* 'seprő, élesztő, kovász', bask. *süprä* 'valaminek az alja', kirg. *söbrö* 'ua.', csuv. *šĕpre* 'valaminek az alja, seprő, élesztő'. Ezek valószínűleg a tör. *čöp, čü*b 'szemét, piszok' származékai. Az or. *čaprá* 'seprő' valamely török nyelvből való. (TESz) < magy. *sep-*: relatív szótő + *-rő*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő', tat. *čüp-:* relatív szótő + *-rä:* képző, bask. *süp-* + *-rä,* kirg. *söb-* + *-rö,* csuv. *šĕp-* + *-re,* or. *čap-* + *-rá.*

Rokonuk a magy. ***szemét*** 'hulladék, piszok, szemétdomb, szeméttároló hely'. A TESz szerint

szláv eredetű, vö.: bolg. *smet* 'szemét, hulladék, söpredék', szb-hv. *smet* 'hóbucka, szemét, söpredék, piszok', szln. *smét* 'forgács, szilánk, szemét', szlk. *smet'* 'szemét, rossz, értéktelen holmi', or. *smét'e* 'pelyva'. (TESz) < magy. *szemé-*: relatív szótő + *-t*: képző, bolg. *sme-* + *-t,* szb-hv. *sme-* + *-t,* szln. *smé-* + *-t,* szlk. *sme-* + *-t',* or. *smé-* + *-t'e.*

A magy. *szemé-* szótő világosan összetartozik a Kāšγ. *žūb* formával és a magy. *csepű* szóval illetőleg a megfelelőivel. A szókezdő mássalhangzó mindenütt eredeti t- fejleménye ugyanúgy, mint a képző kezdő mássalhangzója, esetünkben az *-m-, -b-* (< *-w-* < *-δ-* < *-t-*) és a *-p-* (< *-φ-* < *-th-* < *-t-*).

Rokonuk az első relatív szótő, vö.: csag. ***čopultmak*** *'*elrongyolni, elkoptatni' < csag. *čopult-*: relatív szótő [< *čopul-*: relatív szótő (< *čopu-*: első relatív szótő + *-l-*: képző) + *-t:* képző] + *-mak:* főnévi igenév képző.

A csag. *čopu-*: szótővel azonos a csag. ***čopulgan*** 'nagyon avult, kopott, ócska darab' (< *čopu-*: szótő + *-l-*: képző + *-gan:* képző) szónak a *čopu-* szótöve.

A szótőnek kiterjedt szócsaládja van, amelynek tagjai a kender vagy len kikészítéséhez kötődnek. Áztatás után a kendert és a lent csapkodták, majd fésülték, így csináltak belőle szálakat, közben hulladék, szösz, kóc keletkezett, amely szintén vékony, apró szálakból áll. Ez valójában szemét. A nagy szócsaládba tartozó szavak egyik jelentésbeli csoportját alkotják a 'csap, üt, ver' jelentésűek, a másikat az 'üledék, szemét', a harmadikat pedig a 'kopott ruhadarab, rongy, vékony szálú hulladék vagy növény, azaz vessző', a negyedikbe sorolható az 'élesztő', s az ötödikbe az 'apró, pici' jelentés. Eleink gondolkodása szerint egy pici maradékból mindig új élet született, a kenyér kovásza is mindig egy kicsi maradék tészta az előző sütésből.

A csag. *čopu-* szótővel összetartoznak az 'üt, ver' jelentésű szavak. A *čopu-* szó ún. nomen-verbum, egyaránt lehet névszó és ige. Vö.: csuv. ***śup*** 'nyakon ütni, nyaklevest adni', *ală śup* 'tapsolni'[108], ujg. *čap,* üzb. *čop,* tat. *čab*(*n*) 'vágni, kaszálni', kirg. *čap,* kazak *sab*(*n*), hak. *sap* 'ütni, csapni', tat. *kul čab,* bask. *kul sab,* alt. *kol čab* 'tapsolni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-p:* képző, ujg. *ča-* + *-p,* üzb. *čo-* + *-p*, tat. *ča-* + *-b*(*n*), kirg. *ča-* + *-p,* kazak *sa-* + *-b*(*n*), hak. *sa-* + *-p,* tat. *kul* + *ča-* + *-b,* bask. *kul* + *sa-* + *-b,* alt. *kol* + *ča-* + *-b.*

A szótővel névszói jelentésben tartozik össze a csuv. ***śupax*** 'nyakleves', azerb. *čapag,* kazak *šabak* 'pirosszárnyú ponty', perzsa *čäpäg* 'nyakleves'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-:* abszolút szótő + *-pax:* képző, azerb. *ča-* + *-pag,* kazak *ša-* + *-bak,* perzsa *čä-* + *-päg.*

A magyarban is megvan a párhuzama, vö.: magy. *csap, szab*. A TESz szerint a magy. ***csap*** 'üt, vág, (gyapjút) tép, szaggat, odalök, hajít, valahova hatol, stb.'. Hangutánzó szó, valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *t'śapkini* 'dob (nem nyújtott kézzel), csütörtököt mond (fegyver)', votj. *čapki-* 'üt, tapsol', mdE. *t'śapams* 'tapsol', mdM. *t'śapamas* 'üt', vep. *t'śapan* 'vág', lp. *čuop'pât* 'vág, levág, darabol'. (TESz) < magy. *csa-*: abszolút szótő + *-p*: képző, zürj. *t'śapki-:* relatív szótő (< *t'śa-*: abszolút szótő + *-pki-*: képző) + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *ča-:* abszolút szótő + *-pki-:* képző, mdE. *t'śa-*: abszolút szótő + *-pams,* mdM. *t'śa-* + *-pamas,* vep. *t'śa-*: abszolút szótő + + *-pan.* A magyar szó finnugor eredete nem igazolt, a szócikk írója nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat.

A magy. *szab*, névszói párhuzama a magy. *szabó*, képzett alakban idetartozik a *szablya*. A TESz szerint a magy. ***szab*** 'meghatároz, elrendel, meghatározott mérték szerint, meghatározott formára

[108] A szónak rokona a magy. *tapsol* ige *tap-* töve és a *tapos tapo-* töve.

vág (anyagot) és így készít (főleg ruhát), megfelelően összeilleszt, rendbe szed, valamihez igazít valamit vagy magát, ver, vág'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *sza-*: abszolút szótő + *-b*: képző.

Az első megnevezés a víz csepegésére és annak a csapó, ütő, szabó, vágó tevékenységére vonatkozott. Ezért idetartozik a magy. ***csepeg*** is. Ennek mintájára neveztek el máshonnan eredő ugyanilyen tevékenységeket. Ezért tartozik ide a magy. *tapsol tap-*, a *tapos tapo-* töve is valamint a nyelvi megfelelői.

A csapás, szabás egyik eredménye az hulladék, szemét. Ehhez a jelentéscsoporthoz tartozik a vékony szálú törmelék, hulladék. Ezen keresztül kötődik ide a vékony vessző, bokor is.

Idetartozik a magy. ***csepe*** 'egy fajta tölgyfa, fiatal tölgyfa'. Származékszó, ismeretlen eredetű alapszava megvan a *cseperedik, cseplye* stb. szavakban. (TESz) < *cse-*: abszolút szótő + *-pe:* képző.

A magy. ***cseplye*** 'sarjadék erdő, bokros, cserjés hely, egy fajta fű'. Származékszó, ismeretlen eredetű, alapszava megvan a *csepe, cseperedik* stb. szavakban. (TESz) < *csep-*: relatív szótő + *-lye*: képző.

A csag. *čopu-* szótőnek és a magy. *csepű* szónak hangtani alakváltozata a csuv. ***śum,*** dial. ***śăm*** 'gyom', *śăm kurăk '*gyomos, gyom fű, gyom', vö.: alt. *d'on,* oszm. *čim* 'gyom'. Az etimológia nem világos. Vö.: bask. *hömlö ülen* 'gyomos fű', magy. *gyom* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-:* abszolút szótő + *-m:* képző, dial. *śă-* + *-m,* alt. *d'o-* + *-n,* oszm. *či-* + *-m,* bask. *höm-*: relatív szótő (< *hö-*: abszolút szótő + *-m-*: képző) + *-lö:* képző.

A csuv. ***śum,*** dial. ***śăm*** 'gyom' magyar rokona a magy. *gyom,* amely az altaji *d'on* változattal mutat közelebbi kapcsolatot. A TESz szerint a magy. ***gyom*** csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *śum* 'burján, gyom', alt. *yöŋ* 'fű', bar. *yöŋ* 'a szántásnál felvetett fűcsomó'. (JEGOROV 1964) < magy. *gyo-*: abszolút szótő + *-m:* képző, csuv. *śu-* + *-m,* alt. *yö-* + *-ŋ,* bar. *yö-* + *-ŋ.*

Párhuzama a csuv. ***śăm*** 'szőr', MK., türkm., oszm. *jün*, bask. *jön* tat. *jon,* kirg., kazak, k.kalp. *žün*, ujg. *žun,* üzb. *žun, jung,* azerb., nog., kum. *jun,* Zamahš., csag. *jüng,* jak. *suŋ* 'szőr', alt. *d'um, d'ym* 'toll', csuv. *śăm ată* 'nemezcsizma'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śă-*: abszolút szótő + *-m:* képző, MK., türkm., oszm. *jü-* + *-n*, bask. *jö-* + *-n* tat. *jo-* + *-n,* kirg., kazak, k.kalp. *žü-* + *-n*, ujg. *žu-* + *-n,* üzb. *žu-* + *-n, ju-* + *-ng,* azerb., nog., kum. *ju-* + *-n,* Zamahš., csag. *jü-* + *-ng,* jak. *su-* + *-ŋ,* alt. *d'u-* + *-m, d'y-* + *-m.*

A sort tovább lehetne folytatni, mert a forrás, a vízcsepp kerek és mag tulajdonságát őrzi a csuv. ***śămarta*** 'tojás (madáré)', a csuv. ***śămax***[109] 'kis gömb alakú tészta darabok', csuv. *śămxa* 'gombolyag' stb.

Az 'üledék, borélesztő' mellett a *seprő* másik jelentése a szál, a vékony szál, a vessző kapcsán tartozik ide. Igei párhuzama a ***seper.*** A TESz-ben a magy. *seprő, seprű* a *seper* címszónál található, vö.: magy. ***seper*** 'seprűvel tisztít, ver, ütlegel'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: ujg. *sipir-*, Kāšγ., oszm., azerb. *süpür-*, tat. *seber-,* bask. *heper-*, kazak, k.kalp. *sïpïr-,* üzb. *supur-*, hak. *sïbïr-* 'seper', csuv. *šĕpĕr '*seprű'. Ld. még mong. *sigür-, si'ür-* 'seper'. (TESz) < magy. *sepe-*: relatív szótő (< *se-*: abszolút szótő + *-pe-:* képző) + *-r*: képző, ujg. *sipi-* + *-r-*, Kāšγ., oszm., azerb. *süpü-* + *-r-*, tat. *sebe-* + *-r-,* bask. *hepe-* + *-r-*, kazak, k.kalp. *sïpï-* + *-r-,* üzb. *supu-* + *-r-*, hak. *sïbï-* + *-r-,* csuv. *šĕpĕ-* + *-r,* mong. *sigü-* + *-r-, si'ü-* + *-r-.*

[109] Vö.: magy. *csomó*.

A szemét mindig hulladék s egyben üledék is. Ezért tartoznak ide a 'szemét' jelentésű szavak. A csuvasban ismert a szó ***čüpĕk*** és *śüp* formában, vö.: csuv. ***śüpĕ, śüp*** 'szemét', *śüp-śap* gyűjtő jelentés 'szemét', *śüple* 'szemetelni', *čüpĕk* 'kóc, szösz, csepű, fésülés, kártolás, hulladék a kender vagy a len kártolása után', Zamahš. *čöp* 'porszem, fűszál', azerb., türkm., oszm. *čöp* 'forgács, szalmaszál, pálca, szemét', alt. *čöp,* hak. *söp, söp-sap*, tat. *čüp,* bask. *süp,* türkm. *süplük,* üzb. *xas-čup,* kazak. *šöp-šar,* polov,. kum. *čop* 'szemét, hulladék', tat. *čübek* 'fésülés, kártolás hulladéka', bask. *süple,* tat. *čüple,* alt. *čöpte,* hak. *söpte* 'szemetelni', tat. *čüprek,* kirg. *čüpürök,* alt. *čeberek,* bask. *seprek,* hak. *sübürek* 'rongy, ócska rongy, rongydarab'. (JEGOROV 1964) < csuv. *čü-*: abszolút szótő + *-pĕk:* képző, *śü-* + *-pĕ, śü-* + *-p, śüp-:* relatív szótő (< *śü-*: abszolút szótő + *-p-*: képző) + *-le:* képző, *čü-:* abszolút szótő + *-pĕk: képző,* Zamahš. *čö-:* abszolút szótő + *-p:* képző, azerb., türkm., oszm. *čö-* + *-p,* alt. *čö-* + *-p,* hak. *sö-* + *-p,* tat. *čü-* + *-p,* bask. *sü-* + *-p,* türkm. *süp-*: relatív szótő (< *sü-*: abszolút szótő + *-p*: képző) + *-lük:* képző, üzb. *xas* + *čup:* relatív szótő (< *ču-:* abszolút szótő + *-p:* képző), kazak. *šöp:* relatív szótő (*šö-*: abszolút szótő + *-p:* képző) + *šar,* polov,. kum. *čo-:* abszolút szótő + *-p:* képző, tat. *čü-*: abszolút szótő + *-bek*: képző, bask. *süp-:* relatív szótő (< *sü-*: abszolút szótő + *-p*: képző) + *-le:* ige képző, , tat. *čüp-:* relatív szótő + *-le:* ige képző, alt. *čöp-*: relatív szótő + *-te:* ige képző, hak. *söp-*: relatív szótő + *-te:* ige képző, tat. *čüp-:* relatív szótő + *-rek:* képző, kirg. *čüpü-:* relatív szótő (< *čü-*: abszolút szótő + *-pü:* képző) + *-rök:* képző, alt. *čebe-:* relatív szótő (< *če-:* abszolút szótő + *-be:* képző-) + *-rek:* képző, bask. *sep-*: relatív szótő + *-rek:* képző, hak. *sübü-*: relatív szótő + *-rek:* képző.

Eleink gondolkodása alapján ezek a szavak láncolat szerűen kapcsolódnak egymáshoz. A magy. szemét szótöve a szemé- alakváltozata a csuv. *čüpĕk* és a *śüpĕ, śüp* 'szemét' szónak. A magy. *seprő* szó egyik jelentése a borseprő, amely valójában szemét, hulladék. Az üledék, a maradék élesztő szerepű is egyben. Ugyanakkor a hulladék mindig kicsi, ezért az 'kicsi' és 'jelentéktelen' is. Ezen a jelentésszálon kapcsolódik ide a magy. ***csip-csup.*** A szintén kicsi' jelentésű magy. *csepp* a vízcseppel és a *csepeg* igével más jelentés szálakon is összetartozik. A TESz szerint a magy. ***csepp, cseppen, csepeg*** '(cseppenként) folyik, hull, csepegtet, ereszt, (eső) csepereg'. Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz) < magy. *csep-*: relatív szótő (< *cse-:* abszolút szótő + *-p-*: képző) + *-p:* képző, *csep-*: relatív szótő (< *cse-*: abszolút szótő + *-p:* képző) + *-pe*n: képző, *cse-*: abszolút szótő + *-peg:* képző.

Lényeges, hogy ezeknek a figyelembe vételével értelmezhető, ezért ide tartoznak olyan 'kicsi' jelentésű szavak, amelyeknek a kezdő mássalhangzója eltűnt. Ezek a szavak megnevezhetnek forrásfolyót, de más 'kicsi' tárgyat stb. is. Számos képzett alakjuk is használt a magyarban. Idetartozik a magy. *apró, aprít, apránként, aprólékos* stb. szó *ap-* töve, amely valójában relatív szótő. A TESz szerint a magy. ***apró*** 'kis, kicsi, hitvány, keskeny, gyerek, himlő, petrence'. Bizonytalan, talán ótörök eredetű, vö.: ujg. *ufraγ* 'elhasznált ruha', Kāšγ. *oprak* 'apránként széthullott', CC. *oprak* 'ruhadarab', oszm. *ufak* 'apró, pici', tat. *uak, ăak* 'ua.', ujg.mod. *opruk* 'feldarabolt'. (TESz) < magy. *ap-*: relatív szótő + *-ró:* képző, ujg. *uf-* + *-raγ*, Kāšγ. *op-* + *-rak*, CC. *op-* + *-rak,* oszm. *u-*: abszolút szótő + *-fak*: képző, tat. *u-* + *-ak, ă-* + *-ak,* ujg.mod. *op-*: relatív szótő + *-ruk*: képző.

Idetartozik számos forrásfolyó neve a Volga-Urál vidékén, vö.:

Ufa f. h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Fa.IV.177.: or. *Ufa,* az or. Belaja mellékfolyója Baskíriában és város neve ezen a folyón.
< or. *Ufa* ⟵ nem or. *Ufa* < *U*
+ *fa*

Öfö h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, B-r.: bask. *Öfö* or. *Ufa*, város neve.

< bask. *Öfö* < *Ö*
+ *fö*
or. *Ufa* ⟵ nem or. *Ufa* < *U*
+ *fa*

Uxva h. Ašm.III.345.: csuv. *Uxva* or. ***Ufa,*** város neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Uxva* < *Ux*
+ *va* ⟵ ko. *va* 'víz'.
Ld.: csuv. *Ĕpxĕ* < *Ĕ*
+ *pxĕ*

Uxxa h. Ašm.III.351.: csuv. *Uxxa* or. ***Ufa***, város neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Uxxa* < *U*
+ *xxa*
Ld.: csuv. *Ĕpxĕ* < *Ĕ*
+ *pxĕ*
csuv. *Uxva* < *Ux*
+ *va* ⟵ ko. *va* 'víz'.

Ufa f. TB.90.: bask. *Ufa,* az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Ufa* < *U*
+ *fa*
Ld.: bask. *Kariδel* < *Kar*
+ *iδel* ⟵ bask. *iδele* 'folyó'

Ufa iδele f. TB.90.: bask. *Ufa iδele*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.
< *Ufa* < *U*
+ *fa*
+ *iδele* ⟵ bask. *iδele* 'folyó'
Ld.: bask. *Kariδel* < *Kar*
+ *iδel* ⟵ bask. *iδele* 'folyó'

Ufa 'Baskíria fővárosa'. Az or. *Ufá* átvétele. A város ott épült, ahol az *Ufa* folyó a Belajába ömlik. Az *Ufá* folyónév nincs tisztázva. (KISS 1980)

Öpö f. TB.90.: bask. *Öpö*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Öpö* < *Ö*
+ *pö*

A Volga-Urál vidékén egyedül az *Ufa*[110] folyó nevének és a róla elnevezett város nevének alakváltozataiban szerepel az *–f-*. Valójában a második elem kezdő mássalhangzójáról van szó, amely összeolvadás révén keletkezett. Olykor *–xx-* helyén van *–f-,* de itt sem lehet szó *x* > *f* hangváltozásról. Ugyanakkor elgondolkodtató a csuvas *xaprăk* 'gyár, üzem', or. *fabrika* 'gyár, üzem', magy. *fabrikál* szavak összefüggése s a csuv. *x-* és or., magy. *f-* szókezdő párhuzama. A név etimológiáját hangtani oldalról az alakváltozatok segítik megállapítani. A csuvas *xaprăk* 'gyár, üzem , or. *fabrika* 'gyár, üzem' kapcsolatában arról van szó, hogy a szókezdő előzménye olyan φ-bilabiális zöngétlen spiráns volt, amely az egyik irányban *f-*, a másik irányban pedig *x-* lett. Az első esetben a felső fogsornak is szerepe lett a hangképzésben, a második esetben pedig nem, sőt az

[110] Amikor a Gyökrendszert írtam, még nem volt világos, hogy idetartozik a magy. *apró* szó töve is, ezért nem hoztam idetartozó közszói és személynévi példákat.

ajkak működése nemcsak gyengült, hanem meg is szűnt.

Láthatóan, az Ufa névnek több alakváltozata is szerepel a földrajzi nevekben. Fontos, hogy az abszolút szótő alakváltozatai (vö.: *U-, Ö-, Ux-*) egymással külön összetartoznak és a második elemek, amelyek között felismerhető a ko. *va* 'víz' szó is, valójában a képző alakváltozatai (*-fa, -fö, -va, -pxĕ, -pö*).

További földrajzi nevek tartoznak ide, amelyeknek alapul vagy forrásfolyó jelentésű szó szolgát, vagy pedig a forrásfolyó valamely lényeges tulajdonsága (pl. kicsi) miatt kapta az elnevezést. Vö.:

Ĕpxĕ h. Ašm.IV.129.: csuv. *Ĕpxĕ* or. *Ufa,* város neve, vö.: tat. *Öfö*, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Ĕpxĕ* < *Ĕ*
+ *pxĕ*.
or. *Ufa* ⟵ nem or. *Ufa* < *U*
+ *fa* < **φ* < **pxa.*

Ĕpxĕ h. Ašm.III.345.: csuv. *Ĕpxĕ*, város, NAP:-, Ar.:-. Ld.: csuv. *Uxva*.
< csuv. *Ĕpxĕ* < *Ĕ*
+ *pxĕ*.
Uxva < *Ux* + *va*

Uxxa h. Ašm.III.351.: csuv. *Uxxa* or. *Ufa,* város neve, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Uxxa* < *U*
+ *xxa* < 1. **pxa* . Ld.: csuv. *Ĕpxĕ,* csuv. *Uxva.*
or. *Ufa* ⟵ nem or. *Ufa* < *U*
+ *fa* < **φ* < **pxa*

Upaxvar d. Ašm.III.252.: csuv. *Upaxvar* Ču., határrész (völgy) neve az or. Ilebary falu mellett, NAP:-, Ar.:-.
< csuv. *Upaxvar* < *Upax* < *U*
+ *pax*
+ *var* ⟵ csuv. *var* ‘árok, patak’.

Az *Ĕpxĕ, Uxxa, Upax, Uxva, Ufa* egymásnak olyan alakváltozatai, ahol elemekre bontva a tövek (*Ĕ, Ux, U),* valamint a második elemek (*pxĕ, pax, va, fa)* is közös gyökerűek. Az *Uxxa* esetében arról lehet szó, hogy a név közelebbről az *Uxva* változattal tartozik össze s zöngétlenség és a képzés helye szerinti hasonulás eredményeképpen lett az *Uxva*-ból *Uxxa.* Az *Ufa –f-* hangjának előzménye vagy bilabiális *φ* volt, vagy *v*-ből lett az előző *–x-* hatására (vö.: *Uxva)* zöngétlen dentolabiális réshang *(-f-).* Az *–f-* előzménye nem lehetett etimologikus *–x-* annak ellenére sem, hogy pl. a csuvas *xaprăk,* or. *fabrika* és a magy. *fabrikál* ige *fabriká-* töve összetartozik. A csuv. *x-* és a nem csuvas *f-* megfelelésnek az a magyarázata, hogy az *φ-* előzményből egyik irányban *f-,* a másik irányban pedig *x-* lett, s ez utóbbit őrzi a csuvas. Ugyanakkor az *φ-* alapot nyújtott a *p-* keletkezésének is. Elvileg feltehető egy **Uφa* előzmény. Törvényszerű, hogy az *Ufa* folyónévnek közelebbi rokona a csuv. *Upa, Upuk,* magy. *Apa* stb., jelentése ‘vízfő, vízforrás’ lehet, utalhat a víz fakadására is.

Uba f. GMA: mari *Uba / Ävö* or. *Uba* Mor., az or. Ilet' jobb oldali mellékfolyója.
< mari *Uba* < *U* + *ba,*
Ävö < *Ä*
+ *vö*
or. *Uba* ⟵ mari *Uba.*

Ob ju f. SW.338a.: ko. *Ob ju / Ob va* or. *Ob,* folyó.
< ko. *Ob* < *O*
+ *b*
+ *ju* ⟵ ko. *ju* 'folyó',
Ob
+ *va* ⟵ ko. *va* 'víz'.
or. *Ob* ⟵ nem or. *Ob.*

As f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Č-Č: man. *As* or. ***Ob'***, folyó neve.
< man. *As* ⟵ vö.: mong. *us* 'víz, folyó',
or. *Ob'* ⟵ nem or. *Ob.*

Oas f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Sil.: man. *Oas* or. ***Ob***., folyó neve.
< man. *Oas* ⟵ vö.: mong. *us* 'víz, folyó',
or. *Ob* ⟵ nem or. *Ob.*

Upaśyrmi h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Upaśyrmi* or. ***Oba Sirma*** Kra., csuvas falu, Ar.:-.
< csuv. *Upaśyrmi* < *Upa*
+ *śyrmi* ⟵ csuv. *śyrma* 'árok, patak, szakadék'
+ *-i:* birtokos személyjel.
or. *Oba* ⟵ nem or. *Oba, Opa*
+ *Sirma* ⟵ csuv. *Śyrma.*

Obva f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Fa.III.97.: or. *Obva*, az or. Kama jobb oldali mellékfolyója.
< or. *Obva* ⟵ nem or. *Obva* < *Ob*
+ *va* ⟵ ko. *va* 'víz'.

Ubaly t. TB.152.: bask. *Ubaly* or. *Ubaly* Uč., tó.
< bask. *Ubaly* < *Uba*
+ *ly*
or. *Ubaly* ⟵ bask. *Ubaly.*

Pysăk Upakassi h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Pysăk Upakassi* or. *Bol'šije Abakasy* ← *Bol'šije Ubakasy* I., csuvas falu, Ar.:-.
< csuv. *Pysăk* ⟵ csuv. *pysăk* 'nagy'
+ *Upakassi* < *Upa*
+ *kassi* ⟵ csuv. *kasă* 'falu' + *-i:* birtokos személyjel.

Abalaj jylgahy f. TB.18.: bask. *Abalaj jylgahy* Burz., az or. Bol'šoj Nuguš jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Abalaj* < *Aba*
+ *laj* ⟵ md. *laj* 'folyó'.
+ *jylgahy* ⟵ bask. *jylga* 'folyó' + *-hy:* birtokos személyjel.

Abalakjylga f. TB.18.: bask. *Abalakjylga* or. *Abalak-jelga* Bajm., az or. B'ardeli-jelga bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Abalakjylga* < *Abalak* < *Aba*
+ *lak*
+ *jylga* ⟵ bask. *jylga* 'folyó'

or. *Abalak* ⟵ nem or. *Abala + jelga* ⟵ tat. *jelga* ’folyó’.

Ubaly ha i͡y m. TB.152.: bask. *Ubaly ha i͡y* Uč., mocsár.
< bask. *Ubaly* < *Uba*
+ *ly*
+ *ha i͡y* ⟵ bask. *ha* ͡mocsár*’*
+ *–y:* birtokos személyjel.

Äbäsäj t. TB.176.: bask. *Äbäsäj* or. *Abasaj* Čišm., tó.
< bask. *Äbä*
+ *säj* ⟵ vö.: bask. *saj* ‘folyami összekötő’
or. *Abasaj* ⟵ bask. *Äbäsäj.*

Sotčömyb f. TSK.38.: ko. *Sotčömyb* or. *Gorelyj Ib* U.Vym., folyó.
< ko. *Sotčömyb* < *Sot*
+ *čöm*
+ *yb*
or. *Gorelyj* < *Gorel*
+ or. *–yj*
+ *Ib* < *I*
+ *b*

Upner h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Upner* ← *Upner Tuśa* or. *Opnery* ← ***Obner Tojzi*** C., csuvas falu, Ar.:-. < csuv. *Upner* < *Up*
+ *ner*
+ *Tuśa* < *Tu*
+ *śa* Uba
or. *Opnery* ⟵ nem or. *Opnery*
Obner ⟵ nem or. *Opner*
+ *Tojzi* < *Toj*
+ *zi*

A fenti nevek Vb, VbV típusú szavai, szótövei összetartozása egyértelmű, a nevek etimológiájának a megírását segítik a párhuzamos névként adatolt alakváltozatok és a közszói jelentések. Így pl. az *Ob* folyó ’víz’ jelentését igazolja a mansi névnek (*As, Oas*) a mongolban ismert *us* ’víz, folyó’ jelentésű szava is.

A Kárpát-medencében földrajzi nevek és személyneve tartoznak ide, vö:

Aba ‘helység Fejér megyében’. Puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév török eredetű, vö.: ótörök *aba* ‘atya, ős’. (KISS 1980) < *A* + *-ba.*
Abaliget ‘helység Baranya megyében’. (KISS 1980) < *Aba* + *liget.*
Abasár ‘helység Heves megyében’. (KISS 1980) < *Aba* + *sár.*
Ebszőnybánya ‘Tokodhoz tartozó település’. (KISS 1980) < *Ebszőny (< Eb* + *szőny)* + *bánya.*
Aba csn. (KÁZMÉR 1993) < *A* + *-ba.*
Abafái csn. ⟵ *Abafája* helynév Torda megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Aba* + *fái.*
Abafi csn. ⟵ *Aba* + *fi* ‘fia valakinek’. (KÁZMÉR 1993) < *Aba* + *fi.*
Abaházi csn. ⟵ *Abaháza* helynév Zemplén megye + *-i:* melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Abaháza (< Aba* + *háza)* + *i.*

Iba csn. (KÁZMÉR 1993) < *I* + *-ba*
Ibafalvai csn. ⟵ *Ibafa, Ibafalva* helynév Baranya megye + *-i:* melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Ibafalva (< Iba + falva)* + *-i.*

A magyar tulajdonnevek kötődnek egyrészt a keleti nevekhez, másrészt a magyar közszókhoz. Az ‘atya, apa’ jelentésű szavak előzménye ’anya’ volt és a forráshoz vezet. Azok a személynevek, amelyekben az ‘atya, apa’ szó felismerhető, közelebbről a teremtmény, a forráshoz tartozó jelentésen alapulnak.

Ugyanannak a szónak a kétféle alakváltozatából jött létre a magy. ***apró-cseprő*** ikerszó. A szó családnévként is ismert, vö.: magy. ***Ofra,*** amely a forráshoz, az őshöz való tartozást jelöli, s a forrás, a mag kicsi.

Ezekhez az elnevezésekhez a víz csepegése és a vízcsepp adott alapot, mintát. Ebben a szócsoportban azt is bemutattuk, milyen láncolat szerű kiterjedt kapcsolatai vannak egy szónak s ha tudjuk, hogyan gondolkodtak eleink akkor, amikor az első és a további szavakat alkották, kínálkozik a megoldás a szavak értelmezésére, magyarázatára.

3.132. Kāšγ. ***būz*** 'fűzér' ~ magy. ***fűz***.

Szerkezeti felépítése: *bū-*: abszolút szótő + *-z:* képző.

Amikor a fűzér keletkezését megvizsgáljuk úgy, hogy megnézzük, milyen műveletek sora alkotja a füzér létrehozását, valamint milyen formák kötődnek hozzá, akkor világos lesz számos szónak az idetartozása, pl.:

csuv. ***tĕrĕ*** 'kivarrás', *tĕrle* 'kivarrni, (minta, díszítés, hímzés a ruhán)', kirg., kazak *tűr* 'alak, forma, díszítés', *tor* 'háló', *tür tor* 'vékony háló', vékonyan kötött', ujg., üzb. *tor* 'csipke, háló', oszm., csag. *tor* 'halászháló, csipke', perzsa *tur* 'háló', *turi* 'csipke'. (JEGOROV 1964) < *tĕ-:* abszolút szótő + *-rĕ*: képző, *tĕr-:* relatív szótő + *-le:* képző, kirg., kazak *tű-* + *-r, to-* + *-r, tü-* + *-r, to-* + *-r,* ujg., üzb. *to-* + *-r,* oszm., csag. *to-* + *-r,* perzsa *tu-* + *-r, tu-* + *-ri.*

csuv. ***tĕrke*** 'csomó, bog, kötés, köteg, bála, köteg, csomag, tekercs', Zamahš. *tergen* 'összegyűjtött (gyümölcs)', ujg. *türtek,* ojr. *türgek,* tuv. *dürgek,* hak. *türüm, türindi* '(fonál)gombolyag, tekercs, csomag', tat., bask. *törgek* 'tekercs, csomag, kötés'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕ-* + *-rke*, Zamahš. *tergen* 'összegyűjtött (gyümölcs)', ujg. *tür-*: relatív szótő + *-tek,* ojr. *türgek,* tuv. *dürgek,* hak. *türüm, türindi* '(fonál)gombolyag, tekercs, csomag', tat., bask. *törgek.*

csuv. ***tĕr*** rég. 1. 'csomóba gyűjteni (szalmát), 2. galacsinná gyúr, összegyűr, összezsúfol', 2. 'dagaszt, gyúr, nyom, prsel', 3. 'mohón, sokat enni', ÓT. (jeny.), KB, csag. *ter,* üzb., kirg. kazak, k.kalp., ojr. *ter,* ujg. *ter* 'gyűjteni', hak. *tür,* jak. *tüür,* oszm., tuv. *dür* 'tekerni, elhelyezni', tat., bask. *tör* 'megfordítani, tekerni, csavarni'. (JEGOROV 1964) < ÓT. (jeny.), KB, csag. *te-:* abszolút szótő + *-r:* képző, üzb., kirg. kazak, k.kalp., ojr. *te-* + *-r,* ujg. *te-* + *-r,* hak. *tü-* + *-r,* jak. *tüü-* + *-r,* oszm., tuv. *dü-* + *-r,* tat., bask. *tö-* + *-r.*

Az or. ***uzel, uzelok*** 'csomó, bog, köteg, batyu' (< *uze-:* relatív szótő + *-l*, *uze-*: relatív szótő + *-lok*: képző), or. ***uzor*** 'minta, díszítés, himzés' (< *uzo-*: relatív szótő + *-r:* képző) nemcsak egymásnak alakváltozatai, hanem az első relatív szótövek, az or. *uze-, uzo-* összetartoznak a Kāšγ. *būz* formával.

Rokona a magy. ***fűz-*** '(rendszerint) szálas anyaggal) egymáshoz erősít, fon, (szálas anyagot)

nyíláson átdug, teletűzdel, fűzővel összeszorít, (érzelem) hozzákapcsol valakihez vagy valamihez, írott vagy elmondott szöveghez hozzátesz'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *pi·δäm* 'köt, fűz', *piδam* 'köt, fűz, csomóz (hálót)'. (TESz) < magy. *fű-*: abszolút szótő + *-z*: képző, cser. *pi·-*: abszolút szótő + *-δäm:* képző, *pi-*: abszolút szótő + *-δam*: képző.

A TESz álláspontja nem igazolt. Csak a cseremiszből hoz példát s a török alakot nem veszi figyelembe.

A Kāšγ. *būz* alakváltozata a csag. ***dizi*** 'fűzér, fonálra fűzött gyöngysor' (< csag. *di-*: abszolút szótő + *-zi*: képző).

Rokona az oszm. ***dizi*** 'sorozat'. Alakváltozata a csuv. ***jĕrke*** 'sor, rend', Zamahš. *žerge,* AFT., s.ujg. *džerge,* azerb. *čerke* 'sor, rend', vö.: mong. *žirge* 'sor, rend', burj.mong. *zerge* 'sor'. (JEGOROV 1964) < csuv. *jĕ-*: abszolút szótő + *-rke*: képző, Zamahš. *že-* + *-rge,* AFT., s.ujg. *dže-* + *-rge,* azerb. *če-* + *-rke*, mong. *ži-* + *-rge*, burj.mong. *ze-* + *-rge*.

Párhuzamuk a magy. *sor, fűz*. A TESz szerint a magy. ***sor*** 'egymás mellett, mögött elhelyezkedő személyek, elhelyezett tárgyak láncolata, együttese stb.'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < *so-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

Világos, hogy 'köt, fon' jelentése is van a magy. *fűz* igének. A névszói jelentéstartalmú párhuzama a ***fűz*** mint fanév s a fűzfa vessző az összes tulajdonságát őrzi a fonáshoz szükséges anyagnak.

3.133. Kāšγ. ***sūr*** 'szürcsöl (levest így eszik)' ~ magy. ***szűr***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sū-:* abszolút szótő + *-r:* képző.

Rokona a csuv. ***sĕr*** 'szűrni', KB, MK, Zamahš. *süz,* azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *süz,* kum. *s'uz,* tat. *söz,* bask. *hüz,* üzb., k.kalp. *suz,* alt. *šü*, tuv. *süür* 'szűrni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sĕ-:* abszolút szótő + *-r:* képző, KB, MK, Zamahš. *sü-* + *-z*, azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *sü-* + *-z*, kum. *s'u-* + *-z*, tat. *sö-* + *-z*, bask. *hü-* + *-z*, üzb., k.kalp. *su-* + *-z*, alt. *šü-* + *-0*, tuv. *süü-* + *-r.*

A hálóval történő halfogás is egyfajta szűrés, szűrcsölés, ezért idetartozik a csuv. ***sĕr*** 'halat fogni emelőhálóval', ÓT. *sür,* tat. *sör,* alt. *šü, šüü,* kirg. *süz* 'halat fogni emelőhálóval'. Vö.: ÓT. *sur,* azerb., oszm. *sürü,* k.kalp. *sujr,* hak. *sörte.* (JEGOROV 19654) < csuv. *sĕ-:* abszolút szótő + *-r:* képző, ÓT. *sü-* + *-r,* tat. *sö-* + *-r,* alt. *šü, šüü,* kirg. *sü-* + *-z*, ÓT. *su-* + *-r,* azerb., oszm. *sü-* + *-rü,* k.kalp. *suj-* + *-r,* hak. *sör-*: (< *sö-*: abszolút szótő + *-r*: képző) relatív szótő + *-te:* képző.

Rokona a csuv. ***sĕreke*** 'emelőháló halfogásra', tat. *soreke* 'ua.', alt. *süzürde,* hak. *sözirde*, tuv. *sodürge* 'húzóháló, vontatóháló'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sĕ-*: abszolút szótő + *-reke*: képző, tat. *so-* + *-reke,* alt. *süzür-*: relatív szótő (< *süzü-*: relatív szótő + *-r*: képző) + *-de*: képző, hak. *sözir-* (< *sözi-* + *-r*) + -de, tuv. *sodü-*: (< *so-*: abszolút szótő + *-dü*: képző) relatív szótő + *-rge*: képző.

Eleink gondolkodása szerint a szűzhártya funkciója a szűrés, ugyanakkor a legfőbb tulajdonságainak az egyike az érintetlenség. Ez utóbbi szálon kötődik ide a csuv. ***sĕrĕm*** 'ugar, szűzföld', tat. *sörem,* bask. *höröm* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sĕ-*: abszolút szótő + *-rĕm*: képző, tat. *sö-* + *-rem*, bask. *hö-* + *-röm*.

Világos, hogy a 'szűrő' jelentés az alapja a következő szónak: csuv. ***sĕrkĕč*** 'szűrő, filter, szita a liszt megszűrésére', ujg., türkm. *süzgüč,* azerb. *süzkeč*, tat. *sözgeč,* kirg., kazak *süzgi,* oszm. *süzgeč,* üzb. *suzgič* 'filter, szűró, szita'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sĕrkĕ-*: relatív szótő (< *sĕ-*: abszolút szótő + *-rkĕ*) + *-č*: képző, ujg., türkm. *süzgü-* + *-č*, azerb. *süzke-* + *-č*, tat. *sözge-* + *-č*, kirg., kazak *sü-*: abszolút szótő + *-zgi*: képző, oszm. *süzge-*: relatív szótő + *-č:* képző, üzb. *suzgi--* + *-č*.

Idetartozik a magy. ***szürcsöl*** töve, amely a TESz szerint hangutánzó eredetű. Hangalakja a folyadék hörpölésekor keletkező zajokat érzékelteti. A *szűr* igével való etimológiai kapcsolata valamint török és szláv származtatása téves. (TESz) < *szürcsö-*: (< *szür-*: relatív szótő + *-csö-*: képző) relatív szótő + *-l*: igeképző.

A TESz megállapítása nem egy körültekintő háttérmunkán született. Tény, hogy a szó tartalmazza a hangutánzó elemet, azonban a szürcsölés funkciója a folyadék hűtése is, amely valójában a hideg kivonatolása.

A szó relatív tövének a családjába tartozik az or. *cedit'* 'szűrni', *cedilka, '*szűrő', *celina* 'szűzföld' relatív töve, vö.: or. ***cedit'*** < *cedi-:* relatív szótő + *-t'*: főnévi igenév képző, or. ***cedilka*** < *cedi-*: relatív szótő + *-lka*: képző, or. ***celina*** < *ce-*: abszolút szótő + *-lina*: képző.

A Kāšγ. ***sūr*** 'szürcsöl (levest így eszik)' megfelelője a magy. ***szűr*** '(folyadékot) lyukacsos eszközön átbocsát, hogy szilárd részeitől megtisztítsa, (gyümölcs, különösen szőlő levét) héjtól, magtól, szártól elkülönítve másik edénybe önt, bort fejt'. Csuvasos típusú ótörök jövevényszó, csuv. *sĕr* 'szűr', ujg. *süz* 'tisztít', Kāšγ. *süz-* '(vizet) tisztít', KB, csag., CC. *süz-* 'szűr, tisztít', oszm. *az*, türkm. *süz-* 'ua.', tat. *süz-, söz-*, bask. *hüδ-*, üzb. *suz* 'ua.' (TESz) < magy. *szű-*: abszolút szótő + *-r:* képző, csuv. *sĕ-* + *-r,* ujg. *sü-* + *-z,* Kāšγ. *sü-* + *-z,* KB, csag., CC. *sü- -z,* oszm. *a-* + *-z*, türkm. *sü-* + *-z,* tat. *sü* + *-z-, sö-* + *-z*, bask. *hü-* + *-δ*, üzb. *su-* + *-z*.

Idetartozik a magy. ***szűz***, minthogy a szűzhártya szerepe a szűrés. A TESz szerint nemi szempontból érintetlen személy, főleg nő, férjezetlen (nő), nőtlen (férfi), tiszta erkölcsű, szemérmes, jámbor, természetes állapotban levő, tiszta, mással nem kevert, másból nem álló, érintetlen, sértetlen'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség az ugor esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *śēś* 'hajadon, szűz', zürj. *sed'ź* 'tiszta, világos, nem zavaros (víz, bor)', *söź* 'tiszta, világos', votj. *śužal-*, *śüźal-, śuźal-* 'tisztít, megtisztít'. (TESz) < magy. *szű-*: abszolút szótő + *-z*: képző, vog. *śē-:* + *-ś,* zürj. *se-* + *-d'ź, sö-* + *-ź,* votj. *śuža-:* relatív szótő (< votj. *śu-*: abszolút szótő + *-ža-*: képző) + *-l-*: ige képző, *śüźa-*: relatív szótő + *-l-:* ige képző*, śuźa-* + *-l-*.

Ld. magy. ***tiszta*** (< *tisz-*: relatív szótő + *-ta*) eredetileg 'szűrt'. A TESz szerint 'szennytől, piszoktól mentes, érintetlen, szeplőtelen, igaz, őszinte, ártatlan, hamisság nélküli, frissen mosott, átlátszó, világos, keveretlen, csupa, merő, tökéletes, hibátlan stb.'. Szláv eredetű, vö.: óe.szl. *čistъ* 'nem piszkos, érintetlen, szeplőtelen, átlátszó, világos', szb-hv. *čist* 'nem piszkos, érintetlen, szeplőtelen, keveretlen', szln. *čist* 'nem piszkos, világos, ragyogó, keveretlen, csupa, merő, nem terhelt, kötelezettségek nélküli, tiszta erkölcsű, érintetlen, szeplőtelen', szlk. *čistý* 'nem piszkos, keveretlen szín, nyílt, becsületes, ártatlan, átlátszó, világos, gondos, pontos, valódi, igazi, nem terhelt, kötelezettségek nélküli'. (TESz) < magy. *tisz-*: relatív szótő + *-ta*: képző, óe.szl. *čis-* + *-tъ*, szb-hv. *čis-* + *-t,* szln. *čis-* + *-t,* szlk. *čis-* + *-tý.*

A magy. ***Tisza*** 'a Duna mellékfolyója a Kárpát-medencében'. Ősi ie. folyónév,... Talán 'iszapos, sáros' értelmű. A magyarba szláv közvetítéssel kerülhetett. (KISS 1980)

Téves megállapítás. A magyarok a Tiszát szőke Tiszának is hívják s a szőke jelentése 'tiszta,

világos', rokona a fehér és a sárga. A folyó a forrásáról kaphatta a nevét, amelynek a földben megszűrt vize tiszta, szűz, érintetlen, szőke. A magyar tiszta hangtanilag az eredetibb állapotot őrzi, mert mind a szókezdő *t-*, mind a toldalék (*-ta* 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő') azaz képző kezdő mássalhangzója az eredeti *t*-t használja a mai napig. Ennek a *č-* a fejleménye (*t- > t'- > č-*) és nem a szláv nyelvekben ment végbe elsőként ez a hangváltozás[111]. A *č*-t a magyar nem vehette át *t*-nek. Ilyenre nincs példa a rendszerben. Az or. *Tissa (< Tis-*: relatív szótő + *-sa:* képző), mint a *Tisza* orosz használatú neve külön értéke, hogy az első *-s-* őrzi a relatív szótőnek a *Tis*-nek a végső mássalhangzóját, amelynek a fejleménye van meg a magy. *szűz, szűr* stb. szavakban.

Idetartozik a csuv. ***tasa*** 'tiszta, rendes, friss (víz)', *tasalăx*[112] 'tisztaság', *tasal* 'megtisztulni', *tasat* 'tisztítani', Zamahš. *taze* 'friss (tej)', ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., kum. *taza*, üzb. *toza* 'tiszta, rendes', azerb. *teze,* türkm. *teze* 'friss, új', kazak, kum., karacs. *tazala* 'tiszta, megtisztítani', *tazalan* 'megtisztulni', tat. *tazar* 'tisztának lenni, egészségessé válni', perzsa *taze* 'tiszta, friss, új'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ta-*: abszolút szótő + *-sa:* képző, *tasa-*: (*ta-*: abszolút szótő + *-sa:* képző) relatív szótő + *-lăx*: képző 'valamivel ellátott', *tasa-*: relatív szótő + *-l*: igeképző,[113] *tasa-*: relatív szótő + *-t*: igeképző,[114] Zamahš. *ta-* + *-ze* , ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., kum. *ta-* + *-za*, üzb. *to-* + *-za,* azerb. *te-* + *-ze*, türkm. *te-* + *-ze,* kazak, kum., karacs. *taza-*: relatív szótő + *-la*: 1. 'valamivel ellátott' 2. igeképző, *taza-*: relatív szótő + *-lan*: igeképző, tat. *taza-*: (*ta-*: abszolút szótő + *-za*: képző) relatív szótő + *-r:* igeképző, perzsa *ta-* + *-ze.*

Figyelemre méltó, hogy az or. ***celiná*** 'szűzföld' szerkezeti felépítése *celi-*: relatív szótő + *-ná*: képző s a relatív tő (*celi-*) alakváltozata a magy. ***filter*** *fil-* tövének és a fenti *sűz, szűr* stb. szavaknak, relatív szótöveknek. Rokona a csuv. ***šăl*** forrás is, hiszen a forrásvíz mindig szűrt, szűz és tiszta, friss.

A szókezdő mássalhangzók (*t-, s-, š-, č-, c-*, *ś-, f-*) eredeti *t-* illetőleg annak fejleményei. A képző alakváltozatainak kezdő mássalhangzója is eredeti *t-* és annak fejleményei (*-d, -δ, -z, -r, -l*).

3.134. Kāšγ. ***jumurlan-*** 'összegyülni (sereg)' ~ magy. ***gyűlik, gyűl***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jumur-*: relatív szótő + *-lan*: igeképző.

Eleink úgy gondolkodtak, ha gyűjtenek valamit, akkor egybe raknak, egységessé, eggyé tesznek. Természetes, hogy a szó töve az 'egy' számnévvel rokon, azzal tartozik össze. Az 'egy' számnévnek pedig a 'csepp, vízcsepp' szó szolgált alapul.[115] Ezt igazolják a török nyelvi párhuzamok, vö.: csuv. *puśtar* (< *puś* 'fő, fej' + *tar* 'gyűjt, terel'), végső soron 'egybe terel, egybe gyűjt' jelentésű.

Az or. ***sobirat'*** 'összegyűjteni' (*so-* 'össze' igekötő + ***bir*** 'fog, egybefog' + *-t'*: főnévi igenév

---

[111] Bár a *ti- > či-* hangváltozást a jelen akadémiai álláspont szerint bolgár illetőleg csuvas jellemzőnek, azaz bélyegnek tartják, ám érdemi kutatások ezt a változást a böszörmény nyelv egyik hangtani sajátosságának vélik, s a böszörmények szarmata hunok. (CZEGLÉDI 2012)

[112] Vö.: magy. *tiszta* (< *tisz*: relatív szótő + *-ta*: képző) + *-ság*: 'valamivel ellátott' képző.

[113] Vö.: magy. *tisztul* < *tisztu-* + *-l:* igeképző.

[114] Vö.: magy. *tisztít* < *tisztí-* + *-t:* igeképző, a *tesz* kezdő mássalhangzójával azonos.

[115] Vö.: csuv. ***tar*** 'izzadság csepp, vízcsepp', *tarla* izzadni', Zamahš., azerb., ujg. *ter,* üzb., kirg., kazak, nog., kum., oszm., ojr. *ter,* bask., tat., hak. *tir* 'izzadtság, -csepp', Zamahš., ujg. *terli*, azerb. *terle,* kazak, oszm., ojr. *terle,* üzb. *terla,* tat., bask., hak. *tirle,* kirg. *terdö* 'izzadni', ld. perzsa *tär* nedves, nyirkos, vizes'. (JEGOROV 1964) A *tar, ter, tir* alakváltozatok és a relatív szótövek (*tar-*: relatív szótő + *-la*: igeképző, *ter-* + *-li*, *ter-* + *-le, ter-* + *-la, tir-* + *-le, ter-* + *-dö.* Ez utóbbi azért is értékes adat, mert az igeképző kezdő mássalhangzója az eredeti *t*-nek másik irányú fejleménye: t- > 1. d- 2. δ- > l-. A relatív szótövekkel pedig rokon az or. *syroj* 'nedves, nyers' *syr-*, a mokryj 'vizes, nyírkos' *mokr-* töve.

képző), vö.: or. ***brat'*** 'fogni, vinni', ezen a 'visz, hord' szálon kötődik ide az ang. ***bring*** 'visz, szállít' stb.

Vö.: csuv. ***pĕr*** 'egy', oszm. *bir* 'egy' stb. számnév.

Rokonuk a magy. ***terel*** ige *tere-* relatív töve, amelyben benne van a térít, irányít jelentés is, de ez mind a forráshoz, a maghoz vezet, azaz az egy felé. Ugyanakkor idetartozik a magy. ***gyűjt, gyűlik, gyűl***, ld.: Kāšγ. ***jigil-*** 'gyűlni', Kāšγ. ***tirin-*** 'gyűjteni valamit' [< *tiri-*: relatív szótő (< *ti-*: abszolút szótő + *-ri*: képző)] + *-n:* igeképző, Kāšγ. ***jγγyl-*** 'gyűl, gyűlik' < *jγγy-:* abszolút szótő + *-l:* képző.

Rokonuk a magy. ***gyűl, gyűlik*** s a ***gyűjt*** *gyűj-* relatív töve. A TESz szerint valószínűleg ótörök eredetű szócsalád, kialakulásának részletei azonban nem teljesen tisztázottak. Vö.: oszm. *jığ-*, alt. *jū-* 'összegyűjt', ujg. *jïγïl-*, oszm. *jığıl-*, kirg. *žïjïl-*, alt. *jūl-* 'összegyűlik'. (TESz) < *gyű-*: abszolút szótő + *-l*: képző, *gyű-*: abszolút szótő + *-lik*: képző, oszm. *jığ-*, alt. *jū-,* ujg. *jïγï-*: abszolút szótő + *-l-*: képző, oszm. *jığı-* + *-l-*, kirg. *žïjï-* + *-l-*, alt. *jū-* + *-l-,* (TESz)

3.135. Kāšγ. ***ihladi*** 'csuklott' ~ magy. ***csuklott***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ihla-*: relatív szótő *(*< *ih-*: abszolút szótő + *-la-*: ige képző) + *-di:* múlt idő jele.

A Kāšγ. *ihla-*: relatív szótő magyar rokona a *csuklik* és a *nyeklik.* Idetartozik a csuv. ***iklet*** 'csuklani', oszm. *ikla* 'nehezen lélegzeni', kirg., kazak *yk et,* ujg. *hekik tut,* üzb. *xikičok tut* 'csuklani' < *ik* hangutánzó szó. (JEGOROV 1964) < csuv. *ikle-:* relatív szótő (< *ik-*: abszolút szótő + *-le-:* képző) + *-t:* képző.

A magy. ***csuklik*** *'*a rekeszizma hirtelen összerándulásával sajátos hangot ad, csuklásszerű fordulattal elakad (hang), zokog'. Valószínűleg hangutánzó-hangfestő eredetű. Hangalakja eredetileg részint a csuklás hangját, részint a csuklással járó izomrándulást, a hangadás hirtelen bekövetkezését és elakadását jeleníthette meg. (TESz) < *csuk-* + *-lik*: képző. A szótő utal arra, hogy a *csuk* egyrészt bezár, másrészt ilyen helyen szeglet, sarok keletkezik s itt egyfajta hajlás van, ezt jelzi a *csukló* és a *csuklós* (bicska) szavunk. Kezdetben a víz folyásának valamilyen szűkület miatti elakadását, sarok miatti elhajlását, hajlatát jelentette. Később a levegő áramlásának hasonló elakadását is így nevezték. Az természetes, hogy ez jellegzetes hangadással is jár. A magy. ***nyeklik*** csak az elhajlás jelentést tartalmazza. A szó nincs meg a TESz-ben külön címszó alatt.

A Kāšγ. ***ihladi*** 'csuklott' ~ magy. ***csuklott*** párhuzam nemcsak az első relatív szótőre vonatkozik, hanem a múlt idő jelére és utalnak az E/3. személyre is: Kāšγ. *ihla-*: relatív szótő + *-d-*: múlt idő jele + *-i:* 'ő'; *magy. csuklo-*: relatív szótő + *-t:* múlt idő jele.

3.136. Kāšγ. ***ūhī*** 'bagoly' ~ magy. ***huhog***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ū-*: abszolút szótő + *-hī:* képző.

Rokona a magy. ***huhog, huhog, huhong*** 'rosszat mond valakiről, rosszat jósol, (bagoly) sajátos, rá jellemző hangon szól, (szél) süvít, (a hideg miatt a kezére) lehel, stb.' Hangutánzó eredetű szócsalád. Tagjainak hangalakja eredetileg s a jelentések túlnyomó többségében ma is a bagoly hangját, illetőleg az ahhoz hasonló természeti és emberi hangokat jeleníti meg. Hangutánzó rokonságába tartozik a *buhu* 'bagoly' és az *uhu.* Vö.: or. *uxat', uxnut'*, ang. *hoot* stb. (TESz) < magy. *hu-*: abszolút szótő + *-hog*: képző, *hu-*: abszolút szótő + *-hong*: képző, *bu-*: abszolút szótő + *-hu:*

képző, *u-*: abszolút szótő + *-hu*: képző, or. *uxa-*: relatív szótő + *-t*: főnévi igenév képző, ang. *hoo-*: relatív szótő + *-t*: képző.

Az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója *t-* volt, annak a fejleményei vannak meg a fenti alakváltozatokban. Lényeges annak a kérdésnek az eldöntése, mikor lehet a *h-* a *t-* és mikor lehet a *k-* fejleménye.

A szó alakváltozata a magy. *bagoly* szótöve. A ***bagoly*** a TESz szerint 'egy fajta éjjeli ragadozó madár, halálmadár, éjjelező, kisdiák, öregember, ostoba'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *bago-* + *-ly:* képző. A szótő alakváltozata lehet a *huhog* szónak ugyanúgy, mint az *okos oko-* tövének.

A Kāšγ. ***ūhī*** 'bagoly' és a magy. ***huhog*** szerkezeti felépítése ugyanaz: magy. *hu-*: abszolút szótő + *-hog*: képző, Kāšγ. *ū-*: abszolút szótő + *-hī:* képző.

Ennek a madárnévnek alapul olyan hangutánzó szó szolgált, amely ismert a magyarban. A török és a magyar adatok nemcsak szerkezetileg, hanem hangtanilag is összetartoznak. Az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója *t-* volt, annak a fejleményei vannak meg a fenti alakváltozatokban. Lényeges annak a kérdésnek az eldöntése, mikor lehet a *h-* a *t-* és mikor lehet a *k-* fejleménye.

A magy. ***huhog,*** Kāšγ. ***ūhī*** alakváltozata a magy. *bagoly* szótöve a *bago-*. A ***bagoly*** a TESz szerint 'egy fajta éjjeli ragadozó madár, halálmadár, éjjelező, kisdiák, öregember, ostoba'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *bago-* + *-ly:* képző. A szótő (magy. *bago-*) alakváltozata egyrészt a magy. *huhog* szónak és rokona a Kāšγ. *ūhī* 'bagoly' madárnévnek, másrészt alakváltozata a Kāšγ. *bukū* 'okos, tudós, bölcs' szónak, amelynek szintén vannak más török nyelvi és magyar megfelelői.

A hagyományokból[116] ismert, hogy a bagoly Lilidu madara volt és Lilidu Ádám eredeti párja. A sumér Istár istennő - akkád neve Inana - madara. A bagoly a tudás, a műveltség, a tudományok jelképe.

A szláv hagyományokban gonosz boszorkánnyá (or. *baba jagá*) minősítették át, háza egy csirkelábon áll, negatív figurává torzították Lilidut. Rémisztgettek vele, hogy Lilidu bagoly alakjában elviszi az újszülöttet, ezért a kiságy fölé bagoly tollakat helyeztek, hogy ne vigye el a csecsemőt.

A magyar hagyományokban is jelkép a madártoll. A kalap, sapka mellé nemcsak virágot, hanem tollat is szoktak tűzni. Ez összefügghet azzal is, hogy a madártoll az indián hagyományokban a szellemiség, a szellem jelképe.

3.137. Kāšγ. ***tūb*** *'*'labda' ~ magy. ***tömb***.

A labda gömbölyű alakjáról kaphatta az elnevezést, rokona lehet a magy. *tömb* szó. A csuvasban a labda *mečĕk, püske, tupă.* Világos, hogy az or. *m'ač* 'labda' előzménye olyan szó volt, amelynek közelebbi hozzátartozója a csuv. *mečĕk* (*me-*: abszolút szótő + *-čĕk*: képző), még korábbi alakja pedig **menč* volt.

Idetartozik a csuv. ***tupă*** 'puska, labda', AFT. *top,* kazak *dop* 'labda, gömb, föld', ujg., azerb., oszm., türkm., k.kalp., nog., *top,* üzb., tat., bask. *tup* 'puska, labda', kum. *top* 'labda', vö.: perzsa *tup* 'labda, puska'. (JEGOROV 1964)

Kāšγ. ***tūb*** *'*'labda' szóval összetartozik egyrészt a magy. ***tömb*** szó, másrészt a *labda lab-* töve. A

[116] A madárnevekkel, madarakkal kapcsolatos hagyományok ismertetésében Tatár Eszter magyarságkutató, költő volt a segítségemre.

TESz szerint a magy. ***labda*** 'gömb alakú játékszer vagy sporteszköz, golyó, játéklabdához hasonló tárgy, alkatrész, labdaütő'. Szláv eredetű, vö.: szb-hv. *lopta* 'labda, golyó, gömb', szln. *lôpta* 'labda', szlk. *lopta* "ua.', or. *laptá* 'ua.'. (TESz) < magy. *lab-:* szótő + *-da:* képző, szb-hv. *lop-* + *-ta,* szln. *lôp-* + *-ta,* szlk. *lop-* + *-ta,* or. *lap-* + *-tá.*

3.138. Kāšγ. ***jugrul*** 'összekevertnek lenni (tészta)' ~ magy. ***gyúr***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jugru-*: relatív szótő (< *jug-*: abszolút szótő + *-ru*: képző) + *-l*: képző.

A relatív szótővel összetartozik a csuv. ***šăr*** 'gyúrni, keverni (tésztát, agyagot)', ÓT., azerb., oszm. *jogur,* türkm. *jugur,* ujg. *žugar, jugur,* kirg. *žuur,* gag. *jur,* hak. *čura* 'keverni, gyúrni', vö.: mong. *zuurax* 'keverni, gyúrni (tésztát)', kavarni (festéket)'. (JEGOROV 1964). < csuv. *šă-:* abszolút szótő + *-r:* képző, ÓT., azerb., oszm. *jogu-* + *-r,* türkm. *jugu-* + *-r,* ujg. *žuga-* + *-r, jugu-* + *-r,* kirg. *žuu-* + *-r,* gag. *ju-* + *-r,* hak. *ču-* + *-ra* 'keverni, gyúrni', vö.: mong. *zuu-* + *-rax*

A relatív szótő rokona a magy. ***gyúr*** 'por vagy lisztszerű anyagot nyomkodva kever, tömörít, dagaszt, hosszabb ideig tartó érveléssel valakit igyekszik rábeszélni valamire, teljes erővel végez, csinál valamit'. Ótörök eredetű, vö.: ujg. *joγur-*, CC. *jūr-,* oszm. *joğur-*, kirg. *žūr,* csuv. *šăr* 'gyúr', vö.: mong. *džiγura-* 'ua.', alt. *jura,* tel. *d'ura-* 'ua.'. (TESz) < magy. *gyú-* + *-r,* ujg. *joγu-* + *-r-*, CC. *jū-* + *-r-*, oszm. *joğu-* + *-r-*, kirg. *žū-* + *-r,* csuv. *šă-* + *r,* mong. *džiγu-* + *-ra*, alt. *ju-* + *-ra*, tel. *d'u-* + *-ra.*

A magyar szónak az ótörökből való átvétele nem igazolt.

3.139. Kāšγ. ***jikran-*** *'*beborítódni libabőrrel' ~ magy. ***ikra***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jikra-*: relatív szótő + *-n-*: visszaható igeképző.

Amikor libabőrös valaki, akkor a bőre azért hasonlít a liba bőrére, mert az olyan, mintha pici, ikra méretű dudorok lennének rajta. A TESz szerint a magy. ***ikra*** 'halpete', ikrás 'csomós, szemcsés'. Szláv eredetű, vö.: blg. *íkra,* szb-hv. *ìkra,* szln. *íkra,* szlk. *ikra,* or. *ikra* 'halpete, halikra'. (TESz) < magy. *ik-*: abszolút szótő + *-ra*: képző, blg. *ík-* + *-ra,* szb-hv. *ìk-* + *-ra,* szln. *ík-* + *-ra,* szlk. *ik-* + *-ra,* or. *ik-* + *-ra.* A szláv nyelvekbe szkíta-hún szubsztrátum nyelvekből került a szó. Az adatok idetartoznak. ám a magyar szó szlávból való átvétele nem igazolt.

3.140. Kāšγ. ***jizlan-*** 'bűzleni' ~ magy. ***bűzlik***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jiz-*: relatív szótő + *-lan*: igeképző.

Idetartozik a csuv. ***šăršă, šărš*** 1. 'szag, bűz', 2. ugar', ujg. *sesik,* üzb. *sassik,* kirg., kazak, k.kalp., nog. *sasyk,* bask. *hasyk,* tat. *sasy* 'szagos, büdös', vö.: ujg. *sesi, sesit,* üzb. *sasi,* ujg., kazak, k.kalp., tat. *sas* 'bűzleni, erős szagának lenni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šăr-*: relatív szótő + *-šă, šăr-* + *-š*, ujg. *se-* + *-sik,* üzb. *sas-* + *-sik,* kirg., kazak, k.kalp., nog. *sa-* + *-syk*, bask. *ha-* + **syk*, tat. *sa-* + *-sy,* ujg. *se-* + *-si, sesi-* + *-t,* üzb. *sa-* + *-si,* ujg., kazak, k.kalp., tat. *sa-* + *s.*

A csuvas szónak az első jelentése tartozik ide, a második jelentés a szűz szóval rokon.

A Kāšγ. ***jizlan-*** 'bűzleni' rokona a magy. ***bűzlik,*** ld. a ***bűz*** címszónál: 'szag, rossz szag, rossz hírnév, stb.' Vitatott eredetű. 1. Iráni jövevényszó, vö.: osz. *būd* 'tömjénfüst', av. *baōiδi* 'illat', k.perzsa *bōδ* 'illat', beludzs. *bōd, bōδ, bōz* 'balzsambokor', 2. Magyar ikerszó önállósult eleme az íz ikerítéséből, vö.: *íz-bíz, ízetlen, bűzetlen.* (TESz) < magy. *bűz-*: relatív szótő (< *bű-*: abszolút szótő + *-z*: képző) + *-lik*: igeképző, *bű-*: abszolút szótő + *-z*: képző, osz. *bū-:* abszolút szótő + *-d:* képző, av.

baōi-: abszolút szótő + *-δi:* képző, k.perzsa *bō-:* abszolút szótő + *-δ:* képző, beludzs. *bō-:* abszolút szótő + *-d:* képző, *bō-:* abszolút szótő + *-δ:* képző, *bō-:* abszolút szótő + *-z:* képző.

A magyarban az íz-bűz, ízetlen-bűzetlen, se íze, se bűze két külön szóból álló összetétel. Az első elem az *íz* alakváltozata az *édes* szó *éde-* tövének és a *méz* szónak. A második elem pedig a *bűz* szóval tartozik össze és 'szag' jelentésben kell értelmezni.

Idetartozik a magy. ***bódul*** relatív töve (< *bódu-*: relatív szótő + *-l*: igeképző). A TESz a *bódít* címsznál tárgyalja. Álláspontja szerint a magy. ***bódít*** 'felzaklat, megzavar, eszét veszti, ámít, kábít, elzsongít', ***bódul*** 'eszméletét, eszét veszti, kábulatba esik, megzavarodik, felzúdul, rohan, megbolondul, eltakarodik valahonnan'. A szócsalád alapszava bizonytalan eredetű. (TESz) < *bódí-*: relatív szótő + *-t:* igeképző (vö.: magy. tesz kezdő mássalhangzója).

3.141. Kāšγ. ***jakrī*** 'zsír', Kāšγ. ***jāg*** 'zsír, vaj(megdermedt)' ~ magy. ***zsír***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jak-:* abszolút szótő + *-rī:* képző.

A szó a törökségben elterjedt, vö.: csuv. ***śu, śăv*** (< *jag*) 'vaj, zsír, szalonna', kum. *jav,* MK., oszm. *jag,* ujg., azerb., türkm. *jag,* üzb. *jog,* alt. *d'u, d'ag*, tuv., hak. *čag* 'zsír, szalonna', tuv. *saržag* 'vaj, zsír', üzb. *sari jog*, karacs. *sary džau* 'meleg vaj, zsír'. (JEGOROV 1964)

Rokona a magy. ***zsír,*** amely a TESz szerint 'valaminek gyümölcse, terméke, nedvesség, állati vagy növényi eredetű, nagy kalóriaértékű anyag, erő, munkaképesség'. Szláv eredetű, vö.: blg. *žir* 'makk, zsír, szalonna', szb.-hv. *žîr* 'makk, makkoltatás', szln. *žír* 'makk, táplálék, termékenység, gyümölcs, haszon', szlk. *žír* 'zsírosság, zsiradék, háj, makkoltatás', or. *žir* 'zsiradék, háj, olaj'. (TESz) < magy. *zsí-*: abszolút szótő + *-r*: képző 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó', blg. *ži-* + *-r,* szb.-hv. *žî-* + *-r,* szln. *ží-* + *-r,* szlk. *ží-* + *-r,* or. *ži-* + *-r.*

A Kāšγ. *jakrī* 'zsír' abszolút szótöve a *jak-* összetartozik a magy. *jó, jav-* (ld. valaminek a *java*) szóval, amelyben a legtöbb erő, a legnagyobb kalóriaértékű anyag stb. van. Következésképp teljesen természetes, hogy a legfőbb, a legelső helyen tisztelt embernek, vendégnek, mindig a legzsírosabb falat járt az étkezésnél.

3.142. Kāšγ. ***bā:*** hangutánzó szó, a birka bégetése ~ magy. ***bee***.

A Kāšγ. ***bā:*** abszolút szótő szolgált alapul a következő szónak: Kāšγ. ***bālādī*** 'bégetett' [< *bālā-*: relatív szótő *(*< *bā-:* abszolút szótő + *-lā-:* ige képző) + *-dī:* múlt idő jele].

A szónak rokona a következő szavak abszolút szótöve, vö.: csuv. ***makăr*** 'hangosan sírni, bőgni, ordítani, jajgatni, bégetni', MK. *bagyr* 'ordítani', kirg., k.kalp., nog. *bakyr* 'jajgatni, kiabálni, bőgni, ordítani', bask., tat. *bakyr,* üzb. *bikir,* oszm. *bagyr* 'ordítani, hangosan kiabálni', karacs. *makyr* 'nyávogni', csag. *mukra* kiabálni, bőgni', jak. *magyraa* 'bőgni, kiabálni'. Hangutánzó szó. (JEGOROV 1964) < csuv. *makă-*: abszolút szótő + *-r:* képző, MK. *bagy-* + *-r,* kirg., k.kalp., nog. *baky-* + *-r,* bask., tat. *baky-* + *-r,* üzb. *biki-* + *-r,* oszm. *bagy-* + *-r,* karacs. *maky-* + *-r,* csag. *muk-* + *-ra,* jak. *magy-* + *-raa*.

A Kāšγ. ***bā:*** 'hangutánzó szó, a birka bégetése' összetartozik a magy. ***bee*** 'ua.' szóval, rokonuk a magy. *béget* abszolút szótöve. A TESz szerint a magy. ***béget, bég*** hangutánzó eredetű szócsalád. Elsősorban a juh *bē, bé*-féle hangját jeleníti meg. Vö.: gör. *βη* (hangsúlyos a második hang), lat. *bee,* lett *be* (a juhok természetes hangja). Vö.: ném. *blöken*, lat. *balare,* k.lat. *belare*, fr. *bêler,* cseh

blekati, ukr. *békati,* or. *bléjat'*. A *béget* szoros kapcsolatban van a ***bőg*** szóval. (TESz) < 1. magy. *bé-*: abszolút szótő + *-get:* igeképző, 2. *bége-*: abszolút szótő + *-t:* ige képző, gör. *βη-*: abszolút szótő, lat. *bee-*: abszolút szótő, lett *be-*: abszolút szótő, ném. *b-*: abszolút szótő + *-löken*, lat. *bala-*: (*ba-*: abszolút szótő + *-la*: igeképző) relatív szótő + *-re:* képző, k.lat. *bela-* + *-re*, fr. *bêle-* + *-r,* cseh *bleka-* + *-ti:* főnévi igenév képző, ukr. *béka-* + *-ti:* főnévi igenév képző, or. *bléja-*: relatív szótő + *-t'*: főnévi igenév képző. A *béget* szoros kapcsolatban van a ***bőg*** igével.

Alakváltozatuk az or. ***myčat'*** 'kiabálni, bőgni (tehén)', amelynek a szótöve *mykä-* volt (*mykä-: szótő* + *-ti*: főnévi igenév képző).

Világosan látható, hogy a Kāšγ. *bālā-*: relatív szótő és a lat. *bala-*: relatív szótő stb. összetartoznak.

3.143. Kāšγ. ***ūziŋā*** 'magának' ~ magy. ***ír***(*mag*).

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ūziŋ* 'maga': relatív szótő (< *ū-:* abszolút szótő + *-ziŋ:* képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő') + *-ā*: Dat. rag.

A Kāšγ. *ūziŋ* 'maga' relatív szótő összetartozik a csuv. ***vără*** 'mag, vetőmag', *ăru* 'törzs, nemzetség, nemzedék, sarjadék, utód' szóval, vö.: csuv. *vără, vărlăx* 'mag, vetőmag, sperma', ÓT., Zamahš., üzb. *urug,* kirg. *uruk,* ujg. *urug '*mag, vetőmag, törzs', kazak, k.kalp. *uryk*, tuv. *üre* 'mag, vetőmag, sperma, magzat, embrió, csira', nog. *urlyk,* tat. *orlyk,* bask. *orlok* 'mag, vetőmag', nog. *urlykla* 'megtermékenyíteni', tofal. *urug* 'gyerek', vö.: mong. *ür* 'szem, termés, gyerek'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vă-*: abszolút szótő + *-ră:* képző, csuv. *vă-* + *-ră, văr-*: relatív szótő + *-lăx*: képző, ÓT., Zamahš., üzb. *u-* + *-rug,* kirg. *u-* + *-ruk,* ujg. *u-* + *rug,* kazak, k.kalp. *u-* + *-ryk*, tuv. *ü-* + *-re,* nog. *ur-:* relatív szótő + *-lyk: képző,* tat. *or-* + *-lyk,* bask. *or-* + *-lok,* nog. *urlyk-*: relatív szótő (< *ur-*: relatív szótő + *-lyk-*: képző) + *-la:* képző, tofal. *u-*: abszolút szótő + *-rug:* képző, mong. *ü-:* abszolút szótő + *-r:* képző.

Az ojr. ***boghoda, boda*** valamint a ***bogdai, buda*** (ejtve) 'búza' és a magy. *búza, tönköly,* csuv. *tulă '*búza', *pări '*búza', *pătă* 'kása' összetartoznak. A magy. *búza* szót helytelenül csuvasos jellegű ótörök jövevényszónak tartja a TESz, az adatok azonban idetartoznak, vö.:

csuv. ***pări*** *'*tönköly', ujg. *buγdaj,* Kāšγ. *boγdaj, buγdaj,* oszm. *buğdaj,* tat. *bodaj,* mong. *buγudaj.* (TESz) < csuv. *pă-*: abszolút szótő + *-ri*: képző, ujg. *buγ-* + *-daj,* Kāšγ. *boγ-* + *-daj, buγ-* + *-daj,* oszm. *buğ-* + *-daj,* tat. *bo-* + *-daj,* mong. *buγu-* + *-daj.*

Jegorov további, még indoeurópai nyelvi adatokat is hoz, vö.: csuv. ***pări*** 'tönköly', bask., tat. *boraj* 'tönköly', azerb. *bugda,* ujg., türkm., oszm. *bugdaj*, üzb. *bugdoj,* alt. *puudaj*, ojr., kirg., mong. *buudaj,* hak. *pugdaj,* kaz., k.kalp. *bidaj* 'búza'. vö.: litv. *puraj,* lett *puri* 'telelő búza', gör. *πυροδ* 'búza', ószl. óor. *pyro* 'tönköly', ld. még mong. *buudaj* 'búza', sőt még az arabban is megvan. (JEGOROV 1964) < csuv. *pă-*: abszolút szótő + *-ri:* képző, bask., tat. *bo-* + *-raj,* azerb. *bug-* + *-da,* ujg., türkm., oszm. *bug-* + *daj*, üzb. *bug-* + *-doj,* alt. *puu-* + *-daj*, ojr., kirg., mong. *buu-* + *-daj,* hak. *pug-* + *-daj,* kaz., k.kalp. *bi-* + *-daj,* litv. *pu-* + *-raj,* lett *pu-* + *-ri,* gör. *πυ-* + *-ροδ,* ószl. óor. *py-* + *-ro, buu-* + *-daj.*

Alakváltozata a magy. ***tönköly,*** amelyet a TESz felsőnémet eredetűnek tart s a német szó eredetét ismeretlennek véli. A német adatok a szócsalád tagjai, vö.: kfn. *dinkel,* ném. *Dinkel, dünkel, tunkel*. (TESz) < magy. *tönkö-*: abszolút szótő + *-ly*: képző, kfn. *dinke-* + *-l,* ném. *Dinke-* + *-l, dünke-* + *-l, tunke-* + *-l*.

Idetartozik a csuv. ***tulă*** 'búza', grúz *doli* 'tiszta búza', *dola* 'tiszta búzából való kenyér', mong. *talx*(*an*) 'sült kenyér', burj.mong. *talxa(n*) 'liszt, tészta, kenyér, gabona', perzsa-afgán *talxan* 'sült és őrölt bab-, hüvelyes mag stb.', ujg. *ozuk-tülük,* kirg. *azyk-tülük* 'élelmiszer, élelem, útravaló, eleség'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-lă:* képző, grúz *do-* + *-li, do-* + *-la,* mong. *ta-* + *-lx*(*an*), burj.mong. *ta-* + *-lxa(n*), perzsa-afgán *ta-* + *-lxan,* ujg. *(o-* + *-zuk)* + *(tü-* + *-lük),* kirg. (*a-* + *-zyk)* + *(tü-* + *-lük).*

Rokonuk a csuvas ***pătă*** 'kása', kirg. *botko*, ujg., kaz., nog., k.kalp., tat. *botka*, üzb., bask. *butka* 'kása', tuv. *bydaa* 'korpa, kása', ojr. *botko* rég. 'zabliszt és kancatej keveréke', alt. *potka, potko, potky,* hak. *potxy* 'kása, zabkása tejfölben', vö.: mong. *budaa*(*n*) 'korpa, kása', burj. mong. *budaa* 'korpa, köles, búza'. (JEGOROV 1964) < csuvas *pă-*: abszolút szótő + *-tă*: képző, kirg. *bo-* + *-tko*, ujg., kaz., nog., k.kalp., tat. *bo-* + *-tka*, üzb., bask. *bu-* + *-tka,* tuv. *by-* + *-daa,* ojr. *bo-* + *-tko,* alt. *po-* + *-tka, po-* + *-tko, po-* + *-tky,* hak. *po-* + *-txy,* vö.: mong. *bu-* + *-daa*(*n*), burj. mong. *bu-* + *-daa.*

A magy. ***írmag*** *ír* előtagja is a szócsalád tagja, etimológiailag összetartozik a *búza* szavakkal. Az *írmag* szóról a következőt gondolja a TESz: Jelentése 'utolsó vagy egyetlen példány, utolsó ivadék, sarjadék, a legkedvesebb gyermek a családban'. Összetett szó. Az *ír* előtag valószínűleg 'gyökér' jelentésben tapadt a mag főnévhez. (TESz) Az *ír* (*í-:* abszolút szótő + *-r:* képző) valóban rokon a *gyökér* (*gyöké-*[117]*:* abszolút szótő + *-r*: képző) szóval, de a fenti *búza, tönköly* stb. szavakkal is, amelyeknek a szerkezeti felépítése a következő: magy. *bú-* + *-za, tönkö-* + *-ly,* ojr. *bogho-:* + *-da, bo-* + *-da* valamint a *bog-* + *-dai, bu-* + *-da,* csuv. *tu-* + *-lă, pă-* + *-ri,* többi török *pă-* + *-tă, bo-* + *-raj, bug-* + *-da, bug-* + *-daj*, *bug-* + *-doj, puu-* + *-daj*, *buu-* + *-daj, pug-* + *-daj, bi-* + *-daj,* szláv nyelvekben: *pu-* + *-raj, pu-* + *-ri, py-* + *-ro,* mong. *buu-* + *-daj,* kfn. *dinke-* + *-l,* ném. *Dinke-* + *-l, dünke-* + *-l, tunke-* + *-l,* csuv. *tu-* + *-lă,* grúz *do-* + *-li , do-* + *-la,* mong. *ta-* + *-lx*(*an*), burj.mong. *ta-* + *-lxa(n*), perzsa-afgán *ta-* + *-lxan,* ujg. *o-* + *-zuk, tü-* + *-lük,* kirg. *a-* + *-zyk, tü-* + *lük,* csuv. *pă-* + *-tă,* kirg. *bo-* + *-tko*, ujg., kaz., nog., k.kalp., tat. *bo-* + *-tka*, üzb., bask. *bu-* + *-tka,* tuv. *by-* + *-daa,* ojr. *bo-* + *-tko,* alt. *po-* + *-tka, po-* + *-tko, po-* + *-tky,* hak. *po-* + *-txy,* mong. *bu-* + *-daa*(*n*), burj.mong. *bu-* + *-daa.* A szótövek külön is összetartoznak, jelentésük 'forrás, mag' s a magy. *mag, bog, tönkő,* sőt a *fő, fej, tönkő, tő* stb. szóval azonosak, vö.: *bog-, bu-, bú-, tönkö-, tu-, pă-, bo-, bug-, puu-, buu-, pug-, bi-, pu-, py-, tönkö-, dinke-, dünke-, tunke-, tu-, do-, ta-, o-, tü-, a-, bo-, po-, í-.*

Hangtani oldalát tekintve az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amely részben megmaradt (vö. *tönkö-*, *tunke-, tu-, ta-, tü-),* részben tovább változott zöngésedéssel: *t-* > *d-* (vö.: *dinke-, dünke-, do-),* zöngésedéssel, majd réshangúsodással, továbbá vokalizációval és zárhangúsodással: *t-* > *δ-* > *w-* > 1. *V-* > *0-* 2. *b-* 3. *m- (mag):* nazalizációval. A *p-* lehet másodlagos zöngétlenedés eredménye, de keletkezhetett közvetlenül a *t*-ből is: *t-* > *th-* > *φ-* > *p-*. A vokalizálódást követően a kezdő hang olykor eltűnt, a nyoma részben megmaradt a hosszú magánhangzóban, részben csak a rendszer alapján tudjuk kimutatni a kezdő hang valamikori meglétét (vö.: *o-, a-).* A második elemek pedig ugyanannak a képzőnek az alakváltozatai, jelentésük 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellet lévő'. Így a *búza* 'magos, szemes, maggal ellátott' jelentésű szó, eredetileg az első, a végső magot, a forráshoz, ősforráshoz tartozót jelentette.

3.144. Kāšγ. ***saž*** 'haj, szőr' ~ magy. ***szőr***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sa-*: abszolút szótő + *-ž*: képző.

Alakváltozata a csuv. ***śüś*** 'haj', ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sač,* üzb. *soč*, ujg. *čač,* KB. *säč,* kirg., alt. *čač,* tat. *čäč,* bask. *säs,* hak. *sas,* miser *cäc*, kum. *čas,* kaz., k.kalp., nog. *šaš* 'haj',

[117] Vö.: magy. *gyök, tönkő, tönk. tőke, tő, töv-*.

vö.: mong. *üse*(*n*). (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük abszolút szótő + képző: csuv. *šü-* + *-ś,* ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm. *sa-* + *-č,* üzb. *so-* + *-č*, ujg. *ča-* + *-č,* KB. *sä-* + *-č,* kirg., alt. *ča-* + *-č,* tat. *čä-* + *-č,* bask. *sä-* + *-s,* hak. *sa-* + *-s,* miser *cä-* + *-c*, kum. *ča-* + *-s,* kaz., k.kalp., nog. *ša-* + *-š*, vö.: mong. *ü-* + *-se*(*n*).

A TESz szerint a magy. ***szőr*** '(állatok, főként emlősök), ember bőréből nőtt, szaruanyagból való szál, e szálak összessége, kivéve az emberi hajat, bolyhosság, bolyhok (kelmén), daróc, nemez, posztó, gyapjú, növényi részeken nőtt szálacska, pihe, (lószőrből font) madárfogó hurok, tőr, megnőtt fák, széles, színes gyapjú szalag, pántlika'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *šäär* 'ló farokszőre, lófarok'. (TESz) < magy. *sző-*: abszolút szótő + *-r*: képző, vog. *šää-*: abszolút szótő + *-r:* képző.

A magyar *szőr* szónak az ugor kori nyelvi egységből való származtatása nem igazolt, ám az adatok ide tartoznak.

Alakváltozata a magy. ***szál*** 'szőrzetnek, tollazatnak egy eleme, növényi szár, fűszál, nádszál, hosszú, egyenes, felmeredő tárgy, stb. ' Vitatott eredetű, 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sil* 'szálka', osztj. *sāγel* 'szilánk, léc (a halrekesztéken)', zürj. *d'źav, d'źal* 'fenyőfáklyához hasonlító léc vagy faforgács', mdE. *śalgo, śalgă* mdM. *śalgă* 'pálca, botocska', fi. *salko* 'hosszú rúd', lp. *čuolgo* 'emelő rúd, rúd, amivel a hálót a jég alá tolják'. 2. A szil 'vágott dolog, hasított dolog' lehetett. (TESz) < magy. *szá-*: abszolút szótő + *-l*: képző, vog. *si-*: abszolút szótő + *-l:* képző, osztj. *sāγe-*: abszolút szótő + *-l*: képző, zürj. *d'źa-*: abszolút szótő + *-v*: képző, *d'źa-*: abszolút szótő + *-l*: képző, mdE. *śa-*: abszolút szótő + *-lgo*: képző, *śa-*: abszolút szótő + *-lgă*: képző, mdM. *śa-:* abszolút szótő + *-lgă*: képző, fi. *sa-*: abszolút szótő + *-lko*: képző, lp. čuo-: abszolút szótő + *-lgo*: képző.
Az adatok ide tartoznak, azonban a magyar szónak a finnugor eredete nem igazolt.

A magy. ***szil*** 'vágott dolog, hasított dolog' a magy. *szel* szóval tartozik össze. A főnév és ige eredetileg nómen-verbum volt, idővel különültek el a jelentések, a megnevezés azonban sokszor változatlan vagy szinte változatlan maradt.

Eleink egyformán kinövésnek tartották a szőrt, szálat és a szálfát. Következésképp a szó nagy családjába tartozik a magy. ***szál*** 'tutaj' is, hiszen elsőként egyetlen szálfa szolgálhatott tutajként. A TESz szerint a magy. *szál* 'tutaj', Vitatott eredetű. 1. Ótörök eredetű jövevényszó, vö.: Kāšγ**.** *sāl* 'tutaj', csag. *sal* 'ua.', AH. *sal* 'vízen úszó deszka', oszm. *sal* 'tutaj', azerb. *sal* 'ua.', türkm. *sāl* 'ua.', nog. *sal* 'faúsztatás',[118] kum. *sal* 'tutaj', csuv. *sulă, sul* 'tutaj', vö.: mong. *sal* 'tutaj'. 2. A szó azonos a magy. ***szál*** főnévvel. (TESz). < magy. *szá-:* abszolút szótő + *-l*: képző, Kāšγ**.** *sā-* + *-l,* csag. *sa-* + *-l,* AH. *sa-* + *-l,* oszm. *sa-* + *-l,* azerb. *sa-* + *-l,* türkm. *sā-* + *-l,* nog. *sa-* + *-l,* kum. *sa-* + *-l,* csuv. *su-* + *-lă, su-* + *-l,* mong. *sa-* + *-l.*

A magy. ***szakáll*** relatív töve a *szakál-* is idetartozik. A szó igen tanulságos, mert az abszolút szótő teljesebb formát mutat, a második *-l* ugyanolyan képző, mint az első. A *szakáll* több szálból álló szőrzet, amelyet maga a szó jelentése és szerkezeti felépítése kitűnően jelez. A TESz szerint a magy. *szakáll* 'állon növő szőrzet, különböző növények neveként, kakas, tyúk csőre tövén lecsüngő piros lebernyeg, gyökér vadhajtása, moha stb'. ÓT: eredetű, vö.: ujg. *saqal,* Kāšγ. *saqal,* oszm. *sakal,* tat. *sakal*, alt. *saγal,* csuv. *suxal* 'szakáll', vö.: mong. *saqal* 'ua.'. (TESz) < magy. *szakál-*: (< *szaká-*: abszolút szótő + *-l*: képző 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott') relatív szótő + *-l*: képző, valamivel ellátott', ujg. *saqa-*: abszolút szótő + *-l*: képző, Kāšγ. *saqa-* + *-l*, oszm. *saka-* + *-l,* tat. *saka-* + *-l,* alt. *saγa-* + *-l,* csuv. *suxa-* + -l, mong. *saqa-* + *-l*.

[118] Vö.: magy. *szállít szál-* töve.

Rokoai a csuv. ***suxal*** 'szakáll', KB, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat. *sakal,* azerb. *saggal,* türkm. *sakgal,* üzb. *sokol,* bask. *hakal,* alt., hak. *sagal* 'szakáll', vö.: mong. *saxal*, burj.mong. *hakal* 'szakáll, bajusz'. (JEGOROV 1964) < csuv. *suxa-:* abszolút szótő + *-l:* képző, KB, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat. *saka-* + *-l*, azerb. *sagga-* + *-l*, türkm. *sakga-* + *-l,* üzb. *soko-* + *-l*, bask. *haka-* + *-l,* alt., hak. *saga-* + *l,* mong. *saxa-* + *-l,* burj.mong. *haka-* + *-l.* A baskir. és a burj.mong. *h-* szókezdő *t-* fejleménye.

A magy. ***szalag, szallag*** (< *sza-, szal-*: relatív szótő + *-lag:* képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó') relatív töve rokon a *szál* szóval.

Ld. még Kāšγ**.** ***tār*** 'tutaj', ***sāl*** 'tutaj'. A magy. ***tutaj*** a *tat*(fa) alakváltozata.

Minthogy az álcsok, ácsok szálfával dolgoztak s elsőként hajóácsok, azaz tutaj ácsok lehettek, ezért a szócsaládba tartozik a magy. ***szál,*** az ***álcs*** (< *ál-*: szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző) *ál,* valamint az ***ács (***< *á-*: szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző) *á-* töve, továbbá a magy. *szár* és a *tat* 'szálfa'.

A TESz szerint a magy. ***tat*** 'hajópalló, kivájt csónak ülőhelyéül szolgáló farésze, vízi jármű (csónak, hajó stb.), pártázata, széle valaminek, párkányléc (csónakban)'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *toxt, toxut, toget* 'a csónak keresztléce', osztj. *tôγet* 'az egy fatörzsből vájt csónak keresztléce', zürj. *tik* 'keresztléc (pl. a szék lábai között, az ablakkeret keresztlécei', cser. *têktê* 'hajóborda,', lp. *totko* 'csónak, hajó bordázata', szam. jur. *taδe* 'csónak keresztléce'. (TESz) < magy. *ta-*: abszolút szótő + *-t*: képző, vog. *tox-:* abszolút szótő + *-t*: képző, *toxu-:* abszolút szótő + *-t:* képző*, toge-:* abszolút szótő + *-t:* képző, osztj. *tôγe-:* abszolút szótő + *-t:* képző, zürj. *ti-:* abszolút szótő + *-k:* képző, cser. *têk-:* abszolút szótő + *-tê:* képző, lp. *to-:* abszolút szótő + *-tko:* képző*,* szam. jur. *ta-:* abszolút szótő + *-δe:* képző.

A magyar szónak az uráli eredete nem igazolt. Az adatok azonban összetartoznak a magy. *szár, szál, tat* szóval és alakváltozataival (*ál, á*). A magy. *tat* és nyelvi megfelelőinek az abszolút szótövei (*ta-*, *tox-, toxu-, toge-, tôγe-, ti-, têk-, to-)* az eredeti kezdő mássalhangzót a *t*-t tartalmazzák. Rokonaik a magy. *szál, szál* abszolút szótövei, amelyeknek a kezdő mássalhangzója az *sz-* az eredeti *t-* fejleménye (*t- > th- > s-*). Az *ál, á* relatív szótövekben a szókezdő mássalhangzó elenyészett (*t- > δ- > w- > V- > 0-*).

A képzők is eredeti *t-* kezdetűek (vö.: *-t, -tê, -tko),* illetőleg a *t-* fejleményei (vö.: *-δe* < *-te).* A képző második mássalhangzója *-k* volt, amely vagy megmaradt s a kezdő *t-* tűnt el (vö.: zürj. *ti-* + *-k)* vagy nem és a *-t* maradt meg.

3.145. Kāšγ. ***sā*** 'te' ~ magy. ***te***.

Az egyes szám második személyű személyes névmás rokona a törökségben és a magyarban is megvan, vö.: csuv. ***esĕ*** 'te', *esir* 'ti', a függő esetben a töve *san-*, azerb., ujg. *sen,* kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., alt., tuv., oszm., türkm., üzb. *sen,* tat., hak. *sin,* bask. *hin,* jak. *en* 'te', többes szám: *siz, sez,* alt. *sler,* tuv. *siler,* hak. *sirer* 'ti'. (JEGOROV 1964) < csuv. *e ′*ez' + *sĕ ′*te', *e ′*ez' + *si ′*te' + *-r:* többes szám jele, függő esetben a töve *san-* 'te'; *si, se* 'te' + -z: többes szám jele, alt. *s* 'te' + *-ler* (< *-le*: képző 'valamivel való ellátottság' + *-r*: többes szám jele) többes szám jele, tuv. *si* 'te' + *-ler* (< *-le*: képző 'valamivel való ellátottság' + *-r*: többes szám jele) többes szám jele, hak. *si ′*te' + *-re*: képző 'valamivel ellátottság' + *-r* (többes szám jele) többes szám jele.

A TESz szerint a magy. ***te*** ősi örökség az uráli korból, vö.: zürj. *te* 'te', votj. *ton,* cser. *tın, têj,* md. *ton,* fi. *sinä,* észt *sina,* lp. *dōn, tonn, ton*, szam. jeny. *tod′i,* szelk. *tat, tan*, kam. *tań*. (TESz)

Figyelembe kell venni a magy. *temagad* (*te* + *magad*), *tenmagad* (*ten* + *magad*) első elemét (*te, ten*) valamint a *tegez* (< *tege*-: relatív szótő + *-z*: ige képző) relatív tövét (*tege*-), amelyek a magy. *te* névmás alakváltozatai (vö.: *te, ten-, tege*-). Ezek, valamint a fenti nyelvek adatai összetartoznak, amelyekből megállapítható, hogy a *te* eredetibb formája tVtkV lehetett, amely szerkezetileg abszolút szótő (tV-) és képző (-tkV) felépítésű. Hangtanilag az eredeti szókezdő *t-* volt ugyanúgy, mint a képző kezdő mássalhangzója. Mindkettő megmaradt a szelk. *tat* alakban. A szókezdő *t-* és a képző *-t*-je zöngésedett vö.: lp. *dōn,* szam. jeny. *tod'i* (*to-* + *-d'i*), ez utóbbiban palatalizálódott is. A finnben és az észtben réshangúsodott a szókezdő *t-* (*t- > th- > s-*) ugyanúgy, mint a török nyelvekben. A baskir *h-* keletkezési útja *t- > th- > h-* lehetett. Számos nyelvben a képző kezdő *t*-je nazalizálódott (*-t >-*dn > -n),* gyakran denazalizálódott, amelynek következtében vagy csak a rákövetkező zárhang a *-k*-fejleménye a *-g* ill. *-j* (*-k*> 1. *-g* 2. *-γ > -j*) gyakran -0 (*-k > -γ > -w >* -V > -0) maradt meg.

3.146. Kāšγ. ***žū, šu*** 'csak': segédszó ~ magy. ***csak***.

A török nyelvi megfelelők, vö.: csuv. ***ančax*** 'csak', ÓT., KB. *ančа* 'annyi, néhány', Zamahš. *ančа, ančak* 'csak', azerb., oszm. *ančag* 'csak', ugyanakkor, de, alig', karaim *ančax* 'csak', tefsz. XII-XIII. sz. *ančak* 'másképpen, ideje, hogy'. (JEGOROV 1964) < csuv. *an* + *čax,* ÓT., KB. *an* + *ča,* Zamahš. *an* + *ča*, *an* + *čak,* azerb., oszm. *an* + *čag,* karaim *an* + *čax*, tefsz. XII-XIII. sz. *an* + *čak*.

A fentiek összetett szóból állnak, az utótagjuk (*čax, ča, čak, čag,*) tartozik ide. Rokonuk az oszm. ***cünkü*** 'csak, mivel'.

A TESz szerint a magy. ***csak,*** *sak, szek* 'csupán, egyedül, éppen hogy, legalább, hát, bárcsak, mégis, egyáltalán, éppen'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

Rokona az or. ***že*** 'pedig, azonban, de, hiszen, hát, tehát, éppen, ugyan'. A szó átvétel a szkíta-hún típusú nyelvekből.
Eleink gondolkodása szerint a forráshoz, a maghoz viszonyítanak, ezért végső soron a mag szóhoz vezethető vissza.

3.147. Kāšγ. ***tāgkā juklā*** 'menj fel a hegyre' ~ magy. ***szeg***.

A két tagból álló szókapcsolat szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tāgkā (< tāg* 'hegy' + *-kā:* tárgy eset ragja) + *juklā (< juk* 'fenn, hegy, csúcs', ld. bask. *juk-, jugar* 'fent, fenti, déli', or. *jug* 'dél' + *-lā*: igeképző).

A fenti szóelemek egyéb török nyelvi megfelelői, vö.: csuv. ***tu,*** dial. ***tăv*** 'hegy, halom, kiemelkedés', ÓT., ujg., hak. tag, oszm., azerb. *dag,* türkm., tuv. *dag,* üzb. *tog*, kirg. *too* (dial. *tov*), nog., kum., karaim *tav,* ojr. *tuu,* kazak, k.kalp., karacs., tat., bask. *tau* 'hegy', mong. *tabagan, dabaa* 'hegy'. (JEGOROV 1964)

Rokona a magy. ***hegy,*** amely a TESz szerint 'dombnál magasabb kiemelkedés a föld felszínén, valaminek a csúcsa, rakás, halom'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: 1. fi. *kasa* 'valami kiemelkedő, sarok', észt *kadsa, kirve kadsa* 'a balta élének alsó vége', lp. *gaečče* 'vége valaminek, pont, valaminek a hegye, valaminek a teteje, csúcsa', 2. szam. jur. *xòì* 'hegyhát (vízválasztó)', jeny. *kû'eo, kuiju* 'hegyhát', tvg. *koaja* 'ua.', szelk. *kê, kêê, kîî* 'magas part, domb'. (TESz)

Két alapvető dolgot nem vett figyelembe a TESz szócikk írója. Az egyik eleink gondolkodása, a másik pedig az a tény, hogy esetünkben (vö.: *hegy*) a szókezdő mássalhangzó a *h-* elvileg lehetne eredeti *k-* fejleménye s akkor a magy. *kúp* szóval tartozna össze. Azonban lehet eredeti *t-* fejleménye is, ez esetben a magy. *domb,* a *szeg* s a fenti török nyelvi formákkal függ össze. Ez utóbbi igazolható, az előbbi nem. Ráadásul jelentésbeli probléma is adódik, mert a hát, hegyhát nem valaminek, a hegynek a csúcsát jelenti. A TESz adatai nem tartoznak össze a magy. *hegy* szóval, azonban a magy. *hegy* és a török megfelelők rokonok.

A csúcsos, helyes alakja a lényege a magy. ***szeg*** 'csúcs, kiszögellés' szónak, ezért alakváltozata Kāšγ. *tāg-* valamint a Kāšγ. *juk-* 'fenn, hegy, csúcs' szótőnek.

3.148. Kāšγ. ***nā*** 'mi' ~ magy. ***mi***.

Ismert a többi török nyelvben, vö.: csuv. ***měn*** 'mi', orh.jeny. *nä* 'mi', MK., KB. *neη* 'dolog', MK. *ne,* PK. *nämä, nima,* ujg. *nime*, üzb. *nima*, türkm. *neme,* kirg. *emne* 'mi', bask. *ni, neme,* tat. *ni, nerse,* karacs. *ne, nedi,* alt. *ne, neme* 'mi', azerb. *ne*, oszm., kazak, k.kalp., kum., nog. *ne* 'mi' (kérdő és vonatkozó névmás), hak. *nime* 'dolog, mi', ujg. *herse*, üzb. *narsa* 'dolog', perzsa *män* 'ki', az, aki, amely'. (JEGOROV 1964)

A csag. ***ni*** kérdőszó a törökségben és a magyarban lehet *mi* is, rokonuk az oszm. ***mu? mü? mı? mi?*** 'e? mi?' kérdőszó. Minthogy eleink számára a legnagyobb rejtélyt, titkot az élet forrása, a víz, a mag stb. jelentette, egyben az volt a viszonyítási alap. Ebből az is következik, hogy a *mag* és a *mi*? kérdő- és vonatkozónévmás közös gyökerű szóból keletkezett. Az alakváltozatai megvannak a török nyelvekben, idetartoznak az uráli nyelvekben meglévő adatok és a magyar *mi*? kérdőszó is. A magyar szó uráli eredete nem igazolt.

A magy. ***mi*** 'miféle dolog, tárgy, ami, amely, valami, bármi, miféle, milyen'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mana* 'melyik'. *metär* 'valami', osztj. *mŏγì* 'mi', *melì* 'melyik', *metä* 'ki?', zürj. *mii* 'mi?', votj. *ma* 'mi, micsoda?, minő?', cser. *ma* 'melyik?, mi?', mdE. *meźe, meje*, mdM. *meź* 'mi?, *mi*, valami', fi. *mikä* 'melyik? micsoda?', észt *mis, mi, me* 'mi?, melyik?, hogyan?, hol?, úgyhogy', lp. *mī* 'mi?, micsoda?, melyik?, miféle?, akármi, mi 'melyik?, ki?, mi?', szam. jeny. *mi`* 'mi?', tvg. *mā* 'ua.', kam. *mō`, mo* 'miért?'. (TESz) Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szó uráli eredete nem igazolt.

Ez a szó kezdetben a forrásra, a magra vonatkozott és eredeti *t-* kezdetű szó volt, amelynek az *m-* a fejleménye (*t-* > *δ-* > *w-* > *m-*) ugyanúgy, mint az *n-* szókezdő. A *ki?* kérdő névmás ma a magyarban személyre vonatkozik, azonban eredetileg 'mi?' jelentése is volt, azaz nem személyre vonatkozott.

Megjegyezzük, hogy az ang. *what*? 'mi?' és a *who* 'ki?' szókezdője *w-* az *m-* előtti állapotot őrzi, gyökerük közös. Idetartozik az angol ***thing*** 'dolog' szó is, vö. *anything* 'akármi, bármi', *something* 'valami'. Az angolban a szó átvétel, megőrzött egy régibb, teljesebb alakú szkíta-hún állapotot.

Elgondolkodtató és további vizsgálatokat igényel a magy. ***na*** idetartozása, amely a TESz-ben a ***no*** címszónál található és indulatszónak tartják.

3.149. Kāšγ. ***jīžī*** 'szűcs' ~ magy. ***szűcs, takács***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jī:* szótő 'tű' + *-ži:* foglalkozásnév képző.

Idetartozik a csuv. ***śĕvĕśĕ*** 'szűcs' < *śĕvĕ-:* relatív szótő 'varrás, varrat' + *-śĕ:* foglalkozásnév képző. A szótő a törökség nyelveiben külön is használatos, vö.: csuv. *śĕvĕ* 'varrás, varrat', vö.: bask. *jöj,* tat. *žö*j, üzb. *čok*, alt. *d'ik,* tuv. *tig,* hakasz *čik* 'varrás'.

A szócsaládba tartozik a csuv. ***śĕle,*** miser *jüli,* kirg. *tik* 'varrni' (< csuv. *śĕ-*: szótő + *-le:* igeképző, miser *jü-* + *-li:* ige képző, kirg. *tik:* vö.: magy. *tű).*

Az or. ***šov*** 'varrás, varrat' közös gyökerű a csuv. csuv. *śĕvĕ* formával és társaival. Ennek a magy. megfelelője a *tű* szó. Eredetileg nómen-verbum volt, azaz névszói és igei jelentése.

A Kāšγ. *jīži* 'szűcs' rokona a magy. *szűcs* és a *takács* szó, a relatív szótővel pedig rokon a magy. *tű, sző, szöv-*.

A magy. ***szűcs*** ' a TESz szerint csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *śĕvĕźĕ* 'szabó', Kāšγ. *jiči* 'ua.', alt. *jikči* 'varró, aki varr'. (TESz) < magy. *szű-*: szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző, csuv. *śĕvĕ-:* + *-źĕ,* Kāšγ. *ji-* + *-či,* alt. *jik-* + *-či.* Az adatok ide tartoznak, ám a magyar szó jövevény volta nem igazolt. Az alt. *jikči* 'varró, aki varr' megőrizte a *-k*-t, amely a magy. *takács* szóban is megvan. Ez utóbbi az eredeti szókezdő *t*-t is őrzi a mai napig.

A TESz szerint a magy. ***takács*** 'szövéssel foglalkozó iparos, szövőmunkás'. Szláv eredetű, vö.: blg. *tъkáč,* szb.-hv. *tkâč, tìkāč, takač,* szln. *tkáč,* szlk. *tkáč,* or. *tkač* 'szövőmunkás, takács', vö.: *tъkáti* 'szőni'. (TESz) < magy. *taká-*: relatív szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző, blg. *tъká-* + *-č*, szb.-hv. *tkâ-* + *-č*, *tìkā-* + *-č, taka-* + *-č,* szln. *tká-* + *-č,* szlk. *tká-* + *-č,* or. *tka-* + *-č* 'szövőmunkás, takács', vö.: *tъká-* + *-ti*: főnévi igenév képző. A magyar szó szláv eredete nem igazolt, de az adatok ide tartoznak.

A szócsalád tagja az or. ***tkat'*** 'szőni', amelyet helytelenül indoeurópai jellegű közszláv szónak tartanak. Az oroszban a szó átvétel.

A szótőnek rokona a magy. ***tű*** 'valahová fölerősíthető, rászúrhat díszítés, ruhadarab részeinek összeerősítésére alkalmazott eszköz, varrásra, kézimunkázásra szolgáló vékony, hegyes eszköz, szerszám tűszerű alkatrésze, nagyon keres valahol, növények szúrós, tű alakú levélkéje, növény tüskéje, gátnak függőlegesen állított, rúd alakú alkotóeleme. Származékszó, az elavult *tövik* igének főnevesült folyamatos melléknévi igeneve. (TESz)

A *tű, tövik* szavak, a *tövisk tövi-* töve, a *takács taká-,* a *szűcs szű-* töve, a *sző, szöv-* ige, a *szövet szöve- töve* összetartoznak. Eredetileg főnévi ld. *tű* és igei jelentése volt, ld. *sző*. Idővel a főnév kaphatott foglalkozásnév képzőt és ige képzőt továbbá egyéb képzőt, vö.: magy. *tövisk*.

A magy. *szab, szabó* eredendően a *szab-, vág* igével tartozott össze, végső soron azonban rokona lehet a *sző szöv-* igének is.

A magy. ***sző,*** *szöv-* a TESz szerint 'fonalsorozat egymásba fűzésével összefüggő anyagot készít, összeillesztéssel előállít stb.'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sεβ, säγ, sεε, saγ* 'hajfonat', osztj. *sox, seu* 'hajfonat', zürj. *si* '(megfont) fonál, rostszál, (befont) haj', *śi* 'haj (általában) szőrszál. lószőr, serte', votj. *śi, śe* 'szál', fi. *sää* 'kötő vagy cérnafonál, fonál, cérna, húr, kötél'. (TESz) Nem igazolt a magyar szó finnugor eredete.

Ide kapcsolódik az or. ***igolka*** 'tű' (< *igo-: szótő* + *-lka:* képző) szó is.

Tény, hogy eleink gondolkodását meghatározta a környezet, a valóság. A tüske formájú hegyes tárgy a szövéshez, varráshoz, fűzéshez, fonáshoz segítette hozzá az embert. Kezdetben ez a hegyes valami megkapta a hegy, a tű megnevezést, de a varr, sző jelentést is hordozta, sőt a cselekvés eredményét is tartalmazta. Idővel ezeket a jelentéseket képzők (igeképző, a cselekvés eredménye, a foglalkozást jelölő képző stb.) segítségével fejezték ki. Az eredeti komplex jelentéstartalom a több, de legalább két - egy igei és egy névszói - megmaradt nyelvünkben is, amelyeket nómen-verbumnak nevezünk. A fenti példák tanúskodnak erről.

3.150. Kāšγ. ***bāturdī*** 'kösse, csomózza parancsolták neki' ~ magy. ***bog***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *bā-:* szótő 'köt' + *-tur:* parancs + *-dī:* múlt idő jele.

A Kāšγ. *bā-:* szótővel összetartozik a csuv. ***śyx*** 'köt', ***śyxă*** 'kötés'. A szókezdő mássalhangzó eredetileg *t-* volt, vö.: magy. *tű, tűz.* A *t-* fejleménye egyrészről a Kāšγ. és a magy. *b-* (vö.: magy. *bog* 'csomó'). A csuvasban a *t*-nek más irányú változása során keletkezett fejleménye az *ś-* (*t-* > *th'-* > *ś-*).

A magy. ***bog*** 'csomó, bütyök'. A TESz szerint hangfestő szó vagy ősi örökség a finnugor korból vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett. Vö.: vog. *poxlep* 'gomb', *pūηxläp* 'gombos', osztj. *puηkel* 'összefagyott hócsomó', *puηket* 'daganat', zürj. *bugil'* 'púp, golyó', votj. *pog* 'göröngy, rög', mdE. *pokol'* 'csomó, rög', mdM. *pokol'* 'gombolyag, darab, daganat', fi., *punka* 'kövér ember', észt *pung* 'valami kiemelkedő, valami gömbölyded (csomó, bimbó, rügy, gomb', lp. *bug'ge* 'daganat, göröngy, púp'. (TESz) < vog. *pox-*: szótő + *-lep:* képző, *pūηx-*: szótő + *-läp*: képző, osztj. *puηke-*: szótő + *-l*: képző, *puηke-*: sztő + *-t*: képző, zürj. *bugi-*: szótő + *-l'*: képző, votj. *pog*: szótő, mdE. *poko-*: szótő + *-l'*: képző, mdM. *poko-*: szótő + *-l'*: képző, fi., *punka*: szótő, észt *pung*: szótő, lp. *bug'ge*: szótő.

A magyar szó eredetét helytelenül állapították meg, azonban a példák szótövei idetartoznak. Az adatok arra is utalnak, hogy a magy. *bog* esetében a *-g* egyrészt *-k* fejleménye, másrészt a *-k* előtt *-t-* eredetű mássalhangzó volt és néhány nyelvben még ma is van. A csuvasban ez a *-t-* teljesen elenyészett, a rá következő *-k* zárhang *-x*-vá réshangúsodott. A lp. *bug'ge* formában pedig a *-t* valamely fejleménye a *-g*-hez hasonult.

A szónak névszói jelentésváltozata megtalálható a magy. ***pukli*** (< *puk-*: szótő + *-li*: képző), a ***daganat*** (< *daga-*: szótő + *-nat:* képző) szótövében, idetartozik a magy. ***rög*** szó, ld. még. tör. ***dag*** 'hegy' stb. Az igei jelentésváltozata pedig a magy. ***fon*** igében van meg.

A TESz szerint a magy. ***fon***[119] 'hajtogatva teker, és több szálat így egyesít, sodor, hogy szálat, fonalat kapjon, stb.'. Ősi örökség a finnugor, illetőleg az uráli korból, a megfelelések azonban vitatottak, vö.: vog. *pun* 'fon', zürj. *pinni* 'fon', votj. *pun, pen* 'fon', cser. *ponem* 'sodor, cérnáz, fon', mdE,M. *ponams* 'fon, cérnáz, teker', fi. *punoa* 'sodor, fon', észt *punuma* 'fon', tvg. *fonu'ama,* szelk. *pannau* 'fon'. (TESz) < zürj. *pin-:* szótő + *-ni:* főnévi igenév képző. A szótövek idetartoznak, ám a magyar szó finnugor eredete nem igazolt.

A művelethez hozzátartozik, hogy minden kötés egyfajta fonással jár együtt s a kötésnél csomó keletkezik.

A Kāšγ. *bāturdī* második eleme a ***tur,*** amely a parancsot jelöli, a törökségben és a mongolban egyaránt ismert. A törökben a felszólító módot jelölik vele. Benne van a magyar ***törvény*** *tör-* töve, a

[119] Vö.: CZEGLÉDI fenyő cikk.

magy. ***parancs*** szó *para-* töve (vö.: oszm. *buyurun* 'parancsoljon'), a magy. ***jogar*** szó, a népmesékből ismert ***furkó*** (ld. furkósbot) és mindegyiknek van török megfelelője is.

Idetartozik a szótöve a K-mong. ***dzer-lik, dzar-lik*,** ojr. ***zar-lik*** 'parancs, rendelet' töve. Hozzátesszük, hogy a magy. *-vény* és a mong. *-lik* képzők egymásnak alakváltozatai.

A Kāšγ. *bāturdī* harmadik eleme a ***-dī*** a múlt idő jele, megvan a törökség többi nyelvében, ismerik a mongolban is, továbbá párhuzama a magy. *-t, -d*: múlt idő jele. A gyökér közös, amit a szkítáknál, hunoknál és az ősmagyaroknál kell keresni.

3.151. Kāšγ. ***jīkī tīš*** 'sűrűn nőtt fogak' ~ magy. ***szűk, tüske***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jīkī* 'szűk' + *tīš* (< *tī-*: abszolút szótő + *-š:* képző) *'*fog'.

A ***tīš*** szerepel a Kāšγ. ***tišlat-*** 'fogakkal megragadni' igében: Kāšγ. *tiš-*: relatív szótő + *-lat-:* igeképző.

A Kāšγ. *jīkī* 'szűk' szó azonos a következő szavak abszolút szótövével: csuv. ***tăvăr, tăkăs***, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat., bask. *tygyz*, üzb. *tigiz* 'szűk, szoros, sűrű', türkm. *dykyz* 'szoros, sűrű', hak. *tygys* 'nyomás, tolongás'. (JEGOROV 1964) < csuv. < *tăvă-*: abszolút szótő + *-r*: képző, *tăkă-*: abszolút szótő + *-s*: képző, kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., tat., bask. *tygy-* + *-z*, üzb. *tigi-* + *-z,* türkm. *dyky-* + *-z,* hak. *tygy-* + *-s.* Szó szerinti jelentésük 'szűkös', egyben megfelelnek a magy. *szűkös, sűrű* szónak.

A Kāšγ. *jīkī* és a magy. *szűk* etimológiailag is összetartoznak. A TESz szerint a magy. ***szűk*** 'ínséges, szűkös, csekély kiterjedésű, kis térközű, kevés, nem kielégítő mennyiségű, szoros, feszes (ruha, cipő)rövid (időtartam), korlátozott, kevés lehetőséget adó, keskeny (váll, mell stb.), kevés személyből álló közösség, valaminek a hiánya, szűkös volta'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

Aszóvégi *-r*-es változat (vö.: csuv. *tăvăr)* a magyar szűk szóval azonos szótő képzett változata és egyben rokona a magy. *sűrű* szó és a *szoros* (*szoro-*: relatív szótő + *-s*: képző) relatív töve.

A csuv. *tăkăs* formának alakváltozata a magy. ***szűkös*** szó, továbbá az or. *tesnyj* 'szűk, szoros' *tes-* relatív töve.

Természetes, hogy a sűrűn nőtt fogaknak szűk, kis helyük van. A Kāšγ. *jīkī* a magy. szűk szóval tartozik össze.

A Kāšγ. ***jīkī tīš*** szókapcsolat második tagja a *tīš* rokonságába tartoznak az alábbiak:

A török nyelvek közül vö.: csuv. ***šăl*** 'fog', azerb., kirg., tuv. *šiš* 'nyárs, hegyes végű pálca', oszm. *šiš* 'nyárs, kötőtű, kard', ujg. *čiš,* türkm. *tiš,* tat., bask. *teš* 'fog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šă-:* abszolút szótő + *-l*: képző, azerb., kirg., tuv. *ši-* + *-š,* oszm. *ši-* + *-š,* ujg. *či-* + *-š,* türkm. *ti-* + *-š,* tat., bask. *te-* + *-š.*

Őseink a fogat hegyes kinövésnek fogták fel, ezért idetartozik a magy. ***tüske*** szó is, amely a TESz szerint 'tövises növény, növény tövise, hátrányos tulajdonság, állat tövise, szúróeszköz, különböző eszközök szúró, szögszerű alkatrésze, hal szálkája, rövid, kemény szőrszál, sörte, valamely bántás, sérelem fájó, nehezen felejthető emléke, csillag a tornyon', ld. még ***tüsök***. Származékszó, a *-ke* kicsinyítő képzővel jött létre a *tövis*-nek a *tüs* változatából. (TESz) < magy. *tü-*:

abszolút szótő + -ske: képző, *tü-* + *-sök*.

Külön címszó alatt szerepel a TESz-ben a magy. ***tövis,*** *tövisk* 'növényeket levő kemény, hegyes, szúrós képződmény, tüskés növény, tüskés gally, hegyes, szúrós szaruképződmény néhány állat bőrén, valaminek szúrós, tüskeszerűen kiálló része, bántó hiba, gyötrő gond, baj, valamely bántás, sérelem nehezen felejthető emléke'. Származékszó, az elavult *tövik* 'szór, fúr stb.' ige korábbi iktelen alakjából keletkezett *-s* deverbális nómen képzővel. (TESz) < magy. *tövi-*: abszolút szótő + *-s*: képző, *tövi-* + *-sk*.

A TESz szerint a magy. ***tövik*** 'belesüpped, beletapad, belerögződik, belefúródik, beleszúródik, behatol, rögzít, bevés, szúr'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *tεβ-, täγ-, taγ-* 'szúr, lök, nyom', *taγi-* 'töm, dug', osztj. *tōγeltä* 'betöm, tömít (pl. falat)', zürj. *toini* 'összetör, szétzúz, döngöl, lök, tol', votj. *tuj-, tüj-* 'dug, bedug, betol', fi. *työntää* 'lök, tol, erőlködik, kiküld, elküld'. (TESz) < magy. *tö-*: abszolút szótő + *-vik*: képző.

Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szó finnugor eredete nem igazolt. A magy. *tövik* szó összetartozik a *tövis tövi-*, a *tövisk tövi-,* a *tüske tü-*, a *tüsök tü-* tövével, amelyet abszolút szótőnek fogtunk fel. Ugyanakkor az is látható, hogy a *tövik* forma egy teljesebb alak, amely tovább bontható abszolút szótőre és képzőre. Ez is azon esetek közé tartozik, amikor az első relatív szótő és az abszolút szótő egybeesik. A korábbi *tövik* formában ugyanis a *-v-* mint a képző kezdő mássalhangzója eredeti *-t-* fejleménye. Ha ez tűnik el, akkor idetartozik a magy. *dug, bök, szeg* stb. szó. Ez a forma további képzőket kaphat, így keletkezhet a *tövisk, tövis*, amelynek rövidebb alakja a *tüske*.

Miután az *-s* képző vagy mint a képző kezdő mássalhangzója eredeti *-t-* fejleménye, más *-t-* eredetű képző is szerepelhet, ezért rokona a magy. ***süllő*** (< *sül-*: relatív szótő 'fog' + *-lő*: képző 'valamivel ellátott') relatív töve.

A szó családjába tartozik még számos szó, pl. magy. *saslik (< sas-* + *-lik),* or. *saslyk* 'nyárson sült birkahús' (< *sas-*: relatív szótő 'nyárs' + *-lyk*: képző 'valamivel ellátott'), az ang. ***tooth*** 'fog' is.

3.152. Kāšγ. ***tubū*** '1. hegytető, 2. az embernek a feje búbja 3. csúcs, tető' ~ magy. ***tető, domb, búb***.

Rokona a csuv. ***tüpe*** 'égbolt, tető, magaslat, kiemelkedés'. ÓT. *töpä* 'magaslat, fent', MK. *töbö, töbü* 'hegytető', azerb. *täpä*, oszm. *tepe,* ujg. *töpe,* üzb. *tepa,* kirg., ojr., k.kalp., tazak, nog. *töbe,* karacs. *teppe,* tat., bask. *tübe,* türkm. *depe,* kum. *t'obe* 'halom, domb, bucka, kiemelkedés', tat., bask. *tübese,* perzsa *täpe.* (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótő + *-pe:* képző, ÓT. *tö-* + *-pä,* MK. *tö-* + *-bö, tö-* + *-bü,* azerb. *tä-* + *-pä*, oszm. *te-* + *-pe,* ujg. *tö-* + *-pe,* üzb. *te-* + *-pa,* kirg., ojr., k.kalp., tazak, nog. *tö-* + *-be,* karacs. *te-* + *-ppe,* tat., bask. *tü-* + *-be,* türkm. *de-* + *-pe,* kum. *t'o-* + *-be,* tat., bask. *tübe-:* relatív szótő + *-se:* képző, perzsa *tä-* + *-pe.*

A Kāšγ. ***tubū*** szónak korábbi hangalakú változata a magy. ***tető*** 'hegynek, épületnek, fának, stb. a felső része, csúcsa, élőlény feje, fejebúbja, valaminek felső foka, felső mértéke, folyadék felszíne, valaminek a fedőlapja, fedele'. Származékszó a *tetik* 'látszik stb.' főnevesült, folyamatos melléknévi igenévi alakja'. (TESz) < magy. *te-*: abszolút szótő + *-tő*: képző.

Nem értünk egyet a TESz véleményével. Az igaz, hogy a *tető* szónak korábbi teljesebb alakja tVtVk (< tV-: abszolút szótő + -tVk: képző) volt, ezt igazolja a rendszer is, azonban nem a 'tetszik' jelentésre kell gondolni.

A magy. *tető* rokona a *fedő*. A magy. ***fedő*** a TESz-ben a *fed* címszónál található, ősi örökségnek tartják a finnugor korból, vö.: vog. *pɛnt* 'becsuk', osztj. *pentä* 'beföd, bezár (ajtót)', zürj. *pedni* 'becsuk, bezár', votj. *pod-* 'bezár (ajtót)'. (TESz) < zürj. *ped-*: relatív szótő + *-ni*: főnévi igenév képző.

Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szó finnugor eredete nem igazolt. Hangtanilag az eredeti kezdő mássalhangzó *t-* volt, amit őriz a magy. tető, Kāšγ. *tubū,* és a többi török valamint a mongol és a perzsa alak. A *t-* fejleménye mind az *f-*, mind a *p-* (*t-* > *th-* > *φ-* > 1. *f-* 2. *p-*).

A Kāšγ. *tubū -b-*je eredeti *-t-* fejleménye, amely megvan a magyarban (ld. *tető*), zöngésedett (vö. magy. *fedő*, zürj. *ped-,* votj. *pod-*), -b- lett a *-t-* > *-δ-* > *-w-* > *-b-* változás során.

Idetartozik a magy. ***domb***, amely a TESz szerint 'természetes földkiemelkedés, kupac, földhányás, daganat'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *tōmp* 'domb', *tump* 'sziget', *tomp* 'állatok orrhegye'. A szóbelseji *-m-* vagy megőrzött régiség vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett járulékhang. (TESz)

A magy. domb ugor eredete nem igazolt, sőt az -m- sem lehet járulékhang. Alakváltozata a magy. ***búb*** 'dudor, félgyapjú szövet, madár fején levő taraj, bóbita, női fejdísz, tollforgó, lószőr forgó, tollbokréta (lovakon), fejtető'. A TESz szerint hangutánzó-hangfestő eredetű szó. (TESz) < *bú-*: abszolút szótő + *-b*: képző.

Idetartozik a magy. ***bóbita*** *bóbi-*: relatív töve is.

A szó megvan más török nyelvben is, vö.: csag. ***ebek, ebäk*** 'taraj, bóbita' kakasé, bankáé. < csag. *e-*: abszolút szótő + *-bek:* képző, *e-* + *-bäk.*

Sőt idetartozik az ang. ***top*** 'fent, felső' (< ang. *to-*: abszolút szótő + *-p*: képző) szó is, amely csakis keleti eredetű lehet s a gyökerek a szkítákhoz, hunokhoz vezetnek.

Elgondolkodtató a magy. ***hepehupa*** mellérendelő szószerkezet elő- és utótagjának az idetartozása. A TESz szerint a szó a hepehupás melléknévből való elvonás eredménye, amelyet nem igazolnak a kutatásaink. A hepe és a hupa ugyanannak a szónak az alakváltozata, amely a fentiekkel tartozik össze. A Kāšγ. *tubū* és társaihoz képest itt az eredeti szókezdő *t*-nek a *h-* fejleménye van meg, jelentése ugyanaz, 'domb'.

3.153. Kāšγ. ***subī*** 'hosszú és kiálló hegye van' ~ magy. ***búb***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sub-*: relatív szótő + *-ī:* birtokos személyjel. A szó relatív töve a *sub-*, amely a fenti *búb* stb. szavakkal tartozik össze.

3.154. Kāšγ. ***sažū*** 'rojt' ~ magy. ***szár, szál***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sa-*: abszolút szótő + *-žū:* képző.

Rokona a csuv. ***śüśe*** 'rojt, ecset, fürtöcske, bokréta, bojt', tat. *čačak*, bask. *sasak,* azerb. *sačag,* türkm. *seček,* oszm. *sačak,* ujg. *čuči* 'rojt', kirg. *čačy,* kazak, k.kalp., nog. *šašak* 'rojt, ecset, fürtöcske, bokréta, bojt'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śü-*: abszolút szótő + *-śe*: képző, tat. *ča-* + *-čak,* bask. *sa-* + *-sak,* azerb. *sa-* + *-čag*, türkm. *se-* + *-ček*, oszm. *sa-* + *-čak,* ujg. *ču-* + *-či,* kirg. *ča-* + *-čy,* kazak, k.kalp., nog. *ša-* + *-šak.*

A szó összetartozik a Kāšγ. ***saž*** 'haj' szóval és a magy. *szál, szár* stb. változatokkal. Vö.: Kāšγ. ***jāl*** 'sörény'.

3.155. Kāšγ. ***kaži*** 'kecske' ~ magy. ***kecske***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ka-*: abszolút szótő + *-ži*: képző.

Rokona a csuv. ***kačaka*** 'kecske', MK., azerb., oszm., gag. *keči* 'kecske', türkm. *geči,* tat. *keže* 'kecske', tuv. *kozaga* 'hegyi kecske gidája'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótő + *-čaka:* képző, MK., azerb., oszm., gag. *ke-* + *-či,* türkm. *ge-* + *-či,* tat. *ke-* + *-že,* tuv. *ko-* + *-zaga.*

Összetartozik velük a magy. ***kecske*** 'a birkával rokon, jól tejelő házi állat, egy fajta állvány, egy fajta játékszer'. (TESz) A szó a TESz szerint török eredetű. Ez az álláspont nem igazolt, bár a török adatok idetartoznak.

A szó párhuzama az or***. koza*** 'kecske', amelyet indoeurópai jellegű közszláv szónak tartanak, vö.: lett *kaza,* alb. *kets.* (SIS) Az adatok idetartoznak, azonban az indoeurópai jelleg és a közszláv eredet nem igazolt. A szó őseink nyelvén úgy keletkezhetett, hogy az állatnak az elágazó, két szarva szolgált alapul a megnevezésnek. Íly módon idetartozik a magy. *két* számnév és számos alakváltozata, de az ang. *goat* 'kecske' is.

3.156. Kāšγ. ***karā urun*** 'sötét hely' ~ magy. ***korom***, ***tér***

A szókapcsolat első tagjának szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ka-*: abszolút szótő + *-rā*: képző. A második tag: *u-*: abszolút szótő + *-run:* képző.

A szókapcsolat első tagjának a többi török megfelelője közül ld. csuv. ***xura*** 'fekete, barna, napbarnított, sötét, sötét, sáros', vö.: ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., kum. alt., tuv., tat., bask. *kara,* üzb. *kora*, azerb., türkm. *gara*, hak., jak. *xara,* vö.: mong. *xar,* burj. mong. *xara* 'fekete'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-ra*: képző, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., kum. alt., tuv., tat., bask. *ka-* + *-ra,* üzb. *ko-* + *-ra*, azerb., türkm. *ga-* + *-ra*, hak., jak. *xa-* + *-ra,* mong. *xa-* + *-r,* burj. mong. *xa-* + *-ra.*

Rokonuk a magy. ***korom,*** amely a TESz szerint ’tökéletlen égéskor keletkező fekete porszerű anyag, (átvitt értelemben szenny, mocsok, feketeség, homály, egy fajta növénybetegség’. Ótörök eredetű. Vö.: Kāšγ. *qurun,* CC. *qurum,* oszm. *kurum,* kaz., k.kalp. nog. *qurym,* alt. *qurun,* csuv. *xărăm* ’korom’. (TESz) < *ko-:* abszolút szótő + *-rom:* képző, Kāšγ. *qu-* + *-run,* CC. *qu-* + *-rum,* oszm. *ku-* + *-rum,* kaz., k.kalp. nog. *qu-* + *-rym,* alt. *qu-* + *-run,* csuv. *xă-* + *-răm.*

A magyar szó törökből való átvétele nem igazolt annak ellenére, hogy a törökségben jól ismert szó. Jegorovnál a csuv. ***xărăm*** 'korom', ujg., üzb., oszm., karacs. *kurum,* azerb., türkm. *gurum,* tat. *korym,* bask. *korom,* alt. *kurun,* hak. *xurun,* kazak, k.kalp., nog. *kurym* 'korom'. S.A Džafarov a *guru* 'száraz' szóból származtatja.)[120] (JEGOROV 1964) < csuv. *xă-*: abszolút szótő + *-răm:* képző, ujg., üzb., oszm., karacs. *ku-* + *-rum,* azerb., türkm. *gu-* + *-rum,* tat. *ko-* + *-rym,* bask. *ko-* + *-rom,* alt. *ku-* + *-run,* hak. *xu-* + *-run,* kazak, k.kalp., nog. *ku-* + *-rym.*

A szó alapul szolgált más megnevezésnek is, vö.: csag. ***karïmčï*** 'fekete rabszolga'. < csag. *karïm-:* relatív szótő + *-čï*: képző.

[120] Ez a származtatás nem igazolt.

A második tag a Kāšγ. *urun* 'hely' török megfelelői ismertek, vö.: csuv. *vyrăn* 'hely', ujg., türkm., oszm., karacs., kirg. *orun,* bask., tat. *uryr* 'hely", vö.: mong. *or* 'hely', *oron* 'ország'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vy-*: abszolút szótő + *-răn*: képző, ujg., türkm., oszm., karacs., kirg. *o-* + *-run,* bask., tat. *u-* + *-ryr,* mong. *o-* + *-r, o-* + *-ron.*

A fentiek párhuzama a magy. ***tér*** 'síkság, szabad, fedetlen terület, hézag, üresen maradó hely, szabad terjeszkedési lehetőséget kínáló hely, stb.'. A szó a TESz szerint ősi örökség az ugor esetleg a finnugor korból, vö.: osztj. *tir* 'bizonyos hálószélesség', *tireγlentä* 'elterül, szétterjed'. (TESz) < osztj. *tireγ-*: relatív szótő + *lentä* (< *-len-* + *-tä*) képző. A szócikk írója tévedett, kevés adatot hozott. Az osztj. *tir* szó és a *tireγ-* relatív szótő idetartozik.

Az adatok összehasonlító vizsgálata és az eddigi kutatásaink szerint a szó eredeti *t-* kezdetű, amely az magyarban és az osztjákban megmaradt, a csuvasban *v-* lett s a többi török nyelvben eltűnt (*t-* > *δ-* > *w-* > 1. *v-* 2. V- > 0-).

Az eredeti szókezdő mássalhangzó eltűnt az idetartozó magy. ***ország*** szó *or-* tövében.

3.157. Kāšγ. ***karī*** 'kar, könyök' ~ magy. ***kar***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ka-*: abszolút szótő + *-rī*: képző.

Idetartozik a csuv. ***xur*** 'könyök, régi hossz-mértékegység - kétszeres távolság a könyöktől a középső ujj végéig, PMK *karag* 'könyök', óujg., üzb. *kary,* Zamahš. *kary* 'könyök', kirg., k.kalp. (dial.), ojr. *kary* 'távolság a mellközéptől az ujjak végéig', csag. *kary*, jak. *xaryn* 'könyök, hosszmérték - távolság a váll felső részétől az ujjak végéig', vö.: mong. *gar* 'kar'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-r:* képző, PMK *ka-* + *-rag,* óujg., üzb. *ka-* + *-ry,* Zamahš. *ka-* + *-ry,* kirg., k.kalp. (dial.), ojr. *ka-* + *-ry,* csag. *ka- -ry*, jak. *xa-* + *-ryn.*

Az alakváltozatok utalnak arra, hogy a korábbi teljesebb alak **xarVnk* lehetett.

Rokonuk a magy. ***kar*** 'az ember felső végtagjának a vállízülettől a csukló ízületig terjedő része, valamely tárgynak, szerkezetnek kinyúló része, támla'. A TESz szerint ótörök eredetű, vö.: ujg. *qar* 'kar', Kāšγ. *karï* 'ua.', kirg., alt. *qarï* 'ua.', *qarï* 'rőf', csuv. *xur* 'két rőf', vö.: mong. *γar,* halha *gar,* ojrat *γar,* mandzsu *γala* 'kar'. (TESz) < magy. *ka-*: abszolút szótő + *-r*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő', ujg. *qa-* + *-r,* Kāšγ. *ka-* + *-rï,* kirg., alt. *qa-* + *-rï , qa-* + *-rï,* csuv. *xu-* + *-r,* vö.: mong. *γa-* + *-r,* halha *ga-* + *-r,* ojrat *γa-* + *-r,* mandzsu *γa-* + *-la.*

Nincs szükség arra, hogy a magyar szót a törökből való átvételként értelmezzük. A rokonság oka a közös gyökér. Hangtanilag a képző kezdő mássalhangzója *-r, -l,* mindkettő eredeti *-t* fejleménye (*t-* > *δ-* > 1. *r-*, 2. *l-*)

Hangtani alakváltozata, ezért idetartozik a magy. ***könyök*** 'valaminek a könyökhöz hasonló görbülete, könyök alakú szerkezet, ruhának, páncélzatnak a könyököt fedő része, az alsó és felső kar találkozásának helye, egy fajta hosszmérték'. Származékszó, feltehető *köny-* alapszava ősi örökség a finnugor korból. Vö.: vog. k*onηi* 'könyök', votj. *gir-pum* 'könyök' (*pum* 'vég, csúcs') stb. (TESz) magy. *kö-*: abszolút szótő + *-nyök*: képző. A további példák tovább képzett alakok, a relatív szótő a *könyök* további képzőket tartalmaz (vö.: md.E.M. *keńeŕ* 'alsókar, könyök'). A szó szerkezeti felépítése *keńe-*: relatív szótő 'könyök'[121]*-ŕ*: képző 'valamihez tartozó'. A mordvin szó jelentése tehát 'a könyökhöz, a hajlathoz, a sarokhoz, a csúcshoz tartozó'.

A magyar *könyök* finnugor eredete nem igazolt, az adatok azonban idetartoznak.

[121] Vö.: magy. *konyul* 'lefelé hajli*k*' szó *konyu-* töve stb.

3.158. Kāšγ. ***tusū*** 'haszon' ~ magy. ***haszon***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tu-*: abszolút szótő + *-sū:* képző.

Idetartozik a csuv. ***usă*** 'haszon, előny, nyereség', ÓT., KB., csag. *asyg,* Zamahš. *asyk*, kum. *asuv* 'haszon, előny, nyereség', vö.: mong. *ašig* 'haszon, bevétel, jövedelem, nyereség'. (JEGOROV 1964) < csuv. *u-*: abszolút szótő + *-să:* képző, ÓT., KB., csag. *a-* + *-syg,* Zamahš. *a-* + *-syk*, kum. *a-* + *-suv,* mong. *a-* + *-šig*.

A fentiek alakváltozata a magy. ***haszon '***terméshozam, haszonállatok hozama (tej, hús, tojásméz, gyapjú stb.), (anyagi, szellemi, erkölcsi) előny, jövedelem, nyereség, valaminek a foganatja, jó hatása, valaminek az eredményes, sikeres volta, lehetőség, képesség, alkalmasság, használhatóság, felhasználás, igénybevétel'. Bizonytalan eredetű. (TESz) A szónak nem hozza a török megfelelőit az etimológiai szótár, ezért hibát követ el. Világos, hiába próbálkozik a finnugor eredettel, más irányba megy el, mert a szó töve nem a *hasz-*, ráadásul nem a 'növekszik' jelentésű szavakkal köthető össze.

Feltűnő, hogy a magyarban megmaradt a szókezdő mássalhangzó *h-* formájában. Kérdés, hogy ez a *h-* eredeti *t-* vagy *k-* fejleménye-e. A választ Kāšγ. ***tusū*** adata adja meg, amely az eredeti *t-*t még tartalmazza, amely a változások során nemcsak megmaradhatott, hanem réshangúsodás útján *h*-vá lett (*t-* > *th-* > *h-*), majd vokalizáción keresztül eltűnt az ejtésből (*h-* > V- > 0-), amelyről a fenti török és mongol adatok tanúskodnak.

3.159. Kāšγ. ***bugā*** 'orvosság' ~ magy. ***mag, bog***.

Eleink gondolkodása szerint az egészség , az erő a forrásban, a magban van tisztán és koncentráltan. Az orvosság is maga a forrás, a mag lehet. Ezért idetartozik a csuv. *văj* 'erő, lényeg', vö.: ÓT. *u* 'tudni, erővel rendelkezni, abban az állapotban lenni, hogy valamit megcsináljunk', vö.: fi. *voima* 'erő, képesség, hatalom', mar. mdE. *vij,* mansi *vaj,* hanti *vej, veg* 'erő, képesség, energia'. (JEGOROV 1964)

Az adatokban a *-j* eredeti *-k* fejleménye: *-k* > *-γ* > *-j*. A *-g* pedig a *-k* zöngésedésével keletkezett.
A fenti szavak a magy. mag szóval rokonok. Közös gondolkodásra utal az, ha valakit makk egészségesnek tartanak. A *makk* valójában a *mag* alakváltozata.

A magy. ***makk*** 'tölgy és bükk termése, hímvessző vége, a magyar kártya egyik színe'. A TESz szerint ismeretlen eredetű. Külön címszó alatt tárgyalja a makkegészséges szót, amelyet magyar fejleménynek tart és szerinte "szóláshasonlat" alapján keletkezett. A makk azért vált a duzzadó egészség jelképévé, mert az 'egészséges, érett makk ... kövér is, fényes is, piros is'. A ném. *kerngesund* 'teljesen egészséges, makkegészséges' (tulajdonképpen mag-egészséges') összetett melléknévnek a magyar szólás, illetőleg összetétel létrejöttében aligha volt szerepe.' (TESz)

A szócikk írója nem látja az ősi összefüggéseket, nem vonja be a vizsgálatokba az altáji nyelvek adatait, ezért téved. A szónak a magy. ***mag*** is alakváltozata, amely szintén nem lehet ősi örökség a finnugor korból, azonban a hozott adat illetőleg az adatok szótöve idetartozik, vö.: zürj. *myg* '(a ruha) ölrésze', *myger* 'test, termet' stb. (TESz) A szerkezeti felépítése: *myge-* 'mag′ + *-r:* képző. A test ugyanis nem más, mint a magból keletkezett, maghoz tartozó, maggal ellátott valami, azaz teremtmény'.

Az or**.** ***moč′*** 'tudni, képesnek lenni' szótöve úgy tartozik ide, hogy a korábbi ***mogti*** *(mog-*: szótő

+ *-ti:* főnévi igenév képző' fejleménye.

Az or. ***nedug*** 'baj' < *ne* 'nem' + *dug* 'erő, egészség' pedig összetett szó, a második tag a *dug* sem eredeti szláv szó, alakváltozata a fenti adatoknak. A szókezdő *d-* eredeti *t-* fejleménye (*t-* > *d-*) ugyanúgy, mint a *b-, v-* és az *m-* (*t-* > *δ-* > *w-* > 1. *b-*, 2. *v-* 3. *m-*).

A szláv szavak átvételek.

3.160. Kāšγ. ***bakā*** 'béka' ~ magy. ***béka***.

A *béka* az alakjáról kapta az elnevezését. Olyan, mint egy *bog,* csomó. Következésképp a *bog* szóval kapcsolatos, ezen keresztül pedig a maghoz kötődik. Így érthető az is, amikor a kőoszlop egy béka, teknősbéka hátán van elhelyezve.

A szó a magyarban ***béka*** 'brekegő hangot adó kisebb kétéltű állat, daganat, gyerek, ugráló játékröppentyű, felső karizom'. Valószínűleg ótörök eredetű, vö.: Kāšγ. *baqa* 'béka', *baqačuq* 'kis béka, karizom', oszm. *bağa,* tat. *baka,* kirg. *baka*, jak. *baγa* 'béka', vö.: mong. *baqa*, burj. *baxa* 'ua.'. (TESz)

A szónak rokona a magy. *pukli* 'szótöve a *puk-*, a daganat *daga-* szótöve stb. Vö.: Kāšγ**.** ***bāg*** 'köteg, csomó, nyaláb'. Kāšγ**.** ***bakū*** 'halom', Kāšγ. ***bukā*** 'bika', Kāšγ. ***bāturdī (***< *bā-* 'köt' + *-tur:* parancs + *-dī:* múlt idő).

Külön kell szólni a magy. ***teknősbéka*** összetett szóról, amelynek az utótagja a *béka* ugyanúgy, mint ahogyan az or. *čerepaxa* utótagja a *paxa* 'béka', valamint a kirg., tat., bask. ***tašbaka*** szó szerint 'kő-béka', másképpen 'kemény csomó, kemény bog' jelentésű. A páncélját kő szóval nevezi meg s az utótagja a *baka* 'béka'.

Az or. ***žaba*** 'béka' szókezdője *g-* volt, ezért az nem *bog,* hanem a magy. *göb* szóval tartozik össze. A csuv. *šapa* 'béka' ezzel lehet kapcsolatos. A *g-* > *ž-* változás nem szkíta-hun és nem török, nem magyar jelenség. Akit idegzsába gyötör, annak kemény ideggörcse van.

3.161. Kāšγ. ***takī*** 'még' ~ magy. ***még, meg***.

A szó török párhuzamai közül vö.: csuv. ***tata*** 'még, ismét, és', PK. *taky* 'és', nog., k.kalp. *tagy, tagyn* 'még, ismét'.

A magy. ***még*** és a ***meg*** 'ismét, megint, és' is idetartozik. A csuv. *tata* szóban a második *-t-* eredeti ugyanúgy, mint a *taky* forma *-k*-ja. A szó teljesebb alakja *tatkV lehetett. Idetartozik az oszm. ***daxa*** 'még, már' szó is.

3.162. Kāšγ. ***bukū*** 'okos, tudós, bölcs' ~ magy. ***okos***.

Abból kell kiindulni, hogy a Kāšγ. *bukū* szókezdő *b*-je eredeti *t-* fejleménye s a *-k-* helyén korábban *-tk-* (< tVk) hangkapcsolat volt s a *-t-* elenyészett. Bizonyos szavakban pedig a *-t-* vagy fejleménye maradt meg, ugyanakkor a szókezdő *t-* is tovább változhatott, akár el is tűnhetett.

Idetartozik a csuv. ***ăs,*** *ăs-xakăl* 'ész, értelem, elme', Zamahš., kirg., kazak, k.kalp., nog., üzb., oszm. *es,* ujg. *es,* bask. *iś* 'ész, emlék, értelem', alt. *es* emlék érzés', azerb. *agyl,* ojr. *agyl,* türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *akyl* kum. *g'akyl*, ujg. *jekil* 'ész, értelem'.

(JEGOROV 1964) < azerb. *agy-:* relatív szótő + *-l:* képző, ojr. *agy-* + *-l,* türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *aky-* + *-l* kum. *g'aky-*[122] + *-l*, ujg. *jeki-* + *-l.*

Rokon a csuv. ***tăn*** 'ész, értelem, emlék, értés', ÓT., bask., tat. *tyn* 'lélegzet', polov. *tyn* 'ész, értelem, gondolat', alt., ojr., hak. *tyn* 'lélek, lélegzet, élet', tuv. *tyn* 'élet, lélegezni', jak. *tyyn* 'lélegzet (élet)', ujg. *dem,* k.kalp., oszm. *dem*, kirg. *tyn* 'lélegzet', vö.: perzsa *däm* 'lélegzet'.[123] (JEGOROV 1964)

Összefügg velük a csuv. ***ăn*** 'tudat, ész, elme', ÓT., KB., kirg., kazak, ujg., tat., bask. *aŋ*, türkm. *aaŋ,* üzb. *ang* 'tudat', tefsz. XII-XIII. sz. 'érteni, értelmezni'. (JEGOROV 1964)

A **mong.** *ügei* 'tudomány', ***ügeiten*** 'van tudománya, tudománnyal ellátott', *nom ügeiten* 'nincs tudománya, tudománnyal nem ellátott' szóban a képző a *-ten*. A mong. *ügeiten* szó magy. megfelelője az *okosság.*

Minthogy a bölcsesség az öregséggel jár együtt, idetartozik a K-mong. ***akha-mad*** 'öregek' töve (*akha-*), rokon a törökségben használatos *aksakal* (*ak* 'öreg, okos, bölcs, fehér' + *sakal* 'ember') szó előtagjával s a magy. *agg* 'öreg, régi, ravasz' szóval rokon. A magyar szót a TESz helytelenül tartja ősi örökségnek a finnugor korból, azonban az adatok idetartoznak, vö.: cser. *šo·ŋgă* 'öreg', *šo·ŋγo* 'öreg, öregember', *soŋgo* 'ua.' (TESz) A magy. *agg* szóban a második mássalhangzó *-g* eredeti *-k* fejleménye, az első *-g* pedig eredeti *-t-* fejleményéből hasonulás révén lett *-g-* (*-t-* > *-n-* > *-η-* *-g-)*.

Idetartozik a magy. ***okos*** 'eszes, értelmes' szó töve *(oko-*: szótő + *-s*: melléknév képző).

Az or. ***učit'*** 'tanítani' < *ukiti* (< *uki-*: szótő + *-ti*: főnévi igenév képző), óporosz *jaukint* 'tanul', or. *nauka* (*na* + *uka*) 'tudomány'. (SIS)

Az or. ***učonyj*** 'tudós' töve is ukV- formával kapcsolatos.

Rokon a magy. ***tanul*** *tanu-* töve. Idetartozik a magy. *okul, oktalan, esztelen* szavak o*ku-, ok-, esz-* *töve.*

Az or. *dux* 'lélegzet', ld. *vozdux* (*voz-* + *dux*), or. *dym* 'füst' másik szálon kötődik ide.

A német ***denke,*** az ang. ***think*** 'gondol, hisz' idetartozik, átvétel szkíta-hún típusú nyelvekből.

A szó eredetileg *t-* kezdetű volt, amely vagy megmaradt (vö.: magy. *tan, tanul,* csuv. *tăn* stb.) vagy zöngésedett (vö.: ném. *denke*), réshangúsodott (vö.: ang. *think*), sok esetben pedig eltűnt a szó elejéről réshangúsodás majd vokalizáció útján.

Eleink gondolkodásában az ész, értelem az emléknyomokkal függ össze, ugyanakkor ezeknek a mennyisége egyenes arányban van az ember korával, tehát a tudás, a bölcsesség együtt jár az öregséggel. Következésképp az *aksakal* elvileg utalhatna a 'fehér szakállra', de ez esetben az *ak* az 'okos, tudós, bölcs' jelentésű, a *szakal* pedig összetartozik a magy. *szál* 'teremtmény' szóval s ez esetben emberre kell gondolnunk. Amennyiben a *szakáll* szóval lenne azonos, akkor kellene még egy képző ugyanúgy, mint a magyarban, mert a *szakáll* több szálból áll, azaz 'szálas, szállal ellátott lenne'.

---

[122] Csak akkor tartozik ide, ha *d'-* (*gy-*) féle hangnak kell ejteni a szókezdőt.

[123] Megjegyezzük, hogy a 'lélegzet, levegő és füst' jelentések idetartoznak, azonban másik szálon, nem az 'ész, elme, emléknyom, tanul, tud stb.'-vel rokonok közvetlenül.

3.163. Kāšγ. ***bilkā*** 'tud', Kāšγ. ***bil-*** 'tudni' ~ magy. ***bölcs***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *bi-*: abszolút szótő + *-lkā:* képző, *bi-*: abszolút szótő + *-l-*: képző.

Eleink szerint aki tud, az bölcs és ismeri az írást. Ezért természetes, hogy a *tud* ige kapcsán szólni kell a bölcsről és az írásról, azaz a jelekről, azok kialakulásáról őseink gondolkodásának tükrében.

Onnan kell kezdeni, hogy az első nyom a víz nyoma volt. Ez jel is egyben. A jel pedig lehet betű, bélyeg, valaminek vagy valakinek a neve stb. Ezeknek a névszóknak igei jelentésű párjuk is volt egyben. Idővel külön utakon járt a névszó és az ige. Természetes, hogy ily módon hatalmas szócsalád jött létre. Az is természetes, hogy ez a címszó kötődik az előzőhöz, vö.: Kāšγ. ***bukū*** 'okos, tudós, bölcs'.

A magy. ***bölcs*** alakváltozata a *bőcs, bőücs, bűcs*. Szerkezeti felépítése: *böl-*: relatív szótő + *-cs*: képző, *bőü-* + *-cs, bő-* + *cs, bű-* + *-cs*. A TESz szerint a magyar ***bölcs*** 'nagy tapasztaltsággal, ítélőképességgel rendelkező, okos, okos személy, filozófus'…Ótörök eredetű, vö.: csag. *bü ɵči* 'varázsló', oszm. *büyücü* 'varázsló, boszorkány', …A török szó a *bü ɵi* 'varázs, varázslat' *–či* cselekvőt jelentő névszóképzős származéka. A magyarba került török alak **bü ɵičči* lehetett, amiből a magyarban *bűcs* …majd másodlagos *l* betoldásával *bülcs ~ bölcs* lett. Eredeti jelentése nyilván 'varázsló, sámán' lehetett., s csak a pogány hitvilág kihaltával nyerte mai jelentését. Melléknévi jelentése a magyarban alakult ki. …(TESz) < magy. *böl-*: relatív szótő + *-cs*: képző, csag. *bü ɵ-* + *-či* 'varázsló', oszm. *büyü-* + *-cü.*

A TESz magyarázata nem fogadható el, mert nem bizonyítható sem a 'varázsló' jelentés, sem az *-l-* betoldás, sőt az sem, hogy a magyar *bölcs* kölcsönszó az ótörökből. A *bölcs* a kutatásaim fényében képzett szó, mégpedig a *böl-* névszó mint relatív szótő foglalkozásnév képzővel ellátott változata. Ennek a névszónak van igei párja is, ld. *böl-* (< *bel-*[124]) 'tudni' jelentéssel. Igazolják ezt a nyelvi megfelelők, pl.:

Csuvas ***pĕl-*** 'tudni', ÓT., ujg., üzb., azerb., türkm., oszm., kirg., kazah, k.kalp., nog., ojr., tuv. *bil,* alt.V., hakasz *pil,* tat., bask. *bel* 'tudni, ismerni, érteni'….(JEGOROV 1964) < csuv. *pĕ-:* abszolút szótő + *-l-*: képző, ÓT., ujg., üzb., azerb., türkm., oszm., kirg., kazah, k.kalp., nog., ojr., tuv. *bi-* + *-l,* alt.V., hakasz *pi-* + *-l,* tat., bask. *be-* + *-l.*

A szótőben (magy. *böl-* + *-cs*) egyértelműen a tudásról és nem a varázslásról van szó, amelyhez járult a nomen agentis képző a *-cs*. Hangtani szempontból fontos megjegyezni, hogy a magyar szóban lévő *–ö-* közvetlen előzményét az *–e-* magánhangzót a tatár és a baskír használja.

A pontosság kedvéért részletesebben kell szólni a *bölcs* szóról. A *-cs* mint foglalkozásnév képző névszókhoz járul. Bár a *böl-* relatív szótőnek van igei megfelelője, ld. csuv. *pĕl-* 'tudni', stb., azonban az igék esetében az *-l* denominális verbum képző. Vö.: magy. *okul* 'tanul (valamiből)'. Ezzel szemben az oszmánban van *akyl* 'ész, emlékezet' jelentésű szó, ahol az *-l* 'valamivel ellátott' denomális nómen képző. A szó ismert további *-ly* 'valamivel ellátott' képzővel ellátva vö.: oszm. *akylly* 'okos'. Az oszm. *akyl* abszolút szótöve *aky-*, amelynek a szócsaládjába tartozik a magy. *ág* 'egy pont, ahol elágazás van'[125] s ez a pont a forrás, a mag, amelyben minden benne van. Ezzel az ággal ellátottat nevezték el elődeink emlékezetnek, észnek.

Az oszm. ***akyl*** 'ész, emlékezet' szó magyar megfelelője az *ész,* a csuv. ***ăs*** 'ész, emlékezet',

[124] Ld. *–ö-*ző nyelvjárás.

[125] Ld. 'Eszem ágában sincs', azaz nem létezik.

Zamahš., kirg., kaz., k.kalp., nog., üzb., oszm. *es,* ujg. *es,* bask. *iś* 'ész, értelem, emlékezet' alt. *es* 'emlékezet, érzelem', azerb. *agyl,* ojr. *agyl,* türkm., kirg., kaz., k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *agyl,* kum. *g'akyl,* ujg. *jekil* 'ész, értelem'. ld. csuv. *as*. (JEGOROV 1964) < csuv. *ă-:* abszolút szótő + *-s:* képző, Zamahš., kirg., kaz., k.kalp., nog., üzb., oszm. *e-* + *-s,* ujg. *e-* + *-s*, bask. *i-* + *-ś,* alt. *e-* + *-s* , azerb. *agy-* + *-l,* ojr. *agy-* + *-l,* türkm., kirg., kaz., k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *agy-* + *-l,* kum. *g'aky-* + *-l,* ujg. *jeki-* + *-l.*

A csuv. ***as*** 'emlékezet', tat., bask. *is,* kirg., kaz., k.kalp., nog., ojr., üzb. *es,* ujg. *es, is* 'emlék, tudat, értelem'. (JEGOROV 1964) < csuv. *a-*: abszolút szótő + *-s:* képző, tat., bask. *i-* + *-s,* kirg., kaz., k.kalp., nog., ojr., üzb. *e-* + *-s,* ujg. *e-* + *-s, i-* + *-s.*

A TESz szerint a magy. ***ész*** 'emlékezet, értelem, szellemi képesség, agyvelő'. Ótörök eredetű, vö.: ujg., csag., kun, kirg. *äs*, tat., bask. *is,* csuv. *as* 'ész, értelem, emlékezet'. Ld. még vog. *ēs* 'ész'. (TESz) < magy. *é-:* abszolút szótő + *-sz:* képző, ujg., csag., kun, kirg. *ä-* + *-s*, tat., bask. *i-* + *-s,* csuv. *a-* + *-s,* vog. *ē-* + *-s.*

A fenti abszolút szótövek összetartoznak, egymásnak alakváltozatai, közös gyökerűek: csuv. *ă-*, Zamahš., kirg., kaz., k.kalp., nog., üzb., oszm. *e-,* ujg. *e-,* bask. *i-,* alt. *e-,* azerb. *agy-,* ojr. *agy-,* türkm., kirg., kaz., k.kalp., nog., karacs., tat., bask. *agy-,* kum. *g'aky-,* ujg. *jeki-;* csuv. *a-,* tat., bask. *i-,* kirg., kaz., k.kalp., nog., ojr., üzb. *e-, ujg. e-, i-.*

Rokonuk a Kāšγ. ***bukū*** 'tudós, bölcs, okos' szó, amelyben a *b-* szókezdő igazolja a magy. *bölcs* szókezdőjét is. Meg kell jegyeznünk, hogy a kum. *g'aky-* szókezdője a *g'-* eredeti *k-* fejleménye, ezért etimológiailag másik szó, ám jelentése ugyanaz lehet. A többi esetben az abszolút szótövek összetartoznak az 'egy' és a 'mag' jelentésű szavakkal, így az oszm. *tek* 'egyetlen, páratlan' szóval is, amely tartalmazza a szó elején az eredeti *t-* mássalhangzót ugyanúgy, mint a magy. *tud-* ige. Ebből a *t-*ből a fenti szavakban egyrészt *b-* lett, ld. magy. *bölcs*, másrészt *0-* ld. magy. *ág, okos, ész,* oszm. *akyl* 'ész', csuv. *ăs* 'ész' és nyelvi megfelelőik (*t-* > **δ-* > *w-* > 1. *b-*, 2. V- > 0-).

A magy. *böl-* relatív szótő az oszm. *akyl* 'ész, emlékezet' és nyelvi megfelelőinek az alakváltozata s egy ilyen *böl-* névszó tőhöz járulhatott a magy. *bölcs* szóban a *-cs* foglalkozásnév képző. A *böl-névszótőnek -l-*es változata megvan a magy. *elme* szóban, amely a TESz szerint ismeretlen eredetű, ld. magy. ***elme***[126] 'lélek, lelkiállapot, ész, értelmi képesség'. (TESz)

Szólni kell a magy. *bűcs, bőcs, bőücs* nyelvjárási alakváltozatokról, amelyeknek a szerkezeti felépítése: *bű-, bő-*, *bőü-*: relatív szótő + *-cs*: foglalkozásnév képző. A *bőü- -ü-* magánhangzójának az előzménye *-w-* (bilabiális zöngés spiráns) volt, amely *-δ-* fejleménye. A *bű-, bő-* relatív szótő magánhangzóját (*-ű-, -ő-*) valamikor *-δ-* (interedentális zöngés spiráns) mássalhangzó követte, amelyből az egyik irányú változás során *-l-* lett, ld. magy. *böl-*: relatív szótő, a másik irányú változásban pedig *-w-* (bilabiális zöngés spiráns) lett, amely a további változások során vokalizálódott (*-w-* > *-V*) ld. magy. *bőücs* (< *beücs),* majd az így keletkezett magánhangzó eltűnt és megnyúlt az előtte álló magánhangzó, ld. magy. *bőcs, bűcs,* de *bölcs.*

A TESz szócikk írója tehát többszörösen is tévedett, köztük abban, hogy az *-l-* nem szervetlenül betoldott mássalhangzó, hanem etimologikus s nem igazolt az sem, hogy a fenti magyar szavak jövevények lennének a törökből.

A *bölcs* tehát az az ember, aki az ésszel, értelemmel, azaz a tudással foglalkozik.

3.164. Kāšγ. ***bak*** 'néz' ~ magy. ***bök***.

[126] Ld. még magy. *első el-*, ozm. *ilk* 'első' *il-* töve stb.

Ismert a törökség más nyelveiben, vö.: csuv. ***păx*** 'nézni, tekinteni', MK., ujg. *bak* 'nézni', valaki után nézni, legeltetni', kirg., oszm. *bak* 'nézni, nevelni, tisztelni', kazak. *bakyla* 'követni', *bag* 'legeltetni, pásztorkodni', azerb. *bax* 'nézni, tisztelni', bask. *bag* 'nézni, tekinteni', kum. nézni', (JEGOROV 1964)

A szó közeli kapcsolatban lehet a *bű, báj* szavakkal és a *bűvöl* tövével.

Rokonuk a magy. ***bök*** szó, amely használatos 'néz' jelentésben, pl. *ide bökj* 'ide nézz'. Nincs meg a TESz-ben. Megvan azonban a tekint, amelynek a *teki-* töve idetartozik. A szó a TESz véleménye szerint ***tekint*** 'együttérzéssel, segítőkészséggel van valaki iránt, törődik valakivel, néz valahová, rövid ideig néz valamit, figyelembe vesz valamit, tekintettel van valamire, bizalommal néz valakire, segítséget vár valakitől, lát, látási érzékkel rendelkezik, rövid időre betér valahová, valahogyan valaminek, valamilyennek tart, elfogad, valamit illet, valamire vonatkozik'. A szócsalád *tek-* alapszava valószínűleg ősi örökség az ugor korból, vö.: osztj. *tääγentä* 'emlékezetben tart, észlel, emlékezik, tudomása van valamiről, álomban vagy mámorban észlel és emlékezik lát vagy hall, megjövendöl'. (TESz) A szócikk írója egyedül az osztjákból hoz példát és nem veszi figyelembe a török adatokat, amelyek alakváltozatai a szónak.

A szónak rokona az ang. *look* 'nézni, tekinteni'.

3.165. Kāšγ. ***balū balū*** 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben' ~ magy. ***bel, al***(*szik*)

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ba-*: abszolút szótő + *-lū-:* képző.

Idetartozik a törökségben ismeretes szavak közül a csuv. ***tülek*** 'nyugalom, csend, csendes, nyugodt', oszm. *dülen, devlen* 'megnyugodni', csag. *tüläk* 'békés, nyugodt', *tülkälek* 'béke, nyugalom', Ibn-Muhanna *düläg,* Rabg. *tüläk* 'békés, nyugodt', mong. *dölgön* 'csendes, nyugodt'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótő + *-lek*: képző, oszm. *dü-* + *-len, dev-* + *-len,* csag. *tü-* + *-läk, tülkä-*: (< *tü-*: abszolút szótő + *-lkä-*: képző) relatív szótő + *-lek: képző,* Ibn-Muhanna *dü-* + *-läg,* Rabg. *tü-* + *-läk,* mong. *dö-* + *-lgön.*

Rokon a csuv. ***tĕlĕk*** 'álom', ÓT., óujg. *tül*, jak. *tüül,* KB., kirg., ojr., tuv. *tüš,* üzb. *tuš.* k.kalp., kazak, hak. *tüs,* nog. *tös,* oszm. *düš,* türkm. *düjš,* bask., tat. *töš,* ujg. *čüš* 'álom, álomlátás', óujg. *tül tüšä,* s.ujg. *tel tüse*, csuv. *tĕlĕk tĕllen* 'álmot látni, álmodni', ojr. *tüžen,* hak. *tüze* 'álmodni, álmot látni', *tolkin* 'álom, álomlátás'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕ-*: abszolút szótő + *-lĕk*: képző, ÓT., óujg. *tü-* + *-l*, jak. *tüü-* + *-l,* KB., kirg., ojr., tuv. *tü-* + *-š,* üzb. *tu-* + *-š.* k.kalp., kazak, hak. *tü-* + *-s,* nog. *tö-* + *-s,* oszm. *dü-* + *-š,* türkm. *düj-* + *-š,* bask., tat. *tö-* + *-š,* ujg. *čü-* + *-š,* ojr. *tü-* + *-žen,* hak. *tü-* + *-ze, to-* + *-lkin.*

A relatív szótöve tartozik ide a következő magyar szónak: ***alszik,*** *alaszik, aludik* 'az alvás állapotában van, halott, kialszik, kihúny, megalvad'. A szócsalád tagjai származékszók, *al-* alapszavuk ősi örökség a finnugor korból, vö.: osztj. *alata* 'alszik, fekszik', mdE. *udoms,* mdM. *udoms* 'alszik'. Vö.: ujg. *udy-*, *udu-*, oszm., kirg. *uju* '(el)alszik, merevedik, megalvad'. (TESz) < magy. *al-*: relatív szótő + *-szik*: képző, *ala-* + *-szik, alu-* + *-dik,* osztj. *ala-* + *-ta,* mdE. *udom-* + *-s,* mdM. *udom-* + *-s,* ujg. *udy-*, *udu-*, oszm., kirg. *uju.*

A szócikk írója nem vett figyelembe olyan szavakat, amelyek a szócsalád tagjai és segítik a megfejtést, ezért az álláspontja sem lehet igazolt. Az adatok azonban idetartoznak.

A TESz szerint a magy. ***álom*** 'álomkép, alvás'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *òlem,*

ùlem 'alvás, álom', osztj. *ālem* 'alvás', *ūlem* 'álom', *ōtem* 'alvás, álom', zürj. *on,* votj. *um* 'álom, alvás, álomkép', cser. *om* 'alvás', md.M. *udêma, udêm* 'alvás'. (TESz) < magy. *á-*: abszolút szótő + *-lom:* képző, vog. *ò-* + *-lem, ù-* + *-lem,* osztj. *ā-* + *-lem, ū-* + *-lem, ō-* + *-tem,* md.M. *u-* + *-dêma, u-* + *-dêm.* A következő adatokban eldöntendő, hogy az *-n, -m* a képző kezdő vagy végső mássalhangzója-e: zürj. *on,* votj. *um,* cser. *om.*

Erdélyben ma is ismert a ***bel*** 'alszik' ige.

Eleink gondolkodása szerint az, aki alszik, nemcsak nyugalomban, békében van és álmot lát, hanem mozdulatlan, merev állapotban is, azaz nem mozog. Ilyen a holt ember s a holt, azaz álló víz is, ezért ide kapcsolódik a csuv. ***vil*** 'meghalni', ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., k.kalp., nog., ojr., tuv., hak. karacs, jak. *öl,* üzb. *ul,* tat., bask. *ül* 'meghalni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vi-*: abszolút szótő + *-l:* képző, ÓT., MK., csag., azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., k.kalp., nog., ojr., tuv., hak. karacs, jak. *ö-* + *-l,* üzb. *u-* + *-l,* tat., bask. *ü-* + *-l.*

A szócsalád tagjai, vö.: csuv. ***vil šyv, vil šyvě*** 'holt víz, álló víz' (JEGOROV 1964). < *vil* 'holt' + *šyv, šyvě* 'víz'.

A csuv. ***vilě*** 'halott, holt', ÓT., tuv. *ölüg*, MK., Zamahš., kirg., ujg. *ölük,* hak. *ölig,* kazak, k.kalp. *ölik*, üzb. *ulik*, tat., bask. *ülek*, azerb., oszm. *ölü,* türkm., nog. *öli* 'halott, holt'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vi-*: abszolút szótő + *-lě*: képző, ÓT., tuv. *ö-* + *-lüg*, MK., Zamahš., kirg., ujg. *ö-* + *-lük,* hak. *ö-* + *-lig,* kazak, k.kalp. *ö-* + *-lik*, üzb. *u-* + *-lik*, tat., bask. *ü-* + *-lek*, azerb., oszm. *ö-* + *-lü,* türkm., nog. *ö-* + *-li.*

A csuv. ***vilěm*** 'halál', ÓT., KB., MK., azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., ojr., tuv. *ölüm,* hak., kazak, nog. *ölim*, k.kalp. *olim,* üzb. *ulim* 'halál'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vi-* + *-lěm,* ÓT., KB., MK., azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., ojr., tuv. *ö-* + *-lüm,* hak., kazak, nog. *ö-* + *-lim*, k.kalp. *o-* + *-lim,* üzb. *u-* + *-lim*.

Eleink azt is tudták, hogy a nyugalom, a béke, a szunnyadás, az alvás a magállapotban van. Következésképp természetes hogy a megnevezés, a szó is tartalmazza ezt a tudást. A fenti szavaknak az abszolút szótöve összetartozik a *mag* szóval, amelyhez képző járul. Ugyanakkor az alul, lent lévővel is rokon, tehát idetartozik az *al-* szó is.

Hangtanilag a szókezdő eredeti *t-* volt, amely megőrződött számos török nyelvben, vö.: csuv. *tělěk* 'álom', csuv. *tülek* 'nyugalom, csend, csendes, nyugodt'. Ugyanakkor a t- bizonyos nyelvekben és a szócsalád bizonyos tagjaiban tovább változott, így keletkezett a *č-* (< *t'-* < *t-*), *v-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), *b-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), *0-* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*). A második mássalhangzó, az *-l, -š, -s, -z, -ž, -d* is eredeti *-t* fejleménye, amelyet őriznek a nyelvek, vö.: osztj. *ōtem* 'alvás, álom'. A *-t* zöngésedéssel *-d* lett, vö.: mdE. *udoms,* mdM. *udoms* 'alszik', ujg. *udy-*, *udu-*.

3.166. Kāšγ. ***tilī*** 'szíj' ~ magy. ***szíj***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ti-*: abszolút szótő + *-lī*: képző.

Rokona a csuv. ***pilěk*** 'öv', csag., azerb., oszm., üzb., kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., karacs., tuv., ojr. *bel,* jak. *biil,* ujg. *bel,* MK., bask., tat., türkm. *bil*, alt. *pel,* hak. *pil* 'öv', vö.: mong. *belxüüs* 'öv'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pi-*: abszolút szótő + *-lěk*: képző, csag., azerb., oszm., üzb., kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., karacs., tuv., ojr. *be-* + *-l,* jak. *bii-* + *-l,* ujg. *be-* + *-l,* MK., bask., tat., türkm. *bi-* + *-l*, alt. *pe-* + *-l,* hak. *pi-* + *-l.* Kérdés, hogy a mongol *belxüüs* relatív szótöve a *bel-* vagy

a *belxüü-*.

A török szavak rokona a magy. ***szíj*** 'szalag alakúra hasított, kikészített bőrdarab, csíkos, más anyagból készült szalag vagy kötélféle, bőrből készített'. Vitatott eredetű. (TESz) < magy. *szí-:* abszolút szótő + *-j:* képző.

Alakváltozatuk a magy. ***szalag,*** *szallag, szalang* 'hajlékony anyagból készült, átfogó, kötöző szerepű, keskeny, hosszú csík, díszül alkalmazott pántlika, (emberi, állati szervezetben) keskeny, rostos, főként rögzítő vagy összekötő szerepű képződmény, sávszerűen húzódó, hosszan elnyúló vagy kanyargó vonalú valami, futószalag mellett dolgozó munkacsoport, folyton mozgó, körben futó műszaki szállító berendezés'. Valószínűleg származékszó, de alapszava és képzés módja vitatott. (TESz). < magy. *sza-*: abszolút szótő + *-lag*: képző, *szal-* + *-lag, sza-* + *-lang*.

Idetartozik a magy. ***szál,*** de rokona a magy. ***öv*** is. A TESz szerint a magy. ***öv*** 'valamely ruhadarabot a deréknáél összehúzó vagy felerősítő szíj, pánt, más testrészt körülfogó pánt, a test derékrésze, (valamely területet körülvevő) sáv, réteg, (domborzaton) azonos magassági szintű réteg, amelyre azonos gazdasági vagy földrajzi jelenség jellemző, (a földgolyón) azonos szélességi körökkel határolt terület, égöv, ásatási réteg'. Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: zürj. *voń, vuń, veń,* cser. *e-*, fi. *vyö,* észt *vöö,* lp. *âvve* 'öv', szam.jur. *jīńńè* 'szíj, kötél, fék, drót', jeny. *bine,* tvg. *bene*, szlk. *üün, üüne* 'szíj', kam. *muнɛ* 'lasszó'. (TESz) < magy. *ö-*: abszolút szótő + *-v:* képző.

A magy. *öv* szóban az eredeti szókezdő *t-* eltűnt, a képző kezdő mássalhangzója a *-v* pedig szintén eredeti *-t* fejleménye, csak más úton keletkezett, mint az *-l*: *-t* > *-δ* > 1. *-l,* 2. *-w* > *-v.* A magy. *szíj* szóvégi *-j* mássalhangzója pedig *-t* > *-d′* > *-j* változás eredménye.

Idetartozik az ang. ***belt*** 'öv' is, amely *-l*-t tartalmaz. Az *öv* valójában a magy. *szál* szó rokona is, hiszen az *öv* nem más, mint egy *szál* valami. Vö.: Kāšγ. ***jāl*** 'sörény', Kāšγ**.** ***tār*** 'tutaj', ***sāl*** 'tutaj', Kāšγ. ***sаž*** 'haj, szőr'.

3.167. Kāšγ. ***Miηlā:*** népnév ~ magy. ***mongol***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *Miη-*: abszolút szótő + *-lā:* képző.

A népnév dinasztia névből, azaz személynévből válhatott a nép nevévé. Szerkezetileg olyan képzett szó, amely 'maghoz tartozó, maggal ellátott' jelentésű, a szótő a *Miη-* összetartozik a magy. *mag, makk* stb. szóval. A népnév szerkezete és közszói jelentése ugyanaz, mint a *magyar* népnévé azzal a különbséggel, hogy itt nem *-l*, hanem *-r* a képző. Mindkettő eredeti *-t* fejleménye s a közvetlen előzményük ugyanaz a hang (*-δ:* interdentális zöngés spiráns). Megjegyezzük, hogy a magy. *székely* népnévben az *-l* palatális változata az *-ly* is ugyanez a képző.

A magy. ***mongol*** szó mint ázsiai nép neve hangtanilag és szerkezetileg idetartozik. A kérdés az, hogy Kāšγ. *Miηlā* népneve ugyanabból vagy másik dinasztiából keletkezett népnévre vonatkozik-e. A TESz szerint a magy. ***mongol*** 'mongol ember, mongolokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó'. Vándorszó, vö.: ang. *Mongol, Mongolian,* ném. *Mongole,* fr. *Mongol,* or. *mongol,* perzsa *mogol, mogūl,* oszm. *Moğol* 'mongol ember'. Végső forrása a kellően nem tisztázott etimológiájú mong. *mongol* 'ua.'. (TESz) < magy. *mongo-*: abszolút szótő + *-l*: képző, ang. *Mongo-* + *-l, Mongol-:* relatív szótő + *-ian*: képző, ném. *Mongo-* + *-le*, fr. *Mongo-* + *-l*, or. *mongo-* + *-l*, perzsa *mogo-* + *-l, mogū-* + *-l,* oszm. *Moğo-* + *-l,* mong. *mongo-* + *-l*.

3.168. Kāšγ. ***mamū*** 'így nevezik az asszonyt, akit a menyasszonnyal küldenek az esküvő éjszakáján.' ~ magy. ***mama***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ma-*: abszolút szótő + *-mū*: képző.

Rokona a csuv. ***ama*** 'anya', mong. *eme, em* 'asszony, feleség' (JEGOROV 1964). < csuv. *a-*: abszolút szótő + *-ma*: képző, mong. *e-* + *-me, e-* + *-m.*

Alakváltozata a csuv. ***anne*** 'anya', jeny., KB., csag., azerb., ujg., kazak, nog., kum. *ana,* k.kalp. *ana, ene*, alt. kirg., türkm., ojr. sor *ene,* üzb. *ona* 'anya', oszm. *ana* 'anya', *anne* 'mama, mamácska', bask. *inej,* hak. *ine,* tat. *ana* 'anya', tuv. *ene* 'nagynéni'. (JEGOROV 196)

Idetartozik a csuv. ***ĕne*** 'tehén, a jávorszarvas és a szarvas nősténye',ÓT. *ingäk,* azerb., ujg. *inek*, Zamahš., polovec, alt., ojr., tuv., hak., oszm., csag., kum., karacs. *inek,* jak. *ynax* 'tehén', tofalar *inig* 'a jávorszarvas nősténye', hak. *ine* 'nőstény', vö.: mong. *ünigen, ünee*(*n*) 'tehén', szanszkr. *dhena*. (JEGOROV 1964)

A mong. *ünigen* adat lehetővé teszi a következő szerkezeti felépítést: *üni-*: relatív szótő + *-gen*: folyamatos melléknévi igenév képző. A relatív szótő párhuzama a csuv. ***ĕm*** 'szopni, mell', azerb., ujg. *em*, türkm., üzb., kirg., kazak, nog., alt., ojr., tuv. *em,* tat., bask. *im* 'szopni', PK. *ämüz,* ujg. *emgüz*, *emit* 'mellből etetni, szoptatni'. (JEGOROV 1964) < PK. *ämü-*: relatív tő + *-z:* képző, ujg. *emgü-:* + *-z*, *emi-* + *-t.*

Összetartozik velük a magy. *emik* 'szopik' és az *emlő* 'női mell' *em-* töve. Az ***emik*** szerkezeti felépítése *e-*: abszolút szótő + *-mik*: képző. Eredetileg nómen-verbum volt, névszói és igei tulajdonsággal egyaránt rendelkezett. A TESz álláspontja szerint a magy. *emik* 'szopik' ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *emtä,* fi. *imeä,* észt *imema* 'szopik', szam.jur. *ńimńē,* tvg. *ńimirim,* szelk. *ńemnap,* kam. *ńimerlem, emerlem* 'ua.'. (TESz) A szócikk írója nem vette figyelembe a török és a mongol adatokat, ezért az álláspontja nem lehet igazolt.

A magy. ***ünő*** '(fiatal tehén), kérődző állatok nősténye'. Ótörök eredetű, vö.: türk, ujg., Kāšγ. *ingäk,* csag., kipcs., CC. *inäk,* oszm., kum. *inek*, ujg.mod., alt. *inäk,* jak. *inah*, csuv. *ĕne* 'tehén'. (TESz) A magyar szó és nyelvi megfelelői kötődnek a fenti adatokhoz, amelyek arra utalnak, hogy az anya, mama legjellemzőbb tulajdonsága, hogy a melléből táplál, azaz szoptat. Ezért természetes, hogy a szavaknak alapul az *emik* 'szopik illetőleg nyelvi párhuzamai szolgálhattak alapul.

A TESz szerint a magy. ***mama*** anya, anyuka, nagymama, öreg asszony'. Gyermeknyelvi eredetű, vö.: ang. *mamma, mammy,* ném. *Mama,* fr. *maman*, ol. *mamma,* or. *máma* 'mama', lat. *mamma* 'anyamell, dajka, mama, nagymama', gör. *μαμμα* 'anya, nagymama, anyamell'. (TESz) A szócikk írója nem tárgyalta együtt a szócsaládba tartozó szavakat, ezért nem is tud következetes lenni a fenti szavak magyarázata. Világos, hogy az angol, német, francia, olasz, latin és görög nyelvekben is ázsiai eredetről van szó, szkíta-hún típusú nyelvekből kerülhetett hozzájuk.

A TESz szerint a magy. ***anya*** 'édesanya, női elöljáró, vezetőnő, valaminek eredete, női elől, anyaállat'. A szócsalád tagjai származékszavak, *any-* alapszavuk valószínűleg ősi gyermeknyelvi szó a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *āń* 'anyai nagyanya', zürj. *ań* 'asszony', mdM. *ańaka* 'testvérnéne'. (TESz) A szócikk írója nem látja rendszerében a szó családjába tartozó szavakat és sem a hangtani, sem a szerkezeti, sem a jelentéstani összefüggéseket, kapcsolatokat nem tudja helyesen megítélni. Az *anya* szónak nem lehet az *any-* az alapszava.

Idetartozik az or. ***mama*** valamint a ***mat'*** 'mama, anya'. Az or. ***mat'*** előzménye *matka* lehetett, amely a *matka* > **matγa* > **matja* > *mat'* változások eredménye lehet. Vö.: magy. *anya* < *anyja* < **anγa* < *anka*. Az *anyja* nem tévesztendő össze a birtokos személyjeles *anyja* formával. Az or. *mat'* alakváltozata a *samka* 'nőstény', valamint a magy. *szuka*.

A szlk. ***tetka*** 'nagynéni is a szócsaládba tartozik. Fontos adat, mert tartalmazza a szókezdő *t*-t, amelynek fejleménye a Kāšγ. *mamū* és a magy. *mama,* or. *mámá m*-je (*m-* < *w-* < *δ-* < *t-*), 0- (< V- < *w-* < *δ-* < *t-*).

3.169. Kāšγ. ***kānī*** 'hol?' ~ magy. ***hol***? nyj. ***hun***?

Szerkezeti felépítése*:* Kāšγ. *kā* 'mi' + *-nī:* helyhatározó rag.

A szó két részből áll, az első a kérdőszó (*kā* 'mi'), amelynek a párja a magy. *ki*? s ez esetben nem személyre vonatkozik. Alakváltozata megvan a mongolban is, vö.: mong. ***k'en*** 'ki' rokona a magy. *ki*? kérdő névmás. Többes számban a mong. *ke-d* 'kik' *-d* többes jelet használ, a magyarban pedig ezzel szemben *-k* többes jel használatos. A *ki?* kérdőnévmásnak alapul 'mag' jelentésű szó szolgált.
A szó második részét alkotja a határozórag, amely a magyarban is ismert a *hun?* 'hol?' kérdőszóban és azon túl számos más szóban is.

A törökség többi nyelvében is ismert a kérdőszó s a jelentése ki? vagy mi?, vö.: csuv. ***kam*** kérdő- és vonatkozó névmás, MK., azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *kim,* alt., hak., tat., bask. *kem,* tuv. *kym,* AFT. *kenj* 'ki', mong. *xen* 'ki'. (JEGOROV 1964)

A TESz szerint a magy. ***ki*** 'kicsoda, mely személy, aki, amelyik, mely, mi, micsoda'. Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: zürj. *kin* 'ki?', votj. *kin* 'ki, aki, kicsoda, micsoda, mely?', cser. *kü* 'ki?', mdE.M. *k'i, k'ije* 'ki?, valaki', fi. *ken* 'ki?', észt *kes* 'ki?', lp. *gī* 'ki, mely, melyik?'. (TESz) A szócikk írója a fenti adatokat helyesen sorolta ide, azonban nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat, ezért helytelen a magyar szót finnugor vagy uráli eredetűnek minősíteni. Ráadásul a felsorolt szamojéd adatok nem tartoznak ide, mert azok szókezdője eredeti *t-* fejleménye, vö.: szam.jur. *śa* 'mi?', *śaxa* 'mikor?', jeny. *sio, sie* ' 'ki?', tvg. *sele* 'ua.', kam. *šeńdi* 'ua.'.

Az or. ***kto***? 'ki? kérdő névmás két tagból álló összetétel: *k* 'ki?' + *to* 'az' mutató névmás. Egyik tag sem szláv szó, a szkíta-hun és az ősmagyar nyelvekhez vezetnek a gyökerek.

A ki? kérdő névmás a maggal van kapcsolatban, így a magy. *kumma kum-* tövével, valamint a 'homokszem' jelentésű szavakkal stb. tartozik össze.

A *hol*? kérdő névmások a török nyelvekben idetartoznak, vö.: csuv. ***ăšta,*** dial. ***xăšta, kăšta*** 'hol, hová?', MK., KB., karacs., tat. *kajda*, Tefsz. XII-XIII. sz. *kajuda, kajda*, bask. *kajza*, AFT. *kanda,* jak. *xanna, xaja*, üzb. *kajda, kajerda*, ujg. *kejerda* 'hol', kirg., kazak, k.kalp., nog., alt. kajda, tuv. *kajda, kajaa,* hak. *xajda* 'hol, hová'. < *kaj,* vö.: csuv. *xaj, xajxi* 'az maga'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ăś-: '*ki? mi?*'* + *-ta:* helyhatározó rag*,* dial. *xăś-* + *-ta, kăś-* + *-ta*, MK., KB., karacs., tat. *kaj-* + *-da*, Tefsz. XII-XIII. sz. *kaju-* + *-da, kaj-* + *-da*, bask. *kaj-* + *za*, AFT. *kan-* + *-da,* jak. *xan-* + *-na, xaj-* + *-a,* üzb. *kaj-* + *-da, kajer-* (*kaj-* + *-er*?)+ *-da,* ujg. *kejer-* + *-da*, kirg., kazak, k.kalp., nog., alt. *kaj-* + *-da*, tuv. *kaj-* + *-da, kaja-* + *a,* hak. *xaj-* + *-da.*

A magy. ***hun***? ***hol***? 'mely helyen'. A TESz helytelenül Abl. ragnak tartja az *-l*-t, az *-n*-t pedig helyesen Loc. ragnak. Ma már mindkettő Loc. rag. Eredetileg mindkettő 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésű képző volt.

Az or. ***gd'e*** 'hol?' ugyanúgy két elemből áll: *g-* a magy. *ki?* és társainak alakváltozata, a *-d'e* pedig Loc. rag. Ennek a *-t* változata az eredeti, a magyarban ma is ismert.

3.170. Kāšγ. ***ūnū*** 'az', ***mūnū*** 'ez' ~ magy. ***mi, ő***.

Eleink gondolkodása szerint a *mi*? kérdő névmás és a mutató névmások esetében is a magból kell kiindulni. Idetartozik a csuv. ***měn*** 'mi?', orh.-jeny. *nä* 'mi', MK., KB. *neη* 'dolog', MK. *ne*, PK. *nämä, nima,* ujg. *nime,* üzb. *nima,* türkm. *neme,* kirg. *emne* 'mi', bask. *ni, neme,* tat. *ni, nerse,* karacs. *ne, nedi,* alt. *ne, neme* 'mi', azerb. *ne,* oszm., kazak, k.kalp., kum., nog. *ne* 'mi' (kérdő és vonatkozó névmás), hak. *nime* 'dolog, mi', ujg. *nerse*, üzb. *narsa* 'dolog', vö.: perzsa *män* 'ki, az, aki'. (JEGOROV 1964)

A szó családjába tartozik az ang. ***thing*** 'dolog', a *nothing* (*no* + *thing*) 'semmi' utótagja, amely átvétel.

Rokonuk a csuv. ***šavă, šav*** 'az, az maga', dial. ***ša*** 'az'. (JEGOROV 1964); csuv. ***šak, šakă*** 'ez'. (JEGOROV 1964); csuv. ***văl,*** dial. ***u*** 'ő', *věsem* (*vě* 'ő' + *sem*: többes szám jele) 'ők' , ÓT., csag., alt, tuv., hak., sor, türkm., kazak, k.kalp., nog., jak. *ol* (függő eset *on-*, sor., hak. *an-*), azerb., oszm., kum. *o* (függő eset *on-*), ujg., üzb. *u* (*un-*), tat. *ul* (*an-*), kirg. *al* 'ő, az'. (JE!GOROV 1964)

Látható, hogy a személyes névmás E/3. személyben váltakozhat a mutató névmással. Tehát a *mi*? kérdő névmás, az *ez, az* mutató névmás és az *ő* személyes névmás közös gyökerű, kezdetben nem különült el a kérdő, mutató és az E/3. személyes névmás. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, amelynek fejleményei a fenti *m-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), *v-* (< *w-* < *δ-* < *t-*), *0-* (< *V-* < *w-* < *δ-* < *t-*), *ś-* (< *th-* < *t-*), *th-* (< *t-*), *n-*: vagy a *mVn m*-je hasonult az *-n*-hez, vagy pedig a szókezdő *t-* > **δn* > *n-* változás eredménye.

A szócsalád tagja az or. ***što*** (*чmo*) elő- és utótagja külön-külön: *š* 'mi' + *to* 'az'.
A szlovák ***toto*** 'az' teljesebb alakot mutat. Az eredetibb változat tVtk, tVtkV, tVtVk, tVtVkV lehetett.

A magy. ***mi*** 'miféle dolog, tárgy, ami, amely, valami, bármi, miféle, milyen'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mana* 'melyik', osztj. *mŏγì* 'mi', *melì* 'melyik', *metä* 'ki?', zürj. *mii* 'mi', votj. *ma* 'mi, micsoda?', *mar* 'mi, ami, valami, mi?, micsoda? minő?', cser. *ma* 'melyik?, mi?', mdE. *meźe, meje,* mdM. *meź* 'mi?, mi, valami', fi. *mikä* (gen. *minkä*) 'melyik, micsoda?', észt *mis, mi, me* 'mi?, melyik?, hogyan?, hol?, úgyhogy', lp. *mī* 'mi?', micsoda? melyik?, miféle?, akármi', *mi* 'melyik, ki?, mi?', szam.jeny. *mi'* 'mi?', tvg. *mā* 'ua.', kam. *kō, mo* 'miért?'. (TESz)
Az adatok idetartoznak, azonban az uráli eredet nem igazolt, a szócikk írója helytelenül járt el, amikor a török és a mongol adatokat nem vette figyelembe.

A TESz szerint a magy. ***ez*** mutató névmás ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *i, it* 'ez', *idi* 'így', *i-, in* 'most, rögtön', *it* 'most', *í-, ín-* 'ő, az, most, rögtön', zürj. *e-, etaja, etaje* 'ez', *esija, esije* 'az, az ott', votj. *e-, etše, itše* 'ilyen', *e-, ečä* 'olyan, olyneműː', md. *e-*, mdE. *et'e* 'ez', *ene* 'ezek', *ešne* 'azok', fi. *että* 'hogy, azért', észt *et* 'hogy, mivel', szam. jeny. *e-, e-ke, e-ko* 'ez itt', kam. *ī-, īd-* 'ez itt', az ott'. (TESz)

A magy. ***ide*** szerkezeti felépítése: *i-* 'ez' + *-d-*: Loc. rag + *-e*: Dat. rag vö.: oszm. *-a/-e*: Dat.

A magy. ***itt***: *it* 'ez' + *-t*: Loc. A TESz véleményével nem érthetünk egyet. A szócikk írója szerint:

Megszilárdult ragos alakulat: az *ez* mutató névmás *e-* ~ *i-* eleméből jött létre a *-t* locatívus raggal. Az eredetibb egyszerű *-t* rag hangzóközi helyzetben geminálódott (vö.: *itten*), majd analógiásan átkerült a szóvégre is. (TESz)

Az or. ***eto*** 'ez' (< *e* 'ím' + *to* 'az') két tagból áll. Ugyanúgy született, mint az *etak* (< *e* 'ez, ím' + *tak*: Loc.)

Ld. magy. ***így*** (< *í* 'ím, ez' + *gy-/d′*: Loc.), csuv. *epĕ* 'én' (< *e* 'ez, ím' + *pĕ* 'én', vö.: oszm. *ben* 'én'), csuv. *esĕ* 'te' (< *e* 'ez, ím' + *sĕ* Ld. oszm. *sen* 'te'). A zürjénre jellemző ez a szerkesztési mód.

Az or. ***tut*** 'itt': *tu* 'ez' + *-t:* Loc.rag; or. ***tuda*** 'oda': *tu* 'az' + *-d-*: Loc., + *-a:* Dat.;[127] or. ***s′uda*** 'ide': *s′u* 'ez' + *-d-*: Loc., + *-a*: Dat.

A rokonságba tartozik az ang. ***it*** 'ő, az'.

A K-mong. ***ta ner*** 'azok' (< *ta* 'az' *-ner*: többes szám jele), ojr. ***eden*** 'ezek' (< *e* 'ez' + *-den*: Tsz.), K-mong. ***ede*** vagy ***edeger*** 'ezek' (< *e, ene* 'ő, ez' + *-de*: Tsz. vagy *e* + *deger*: vö.: 'iker'), ojr. ***teden*** 'azok' (< *te* 'az' + *-den*: Tsz.), K-mong. ***tede, tedeger*** 'azok' (< *te* 'ő, az' ld. még *tere* 'ő, az' + *-de*: Tsz., *te* 'ő, az' + *-deger*: vö.: 'iker') első eleme idetartozik.

Alakváltozat a K-mong. ***en-ü′ni*** 'ennek a', ***ter-ü′ni*** 'annak a' (< *en* 'ez' + *-ü′ni* '-nak a'), *ter* 'az' + *-ü′ni* '-nak a' első eleme.

A mong. ***tani*** 'öné' (< *tan* ′ő, ön' + *-i:* birtokjel). Rokona a magy. *öné* (< *ön* + *-é*: birtokjel), *övé* (*öv-* 'ő' + *-é:* birtokjel). Ennek megfelelően alakult a főnevek birtokos jelezése, pl. *házé* (< *ház* + *-é:* birtokjel). Az 'ön' jelentésű szótő tartozik ide.

A mutató névmások közül a K-mong. ***ene*** 'ez', *tere* 'az' a közelre és a távolra mutató névmás között az eltérést nem a magas és a mély magánhangzó jelzi mint a magyarban (vö.: *ez, az*). A távolra mutatónak a jelentése 'másik' lehet, amelynek párhuzama az or. *drugoj* 'másik' (< *drug-* + *-oj*). Egyet érthetünk a SIS véleményével, hogy a szó családjába tartozik az or. *drug* 'barát' szó. A K-mong. ***mön ene*** 'ugyanez', *mön tere* 'ugyanaz' első eleme a *mön* a 'mag' szóval azonos. Az ojr. ***eneken*** 'csak ez' < *ene* ′ez' + *-ken:* kicsinyítő képző, *tereken* 'csak az' < *tere* 'az' + *-ken*[128]*:* kicsinyítő képző elemekből áll. Az ojr. ***eden*** 'ezek', ***teden*** 'azok' szerkezeti felépítése pedig: *e* ′ez' + *-den:* többes szám jele, *te* ′az' (< vö.: K-mong. *tere* 'az') + *-den:* többes szám jele.

Eredetüket tekintve a mutató névmások rokonságába tartozik a mong. ***ö′r, öber***[129] 'maga' a magyarban *maga*. Alapul mindkettőnek 'mag' jelentésű szó szolgált, a mongolnak az *ír*(mag), a magyarnak a *mag* szó. A mong. *bi ö′rä′n* 'én magam' (< *bi ′én′* + *ö′rä′n* 'mag'), *tsi ö′rä′n* 'te magad' (< *tsi* ′te' + *ö′rä′n* 'mag'), *ene ö′rä′n* 'ez maga, ő maga' (< *ene* 'ez' + *ö′rä′n* ′mag'), *tere ö′rä′n* 'az maga, ő maga' (< *tere* ′az' + *ö′rä′n*) szerkezeti felépítése ugyanaz, mint a magyaré azzal a különbséggel, hogy a magyar birtokos személyragot is tartalmaz.

3.171. Kāšγ. ***karvī*** 'hajlított, ferde' ~ magy. ***görbe***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ka-*: abszolút szótő + *-rvī:* képző.

---

[127] Megjegyezzük, hogy az *-a, -e* datívuszrag is átvétel, vö. oszm. *-a/-e* 'ua.'.

[128] A kicsinyítő képzőnek alapul a 'mag' szó *k-* kezdetű változata szolgált, amely a kicsi mérete kapcsán tartozik ide.

[129] Megjegyezzük, hogy a mong. *öber* szónak rokona megvan a németben, ilyen a magy. *überel übere-* töve s az ang. *over* 'felül, túl stb.' szó is.

Alakváltozatai a csuv. ***kukăr*** 'ferde, hajlott, görbe', tat. *kekre*, bask. *kekere, küŋgyr,* miser k*yŋyr,* karacs, kum. *kyngyr,* ujg., üzb. *kiŋgir,* alt. *kyjyr* 'ferde, hajlott', alt. *kojryk, kojruk* 'meghajlított', vö.: mari *kagyr* 'ferde', *kagyr-mygyr* (vö.: csuv. *kukăr-makăr* 'ferde, hajlott'), udm. k*ongro* 'kampó, kapocs, horog', fi. *koukero* 'ferde, hajlott'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kukă-*: abszolút szótő + *-r:* képző, tat. *kek-* + *-re,* bask. *keke-* + *-re, küŋgy-* + *-r,* miser *kyŋy-* + *-r,* karacs, kum. *kyngy-* + *-r,* ujg., üzb. *kiŋgi-* + *-r,* alt. *kyjy-* + *-r*, alt. *koj-* + *-ryk, koj-* + *-ruk,* mari *kagy-* + *-r,* udm. *kong-* + *-ro*, fi. *kouke-* + *-ro*.

A TESz szerint a magy. ***görbe*** 'púpos, hajlott hátú ember, púp, az egyenestől különböző, törés nélkül hajl vonal, hát, grafikon, hajlott, púpos hátú, hajlított, nem egyenes stb.'. Déli szláv eredetű, vö.: blg. *gъrba* 'púp', mac. *grba* 'ua.' stb. (TESz) < magy. *gö-*: abszolút szótő + *-rbe*: képző, blg. *gъ-* + *-rba,* mac. *g-* + *-rba.* A szláv eredet nem igazolt. Ellenkezőleg, a szlávban átvétel a szó.

A magy. ***kunkor*** a *kunkorodik* címszónál található a TESz-ben. Igei változata a *kunkorog* 'tekereg, tekeredik'. A szócikk írója szerint valószínűleg hangfestő eredetű a szócsalád. Helytelenül járt el, amikor nem vette figyelembe a török adatokat. Szerkezeti felépítése: magy. *kunko-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

A szócsalád tagja a magy. ***kerek ′***erdő, forgószél, kör (korong, henger) alakú, körhöz hasonló stb.'. A TESz szerint származékszó, a *kerül, kering, kerít* igék *ker-* alapszavából jött létre *-k* deverbális nómen képzővel. (TESz) < magy. *ke-*: abszolút szótő + *-rek*: képző. A TESz állítása nem igazolt. Az abszolút szótő alakváltozata összetartozik más képzett alakok abszolút szótövével, vö.: Kāšγ. ***kuŋur*** 'kitépni gyökerestől', Kāšγ. ***kajlik*** 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál'.

A magy. ***kerék*** 'központi tengelyen forgó vagy gördülő tárgy, amely rendszerint egy nagyobb szerkezet alkatrészeként szerepel, azt működteti, kerék formájú kínzóeszköz, köralak, körpálya stb.' Szóhasadás eredménye, a kerek szótól különült el. (TESz) < magy. *ke-*: abszolút szótő + *-rék:* képző.

Alakváltozata a magy. ***karika*** (< *ka-*: abszolút szótő + *-rika*: képző) 'kör alak, kerek forma'; a magy. ***korong*** 'kerek erdő, egy fajta kerék mint a vízimalom alkatrésze, vízszintes síkban forgatott, lapos henger alakú eszköz, amelyen a fazekas az agyagot formálja, kerek lap vagy tányér alakú tárgy, tárcsa stb.'. Szláv eredetű, vö.: óeszl. *krogъ,*[130] bolg. *krъg* 'kör, kör alakú térség, hely, tárgy', szb-hv. *krûg* 'kör, korong, tárcsa, kútkáva, gomolyag', szln. *króg* 'kör, korong', *krógi* (többes szám) gyűrű, mint sporteszköz', szlk. *kruh* 'kör, kör alakú tárgy', or. *krug* 'kör, kör alakú térség, karika'. (TESz) < magy. *ko-*: abszolút szótő + *-rong*: képző, óeszl. *k-* + *-rogъ,* bolg. *k-* + *-rъg,* szb-hv. *k-* + *-rûg,* szln. *k-* + *-róg, k-* + *-rógi,* szlk. *k-* + *-ruh,* or. *k-* + *-rug.* A szócikk írója tévedett, a magyar szónak nincs szüksége szláv eredeztetésre.

A magy. ***kereng, kering*** is idetartozik, a TESz a ***kerül*** szócikknél tárgyalja. Szerkezeti felépítése: *ke-*: abszolút szótő + *-reng*: képző, *ke-* + *-ring*.

A magy. ***kör*** 'zárt görbe vonal illetőleg ilyen vonal alakjában elhelyezkedő személyek, testek sora, mozgásnak ilyen vonalú pályája, stb.'. A TESz szerint szóelvonás eredménye: a *körül, köröskörül, körülötte* szavakból jött létre, feltehetően az *alul, al, fölül, föl* szópárok analógiájára. (TESz) < magy. *kö-*: abszolút szótő + *-r*: képző. A szócikk írójának álláspontja nem igazolt.

A TESz szerint a magy***. horog*** 'kampó, (hegyek, dombok közötti) mélyút, szoros'. Ismeretlen

[130] Az *-o-* nazális ejtésű.

eredetű. (TESz). < *ho-*: abszolút szótő + *-rog*: képző. A szókezdő *k-* réshangúsodott (*k-* > *h-*).

Idetartozik az or. ***krivoj*** 'ferde', a ném. ***kurve*** 'hajlat' stb.

3.172. Kāšγ. ***buxtāj*** 'táska a ruhának' ~ magy. ***buksza***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *bux* + *tāj*. A szó első eleme a *bux* összetartozik a csuv. *pux* 'gyűjteni' igével, amelynek a magyar megfelelője a *bog* 'csomó'.

A magy. ***buksza*** 'pénztárca' szót a TESz német eredetűnek tartja. Eredetileg a pénztárca és a táska a ruhának egy bugyor volt. Az egyik kisebb, a másik nagyobb, azonban a méretnek nem volt jelentés megkülönböztető szerepe. Az elnevezést az alak, a forma határozta meg.

3.173. Kāšγ. ***burgūj*** 'szarv' ~ magy. ***szarv***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *bu-:* abszolút szótő + *-rgūj:* képző.

A török nyelvekben a következő alakokban ismert a szó, vö.: csuv. ***măjraka*** 'szarv', ujg. *müngüs,* üzb. *muguz,* kirg. *müjüz,* kazak, k.kalp., nog. *müjiz*, alt. hak., sor *müüs*, tuv. *myjys,* jak. *muos,* bask. *mögöz,* tat. *mögez,* azerb., türkm. *bujnuz*, oszm. *bojnuz* 'szarv'. (JEGOROV 1964) < csuv. *măj-:* abszolút szótő + *-raka:* képző, ujg. *müngü-* + *-s,* üzb. *mugu-* + *-z,* kirg. *müjü-* + *-z,* kazak, k.kalp., nog. *müji-* +*-z*, alt. hak., sor *müü-* + *-s*, tuv. *myjy-* + *-s,* jak. *muo-* + *-s,* bask. *mögö-* + *-z,* tat. *möge-* + *-z,* azerb., türkm. *buj-* + *-nuz*, oszm. *boj-* + *-nuz.*

A magy. ***szarv, szaru*** 'vízmeder, völgy elágazó része, valaminek szarvszerűen elágazó vagy felálló része, egyes rovaroknak, csigáknak, kígyóknak stb. a fején levő (páros) ágszerű vagy csápszerű képződmény, némely emlősállat fején párosan kinövő kemény szaruképződmény, kürt'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *śōre, šōrp* 'jávorszarvas bika', osztj. *śărbi* 'ua.', zürj. *śur,* votj. *śur,* cser. *šur,* mdE. *śuro, śură,* mdM. *śură*, fi. *sarvi*, lív *sōra,* észt *sarv,* lp. *čoar've* 'szarv', vö.: av. *srū, srvā* 'szeg, szarv', újperzsa *serū, surū, serūn* 'szarv', lat. *cervus* 'szarvas', ném. *Horn* 'szarv'. (TESz) < magy. *sza-*: abszolút szótő + *-rv*: képző, *sza-* + *-ru,* vog. *śō-* + *-re, šō-* + *-rp,* osztj. *śă-* + *-rbi,* zürj. *śu-* + *-r,* votj. *śu-* + *-r,* cser. *šu-* + *-r,* mdE. *śu-* + *-ro, śu-* + *-ră,* mdM. *śu-* + *-ră*, fi. *sa-* + *-rvi*, lív *sō-* + *-ra,* észt *sa-* + *-rv,* lp. *čoa-* + *-r've,* av. *s-* + *-rū, s-* + *-rvā,* újperzsa *se-* + *-rū, su-* + *-rū, se-* + *-rūn,* lat. *cerv-*: relatív szótő (< *ce-*: abszolút szótő + *-rv-*: képző) + *-us:* képző, ném. *Ho-* + *-rn.*

A magyar szó finnugor eredete nem igazolt, az adatok azonban ide tartoznak. Megjegyezzük, hogy a ném. *Horn* csak akkor sorolható ide, ha a szókezdő *h-* eredeti t- fejleménye.

Fontos a magy. ***szarm*** 'vízmeder, völgy elágazó része'. Valószínűleg ősi szóhasadás eredménye: a szarv elkülönült változata. (TESz) < magy. *sza-*: abszolút szótő + *-rm*: képző.

Eleink elsőként a vizet, vizes helyeket nevezték meg, majd a hozzá hasonló egyéb tárgyakat, használati eszközöket, növényeket, állatokat, ember stb. A magy. *szarm* rokona ismert a török nyelvekben, vö.: csuv. ***śyrma*** 'árok, patak, szakadék', vö.: ujg. *jar,* türkm., kirg. *žar,* kazak *žyra,* azerb. *jargan* 'árok, patak, szakadék', oszm. *yrmak* 'folyó', AFT. *yrmak* 'folyó forrása', üzb. *irmok* 'folyó torkolata'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śy-*: abszolút szótő + *-rma:* képző, ujg. *ja-* + *-r,* türkm., kirg. *ža-* + *-r,* kazak *žy-* + *-ra,* azerb. *ja-* + *-rgan,* oszm. *y-* + *-rmak*, AFT. *y-* + *-rmak*, üzb. *i-* + *-rmok.*

3.174. Kāšγ. ***tarigži*** 'földművelő, szántó' ~ magy. ***túr***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tarig-:* relatív szótő 'mag, gabona' + *-ži:* foglalkozásnév képző.

A magyarban ismert a szántó-vető megnevezés, valójában a földművelőre vonatkozik, hiszen a mestersége a föld túrása és a mag vetése. A török szóban a relatív tő egyszerre tartalmazhatja a 'túr, tör' és a 'mag' jelentésű szót. Ezért idetartozhat egyrészt a magy. ***túr*** 'a földet forgatja, mozgatja, valamiben túrkál'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: fi. *touria* 'váj, túr, kiás', *töyriä* 'túr, váj, felás'. (TESz) < magy. *tú-*: abszolút szótő + *-r*: képző, fi. *tou-*: abszolút szótő + *-ria:* képző. A magyar szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A szó rokona és alakváltozata a magy. ***teker*** szó, hiszen a föld túrása, ásása tekerő, fordító mozdulattal történik. *A teker* szerkezeti felépítése: *teke-*: abszolút sztő + *-r:* képző.

Másrészt idetartoznak a 'mag' jelentésű szavak, ld. Kāšγ**.** ***tarig*** 'búza, mag, búzamag'.

Rokona a csuv. ***tyră*** 'gabonamag, lábon álló gabona', ÓT., MK. *taryg* 'termés, aratás, lábon álló gabona', PK, hak. *taryg* 'vetések, gabona a mezőn', tuv. *taraa* 'gabona, gabonafélék, gabonamag, köles', AFT. *daru*, s.ujg. *taryx,* oszm., türkm., azerb. *dary,* kazak, tat., bask. *tary,* kirg. *taruu,* üzb. *tarik,* ujg. *terik,* ojr. *taraan* 'köles, búza', vö.: mong. *taria*(*n*) 'gabona, mag, termés', *tarix* 'gabonát vetni', burj.mong. *tara, taran* 'gabona a mezőn és a szérűskertben boglyában, asztagban'. (JEGOROV 1964) < Kāšγ**.** *ta-*: abszolút szótő + *-rig*: képző, csuv. *ty-* + *-ră,* ÓT., MK. *ta-* + *-ryg,* PK, hak. *ta-* + *-ryg*, tuv. *ta-* + *-raa,* AFT. *da-* + *-ru,* s.ujg. *ta-* + *-ryx,* oszm., türkm., azerb. *da-* + *-ry,* kazak, tat., bask. *ta-* + *-ry,* kirg. *ta-* + *-ruu,* üzb. *ta-* + *-rik*, ujg. *te-* + *-rik,* ojr. *ta-* + *-raan,* mong. *ta-* + *-ria*(*n*), *ta-* + *-rix*, burj.mong. *ta-* + *-ra, ta-* + *-ran.*

3.175. Kāšγ. ***kaj***- 'önteni, kiönteni' ~ magy. ***hajlik***.

Kāšγ. ***kaž-*** 'kimenni'.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ka-*: abszolút szótő + *-j*: képző, *ka-*: abszolút szótő + *-ž:* képző.

Elsőként azt a vizet nevezték így, amely a forrásból, a tóból kiment, kiöntött. A szó családjába tartozik a magy. *hajlik haj-* töve, ld. Kāšγ. ***kajlik*** 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál'.

Idetartozik az oszm. ***kačmak*** *(kač-* + *-mak)* 'menekülni, elszaladni' ige töve.

Rokona a csuv. ***kuś*** 'átmenni, elmenni (új helyre)', ÓT. *käč,* ujg., kirg., azerb., alt. *köč,* tuv., kazak, nog. *köš,* k.kalp. *koš,* üzb. *kuč,* tat. *küč,,* bask. *küs,* türkm., oszm., kum. *göč*, hak., jak. *kös* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ku-*: abszolút szótő + *-ś*: képző, ÓT. *kä-* + *-č,* ujg., kirg., azerb., alt. *kö-* + *-č,* tuv., kazak, nog. *kö-* + *-š,* k.kalp. *ko-* + *-š,* üzb. *ku-* + *-č,* tat. *kü-* + *-č,,* bask. *kü-* + *-s,* türkm., oszm., kum. *gö-* + *-č*, hak., jak. *kö-* + *-s.*

Idetartozik az or. ***kočevat'*** 'nomadizálni', amelynek a *koč-* töve átvétel. Az or. ***raskačivat'*** *(*< *ras-* + *kačiva-* + *-t'*: főnévi igenév képző) töve a *kačiva-* és a ***kačat'*** 'hintáztat, ingat, lenget' *kača-* töve is a szócsaládhoz tartozik.

Amikor a természetben valami kihajt, akár víz, növény vagy születéskor bármilyen élőlény, mindig hajló, tekeredő, csavarodó, másképpen görbe mozgást végez. Ezért a szócsaládba tartozik a magy. ***kacs*** 'szőlő, borsó stb. kapaszkodója, kezecske, kapocs, kasza, evező görbe fogója, levélszár, fattyúhajtás, gáncs, paragrafusjel, kenderszösz'. Hangfestő eredetű. (TESz) < magy. *ka-*: abszolút

szótő + *-cs:* képző.

A szónak hatalmas szócsaládja ismert a magyarban. Más megközelítésből az, ami nem egyenes, nem igaz, nem valódi, ferde. Ezt jelöli a magy. ***kacsa*** 'valami nem igaz' szó. A *kacsa* madár, szárnyas neve pedig a billegő, oldalra kilengő, kacsázó mozgásáról kaphatta a nevét.

3.176. Kāšγ. ***bā-*** 'odakötni' ~ magy. ***bog***.

Valójában amikor kötünk, megkötünk valamit, akkor csomót készítünk. Akkor is csomó lesz, ha bármit egybegyűjtünk. Ezért a szó alapja a magyarban is meglévő *bog* 'csomó' szó. Idetartozik a csuv. ***pux*** 'gyűjteni' ige, a magy. ***pukli*** 'dudor' *puk-* töve stb. Eredetileg nómen-verbum lehetett.

A magy. ***bog*** 'csomó, íz, ág' a TESz szerint hangfestő szó vagy ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *poxlep* 'gomb', osztj. *puŋkel* 'összefagyott hócsomó', *puŋket* 'daganat', zürj. *bugil′* 'púp, golyó', votj. *pog* 'göröngy, rög', mdE. *pokol′* 'csomó, rög', mdM. *pokâl′* 'gombolyag, daganat, darab', fi. *punkaq* 'kövér ember', észt *pung* 'valami kiemelkedő, valami gömbölyded (csomó, bimbó, rügy, gomb'), lp. *bug'ge* 'daganat, göröngy, púp'. (TESz)

A szócikk írója kellő körültekintés nélkül tette a megállapítását, hiszen a *bog* szó az alapja számos idetartozó, a törökségben ismert és használatos szónak s ezeket nem vette figyelembe.

Ld. még: Kāšγ. ***baglat-*** 'kapcsolni, odakötni', Kāšγ***. tukūn*** 'csomót', Kāšγ. ***bakit-*** 'odaerősíteni', Kāšγ. ***baglat-*** 'kapcsolni, odakötni', Kāšγ. ***bakū-*** megkötöttnek, elrendezettnek lenni', Kāšγ. ***tukūl-*** 'a csomó meg volt kötve', Kāšγ. ***tukuš-*** 'megkötni csomót'.

3.177. Kāšγ. ***jaran-*** 'gyakorolni' ~ magy. ***gyakorol***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ja-*: abszolút szótő + *-ran*: képző.

A szó kötődik a *tanul* igéhez, hiszen a tudást gyakorlással és tanulással lehet megszerezni. Megjegyezzük, hogy a *tanul* töve a *tanu-* 'szemtanu' jelentésű is, köze van a tudás megszerzéséhez.

Idetartozik a csuv. *věren* 'tanulni, hozzászokni', ÓT., KB., Zamahš., oszm. ögren, hak. ügren, ujg. ügen, azerb., tat., bask. öjren, türkm. övren, kirg. üjrön, kazak, nog. üjren, ojr., karacs. üren, jak. üören, üzb. urgan, csag. örgen 'tanulni, szokásokat elsajátítani', vö.: ÓT. ö 'gondolni', ög 'gondolat', ész, ÓT. ö 'érteni, gondolni', ög 'gondolat'. (JEGOROV 1964) < csuv. *věren* 'tanulni, hozzászokni', ÓT., KB., Zamahš., oszm. ögren, hak. ügren, ujg. ügen, azerb., tat., bask. öjren, türkm. övren, kirg. üjrön, kazak, nog. üjren, ojr., karacs. üren, jak. üören, üzb. urgan, csag. örgen 'tanulni, szokásokat elsajátítani', vö.: ÓT. ö 'gondolni', ög 'gondolat', ész, ÓT. ö 'érteni, gondolni', ög

A magyarban az ***okul*** ige jelentése 'tanul (valamiből)' idetartozik, alakváltozata a csuv. *věren* és társainak.

Idetartozik a magy. ***gyakorol*** töve a *gyakoro-*.

3.178. Kāšγ. ***jazyn-*** 'kibogozni' ~ magy. ***bogoz***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ja* ***(***< **jak* ld. *bog*) + *-zyn*: képző.

A szóval rokonok a csomó, gömb alakú tárgyak, dolgok, természeti elemek, köztük a föld. A

kibogozni, másképpen a kötött csomót kiereszteni jelentésben értelmezhetjük. Ezért idetartozik nemcsak a *bogoz,* hanem az *ereszt ere-* töve is.

3.179. Kāšγ**.** ***jigin-*** 'gyűjteni' ~ magy. ***gyűjt***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jigi-*: abszolút szótő + *-n-*: képző.

Az abszolút szótővel összetartozik a csuv. *pux-* 'gyűjteni' és a magy. *bog* 'csomó'. Eredetileg nómen-verbum volt.

A magy. ***gyűjt*** (ld. még magy. ***gyűl, gyűlik)*** *gyűj-* relatív töve ide tartozik. A TESz szerint valószínűleg ótörök eredetű szócsalád, kialakulásának részletei azonban nem teljesen tisztázottak. Vö.: oszm. *jığ-*, alt. *jū-* 'összegyűjt', ujg. *jïγïl-*, oszm. *jığıl-*, kirg. *žïjïl-*, alt. *jūl-* 'összegyűlik'. (TESz) < magy. *gyűj-*: relatív szótő + *-t*: ige képző, *gyű-*: abszolút szótő + *-l*: képző, *gyű-*: abszolút szótő + *-lik*: képző, oszm. *jığ-*, alt. *jū-,* ujg. *jïγï-*: abszolút szótő + *-l-*: képző, oszm. *jığı-* + *-l-*, kirg. *žïjï-* + *-l-*, alt. *jū-* + *-l-*.

3.180. Kāšγ**.** ***jukun- '***meghajolni, tisztelni' ~ magy. ***bókol***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *juku-*: abszolút szótő + *-n*: képző.

Amikor tiszteletből meghajolunk valaki előtt, a fejünket lehajtjuk, másképp bókolunk. Természetes, hogy a szó tövében benne van a 'fej' jelentésű szó amely a magy. *bog* 'csomó' szóhoz kötődik az alakja szerint.

A magy. ***bókol*** 'meghajol, hajlong, bólogat, bóbiskol, hódol'. A szó töve a *bóko-*, összetartozik a *bók* 'meghajlás, tisztelet' szóval.

A *bókol* szó töve a *bóko-* és a *bók* szó összetartozik a következő török szavakkal: csuv. ***pĕk*** 'hajlítani, (fejet) hajtani' (ld. *pük*), ujg., alt., hak. *pük,* azerb., türkm., oszm., kum., kazak *bük,* kirg., *büg*, üzb. *buk,* bask., tat. *bögö*, ojr. *bökö* 'hajlítani'. (JEGOROV 1964)

A csuv. ***pük, pükle*** 'alulról beszeg, azaz felhajt és bevarr', ujg. *pük* 'halítani, görbíteni', üzb. bukla 'feltekerni, felhajtani', alt., hak. *pük* 'hajlítani', *pükte*, ojr. *bükte* 'tekerni, hajlítani', AFT., azerb., türkm., oszm., karacs. *bük* 'hajlítani', kirg. *bük* 'hajlítani, görbíteni', kazak *büg*, bask., tat. *bök bökle* 'hajlítani, görbíteni'. (JEGOROV 1964)

3.181. Kāšγ**.** ***jaman-*** 'javítani, foltozni' ~ magy. ***javít***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jama-*: relatív szótő (< *ja-*: abszolút szótő + *-ma-*: képző) + *-n-*: képző.

A szónak alapul szolgált az a 'jó' jelentésű szó, amelynek rokona a magy. *jó, jav-* 'kellemes, hasznos, szükséges dolog, jobb oldal, irány, erkölcsi értelemben megfelelő, becsületes ember, helyes cselekedet, valaminek a legjelentősebb, legjobb része, valakinek a haszna, előnye, derék, becsületes, kedvező, hasznos, megfelelő, jobb oldalon lévő'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. iomas 'jó', osztj. iem 'jó, egészséges'. (TESz) A TESz ismét nem tartalmazza a török adatot, ezért egyértelműen tévedett. A szó nem lehet ősi örökség az ugor korból.

Eleink gondolkodása szerint amikor javítunk, a *jó* állapotot kívánjuk elérni. A magy. jó, jav- tő

úgy viszonyul a Kāšγ. *jama-*: relatív szótőhöz, hogy az *-m-, -v-* és a *-0* közös elődje *-t-* eredetű (*-t- > -δ- > -w-*) *-w-* (bilabiális zöngés spiráns) volt, amelyik egyik irányban *-m-*, a másik irányban *-v-* és a harmadik irányban -V- (vokális) lett. Ez utóbbi nyomát őrzi a magy. *jó* hosszú *-ó* magánhangzója.

3.182. Kāšγ**.** ***tugril*** *'*ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg' ~ magy. ***turul.***

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tugri-*: relatív szótő (< *tug-*: abszolút szótő + *-ri-*: képző) + *-l:* képző.

Kāšγ**.** ***tugrīl*** 'sas' < *tugrī-:* relatív szótő (< *tug-*: abszolút szótő + *-rī:* képző) + *-l:* képző.

A magy. ***turul*** a TESz véleménye szerint Árpád törzsének totemisztikus madara volt. Az ősm. mondavilágban a sashoz vagy sólyomhoz hasonló nőstény madár'. ÓT. *toγril* 'vadászsólyom', csag. *toγril,* oszm. *toğrul* 'sólyom', perzsa *toğri* 'sólyom'. (TESz) < magy. *turu-*: relatív szótő (< *tu-*: abszolút szótő + *-ru*: képző) + *-l*: képző, ÓT. *toγri-:* relatív szótő *(< toγ-:* abszolút szótő + *-ri:* képző) + *-l*: képző, csag. *toγri-: (< toγ-*: abszolút szótő + *-ri:* képző) relatív szótő + *-l*: képző, oszm. *toğru-:* (< *toğ-:* abszolút szótő + *-ru:* képző) relatív szótő + *-l:* képző, perzsa *toğ-*: abszolút szótő + *-ri*: képző.

Az abszolút szótő jelentéstartalma a hegyes, éles, tű formájú tárgyakéval tartozik össze s a képzővel ellátott forma pedig 'heggyel, éllel ellátott' jelentésű. A relatív szótő összetartozik az 'úr, isten' szóval is, vö.:

csuv. ***tură*** 'isten', jeny. *teŋri,* KB. *taŋra* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra,* ujg. MNX *teŋri,* PK. *taŋry,* kirg. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri,* oszm. *tanry,* jak. *tangara,* bask. *tenre* 'isten, ég', bask., tat. *tere,* csuv. *tură, turăš* 'ikon, alak, forma', vö.: burj.mong. *tengeri,* kalm. *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég', vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-ră*: képző, jeny. *teŋ-* + *-ri,* KB. *taŋ-* + *-ra*, azerb. *to-* + *-ri*, csag. *teng-* + *-ra,* ujg., MNX *teŋ-* + *-ri,* PK. *taŋ-* + *-ry,* kirg. *teŋ-* + *-ri,* k.kalp. *tang-* + *-ri*, oszm. *tan-* + *-ry,* jak. *tanga-* + *-ra,* bask. *ten-* + *-re*, bask., tat. *te-* + *-re,* csuv. *tu-* + *-ră*, *tură-*: (< *tu-*: abszolút szótő + *-ră*: képző) relatív szótő + *-š*: képző, burj.mong. *tenge-* + *-ri,* kalm. *tenge-* + *-r,* 'ég', sumer *dingi-* + *-r,* perzsa t*ou-* + *-r.*

Természetes, hogy a *turul* madár nemcsak egyszerűen ragadozó madár, hanem 'égi, uralkodó, úr' jelentést is tartalmaz. A relatív szótő (*turu-*) jelentésbeli rokona, hangtanilag alakváltozata, szerkezetileg pedig ugyanaz, mint a magy. *sas, sólyom* és az or. *sokol'* 'ua.'. Magával a *turul* névvel az or. *or'ol* illetőleg a magy. *holló* tartozik össze etimológiailag.

A ném. *Har* 'madár, turul' etimológiailag csak akkor tartozik ide, ha a szókezdő *h-* eredeti *t-* fejleménye ugyanúgy, mint az *š-, s-*.

A *turul* alakváltozata az or. *or'ol* 'sas' (< *or'o-*: (*o-*: abszolút szótő + *-r'o-*: képző) relatív szótő + *-l:* képző), a szókezdő *t-* elenyészett.

A *Turul* megnevezés nemcsak madár nevében ismert, vö.: Kāšγ. ***Tugril bek***: a szeldzsukok uralkodója.

A hagyományok szerint a magyaroknál a lélekmadár a *turul* volt, de a kereszténység felvétele után ez a galamb lett. Szűz Mária madara, napjainkban a béke szimbóluma a fehér galamb. A *turul* Attila kedvenc madara volt, amelyet *kerecsen sólyom*nak is hívnak. A *turul* Álmos apjának Ügyek nemzetségének a jelképe. Anyja Emese a szarvas nemzetségből való. A fiukban Álmosban

találkozott a turul és a szarvas nemzetség, benne egyesült, összegződött a két nemzetség jelképe a többi hagyománnyal együtt. Álmos utóda Árpád hozta be ezt a nemzetséget a Kárpát-medencébe.[131]

A magyar honvédség jelképe a mai napig a szálló turulmadár karmai közt egy kard. A magyar nemzetnek tiszteletben tartott jelképe a szarvas mellett a turul madár.

3.183. Kāšγ**.** ***kum-*** *'*hullámozni' ~ magy. ***hab***.

Ld. még Kāšγ**.** ***kāmžīlā-*** 'megcsapkodni' (< *kām* 'csap' + *-žī* + *-lā),* Kāšγ. ***kamtur-*** 'megparancsolni félholtra verni', Kāšγ. ***kum*** 'homok' (< *ku-*: abszolút szótő + *-m:* képző), magy. *kumma '*csepp', Kāšγ. ***kum*** 'csepp, szem', Kāšγ. ***kamug*** 'teljesen' (< *ka-*: abszolút szótő + *-mug*: képző), Kāšγ**.** ***kubuk*** 'hab, tajték', Kāšγ. ***kūl kubukī '***tenger habja'.

A Kāšγ**.** ***kum-*** *'*hullámozni' szónak rokona a csuv. ***xum*** 'hullám', *xumxan* 'hullámozni' töve a *xum-*, MK., polov., alt. ojr. *kom,* AFT *kum* 'hullám', vö.: hanti *xump,* manysi *kump.* (JEGOROV 1964)

Idetartozik a magy. ***kúp*** és a ***hab*** is.

3.184. Kāšγ**.** ***kuk*** 'gyökér, eredet' ~ magy. ***kákó***.

Ennek képzett változata a csuv. ***xujăr*** 'fa gyökere, gyökér', tat., bask. *kajry* 'gyökér', jak. *xatyryx* 'gyökér', tuv. *kazyryk* 'pikkely', hak. *xastyryx* 'gyökér, kéreg, fáhéncs, dióhéj, héj, pikkely', hak. *xodyr* 'ótvar, kosz', vö.: mong. *xajre* 'hal pikkelye'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xujă-*: abszolút szótő + *-r.:* képző.

Minthogy a gyökér másképpen kezdet, alap, eredet, valaminek a kiinduló pontja, ezért idetartozik a magy. *kákó, kankó* szó. Olyan faágról van szó, amelynek az egyik szára rövid. A két szár találkozási pontja tartalmazza azokat a tulajdonságokat, amelyeket a 'gyökér' tartalmaz. A magyarban a Kāšγ**.** *kuk* 'gyökér, eredet' megfelelője a magy. ***kéreg*** szó *ké-* tövével tartozik össze. Ld.: Kāšγ**.** ***kāz*** 'fa gyökere'.

Alakváltozata az or. ***kora*** 'gyökér'. Az abszolút szótövek összetartoznak a Kāšγ**.** *kuk* 'gyökér, eredet' szóval.

3.185. Kāšγ**.** ***jadāg '***gyalogos' ~ magy. ***gyalog***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ja-*: abszolút szótő + *-dāg:* képző.

A szó ismert a többi török nyelvben is, vö.: csuv. ***śuran*** 'gyalog', ÓT. *jadag* 'gyalog', *jadagyn* 'gyalog, lábbal', üzb. *jajev,* oszm. *jaja, jajan*, gag. *jajan*, nog. *jajav,* bask. *jejeü,* alt. *d'aju, d'ajyg,* tuv. *čadyg*, hak. *čazag*, kirg. *žöö,* hak., k.kalp. *žajau* 'gyalog, lábbal', tat. *žejaüle* 'gyalog, gyalogos', *žejaü* 'gyalog'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śu-*: abszolút szótő + *-ran*: képző, ÓT. *ja-* + *-dag, ja-* + *-dagyn,* üzb. *ja-* + *-jev,* oszm. *ja-* + *-ja, ja-* + *-jan*, gag. *ja-* + *-jan*, nog. *ja-* + *-jav,* bask. *je-* + *-jeü*, alt. *d'a-* + *-ju, d'a-* + *-jyg,* tuv. *ča-* + *-dyg*, hak. *ča-* + *-zag,* kirg. *žö-* + *-ö,* hak., k.kalp. *ža-* + *-jau*, tat. *žejaü-*: (< *že-*: abszolút szótő + *-jaü:* képző) relatív szótő + *-le:* képző, *že-* + *-jaü*.

Idetartozik magy. ***gyalog*** 'gyalog járó, egyszerű, saját lábán stb.'. Származékszó, a *gyal-*

[131] Ld. Emese álma.

alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *jal* 'láb', *jà·len* 'gyalog', mdE. *jalgo,* mdM. *jalga* 'gyalog', fi. *jalka* 'láb', *jalan jalkaisin* 'gyalog', észt *jalg* 'láb, lábszár', lp. *jud'ge* 'láb, lábszár'. A magyar szó *-g* eleme denominális nómen képző. (TESz) < magy. *gya-*: abszolút szótő + *-log*: képző, cser. *ja-* + *-l, jà·-* + *-len,* mdE. *ja-* + *-lgo*, mdM. *ja-* + *-lga,* fi. *ja-* + *-lka,* észt *ja-* + *-lg,* lp. *ju-* + *-d'ge*.

A szócikk írója többszörösen is tévedett. A gyalog szerkezeti felépítése nem lehet *gyal-* + *-g* képző. Nem igazolt, hogy a *gyal* ősi örökség a finnugor korból, bár az adatok idetartoznak. Nagy hibát követett el akkor is, amikor nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat. Fontos megemlíteni a magy. *gyalogbodza, gyalogfenyő, gyalogbab* stb. összetételt, ahol a *gyalog* előtag jelentése 'alacsony'. Ez a 'láb' szavunkkal úgy függ össze, hogy őseink gondolkodása szerint a láb lent van, kezdetben a folyó alsó részét nevezték így. Ami pedig lent van, egyúttal alacsony is.

A szó alakváltozata az ang. ***walk*** **'**gyalog, megy' (< *wa-*: abszolút szótő + *-lk*: képző).

A fenti szavak nemcsak jelentéstanilag és szerkezetileg tartoznak össze, hanem hangtanilag is egymásnak alakváltozatai. Ez azt jelenti, hogy az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelynek fejleményei a magy., alt. *gy-* (*d'-*) (< *t-*), a cser., md., fi, észt, lp., ÓT., üzb., oszm., gag., nog., bask. *j-* (< *d'-* < *t-*), csuv. *ś-* (< *t'h-* < *t-*), tuv., hak. *č-* (< *t'-* < *t-),* kirg., hak., k.kalp., tat. *ž-* (< *dž-* < *d'-* < *t-*), ang. *w-* (< *δ-* < *t-*).

A képző kezdő mássalhangzója szintén eredeti *t-* volt, amelynek a fejleményei használatosak ma is, vö.: Kāšγ., ÓT., tuv., lp. *d-* (< *t-),* üzb., oszm., gag., nog., bask., alt., hak., k.kalp., tat. *j-* (< *d'-* < *t-*), csuv. *r-* (< *δ-* < *t-), hak. z-* (< *δ-* < *t-),* magy., cser., md., fi., észt *l-* (< *δ-* < *t-),* kirg. 0- (< V- < *w-* < *δ-* < *t-*).

Ld. még Kāšγ. ***tujaglig jilkī*** 'állatok, amelyeknek van patájuk'.

3.186. Kāšγ. ***tutak*** 'a teás kanna vagy más csőre' ~ magy. ***ajak***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tu-*: abszolút szótő + *-tak:* képző.

Hangtanilag a szó nagyon korai állapotot őriz, megvan benne az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzójában a *t-*, ugyanakkor a képzőben egy további eredeti *-k* mássalhangzó is megmaradt. A megnevezésében a tárgy alakja és funkciója játszott szerepet. A teáskanna kifolyó csöve olyan, mint egy alagút vagy árok, amelyben víz folyik. A méretnek ez esetben nem volt jelentés megkülönböztető szerepe. Hozzátesszük, ugyanakkor a kifolyócső száj, nyílás is egyben, ezért rokona a magy. *ajak, aj-, szád, száj* is.

Idetartozik a csuv. ***šăvar*** 'száj, nyílás', ÓT., MK., Zamahš. *agyz,* ujg. *egiz,* üzb. *ogiz,* azerb., türkm., oszm. *agyz,* bask., kazak, k.kalp. *auyz*, nog., tat. *avyz,* kirg. *ooz,* alt., tuv., hak. *aas,* kum. *avuz* 'száj, nyílás, (néhány nyelvben, pl. azerb., oszm., tuv.) folyó torkolat'. (JEGOROV 1964) < csuv. *šăva-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ÓT., MK., Zamahš. *agy-* + *-z,* ujg. *egi-* + *-z,* üzb. *ogi-* + *-z,* azerb., türkm., oszm. *agy-* + *-z,* bask., kazak, k.kalp. *auy-* + *-z*, nog., tat. *avy-* + *-z,* kirg. *oo-* + *-z,* alt., tuv., hak. *aa-* + *-s,* kum. *avu-* + *-z.*

Alakváltozatuk a csuv. ***pyr*** 'torok, nyelés', ÓT. *boguz,* AFT. *buguz,* azerb., türkm., oszm., bask. *bogaz,* nog., tat. *bugaz*, üzb. *bugiz* 'torok'. csuv. *pyr* < *păvăr.* (JEGOROV 1964) < csuv. *py-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ÓT. *bogu-* + *-z,* AFT. *bugu-* + *-z*, azerb., türkm., oszm., bask. *boga-* + *-z*, nog., tat. *buga-* + *-z,* üzb. *bugi-* + *-z*. Továbbmenve a csuv. korábbi alakja *pVGVr, *pVkVr lehetett.

A rokonságukba tartozik a csuv. ***vără*** 'torkolat, folyó torkolata', vö.: mong. *oro* 'befolyni, torkollni (folyó)', k.kalp. *ör, orug* 'folyó forrása'. (JEGOROV 1964) < csuv. *vă-*: abszolút szótő + *-ră*: képző, mong. *o-* + *-ro,* k.kalp. *ö-* + *-r*, *o-* + *-rug*.

A magyarban ismert az *ajak* és a *torok*, mindkettő idetartozik. A TESz szerint a magy. ***ajak*** 'száj, a szájnyílás vékony bőrű széle, (edény) nyílása, áll'. Származékszó, a nyílás jelentésű *aj* szóból keletkezett *-k* kicsinyítő képzővel. (TESz) < magy. *a-*: abszolút szótő + *-jak*: képző.

A szó elemekre bontásával nem értünk egyet. Idetartozik a magy. ***torok '***térségnek, területnek, helyiségnek stb. bejárati része, kezdete, üreges tárgynak a nyílásához közeli , elszűkülő része, a szájüregnek és a nyelőcsőnek illetőleg a garatnak érintkező része, nyak, a nyak elülső része, állatprém nyaki része, folyóvíz torkolata'. Származékszó: a *tor-* alapszava ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *tor* 'torok', hang, (pálinkás) palack, hang', osztj. *tur* 'torok', *tūreŋ* 'palack'. (TESz) < magy. *to-*: abszolút szótő + *-rok*: képző, vog. *to-* + *-r,* osztj. *tu-* + *-r, tü-* + *-reŋ*.

A szócikk írója többszörösen tévedett. Helytelenül állapította meg a szó szerkezeti felépítését, mert a *tor-* a relatív szótő és egyik alakváltozata a *torok* szónak. A fenti adatokban az abszolút szótő *to-*, *tu-* s a képző *-r, -rok, -rüŋ*. Az utóbbi arra utal, hogy a képző korábbi, teljesebb alakja -*rVng, -*rVnk, -*rVtk stb. volt.

A szó családjába tartozik még a magy. ***duda, száj, szád, szádok***.

3.187. Kāšγ. ***tašuk*** 'sérv' ~ magy. ***tasak***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ta-*: abszolút szótő + *-šuk*: képző.

Kezdetben az árok, gödör volt a víz tasakja. Ezért a szó családjába tartozik a csuv. ***var, vasan*** 'völgy. száraz árok, patak', kirg. *özän* 'folyómeder, medence', kazak *özen*[132] 'folyó', karacs. *özen* 'nyílás, meder', bask. *üzen* 'folyó meder'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótő + *-r*: képző, *va-* + *-san,* kirg. *ö-* + *-zän,* kazak *ö-* + *-zen,* karacs. *ö-* + *-zen,* bask. *ü-* + *-zen.*

A magy. ***tasak*** 'bőrből varrott kis tarisznya', alakváltozata a magy. *táska, zacskó*. A *sérv* úgy tartozik ide, hogy valójában az is egy bőrzacskó. A magy. ***sérv*** a TESz szerint 'seb, sérülés, valamely zsiger kitüremkedése a szervet körülvevő üreg falán'. A *sérv* nyelvújítási alkotás. (TESz)

Nem értünk egyet a TESz véleményével, mert a seb vágott sérülés, a sérv pedig nem. Az is gyanús, hogy nyelvújítási szó lenne, mert jelentéstanilag, szerkezetileg és hangtanilag illik a szócsalád nyelvi rendszerébe. A szó szerkezeti felépítése *sé-*: abszolút szótő + *-rv:* képző. Az eredeti szókezdő *t*-t tartalmazza a Kāšγ. *tašuk* adat. A *t-* egyik fejleménye az *š-* (< *č-* < *t'-* < *t-*). A *č-* megvan szó belsejében a magy. ***zacskó*** (< *za-*: abszolút szótő + *-cskó*: képző) képzőjének kezdő mássalhangzójaként. A *sérv* szó képzőjének kezdő mássalhangzója is *-t* fejleménye, vö.: *t-* > *δ-* > *r-*. A *-v* pedig eredeti *-k* fejleménye (*-k* > *-γ* > *-w* > *-v*), amely *-k* megvan a Kāšγ. *tašuk,* a magy. *tasak, táska, zacskó* szavakban.

3.188. Kāšγ. ***suzuk sūv*** 'tiszta, mély víz' ~ magy. ***szűz, jó.***.

A szókapcsolat első tagjának szerkezeti felépítése: Kāšγ. *su-*: abszolút szótő + *-zuk*: képző.

[132] Vö.: magy. *özön* víz 'folyó víz'.

Eleink gondolkodása szerint a legtisztább víz a még érintetlen forrásvíz. Másképpen szűz. Az ilyen víz szűrt is, mert a föld rétegeiben megszűrődik. Magyarul *tiszta* (*tisz-*[133]: relatív szótő + *-ta*: képző) s a szónak a *tisz-*: relatív szótöve, a Kāšγ. *suzuk,* magy. *szűz, szűr* egymásnak alakváltozatai.

Idetartozik a csuv. ***tasa*** 'tiszta, átlátszó, friss (víz)', *tasalăx* 'tisztaság', rendesség', *tasal-* 'megtisztulni', *tasat-* 'tisztítani', Zamahš. *taze* 'friss (tej)', ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., kum. *taza,* üzb. *toza* 'tiszta, rendes', azerb. *teze,* türkm. *teze* 'friss, új', kazak, kum., karacs. *tazala* 'tiszta, megtisztítani', *tazalan* 'megtisztulni', tat. *tazar-* tisztává válni, egészségessé lenni'. Ld. perzsa *taze* 'tiszta, friss, új'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ta-*: abszolút szótő + *-sa*: képző, *tasa-*: relatív szótő + *-lăx*: képző, *tasa-*: relatív szótő + *-l-*: képző, *tasa-*: relatív szótő + *-t-:* képző, Zamahš. *ta-:* abszolút szótő + *-ze*: képző, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., kum. *ta-* + *-za,* üzb. *to-* + *-za,* azerb. *te-* + *-ze,* türkm. *te-* + *-ze* 'friss, új', kazak, kum., karacs. *taza-*: relatív szótő + *-la*: képző, *taza-*: relatív szótő + *-lan,* tat. *taza-*: relatív szótő + *-r-,* perzsa *ta-*: abszolút szótő + *-ze*: képző.

Alakváltozata a csuv. ***tără*** 'tiszta, átlátszó (folyadék)', azerb. *duru*, türkm. *dury,* oszm. *doruk* 'tiszta, átlátszó, nem zavaros'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tă-:* abszolút szótő + *-ră*: képző, azerb. *du-* + *-ru*, türkm. *du-* + *-ry,* oszm. *do-* + *-ruk.*

Rokon a csuv. ***śerem*** 'szűz, szűzföld, nem felszántott, apró fűvel borított hely, pázsit', tat. *čirem* 'pázsit, szűzföld', azerb. *čeren* 'takarmányfű fajta, amely a síkságon nő', vö.: burj.mong. *šerem* 'fiatal fű, pázsit'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śe-*: abszolút szótő + *-rem:* képző, tat. *či-* + *-rem,* azerb. *če-* + *-ren,* burj.mong. *še-* + *-rem.*

Idetartozik a csuv. ***sĕr-*** 'szűrni', KB., MK., Zamahš. *süz,* azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *süz,* kum. *s'uz,* tat. *söz,* bask. *hüz,* üzb., k.kalp. *suz*, alt. *šü,* tuv. *šüür* 'szűrni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sĕ-*: abszolút szótő + *-r*: képző, KB., MK., Zamahš. süz, azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *sü-* + *-z,* kum. *s'u-* + *-z,* tat. *sö-* + *-z*, bask. *hü-* + *-z*, üzb., k.kalp. *su-* + *-z,* alt. *šü,* tuv. *šüü-* + *-r.* A csuv. *sĕr-* hangtani előzménye *sür* lehetett.

A magy. ***tiszta*** a TESz szerint 'szennytől, piszoktól mentes, érintetlen, szeplőtelen, igaz, őszinte, ártatlan, hamisság nélküli, frissen mosott, átlátszó, világos, keveretlen, csupa, merő, nem terhelt, kötelezettségek nélküli, napos, felhőtlen, tökéletes, hibátlan, tisztás, tiszta személy, tiszta ruha, tisztaság, tiszta dolog, valaminek a tiszta része, búza, teljesen merőben'. Szláv eredetű, vö.: óeszl. *čistъ* 'nem piszkos, érintetlen, szeplőtelen, átlátszó, világos', szerb.-hv. *čist* 'nem piszkos, érintetlen, szeplőtelen keveretlen', szln. *čist* nem piszkos, világos, ragyogó, keveretlen, csupa, merő, nem terhelt, kötelezettségek nélküli, tiszta erkölcsű, érintetlen, szeplőtelen', szlk. *čistý* 'nem piszkos, keveretlen, szín-, szeplőtelen, nem terhelt, tehermentes', or. *čistyj,* nem piszkos, keveretlen, szín-, nyílt, becsületes, ártatlan, átlátszó, világos, gondos, pontos, valódi, igazi, nem terhelt, kötelezettségek nélküli'. (TESz) < magy. *tisz-*: relatív szótő + *-ta*: képző, óeszl. *čis-* + *-tъ,* szerb.-hv. *čis-* + *-t,* szln. *čis-* + *-t,* szlk. *čis-* + *-tý,* or. *čis-* + *-tyj.*

A magy. *tiszta* relatív töve a *tisz-* hangtani előzménye a csuv. *tasa* lehetett. Az adatok idetartoznak, azonban a magyar szónak nincs szüksége arra, hogy a szlávból eredeztessék. Annál is inkább, mert a magyar az eredeti szókezdő *t-*t őrzi, az orosz pedig ennek a (*t-* > *t'-*) > *č-* fejleményét. Ráadásul ez a hangváltozás nem a szláv nyelvek sajátja. Minden jel arra mutat, hogy a szlávba már a *č-* kezdetű változat került be. Tehát a szó a szlávban átvétel a magyarral közös gyökerű nyelvből.

Téves állítás az is, mely szerint az or. *čistyj* szókezdő mássalhangzója eredetileg *k-* volt (SIS)

[133] Idetartozik a magy. *Tisza* folyónév *Tisz-*: relatív szótöve.

Idetartozik az oszm. ***temiz*** *'*tiszta'.

A magy. ***szűz*** 'nemi szempontból érintetlen személy, főként nő, férjezetlen (nő), nőtlen (férfi), tiszta erkölcsű, szemérmes, jámbor, természetes állapotban levő, tiszta, mással nem kevert, másból nem álló, érintetlen, sértetlen, leány, hajadon, apáca'. Bizonytalan eredetű, talán ősi örökség az ugor, esetleg a finnugor korból, vö.: vog. *śēś* 'szűz', oszt. *t'et'* 'egy fajta fém, (a pénz jelentésű szó állandó jelzőjeként is)', zürj. *sed'ź* 'tiszta, világos, nem zavaros (víz, bor), stb.' votj. *śužal-, śüźal-, śuźal-* 'tisztít, megtisztít'. (TESz) < magy. *szű-:* abszolút szótő + *-z*: képző, vog. *śē-* + *-ś,* oszt. *t'e-* + *-t'*, zürj. *se-* + *-d'ź,* votj. *śuža-*: (< *śu-*: abszolút szótő + *-ž*: képző) relatív szótő + *-l:* képző, *śüźa-*: (< *śü-*: abszolút szótő + *-źa*: képző) relatív szótő + *-l*: képző, *śuźa-*: (< *śu-*: abszolút szótő + *-źa*: képző) relatív szótő + *-l*: képző.

A vog., osztj., zürj., votj. adatok idetartoznak, azonban a szócikk írója ezzel még nem igazolta a magyar szónak sem az ugor, sem a finnugor nyelvi eredetét. Nem vette figyelembe, hogy a magy. *szűz* egy több tagból álló szócsalád tagja s nem vette számításba ezeknek a szavaknak a török párhuzamait sem.

A magy. ***szűr*** '(folyadékot) lyukacsos eszközön átbocsát, hogy szilárd részeitől megtisztítsa, (gyümölcs, különösen szőlő levét) héjtól, magtól, szártól elkülönítve másik edénybe önt, bort fejt, szüretel, kivonatol, (betegség) soványít, lapos kővel kacsázik'. Csuvasos típusú ótörök jövevényszó, vö.: csuv. *sĕr,* ujg. *süz* 'tisztít', Kāšγ. *süz-* '(vizet) tisztít', csag., CC. *süz* 'szűr, tisztít', oszm., azerb. türkm. *süz-* 'ua.', tat. *süz-, söz-* , bask. *hüδ-,* üzb. *suz-* 'ua.'. (TESz) < magy. *szű-*: abszolút szótő + *-r*: képző, csuv. *sĕ-* + *-r,* ujg. *sü-* + *-z,* Kāšγ. *sü-* + *-z-,* csag., CC. *sü-* + *-z,* oszm., azerb. türkm. *sü-* + *-z-,* tat. *sü-* + *-z-, sö-* + *-z-*, bask. *hü-* + *-δ-,* üzb. *su-* + *-z-*.

Az or. ***ced'it'*** 'szűrni' (< *ced'i-*: relatív szótő + *-t'-*: főnévi igenév képző) relatív szótöve is rokon.

Az or. ***celina*** *'*szűzföld*'* (< *celi-*: relatív szótő + *-na*: képző) relatív töve a *celi-* (< *ce-*: abszolút szótő + *-li*: képző) a fentiek alakváltozata. A relatív tövek eredi kezdő mássalhangzója *t-* volt, amelyet őriz a csuvas és a többi török párhuzam, valamint a perzsa megfelelő (vö.: csuv. *tasa)*, a magy. *tiszta,* csuv. *tără.* A *t-* a változásai során zöngésedett (vö.: azerb. *duru*, türkm. *dury,* oszm. *doruk),* réshangúsodott: *t-* > *th-* > *s-*, amelyet őriz a Kāšγ. *suzuk,* a magyar *szűz, szűr,* a csuv. *sĕr-*, KB., MK., Zamahš. *süz,* azerb., türkm., oszm., ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog. *süz,* tat. *söz,* üzb., k.kalp. *suz.* A *t-* másik irányú változása során palatalizálódott, majd affrikálódott: *t-* > *t'-* > *č-* (vö.: or. *čistyj,* tat. *čirem,* azerb. *čeren*), tovább alakulva dezaffrikálódott: *č-* > *š-* (vö.: alt. *šü,* tuv. *šüür,* burj.mong. *šerem*). A *t-* patalizálódás után réshangúsodott: *t-* > *t'h-* > *ś-* (vö.: csuv. *śerem,* kum. *s'uz).* A bask. *hüz, hüδ-* szókezdő *h-* hangjának ugyanaz volt az elődje, mint az *s*-nek: *t-* > *th-* > *h-*. A *c-* az *s*-szel függ össze közelebbről. Ez azt jelenti, hogy ez esetben a *c-*[134] előzménye ugyanúgy *t-* eredetű *th-* lehetett.

Világos, hogy a relatív szótövek abszolút szótő + képző szerkezeti felépítésűek. A képző kezdő mássalhangzója is eredeti *t-* fejleménye, vö.: *t-* > *d-* (or. *cedit'*), *t-* > *δ-* (vö.: bask. *hüδ-*), *t-* > *δ-* > *z-* (Kāšγ. *suzuk,* magy. *szűz* stb.)*, t-* > *δ-* > *r-* (vö.: magy. *szűr,* csuv. *śerem,* tat. *čirem,* azerb. *čeren,* burj.mong. *šerem,* csuv. *sĕr-*, tuv. *šüür*[135].

A Kāšγ. ***sūv*** 'víz' más török nyelvi megfelelői ismertek, vö.: csuv. *šyv* 'víz', ÓT. *sub,* KB., ujg.,

[134] Világosan el kell különíteni attól a *c*-től, amely *k-* fejleménye (vö.: or. *cerkov*' 'templom').

[135] Ezek az adatok is igazolják, hogy az ún. rotacizmus *(r* van ott, ahol más nyelvben *z*) nem csak a csuvas sajátja.

polov. *su*, MK. *suv,* alt. *su*, *sug,* Zamahš., tuv., hak. sor *sug,* üzb., kum., nog., türkm. *suv,* kirg., k.kalp., karacs. *suu,* ujg., azerb., oszm., tat., kaz. *su,* bask. *hyu,* jak. *uu* 'víz' (JEGOROV 1964)

Idetartozik a mong. ***uson,*** *us* 'víz' szó is, a K-mong. ***uso-lă***, ojr. *usu- lă* 'öntözni' tövében (*uso-, usu*) a 'víz' szó van meg, vö.: ojr. *usun* 'víz'.

Rokonuk a magy. ***jó*** 'folyó'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōγen* 'kis folyó', *iìgi* 'ua.', *iiγel* 'kicsi, rövid és keskeny folyó, patak', zürj. *ju ′*folyó, nagy folyó', votj. *ju: ju šur* 'folyó' (šur 'patak, folyó, folyam'), cser. *jo·γe, jo·γe-βet* 'folyó víz (*βet* 'víz'), *jo·γem* 'folyik, csurog, hull (levél, haj), mdE. *Jov:* Moksa folyó neve, fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jõgi* 'folyam, patak', lp. *jokkâ,* szam.jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha, jaha* 'ua.', szelk. *ki, ke* 'ua.', kam. *t'aγa* 'folyó, folyam, kis folyó, patak'. (TESz)
A szócikk írója tévedett, nem igazolt a magyar szó uráli eredete, mert nem vette figyelembe a török és további adatokat.

Alakváltozatuk a magy. ***víz*** (CZEGLÉDI 2013).

3.189. Kāšγ. ***sagun*** 'orvos' ~ magy. ***egész, jó***

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *sagu-*: relatív szótő + *-n: képző.*

Az 'orvos' szó tövében a 'jó, egészséges' szó található. Ismert számos török nyelvben, vö.: csuv. ***syvă*** 'egészséges', *syvlăx* 'egészség', MK., ujg., azerb., türkm., oszm. *sag,* üzb. *sog,* kazak, k.kalp., tat. *sau,* nog., kum. *sav,* kirg. *soo,* alt. *su,* bask. *hau* 'egészséges', ujg. *saglik,* üzb. *soglik,* azerb., türkm., oszm. *saglyk,* nog. *savlyk,* alt. *suuzak* 'egészség', kínai *su* 'élő, vidám, egészséges, erős', mong. *sajn* 'egészséges, jó'. (JEGOROV 1964)

A szókezdő mássalhangzója már eltűnt, de idetartozik a következő szó töve: a K-mong. ***ik'ede*** (*ik'e ′*jó' + *-de:* Loc.) 'nagyon' szótöve az *ik'e* összetartozik az oszm. *iji* 'jó', csuv. *yră* 'jó' szavakkal. A különbség az, hogy a *-j-* és az *-r-* nem a *-k*-val tartoznak össze, hanem az előzményük VtkV *-t-* mássalhangzójának a fejleményei. A mong. *jeke dör* 'nagyon', ojr. *ikä′r* (*ikä* 'jó' + *′r* vö.: *dör*) 'nagyon' változat *jeke* eleme a magy. *jó, jav-* rokona. A csuv. *lajăx, yră* 'jó' szavak is a fenti *jó* szavak párhuzamai. A szókezdő *l-* és a magy. *nagyon n-* szókezdője összetartoznak, eredeti *t-* fejleményei. A csuv. ***lajăx*** *-j-*je ugyanannak a *-t-*nek a fejleménye, mint a csuv. *-r-*. A *lajăx* nyelvi párhuzamai: oszm. *lajyk,* ujg., üzb. *lajik,* azerb. *lajig,* kirg., k.kalp. *ylajyk,* üzb. *lojik,* tat. *lajek* 'illő, jó'. A kirg. *izgilik* (*izgi ′*jó' + *-lik:* képző 'valamivel való ellátottság*′*) 'jótevő', a nog., k.kalp. *ijgilik ′*ua.' *ijgi-* töve, a kaz. *igi,* oszm. *iji,* jak. *ütüö* 'jó, egészséges' szavaknak egyaránt rokona.

A szónak nemcsak jó, egészséges, hanem 'szent, nagy' jelentése is van, vö.: csuv. *yră* 'jó, szent' ÓT. *yduk, adgü*, MK. *ezgü,* Ibn Muxanna *ägü,* tefsz. XII-XYIII. *adgü, ajgü* 'szent' (JEGOROV 1964) szavaknak közös az etimológiájuk.

Eleink szemében *jó* az, ami egészséges, következésképp a *jó* szó is idetartozik. A TESz véleménye szerint a magy. ***jó, jav-*** 'vagyon, kellemes, hasznos, szükséges dolog, jobb oldal, irány, erkölcsi értelemben megfelelő, becsületes ember, helyes cselekedet, valaminek a legjelentősebb, legjobb része, derék, becsületes, kedvező, hasznos, megfelelő, jobb oldalon lévő, jókora'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *iomas* 'jó', osztj. iem 'jó, egészséges'. (TESz)

A szócikk írója nem járt el körültekintően, mert csak a vogulból hozott adatot, nem vette figyelembe a török és a mongol megfelelőket. A magyarban egészséges az, aki egész, teljes,

hiánytalan. Ezek a tulajdonságok maradéktalanul megvannak a magban. A cél tehát, hogy a maghoz hasonló állapotban legyünk. Az orvos feladata ezt az állapotot megtartani, idővel pedig betegség esetén gyógyítással ezt elérni. Erre utal a makk egészséges kifejezés s a makk valójában egy fajta mag.

3.190. Kāšγ. ***bukdā*** 'tőr' ~ magy. ***tőr***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *buk-*: abszolút szótő + *dā*: képző.

A szótővel összetartozik a csuv. ***těk*** 'érinteni, döfni, bökni', ujg. *teg*, türkm. oszm. *deg,* üzb. *teg*, alt., kazak *tij,* MNX, bask. *tej* érinteni, bökdösni', bask. *töke* 'döfni', mari *tük*(*aš*) 'döfni, bökni', *tükö* 'szarv'. (JEGOROV 1964)

A szó töve a *buk* rokona a magy. *fej* és a *bök* szónak. Ez természetes, hiszen a *tőr* lényeges tulajdonsága, hogy a hegyével (a fejjel azonos) böknek. Ugyanakkor, ha a fej lehajlik, akkor ennek a cselekvésnek a neve bókol.

Idetartozik a következő szavak töve, vö.: csuv. ***těklĕ,*** *těklĕ tura* 'posztméh, dongó' (szó szerint 'méh, dongó, a mely szőrrel, pihével van beborítva, azaz szőrös, pihés dongó'), tat. *tökle tura* 'ua.', üzb. *tukli ari,* kazak *tükti ara* 'ua.', hak. *tüktig aar* 'lódarázs'. (JEGOROV 1964) < csuv. *těk-*: szótő + *-lĕ:* képző, tat. *tök-* + *-le,* üzb. *tuk-* + *-li, tük-* + *-tig.*

A csuv. *těklĕ tura* szókapcsolat második tagja a *tura* és társai a magy. *darázs* szó *dará-* és a *duruzsol duru-* tövével tartozik össze.

Kāšγ. ***bukdā*** rokona a magy. ***tőr,*** amely a TESz szerint 'viszonylag rövid, szúró fegyver, ez mint a fájdalom jelképe, ár, lyukasztó eszköz, (sportban) hosszú, hajlékony pengéjű, gömbvégű vívó eszköz, (hajózásban) a kötél kezelésében használt vaspálca'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: votj. *tir, ter,* 'fejsze, bárd, szekerce', cser. *ter, tür* 'él', fi. *terä* 'él, csúcs, hegy, kalász, termés, mag', észt *tera* 'él, csúcs, hegy, kalász, sugár stb.', lp. *darre* '(fejsze)él, *tierre, tierr* '(kés)penge'. (TESz) < magy. *tő-* + *-r:* képző, votj. *ti-* + *-r, te* + *-r,* cser. *te-* + *-r, tü-* + *-r* 'él', fi. *te-* + *-rä,* észt *te-* + *-ra,* lp. *dar-* + *-re.*

A szótő összetartozik a magy. ***bök*** 'szúr, megsért, taszít, mutat' igével is. A TESz szerint ismeretlen eredetű.

Ld. Kāšγ***. jukun-*** *'*meghajolni, tisztelni'. < *juku-*: abszolút sztő + *-n*: képző, Kāšγ. ***tuŋuš-*** 'lehajtani a fejet, bókolni'.

Idetartozik az or. ***tykat'*** 'bökni' *tyka-* töve és az or. *rog* 'szarv' szó. A szókezdő *r-* eredeti *t-* fejleménye (*t-* > *δ-* > *r-*). Ez a hangváltozás nem a szlávban ment végbe. Mindkét szó a szlávban átvétel.

3.191. Kāšγ. ***bukū bilkā*** ~ magy. ***okos, bölcs.***

A ***bukū bilkā*** szókapcsolat első tagja a magy. *okos* szó *oko-* 'ész' tövével tartozik össze, a második pedig a *tud-* igével. Ld. fent.

3.192. Kāšγ. ***žiš žiš*** 'pisilésre késztet' ~ magy. ***pis pis***.

Rokona a magy. ***pis pis,*** amely a ***pisil*** címszónál található a TESz-ben. A szócikk írója hangutánzó eredetű szócsaládnak tartja, hozza az ang. *piss* igét és főnevet, a ném. *pissen* és *Pisse,* fr. *pisser, pisse,* ol. *pisciare, piscio* 'pisil, pisi' szavakat. (TESz) Igaza van a szócikk írójának, amikor a Cz-F-ra hivatkozva említi a *pessedėz* 'a víz fölfakadozik' jelentésű szót. A *pis* rokona a magy. *víz* szó és alakváltozatai.

3.193. Kāšγ. ***tuk tuk*** 'halk kopogás' ~ magy. ***tik-tak***.

Kāšγ. ***tukī-*** 'kopogni, ütni, verni'.

Az igei és névszói jelentésű szó eredetileg nómen-verbum volt, majd külön vált az igei és a névszói jelentés. Alakváltozatuk a csuv. ***šakka, šakla*** 'kopogni', bask., tat., kirg., kazak *šakyldat,* tat. *šak-šak* it 'kopogni'. Hangutánzó szó, vö.: *šak:* a kopogást utánzó hang, oszm. *šak*: csapódás, kattogás, csattogás hangja. (JEGOROV 1964) < *šakka, šak-*: abszolút szótő + *-la:* denominális verbum képző.

A szókezdő *š-* eredeti *t-* fejleménye (*t- > t'- > č- > š-).*

Idetartozik az ÓT. *tärs* ’ver, kopog, dönget, dörömböl, tör,’ (DTS:545) < *tär-*: (< *tä-*: abszolút szótő + *-r:* képző) relatív szótő + *-s*: képző abszolút szótöve.

Az or. ***stuk*** hangutánzó szó, vö. ***tuk-tuk***, ***t'ukat'*** szókezdő *s-* nélkül. (SIS) Ebből igét képeztek, vö.: or. ***stukat', stúknut'*** 'kopogni' (< *s-*: előképző + *tuka-*: abszolút szótő + *-t'*: főnévi igenév képző, *s-*: előképző + *tuk-* : szótő + *-nu-*: képző + *-t'*: főnévi igenév képző)

A magy. ***tik-tak*** 'az óra ketyegése' a TESz szerint német eredetű, vö.: ném. *ticktack,* ang. *tick-tack,* fr. *tic-tac,* ol. *tictac,* or. *tik-ták:* az óra ketyegését utánzó szó, 'ketyegés'. Önálló magyar keletkezése nem valószínű. (TESz) A keleti adatok éppen a németből való átvételnek mondanak ellent s az ősi önálló keletkezést igazolják.

A magy. ***tikog*** ige szótövében is a hangutánzó szó van meg. A TESz szerint a *tikog* 'fuldokol, fuldokolva köhög, (kutya) csahol, vihog, zokog'. Ld. még *tikácsol, tikol.* Hangutánzó eredetű szócsalád. (TESz)

Hasonlóképpen tesz a tyúk is. A szárnyas a jellemző hangjáról kaphatta a nevét. Idetartozik az ojr. ***taka,*** *taxia* 'tyúk', K-mong. ***tak'iya, tak'iâ, tak'ya*** a magy. ***tyúk,*** nyj. ***tik*** és a ***tojó*** megfelelője. Idetartozik a ***tojik*** ige is. A magy. ***tyúk*** a TESz szerint 'egyfajta házi szárnyas, ennek nősténye, ki nem pattogatott kukorica', ótörök eredetű. (TESz)

Ez azt jelenti, hogy a szó a magyarban ótörökből való átvétel, azonban ez nem fogadható el. A magyar, a mongol és a török adatok közös gyökérhez vezetnek, a szkítákhoz és a hunokhoz. Vö.:

csuv. ***čăxă, čăx*** 'tyúk', ÓT. *takug*, MK. *takyk,* ujg. *toxu,* Zamaš. *taki'a,* Ibn. Muxanna *dakuk* (mong.), üzb., türkm. *tovuk*, kirg. *took*, bask., kaz., k.kalp. *tauyk*, tat., nog. *tavyk*, oszm., kumük *tavuk*, ojr. *takaa,* karacs. *tauk,* tuv. *dagaa*, azerb. *tojug* 'tyúk', vö.: mong. *taxia(n)*, burj.mong. *taxjaa* 'tyúk', *ere taxjaa* 'kakas'. (JEGOROV 1964) Az adatok közt figyelemre méltó a burj.-mong. *ere taxjaa* 'kakas' szó, amely arra utal, hogy a *taxjaa* szónak nem érezték a lényegét, amely csak a nő sajátja. Ráadásul a kakas hangja teljesen más, mint a tyúké. Így fordulhat elő, hogy a kakast 'férfi tyúknak, férfi tojónak' fogták fel.

3.194. Kāšγ. ***at*** 'név' magy. ***név.***

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *a-*: abszolút szótő + *-t:* képző.

A földrajzi nevek fényében a magy. ***jel, jegy, név, betű, ír, nyom*** és az ÓT. ***tamga*** tartoznak össze, a további képzett szavaknak azonban csak a tövével, vö.: magy. *jelleg* (*jel-* + *-leg*), *jegyes* (*jegye-* + *-s*), *neves* (*neve-* + *-s*), *betűs* (*betű-* + *-s*), *írás* (*írá-* + *-s*), *bélyeg* (*bé-* + *-lyeg*), *billog* (*bil-* + *-log*). A *–log, -leg* képző rokon a csuvasban használatos *–lă*, és a további török nyelvekben meglévő változatokkal, vö.: csag. *–lyg*, ujg. *–lik,* üzb. *–li*, türkm. *–ly*, kirg. *–tuu*, azerb. *–ly*, alt. *–lu*, hak. *–tyg*, tat. *–ly*, amelyek a 'név' jelentésű szavakhoz járultak:

csuv. ***jatlă*** 'névvel bíró, névvel ellátott, nevezett, jelzett, ismert', vö. óujg., csag. *atlyg* 'névvel bíró, nevezett', ÓT. (jeny.) *atag* 'hírnév, dicsőség, nevezetesség, jelzett, ismert' ujg. *ataglik*, üzb. *otli,* türkm., oszm., k.kalp. *atly,* kirg. *attuu,* azerb. *adly,* alt. *adylu,* hak. *attyg* 'névvel bíró, nevezett, nevezetes, híres, ismert, tisztelt, tat. *atly* 'névvel bíró, neve szerint', vö.*: atakly* 'neves, jó nevű, előkelő'. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük relatív szótő + képző: csuv. *jat-* + *-lă,* óujg., csag. *at-* + *-lyg*, stb., ahol a relatív tövekkel rokon az ÓT, (jeny.) *atag.*

A fenti okból egyértelműen következik, hogy a név is jel. Világos, hogy a relatív szótő azonos a 'név' jelentésű szavakkal, vö.: csuv. ***jat*** 'név, elnevezés', ÓT., KB., MK., Zamahš. *at,* azerb. *ad*, csag., ujg., kirg., kaz., k.kalp., nog., alt., ojr., tuv., hak., oszm., tat., bask. *at,* üzb. *ot,* türkm., jak. *aat* 'név' (JEGOROV 1964) < csuv. *ja-*: abszolút szótő + *-t*: képző, ÓT., KB., MK., Zamahš. *a-* + *-t,* azerb. *a-* + *-d*, csag., ujg., kirg., kaz., k.kalp., nog., alt., ojr., tuv., hak., oszm., tat., bask. *a-* + *-t,* üzb. *o-* + *t,* türkm., jak. *aa-* + *-t.*

Ami a magy. ***név*** szót illeti, tanulságos idézni a TESz véleményét: Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *nɛm,* osztj. *nem,* zürj. *ńim,* votj. *ńim,* cser. *lĕm*, mdE. *l'em, l'äm'*, mdM. *lém,* fi. *nimi,* észt *nimi,* lp. *nâmmâ* 'név', szam.jur. *ńim,* jeny. *ńi'*, tvg. *ńim*, szelk. *nim,* kam. *nım* 'név' (TESz). Szerkezeti felépítésük abszolút szótő + képző: magy. *né-* + *-v,* vog. *ne-* + *-m*, osztj. *ne-* + *-m,* zürj. *ńi-* + *-m,* votj. *ńi-* + *-m,* cser. *lĕ-* + *-m*, mdE. *l'e-* + *-m, l'ä-* + *-m'*, mdM. *lé-* + *-m,* fi. *ni-* + *-mi,* észt *ni-* + *-mi,* lp. *nâm-* + *-mâ* 'név', szam.jur. *ńi-* + *-m,* jeny. *ńi'*, tvg. *ńi-* + *-m*, szelk. *ni-* + *-m,* kam. *nı-* + *m.*

Lényeges, hogy az oszmán ***nam*** 'név' is idetartozik.

A 'név' jelentésű szavak relatív tőként alapul szolgáltak képzett szavaknak. Ugyanakkor a felépítésük abszolút szótő + képző. A magy. *név* és párhuzamai az ÓT. *tamga* stb. szavakkal tartozik össze közelebbről, továbbá a csuv. stb. *tukmak* szóval (*tuk-* + *-mak*). A képző *m-* ill. *v-* kezdő mássalhangzójának közös az előzménye: *w-* (< *δ-* < *t-*). Az eredeti mássalhangzó a *t-,* ismert a török nyelvekben.

Idetartozik az or. ***im'a*** (*имя*), amelyet indoeurópai jellegű közszláv szónak tartanak, vö: or. *im'a* < *imę-* < **jьmen-*, vö.: alb. *emen,* gót *namō,* mém. *Name,* lat. *nōmen* (SIS), ld. még ang. *name* 'név'. Szerkezeti felépítésük abszolút szótő + képző: or. *i-* + *-m'a* < *i-* + *-mę-* (< **jь-* + *-men-*), alb. *e-* + *-men,* gót *na-* + *-mō,* mém. *Na-* + *-me,* lat. *nō-* + *-men*, ang. *na-* + *-me*.

Alakváltozat az or. ***adres*** 'cím' *ad-* első relatív szótöve, ld. még ang. *address* 'ua.' stb.

Meg kell jegyezni, hogy idetartozik a lat. ***titulus*** 'felirat, kitüntető elnevezés, cím, dicsőség, kitüntetés, ürügy, jogcím' szó, amelynek szerkezeti felépítése: *titul-*: relatív szótő [< *titu-*: relatív szótő (< *ti-*: abszolút szótő + *-tu-*: képző) + *-l-*: képző 'valamivel ellátott'] + *-us*: képző.

Alakváltozat az ang. *title* 'ua.'. A lat. *titu-*, ang. *tit-* első relatív szótővel tartoznak össze a fenti 'név' jelentésű szavak és a magy. *név* is. Az eredeti szókezdő *t-* egyrészt megőrződött (vö.: lat. *titulus,* ang. *title,* ÓT. *tamga*), másrészt különböző fejleményei maradtak meg. A következő változások eredményeit őrzik a nyelvek: csuvas: *t-* > *d'-* > *j-*; a többi török és orosz: *t-* > *δ-* > *w-* > *V-* > *0-;* a magyar, latin, német, angol és társai: *t-* > *δn-* > *n-*.

A második *-t* megmaradt a Kāšγ. ***at*** szóban, az ÓT *atag* formában és számos török nyelvben. Zöngésedett az azerb., oszm. *ad* névben és az or., stb. *ad-* szótőben: *t-* > *d-*. Az angolban és az uráliba sorolt nyelvekben *-m-* nazális lett: *-t-* > *δ-* > *w-* > *-m-*. A magyarban *-v-* fejlemény használatos: *-t-* > *δ-* > *w-* > *-v-*.

A fenti adatok összefüggnek, eredetük keleten a szkíta-hún és ésmagyar nyelvben keresendő és található meg.

3.195. Kāšγ. ***bujruk*** 'parancs' ~ magy. ***parancs***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *buj-*: abszolút szótő + *-ruk*: képző.

Eleink gondolkodása szerint a forrás, a mag irányítja a kihajtó vizet, folyót, a növényt, a megteremtett, a megszülető és megszületett állatot és embert. Ez az irányítás olyan törvény erejű, amelyet a tisztaságával és az erejével, szentségével együtt átvettek eleink használatra az életben, az emberi társadalomban is. Törvényszerű, hogy gazdag szócsaládja van a *parancs* szónak s ezeket most számba vesszük.

A csuv. ***türe*** 'bíró', *töre-šara* gyűjtő jelentésű 'bírák, hivatalnokok stb.', ÓT. *türe, törü* 'a legidősebb akarata, végrendelete, szokások, szokásos jog (az ogúzoknál), törvény', KB. *töri, törü,* tefsz. XII-XIII. sz. *töre* 'törvény, szokás', MK. *töre* 'káni méltóság, tisztviselő, vezető', AFT. *törü* 'irányító, uralkodó', kirg. *törö,* kazak *töre* 'úr, uralkodó, hivatalnok, bürokrata', oszm. *türe* 'törvény, szabály, jog, szokás', tuv. *töre* 'rend, rezsim', *ulus töre* 'állami rend, politika', csag. *türe, töre* 'vezető, fej, fejes, bíró, szokás, törvény, népi rendelet, határozat, bírói döntés, határozat, Dzsingiz rendelete és szabályzata'. Buxarában *töre* 'a kán fiainak a címe és a trón öröklésének jellemzőiben megfelel a perzsa *mirza*-nak. Vö.: mong. *tör* 'rend, rezsim, állam, hatalom, dinasztia, állami irányítás, szabályzat', *šara* vö.: arab *šariat*. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótő + -re: képző, ÓT. *tü-* + *-re, tö-* + *-rü,* KB. *tö-* +*-ri, tö-* + *-rü,* tefsz. XII-XIII. sz. *tö-* + *-re,* MK. *tö-* + *-re*, AFT. *tö-* + *rü,* kirg. *tö-* + *-rö,* kazak *tö-* + *-re,* oszm. *tü-* + *-re* , tuv. *tö-* + *-re* , csag. *tü-* + *-re, tö-* + *-re,* Buxarában *tö-* + *-re,* mong. *tö-* + *-r, ša-* + *-ra*.

A szónak rokona a csuv. ***türĕ*** 'egyenes, tiszta, becsületes, igaz, szívből jövő, hiteles', ÓT. *tüz* 'egyenes, igaz, helyes', ujg. *tüz* 'egyenes, helyes, sima, igaz', azerb., oszm., türkm., gag. *düz* 'sima, helyes, egyenes, igaz, pontos', alt., hak., ojr. tüs, kirg. *tüz* 'sima, egyenes, derék, nincs benne döcögősség, érdesség', kazak *tüzü* 'egyenes', néhány nyelvben 'igaz, hiteles, tiszta, becsületes', KB., MK. *tüz* 'irányítani, egyenessé tenni', Rabg. *tüz* 'kijavítani', oszm. *tüz* 'rendbe tenni, elrendezni, javítani, kialakítani', sok török nyelvben párhuzamos a következő szavakkal: *türĕ, düz, tüs* 'ua.', amelyek az arab *dogri*-ból valók: ujg. *togri,* üzb. *tugri,* azerb., oszm. *dogru*, AFT., türkm., *dogry,* bask. *togro, tura,* kirg. *tuura,* kazak *tura*, nog. *tuvra,* k.kalp., tat. *tury* 'egyenes, igaz, becsületes, tiszta', arab. *dogri* 'egyenes, helyes'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tü-*: abszolút szótő + *-rĕ:* képző, ÓT. *tü-* + *-z,* ujg. *tü-* + *-z*, azerb., oszm., türkm., gag. *dü-* + *-z,* alt., hak., ojr. *tü-* + *-s*, kirg. *tü-* + *-z,* kazak *tü-* + *-zü,* KB., MK. *tü-* + *-z*, Rabg. *tü-* + *-z,* oszm. *tü-* + *-z*, ujg. *tog-* + *-ri*, üzb. *tug-* + *-ri*, azerb., oszm. *dog-* + *-ru*, AFT., türkm., *dog-* + *ry*, bask. *tog-* + *-ro, tu-* + *ra,* kirg. *tuu-* + *-ra,* kazak

tu- + *-ra,* nog. *tuv-* + *-ra,* k.kalp., tat. *tu-* + *-ry*, arab. *dog-* + *-ri.*

Hozzátesszük, az arabban is a közös szkíta-hún-ősmagyar gyökerű szó van meg, az eredet helye nem az arabban található. Alakváltozatuk a magy. ***igaz*** szó, amely a TESz szerint 'becsületes (ember), a valóságnak megfelelő, igazságos, jogos, igazi, valódi, igazság, valóság, igaz ember, jó, igazságos tett, igazságosság, méltányosság, jogos igény, ítélkezik'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *iga-*: abszolút szótő + *-z:* képző.

Ez a szó van meg a következő szavak relatív tövében, vö.: csuv. ***türlet*** 'kijavítani, kiegyenesíteni', kum. *tüze,* Zamahš. *tüzet,* kirg. *tüzöt,* ujg. *tüzet,* nog. *tuvzet,* azerb., oszm. *düzelt,* tat. *tözet* 'elrendezni, rendbe tenni, irányítani, javítani'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tür-*: (< *tü-*: abszolút szótő + *-r:* képző) relatív szótő + *-let*: képző, kum. *tü-* + *-ze,* Zamahš. *tüze-*: (< *tü-*: abszolút szótő + *-ze*: képző) relatív szótő + *-t*: képző, kirg. tüzö- : (< *tü-*: abszolút szótő + *-zö*: képző) relatív szótő + *-t*: képző, ujg. *tüze-*: (< *tü-*: abszolút szótő + *-ze*: képző) relatív szótő + -t: képző, nog. *tuvze-*: (< *tuv-*: abszolút szótő + *-ze*: képző) relatív szótő + *-t:* képző, azerb., oszm. *düze-*: (*dü-*: abszolút szótő + *-ze*) relatív szótő + *-l*: képző + *-t*: képző, tat. *töze-*: relatív szótő + *-t*: képző.

A K-mong. ***dzer-lik,*** *dzar-lik*, ojr. *zar-lik* 'parancs, rendelet' töve (K-mong. *dzer-*: relatív szótő + *-lik:* képző, *dzar-* + *-lik*, ojr. *zar-* + *-lik*), a magy. *törvény tör-* és a *tengri* 'isten' szóval rokonok. A magy. *-vény* és a mong. *-lik* képzők egymásnak alakváltozatai.

Idetartozik a legfelsőbb uralkodónak a neve, vö.: csuv. ***tură*** 'isten', jeny. *teŋri,* KB. *taŋra* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra,* ujg. MNX *teŋri,* PK. *taŋry,* kirg. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri,* oszm. *tanry,* jak. *tangara,* bask. *tenre* 'isten, ég', bask., tat. *tere,* csuv. *tură, turăš* 'ikon, alak, forma', vö.: burj.mong. *tengeri,* kalm. *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég', vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-ră*: képző, jeny. *teŋ-* + *-ri,* KB. *taŋ-* + *-ra*, azerb. *to-* + *-ri*, csag. *teng-* + *-ra,* ujg., MNX *teŋ-* + *-ri,* PK. *taŋ-* + *-ry,* kirg. *teŋ-* + *-ri,* k.kalp. *tang-* + *-ri*, oszm. *tan-* + *-ry,* jak. *tanga-* + *-ra,* bask. *ten-* + *-re*, bask., tat. *te-* + *-re,* csuv. *tu-* + *-ră*, *tură-*: (< *tu-*: abszolút szótő + *-ră*: képző) relatív szótő + *-š*: képző, burj.mong. *tenge-* + *-ri,* kalm. *tenge-* + *-r,* 'ég', sumer *dingi-* + *-r,* perzsa t*ou-* + *-r.*

A mong. ***burgha*** 'isten' szónak rokona a *tengir, tengiz* stb. 'ua.' < mong. *bu-:* abszolút szótő + *-rgha:* képző.

A szócsalád tagjai hangtanilag, szerkezetileg és jelentéstanilag is kötődnek a 'jó, szent' jelentésű szavakhoz, vö.: csuv. ***yră '***jó, szent', ÓT. *adgü,* MK. *ezgü,* Ibn-Muxanna *ägü,* tefsz. XII XIII. sz. *adgü, ajgü,* jak. *ütüö* 'jó, isteni, egészséges', kirg. *izgilik* 'jótevő', nog. *ijgilik '*jóság', k.kalp. *ijgi, ijgilikli,* kazak. *igi* 'jó', *igilik* 'jó dolog'. (JEGOROV 1964). < csuv. *y-*: abszolút szótő + *-ră:* képző, ÓT. *a-* + *-dgü*, MK. *e-* + *-zgü*, Ibn-Muxanna *ä-* + *-gü,* tefsz. XII-XIII. sz. *a-* + *-dgü, a-* + *-jgü*, jak. *ü-* + *-tüö,* kirg. *izgi-*: (< *i-*: abszolút szótő + *-zgi*: képző) relatív szótő + *-lik*: képző, nog. *ijgi-* (< *i-*: abszolút szótő + *-jgi*: képző) + *-lik,* k.kalp. *i-* + *-jgi, ijgi-*: (< *i-:* abszolút szótő + *-jgi*: képző) relatív szótő + *-lik-*: képző + *-li*: képző, kazak. *i-*: abszolút szótő + *-gi*: képző.

A magy. ***törvény*** 'jogok és kötelességek írásos foglalata, a közösségi magatartás szabályainak összessége, igazságszolgáltatás (eljárás), a fejlődésben és az állapotban megnyilvánuló szabályszerűség, törvényes'. Bizonytalan eredetű. Valamilyen módon összefügghet a török nyelvi szavakkal, ez esetben nyelvünkben honfoglalás előtti jövevényszó, vö.: türk, ujg., Kāšγ. *törü* 'törvény, kormányzat, szokás', CC., csag., oszm. *töre* 'törvény, jog, szokás, kormányzat', tat., bask. *türä* 'vezető', csuv. *türä* 'ua.', kazak *töre* 'kormányzat, kormányzó', tuv. *töre* 'rezsim, kormányzat', vö.: mong. *törü, törä* 'jog, szokás, kormányzat, állam', perzsa *törä* 'ua.', cser. *töra* 'bíró, vezető'.

(TESz) < magy. *tör-*: relatív szótő (< *tö-*: abszolút szótő + *-r*: képző) + *-vény*: képző, türk, ujg., Kāšγ. *tö-*: abszolút szótő + *-rü:* képző, CC., csag., oszm. *tö-* + *-re,* tat., bask. *tü-* + *-r,* csuv. *tü-* + *-rä,* kazak *tö-* + *-re,* tuv. *tö-* + *-re,* mong. *tö-* + *-rü, tö-* + *-rä,* cser. *tö-* + *-ra*.

A TESz szerint a magy. ***bíró*** 'ítélő hatalommal felruházott személy, az uralkodó udvarában vagy országos intézménynél vezető hatalommal felruházott egyén, kormányos, falusi vagy városi hatóságban vezető személy'. Származékszó: a *bír* ige főnevesült *-ó* képzős melléknévi igeneve. Eredeti jelentése 'hatalommal bíró' lehetett. (TESz) < *bí-*: abszolút szótő + *-ró*: képző.

Eleink tudták, hogy a forrás, a mag eleve rendelkezik bírói hatalommal és parancs joggal, hisz nála van a törvény is. Ő maga a *jogar,* a *furkó*, a *tengri,* következésképp nem is lehet más, csak 'helyes, igaz, törvényes', mert maga az *úr.* Akire ezt a szerepet, tulajdonságot az emberi társadalomban ráruházzák, azonosulnia illenék a forrás, a mag tisztaságával minden szempontból. Másképp nem jogosult az uralkodásra, törvényalkotásra, a törvény betartására, betartatására stb. A *bír* ige és a *bíró* közvetlenül nem tartoznak össze, csupán igen távoli szálon keresztül. Közvetlenül a török *var* és *dir* 'van, létezik' igével rokon, korábbi alakja **bírik* azaz *-ik* végű lehetett. Ennek névszói jelentéstartalma is volt, amelynek fejleménye a magy. *bíró*.

A magy. ***parancs*** a *parancsol* címszónál található a TESz-ben, vö. magy. ***parancsol*** 'parancsként mond, elrendel, rendelkezik, parancsnokként működik, kér, kíván (udvariassági formaként)', A szócsalád alapja a parancsol ige szláv eredetű, vö.: óeszl. *poročiti* (a második -o- nazális) 'átad, rábíz, eljegyez, szb.-hv. *poručiti* 'tudat, jelent, mondat, magához rendel, elrendel, parancsot ad, parancsol, megbízást ad, megtart', szln. *poročiti* 'összead, feleségül ad, rábíz, jelent', szlk. *poručit'* 'örökül hagy, hagyományoz, valakinek oltalmába, gondozásba ad, parancsol', or. *poručat', poručit'* 'megbíz, rábíz'. Igekötős összetétel, alapja a *roka* (az -o- nazális) 'kéz'. (TESz) < *paran-*: relatív szótő (< *pa-*: abszolút szótő + *-ran*: képző) + *-cs*: képző, óeszl. *poroči-*: relatív szótő + *-ti:* főnévi igenév képző, szb.-hv. *poruči-* + *ti,* szln. *poroči-* + *-ti,* szlk. *poruči-* + *-t',* or. *poruča-* + *-t', poruči-* + *-t'*.

Azok a szavak, amelyeknek valóban a *ruka* 'kéz' szóval azonos a relatív szótöve, nem tartoznak ide. A magy. *parancs* a Kāšγ. ***bujruk*** 'parancs' szó rokona, amelynek semmi köze a 'kéz' szóhoz.

ATESz szerint a magy. ***jogar '***az uralkodó hatalmát jelképező pálca'. Nyelvújítási származékszó, a *jog* főnévből képezték az agyar mintájára a tévesen kikövetkeztetett ar képzővel. (TESz) < magy. *joga-*: abszolút szótő + *-r:* képző. A szócikk írója tévedett, mert a magy. *jogar* a *furkó* 'furkós bot' szóval rokon, annak az alakváltozata.

Vö.: magy. ***furkó*** 'buzogány', egyfajta szöges hajító fegyver, bunkósbot, lisztből készült gombóc, bunkó'. Bizonytalan eredetű. Talán a tisztázatlan eredetű *furka* '(kétágú) villa' átvétele. (TESz)

Idetartozik a magy. ***derék*** 'az emberi vagy állati teszt törzse, középső rész, legfőbb rész, lényeg, tartalom, tartam, szekérderék, fatörzs, fűző, derék ember, a háznak egy szakasza, sejtje, országút, tőkepénz, időszakos vízfolyás, ér, igazi, valódi, erős, nagy, száraz folyómeder, jól megtermett, elismerésre méltó, becsületes, jóravaló'. Bizonytalan eredetű, talán szláv, vö.: szlk. *driek* 'a test törzse, dereka, fatörzse, középső rész, ruhaderék, tőkepénz', *drik* 'ua.', *drik, driek* 'folyó', *drieka* 'folyómeder', *driečny* 'szép alakú, délceg, becsületes, derék, jóravaló', mac. *drčen* 'erős', szb.-hv. *drêk* 'lőcs, kocsiderék ponyvával ellátva, hogy búzát lehessen benne hordani', szln. *drèk* 'testesség, kövérség', *dréčen* 'testes, zömök', ukr. *drik* 'az ing egy része, derék, törzs', cseh *dřík* 'derék, törzs, nyél, szár, rúd'. (TESz) < magy. *de-*: abszolút szótő + *-rék*: képző, szlk. *d-*: abszolút szótő + *-riek:* képző, *d-* + *-rik, d-* + *-rik, d-* + *-riek, d-* + *-rieka, d-* + *-rieč-* (< *-riek-*) + *-ny:* melléknév képző, mac. *d-* + *-rče-* (< *-rk-*) + *-n*: melléknév képző, szln. *d-* + *-rèk*, ukr. *d-* + *-rik*, cseh *d-* + *-řík*.

A szlávban a szó átvétel.

A magy. ***úr*** 'a hatalom és a vagyon birtokosa, uralkodó, parancsoló, isten, férj, hatalom, uralkodó erő'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: fi. *uros* 'férfi, vitéz, hős, hím, kan', *urho* 'hős, harcos', *urakka* 'kétéves hím rénszarvas', lp. *vârres* 'hím állat', *vârek* 'kétéves hím rénszarvas'. (TESz) < magy. *ú-*: abszolút szótő + *-r*: képző, fi. *uro-*: (< *u-*: abszolút szótő + *-ro*: képző) relatív szótő + *-s*: képző, *u-* + *-rho*, lp. *vârre-*: relatív szótő + *-s*: képző, *vâ-*: abszolút szótő + *-rek*: képző.

A szócikk írója mindössze a finn és a lapp adatok alapján tartja a magyar szót ősi örökségnek a finnugor korból. Nem veszi figyelembe a szócsalád többi tagját a török és a mongol nyelvekben.

Szólni kell arról, hogy a magy. ***Tárkány*** ld. *Tarján* törzsnevet nem törzsnévnek, mint tulajdonnévnek tartjuk, hanem személynévnek s a név viselője adott esetben egy törzs vezetője. Az egyelőre nem derült ki, hogy a *Tarján* törzset hívták-e *Tárkány*nak is. Az azonban bizonyos, hogy a *Tarján* és a *Tárkány* egymásnak alakváltozata. Már a görög forrásból kiderült, hogy a *Tarján* nem mint törzsnév, hanem mint személynév tulajdonnév. A *Tarján* etimológiája nem közös a *tudun, turun* társadalmi címnév etimológiájával, azonban a *Tarján, Tárkány Tar-, Tár-* töve összetartozik magával a *tudun, turun* címnévvel. A *Tarján* közszói jelentése esetünkben 'vezető, irányító' lehet, összetartozik a magy. *terel* 'irányít, egybe gyűjt' *tere-* tövével.. Számos *Tarján, Tárkány* nevű földrajzi névnek személynév szolgált alapul. Valamennyi nevet azonban külön meg kell vizsgálni ahhoz, hogy eldöntsük a neki alapul szolgált szót, ezt a fenti adatok is igazolják. A *Tarján, Tárkány* és alakváltozatai nemcsak a Kárpát-medencében, hanem a Volga-Urál vidéken és Mongóliában is ismert tulajdonnévként és közszóként egyaránt. Látható, hogy a magyar *Tarján* törzsnév értelmezése a földrajzi nevek kutatása és a fentiek fényében a kutatóink álláspontjától eltérő véleményhez vezetett. Eszerint a görög forrásban személynév szerepel s a nevet viselő személyhez tartozik egy embercsoport, a törzs. A személynév mint tulajdonnév a magyarban ma is használatos családnévként, de ismert a Volga-Urál vidékén is. A kérdés az, hogy milyen a személynév szerkezeti felépítése s milyen közszó szolgált neki alapul. A válasz eldönti azt is, mi a név közszói jelentése.

A földrajzi nevek rendszerszerű vizsgálata és a fentiek arra utalnak, hogy a személynév közszói jelentése lehet egyrészt 'maghoz, gyökérhez tartozó, maggal, gyökérrel ellátott', ez esetben a *Tarjá-* + *-n, Tárká-* + *-ny* elemekre bontható a név. Másrészt lehet 'vezető, irányító' jelentésű s a szerkezeti felépítése *Tar-* (< *t*Vr-* ige + *-ján* (< *-yán* < *-xán* < *-kán*). Ez utóbbi esetnek megfelelően a *Tarján, Tárkány* összetartozik a *Turxan, Turkan, Turfan* nevekkel s jelentése 'uralkodó, vezető, irányító' (vö.: Kāšγ.). A név tövében (*Tur-*) egy 'uralkodik, irányít' jelentésű igét (*tVr-*) kell látnunk (vö.: magy. *tér-, terel-*), amelyhez a törökségben ismert, de a mongolban is meglévő (vö.: *-gän, -güün*) *-kan, -han* folyamatos melléknévi igenév képző járult. A magyar *Tarján* névben a *-j-* az eredeti *-k-* fejleménye. A *Tarján* és a *Tárkány* egymásnak alakváltozatai.

Az or. ***pravo*** 'igazság, helyes, jobb' ld. *právyj* 'helyes', vö.: lat. *probus* 'jó'. Elsődleges jelentése 'első', ld. or. *pervyj.* (SIS) < or. *p-*: abszolút szótő + *-rav-*: képző + *-o.*

A szócikk írójának csak részben adhatunk igazat. Az eredeti komplex jelentéstartalomnak valóban része az 'egy' jelentésű szó, amelynek a törökségben ismert változatai vö.: csuv. *pĕr,* oszm. *bir* stb. 'egy' szolgáltak alapul a szláv *pervyj* sorszámnévnek. A *právyj* relatív szótöve a *práv* azonban közelebbről a fenti szócsalád tagja.

Az or. ***pravítel'*** 'uralkodó' szerkezeti felépítése: *praví-*: (< *p-*: abszolút szótő + *-ravi-*: képző) relatív szótő + *-tel':* foglalkozásnév képző.

Az or. ***pravilo*** 'szabály' relatív töve is idetartozik: *pravi-*: (<*p-*: abszolút szótő + *-ravi-*: képző) relatív szótő + *-lo*: képző).

Az or. ***pravlénije*** 'javítás' valamint a ***pravit'*** 'javítani *prav-* ill. *pravi-* relatív szótöve is a fenti szócsalád tagja. A szókezdő *p-* ugyanúgy az eredeti *t-* fejleménye (*t-* > *th-* > *φ-* > *p-*), mint a *b-* (*t-* > *δ-* > *w-* > *b-*), csupán a változás útja különböző.

Az oszmánban használatos a ***-tur:*** a felszólító mód jeleként. A grammatikai lexéma hangalakjában, szerkezeti felépítésében és tartalmában egyaránt kötődik a fenti önálló szavakhoz. Értéke, hogy az önálló szó voltát nemcsak fel lehet ismerni, hanem számos nyelvben ma is használják és parancs jelentése van.

Ld.: Kāšγ. ***jartur-*** megparancsolta neki, hogy vágjon' < *jar* 'tarol, vág' + *-tur:* 'parancsol'.

3.196. Kāšγ. ***irik*** 'seb' ~ magy. ***var***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *i-*: abszolút szótő + *-rik*: képző.

A csuv. ***suran*** 'seb', Zamahš., ujg., azerb., türkm., oszm., tat., bask., alt., nog., kum. *jara,* kirg., kazak, k.kalp. *žara* 'seb, fekély', mong. *jar, jara* 'seb'. Vö.: *jar, žar* 'szétvágni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *su-*: abszolút szótő + *-ran*: képző, Zamahš., ujg., azerb., türkm., oszm., tat., bask., alt., nog., kum. *ja-* + *-ra*, kirg., kazak, k.kalp. *ža-*: abszolút szótő + *-ra*: képző, mong. *ja-* + *-r, ja-* + *-ra.*

A seb kezdetben vágott seb volt, a megnevezés az ilyen sebre és a seb okozta fájdalommal lehetett kapcsolatos. Természetes, hogy a szónak rokona a csuv. ***var*** 'felvágni, felkapálni a földet', hak. *or* 'ásni, kapálni', kirg. *or* 'árok, gödör, szakadék', hak. *ora* 'gödör, zöldséges verem', kazak, k.kalp. *or* árok, gödör', alt. *oro, ora* 'árok, gödör'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótő + *-r:* képző, hak. *o-* + *-r,* kirg. o- + -r, 'árok, gödör, szakadék', hak. *ora* 'gödör, zöldséges verem', kazak, k.kalp. *or* árok, gödör', alt. *oro, ora.*

A szó családjába tartozik a magy. ***árok*** és a ***verem*** szó.

Rokon a magy. ***var*** 'az állati bőrfelületnek színben is elütő, kiemelkedő foltja, bibircsókja, sebekkel járó betegség, rüh, a hegedő seb érdes, barnás felülete, növényi sérülés, betegség'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *va-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

Eleink szemében elsőként a víz vágott sebet a földben. Ennek a mintájára tette az ember nemcsak a földben, hanem fán, állaton és magának az embernek a testén is. A vágás ellentettje a kiemelkedés. Ez esetben mindkettőnek a megnevezésére használták a vizsgált szavunkat.

3.197. Kāšγ. ***ūŋ alik, sag alik*** 'jobb kéz' ~ magy. ***jó kéz, kar***.

Kāšγ. ***sūl alik*** 'bal kéz' ~ magy. ***bal kéz, kar***.

Eleink itt is a forrásból indultak ki. A folyónak a forrása a többi részéhez képest fent és elől van, az a jó, a helyes. Ha a Sarkcsillaggal szemben állunk, akkor a Nap is jobbról jön fel s természetes, hogy az a kezünk a jobb, amelyik felől kél a Nap. A másik oldalon lenyugszik, az a bal. A lent lévő dolgok pedig rendszerint rosszak, sötétek, ezért természetes, hogy a bal kézhez társult a rossz is. Ezek után, ha a folyó folyásának irányába állunk, akkor könnyű megállapítani, melyek a bal oldali és melyek a jobb oldali mellékfolyók.

Kāšγarīnál a 'jobb' közelebb áll az 'elől lévő' szóhoz, vö.: csuv. ***um*** 'elől, elülső rész, előtt, mell',

ÓT., KB., MK. *oŋ* 'előtt, kelet', tefsz. XII-XIII. sz., azerb., oszm., türkm. *ön,* üzb. *um* 'előtt, elülső rész', oszm., türkm. *önünde,* csuv. *uměnče* 'elől', mong. *ömnö* 'dél, déli'. névutóként 'elől, elől lévő', *ömnöx* 'elülső, elől található', kalm. *öm* 'elől'. (JEGOROV 1964) < csuv. *u-*: abszolút szótő + *-m*: képző, ÓT., KB., MK. *o-* + *-ŋ,* tefsz. XII-XIII. sz., azerb., oszm., türkm. *ö-* + *-n,* üzb. *u-* + *-m,* kalm. *ö-* + *-m.*

A Kāšγ. *sag* változat a magy. *jó* szó változata, amelynek volt *sang, jong* alakja is. A szókezdő mássalhangzó nélküli forma a Kāšγ. *ūŋ* összetartozik velük. Ez azért lehetséges, mert őseink gondolkodása szerint elsőként a vízforrás volt elől és fent s a vízforrás eredeti komplex jelentéstartalmának része volt a jó és az egészséges is.

A magy. ***jó kéz*** első eleme a *jó* ugyanúgy az eredeti komplex jelentésnek a része, tagja, azonban jelentésében közelebb áll a 'jó, szent, helyes stb.' jelentésű alakokhoz. A TESz szerint a magy. ***jó*** 'kellemes, hasznos, szükséges dolog, jobb oldal, irány, erkölcsi értelemben megfelelő, becsületes ember, helyes cselekedet, valaminek a legjelentősebb, legjobb része, valaminek a legnagyobb része, valaminek a haszna, előnye, derék, becsületes, kedvező, hasznos, megfelelő, jobb oldalon lévő'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *iomas* 'jó', osztj. *iem* 'jó, egészséges'. (TESz) A szócikk írója helytelenül járt el, amikor egyetlen nyelv adataira alapozva álllapította meg a magyar szó eredetét. Tévedett, nem vette figyelembe az idetartozó török és mongol szavakat.

A Kāšγ. ***sag alik*** első tagja ismert egészséges' jelentésben, vö.: suv. ***syvă*** 'egészséges', *syvlăx* 'egészség', MK., ujg., azerb., türkm., oszm. *sag,* üzb. *sog,* kazak, k.kalp., tat. *sau,* nog., kum. *sav,* kirg. *soo,* alt. *su,* bask. *hau* 'egészséges', ujg. *saglik,* üzb. *soglik,* azerb., türkm., oszm. *saglyk,* nog. *savlyk,* alt. *suuzak* 'egészség', kínai *su* 'élő, vidám, egészséges, erős', mong. *sajn* 'egészséges, jó'. (JEGOROV 1964)

Őseink gondolkodásában a jó nemcsak egészséges, hanem igaz, becsületes is. Természetes, hogy idetartozik a csuv. ***čăn*** 'igaz, becsületes, hihető, valódi', ÓT., KB., MK. Zamahš., AFT., türkm. *čyn*, ujg., üzb., csag. *čin,* kirg., alt., ojr., tat. *čyn*, kazak, k.kalp., tuv. *šyn*, bask. *ysyn,* hak. *syn* 'igaz, valódi', mong. *čing* 'hihető, hiteles, igazi', kínai *čen* 'igazi, hiteles, igaz', *čžen′* 'igaz, hiteles'. (JEGOROV 1964)

Nem a kínaiból kell származtatni a török és a magyar szavakat, amelyek egy olyan nagy szócsaládnak a tagjai, amelyek a szkíta és hun nyelvekben ismertek, hanem világos, hogy a kínaiba a hun nyelvből került át a szó. A mong. *čing* azért is értékes adat, mert jelzi, hogy korábbi változat, amely az egyik irányban változva az *-n-* nazálist tartotta meg, a másik irányban pedig a *-g-* zárhangot. Mindkettő alakult tovább is, ezért külön figyelni kell arra, melyik fejlemény lehet az *-n-* (vagy még az előzménye a *-t-*) és melyiké a *-g-*, ez utóbbinak *-k-* az eredetije.

A Kāšγ. ***sūl alik*** 'bal kéz' első tagja a ***sūl*** ′bal' széles körben ismert a török nyelvekben, vö.: csuv. ***sulaxaj*** 'bal', ÓT. *sol,* ujg., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., alt., ojr., tuv., hak. *sol,* tat. *sul,* bask. *hul* 'bal', azerb. *solaxaj,* türkm., kazak, k.kalp., nog. *solakaj,* kirg., ojr. *sologoj,* ujg. *solxaj*, hak., karacs. *solagaj,* tat. *sulagaj,* bask. *hylakaj,* oszm. *solak* 'balos, balog, balkezes', kum., tuv. *solagaj* 'bal, balkezes, balog', mong. *solgoj* 'bal, balkezes, balog', burj.mong. *salagaj* 'balos, balog, balkezes'. (JEGOROV 1964) < *sū-*: abszolút szótő + *-l*: képző, csuv. *sula-*: relatív szótő (< *su-*: abszolút szótő + *-la-*: képző) + *-xaj,* ÓT. *so-* + *-l,* ujg., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., karacs., alt., ojr., tuv., hak. *so-* + *-l,* tat. *su-* + *-l,* bask. *hu-* + *-l,* azerb. *sola-*: relatív szótő + *-xaj,* türkm., kazak, k.kalp., nog. *sola-*: relatív szótő + *-kaj,* kirg., ojr. *solo-*: relatív szótő + *-goj,* ujg. *sol-*: relatív szótő + *-xaj,* hak., karacs. *sola-*: relatív szótő + *-gaj,* tat. *sula-*: relatív szótő + *-gaj*, bask. *hyla-*: relatív szótő + *-kaj,* oszm. *so-*: abszolút szótő + *-lak*: képző, kum.,

tuv. *sola-* + *-gaj,* mong. *sol-* + *-goj,* burj.mong. *sala-* + *-gaj.*

A magy. *bal kéz* első tagja a ***bal*** 'a jobb ellentéte, rosszindulatú, téves, bal oldal, bal kéz', ***balog*** 'ua.'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: votj. *pal'l'an* 'bal', *pal'jan* 'ua.'. (TESz) < magy. *ba-*: abszolút szótő + *-l*: képző, *ba-*: abszolút szótő + *-log*: képző, votj. *pal'-:* relatív szótő + *-l'an:* képző, *pal'-* + *-jan.* A szócikk írója helytelenül származtatja a magyar szót a finnugor korból. Egyetlen nyelvből hoz adatot és nem veszi figyelembe a török és a mongol nyelvi idetartozó szavakat.

A Kāšγ. ***ūη alik, sag alik*** szókapcsolat második tagja az *alik* 'kéz' szó, amelynek a török változatai ismertek, vö.: csuv. ***ală. al*** 'kéz, kar', ÓT., AFT., PK. *älig,* MK., Zamahš., csag. *elik,* s.ujg., ujg. *elyg,* üzb. *ilik,* jak. *ilii,* azerb., ujg. *el,* oszm., türkm., gag. *el,* óözb. *el* 'kéz, kar'. (JEGOROV 1964) < csuv. *a-*: abszolút szótő + *-lă*: képző, *a-* + *-l,* ÓT., AFT., PK. *ä-* + *-lig,* MK., Zamahš., csag. *e-* + *-lik,* s.ujg., ujg. *e-* + *-lyg,* üzb. *i-* + *-lik,* jak. *i-* + *-lii,* azerb., ujg. *e-* + *-l,* oszm., türkm., gag. *e-* + *-l,* óözb. *e-* + *-l.*

A csuv. ***xul*** 'kar, kéz az ujjaktól a vállig', Zamahš. *kol* 'váll', ujg., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog. *kol,* kum. *kъol,* azerb., türkm. *gol,* üzb., tat., bask. *kul,* tuv., hak. *xol* 'kéz, kar'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-l:* képző, Zamahš. *ko-* + *-l,* ujg., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog. *ko-* + *-l,* kum. *kъo-* + *-l,* azerb., türkm. *go-* + *-l,* üzb., tat., bask. *ku-* + *-l,* tuv., hak. *xo-* + *-l.*

Rokonuk a magy. ***kéz***, amely a TESz szerint ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *käät*[136] 'kéz, mellső láb', osztj. *kot,* zürj. *ki,* votj. *ki,* cser. kit, mdE. *ked'*, mdM. *kɛd'*, fi. *käsi,* észt *käsi,* lp. *giettâ* 'kéz'. (TESz) < magy. *ké-*: abszolút szótő + *-z*: képző, vog. *kää-* + *-t*, osztj. *ko-* + *-t*, zürj. *ki,* votj. ki, cser. *ki-* + *-t,* mdE. *ke-* + *-d',* mdM. *kɛ-* + *-d'*, fi. *kä-* + *-si,* észt *kä-* + *-si,* lp. *gie-* + *-ttâ*.

Feltűnő, hogy a zürjénben és a votjákban hiányzik a képző. Miután eleink felfogásában a *kéz* 'hajtás, oldalhajtás', másképpen 'tőhöz tartozó' s ennek a kifejezése tő + képző 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésű, ezért a szótő + képző szerkezetnek jelentősége van. Amennyiben a képző elenyészik, elmarad, úgy annak a fontosságát a használó nyelv nem érzi. Így fordulhat elő, hogy a *ki* jelenti a zürjénben és a votjákban a kezet és a kart, holott annak a jelentése tő, gyökér, vö.:

csuv. ***kăk*** 'gyökér, alap, törzs', *kăkran kăka* 'törzsről törzsre, nemzetségről nemzetségre, nemzedékről nemzedékre', MK., tefsz. XII-XIII. sz., azerb., türkm., oszm. tuv. *kök*, AFT. *gög* 'gyökér', csag. *kök* 'gyökér, alap, kezdet'. (JEGOROV 1964)

A Kāšγ. *alik,* csuv. *ală, al, xul,* magy. *kéz, kar, kacsó* szavaknak ez a szó szolgált alapul, amelyhez járult a képző (- *lik, -lă, -l, -z, -r, -csó).* Korábbi változat -tVk lehetett, ahol a képző kezdő mássalhangzója a következő változásokon ment át: *t-* > 1. *δ-* > 1.1. *l-,* 1.2. *z-*, 1.3. *r-,* 2. *t'-* > *cs-* (*č-*).

A kéz alakváltozata a magy. ***kar*** 'az ember felső végtagjának a váll ízülettől a csukló ízületig terjedő része, valamely tárgynak, szerkezetnek kinyúló része, támla'. Ótörök eredetű, vö.: ujg. *qar* 'kar', Kāšγ. *qarï* 'ua.', kirg., alt. *qarï* 'ua.', Houtsma, AH. *qarï* 'rőf', csuv. *xur* 'két rőf', vö.: mong. *γar,* halha *ɢar,* mandzsu *γala* 'kar'. (TESz) < magy. *ka-*: abszolút szótő + *-r,* ujg. *qa-* + *-r,* Kāšγ. *qa-* + *-rï,* kirg., alt. *qa-* + *rï,* Houtsma, AH. *qa-* + *-rï,* csuv. *xu-* + *-r,* mong. *γa-* + *-r,* halha *ɢa-* + *-r,* mandzsu *γa-* + *-la*.

Idetartozik a magy. ***kacsó*** 'kéz, kezecske, szőlőkacs' is, amely a TESz szerint Származékszó,

[136] A magánhangzó kettőzéssel a hosszúságot jelöltük.

alapszava a kacs szavunkkal azonos tő. A kacsó -ója lehet igenév képző és kicsinyítő képző. (TESz) < *ka-*: abszolút szótő + *-csó.* A szócikk írója több helyen is tévedett. Először is maga a *kacsó* tartozik össze a *kacs* főnévvel, az abszolút szótöve mindkettő esetében a *ka-*, amely a törökségben ismert 'gyökér stb.' jelentésű szavakkal azonos. Ehhez járult a *-cs, -csó* képző, amelynek korábbi alakja a -csVk volt. Ez a képző valóban egybeesik a kicsinyítő képzővel alakilag s bár a gyökerük is közös, ez esetben külön kell őket választani. Külön kell szólni arról, hogy a *kar* a magyarban mértékegység is, egy rőffel azonos. Egy rőf kolbász tehát annyi, ami a könyöktől a hüvelykujj és mutató ujj között átvezethető a könyökig vagy fordítva. Ez kb. annyi, mint a válltól az ujjakig. Az alsó kar csupán a könyöktől az ujjakig tart, ezért a csuvas ezt vette alapul, ezt azonosította a rőffel, következésképpen neki a kar két rőf.

3.198. Kāšγ. ***ugul*** 'fiú' ~ magy. ***pulya***.

Kāšγ. ***uglān, ugullār***: T.sz.,

Kāšγ. ***aran*** 'férfiak' T.sz.

Szerkezeti felépítésük: Kāšγ. *ugu-*: abszolút szótő + *-l*: képző; *ugul-:* relatív szótő + *-lār*: többes szám jele.

A Kāšγ. ***ugul*** 'fiú' alakváltozata a csuv. ***yvăl*** 'fiú, fia valakinek', ÓT. *ogul,* MK., ujg., azerb., oszm. türkm. *ogul,* polov. *ogul, ovul,* üzb. *ugil,* horezmi üzb., karaim *uvul,* kirg., alt., ojr. *uul,* gag., tuv., hak. *ool,* kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *ul,* jak. *uol* 'fiú, fia valaminek'. (JEGOROV 1964) < csuv. *yvă-*: abszolút szótő + *-l* képző, ÓT. *ogu-* + *-l,* MK., ujg., azerb., oszm. türkm. *ogu-* + *-l,* polov. *ogu-* + *-l, ovu-* + *-l,* üzb. *ugi-* + *-l,* horezmi üzb., karaim *uvu-* + *-l,* kirg., alt., ojr. *uu-* + *-l,* gag., tuv., hak. *oo-* + *-l,* kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *u-* + *l,* jak. *uo-* + *-l.*

Rokonuk a Torgaji magyar sezserékben szereplő ***bet*** és ***bal*** 'fiú' szó, szerkezeti felépítése: *ba-*: abszolút szótő + *-l*: képző. A mong. *bi* 'fiú' is idetartozik, amelynek magyar megfelelője a *fi, fiú*.

A magy. ***fiú*** 'közvetlen férfiutód, utód (férfi vagy nő), állat kicsinye, fiatal (állat), valamely terület szülötte, nemtől független megszólításként, kisebb méretű (változata valamely tárgynak), hímnemű gyermek, fattyúhajtás'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *püü* 'valakinek a fia, fiú', osztj. *pox* 'ua.', zürj. *pi* 'ua.', votj. *pi* 'gyermek, fiú, legény, férfi', cser. *pü-, püe·rγe* 'férfi (felnőtt vagy fiú)', mdE. *pijo, bujo* 'unoka', fi. *poika* 'valakinek a fia, fiú, ifjú', észt *poeg* 'valakinek a fia, állat kölyke'. (TESz)
A magyar szó finnugor eredete nem igazolt, az adatok azonban ide tartoznak.

A magy. ***pulya*** 'kicsiny, apró, gyáva, elkényeztetett, kényes, kisgyermek, törpe'. Bizonytalan eredetű. (TESz) < magy. *pu-*: abszolút szótő + *-lya*: képző.

Idetartozik a lat. ***filia*** 'valakinek a leánya', ***filius*** 'valakinek a fia' *fili-* töve. Eredetileg a szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelynek fejleményei találhatók meg a fenti szavakban: *t-* > 1. *δ-* > w- > 1.1. *b-* 1.2. V- > 0-, 2. *th-* > *φ-* > *f-*. Hozzátesszük, elvileg a *p-* réshangúsodásával is keletkezhetett *f-*.

3.199. Kāšγ. ***avin*** 'mag, szem' ~ magy. ***ívik***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *a-*: abszolút szótő + *-vin*: képző.

Amikor ívik a hal, akkor ikrát tesz. Az ikra pedig az ő magja, kicsinyke utódja. A csuvasban a

vălča (< *văl-*: relatív szótő + *-ča*: kicsinyítő képző) 'kicsi mag' jelentésű és a *văl-* relatív szótő a csuv. *vără* 'szem, mag, írmag' alakváltozata.

A magy. ***ivik, fívik, ví-*** '(hal) ikrát rak, szaporodási tevékenységét végzi'. Valószínűleg ősi örökség a finnugor korból. Néhány példát az 'üzekedik, párzik' jelentésnek megfelelően hoz. Az állítása nem bizonyított. A magyar szó és alakváltozatai a fiú szóhoz kötődnek.

A magyarban az ***ivadék*** azt jelenti, hogy az ikrához tartozó, ikrával ellátott, másképpen maggal, írmaggal ellátott. Az *ikra* szó alakváltozata az *ír*(mag)nak.

Ő harmadik személyben az utód. Én vagyok azonos a maggal.

3.200. Kāšγ. ***alā at*** 'foltos ló' ~ magy. ***almás ló***.

Vö.: Kāšγ. ***ulāg*** 'folt a ruhán'. Eldöntendő kérdés, hogy Kāšγarī adata eredeti *t-* vagy *k-* kezdetűek közé tartozik-e.

A *k-* és fejleményét a *x*-t tartalmazzák a következők: csuv. ***xăla*** 'szögsárga, szögsárga ló', ujg., kirg., kazak, k.kalp., oszm., ojr., tuv. *kula*, hak. *xula,* bask., tat. *kola* 'ua.', vö.: mong. *xul,* burj.mong. *xula* 'ua. (lónak a színe)'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xă-*: abszolút szótő + *-la*: képző, ujg., kirg., kazak, k.kalp., oszm., ojr., tuv. *ku-* + *-la*, hak. *xu-* + *-la,* bask., tat. *ko-* + *-la,* mong. *xu-* + *-l,* burj.mong. *xu-* + *-la.*

A foltos lovakat megkülönböztetik aszerint, hogy a folt fehér-e, vagy sötétszürke.

A Kāšγ. *alā at* a magyarban *almás deres ló.* Ez azt jelenti, hogy a szürke, azaz a deres lovon sötétszürke kerek foltok vannak. Valójában az alma is egy folthoz hasonlít, természetes, hogy az *alma* és a *folt* alakváltozatok.

A TESz szerint a magy. ***folt*** 'foltozásra használt darab, nagyobb egésznek része, darabja, embercsapat, ételdarab, falat, tárgyak csoportja, köteg, nagyobb felületen eltérő színű rész, bepiszkolt felületrész, falka'. Származékszó, a *fal* igéből alakult *t* deverbális névszóképzővel. (TESz) < magy. *fol-*: relatív szótő + *-t*: képző.

A szócikk írója helytelenül magyarázza a *folt* szót. A jelentések közül a *folt* esetében a 'nagyobb felületen eltérő színű rész' és a kerek tulajdonság a meghatározó. Ennek megfelelően foltos ló másképpen almás ló. Ráadásul a szürke foltost nevezik így, mert a foltban az is benne van, hogy a nagyobb felületen eltérő szín sötétebb, a piszok is ilyen. Sőt a *felhő, felleg* is innen kapta a nevét, hiszen a kék égen valójában a felhő is folt. A szónak rokona az or. *boloto* 'felhő'.

A szónak alakváltozata a csuv. ***tură*** 'pej,[137] (folt a lovon)', ÓT., MK. hak. *toryg,* Zamahš., ujg. *toruk*, üzb. *turik,* kirg., kum. *toru*, kazak, nog. *tory,* tat., bask. *tury,* türkm. *dor,* tuv. *dorug* 'pej'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-ră*: képző, ÓT., MK. hak. *to-* + *-ryg,* Zamahš., ujg. *to-* + *-ruk*, üzb. *tu-* + *-rik,* kirg., kum. *to-* + *-ru*, kazak, nog. *to-* + *-ry,* tat., bask. *tu-* + *-ry,* türkm. *do-* + *-r,* tuv. *do-* + *-rug.*

Ha a lónak turos a háta, akkor foltos, mert feltörte a nyereg pl.

A szónak rokona a csuv. ***tutăx*** 'sárgás, vöröses barna', alt., hak. *tatta,* ojr. *tata*, tat., bask. *tutyg*, kazak *tottan*, *tottal, tot bas,* kirg. *dat bas,* nog. *totlyg,* k.kalp. *totla*, tot bas, ujg. *datlaš,* kumük *tot bas,* tuv. *dadar* 'barnulni', tuv. *dattyg*, hak. *tattyg* 'sárgás, vöröses barna'. (JEGOROV 1964) < csuv.

[137] A magy. ***pej*** 'vörösesbarna, többnyire fekete sörényű és farkú (ló, ritkán más állat)'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

tu- + *-tăx,* alt., hak. *tat-* + *-ta,* ojr. *ta-* + *-ta*, tat., bask. *tu-* + *-tyg*, kazak *tot-* + *-tan,* kirg. *da-* + *-t,* nog. *tot-:* relatív szótő *(< to-:* abszolút szótő + *-t-:* képző) + *-lyg:* képző, k.kalp. *tot-:* (< *to-:* abszolút szótő + *-t:* képző) relatív szótő + *-la:* képző, ujg. *dat-:* relatív szótő + *-laš:* összetett képző (< *-la* + *-š),* tuv. *dada-:* relatív szótő (< *da-:* abszolút szótő + *-da:* képző)+ *-r:* képző, tuv. *dat-* + *-tyg*, hak. *tat-* + *-tyg.*

Idetartozik a csuv. ***tut*** 'szeplő, petty', bask. *tut* 'rozsda, folt az arcon', k.kalp., nog., kumük *tot,* kirg. *dat,* ojr., hak. *tat* 'rozsda'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-t:* képző, bask. *tu-* + *-t,* k.kalp., nog., kumük *to-* + *-t,* kirg. *da-* + *-t,* ojr., hak. *ta-* + *-t.*

A Kāšγ. *alā,* magy. *folt* relatív töve a *fol,* csuv. *tură,* csuv. *tutăx,* csuv. *tut* és a többi török és mongol nyelvi megfelelőik összetartoznak hangtanilag, szerkezetileg és jelentéstanilag. A gyökerük közös. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, amely részben megőrződött, részben tovább változott. Kāšγarīnál és a magyar *almás* szóban eltűnt (*t-* > *δ-* > *w-* > V- > 0-), *f-* illetve *p-* lett (*t-* > *th-* > *φ-* > 1. *f-* 2. *p-*).

Az ÓT. ***ugar at*** 'ló, homlokán fehér folt' szókapcsolat első tagja az *ugar* a magy. *fehér* szóval tartozik össze.

A szó második tagja az *at* 'ló'. A lónak a megnevezése is igen ősi, régi része a gondolkodásunknak és a szóalkotásunknak. A lovat jelentő szavak az alábbiakban összefüggő gondolkodásra és kultúrára utalnak.

A földrajzi névi kutatások eredményeképpen a lovas kultúra szókincséből a ***ló*** megnevezésére szolgáló szavakat jelentéstani, hangtani és alaktani oldalról megvizsgálva a következő mondható el:
Eleink úgy gondolkodtak, hogy a folyó forrását fejnek, az alsó szakaszát, az alsó folyását pedig lábnak tekintették. Ennek mintájára a természet más részeinek a lent lévő szakaszát is lábnak nevezik. Ilyen a hegy lába, az ember és az állat stb. lába. Ebből az is következik, hogy a lenti, az alsó részeket megjelölő szavak és a láb jelentésűek ugyanabba a szócsaládba tartoznak.

A TESz helytelenül ugor kori ősi örökségnek tartja a *ló* szavunkat, ugyanakkor a vog. *luβ,* osztj. *lòx, lau, t·aw* 'ló' szavak idetartoznak. A magy. *ló* szó a folyó megnevezésére vezethető vissza, majd a folyónak a lent lévő tulajdonságára. A *ló* szó rokonságába tartozó szóval nevezték meg a folyót a mordvinok, vö.: md. *laj, lej* 'folyó'. A lent lévő jelentéssel kapcsolatos a magy. *le-* igekötő és határozó szó, a *lejtő* (*lej*: szótő + *-tő*: képző) főnév szótöve. Ezzel a szóval nemcsak a folyót, és a víz mozgásának az irányát, hanem az alsó szakaszát is megnevezték, vö.: man. *lo* 'a folyó alsó része', *lui* 'a folyó alvidéke'. Ez utóbbival pedig összetartozik a magy. *láb* szó, mint 'az alsó végtag neve'. Eleink úgy fogták fel, hogy a láb az, ami lent van s a ló a rajta ülőnek lábként szolgált. Az elnevezés tehát abból az időből való, amikor a lovat megülték, azaz hátaslóként használták. Tovább menve a magy. *lép* szó mint ige kötődik a *láb* szóhoz. Gyakori, hogy a cselekvés és a cselekvést végző megnevezése ugyanaz. A kutatásainkból ugyanakkor az is kitűnik, hogy a szóalkotás során a megnevezések mindig úgy születnek, hogy a megnevezendőnek az ember számára lényeges tulajdonsága a meghatározó. A *ló* esetében ez a láb lehetett. Igazolja ezt az a tény, hogy a lovat jelentő szavak egybeesnek, illetőleg rokonok a láb jelentésű szavakkal. Ezek összevetésekor számba kell venni a lovat jelentő szavakat. Közülük a magyar *ló* összetartozik a man. *loγal* 'láb' szóval is.

A csuvas ***laša*** (< *la* + *-ša*) 'ló' első elemének a magyarázatára két megoldás kínálkozik. Az egyik szerint a magy. *ló* szóhoz kötődik, a másik szerint - s ez a valószínűbb – a bask., tat., kum. *alaša* (< *ala* + *-ša*) 'ló' szónak az első eleméhez kapcsolódik, amely az *ala* > **ula* > **ăla* > *la* változás eredménye lehet. Az or. *lošad'* (*loša* + *-d'*) 'ló' átvétel.

Eleink gondolkodását figyelembe véve megfejthető az or. *kobyla* ‘kanca’ is, amely összetartozik a magy. *kebel* ‘mell, mellrész, öl stb.’ szóval, amelyet a TESz ismeretlen eredetűnek tart. Valójában a *kebel* a két mell közötti mélyedésre utal. Igazolja ezt az Afganisztánban található *Kabul* völgy, folyó és város neve is. A völgy, a mélyedés pedig a nőiséggel kapcsolatos, természetes hát, hogy kanca viseli ezt a megnevezést. Megjegyezzük, hogy ez a *k-* kezdetű szó etimológiailag nem függ össze az itt tárgyalt *ló* szóval.

A magy. *ló* szó családjába tartoznak további szavak, amelyeknek a lényege a völgy, a mélyedés, vö.: csuv. *valak, vulak* ‘vályu’ és a magy. *vályu,* de a magy. *valag* ’segg’, *alag*(út) szó is, továbbá az *alsó* (*al*: szótő + *-só*: képző) szó töve.

Az oszmán ***at*** ’ló’, mong. *aduu* ’ló’ szóhoz kötődik a jak. *atax* ’láb’, ÓT., csag., oszm. *adak* ’láb’, a kirg., tuv. jakutban ’alsó rész, vég’ is, mong. *adag* ’vég, torkolat, a folyó alsó része, következő’.

A magyar *pata* ’láb’ azért értékes, mert tartalmazza a szókezdő mássalhangzót. A TESz szerint a magy. ***pata*** ‘szaruképződményben végződő állati láb, játékcsiga, gyermekjátékul használt csontdarab vagy gúla alakú fadarab, emberi láb (dúrva szóhasználatban)’. Valószínűleg szláv eredetű, vö.: óe. szl. *pęta*[138] ‘sarok’, szb.-hv. *péta* ‘sarok, pata’, szln. *péta* ‘sarok, cipősarok’, szlk. *päta* ‘sarok, tő, láb, pata’. (TESz) < magy. *pa:* abszolút szótő + *-ta:* képző, óe. szl. *pę-* + *-ta* szb.-hv. *pé-* + *-ta,* szln. *pé-* + *-ta,* szlk. *pä-* + *-ta*. A nazális hangot tartalmazó óe. szl. *pęta* arra utal, hogy a korábbi alak *penta* (< **petta*) lehetett. A szó kapcsolatai kiterjedtebbek, gyökerei mélyebbek annál, minthogy elfogadható lenne a magyarban a szláv eredet.

Továbbá az edény jelentésű szavak közül a magy. ***fazék*** is idetartozik, amelyről a TESz a következőket írja: Származékszó, *faz-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *põt* ’lábas, üst’, osztj. *put* ’üst’, cser. *pat* ’vasedény, réz- vagy vasüst’, finn *pata* ’lábas’, lp. *batte* ’fazék, katlan’. A *fazék –k* eleme képző. (TESz) < magy. *fa-*: abszolút szótő + *-zék*, vog. *pō-* + *-t,* osztj. *pu-* + *-t,* cser. *pa-* + *-t,* finn *pa-* + *-ta,* lp. *bat-* + *-te.*

A szó hangrendjét illetően figyelemre méltóak a személynevek, hiszen nemcsak vegyes hangrendű, hanem mély hangrendű változat is ismert, vö.: *Fazekas, Fazakas* családnév. A magy. *fazék* elemekre bontása helyesen: *fa:* szótő + *-zék*: képző, nem lehet a *faz-* az alapszó és nem lehet a *–k* a képző, mert azt nem igazolja semmilyen rendszer. Ugyanakkor az ang. *pot* ’fazék, edény, virágcserép, kupa, serleg stb.’ is idetartozik.

Elgondolkodtató, vajon minden esetben a lábas jelentés érvényesül? Rengeteg láb nélküli cserépedény, fazék ismert még ma is, amelyeket a fazekas műhelyek készítenek s a régészeti ásatások során is régtől fogva számtalan láb nélküli fazék került elő. Mindez arra mutat, hogy nem minden fazék volt lábbal ellátott, következésképp a láb nélküli fazekak nem a láb, hanem egyszerűen az edény jelentést tartalmazzák, amely a víz medréről kapta a mintát s amelynek mellesleg az egyik jellemzője a lent lévőség.

Idetartozik a csuv. ***ată*** ’csizma’, de a magy. ***út*** szó is. Eredetileg mindkettő a víz medrét jelölte, amelyben a víz járt, illetőleg annak az útját jelentette. A magy. ***ladik*** és a ***láda*** elkészítéséhez és a megnevezéséhez is a vízmeder adta a mintát. Mindkettő a folyómeder kapcsán kötődik a vízhez, a

[138] A nazális *-ę-* előzménye *–en-* lehetett. Egy korábbi **penta* forma pedig rokona a ’kinövés, dudor, szál’ jelentésű magy. *penna* ’toll’ szónak, továbbá a magy. *péntek* ’a hét ötödik napja’ szónak, amely a kéz öt ujját, kinövését őrzi a jelentésében.

meder is lent lévő, azaz mélyedés. Ráadásul *l-* kezdetűek, mint a magy. *ló* szó. Ez azt is jelenti, hogy a magy. *ló* és az oszm. *at* 'ló' nemcsak jelentéstanilag tartozik össze, hanem hangtanilag és alaktanilag is közös az etimológiájuk. A magy. *l-* szókezdő előzménye olyan *δ-* volt, amelyikből egyrészt *l-* lett (vö.: magy. *ló*), másrészt *w-* hangon keresztül eltűnt (vö.: oszm. *at*). Az oszm. *at –t-*je összetartozik a magy. *ladik, láda –d-*jével, amely a képző (*-t* ill. *–dik, -da*) kezdő mássalhangzója és *–t-* a zöngésedésével (*t* > *d*) keletkezett.

A Harmatta idézte közép-perzsa ***bārag*** 'ló' és a yazyulami ***varag*** 'ló', a mongol ***mor'*** 'ló' kötődik egyrészt a csuv. *ura* 'láb' szóhoz, amelynek rokonai bőséggel adatolhatók. Idetartozik a szaka *bar-* lovagol', osszét *baräg* 'lovas'. Az őstörök **bar-* 'megy, utazik, lovagol', vö.: szaka *bar-* 'lovagol', *baraa-* 'lovagló', osszét *baräg* 'lovas' kapcsán el kell mondani, hogy az ige és a névszó úgy függ össze, hogy eredetileg nómen-verbumok voltak, idővel az igei és a névszói jelentés elkülönült s az egyik forma az igei, a másik forma pedig a névszói jelentés mellett maradt meg. Ilyen a magyarban is van, a *láb* szavunk főnév, a *lép-* pedig a lábbal való cselekvésre utal.

Másrészt a *ló* megnevezés kötődik a vízmederhez hasonlók megnevezéséhez, ilyen a csuv. ***var, varak*** 'árok', a magyar ***árok*** és az or. ***ovrag*** 'árok, gödör, szakadék'.

A szócsaládba tartoznak a jönni, menni, járni igék, vö.: csuv. ***pyr*** 'menni, utazni, folytatódni', oszm. *var* 'jönni', ujg. türkm., kirg. kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *bar* 'menni, utazni, folytatódni', üzb. *bor,* alt., hak., sárga ujg. *par* 'ua.'. (JEGOROV 1964) < csuv. *py-*: abszolút szótő + *-r*: képző, oszm. *va-* + *-r,* ujg. türkm., kirg. kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *ba-* + *-r,* üzb. *bo-* + *-r,* alt., hak., sárga ujg. *pa-* + *-r.*

Idetartozik a szaka ***bar-*** 'lovagol', a magy. ***pire*** 'gyere' állathívogató szó (nincs meg a TESz-ben), a tyúkokat hívják pl. etetésre. A szócsaládba tartozik a magy. ***jár*** 'jön, megy' stb. szó is.

Minthogy a *torok, torkolat* is vízhez kötődik, ráadásul a folyónak a torkolati része mindig az alsó szakaszán van, idetartozik a csuv. ***pyr*** (< *păvăr*) 'torok' szó, amelynek rokona a magy. ***torok*** és a ***torkolat*** (< *torko* + *-lat:* képzőbokor < *-la* + *-t*) első eleme a *torko*. Az alakváltozatokból az is kiolvasható, hogy a szótő teljesebb alakja megvan a csuv. *păvăr* formában, amelynek a többi török megfelelője is teljesebb alakot tartalmaz, vö.: ÓT. *boguz* (*bogu-*: abszolút szótő + *-z*: képző), türkm., oszm., bask. *bogaz* (*boga-*: abszolút szótő + *-z: képző)*, nog., tat. *bugaz* (*buga-* + *-z*), üzb. *bugiz* (*bugi-* + *-z*).

A közép-perzsa *bārag* (*bā:* abszolút szótő + *-rag*: képző) 'ló' szótövében a hosszú magánhangzó (*-ā-*) fejlemény, triftongusból (-VgV-) keletkezett. Az eredetibb –VkV- triftongus fejleménye (-VvV-) van meg a csuv. *păvăr (păvă + -r)* 'torok' szó tövében *(păvă).*

A *bārag* szónak rokona a magy. *paripa (< pa + -ripa),* amelyet a TESz vándorszónak tart helytelenül, hiszen igazolhatóan olyan szavakkal van kapcsolata, amelyek a szkíta-hun nyelvekhez vezetnek. A fentiekből jelentéstanilag következik, hogy a láb jelentése 'tőhöz tartozó, tő mellett lévő, tővel ellátott'. Ez a valóságban így is van, hiszen a láb a tőből való hajtás, a törzshöz tartozik. Az elnevezések megfelelnek a valóságnak, a természet működésének.

Hangtani oldalról a következőképpen függnek össze a fenti lovat jelentő és a szócsaládba tartozó láb, lent lévő, mélyedés, edény, stb jelentésű szavak:

A szókezdő mássalhangzók illetőleg a hanghiány korábbi *t-* eredetű (vö.: osztj. *t·aw* 'ló') *δ-* hang (interdentális zöngés spiráns) fejleményei. Az egyik esetben *δ- > l-* változás történt, vö.: magy. *ló, láb, lép* (ige), man. *lo, lui, loγal.* A másik esetben *δ- > w- > V- > 0-,* vö.: bask., tat., kumük *alaša,*

oszm. *at*. A harmadikban V- > 0-(zero)-t követő magánhangzó is eltűnt, vö.: csuv. *laša*, or. *lošad'* 'ló' átvétel. A negyedikben *w- > v-*, vö.: yazyulami *varag,* Az ötödikben *w- > b-,* vö.: közép-perzsa *bārag*, szaka *bar-* lovagol', osszét *baräg* 'lovas'. A hatodikban *w- > m-*, vö.: mong. *mor* 'ló'. A hetedikben megmaradt a *t-* zöngétlensége, s a bilabiális zöngétlen spiráns fejleménye, az *φ- > p-* van meg a következő szavak szókezdőjeként: magy. *paripa* 'ló megnevezése', *pata* 'láb', finn *pata* 'fazék', magy. *poni* 'kis méretű ló', ko. *poni* 'kicsi', csuv. *pyr* 'menni, utazni, folytatódni', magy. *pire* 'gyere, jer'. A nyolcadikban *φ- > f-* lehetséges, vö.: magy. *fazék*.

Szerkezete szerint a lovat jelentő szavak felépítése szótő + képző. A szótöveknek számtalan alakváltozata jött létre, amelyet a következőképpen szemléltethetünk: CV, V. Tovább vizsgálódva azonban, ha nem is lovat jelentő szavakban, ennek is megtaláljuk a teljesebb formáját: CVC vö.: magy. *bandukol* < *banduko:* relatív szótő (< *ban*: abszolút szótő + *-duko*: képző)+ *-l*: igeképző, továbbá *péntek* (< *pén + -tek), penna (< pen + -na)*, a korábbi alak ***penta* volt.

Az abszolút szótő képzőjének kezdő mássalhangzója *-t-* (vö.: jak. *atax* (*a + -tax*), oszm. *at* (*a + -t*) 'ló', amely a különböző változások során tovább alakult. Igy zöngésedett: *-t > -d*: iráni *adak* 'szakadék, árok', mong. *aduu* (*a + -duu*) 'ló', csag., oszm. *adak* (*a + -dak*) 'láb', mong. *adag* 'vég, torkolat'. Zöngésedett és réshangúsodott: *-t > -δ > -l:* tat., bask., kum. *alaša < ala (a + -la) + -ša)* 'ló'. Pergő hanggá lett: *-δ > -r:* közép-perzsa *bārag* (*bā + -rag*)'ló' és a yazyulami *varag (va + -rag)* 'ló', mongol *mor (mo + -r)* 'ló'. A képző kezdő mássalhangzójával további változások is történtek, azonban azok már a lovat jelentő szavakban nem, de pl. a láb jelentésűekben megvannak, vö.: *-δ > -z:* alt., hak., sárga ujg. *azax (a + -zax)* 'láb', *-t' > -j* vagy *-t' > -d' > -j*: ujg., kirg., kazah, k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *ajak*, üzb. *ojok*, azerb. *ajag* 'láb', a kirg., tuv., jakutban 'alsó rész, vég' is, magy. *ajak* 'száj, nyílás stb.'. Látható, hogy a képzők alakváltozatai (*-tax, -t, -dak, -duu, -dag, -la, -l, -rag, -r, -zax, -jak, -jok, -jag*) különbözőek, hangtanilag azonban világosan összetartoznak, jelentésükben pedig ugyanazok, 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésűek. A képző kezdő mássalhangzóját –Vk (magánhangzó + *-k*) hangkapcsolat követte. Megjegyezzük, hogy a *–k* illetőleg a fejleménye előtt olykor *–t-* eredetű mássalhangzó is található, pl. magy. *barangol* < *barango*: relatív szótő (< *ba*: abszolút szótő[139] + *-rango*: képző) + *-l*: igeképző. Az –Vk hangkapcsolatnak pedig a sorsa különbözőképpen alakult. Vagy zöngésedett a *–k* (vö.: -Vg), vagy réshangúsodott (vö.: -V*x*), vagy zöngésedett és réshangúsodott (vö.: -V*γ*). A *–γ* réshang pedig tovább változva *–w* lett, amelyből keletkezhetett *–v*, -V (magánhangzó) s az utóbbi redukálódhatott és elenyészett, a nyoma azonban gyakran megmaradt az előző magánhangzó hosszúságában.

Ami a magyar *ló* szó és a mansi *loγal* 'láb' viszonyát illeti, elvileg ennek a *loγa-* tövével is összetartozhatna a magy. *ló*, s akkor a *lov-* tőváltozata a *–γ* eredetű *–v*-t tartalmaná. Ez azt is jelentené, hogy ez esetben a képzőnek a kezdő mássalhangzója (vö.: mansi *l-*) a magyarban eltűnt az ejtésből. A rendszer azonban nem ezt igazolja. A *–v* keletkezhetett *t > δ > w > v* változással is. A magy. *lov-* tő a mansi *loγal* szóval úgy tartozik össze, hogy a képző kezdő mássalhangzója a magyarban a *v-,* a mansiban az *l-* ugyanabból az eredeti *t-*ből fejlődött, ami a törökségben megvan, vö.: *t > δ > w > v* (magy. *lov-* ld. *ló*), *t > δ > l* (ld. *mansi loγal*). A képzők teljesebb alakja és változási sora a következőképpen rajzolható meg: CVCC > CVC > CV > C.

A *ló* és családjába tartozó szavak jelentéstani, hangtani és szerkezeti összetartozása igazolt. Jelentéstani oldalról a ló megnevezéseinek a családjába tartoznak a következő jelentéstartalmú szavak: 1. 'a folyó alsó szakasza' 2. 'lent lévő' 3. 'meder, mélyedés, völgy' 4. 'az ilyen alakú és funkciójú tárgyak (csónak, edény)', 5. 'nőiség, női tulajdonság' 6. 'kinövés, hajtás, láb' 7. 'a lába

[139] Van teljesebb változata is, vö.: magy. *bandukol* < *banduko:* relatív szótő (< *ban*: abszolút szótő + *-duko*: képző)+ *-l*: igeképző.

miatt fontos élőlény, állat, köztük a ló'. A *ló* szó jelentésfejlődése: víz hangja → víz → víz lefelé folyása, haladása → 1. lent lévő, alsó rész 2. kinövés, hajtás → láb → ló. Mindez nem mond ellent a természet törvényeinek, a természet működésének.

Meg kell jegyezni, hogy Harmatta János idevonatkozó adatai rekonstruáltak, ezért a jüecsi eredeztetés további vizsgálatokat igényel, a feltevés azonban nem lehetetlen. Ugyanakkor a legújabb hun kutatások szerint a jüecsik hunokhoz tartoznak és nem irániak.

Harmattának abban a megfogalmazásában, hogy a türk lovas terminológiában még jelentősebb a kelet-iráni eredetű elem, amelyet a jüecsivel és a hsziung-nuval azonosít, egyet nem igazolnak a legújabb kutatások, mégpedig azt, hogy a jüecsi és a hsziungnu iráni eredetű nyelv, következésképp az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik. Mindkettő szkíta-hun gyökerű. Annyi közük lehet a kelet-iránihoz, hogy otthagyták a nyomaikat s ezek a szkíta-hun elemek beépültek az iráni nyelvbe a mögötte lévő kultúrával együtt.

3.201. Kāšγ. ***tūlem aj*** 'teli hold', Kāšγ. ***tūlun āj*** 'teli hold' ~ magy. ***tele***.

A szókapcsolat szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tūlem, tūlun* < *tū-*: abszolút szótő + *-lem, -lun*: képző; + *aj*.

A szókapcsolat első tagjának (*tūlem, tūlun*) rokona a csuv. ***tul*** 'megtelni, telítődni', tat., bask., üzb. *tul,* ujg. kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. hak. *tol,* oszm., gag., türkm., azerb., tuv. *dol* 'megtelni, telítődni'. (JEGOROV 19864) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-l*: képző, tat., bask., üzb. *tu-* + *-l*, ujg. kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr. hak. *to-* + *-l,* oszm., gag., türkm., azerb., tuv. *do-* + *-l.*

A szó kezdetben igenévszó volt, azaz igei és névszói tulajdonsággal egyaránt rendelkezett. Idővel az ige és a névszó külön-külön útra lépett. Képzővel ellátott formája is használatos a törökségben, vö.: csuv. ***tulli*** 'tele, színültig megtelt', MK. *tolun,* tefsz. XII-XIII. sz. *tolug, toly,* Zol. bl. *tolu,* kirg., ujg. *toluk*, üzb. *tulik,* tat., bask. *tuly,* tuv. *dolu* 'tele'. (JEGOROV 196) ; csuv. *tul-*: relatív szótő + *-li:* képző, MK. *to-* + *-lun,* tefsz. XII-XIII. sz. *to-* + *-lug, to-* + *-ly,* Zol. bl. *to-* + *-lu,* kirg., ujg. *to-* + *-luk*, üzb. *tu-* + *-lik,* tat., bask. *tu-* + *-ly,* tuv. *do-* + *-lu.*

A szó szerkezeti felépítésénél körültekintően kell eljárni, hogy helyesen állapítsuk meg az abszolút és a relatív szótövet. A csuvas *tulli* esetében világos, hogy *tul-*: (< *tu-*: abszolút szótő + *-l*: képző) relatív szótő + *-li*: képző. A többi török adat vagy a relatív szótővel azonos s akkor MK. *to-*: abszolút szótő + *-lun,* tefsz. XII-XIII. sz. *to-* + *-lug, to-* + *-ly,* Zol. bl. *to-* + *-lu*, kirg., ujg. *to-* + *-luk,* üzb. *tu-* + *-lik,* tat., bask. *tu-* + *-ly,* tuv. *do-* + *-lu*, vagy pedig arról van szó, hogy a relatív szótőben a második mássalhangzó eltűnt s így járult hozzá a képző. Valószínűbb azonban, hogy a csuv. *tul* relatív szótő megfelelői. Ennek alakváltozata a magy. ***telik*** s elsőként a vízre vonatkozott. A szó kapcsolatban van a *dagály* szóval, vö.: *árdagály, árdeli Hold, teli Hold* megnevezések.

Ilyenformán a szónak köze van a mong. *dol* 'hét' számnévhez, amely a tör. *dolu* 'teljes', magy. *tele* szóval és *Hold Hol-* tövével tartozik össze. Továbbmenve a magy. *Árdeli Hold*, első része másképpen *árdagály*, ez azt is jelenti, hogy a *deli* és a *dagály* összetartoznak, a *dagály* a teljesebb változat. A *dagá-* rokona a 'hegy' jelentésű szó, a *mag* szó, a magy. *dagad daga-* töve stb., az *-l, -ly* pedig képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő'. A mongol *dol* 'hét' megfelelője az or. *sem',* szlk. *sedem*' 'hét', ang. *seven* 'hét' és a magy. *szem,* fi. *silmä* 'szem' alakváltozatok. A teli Holdnak egy fázisa hét napig tart, ez alkotja a hetet, s a négy fázis összesen 28 napot tesz ki, ez pedig egy Holdhónap. Úgy is mondhatjuk, hogy a hetes számrendszernek a Hold, mint egyfajta forrás az alapja.

A TESz-ben a ***teljes*** címszónál található a magy. ***tele, teli*** 'színültig levő állapotban van, színültig

levő, megtelt, teljes'. A szócsalád alapszava a *tel* ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *tayla, tayl* 'tele', zürj. *dela, döl,* vog. *tel* 'egész, teljes', fi. *täjsi,* udm. *dolak.* (TESz) < magy. *te-*: abszolút szótő + *-le, -li*: képző, vog. *tay-* + *-la, tay-* + *-l,* zürj. *de-* + *-la, dö-* + *-l,* vog. *te-* + *l,* fi. *täj-* + *-si,* udm. *do-* + *-lak.*

Ismert a magyarban a magy. ***Dolak*** családnévként.

Idetartozik az ang. ***ful*** (< *fu-*: abszolút szótő + *-l*: képző) és a ***fully*** (< *ful-*: relatív szótő + *-ly*: képző) 'tele'. világos, hogy az angolban a gyakori *-ly* képző, olykor határozórag is keleti eredetű.

Az or. ***polnyj*** 'tele' (< *pol-*: relatív szótő +*-n-*: melléknév képző + *-yj)* relatív töve is a vizsgált szavunkkal tartozik össze. Az orosz szót indoeurópai jellegű közszláv szónak tartják, vö.: litv. *pilnas,* ném. *voll,* lat. *plenus,* gör. *plērēs.* (SIS)

A fenti szavak, relatív szótövek hangtanilag, szerkezetileg és jelentéstanilag is összetartoznak. A szót teremtő nyelv biztosan nem lehetett sem a szláv, sem a német, sem az angol, sem a latin, sem a görög, de a finnugor nyelvcsaládba sorolt nyelvek sem jöhetnek számításba. Olyan ősi kultúrával rendelkező nép ajkán születhetett meg, amely a magyarnak, a töröknek, a mongolnak az őse, ősi rokona, ez pedig a szkíta, hun, a turáni, köztük az ősmagyar vagy még régebbi nyelv lehetett, amelynek a nevét ma talán nem ismerjük. Mindenesetre ezeknek a nyelveknek közös a gyökere.

Az eredeti szókezdő *t-* a legtöbb nyelvben megmaradt, némelyekben zöngésedett (*t-* > *d-*), olykor réshangúsodott (*t-* > *th-* > *φ-* > 1. *f-*) majd zárhang keletkezett 2. *p-*. A *t-* egyszerre zöngésedhetett és réshangúsodhatott is: *t-* > *δ-* > *w-* > *v-*. Elvileg a *v-* keletkezhetett az *f-* zöngésedésével is, ez azonban igen késői lehet, ha van valóságalapja, akkor a német nyelv külön életében mehetett végbe.
Szerkezetileg az abszolút szótőhöz járuló képzőnek gyakran csak a kezdő mássalhangzója maradt meg, teljesebb formájában használatos a rá következő magánhangzó is, de igen gyakran őrzik a még teljesebb alakot, a -lVk formát.

3.202. Kāšγ. ***tuŋuš-*** 'lehajtani a fejet, bókolni' ~ magy. ***bókol***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tuŋu-*: abszolút szótő + *-š-:* képző.

Ld. Kāšγ. ***bukul-*** 'hajolni, hajlítani', (*buku-*: abszolút szótő + *-l*: képző), Kāšγ**. *jukun-*** 'meghajolni, tisztelni' (< *juku-*: abszolút szótő + *-n*: képző). Az abszolút szótövek (*tuŋu-, buku-, juku-)* egyrészt kapcsolódnak a *fej* jelentésű szóhoz, másrészt annak az egyik tulajdonságához a hajláshoz, görbülethez. Ez utóbbi révén idetartozik a magy. ***teng*** ige is. A Kāšγ. *tuŋuš-* adat az eredeti szókezdő *t*-t tartalmazza.

3.203. Kāšγ. ***sukal*** 'beteg' ~ magy. ***beteg, bal***.

Kāšγ. ***bālig*** 'sebesült, beteg' ~ magy. ***beteg, bal***.

Szerkezeti felépítésük: Kāšγ. *suka-*: abszolút szótő + *-l*: képző; *bā-* + *-lig*.

Míg az egészséges jelentés a jóval, a jobbal kapcsolatos, addig a *beteg* a *bal, balog* szóval rokon, amelynek egyaránt van bal, beteg, rossz jelentéstartalma.

A csuv. ***čir*** 'betegség', tat. *čir* 'betegség', *čirrl*e 'megbetegedni, betegnek lenni', *čirle* 'beteg', bask. *sir* 'betegség', *sirle* 'betegnek lenni', *sirle* 'beteg', kirg. *čer* 'rossz daganat', kirg. *čer,* kazak *šer* 'bánat',

kazak *šer* 'idült betegség', azerb. *čerle* 'betegnek lenni', alt. *čeer* 'himlő, köhögés'. (JEGOROV 1964) < csuv. *či-*: abszolút szótő + *-r:* képző, tat. *či-* + *-r, čir-*: relatív szótő + *-l*e: képző, *čir-*: relatív szótő + *-le:* képző, bask. *si-*: abszolút szótő + *-r*: képző, *sir-*: relatív szótő + *-le*: képző, kirg. *če-*: abszolút szótő + *-r:* képző, kirg. *če-* + *-r,* kazak *še-* + *-r,* kazak *še-* + *-r*, azerb. *čer-*: relatív szótő + *-le*: képző, alt. *čee-*: abszolút szótő + *-r.*

Vö.: csuv. ***sulaxaj*** 'bal' és török nyelvi rokonai.

A Kāšγ. ***sukal*** 'beteg', ***bālig*** 'sebesült, beteg' rokona a magy. ***bal, balog*** és a magy. ***beteg,*** amely a TESz szerint 'nem egészséges ember,'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *be-*: abszolút szótő + *-teg*: képző. A szó képzőjének a kezdő mássalhangzója az eredeti *t-*, amelynek fejleménye az *-l* (< *-δ* < *-t*) szerepel a *bal, balog* alakváltozatban.

Rokonuk az or. ***bol'*** 'fájdalom', az or. ***bol'noj*** 'beteg' (< *bol'-*: relatív szótő + *-n-*: melléknév képző + *-oj*) relatív szótöve. A szó a szlávban átvétel.

3.204. Kāšγ. ***tinlā-*** 'hallani, hallgatni' ~ magy. ***hall, fülel***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tin-:* szótő + *-lā:* képző.

A többi török nyelvben is ismert, vö.: csuv. ***tănla*** 'hallani, hallgatni figyelmesen', ÓT., KB., MK., tefsz. XII-XIII. sz., bask., tat. *tyŋla* 'hallani, figyelni', ujg. *tinši, dyŋla,* üzb. tingla, kazak, ojr. *tyŋda,* azerb. *dinle,* türkm. *diŋle,* oszm. *dinle* 'hallani, hallgatni figyelemmel, érdeklődéssel', s.ujg. *tyŋna,* kum. *tyngla* 'figyelni, meghallgatni, hallgatni'. < *tăn* 'ész, értelem, emlék, figyelem'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tăn-:* relatív szótő + *-la:* képző, ÓT., KB., MK., tefsz. XII-XIII. sz., bask., tat. *tyŋ-* + *-la,* ujg. *tin-* + *-ši, dyŋ-* + *-la,* üzb. *ting-* + *-la*, kazak, ojr. *tyŋ-* + *-da,* azerb. *din-* + *-le,* türkm. *diŋ-* + *-le,* oszm. *din-* + *-le,* s.ujg. *tyŋ-* + *-na,* kum. *tyng-* + *-la.*

A jelentéstartalomban benne van az értelmez, észlel, a fül, emlékezik, stb. Következésképp az igének alapul egyrészt az 'ész, értelem, emlék' jelentésű szó, másrészt a 'fül' szó szolgált alapul, amelyet igeképzővel láttak el.

A csuv. ***tăn*** 'ész, értelem, emlék, értelmezés', csuv. ***čĕm*** 'lélegzet, élet', ismert a többi török nyelvben, vö.: ÓT., Zol. bl., bask., tat. *tyn* 'lélegzet', polov. *tyn* 'ész, gondolat', alt., ojr., hak. *tyn* 'lélek, élet, lélegzet', tuv. *tyn* 'élet lélegzeni', jak. *tyyn* 'lélegzés, (élet)', ujg. dem, k.kalp., oszm. *dem,* kirg. *tyn* 'lélegzet', vö.: perzsa *däm* 'lélegzet, levegő'. (JEGOROV 1964)

Rokonuk a magy. ***hall*** 'füllel hangot érzékel, értesül valamiről, beszédre odafigyel, hallgat, beszédnek enged, szót fogad'. A szó a TESz szerint magyar fejlemény, valószínűleg két szó a *hal* és a *hadl* ige kiegyenlítődésével keletkezett. A feltehető hal előzmény ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kāl-*, osztj. *kolta* zürj. *kılnı,* votj. *kıl,* cser. *ko·lam*, mdE.M. *kul'ems* 'hall', fi. *kuulla* 'hall, hallgatódzik, meghall', észt *kuulma* 'hall, észrevesz, figyelembe vesz', lp. *gullât* 'ua., szam. *xā* 'fül' (edényé is)', jeny. *kō, kū',* tavg. *kuau,* szelk. *ko, kô,* kam. *kù* 'fül'. (TESz)

A szócikk írója szerint nem világos, mikor kell *t-* és mikor kell *k-* kezdetű szóra gondolnunk. Másképpen, mikor szolgált alapul a *hall* igének a 'fül' jelentésű kilincs szó töve és mikor az ész, értelem, emlék jelentésű szó, amelyben benne van a magy. *ész*, az értelem töve, az *emlék em-* töve, továbbá az or. *um* 'ész' stb. szó.

Lényeges eldönteni, hogy a szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* illetőleg a fejleményei vagy

eredeti *k-* vagy a fejleményei-e. A török adatok világosan a *t-* szókezdős csoportba tartoznak, a TESz felsorolta adatok azonban a *k-* és fejleményeinek a sorába valók. Ez utóbbiakkal rokon a magy. *kilincs* szó *kilin* töve s a magyarban használatos *kulin ütlek* 'fülön ütlek' kifejezésben a *kuli-* relatív szótő. A szó megvan a törökségben 'fül' jelentésben, vö.: csuv. ***xălxa*** 'fül', manih. *kolkak,* KB. *kolak*, MK. *kulxak*, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., karacs., ojr. *kulak*, tat., bask. *kolak,* üzb. *kulok, kulak,* azerb. *gulag,* hak. *xulax,* türkm. *gulak,* jak. *kukgax* 'fül', vö.: mong. *xulxi* 'fülzsír, belső fül', vö.: *kul* 'hallani', mari *kol,* manysi *xol*, hanti *xul* 'hallani'. (JEGOROV 1964) < magy. *kilin-*: (*ki-*: abszolút szótő + *-lin*: képző) relatív szótő + *-cs:* képző,

A ***fül*** valójában 'kunkor' jelentésű szó, amely a fül alakjáról kapta az elnevezést. A belőle képzett ige azt jelenti 'fülel, figyel'.

A TESz szerint a magy. ***fül*** 'hallószerv, a hallószerv külső része, fülkagyló, valamely tárgynak fülkagyló szerűen kiálló része, fogója, fülke, vakablak, rejtekhely, könyv, füzet lapjának behajtott vagy felkunkorodó csücske, könyv fedőlapjának behajtott része'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *pil'* 'fül', osztj. *pel* 'fül, fogantyú', zürj. *pel'*, votj. *pel',* cser. *pe·leš,* mdE. *pil'e,* mdM. *pi'lɛ* 'fül'. (TESz) < magy. *fü-*: abszolút szótő + *-l*: képző, vog. *pi-* + *-l,* osztj. *pe-* + *-l,* zürj. *pe-* + *-l'*, votj. *pe-* + *-l'*, cser. *pe·le-*: (< *pe·-*: abszolút szótő + *-le*: képző) relatív szótő + -š: képző, mdE. *pi-* + *-l'e*, mdM. *pi'-* + *-lɛ*.

A magy. ***fülel, figyel*** szerkezeti felépítése: *füle-*: (< *fü-*: abszolút szótő + *-le*: képző) relatív szótő) + *-l*: denominális verbum képző, *figye--*: (< *fi-*: abszolút szótő + *-gye*: képző) relatív szótő + *-l*: denominális verbum képző,

Elvileg a magy. *hall* szókezdő *h*-ja lehetne eredeti mély hangú *k-* (*q-*) fejleménye, azonban a jelek arra mutatnak, hogy ez a *h-* eredeti *t-* fejleménye ugyanúgy, mint a magy. *fül* szóé: *t-* > *th-* > 1. *h-*, 2. *φ* > *f-, p-*.

A magy. *hall* első *-l-*je a *fül* szó *-l-*jével azonos, a második pedig annak a képzőnek a kezdő mássalhangzója, amely a Kāšγ. *tinlā-* 'hall' képzőjében (*-lā*) is megvan. Mind az első, mind a második *-l-* eredeti *-t-* fejleménye (*-t-* > *-δ-* > *-l-*). A *figyel* szavunk azért is értékes, mert jelzi, hogy a relatív szótőben nem *-l-*, hanem *-gy-* van, amely szintén *-t-* fejleménye (*-t-* > *-d'-*) s amely zöngésedés és palatalizálódás útján jött létre. A *hall* igének a *hadl* változatában csupán zöngésedett az eredeti *-t-*.

3.205. Kāšγ. ***juŋlā-*** 'megnyírni a bírkát' ~ magy. ***szel***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *juŋ-*: relatív szótő + *-lā:* képző.

Rokona a magy. ***szel*** 'egyenes irányban simán vág, egy keskeny kis darabot levág, valamely közegben gyorsan, simán, akadálytalanul halad, valahol átmegy, valamit keresztez, üt, ver'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *sil-* 'szel', osztj. *sültä* 'felvág, felnyit (halat)', zürj. *t'šelavni* 'darabokra vág (késsel), votj. *čališ* karyny 'karót hegyez', cser. *šelam* 'hasít, hasad', fi. *säle* 'faforgács, szilánk', lp. *čallet* 'vonalat húz, karcol, vág, hasít'. (TESz) < magy. *sze-*: abszolút szótő + *-l:* képző, vog. *si-* + *-l-,* osztj. *sül-*: relatív szótő (< *sü-*: abszolút szótő + *-l:* képző)+ *-tä:* képző, zürj. *t'šelav-*: relatív szótő (< *t'še-*: abszolút szótő + *-lav-*: képző)+ *-ni:* főnévi igenév képző, votj. *ča-*: abszolút szótő + *-liš*: képző, cser. *še-*: abszolút szótő + *-lam:* képző, fi. *sä-:* abszolút szótő + *-le*: képző, lp. *čal-:* relatív szótő (< *ča-:* abszolút szótő + *-l-:* képző) + *-let*: képző.

Nem igazolt, hogy a magy. *szel* ősi örökség lenne a finnugor korból, a fenti adatok azonban a szó

családjába tartoznak. Ld. még Kāšγ. ***julīkū*** 'borotva' ~ magy. ***szel***.

Alakváltozatuk a magy. *nyír,* a *tarol taro-* töve. A TESz szerint a magy. ***nyír*** '(hajat, szőrzetet, növényi hajtást, bolyhot) (ollóval) levág, (vékony, lemezszerű anyagot: kelmét, papírt stb.) vát, metsz, valakit pénzétől megfoszt, valakivel fizettet, (állásából valakit) kíméletlenül eltávolít, kíméletlenül pusztít (személyeket), megöl'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *nyí-*: abszolút szótő + *-r*: képző.

3.206. Kāšγ. ***tliŋīlā-*** 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' ~ magy. ***csilingel***.

Kāšγ. ***talkit-*** 'lökdösni'.

Szerkezeti felépítésük: Kāšγ. *tliŋī-*: relatív szótő (< *t-*: abszolút szótő + *-liŋī-*: képző) + *-lā:* képző; *talki-:* relatív szótő (< *ta-*: abszolút szótő + *-lki:* képző) + *-t:* képző.

A Kāšγ. ***tliŋīlā-*** 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' rokona a magy. ***csilingel*** szó, amely a TESz szerint hangutánzó eredetű. (TESz) < magy. *csilinge-*: relatív szótő (< *csi-*: abszolút szótő + *-linge-*: képző) + *-l*: képző.

Az első relatív szótővel (Kāšγ. *tliŋī-,* Kāšγ. *talki-)* külön összetartozik számos magyar szó. Esetünkben a hangutánzó szó a nehéz kalapács hangját utánozza. Következésképp a hangutánzó szó átment a kalapács és a hozzá hasonló eszközök megnevezésére. Így tartoznak ide a következő szavak:

A magy. ***tolong*** a TESz-ben a ***tol*** címszónál található, amely a szócikk írója szerint 'nyomással mozdít, helyez, taszít, valakire hárít, későbbre halaszt'. Ismeretlen eredetű. Feltehető származásbeli kapcsolatban van a tosz igével, szóvégi *-l*-je gyakorító igének látszik. (TESz) < magy. *to-*: abszolút szótő + *-long*: képző.

A magy. ***tülök*** 'szaruból való tartó, ivókürt, kürt', tülköl 'öklel, kürtöl, húsvéti tojásokat összekoccant'. A szócsalád tagjai valószínűleg magyar fejlemények, s eredetükben a kürt szóval függnek össze. A kapcsolat alapja föltehetően a tülköl, türköl ige, mely a kürtöl hangátvetéses változata lehet. (TESz) < magy. *tü-*: abszolút szótő + *-lök*: képző.

A *kürt* főnévről megtudhatjuk a TESz-ből, hogy a magyarban vannak alakváltozatai és jelentésárnyalatai: *kürt* 950 –ből való az első adat, előfordul helynévként, személynévként és köznévként. Alakváltozatai *gürd, türk, türt* 'marhaszarvból készült fúvós hangszer', kémény, füstfogó, kályhacső, méhkürt, petevezeték, a fül dobüregét a garattal összekötő járat, serleg, ivókürt, ld. még kürtszó, hallókészülék, kürtőskalács, autóduda, gyári sziréna'. Ismeretlen eredetű. Talán azonos a *tülök* főnévvel….A *kürt* mindenesetre nyelvünknek igen régi eleme. Bár a *Kürt* törzsnév magyarázatára más lehetőségek is vannak, arra nincs semmi kényszerítő ok, hogy a törzsnév és a *kürt* köszó közti esetleges kapcsolatot föltétlenül elhárítsuk. A *kürt* mint törzsi jelvény szerepelhetett a honfoglaló magyarságnál is, hiszen hasonló törzselnevezések számos nyelvből kimutathatók. A *kürt* alakváltozatai közül a *türt* hasonulásos, a *türk* hangátvetéses forma, az utóbbi a *tülök* felé való átmenetet jelzi. Eredeti jelentése a marhaszarvból készült fúvós hangszer volt…. (TESz)

Miután a TESz megállapításai az Akadémia tudományos álláspontját tükrözik, amelyhez egyrészt illenék igazodni az oktatásnak, másrészt mindenkori tájékoztatót nyújt a nagy közönség számára is, ezért a szokottnál részletesebben értelmezem a szócikket. Sokatmondó, hogy a *kürt* a

mai alakjában több, mint ezer éves, tulajdonnévként és köznévként egyaránt ismert, továbbá a gazdag alakváltozatok – a TESz szerint összefüggnek - jelentéshalmaza még gazdagabb. Az első gond, hogy a szót ismeretlen eredetűnek tartja. Következésképp, a tulajdonnévi változattal való összevetése akkor is tisztázásra szorul, ha annak alapul szolgálna a köznév, akkor is, ha nem. A ”Talán azonos a *tülök* főnévvel” feltevés nem egyértelmű abból a szempontból sem, hogy nem világos, csak jelentésbeli azonosságra vagy annál többre gondol. A *Kürt* - mint törzsnév - magyarázatára más lehetőségeket is elképzelhetőnek tart, ugyanakkor nem hárítja el a tulajdonnév és a köznév kapcsolatát sem. Tehát lehet ez is, az is, egyik sem kizárt. Feltevés maradt a *kürt* mint törzsi jelvény szerepeltetése, legalább más nyelvekben történő előfordulására hivatkozna a szócikk írója. A törzsi jelvény szerepeltetése és a törzselnevezések kimutatása valamint a kettő kapcsolatának ismertetése is várat magára. Nemkülönben nyelvészeti magyarázatra szorul az, hogy a *kürt* és a *türt* viszonyában milyen alapon lenne hasonulásos forma a *türt* s a *kürt*höz képest a *türk* miért lenne hangátvetéses forma. További kérdés, hogyan lehetne a *türk* mint hangátvetéses forma a *tülök* főnév felé átmenet. Végül milyen szempontok alapján kellene a *kürt* eredeti jelentését ’marhaszarvból készült fúvós hangszer’-ként értelmezni, a sok jelentés közül miért éppen ezt kellene megnevezni eredetinek.

Hangtani szempontból lényeges információ, hogy az említett alakváltozatok két csoportba tartoznak. Az egyikbe a *k-/g-* kezdetűek (*kürt, gürt*), a másikba a *t-* kezdetűek (*türt, türk, tülök*). Ezek genetikailag nem összetartozó szavak, tehát a gyökük nem ugyanaz, hanem különböző, de jelentéstanilag összefüggnek és úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a magyar *kör / kever* és a *tűr / teker* szavak. Tehát az etimológiájuk nem közös.

A magy. ***tulok*** 'ökör esetleg tehén, nagy tábla kősó, a szarvasmarhával rokon, vadon élő állatfajta'. Ismeretlen eredetű.

Az or. ***tolkač*** 'tolókalapács', ***tolkat'*** 'lökni, lökdösni, döfni', ***toloč'*** 'ua.' *tolka-, tolo-* töve idetartozik.

3.207. Kāšγ. ***taŋur-*** 'a magasba engedni' ~ magy. ***enged***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *taŋu-*: relatív szótő + *-r*: képző.

Amikor elengedünk, eleresztünk, elválásról is szó van. Ezért idetartozik nemcsak a csuv. *jar,* hanem a csuv. *ujăr* és török megfelelői is, vö.: a csuv. ***jar*** 'elküld, elenged', ÓT., KB., Zol. bl., PK. *yd,* jak. *yyt,* alt. *ys, ij* 'elküldeni', alt. *šörček ys* 'mesét mondani' (csuv. *jumax jar*), tefsz. XII-XIII. sz. *ir* 'elküldeni', hak. *ys* 'elküldeni', *nymax ys,* csuv. *jămax jar* 'mesét elmesélni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ja-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ÓT., KB., Zol. bl., PK. *y-* + *-d,* jak. *yy-* + *-t,* alt. *y-* + *-s, i-* + *-j*, tefsz. XII-XIII. sz. *i-* + *-r,* hak. *y-* + *-s.*

A csuv. ***ujăr*** 'részekre osztani, elkülöníteni, szétszedni, elválasztani', ÓT., KB. *adyr* 'elkülöníteni, elválasztani', kirg., kazak, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., alt., bask. *ajyr,* ujg. *ajri,* üzb. *ajir,* karacs. *air,* tat. *aer,* tuv. *adyr,* hak. *azür,* PK. *adyr* 'elkülöníteni, elválasztani, szétszedni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ujă-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ÓT., KB. *ady-* + *-r,* kirg., kazak, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., alt., bask. *ajy-* + *-r,* ujg. *aj-* + *-ri,* üzb. *aji-* + *-r,* karacs. *ai-* + *-r,* tat. *ae-* + *-r,* tuv. *ady-* + *-r,* hak. *azü-* + *-r,* PK. *ady-* + *-r.*

Ilyen elválás, elágazás, elengedés, eleresztés történik a születéskor is, amikor az anyától, a forrástól, a magtól elválik az utód. Természetes, hogy a szó tövében benne van a magy. *magas* szó *maga-* töve. Végső soron a forráshoz, a maghoz kötődik a szó, mert mindig a forrás van a

legmagasabban a folyó többi részéhez képest. Ott van az eredet, a születés helye, következésképp benne van az abszolút erő, ott van az irányítás helye is. Természetes hogy mint ilyen, szent is, ezért az istennel azonos. Denominális verbum képzővel ellátva létrejöhetett a Kāšγ. ***taŋur-*** 'a magasba engedni' ige.

Másik oldalról a szó rokona a magy. ***enged*** igének, amely a TESz szerint 'enged, engedelmeskedik, nem áll ellent, hagy tenni, történni valamit, könyörül, büntetést elenged, ereszt, enyhül (különösen fagy), lágyul. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *enge-*: abszolút szótő + *-d*: képző.

Idetartozik a magy. ***ereszt*** ige, amely nem szerepel külön címszóként a TESz-ben. Tanulságos azonban az ***eresztvény*** szócikk: 'fiatal, sarjadó erdő, cserje, csalit, sarj, hajtás, oltóág, bújtóvessző, vízárok, csatorna, kert, ültetvény'. Származékszó: az *ereszt* igéből alakult *-vény* képzővel. (TESz) < magy. *ereszt-*: relatív szótő [< *eresz-*: relatív szótő (< *ere-*: relatív szótő + *-sz*: képző) + *-t*: képző] + *-vény:* képző.

Az *ereszt, enged* a születéssel kapcsolatos, elsőként az élő, azaz a folyó víz születésére vonatkozott. A *-vény* deverbális nómen képző, vö.: *dugvány*, de rokona az *íromány -mány* képzője is.

Természetes, hogy idetartozik a magy. *eresz, ereszték, ered, erdő, ereget, eretnek, erkély* is. Relatív szótövük az *ere-* ill. *er-*. Tanulságos megnézni a TESz álláspontját, amely nem egységes és nem következetes. Vö.: magy. ***erdő*** származékszó, az *ered* igéből alakult az *-ő* melléknévi igenév képzővel, pontosabban ennek *-(e)γ* előzményével. (TESz) < magy. *er-:* relatív szótő + *-dő*: képző.
Tudni kell, hogy az *ered -d* képzője teljesebb formában -dVk volt, amelynek a fejleménye dVγ > -dVw > -dVV > *-dő*.

A magy. ***ereget*** 'egymás után elereszt, küldözget, felépítget, egymás után létrehoz, tetéz, púpoz'. ld. még ***ered, eredendő, eredeztet, eredmény, eredménytelen, eredményez, ereszt, ereszkedik***. A szócsalád *er*(*e*)- alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *täärt-*[140], *täret* 'ereszt, bocsát', oszt. *lēremtä, ieremtä* 'kiterít, tereget', zürj. *šergedni* 'látni enged, mutogat'. (TESz)

A vogul adat nagyon értékes, mert őrzi az eredeti szókezdő *t*-t. Az osztják adat biztosan nem tartozik ide, a zürjén pedig további vizsgálatra szorul az idetartozását illetően. A magyar szó több szempontból sem lehet ősi örökség a finnugor korból, köztük azért, mert egyrészt kevés az adat, másrészt a szócikk írója nem vette figyelembe a török nyelvi adatokat.

A magy. ***eresz*** 'fészer, kerti hajlék, tornác, pitvar, a háztetőnek a fal síkján túl terjedő része, zsilip, erkély, toldás a női ingben'. Származékszó, az ereget, ered, ereszt, ereszkedik igék alapszavából alakult *-sz* deverbális névszóképzővel. (TESz) < magy. *ere-*: relatív szótő + *-sz*: képző.

A magy. ***eretnek*** 'olyan személy, aki kiszakadt valamely (egyházi) közösségből, s olyan tanokat hirdet, melyeket régi közössége tévesnek nyilvánít, az eretnekek közé tartozó'. Jövevényszó, végső soron görög eredetű, közvetlen átadója a latin, olasz, vagy esetleg a kaj-horvát-szlovén. (TESz) < magy. *eret-* relatív szótő (< *ere-*: relatív szótő + *-t-*: képző) + *-nek*: képző.

A görög, latin és a szláv szavak idetartozásakor meg kell nézni a jelentéseket is, mennyire esnek távol az eredeti jelentéstől. Az is fontos, tartalmazzák-e ezek a nyelvek az eredeti relatív szótő jelentését, azaz a relatív gyökjelentést. Ezek a nyelvek nem felelnek meg ezeknek a kritériumoknak.

[140] A hosszú magánhangzót jelöltük kettőzéssel.

A magy. ***erkély*** alakváltozatai *herkely, erek,* jelentése 'bástya, őrhely, emeletről kiálló nyitott épületrész, balkon, kerti ház, színházi páholy, emeleti üléssorok összessége'. Hazai bajor-osztrák eredetű. (TESz) < magy. *erké-*: relatív szótő + *-ly*: képző.
Fontos, hogy az *erkély* szóban benne van az *eresz* és a kiemelkedés jelentéstartalom is.

Ld. Kāšγ. ***tuŋit-*** 'kiengedni', Kāšγ. ***tār-*** 'elengedni'.

Kāšγarī adatai hangtani szempontból azért is fontosak, mert egyrészt tartalmazzák az eredeti szókezdő *t*-t, másrészt a második mássalhangzó az *-r* (< *tā-*: abszolút szótő + *-r:* képző) azonos a magy. *ereszt ere-* relatív tövének az *-r*-jével. Az adatok alakváltozatai azt is igazolják, hogy az *ere-* szótő teljesebb alakja **erek, erik* lehetett. Megfelel a *szül *szülik* változatának, amely ma már nem használatos. Hozzátesszük, az *-r*-t tartalmazó forma az ang. *born* is idetartozik, közös gyökerű az *er-, ere-, ereγ, erek* relatív tőváltozatokkal.

A sor folytatható. Az elválás, az elágazás az alapja villa, a gereblye, a fésű, fésülni elnevezésének is. Fontos, hogy az első elválás a forrástól, a magtól, a gyökértől való, ezért a szóban természetes, hogy benne van a forrás, a mag, a gyökér szó is.

Idetartozik a csuv. ***tura*** 'fésülni (hajat), gerebenezni (a lent)', MK., kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., üzb., oszm., tat., bask. *tara*, ujg. *tari,* azerb., türkm. *dara* 'fésülni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-:* abszolút szótő + *-ra*: képző, MK., kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., üzb., oszm., tat., bask. *ta-* + *-ra*, ujg. *ta-* + *-ri,* azerb., türkm. *da-* + *-ra.*

Eredetileg nómen-verbum volt. Ennek a nyoma megmaradt, ezért természetes, hogy ugyanazon hangalak ma is lehet ige és főnév.

A csuv. ***tura*** 'gereblye, fésű', ujg. *tar(g)ak*, tuv. *dyrgak,* hak. *targax,* jak. *taraax,* AFT. türkm. *darak,* azerb. *darag,* üzb. *tarak*, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., bask., tat., oszm. *tarak* 'gereben, fésű'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-ra*: képző, ujg. *ta-* + *-r(g)ak*, tuv. *dy-* + *-rgak,* hak. *ta-* + *-rgax,* jak. *ta-* + *-raax,* AFT. türkm. *da-* + *-rak,* azerb. *da-* + *-rag,* üzb. *ta-* + *-rak*, kirg., kazak, k.kalp., nog., ojr., bask., tat., oszm. *ta-* + *-rak.*

A csuv. ***tura*** 'kis darabokra vágni, törni', *turam*[141] 'kis darab', MK. *togra,* ujg. *togri,* alt., üzb. *tugra*, azerb., oszm., türkm. *dogra,* gag. *dora,* kirg., k.kalp. *tuura,* kazak, bask., tat. *tura* 'szétmorzsol, felaprít, kis darabokra vág', üzb. *tugram,* azerb. *dograma,* türkm. *dogram* 'morzsa, darab'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótő + *-ra:* képző, *tu-* + *-ram*, MK. *tog* + *-ra,* ujg. *tog-* + *-ri,* alt., üzb. *tug-* + *-ra*, azerb., oszm., türkm. *dog-* + *-ra,* gag. *do-* + *-ra,* kirg., k.kalp. *tuu-* + *-ra,* kazak, bask., tat. *tu-* + *-ra,* üzb. *tug-* + *-ram,* azerb. *dog-* + *-rama,* türkm. *dog-* + *-ram.*

Idetartozik a magy. ***tarol*** 'gyökérre vág' és török megfelelői sőt a magy. ***tör*** ige is. .

Természetes, hogy a folyók nevei is tartalmazzák ezeket a szavakat, hiszen a magy. ***Túr, Tura*** sem más, mint a forrástól elvált, elszakadt, elágazott víz.

Sok magyar szót ősi örökségnek tartanak az uráli vagy a finnugor vagy az ugor nyelvi egység korából. Bizonyítékképpen olykor egyetlen nyelvből, néha több, az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvből hoznak példákat, azonban az altáji nyelvcsaládba sorolt nyelvekből nem említenek adatokat, pedig a legtöbb esetben vannak. Gyakori, hogy az indoeurópai nyelvekben is megvannak

[141] Közvetlen hozzátartozója a magy. *darab* szó.

a párhuzamos adatok. Ezeknek a számbavétele és együttes kezelése is fontos, mert az eddig tanított nyelvi kapcsolatokat új alapokra helyezi. Ezekről Kāšγarīnál mintegy 1600 szó tanúskodik, köztük pl.: Kāšγ. ***tār-*** 'elengedni' < *tā-* + *-r-*. A török adatok fontosak, mert őrzik az eredeti szókezdő mássalhangzót, a *t*-t (vö.: Kāšγ. *tār-*) ugyanúgy, mint a vogul (vö.: *täär-).* A csuvasban ennek a *j-* fejleménye van meg (vö.: *jar*), a magyarban azonban és néhány török nyelvben ennek a 0- (< V- < *w-* < *δ* < *t-*) fejleménye található (vö.: magy. *er, ere-*, ÓT., KB., *yd,* jak. *yyt,* alt. *ys, ij,* tefsz. XII-XIII. sz. *ir)*. A második mássalhangzó eredetijét is megőrizték, amely szintén *-t* (vö.: jak. *yyt).* Az *-r* közvetlen előzménye interdentális zöngés spiráns: *-r* < *-δ* < *-t* (vö.: magy. *er-, ere-*, Kāšγ. *tār-*, vog. *täär-).* Máshol az eredeti *-t* zöngésedett (vö.: ÓT., KB. *yd)* vagy megmaradt zöngétlennek és réshangúsodott: *-t* > *-th* > *-s* (vö.: alt. *ys).* A *j-* szintén eredeti *t-* fejleménye szó elején (vö.: csuv. *jar)* és szó végén is (vö.: alt. *ij).*

A török és a vogul adatok szemmel láthatóan közel állnak egymáshoz, ezen túlmenően rokonok is. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a magyar szó finnugor eredetű, ráadásul a török adatokról nem beszél a TESz. Fontos figyelembe venni, hogy eleink gondolkodása szerint az 'ereszt, bocsát' jelentéssel elsőként a teremtésnek, a születésnek azt a pillanatát jelölték, amikor az anya méhéből kijön az utód. Ez pedig együtt jár a születéssel, az életet adással, az eleresztéssel, az útra bocsátással. A relatív szótövek (magy. *ere-,* Kāšγ. *tār-*, csuv. *jar-,* ÓT., KB., *yd-,* jak. *yyt-,* alt. *ys-, ij-,* tefsz. XII-XIII. sz. *ir-,* vog. *täär-)* összetartoznak egymással s a magyar nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

3.208. Kāšγ. ***kuŋur*** 'kitépni gyökerestől' ~ magy. ***kankó, kákó.***

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kuŋu-:* abszolút szótő + *-r*: képző.

Az abszolút szótő azonos a 'gyökér, eredet' szóval, vö.: Kāšγ. ***kuk*** 'gyökér, eredet', csuv. ***kăk*** 'gyökér', alap, törzs, nemzetség', ***kăkran kăka*** 'nemzedékről nemzedékre', MK., tefsz XII-XIII. sz. azerb., türkm., oszm., tuv. *kök,* AFT. *gög* 'gyökér', csag. *kök* 'gyökér, alap, kezdet'. (JEGOROV 1964)

Az abszolút szótő képzett változata a csuv. ***xujăr*** 'fa gyökere', gyökér', tat., bask. *kajry* 'gyökér', jak. *xatyryx* 'gyökér', tuv. *kazyryk* 'pikkely, halpénz', hak. *xastyryx* 'gyökér, pikkely', hak. *xodyr* 'ótvar, kosz', vö.: mong. *xajre* 'halpikkely'. (JEGOROV 21964) < csuv. *xujă-*: abszolút szótő + *-r:* képző, tat., bask. *kaj-* + *-ry,* jak. *xaty-* + *-ryx,* tuv. *kazy-*: szótő + *-ryk*: képző, hak. *xasty-* + *-ryx,* hak. *xody-* + *-r,* mong. *xaj-* + *-re.*

Közös gyökerű velük az or. ***kora*** 'bőr', ***kor'o*** 'fa gyökere', ***koren***' 'gyökér'.

Idetartozik a Kāšγ. ***kazizlan***- 'gyökérrel beborítódni' *kazi-* relatív szótöve, ahol a *-z* ugyanúgy *-t* eredetű, mint az *-r* (*-t* > *-δ* > 1. *-r*, 2. *-z*).

A Kāšγ. *kuŋu-:* abszolút szótővel rokon, közös gyökerű a magy. ***kákó, kankó,*** hiszen olyan faágat jelöl, ahol az elágazás csúcsában van az eredet helye.

3.209. Kāšγ. ***manik bilā*** 'velem' ~ magy. ***én + vel***.

A szókapcsolat szerkezeti felépítése: Kāšγ. *manik '*én' + *bilā '-val/-vel'* társhatározó rag.

A szókapcsolat mindkét tagjához köze van a magyar nyelvnek s ez a kapcsolat is igazolja a következőket:

Mára egyértelművé vált, hogy a földrajzi névi kutatások segítségével megismerhető az emberi kommunikáció kezdete, a tovább fejlődése s a mai állapota. Mindennek a hátterében pedig az emberi gondolkodás kialakulása, napjainkig tartó fejlődése húzódik meg, miközben több nyelvet érint. A kezdetektől fogva az ember és a természet kapcsolatának milyensége meghatározta azt a logikát, amely szerint megszületett és felépült a nyelv. E logika megismerése elvezet bennünket a kommunikáció nyelvészeti szempontú megvilágításához. Felismerhetők az ősmondatok, az abszolút szótövek és a grammatikai lexémák. Mindezt egy példán keresztül szemléltetem, a magyar *-val/-vel* eszköz- és társhatározó rag valamint az idegen nyelvi megfelelőinek az elemzésével.[142]

Vitathatatlan, hogy a földrajzi nevek a szókincsünk egy részét alkotják. A kutatások azt is igazolták, hogy a földrajzi nevek a nyelv szóbeli és írott forrásainak nélkülözhetetlen részét képezik. Ugyanakkor, nemcsak a hazai, de a nemzetközi kutatásokban sem kapnak a súlyának megfelelően elegendő figyelmet. Az egyes kutatók részéről talán érthető is, hiszen egy adott terület földrajzi neveinek a feldolgozása, megfejtése, más területek neveivel való kapcsolatainak a felderítése, értelmezése komplex feladatot és hosszú, több évtizedes munkát jelent, nem utolsó sorban a neveket érintő nyelvek bizonyos fokú ismeretét követeli meg a kutatótól. Mindehhez pedig nemcsak csapatmunkára, hanem alapképzésre lenne szükség, amely magát a földrajzi nevek kutatásának a módszerét is tartalmazná. Ennek a hiánya nagy veszteség mind a hazai, mind a nemzetközi kutatásban, mert a nyelvek, köztük a magyar nyelv jelen állapota, története és nyelvi kapcsolatai jóval korlátozottabb mértékben és gyakran tévesen ismerhetők meg. Pedig a földrajzi nevek nemcsak megszólaltathatók, hanem beszélnek a nyelvünkről, a történelmünkről, a kultúránkról, a hagyományainkról. A vizsgálataimat mindig a földrajzi nevek háttérismeretében végzem.

Mahmud al Kāšgarī nyelvtanát és szótárát[143]fordítva sok olyan adatra találtam, amelynek nagy része a földrajzi névi kutatásaimban egyrészt segít tovább lépni, másrészt az eddigi ismereteket, megállapításokat támogatja, igazolja. Közéjük tartozik a magyar *–val/-vel* eszköz- és társhatározórag kialakulása, viselkedése és más nyelvekkel való kapcsolata, különös tekintettel a ragos alakulataikra, pl. *velem, veled, vele* stb.

Kétségtelen, hogy a jelen tanítás szerint a grammatikai lexémáknak, így a határozóragoknak a megismerése is nehézségekbe ütközik. Az világos, hogy vannak egyelemű vagy elsődleges (primer) ragok, és vannak többelemű, összetett ragok. Az is bizonyos, hogy a *–val/-vel* ez utóbbiak közé tartozik. Megismerésének a feltétele pedig a primer ragok ismerete. A helyzet azonban úgy áll, hogy „Elsődleges ragjaink eredetéről nem sokat tudunk. Valószínűleg önálló szavakból, talán mutató névmásokból agglutinálódtak raggá.” (BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967:403)

A ragos alakulatok közül, pl. a *vele* címszóról a következőket olvashatjuk a TESz-ben: „Megszilárdult ragos alakulat. Szóvégi *–e, -m, -d* stb. eleme birtokos személyrag. Alapszavának, a *vel*-nek eredete, alaktani felépítése vitatott. – 1. Az alapszó maga is megszilárdult ragos alakulat: az *–l* ablativusraggal jött létre. Önállóan ki nem mutatható *ve-* előrésze valószínűleg ősi örökség a finnugor (esetleg az uráli) korból…” Példaként ’erő, ízület’ jelentésű szavakat hoz. „2. A határozószó alapja az *–l* ablatívusrag….”

Ami az elsődleges ragokat illeti, a megértésükhöz a földrajzi névi kutatások vezettek el, az igazoláshoz pedig nagyban hozzájárultak az altájiba, az uráliba és az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt nyelvek, köztük elsősorban a szláv nyelvek, valamint a német és az angol bevonása a vizsgálatokba.

---

142 A terjedelmi korlátokra tekintettel a téma kutatástörténete jelen dolgozatból kimarad.

143 Mahmud al- Kāšgarī Divan Lugat at Turk c. szótárát és nyelvtanát 2008-ban a Helikon Kiadó megrendelésére fordítottam le orosz nyelvről magyarra, amelyet a Helikon Kiadó készül megjelentetni.

A magyar *velem, veled, vele* párhuzamai Kāšgarī-nál előfordulnak, vö.:

Kāšgarī:

manik birlā ’velem’ < *manik* < *mani* ⟵ vö.: *man* ’én’
+ *-k:* Tárgyeset ragja
+ *birlā* ’együtt’ ⟵ tör. *bir* ’egy’
+ *-lā:* képző ’valamivel való ellátottság’
< *-lak* < *-δak* < *-tak*

Ld, még: *bilā* ’együtt’ ⟵ *bi* vö.: *bir*
+ *-lä:* képző ’valamivel való ellátottság’

csuvas: *pĕrle* ’együtt’ ⟵ csuv. *pĕr* ’egy’
+ *-le:* képző ’valamivel való ellátottság’
-pala ⟵ *-pa* vö.: ’egy’
+ *-la:* képző ’valamivel való ellátottság’
-pele ⟵ *-pe* vö.: ’egy’
+ *-le:* képző ’valamivel való ellátottság’

ótörök: *birlä* ’együtt’ ⟵ ÓT. *bir* ’egy’
+ *-lä:* képző ’valamivel való ellátottság’
bilä ’együtt’ ⟵ *bi* vö.: *bir*
+ *-lä:* képző ’valamivel való ellátottság’

oszmán: *bile* ’együtt’ ⟵ *bi* vö.: *bir*
+ *-le:* képző ’valamivel való ellátottság’

ujgur: *bille* ’együtt’ ⟵ *bil* vö.: *bir*
+ *-le:* képző ’valamivel való ellátottság’

magyar: *-val* ⟵ *va*: vö. ’egy’
+ *-l*: képző ’valamivel való ellátottság’
-vel ⟵ *ve*: vö. ’egy’
+ *-l*: képző ’valamivel való ellátottság’

Az indoeurópaiba sorolt Nyugat-Európában beszélt nyelvek is ismerik a megfelelőket, pl.:

angol: *with* ’-val/-vel’ ⟵ *wi* vö.: ’egy’
+ *-th:* vö.: tör. < *-δak* < *-tak*

német: *mit* ’-val/-vel’ ⟵ *mi* vö.: ’egy’
+ *- t:* vö.: tör. < *-tak*

A képzőből az angol már csak a kezdő mássalhangzót őrzi, mégpedig a *th*-t, amely ejtése szerint interdentális zöngés spiráns (*δ*-), az a hang, amelynek az egyik közvetlen fejleménye az *l*- szerepel a magyar és a török nyelvek adataiban. A németben a képző kezdő mássalhangzójaként *t*- szerepel, amely az eredeti, kiinduló mássalhangzó.

Kāšgarī könyvében sok olyan szókapcsolat található, amelynek az egyik tagja a *bilā,* pl.:
arŋāk bilā ’újj-jal’ < *arŋāk* ’ujj ’ vö.: oszm. *parmak* ’ujj’
+ *bilā* ’együtt, -val, -vel’ ⟵ *bi* < *bir* ’egy’
+ *-lā*: képző ’valamivel való ellátottság’

A magyarban ezzel szemben *újj-jal,* azaz *ujj-val* használatos. Az *ujjval* típusú változat ma már

csak nyelvjárási szinten - vö.: csángó nyelvjárás – ismert. Sok esetben hasonulás is történt, a *–val/-vel v*-je hasonult az előző szó - amelyhez csatlakozik – végső mássalhangzójához, amelyet szóban és írásban egyaránt jelez a nyelvhasználat, ráadásul a ragot egybe ejtjük és írjuk azzal a szóval, amelyikre vonatkozik.

A *–val/-vel* eszköz- és társhatározó rag ragos alakulatai közül a magyar *velem, veled, vele, velünk, veletek, velük* illetve idegen nyelvi megfelelőinek a vizsgálata igen tanulságos. A *velem* szerkezeti felépítése:

magyar: *velem* < *vele* ⟵ vö.: magy. *–vel*: társhatározó rag
+ *-m*: személyrag E/1. vö.: Kašγ. *man* 'én' személyes névmás.

A törökségben a személyes névmás még sok esetben nem alakult át személyraggá s a személyes névmás teljes alakját használják, pl.:

man barmās man 'én nem megyek' < *man* ⟵ *man* 'én'
+ *barmās* ⟵ *bar* 'megy'
vö.: csuvas *pyr* 'menni, utazni'
magyar *pire* 'gyere' (állathivogató) ⟵ *pir*
+ *-e:* felszólító mód jele
+ *- mās* 'nem'
+ *man* 'én'

Ugyancsak a személyes névmást használják, pl. az angolban, a németben és a szláv nyelvekben, köztük az oroszban. Az angolnak és a németnek az a sajátossága, hogy a személyes névmást tárgyesetbe teszi ugyanúgy, mint a török, bár ez utóbbinál más a szórend. Más szóval, az angol és a német szórendje megegyezik a magyaréval, azonban az angol és a német esetében a személyes névmás nem alakult át személyraggá. Vö.:

angol: *with me* 'velem' ⟵ *with* '-val, -vel'
+ *me:* ld. 'én' Tárgy esete.
német: *mit mir* 'velem' ⟵ *mit* '-val, -vel'
+ *mir*: tövében a *mi* 'én'

Az oroszban némileg más a helyzet, mert a '–val/-vel', azaz 'együtt' jelentésben az orosz a *co (so)* 'összes, egész' jelentésű szót használja, ráadásul elöljárószóként, amely összetartozik az 'egy' jelentéssel, azonban nem tartalmaz 'valamivel való ellátottság' képzőt. Ugyanakkor a szókapcsolatban a sorrend megegyezik a magyarral, az angollal és a némettel. Vö.:

orosz: *со мной* 'velem'
so mnoj ⟵ *so* '-val/-vel', ld. még 'összes, egész' *sej, sego* stb.
+ *mnoj* < *mn* ⟵ vö.: tör. *man* 'én'
+ *–oj:* Eszközhatározó eset ragja

A török *man* 'én' eredeti jelentése 'mag', összetartozik a magyar *maga* névmással. Igy lehet a magy. *velem* szinonímája a *magammal.* Ugyanakkor a *magammal* szó felépítésének rendje megegyezik a törökével, vö.:

magammal ⟵ *magam* < *maga*
+ *-m:* személyrag E/1.
+ *-mal* < *-val (-v* > *-m* hasonulás történt)

A magyarban a nyomatékosság kedvéért használatos a *velem együtt* forma, ahol *–val/-vel* értelemben az *együtt* szó szerepel.

Ami a *velem* szót - az eszköz- és társhatározó rag ragos alakulatát - illeti, a TESz tévedett. Az alapszónak, a *–val/-vel*-nek az *–l*-je nem lehet ablativusz rag. Az előrésze a *ve-* pedig nem lehet ősi örökség sem a finnugor, sem az uráli korból. Az ’erő, izület’ jelentésű szavakhoz sincs semmi köze.

A grammatikai lexémák egy része – esetünkben a *–val/-vel* önmagában is képzett szó, ezért nem primer toldalék - részint olyan önálló szavakból agglutinálódhattak raggá, amelyek maguk is lehetnek abszolút és relatív szótövek s hogy melyek ezek az önálló szavak, a földrajzi névi kutatásokból megtudhatjuk.

A fent szereplő *–m* birtokos személyjel eredete azonos a személyragéval, olyan személyes névmási eredetű, amely névmásnak a kapcsolatai az ázsiai gyökerekig, a szkíta-hun nyelvekig vezetnek. A német és az angol egyezéseknek is az ázsiai gyökérből való származás a magyarázata.

A *–vel* határozórag *ve-* része valóban nem mutatható ki önállóan, mert a hangalaki változás ez esetben a szónak nem a különálló életében történt. A finnugor kori esetleg az uráli kori eredeztetés feltételezése többszörösen megalapozatlan ugyanúgy, mint az ’erő és az ízület’ jelentésű szavaknak a határozórag alapjaként való feltételezése. A megoldáshoz másik út vezet.

Számunkra különösen fontos a magyar nyelv régi, valós kapcsolatainak a megismerése, amelyhez – s ezt a fentiek is igazolják - a földrajzi nevek és több nyelv együttes vizsgálata segít hozzá. Ennek fényében a magyar *velem* és társai olyan ragos alakulatok, amelyeknek alapjául a magyar *–vel* társhatározó rag szolgált s hozzá a személyes névmási eredetű személyrag *m-* járult. A törökségben a ’velem’ jelentésű kifejezésnek a szerkezete részben megegyezik a magyar *magammal* szó szerkezetével, eltér azonban a magyar *velem* szerkezetétől. Meg kell jegyezni, hogy a tárgyeset feltételezése (vö.: Kāšgarī) – miután más szavak esetében nem használnak tárgyeset ragot – nem szükségszerű, mert a *manik* lehet a *man* régibb, teljesebb formája is, amelyet a ragozott alakok is igazolnak. Más szavak esetében ismert a magyarral egyező szerkezet is.

Ami a részleteket, a kifejezést felépítő elemeket illeti, az ’én’ jelentésű szavak valamennyi említett nyelvben közös gyökerűek. A *–val/-vel* eredeti jelentése pedig ’együtt’, amely az ’egy’ számnév és a ’valamivel való ellátottság’ jelentésű képző valamely alakváltozatának összetételéből áll. Figyelemre méltó, hogy a magyar *–val /-vel* hangtanilag a csuvas *–pala / -pele* változathoz áll legközelebb. Ez azt is jelenti, hogy hangtani oldalról a szókezdőt illetően az előzmény olyan közös gyökerű *w-*, amelyből egyik irányban *v-,* a másik irányban *b-* lett. A csuvasban a *p-* keletkezhetett a *b-* zöngétlenedésével is. Bár az ótörök és Kāšgarī nyelve nem használja mindkét – veláris és palatális – hangrendű formát, de ismeri az *–r-* nélküli alakot is. Kāšgarī a hosszú *–ā* (vö.: *bilā)* magánhangzóval azt is jelzi, hogy a képző egy teljesebb alakból egyszerűsödött a használat során, vö.: *-l* < *-lā* < *-lak / -lan* < *-lank.* Továbbmenve, a magyar nyelv őrzi a grammatikai lexémának az eredeti szókezdőjét, a *t-*t is az *együtt* szóban: *-l* < *-δ* < *-t.* Az *–l* közvetlen előzménye olyan interdentális zöngés spiráns, amely a *t-*ből keletkezhetett akár a zöngés *–d-*n keresztül, vö.: ko. *din* ’ ’valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel ellátott’ jelentésű toldalék; de keletkezhetett akár olyan fél zöngés *D-*ből is, amely a csuvasban ma is használatos.

A fenti adatok az eddigiektől eltérően láttatják velünk a szótöveket, beleértve az abszolút és a relatív szótöveket, a toldalékok szerkezeti felépítését, eredetét és a nyelvi kapcsolatokat. Arról is szólnak, hogy a primer ragok eredete megismerhető s ha a kutatás jó irányban halad, egyre többet

megtudhatunk róluk. Sajnos, a jelen elfogadott tanítás valóban nem sokat tud az elsődleges ragjaink eredetéről. A TESz álláspontja rendre elfogadhatatlan. Nemcsak valószínűleg, hanem bizonyosan önálló szavakból keletkeztek. Az a feltevés, hogy mutató névmásokból agglutinálódtak raggá, nem állja meg a helyét.

A földrajzi nevekhez pedig mindezeknek közük van egyrészt azért, mert ott is előfordulnak a fenti lexémák. A kommunikáció nyelvészeti aspektusait egy nyelvben alapvetően határozzák meg az adott nyelvet használó népnek a valósághoz, a természethez fűződő kapcsolatai, az ember és a természet viszonyáról szóló gondolkodásmódja. Ez a gondolkodásmód pedig arra épül, hogy az ember életében a vízforrás alapvetően meghatározó. A helyek elnevezéseiben rendszerint előfordul a forrás neve. Értelmezésük szerint a vízforrás nemcsak a folyónak, hanem egyben az életnek a forrása, ugyanilyen a mag, a mony, a szem stb., sőt az anya, s ez mind jelenti az egyet, az elsőt, a teljeset, az egészet, s alapul szolgált számos elnevezésnek valamilyen hasonlóság alapján. Ugyanakkor a grammatikai lexémáknak is az alapja.

3.210. Kāšγ. ***jiŋda kū*** 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' ~ magy. ***takony***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jiŋ* ′folyik, folyó' + *-da*: képző 'valamivel ellátott' + *kū* ′orr, kiálló (valami)'.

Idetartozik a csuv. ***jux*** 'folyni', ÓT., MK., ujg., türkm., oszm., alt., tuv., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *ak,* üzb. *ok,* azerb., hak. *ax,* polov. *ax, agar* 'folyni'. (JEGOROV 1964)

A csuv. ***juxăm*** 'folyás, mozgás', MK. *akyn,* azerb. *axyn*, kirg., tat., bask., nog., tuv. *agym*, türkm., *akym,* k.kalp. *agys* 'tengeri folyás', *agym* 'politikai befolyás', hak. *agyn,* ujg. *ekim*, üzb. *okim* 'folyás', KB. *akar su,* azerb. *axar su* 'folyó víz', csuv. *juxan šyv* 'folyó víz, patak', vö.: ko. *ju* 'folyó, patak', mari *jo*(*aš*) 'folyni', *jogyn v'ud* 'folyó víz', fi. *joki,* hanti *jogan* 'folyó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *juxă-* + *-m:* képző, MK. *aky-* + *-n*, azerb. *axy-* + *-n,* kirg., tat., bask., nog., tuv. *agy-* + *-m,* türkm., *aky-* + *-m*, k.kalp. *agy-* + *-s, agy-* + *-m,* hak. *agy-* + *-n*, ujg. *ekim,* üzb. *oki-* + *-m,* KB. *aka-* + *-r* + (*su* 'víz'), azerb. *axa-* + *-r* + (*su* 'víz'), csuv. *juxa-* + *-n* + (*šyv* 'víz), ko. *ju,* mari *jogy-* + *-n* + (*v'ud* 'víz), fi. *joki*, hanti *joga-* + *-n*.

A csuv. ***tăk*** 'önteni, kiönteni', MK., ujg., kirg., kazak, azerb., alt., hak., tuv., kum., k.kalp. *tök*, üzb. *tuk,* tat., bask. *tük*, AFT., oszm. türkm., *dök,* jak. *tox* 'önteni, kiönteni'. (JEGOROV 1964)

Rokona a magy. ***jó*** 'folyó'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōγen* 'kis folyó', *iìgi* 'ua.', *iiγel* 'kicsi, rövid és keskeny folyó, patak', zürj. *ju* ′folyó, nagy folyó', votj. *ju: ju šur* 'folyó' (šur 'patak, folyó, folyam'), cser. *jo·γe, jo·γe-βet* 'folyó víz (*βet* 'víz'), *jo·γem* 'folyik, csurog, hull (levél, haj), mdE. *Jov:* Moksa folyó neve, fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *jõgi* 'folyam, patak', lp. *jokkâ,* szam.jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha, jaha* 'ua.', szelk. *ki, ke* 'ua.', kam. *t'aγa* 'folyó, folyam, kis folyó, patak'. (TESz)

A szócikk írója tévedett, nem igazolt a magyar szó uráli eredete, mert nem vette figyelembe a török és további adatokat. A szelk. *ki, ke* nem tartozhat ide a szókezdő *k*-ja miatt. A magy. *jó* és megfelelői eredetileg *t-* szókezdőjű volt. Ezt őrzi palatalizált formában a kam. *t'aγa* és az or. *tek-, a* csuv. *tăk.* A *t- > t'- > d'- > j-* változást mutatják a *j-* kezdetű szavak, *t- > th- > s-* fejlődést az *s-* kezdetűek és *t- >δ- >* 1. *w- > V- > 0-,* 2. *r-* változás történt a mássalhangzó nélküli, azaz a magánhangzóval kezdődők esetében és az *r-* kezdetűeknél.

Idetartozik a magy. *takony tako-* szótöve, amely az eredeti szókezdő *t*-t használja ma is. A szó a TESz szerint vö.: magy. ***takony*** 'váladék, orrváladék'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < magy. *tako-*: abszolút szótő + *-ny*: képző.

A szócsaládba tartozik az or. ***teč'*** 'folyni', *teku.* Közszláv szó, < **tekti,* a *-kt-* mássalhangzó kapcsolatból *č′* lett. Indoeurópai jellegű képzett szó, < *tek-* + *-ti*: képző, vö.: litv. *tekėti* 'folyni, futni'. (SIS) < *tek-* : abszolút szótő + *-ti*: főnévi igenév képző.

A szócikk írója nem fogalmazott egyértelműen és tévedett is. A *-č′* nem a *-kt-* fejleménye, hanem a *-ti* főnévi igenév képzőben az *-i* hatására ment végbe a *-č′* változás, miközben a szóvégi *-i* ész a *-t-* t megelőző *-k-* is eltűnt. Nem vette figyelembe a szónak a kiterjedt családját sem a török, sem az uráliba sorolt nyelvekben stb. A szó eredetileg nem lehet indoeurópai jellegű.

Idetartozik az or. ***reka*** 'folyó' is, amelyet közszláv szónak tartanak, *-ka* képzővel keletkezett a tőből, amely indoeurópai jellegű, vö.: lat *rivus* 'patak', Óind. *rayas* 'folyam, futás', *retas* 'folyás'. (SIS) < lat. *riv-*: abszolút szótő + *-us: képző,* Óind. *raya-* + *-s, reta-* + *-s*.

Az or. *reka* (< **renka* < **retka*) korábbi alakjaiban a *-tk-* mássalhangzó kapcsolatból megmaradt a *-t-* az Óindben, eltűnt és a *-k-* maradt meg az oroszban, a fejleménye pedig a latinban stb. A Kāšγ. *jiη* mutatja a nazális és a zárhang kapcsolatát.

3.211. Kāšγ. ***taηla kuž*** 'héja, ölyv' ~ magy. ***héja, ölyv***.

A szókapcsolat szerkezeti felépítése: az első tag Kāšγ. *taη-:* abszolút szótő + *-la:* képző; a második tag: *ku-*: abszolút szótő + *-ž:* képző.

Kāšγarī madárneve az orosz fordítás értelmében egyaránt vonatkozhat héjára és ölyvre. Mindkét madárnak a legjellemzőbb tulajdonsága a hegyes és éles karma, csőre. Ezért az ilyen kiálló, görbülő és éles tárgyakkal rokon szó szolgálhatott alapul a megnevezésnek. A Kāšγ. *taηla kuž* egy olyan jelzős szószerkezet, amelynek a második tagja a 'madár' jelentésű szó, az első tagja pedig összetartozik a csuv. *tumxax, tumxa* 'halom, domb, bucka', üzb. *tungak* 'tuskó', *dung* 'halom', bask, *tüngek,* tat. *tümgek,* alt. *töngöš ′*tuskó', *töngösök* 'halom, domb', tuv. *töngelik* 'halom, domb', türkm. *tümmek, tömmuk* 'halom, domb', *toηηe* 'tuskó'. (JEGOROV 1964) szavakkal s rokona a magy. *düne* 'domb, halom' is.

Szerkezetileg is egymás megfelelői, vö.: Kāšγ. *taη-:* szótő + *-la:* képző 'valamivel ellátott', alt. *töngö-* + *-š, töngö-* + *-šök,* tuv. *tönge-* + *-lik,* türkm. *tüm-* + *-mek, töm-* + *-muk, toη-* + *-ηe.* A türkm. *toηηe* adat kulcsfontosságú, mert ennek a segítségével érthető meg a következő adatok szerkezeti felépítése: a csuv. *tum-:* szótő + *-xax:* képző, *tum-* + *-xa,* üzb. *tun-* + *-gak, dun-* + *-g,* bask, *tün-* + *-gek,* tat. *tüm-* + *-gek.* Ezekben az esetekben a képzők kezdő mássalhangzójának (*x-, g-*) előzménye *η-* volt. Ezeknek a szavaknak az alakváltozata a magy. *düne*, *domb, tönkő*. A fenti madárnév első tagjában ennek az *él* változata van meg, amely utalhat a madár éles szemére, karmaira.

Ennek a szónak sok rokona van. Az ilyen hegyes tárgy stb. megnevezésére használja a törökség a következő szavakat: csuv. ***sĕlĕ*** 'zab', ujg., kirg., kum. *sulu,* üzb. *suli,* kazak., k.kalp. *suly,* ojr., hak. *sula,* tat. *soly,* bask. *hölö ′*zab', vö.: kalm. *sul′* 'zab'. (JEGOROV 1964) < csuv. *sĕ-*: abszolút szótő + *-lĕ* : képző, ujg., kirg., kum. *su-* + *-lu,* üzb. *su-* + *-li,* kazak., k.kalp. *su-* + *-ly,* ojr., hak. *su-* + *-la,* tat. *so-* + *-ly,* bask. *hö-* + *-lö,* kalm. *su-* + *-l.* A bask. *hölö* összetartozik a magy. *holló hol-* tövével, de rokona a magy. *ölyv* is.

A magy. ***ölyv*** a TESz szerint ’a sasok családjába tartozó, a hollónál nagyobb ragadozó madár, héja’. Valószínűleg ótörök eredetű, bár török megfelelőjét sem a török nyelvemlékekből, sem a mai

török nyelvekből nem tudjuk kimutatni. Megvan azonban a mongolban, vö.: középmong. *hele'e, heli'e*, ir. mong. *eliye* (< **elige*), burját *ilē*, ojrát *elē* 'a sasok családjába tartozó ragadozó madár'. (TESz) < *ö-*: abszolút szótő + *-lyv:* képző.

A TESz álláspontja nem igazolt, de az adatok idetartoznak. Látható, hogy ezek a madárnevek azonos gondolkodás alapján születtek. Minél több adat bevonásával külön összehasonlító vizsgálatok teszik lehetővé, hogy megállapítsuk, melyiknek lehet az eredeti szókezdője *t-* illetőleg a fejleménye és melyiknek *k-* illetőleg a fejleménye.

A magy. *héja* szónak a kezdő mássalhangzója *h-* ugyanaz, mint a *holló h*-ja. A TESz szerint a magy. ***héja*** 'sólyomféle madarak megnevezéseként, egy fajta ragadozó madár'. Valószínűleg származékszó: alapszava a ragadozó madarak vijjogását utánzó, illetőleg állatűző szóként, közelebbről madárhessegető szóként is használt. (TESz) < magy. *hé-*: abszolút szótő + *-ja*: képző. A mongol adatok értelmében is összetartoznak etimológiailag a Kāšγ. *taŋla* és a magy. *héja, ölyv.* Szókezdőjük eredeti *t-* illetőleg annak fejleménye a *h-* és a *0-*.

Tovább menve a *héja* és az *ölyv* etimológiailag nemcsak egymással, hanem az or. *sokol′* 'sólyom', magy. *sólyom* szavakkal is összetartozik.

Fontos megjegyezni, hogy a Kāšγ. *taŋla kuž* szókapcsolat második tagja a *kuž* 'madár jelentésű'. A névnek vagy 'héja madár ill. ölyv madár' a jelentése vagy pedig az első tagot 'karmos, csőrös, éles, hegyes, ragadó stb.' jelzőként kell értelmezni. Ez a megoldás jellemző a török nyelvekre, vö.: csuv. *věšen kajăk* 'repülő madár', *śătkăn*[144] *kajăk* 'ragadozó, rabló madár', *jurlakan kajăk* 'énekes madár', stb.

A szókapcsolatba a második tag (Kāšγ. *taŋla kuž*) a 'madár' szó megvan a törökségben, vö.: csuv. ***kajăk*** 'madár', *kajăk-kĕšĕk* 'madarak' gyűjtő jelentésben 'szárnyasok', 'vad', *kajăk xur* 'vad liba', *kajăk kăvakal* 'vad kacsa', *tisker kajăk* 'vadállat', ÓT. *kajik,* KB., Zol. bl. *kedik* 'gímszarvas, szarvas', ujg. *kijik* 'szarvas, zerge, gazella, hegyi kecske', tefsz. XIV-XV. sz., karaim, ojr. *kijik,* csag. *kiik,* bask. *keek* 'vad állat, ragadozó állat', hak. *kiik* 'vad kecske', tat. *kiek* 'vad (állat), vad madarak', alt. *kijik* 'vad állat', Vö.: jeny., ujg., kirg. *kuš,* bask., tat. *koš,* azerb., türkm. *guš,* kazak, k.kalp., nog. *kus* 'madár'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-:* abszolút szótő + *-jăk:* képző, *ka-* + *-jăk, kĕ-* + *-šĕk,* ÓT. *ka-* + *-jik,* KB., Zol. bl. *ke-* + *-dik,* ujg. *ki-* + *-jik,* tefsz. XIV-XV. sz., karaim, ojr. *ki-* + *-jik,* csag. *ki-* + *-ik,* bask. *ke-* + *-ek,* hak. *ki-* + *-ik,* tat. *ki-* + *-ek,* alt. *ki-* + *-jik,* jeny., ujg., kirg. *ku-* + *-š,* bask., tat. *ko-* + *-š,* azerb., türkm. *gu-* + *-š,* kazak, k.kalp., nog. *ku-* + *-s.*

Megjegyezzük, hogy elvileg idetartozhat az or. ***gus*** 'liba', a csuv. ***xur*** 'liba', MK. *kaz,* kirg., kazak, nog., oszm., kum., tat., bask. *kaz,* ujg., azerb., türkm., k.kalp. *gaz,* üzb. *goz,* alt., ojr., tuv. *kas,* hak. *xas,* jak. *xaas* 'liba', vö.: perzsa *kaz* 'liba, fajdkakas, süketfajd'. (JEGOROV 1964) < or. *gu-***:** abszolút szótő + *-s*: képző, csuv. *xu-* + *-r,* MK. *ka-* + *-z,* kirg., kazak, nog., oszm., kum., tat., bask. *ka-* + *-z,* ujg., azerb., türkm., k.kalp. *ga-* + *-z,* üzb. *go-* + *-z,* alt., ojr., tuv. *ka-* + *-s,* hak. *xa-* + *-s,* jak. *xaa-* + *-s* 'liba', vö.: perzsa *ka-* + *-z.*

Ez azt is jelenti, hogy a 'madár' jelentésű szavak alapjául hangutánzó szó szolgált. Az abszolút szótő összetartozhat azzal a hangutánzó szóval, amely alapul szolgált a 'liba' jelentésű szónak, vö.: Kāšγ. ***kaŋ*** 'a liba ilyen hangot ad ki gágogáskor', Kāšγ. ***kāz*** 'liba', Kāšγ. ***kāg kūg*** 'liba gágogása'.

A képző pedig eredeti *-t* fejleménye, ilyen az *-š* (< *-č* < *-t′* < *-t*), *-s* (< *-th* < *-t*), *-z, -r* (< *-δ* < *-t*), *-d* (< *-t*), -j, amely vagy *-δ,* vagy *-d′* hangokon keresztül keletkezett, idővel pedig el is tűnhetett az ejtésből.

[144] Vö.: csuv. *śăt* 'nyelés, nyelni'. (JEGOROV 1964) + *-kăn:* folyamatos ige képző.

Megjegyezzük, hogy a törökség ismer *k-* kezdetű szót is a héjára, ölyvre, vö.: csuv. ***xălat*** 'héja, ölyv'. üzb. *kalxat* 'héja, ölyv', sor *kylady* 'héja, ölyv', türkm. *kuladu,* mong. *kuldu* 'héja, ölyv'. (JEGOROV 1964) Az or. ***kulada*** 'ua.' ennek átvétele.

3.212. Kāšγ. ***tuη*** 'megfagyni' ~ magy. ***jég***.

A szó megvan a törökség más nyelveiben is, vö.: csuv. ***šăn*** 'fagyni, megfagyni, fázni', tat., bask. *tuη,* kirg., alt. *toη,*k.kalp. *tong,* ujg. *tonli*, azerb., türkm. *doη*,, oszm. *don* 'fagyni, megfagyni, fázni'. (JEGOROV 1964)

A szónak rokona a magy. ***jég,*** amely a TESz szerint ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *l'äη,* zürj. *ji*, votj. *jo,* cser. *í*, mdE. *ej, ev, eй,* mdM. *jɛj, ɛj,* finn *jää,* észt *jää,* lp. *jiegηâ* 'jég' (TESz)

Idetartozik a mansi ***jang*** 'jég' is. A szónak rokona a magy. ***fagy*** és a ***fázik.*** Eredetileg nómen-verbum lehetett. A TESz szerint magy. ***fagy,*** *fagyi*k ige 'cseppfolyós test, nedvességet tartalmazó anyag a hideg hatására megszilárdul, megfagyva valamihez tapad, fázik, a hőmérséklet 0 Celsius fok alatt van', ld. még ***fagy*** főnév'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *pāl'i·* 'megfagy', osztj. *poi* 'vastag jégkéreg', mdE. *paloms* 'ég, elég', mdM. *paloms* 'ég, megfagy, fázik', fi. *palaa* 'ég, lángol', *palella* 'fázik, fagy', lp. *boullet* 'ég', *buolâš* 'fagy'. (TESz) < magy. *fa-*: abszolút szótő + *-gy*: képző.

A magy. ***fázik*** a TESz szerint 'kellemetlen hideget érez, húzódozik valamitől'. Ősi örökség az ugor, esetleg az uráli korból, vö.: vog. *put* 'jégkéreg', osztj. *pòt* 'magas hóból és vízből összeállt jégkéreg', *pàttà* 'fagy, megfagy', szam. jur. *parā* 'ég (a tűz, a bőr a forró víztől)'. (TESz) < magy. *fá-:* abszolút szótő + *-zik*: képző.

Idetartozik a csuv. ***păr*** 'jég, jégeső', MK., azerb., türkm., oszm., nog., kum., karacs. *buz*, tat., bask. *boz,* csag., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *muz,* alt. *pus, mus*, hak. *pus*, s.ujg. *pyz,* vö.: mong. *mös(*ön) 'jég', boroo(n) 'eső'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pă-*: abszolút szótő + *-r:* képző, MK., azerb., türkm., oszm., nog., kum., karacs. *bu-* + *-z,* tat., bask. *bo-* + *-z*, csag., ujg., üzb., kirg., kazak, k.kalp. *mu-* + *-z,* alt. p*u-* + *-s, mu-* + *-s,* hak. *pu-* + *-s,* s.ujg. *py-* + *-z*, vö.: mong. *mö-* + *-s*(*ön*), *bo-* + *-roo*(*n*).

Az or. ***merzat'*** 'fázni' (< *mer-* + *-za:* képző + *-t'*: főnévi igenév képző) *mer-* töve is idetartozik.

A magy. ***hideg*** szó a TESz szerint ismeretlen eredetű s csak akkor tartozna ide, ha a szókezdő *h-* eredeti *t-* fejleménye lenne. Az adatok azonban nem ezt mutatják. Vö.: mong. ***k'öltö-*** *(k'öl + -tö)* 'megfagy' összetartozik az ang. *cold (col + -d),* ném. *kalt (kal + -t)* 'hideg' szóval. Amennyiben a magy. *hideg* szókezdője *k-* eredetű, szintén rokon (*hi + -deg*). A szócsaládba tartozik az or. *xolod* (*xolo + -d*) 'hideg' szó is.

A magy. *hideg* szó további vizsgálatokat igényel a magy. *hűvös, hűs* szavakkal együtt, mert elvileg lehet *t-* fejleménye is a szókezdő mássalhangzó, vö.: oszm. *soğuk* 'hideg'.

Az azonban világosan látszik, hogy a *jég, fagy, fázik* szavak összetartoznak. Jelentésükben egymással összefüggnek és gyakran azonosak a víz, a folyó jelentésű szavakkal is. Valóságos érzés, amikor nagyon fázik az ember keze, lába stb., egy idő után - különösen, ha meleg helyre kerülünk - égető érzéssel párosul a fázás, fagyás.

3.213. Kāšγ. ***kaliŋ*** 'kelengye' ~ magy. ***kelengye***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ka-*: abszolút szótő + *-liŋ*: képző.

Idetartozik a csuv. ***xulăm, xulăn,*** *xulăm ukśi* régi, *kalym* 'kiváltás, kiváltási összeg a menyasszonyárt)', MK., kirg., kazak *kalyn,* üzb. *kalin,* oszm., karaim *kalyn,* azerb., tat., bask., ojr., tuv. *kalym,* türkm. *galyn,* hak. *xalym* 'kiváltás, kiváltási összeg a menyasszonyárt'. (JEGOROV 1964). < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-lăm:* képző, *xu-* + *-lăn, xu-* + *-lăm (+ ukśi* 'pénze'), *ka-* + *-lym,* MK., kirg., kazak *ka-* + *-lyn,* üzb. *ka-* + *-lin,* oszm., karaim *ka-* + *-lyn,* azerb., tat., bask., ojr., tuv. *ka-* + *-lym,* türkm. *ga-* + *-lyn,* hak. *xa-* + *-lym*.

A szónak elvileg alapul szolgálhatott a csuv. *xula* 'kar, kéz' szó is. Az eljegyzést kézfogónak is szokták nevezni. Vásárláskor is szoktak kezet fogni.

A szó a magyarban ***kelengye*** idetartozik, amely a TESz szerint 'ruhanemű, ágynemű, stb., amelyet a menyasszony vagy a vőlegény a házasságkötés alkalmával szüleitől ajándékul kap, kendő'. Vitatott eredetű. 1. kelendő melléknév főnevesült változata, 2. Latin jövevényszó, 3. Ótörök eredetű: egy ki nem mutatható török *kälindik 'hozomány' átvétele. Ez az egész törökségben a *kälin* 'menyasszony' főnév *-dik* képzős származéka volna. Ld. oszm. *gelinlik* 'hozomány'. Ld. még magy. *kalangya* 'szénaboglya'. (TESz) < magy. *kelen-*: relatív szótő (< *ke-*: abszolút szótő + *-len-:* képző) + *-gye:* képző, oszm. gelin-: relatív szótő (< *ge-*: abszolút szótő + *-lin-*: képző) + *-lik*: képző, magy. *kalan-*: relatív szótő (< *ka-*: abszolút szótő + *-lan-*: képző) + *-gya:* képző.

Eleink gondolkodása szerint a menyasszony a ment vagy jött lány. Ez azt jelenti, hogy a szó tartalmazza a lánynak a fiúhoz való menetelét. A törökségben erre kétféle, egy eredeti *t-* fejleményével kezdődő és egy *k-* val kezdődő szó van: vö.: csuv. *śuraśnă xĕr* 'menyasszony', csuv. *kil-* 'idejönni, jönni', *kilĕš* 'beleegyezni, megegyezni' < *kil-* 'jönni'. (JEGOROV 1964)

A ***kil-*** 'jön' alapul szolgált a menyasszony megnevezésnek és a hozomány megnevezésnek is.

Ugyanakkor a Kāšγ. ***kaliŋ*** 'kelengye' szónak alapjául szolgálhatott 'csomó' jelentésű szó is. Így a *kelengye* jelenthette a kendőből bugyorba kötött csomót, amely a kelengyét jelölte. A babakelengye kizárólag a ruhát jelenti. Eredetileg a menyasszonynak is csak a ruhájára vonatkozhatott.

3.214. Kāšγ. ***kuluŋ*** 'mocsár' ~ magy. ***kulcs***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ku-*: abszolút szótő + *-luŋ*: képző.

Mintogy a mocsár egyben a folyó forrása is, ezért a magyar *kulcs* szó *kul-* relatív töve (< *ku-*: abszolút szótő + *-l:* képző) idetartozik.

3.215. Kāšγ. ***kurunž*** 'emberek, akik néznek valamire' ~ magy. ***-cs***: foglalkozásnév képző.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kurun (< kuru-:* relatív szótő 'néz' + *-n:* deverbális nómen képző) + *-ž:* foglalkozásnév képző.

A szó tövével kapcsolatos a csuv. ***kur-*** 'nézni, látni, észrevenni', ÓT., MK., ujg., azerb., alt., ojr., tuv., hak., kirg., kazak, nog., k.kalp., *kör,* üzb. *kur,* bask., tat. *kür,* türkm., oszm., kum. *gör* 'látni, nézni', mong. *kara*, *xara* 'nézni, látni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ku-:* abszolút szótő + *-r:* képző, ÓT., MK., ujg., azerb., alt., ojr., tuv., hak., kirg., kazak, nog., k.kalp., *kö-* + *-r,* üzb. *ku-* + *-r,* bask.,

tat. *kü-* + *-r,* türkm., oszm., kum. *gö-* + *-r* 'látni, nézni', mong. *ka-* + *-ra, xa-* + *-ra*.

A *-ž:* foglalkozásnév képző magyar megfelelője a ***-cs*** (vö.: *ács, takács*), ***-s*** (*boltos*), **-sz** (*vadász, tehenész*).

3.216. Kāšγ. ***miŋār*** 'vízforrás' ~ magy. ***mag***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *miŋā-*: szótő + *-r:* képző.

A szótővel, mint egyfajta folyadék megnevezésével összefügg a csuv. ***manka*** 'takony, takonykór (a lovaknál), ujg., türkm., bask., tat. *maŋka* 'takony, takonykór', azerb. *mango*, kirg., kazak, k.kalp., nog. *maŋka,* karacs. *makka* 'takonykór'. (JEGOROV 1964)

A szó rokonságába tartozik a lat. ***mingō*** 'vizel'. Idetartozik az or. *min'eralnaja voda* 'ásványvíz, forrásvíz' első tagjának a *min'era-* relatív töve.

A magyarban ennek a szónak a *víz* felel meg, de a szócsalád tagja a forrásvíznek számos tulajdonságát jelölő szó, köztük a *mag* s a *mogyoró monyoró mogyo-, monyo* töve, a *magas maga-* töve stb.

A Kāšγ. *miŋā-*: szótő magyar megfelelője a ***mag.*** Amint a Kāšγ. ***miŋār*** 'vízforrás' jelentése 'forrással, maggal ellátott', úgy a magy. ***Magor*** személynév és a ***magyar*** népnév jelentése 'maggal ellátott'. Szerkezeti felépítésük: *Mago-*: abszolút szótő + *-r*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő', *magya-* + *-r.*

3.217. Kāšγ. ***tuštī*** 'esett' ~ magy. ***esett***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tuš-*: relatív szótő (< *tu-:* abszolút szótő + *-š:* képző) + *-tī:* múlt idő jele.

Eleink tudták, amikor kiönt a víz akár a forrásból, akár egy másik folyóból, a mozgás iránya lefelé mutat, másképpen a víz esik. Ehhez hasonlóan a Nap is ezt teszi déltől, a csúcstól lefelé jövet. A jelenség elnevezése ezért természetes, hogy az 'önt, kiönt' jelentésű ige szolgált alapul a megnevezésnek, amely másra is átszállt, ami esett.

Ezért idetartozik a csuv. ***tăk*** 'önteni, kiönteni', MK., ujg., kirg., kazak, azerb., alt., hak., tuv., kum., k.kalp. *tök*, üzb. *tuk,* tat., bask. *tük*, AFT., oszm., türkm. *dök*, jak. *tox* 'önteni, kiönteni, kiszórni'. (JEGOROV 1964)

A csuv. ***tăkăn*** 'ömleni, kiömleni, kiesni (a haj)', MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz., azerb., ujg. *tökül,* oszm., türkm. *dökül,* kazak, k.kalp. *tögil,* tat. *tügel*, kirg. *tögül* 'ua.' < *tăk.* (JEGOROV 1964) < csuv. *tăkă-*: abszolút szótő + *-n:* képző, MK., Zamahš., tefsz. XII-XIII. sz., azerb., ujg. *tökü-* + *-l,* oszm., türkm. *dökü-* + *-l,* kazak, k.kalp. *tögi-* + *-l,* tat. *tüge-* + *-l,* kirg. *tögü-* + *-l*.

Ld. még or. *teč'* (*tekti*), töve (*tek-*) stb. A szóval összetartozik a *száll* ige is. A Kāšγ. *tuš-*: relatív szótővel rokon az oszm. ***düşmek*** 'leesni' (< *dü-*: abszolút szótő + *-ş-*: képző) *düş-* relatív töve.

Ugyancsak rokon a magy. *esik* ige, amelynek a szókezdő mássalhangzója eltűnt az ejtésből. A TESz szerint a magy**.** ***esik*** 'lefelé hull, zuhan, valamilyen állapotba jut, kerül, valamit hullat, leborul, térdre esik, történik, csapadék hull, valami valakire részül jut, valahogyan ízlik, tetszik,

megkönyörül valakin, (mértéke, mennyisége) csökken, befed, belep, valahol van, fekszik'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *es-* '(madár) leereszkedik', osztj. *eśeltä* 'ereszt, elereszt, felhagy valamivel, enged, elenged', zürj. *uśni* 'esik', votj. *uś-* 'esik, elesik, hullik (eső, hó, falevél), valahová jut, belekerül', szam. szelk. *ăstau* 'felfordít, feldönt', kam. *uzul'ɛm* 'esik, elesik, leszáll, imádkozik, kér, megkérdez'. (TESz) < magy. *e-*: abszolút szótő + *-sik*: képző, vog. *e-* + *-s,* osztj. *eśel-*: (< *eśe-*: relatív szótő < *e-*: abszolút szótő + *-śe*: képző + *-l*) relatív szótő + *-tä* 'ereszt, elereszt, felhagy valamivel, enged, elenged', zürj. *uś-*: (< *u-*: abszolút szótő + *-ś:* képpző) relatív szótő + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *u-* + *-ś*, szam. szelk. *ăs-*: (< *ă-*: abszolút szótő + *-s*: képző) relatív szótő + *-tau:* képző, 'felfordít, feldönt', kam. *uzu-*: (< *u-*: abszolút szótő + *-zu*: képző) relatív szótő + -l'ɛm: képző.

A szócikk írója nem vette figyelembe a török adatokat, ezért a magyar szó finnugor eredete sem lehet igazolt.

A Kāšγ. *tuš-*: relatív szótő megvan a Kāšγ. ***jušil-*** 'ömleni' tövében is. A .

A múlt idő jele is közös gyökerű, másképpen rokon a magyarral, vö.: Kāšγ. ***-tī***, magy. ***-t.***

3.218. Kāšγ. ***maŋkū*** 'örök' ~ magy. ***menny, örök***.

Szerkezeti felépítése. Kāšγ. *ma-*: abszolút szótő + *-ŋkū:* képző.

Amikor elődeink az időre és az örökkévalóra gondoltak, akkor a forrás, a mag, az élet kezdete, eredete jutott az eszükbe. Az időt a forrásból való kijövetellel, azaz a születéssel kezdik számolni. Öreg és örök csakis a forrás, a mag lehet. Természetes, hogy a megnevezések ezt tartalmazzák és igazolják. Az ÓT. *mängü* jelentése 'örök' és 'ég', ez utóbbi mint forrás, a születés, a keletkezés helye. A teremtő és a teremtés helye valamint az első élő teremtés ideje ugyanaz, ezért a megnevezés is ugyanaz vagy közös gyökerű szó.

Ezért a szócsaládba tartozik az ojr. ***butē-,*** *bütee-*, K-mong. *bütüge-, bütē-* 'befejez, végez' szó, szerkezeti felépítése: *bu-*: abszolút szótő + *-tē*: képző, *bü-:* szótő + *-tee:* képző, *bü-*: szótő + *-tüge:* képző, *bü-:* szótő + *-tē:* képző.

Ennek a magyar megfelelője a *fejez* (*feje-:* szótő + *-z*: képző), *végez* (*vége-*: szótő + *-z*: képző). A mongol és a magyar szótövek a *fej, fő* szóval vannak rokonságban s miután a *fej, fő* másképpen a forrás a kezdet és a vég, így természetes, hogy a fejez, végez nemcsak ugyanazt jelentik, hanem etimológiailag is összetartoznak.

A magy. ***fej, fő*** szót a TESz ősi örökségnek tartja a finnugor esetleg az uráli korból helytelenül, azonban a hozott példák idetartoznak, vö.: vog. *pɛη, päŋk* 'fej', zürj. *pon, pom* 'vég, kezdet, valaminek a hegye', votj. *puη* 'vég, határ, valaminek a hegye', *pum* 'ua.', mdE. *pe, pä* 'valaminek a vége', fi. *pää* 'fej', tvg. *feai, feae* 'valaminek a vége, csúcsa, külseje'. (TESz)

A szócikk írója nem vette figyelembe a török és a mongol adatokat. Idetartozik a csuv. *puś* 'fő, fej, fent, magaslat, vezető, idősebb, kezdet, forrás, a (folyó) felső része', ujg., azerb., türkm., oszm., kirg., tuv., bask., tat. *baš,* üzb. *boš,* kaz., k.kalp., nog. *bas*, alt. *paš,* hak. *pas* 'fej'. (JEGOROV 1964) A szókezdő mássalhangzók eredeti *t-* fejleményei (*t-* > 1. *th-* > *φ-* > 1.1. *f-* 1.2. *p-* 2. *δ-* > *w-* > 2.1. *v-* 2.2. *b-*). A szótő második mássalhangzója: *-η- (< -n- < -t-), -n- (< -t-), -m- (< -w- < -δ- < -t-), -ś (< -th′ < -t′ < -t), -s (< -th < -t*) szintén eredeti *-t* fejleménye s az alakváltozatokban különböző utakon keletkeztek. A régebbi változatok jelzik, hogy ezt követte még egy eredeti *-k* is, amely a

magyarban *-j* lett a *fej* szóban, ahol (*-k* > *-γ* > *-j*) és *-k* > *-γ* > *-w* > *-V* változás történt a *fő,* nyj. *fű* szóban, ahol az *-ő* hosszú magánhangzó őrzi a rákövetkező vokalizálódott mássalhangzó nyomát. Az *-η-* az *-n-* és a *-k-* kapcsolatának a fejleménye: *-nk-* > *-nγ-* > *-η-*. A magy. *vége-, vég* szóban pedig az eredeti *-k* zöngésedett. (*-k* > *-g).* Az is gyakori, hogy a vokális (magánhangzó) eltűnt (vö.: mong. *bu-, bü-*, mdE *pe*, *pä).*

Idetartozik a következő szavak töve: csuv. ***tură*** 'isten', jeny. *teηri*, KB. *taηri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra,* ujg. *teηri*, kirg. *teηri* 'isten', k.kalp. *tangri,* oszm. *tanry,* jak. *tangara,* bask. *tenre* 'isten, ég', bask., tat. *tere,* csuv. *tură, turăš ́*ikon, alak, forma', vö.: burj.mong. *tengeri,* kalm. *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég', vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: szótő + *-ră:* képző, jeny. *teη-* + *-ri*, KB. *taη-* + *-ri,* azerb. *to-* + *-ri,* csag. *teng-* + *-ra,* ujg. *teη-* + *-ri*, kirg. *teη-* + *-ri,* k.kalp. *tang-* + *-ri,* oszm. *tan-* + *-ry,* jak. *tanga-* + *-ra,* bask. *ten-* + *-re,* bask., tat. *te-* + *-re,* csuv. *tu-* + *-ră, tură-*: relatív szótő + *-š:* képző, burj.mong. *tenge-* + *-ri,* kalm. *tenge-* + *-r,* sumer *dingi-* + *-r,* vö.: perzsa *tou-* + *-r.*

A magy. ***tenger*** 'nagy víz' úgy tartozik ide, hogy azt az élet keletkezésének a helye volt őseink tudása szerint, tehát forráshely, mag, a születés helye. Hangtanilag igazolt, hogy a szókezdő *t-* volt az eredeti mássalhangzó, a Kāšγ. *maηkū* és a magy. *menny* adatban a szókezdő *m-* ennek a fejleménye ugyanúgy, mint az or. ***vek*** *v-* szókezdője. A magyar idő és örök szavakban a kezdő mássalhangzó elenyészett. Eszerint *t-* > *δ-* > *w-* > 1. *m-,* 2. *v-,* 3. *V-* >*0-*.

Idetartozik a csuv. ***vată*** 'öreg', *vatăl* 'öregedni', mong. *ötegü* 'öregember', *ötel* 'öregedni', mai mong. *ötgös* 'öregek', *ötlöx*, burj. mong. *ütelxe* 'öregedni', lat. *vetus* 'öreg', szláv *ветъхъ,* vö.: evenki *utu* 'öreg'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótő + *-tă:* képző, mong. *ö-* + *-tegü, öte-:* relatív szótő + *-l:* képző, mai mong. *ötgö-*: relatív szótő + *-s:* többes szám jele, *ötlö-*: relatív szótő + *-x:* főnévi igenév képző, burj. mong. *ütel-: relatív szótő* + *-xe:* főnévi igenév képző, lat. *vet-:* relatív szótő + *-us*: képző, szláv *ве-*: abszolút szótő + *-мъхъ: képző,* vö.: evenki *u-:* abszolút szótő + *-tu*: képző.

Rokon az or. ***minuta*** 'pillanat, perc' szó töve, idetartozik az or. ***vek,*** az or. ***naveki*** (< *na-*: prefix + *veki*) 'örökre' töve, az or. ***večnyj*** 'örök' (< *vek: szótő* + *-n-*: melléknév képző + *-yj*) szótöve.

A magy. ***örök*** a TESz szerint 'időben végtelen, folytonosan létező, folytonosan tartó, szüntelen, örökös, egy életre szóló, sírig tartó, a jelenségek változásától független, minőségileg állandó, örökkévalóság'. Valószínűleg ótörök eredetű, vö.: ujg. ürük 'állandó. hosszan tartó', jak. örű, ürű 'hosszan. állandóan, egészen', stb. (TESz) < magy. *ö-*: abszolút szótő + *-rök,* ujg. *ü-* + *-rük,* jak. *ö-* + *-rű, ü-* + *-rű.*

A magy. ***öreg*** 'nagy, terjedelmes, értékes, hasznos, jelentős vagy vezető szerepet betöltő személy, idős, koros stb.'. Vitatott eredetű. (TESz) < magy. *ö-*: abszolút szótő + *-reg*: képző.

A szócsaládba tartozik a magy. ***idő*** 'a térrel együtt az anyag létezésének alapformája, időtartam, időpont, óra, év'. Vitatott eredetű, vö.: türk, ujg. *öd* 'idő', Kāšγ. *ööδ* 'idő', KB. *öd* 'ua.', alt. *öj* 'idő, időpont, tuv. *öj* 'pillanat, idő, évad'. (TESz) < magy. *i-*: abszolút szótő + *-dő*: képző, türk, ujg. *ö-* + *-d,* Kāšγ. *öö-* + *-δ,* KB. *ö-* + *-d,* alt. *ö-* + *-j,* tuv. *ö-* + *-j.*

A szócikk írójának a fenti adatai idetartoznak, azonban a további feltevései tévesek, nem igazolja a rendszer.

A mong. ***orokshi*** (*orok-*: relatív szótő + *shi*: képző), *orokshiân* (*orok-* + *-shiân*), *oridŏ* (*ori-* +

-dŏ) 'előtt' jelentésű és az időt jelzi. Relatív szótövei a magy. *örök, öreg, óra* szavakkal közeli kapcsolatban vannak, etimológiailag azonban a menny szócsaládjába is beletartoznak.

Eleink gondolkodása szerint a mennyben van az öröklét, ezért a magy. ***menny*** is idetartozik, amely a TESz szerint 'az a hely, ahol a kereszténység tanítása szerint isten, az angyalok és az üdvözültek élnek'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: mdE,M. *meńel*' 'ég'. (TESz)
A szócikk írója csak a mordvinból hozott példát, a magyar szó finnugor eredete nem igazolt.

3.219. Kāšγ. ***kaŋlī*** 'jármű a teher elszállítására' ~ magy. ***kuli***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kaŋ-*: abszolút szótő + *-lī*: képző.

A szó rokona a magy. ***kuli,*** amely megvan számos nyelvben. A *kuli* a kocsi kerekéről kaphatta a nevét ugyanúgy, mint a szekér. A ***kocsi*** hasonló módon a magy. *kacs* ld. szőlőkacs és társai jelentését hordozza magában és a forgásra, következésképp a kerékre utal. A Kāšγ. *kaŋlī* és a magy. *kuli* valamint a társai a *hajlik* igével kapcsolatosak, vö.: Kāšγ. ***kajlik*** 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál'.

A TESz szerint a magy. ***kuli*** 'kelet-ázsiai teherhordó, napszámos, egy olyan néptörzs tagja, amely India nyugati részén lakik, kihasznált, rosszul fizetett dolgozó, egy fajta töltőtoll, tintakuli, kerekeken járó mindenes kis asztalka'. Nemzetközi szó, vö.: ang. coolie, ném. Kuli, fr. coolie, ol. coolie, or. kuli 'keletindiai teherhordó napszámos', az ang.ban még 'egy olyan néptörzs tagja, amely India Nyugati részén lakik, az angolban és németben 'rosszul fizetett és kihasznált dolgozó' is. Az ind nyelvekből származik, vö.: bengáli kūlī, urdu quli, qūlī 'teherhordó, napszámos'. Vö.: Indiai-félsziget nyugati részén lakó egyik törzs ind kulī, kolī. (TESz) < magy. *ku-*: abszolút szótő + *-li:* képző, ang. *coo-* + *-lie*, ném. *Ku-* + *-li,* fr. *coo-* + *-lie*, ol. *coo-* + *-lie,* or. *ku-* + *-li,* bengáli *kū-* + *-lī,* urdu *qu-* + *-li, qū-* + *-lī,* ind *ku-* + *-lī, ko-* + *-lī*.

Minden jel arra mutat, hogy a fenti jelentések a kocsival kapcsolatosak. A törzsnév azonban nem, csupán arról van szó, hogy ugyanolyan elv alapján született a személynév, amely a törzsnévnek szolgálhatott alapul, mint a jármű. Az abszolút szótő (*ku-, kū-*) az a 'gyökér, tő, forrás' jelentésű szó (vö. Kāšγ. ***kuk*** 'gyökér, eredet'), amelyhez járult a *-li, -lī* 'valamivel ellátott képző'. Hangtani alakváltozata a magy. ***kerék*** (*ke-*: abszolút szótő + *-rék*: képző). A Kāšγ. *kaŋlī* szóval a *kaŋ-:* abszolút szótöve és a Kāšγ. *kuk,* valamint a *kuli ku-* abszolút szótöve összetartozik, egymásnak alakváltozatai.

3.220. Kāšγ. ***suŋkur*** 'ragadozó madár neve' ~ magy. ***sólyom***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *suŋku-*: abszolút szótő + *-r:* képző.

A képzőnek csak a kezdő mássalhangzója az -r maradt fenn, amely eredeti *-t* fejleménye ugyanúgy, mint az *-l* (vö.: Kāšγ. ***žavlī*** 'sólyom'), a magy. -ly- (vö.: magy. ***sólyom***).

Szerkezeti felépítésük: magy. *só-*: abszolút szótő + *-lyom*: képző, Kāšγ. *žav-:* abszolút szótő + *-lī:* képző.

A TESz szerint a magy. ***sólyom*** 'a varjúnál nagyobb, vadászatra betanítható ragadozó madár, lószínnévként'. Bizonytalan eredetű. Vö.: Kāšγ. *čaβlï,* csag., oszm. *čavlï* 'fiatal sólyom vagy héja, karvaly'. (TESz) < magy. *só-*: abszolút szótő + *-lyom*: képző, Kāšγ. *čaβ-* + *-lï,* csag., oszm. *čav-* + *-lï.*

A szócikk írója helytelenül bontotta elemeire a szót, mert a képző maga a *-lyom* elem, azaz nem az *-m* a képző, hanem a *-lyom*.

Az abszolút szótő a magy. ***szeg*** és társaihoz áll közel ugyanúgy, mint a csuv. és or. ***sokol*** *soko-* töve, ahol az *-l* képző. A magy. *sólyom* és török megfelelőinek rokona tehát az or. *sokol′* 'sólyom'.

A magy. ***sólyom*** alakváltozata nemcsak a Kāšγ. ***suŋkur*** 'ragadozó madár neve', hanem a Kāšγ**.** ***žagrī*** **'**sólyom' szó is.

Szerkezeti felépítésük: magy. *só-*: abszolút szótő + *-lyom:* képző, Kāšγ**.** *žag-*: abszolút szótő + *-rī*: képző; Kāšγ. *suŋku-*: abszolút szótő + *-r:* képző. Lényeges, hogy az *-l, -ly* kezdetű képzőnek ismert *-r* kezdetű változata ugyancsak 'sólyom' jelentésű madárnévben.

A 'sólyom' jelentésű madárnevek rokona a magy. *turul* madárnév. Vö.: Kāšγ. ***tugril***: 'ragadozó madár neve, férfinév is', magy**.** ***turul*** 'Attila szent madara, nemzetségnév, eredetiben kerecsensólyom, fekete szürkés, mint a sakktábla a begye, jelkép, lélekmadár', Kāšγ. ***uruŋ kuš*** 'fehér sólyom' < *uruŋ* 'fehér' (< *u-* + *-ruŋ*).

Az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelyet őriz a magy. *turul* és a különböző török nyelvi megfelelője. A *t-* fejleményei közé tartozik a *ž- (t- > dž- > ž-), ś- (t- > th'- > ś-), s- (t- > th- > s-), č-, š- (t- > t'- > č- > š-)*. A képző kezdő mássalhangzója az adatokban *-r, -l, -ly* is eredeti *-t* fejleménye (*-t* > *-δ* > 1. *-r,* 2. *-l* illetőleg *-t* > *-δ′* > *-l′ , ly*).

Az abszolút szótő olyan önállóan is használt szavakkal tartozik össze, amelyek a madár görbe és hegyes karmaira, a ragadozó tulajdonságára utalnak, vö.: csuv. ***śak*** 'akasztani, felakasztani', azerb. *ček,* türkm. *ček* 'akasztani', azerb. *čekil* 'függeni'. (JEGOROV 1964) < azerb. *čeki-*: abszolút szótő + *-l*: denominális verbum képző.

A madár az éles karmairól, hegyes és görbe csőréről, éles látásáról kaphatta a nevét. Az abszolút szótő összetartozik a következő török szavakkal és a magy. ***szeg*** szóval, vö.: csuv. ***sănă*** 'kopja, lándzsa, fullánk, kígyónyelv, penge éle', ÓT. (orh. jeny.) *sünüg,* Zamahš., csag. *süngü*, AFT. *sünü,* türkm., kazak, *süngi,* nog. *sun'gi,* kum. *s'ung'u,* tat. *söŋge,* bask. *hongo,* jak. *ünü* 'kopja, lándzsa', oszm., karacs. *süngü* 'szurony', azerb. *sančag* 'gombostű, dísztű, hajtű', vö.: ÓT. *sanč* 'beledöfni, szúrni, vágni', csuv. *sunčăka, seněk* (JEGOROV 1964)

A csuv**.** ***sunčăka*** ***'***szigony' szótöve (*sun-*), a csuv. ***seněk*** 'villa' és többi török megfelelője rokon a Kāšγ. *suŋku-* abszolút szótővel. A szótőhöz járuló képző ez esetben *-r*, a magy. *sólyom* esetében *-lyom*, a Kāšγ. *žavlī* névben a *-lī,* az or. *sokol* szóban pedig *-l*.

3.221. Kāšγ. ***karŋuk*** 'karó' ~ magy. ***karó***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ka-*: abszolút szótő + *-rŋuk*: képző.

A karó lényege, hogy az egyik végén rendszerint kihegyezett nem túl vékony, de nem is túl vastag fa. Ezért lehet a szónak rokona a csuv. ***xusăk*** 'keskeny fa (tölgy) lapát a krumpli kikapálására', MK. *kaznuk,* ujg. *kozuk*, üzb. *kozik,* tefsz. XII-XIII. sz., csag. *kazuk,* kirg., kazak, k.kalp., nog. *kazyk,* alt., oszm., tat., bask., ojr. *kazyk,* azerb. *gazyg,* türkm. *gazyk* 'karó, cölöp', vö.: csuv. *xus* (dial.), hak., jak. *xas,* MK. kaz, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., gag., tat. *kaz,* üzb. *kazi,* azerb., türkm. *gaz* 'kapálni, ásni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-săk:* képző, MK. *ka-* + *-znuk,* ujg. *ko-* + *-zuk*, üzb. *ko-* + *-zik,* tefsz. XII-XIII. sz., csag. *ka-* + *-zuk,* kirg., kazak, k.kalp., nog. *ka-* +

-zyk, alt., oszm., tat., bask., ojr. *ka-* + *-zyk,* azerb. *ga-* + *-zyg,* türkm. *ga-* + *-zyk,* csuv. *xu-* + *-s,* hak., jak. *xa-* + *-s,* MK. *ka-* + *-z*, ujg., kirg., kazak, k.kalp., nog., oszm., gag., tat. *ka-* + *-z,* üzb. *ka-* + *-zi,* azerb., türkm. *ga-* + *-z.*

Nem értünk egyet a szócikk írójával, mert a szó eredetileg nómen verbum lehetett, így a csuv. *xusăk* a névszói jelentést, a *xus-* pedig az igei jelentést vitte tovább.

A fadarabnak, amit ezzel a szóval neveztek meg, a leglényegesebb tulajdonsága az, hogy éles, hegyes. Ezt igazolja a csuv. ***xurăś, xurśă*** 'fém', tat. *koryč*, bask. *koros,* kazak *kuryš* 'fém'. A szó 'fém jelentése másodlagos, mert elsődlegesen 'éles, hegyes' jelentésben használatos. PL. MK. *kurč* 'éles, hegyes', *kurč temyr* 'fém' (szó szerint 'éles vas'), AFT. *kurč tämür* 'fém'. Vö.: kirg., alt. *kurč* 'éles, hegyes', mong., kalm. *xurc ′*éles, hegyes", burj.mong. *xurca, xursa* 'éles, hegyes'. (JEGOROV 1964) csuv. *xură-*: relatív szótő + *-ś*: képző*, xur-* + *-śă,* tat. *kory-* + *-č*, bask. *koro-* + *-s,* kazak *kury-* + *-š*.

A szó 'fém jelentése másodlagos, mert elsődlegesen 'éles, hegyes' jelentésben használatos. PL. MK. *kurč* 'éles, hegyes', *kurč temyr* 'fém' (szó szerint 'éles vas'), AFT. *kurč tämür* 'fém'. Vö.: kirg., alt. *kurč* 'éles, hegyes', mong., kalm. *xurc ′*éles, hegyes", burj.mong. *xurca, xursa.*

A TESz szerint a magy. ***karó*** 'egyik végén rendszerint kihegyezett, vékonyabb farúd, kerítés'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó. Megfelelője nincs meg a mai csuvasban, de általánosan elterjedt a törökség többi ágában, vö.: ujg. *qazγuq,* oszm. *kazık,* türkm., tat., kirg., alt. *qazïq,* bask. *qaδïq,* ujg.mod. *qazuq* 'karó'. (TESz) < magy. *ka-*: abszolút szótő + *-ró*: képző, ujg. *qa-* + *-zγuq*, oszm. *ka-* + *-zık,* türkm., tat., kirg., alt. *qa-* + *-zïq*, bask. *qa-* + *-δïq*, ujg.mod. *qa-* + *-zuq.*

Ld. Kāšγ. ***jugurguz ′***sodrófa, mángorlófa' < *jugur* gyúr' + *guz* 'karó'. A szónak alakváltozata az or. ***kol*** 'karó' szó. Ide tartozik a votj. *čališ* ***karyny ′***karót hegyez' második tagjának a *kary-* töve. (Ld. a magy. *szel* címszónál TESz)

3.222. Kāšγ. ***kalηuk*** 'korpa és ami odatapad, ragad a bőrhöz' ~ magy. ***kulimáz, hamu***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kal-: (*< *ka-:* abszolút szótő + *-l:* képző) relatív szótő + *-ηuk*: képző.

Idetartozik a csuv. ***kĕl*** 'hamu', Zamahš., ujg., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, ojr., hak., kum. *kül,* tuv. *xül*, bask., tat. *köl* 'ua.'. (JEDOROV 1964) < csuv. *kĕ-*: abszolút szótő + *-l:* képző, Zamahš., ujg., azerb., türkm., oszm., kirg., kazak, ojr., hak., kum. *kü-* + *-l,* tuv. *xü-* + *-l,* bask., tat. *kö-* + *-l.*

Rokon a magy. ***hamu*** 'elégett anyagok finom, porszerű maradványa, a halott ember testi maradványa'. A TESz szerint származékszó, a *ham-* alapszava ősi örökség az ugor esetleg a finnugor korból, vö.,: vog. *xūl'em* 'hamu', *kūl'em: kūl'em βüt* 'lúg', mdE. *kulov, kuloη,* mdM. *kulu* 'hamu', fi. *kulmu* 'összemorzsolt széna, szalmaszál, szemét'. (TESz) < magy. *ha-*: szótő + *-mu:* képző, vog. *xūl'e-*: (< *xū-*: abszolút szótő + *-l'e*: képző) relatív szótő + *-m*: képző, kūl'e-: (< *kū-*: abszolút szótő + *-l'e*: képző) relatív szótő + *-m:* képző, *kūl'em* 'hamu' + *βüt* 'víz', mdE. *kulo-*: (< *ku-*: abszolút szótő + *-lo*: képző) relatív szótő + *-v-*: képző, *kulo-* : (< *ku-*: abszolút szótő + *-lo*: képző) relatív szótő + *-η*: képző, mdM. *ku-*: abszolút szótő + *-lu*: képző, fi. *kul-*: relatív szótő + *-mu*: képző.

A TESz szerint a magyar ***kulimász*** 'ragadós szenny, piszok stb.'. Szláv eredetű. (TESz) A szó relatív töve a *kuli-* idetartozik. Rokon az or. ***klejmo*** 'ragasztó' szó is.

Hangtanilag a relatív szótőben lévő *-l* képző illetőleg a képző kezdő mássalhangzója az *-l* eredeti *-t* fejleménye: *-t > -δ > -l.* A magy. *hamu* esetében nem *-l* lett, hanem a *-t > -δ > -w > -V > -0* zajlott le. A relatív szótőhöz járuló képzők (Kāšγ. *-ηuk,* magy. *-mu,* vog. *-m,* mdE. -v, *-η,* fi. *-mu*) egymásnak olyan alakváltozatai, ahol közös a gyökér. A legteljesebb alakot Kāšγarī adata őrzi. Ez a képző a többi török nyelvben nem szerepel.

3.223. Kāšγ. ***daηāl*** 'csomó, görcs, összekapcsolás' ~ magy. ***domb, csomó***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *daηā-*: abszolút szótő + *-l:* képző.

A szótővel összetartozik a csuv. ***tĕvĕ*** 'csomó', MK. *tükün, tügün*, Zamahš. *tögün*, ujg. *tügün,* üzb. *tugun,* kirg., ojr. *tüjün,* alt. *tügün, tüün,* tuv. *düüškün*, hak. *tüünček*, azerb. *düjün,* oszm. *dügüm,* türkm. *düvün,* kazak, k.kalp. *tüjin,* tat. *töen*, bask. *töjön,* nog. *tu1in,* kum. *t'ujun* 'csomó kötés, görcs', < MK., ujg., tuv., *tüg*, üzb. *tug,* kirg., alt., k.kalp. *tüj*, azerb. *düj,* türkm. *düv* 'csomóra kötni'. (JEGOROV 1964) < csuv. ***tĕvĕ,*** MK. *tükü-*: abszolút szótő + *-n*: képző, *tügü-* + *-n,* Zamahš. *tögü-* + *-n,* ujg. *tügü-* + *-n,* üzb. *tugu-* + *-n,* kirg., ojr. *tüjü-* + *-n*, alt. *tügü-* + *-n, tüü-* + *-n,* tuv. *düüš-*: relatív szótő + *-kün*, hak. *tüün-*: relatív szótő + *-ček*: képző, azerb. *düjü-*: abszolút szótő + *-n*: képző, oszm. *dügü-* + *-m*, türkm. *düvü-* + *-n*, kazak, k.kalp. *tüji-* + *-n,* tat. *töe-* + *-n,* bask. *töjö-* + *-n*, nog. *tu1i-* + *-n,* kum. *t'uju-* + *-n* 'csomó kötés, görcs'.

Az abszolút szótővel rokonok a magy. ***ság, domb, csomó, bog*** 'csomó' jelentésű szavak.

A magy. ***ság*** ’domb, halom, berek’. Vitatott eredetű. 1. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *úr* ’hegy-, földhát’, *śaxl* ’csomó, rakás, halom, bokor, liget, felhő, vihar, mennydörgés’, cser. *t’šoŋga* ’dombcsúcs’. (TESz)
Nem igazolt a magyar szó finnugor eredete.

Alakváltozata a magy. ***ség*** ’domb’. Valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. *šü·ηä* ’halom, csomó, észt *sünk* ’magasabb füves domb’. (TESz)

A szócsaládba tartozik a magy. ***csúp*** ’domb, hegycsúcs, valaminek a hegye, dudor, csücsök, kúp’. Bizonytalan eredetű. Talán ősi hangfestő szó a finnugor korból, vö.: zürj. *t’śup* ’(női) mell’, finn *suippu* ’csúcs, ék’, lp. *čuppa* ’süveg csúcsa’. (TESz)

A TESz szerint a magy. ***domb*** 'természetes földkiemelkedés, kupac, földhányás, daganat'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *tōmp* 'domb', *tump* 'sziget', *tomp* 'állatok orrhegye'. (TESz)
A szócikk írója csak a vogulból hozott példát.

A magy. ***csomó*** 'görcs (növényben), kinövés, bütyök, köteg, bög' stb. Származékszó, a *csom-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: mdE. *śulmó, śulmă* 'csomó, köteg', mdM. *śulmă* 'ua.', fi. *solmi, solmu* 'csomó, köteg', *észt sõlm* 'csomó, hurok', lp. *čuol'bmâ* 'csomó'. (TESz)
A szó a magy. ***szem*** alakváltozata.

3.224. Kāšγ. ***kuηragū*** 'kis harang' ~ magy. ***harang***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kuη-*: abszolút szótő + *-ragū:* képző.

A *harang* és az *üst* két azonos alakú tárgy megnevezése, amelyet kétféleképpen használnak. A harangot a nyílásával lefelé, az üstöt pedig nyílásával felfelé. Ezért természetes, hogy a megnevezésük is gyakran ugyanaz, vö.:

csuv. ***xuran*** 'üst, kazán', gag. *xaran*, hak. *xazan,* ujg., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., tuv. *kazan,* üzb. *kozon,* türkm. *gazan* 'üst, kazán'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-ran:* képző, gag. *xa-* + *-ran*, hak. *xa-* + *-zan*, ujg., oszm., kirg., kazak, k.kalp., nog., tat., bask., tuv. *ka-* + *-zan,* üzb. *ko-* + *-zon*, türkm. *ga-* + *-zan*.

Szintén az alakjáról kapta a nevét a csuv. ***kurka*** 'korsó, csésze', vö.: türkm. *kurok* 'lapát, amellyel a lisztet merítik a malomban', kirg. *ataš kürök* 'szenes lapát', szag. *kürkü* 'merítőkanál, vödör', üzb. *kurakč*a 'szóró- vagy hányólapát'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ku-*: abszolút szótő + *-rka:* képző, türkm. *ku-* + *-rok,* kirg. *ataš kü-* + *-rök*, szag. *kü-* + *-rkü*, üzb. *kurak-*: relatív szótő (< *ku-*: abszolút szótő + *-rak*) + *-ča*: képző.

A TESz szerint a magy. ***harang*** 'többnyire belsejébe szerelt ütővel megszólaltatható hangadó, jeladó eszköz, harang alakú tárgy, búra'. Török eredetű, a török-magyar érintkezés legkorábbi szakaszából, vö.: csag., tat., alt., ujg., mod., *qazan,* oszm. *kazan,* csuv. *xuran* 'üst', csag., kipcs. *qazγan,* oszm. *kazgan* 'ua.' (TESz) < magy. *ha-*: abszolút szótő + *-rang*: képző, csag., tat., alt., ujg., mod., *qa-:* abszolút szótő + *-zan,* oszm. *ka-* + *-zan,* csuv. *xu-* + *-ran,* csag., kipcs. *qaz-:* relatív szótő + *-γan:* képző.

A magy. ***kazán*** 'folyadékok hevítésére vagy gőz előállítására való zárt terű fémtartály, a vonat mozdonya'. Oszmán-török eredetű, vö.: oszm. *kazan* 'üst, zárt terű fémtartály (gőzgépeknél)', 'tkp. az, ami ki van vájva'. Etimológiailag végső fokon azonos vele a jóval korábban nyelvünkbe került harang török előzménye. Az oszmán törökből származnak a balkáni nyelvek szavai. (TESz) < magy. *ka-:* abszolút szótő + *-zán,* oszm. *ka-* + *-zan*.

Egyik magyar szó sem lehet a törökből való kölcsönzés. Kezdetben a *kazán* a folyómeder megnevezése volt, idetartozik a *Kazánka* folyónév.

3.225. Kāšγ. ***jaŋī*** 'új' ~ magy. ***új***.

Kāšγ. ***jaŋīlā-*** *'*megújítani' ~ magy. ***újul***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *jaŋī-*: relatív szótő + *-lā:* denominális verbum képző.

A szó elterjedt a többi török nyelvben is, vö.: csuv. ***šĕnĕ*** 'új', *šĕnet* 'megújítani', *šĕnel* 'újulni, megújulni', KB. *jaŋy,* csag. *jang,* jak. *saŋa,* ujg. *jeŋi,* oszm. *jeni,* üzb. *jangi,* bask. *jaŋy.* tat. *jaŋa,* nog. *jan'y,* kazak *žaŋa,* kirg. *žaŋy,* k.kalp. *žanga*, karacs. *džangy,* ojr. *d'aŋy,* tuv. *čaa* < *čana*, hak. *naa* 'új, friss', vö.: mong., burj.mong. *šine,* kalm. *šin* 'új'. (JEGOROV 1964)

A TESz szerint a magy. ***új*** 'friss, modern'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *vil'*, votj. *vil',* cser. *ù, uu* 'új', md. *od* 'új, fiatal', fi. uusi, észt *uus* lp. *osdâs-d'd', odd* 'új'. (TESz) < magy. *ú-:* abszolút szótő + *-j:* képző, zürj. *vi-* + *-l'*, votj. *vi-* + *-l'*, cser. *ù, uu,* md. *o-* + *-d,* fi. *uu-* + *-si*, észt *uu-* + *-s*, lp. *osdâs-d'd'*, *odd*.

A Kāšγ. *jaŋīlā-,* a magy. *újul* és a csuv. *šĕnel* ugyanazt az *-l* igeképzőt tartalmazza. Idetartozik az or. ***novyj*** 'új' (< *nov-*: szótő + *-yj*) *nov-* szótöve, az ang. ***new*** 'új'.

Hangtanilag az eredeti szókezdő mássalhangzó t- volt, ennek a fejleményei találhatók meg a fenti adatokban: Kāšγ. *j- (< d'- < t'- < t-);* or., ang. *n- (< δn- < t-);* magy. *0- (< V- < w- < δ- < t-).*

3.226. Kāšγ. ***juŋū*** 'nagy folyó neve' ~ magy. ***jó***.

Korábbi alakja **jungū, *junkū* < **jutkū* lehetett.

A szó közszói jelentése víz, folyó. Eredetileg ige-névszó volt, azaz igei és névszói jelentéssel egyaránt rendelkezett. A földrajzi nevekben gyakori. Ma ismert a csuv. ***jux*** 'folyni', ÓT., MK., Zol. bl., ujg., türkm., oszm., alt., tuv., kirg., kazak, k.kalp., nog., bask., tat. ak, üzb. *ok,* azerb., hak. *ax*, polovec *ax, agar* 'folyni'. (JEGOROV 1964)

Ennek képzett formája a csuv. ***juxăm*** 'folyás, mozgás', MK. *akyn,* azerb., *axyn,* kirg., tat., bask., nog., tuv. *agym,* oszm. *akym*, k.kalp. *agys* 'tengeri folyás, áramlat', *agym* 'politikai folyamat', hak. *agyn,* ujg. *ekim,* üzb *okim* 'folyás', KB. *akar su*, azerb. *axar su* 'folyó víz', csuv. *juxan šyv* 'folyó víz, patak'. < *jux-* 'folyni'. Ld. még ko. *ju* 'folyó, patak', mari *jog*(*aš*) 'folyni', *jogyn vüd* 'folyó víz', fi. *joki,* hanti *jogan* 'folyó'. (JEGOROV 1964) < csuv. *juxă-*: abszolút szótő + *-m:* képző, MK. *aky-* + *-n*, azerb., *axy-* + *-n,* kirg., tat., bask., nog., tuv. *agy-* + *-m,* oszm. *aky-* + *-m*, k.kalp. *agy-* + *-s, agy-* + *-m,* hak. *agy-* + *-n,* ujg. *eki-* + *-m*, üzb *oki-* + *-m,* KB. *aka-* + *r,* azerb. *axa-* + *-r,* csuv. *juxa-* + *-n,* mari *jogy-* + *-n,* hanti *joga-* + *-n*.

Elvileg a képző lehet a nazális (*-m, -n*). Ugyanakkor számolni kell azzal a lehetőséggel is, hogy a *jux-* stb. 'folyni' igéhez folyamatos melléknévi igenév képző (-xVn, -kVn, -gVn stb.) járult s a szótő *-x, -g, -k* hangja elenyészett.

A TESz szerint a magy. ***jó*** 'folyó'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *iē* 'folyó', osztj. *iōγen* 'kis folyó', *iiγi* ′ua.', *iiγel* 'kicsi, rövid és keskeny folyó, patak', zürj. *ju* 'folyó, nagy folyó', votj. *ju? ju-šur* 'folyó' (*šur* 'patak, folyó, folyam'), cser. *jò·γe, jò·γe βet* 'folyó, folyó víz' (*βet* 'víz'), *jò·γem* 'folyik, csurog, hull (levél, haj)', mdE. *Jov* 'Moksa folyó neve', fi. *joki* 'folyó, folyam', észt *′jõgi* 'folyam, patak', lp. *jokkâ* 'folyó', szam. jur. *jaxà* 'folyó', jeny. *joha, jaha* 'ua.', szlk. *ki, ke,* 'ua.', kam. *t'aγa* 'foly, folyam, kis folyó, patak'. (TESz)

Az adatok ide tartoznak, ám a magyar szó finnugor eredete nem igazolt. Ld. még Kāšγ. ***jiglat*** 'ríkat'. < *jig-*: abszolút szótő + *-la*: denominális verbumképző (névszóból igét képez) + *-t:* műveltető igeképző; Kāšγ. ***jiŋda kū*** 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' < *jiŋ* ′folyik, folyó' + *-da*: képző 'valamivel ellátott' + *kū* ′orr, kiálló (valami)'.

Ide tartozik az or. *teč*' 'folyni' (< *tekti* < *tek-*: abszolút szótő 'folyik, áramlik') + *-ti:* főnévi igenév képző' *tek-* töve.

Rokonuk a magy. ***rí, ríkat*** (ld. fent.)

3.227. Kāšγ. ***buruŋ*** 'örvény' ~ magy. ***forog***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *bu-*: abszolút szótő + *-ruŋ:* képző.

Az örvénynek a jellemzője, hogy azon a helyen forog a víz. A vízforgás pedig olyan helyen van, ahol a víz vagy mély, vagy irányt változtat, azaz kanyarodik, gyakran elágazik. Ilyenkor új folyó születik. A víz akkor is forog, örvénylik, amikor felbuzog a földből, tehát a ***buzog, bugyog*** szó is a családba tartozik.

Az idetartozó török szavak közül fontos a csuv. ***avăr*** 'örvény, vízforgás, mélység, mély gödör a folyó vagy a tó fenekén', MK., csag. oszm. *egrim,* Zamahš. *egrin,* tuv. *eerem,* ojr., nog. *ijirim,*

kazak, k.kalp. *iirim,* kirg., *irim,* tat.Szib. *irem* 'ua.'. < csuv. régi *avăr* , ÓT. *äbir, ävir,* MK., csag. *egir,* üzb. *ugir,* türkm. *ovür,* KB., csag. *ävir, ävür,* oszm., PK, Zamahš. *ävür,* k.kalp. *ujir,* nog. *u'ir,* kazak *üjir* 'forgni, forgatni', tuv. *eer* 'fordítani, forgatni', *eeren, evril* 'forogni, keringeni, szédülni' egy helyben', vö.: csag. *ägrik,* mansi *agyr* 'vízforgás, örvény'. (JEGOROV 1964) < csuv. *avă-*: abszolút szótő + *-r*: képző, MK., csag., oszm. *eg-* + *-rim*, Zamahš. *eg-* + *-rin*, tuv. *ee-* + *-rem*, ojr., nog. *iji-* + *-rim,* kazak, k.kalp. *ii-* + *-rim*, kirg., *i-* + *-rim,* tat.Szib. *i-* + *-rem,* csuv. régi *avă-* + *-r* , ÓT. *äbi-* + *-r, ävi-* + *-r,* MK., csag. *egi-* + *-r,* üzb. *ugi-* + *-r,* türkm. *ovü-* + *-r,* KB., csag. *ävi-* + *-r, ävü-* + *-r,* oszm., PK, Zamahš. *ävü-* + *-r*, k.kalp. *uji-* + *-r,* nog. *u'i-* + *-r,* kazak *üji-* + *-r,* tuv. *ee-* + *-r, ee-* + *-ren, evri-*: (< *ev-*: abszolút szótő + *-ri*: képző) relatív szótő + *-l:* képző, csag. *äg-*: abszolút szótő + *-rik*: képző, mansi *agy-* + *-r.*

A csuv. ***śavăr*** 'forgatni, körözni, visszatérni', MK. *avür, čävür* 'forogni, fordítani', tefsz. XII-XIII. sz. *čävür* 'forogni', AFT. *čävir* 'forogni, körülvenni', azerb., oszm. *čevir* 'visszatérni, forogni, forgatni, óözb. tefsz. jüz *čävür,* oszm. *jüz čevir* 'arcot fordítani, megfordulni', azerb. *sovur* 'fordítani, tekerni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *śavă-*: abszolút szótő + *-r*: képző, MK. *avü-* + *-r, čävü-* + *-r,* tefsz. XII-XIII. sz. *čävü-* + *-r*, AFT. *čävi-* + *-r,* azerb., oszm. *čevi-* + *-r.*

Természetes, hogy rokon a csuv. *tarăn* 'mély' szó is, hiszen az egy helyben történő forgással (sőt a folyóvíznek a haladásával, folyásával, hengerülésével is) a hely, a mélyedés, az árok, a meder alakítása jár együtt, vö.:

csuv. ***tarăn*** 'mély', tefsz. XII-XIII. sz. *tärin*, kirg., kazak, k.kalp., ojr., tuv. *tereŋ,* üzb. *teran, tiring,* azerb. *derin,* oszm. *derin,* nog., kum. *teren,* tat. *tiren,* bask. *teren,* hak. *tireŋ,* jak. *diriŋ*, 'mély, mélyen'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ta-*: abszolút szótő + *-răn*: képző, tefsz. XII-XIII. sz. *tä-* + *-rin,* kirg., kazak, k.kalp., ojr., tuv. *te-* + *-reŋ*, üzb. *te-* + *-ran, ti-* + *-ring,* azerb. *de-* + *-rin*, oszm. *de-* + *-rin,* nog., kum. *te-* + *-ren*, tat. *ti-* + *-ren,* bask. *te-* + *-ren*, hak. *ti-* + *-reŋ*, jak. *di-* + *-riŋ,*

Világos, hogy rokon a magy. ***árok*** 'gödör, vízlevezető csatorna, sáncárok'. A TESz szerint ótörök eredetű, vö.: ujg. *arïq* 'patak, csatorna', Kāšγ. *arïq* 'folyó, csatorna', oszm. *ark* 'csatorma', kirg. *arïq* 'árok, csatorna', kaz. *arïk* 'árok'. (TESz) < magy. *á-*: abszolút szótő + *-rok*: képző, ujg. *a-* + *-rïq,* Kāšγ. *a-* + *-rïq,* oszm. *a-* + *-rk,* kirg. *a-* + *-rïq,* kaz. *a-* + *-rïk.*

Eredeti szókezdő *t*-t tartalmaz a csuv. ***tavăr*** 'fordítani, kifordítani (subát), feltűrni a (ruhaujjat), megforgatni (a szénát), visszatérni', tefsz. XII-XIII. sz. *tägrü,* azerb., oszm. *devir,* jak. *tier* 'megfordítani', tuv. *daar* 'feltűrni a ruhaujjat'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tavă-*: abszolút szótő + *-r:* képző, tefsz. XII-XIII. sz. *täg-* + *-rü,* azerb., oszm. *devi-* + *-r,* jak. *tie-* + *-r,* tuv. *daa-* + *-r.*

Szókezdő *t*-t tartalmaz a csuv. *tavra* 'körbe, kerek út, *tavralăx* 'környék', vö.: ÓT. *tägirä, tägrä,* tefsz. XII-XIII. sz. *tägrä* 'kör, környék', Zamahš. *tegre* 'környék', *tegri* 'kerek', kirg. *tegerek*, türkm. *töverek* 'kör, környék', üzb. *davra* 'kör', azerb. *teker,* oszm. *tekerlek* 'kerék'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tav-*: abszolút szótő + *-ra*: képző, ÓT. *tägi-* + *-rä, täg-* + *-rä,* tefsz. XII-XIII. sz. *täg-* + *-rä,* Zamahš. *teg-* + *-re, teg-* + *-ri,* kirg. *tege-* + *-rek,* türkm. *töve-* + *-rek*, üzb. *dav-* + *-ra,* azerb. *teke-* + *-r*, oszm. *teker-*: (< *teke-*: abszolút szótő + *-r*: képző) relatív szótő + *-lek*: képző.

Ilyen gondolkodás alapján született meg a magy. *tér* és a *terem* szó is.

A Kāšγ. *buruŋ* 'örvény'.szónak rokona a magy. *örvény ör-* relatív töve. A TESz szerint a magy. ***örvény*** alakváltozatai: *örém, örén, örény,* 'vízforgás, forgó, szédítő mélység, mélyvíz, egy fajta növény, örménygyökér, forgószél, menthetetlen bukással, pusztulással fenyegetett helyzet, állapot. A szócsalád tagjai származékszók. Alapszavuk az *ör-* igei tő, képzőjük *-vény*, illetőleg *-mény*

deverbális névszóképző. (TESz) < magy. *ör-*: relatív szótő + *-vény* képző, *ör-* + *-ém, ör-* + *-én, ör-* + *-ény.* A *-vény, -mény* képző kezdő mássalhangzója a *-v-* és az *-m-,* előzménye közös (< *-w-* < *δ-* < *-t-*). Az alakváltozatok igazolják, hogy a *-v-* vagy már kialakult és utána tűnt el (vö.: *örém, örén, örény),* vagy még a *-v-* előzménye a *-w-* más irányban alakult tovább ezekben az esetekben: *-w-* > *-V-* > *-0-*.

Idetartozik a magy. ***forog,*** amely a fordít címszónál található a TESz-ben, vö.: magy. ***fordít*** 'térít, jobb útra térít, valamilyen irányba mozdít, más helyzetbe hoz, irányít, változtat, egyet lapoz, egyik nyelvről a másikra átültet, valamely tengely körül elmozdít, valamilyen célra használ, valamire vonatkoztat'. Vö.: *forog, forgó* stb. A szócsalád *for-* töve valószínűleg ősi hangutánzó-hangfestő szó a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *poβrìt* 'hentereg', votj. *porjal-* 'forog, kering', mdE. *puvrams*. mdM. *puvărams* 'forgat, sodor, pödör', szam.szelk. *puroldam* 'megfordít'. (TESz) < magy. *fo-*: abszolút szótő + *-rog*, vog. *poβ-* + *-rìt,* votj. *po-* + *-rjal,* mdE. *puv-* + *-rams*. mdM. *puvă-* + *-rams,* szam.szelk. *pu-* + *roldam.*

A magy. szó finnugor vagy uráli eredete nem igazolt, de az adatok ide tartoznak. Rokona a magy. ***pereg, pergő*** stb.

A magyar ***buzog****, buzgó* stb. 'buzgólkodik, forr, ömlik, áraszt'. Hangutánzó, hangfestő eredetű szócsalád, töve vagy ősi örökség a finnugor korból, vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett. Vö.: vog. *pāšγi* 'csorog', *pāšγ-* 'fölbuzog (víz)', osztj. *pāsexta* 'csepeg'. (TESz) < magy. *bu-*: abszolút szótő + *-zog*: képző, vog. *pā-*: abszolút szótő + *-šγi:* képző, *pā-* + *-šγ-*, osztj. *pāsex-*: (< *pā-*: abszolőt szótő + *-sex*: képző) relatív szótő + *-ta:* képző.

Amikor a víz buzog, rendszerint pezseg is. A magy. ***pezseg, pezsgő*** szó is idetartozik.

A forgással összetartozik a csavarás, vö.: magy. ***csavar*** 'fordít, csóvál'. Vitatott eredetű, 1. magyar fejlemény, a *kavar* ige párja. 2. Török jövevényszó, vö.: Kāšγ. *čävür-*, csag. *čavur-*, oszm. *čevir-,* kar. *čuvur,* csuv. *śavăr* 'fordít, forgat, csavar'. (TESz) < magy. *csava-*: abszolút szótő + *-r:* képző, Kāšγ. *čävü-* + *-r-*, csag. *čavu-* + *-r-*, oszm. *čevi-* + *r-,* kar. *čuvu-* + *-r,* csuv. *śavă-* + *-r.*

Fontos, hogy egy pont, tengely körül történik a forgás, a tekerés. Ezért természetes, hogy az abszolút szótő azonos ennek a pontnak a megnevezésével, mégpedig a *tő, szeg, tű, mag* stb. szóval.

A *csavar* alakváltozata a magy. ***csűr '***teker, csavar', ld. ***csűr-csavar.***

A tekerés, csavarás stb. elsőként a vízre vonatkozott, ezért a *csavarog* E.sz. 3. szem. igealak elsőbbséget élvez a *csűr* és a *csavar*hoz képest. Ez azt is jelenti, hogy a képző (*csava-*: abszolút szótő + *-rog:* képző) a *-rog* teljesebb alak az *-r* változathoz képest. A TESz téved, vö.: magy. ***csavarog:*** Származékszó, a csavar igéből alakult *-g* gyakorító képzővel. A tárgyas igei alapszóval szemben a származék tárgyatlan, alapjelentése ', csavarodik', kanyargó, tekervényes utat tesz meg. (TESz) < magy. *csava-*: abszolút szótő + *-rog*: képző.

Már a szkíták is tudták, hogy a víz hengerülve folyik, a vízcsepp a saját magja, központi része körül forog, pereg s a megnevezésekhez még az is hozzájárult, hogy a víz mindezt kanyargós úton teszi. Ezek a cselekvések egyrészt a vízre vonatkoztak, azaz a víz egyszerre cselekedett és volt önmaga. Természetes, hogy ezek az első megnevezések igei és névszói tulajdonságokkal rendelkeztek. Következésképp az összes ige bár *-ik* (-Vk) végű volt, de a képző nem az *-ik* (vö.: *folyik, folik*), hanem a *-lyik, -lik,* a csavarog esetében pedig a *-rog*.

Idetartozik a magy. *teker,* amelynek teljesebb alapja a *tekereg*. A TESz szerint a magy. ***teker*** 'körben vagy valami köré csavar, forgatással működtet, mozgat, csavarva, sodorva készít, nemileg közösül, ingerel'. Bizonytalan eredetű, talán ótörök jövevényszó, vö.: oszm. *devir-* 'forgat, fordít, megmozdul, visszatér', csuv. *tavăr* 'feltűr (pl. ruhaujjat), megfordít, visszaad, bosszút áll', *tavărăn-* 'megfordul', alt. *tēr-* 'kerül, körbejár', tuv. *dār-* 'rácsavar, ráteker', jak. *tüör-* 'forgat', *tier-* 'átfordít, kiforgat', *tögürüj-* 'körbejár', mong. *tegere-* 'keker'. (TESz) < magy. *teke-*: abszolút szótő + *-r:* képző, oszm. *devi-* + *-r-,* csuv. *tavă-* + *-r, tavă-* + *răn-,* alt. *tē-* + *-r-* , tuv. *dā-* + *-r-,* jak. *tüö-* + *-r-, tie-* + *-r-, tögü-* + *-rüj-,* mong. *tege-* + *-re-*.

Alakváltozatuk a magy. ***tér*** 'megy valahová, jön valahová, eredeti irányától elfordulva más irányban halad tovább, másfelé kanyarodik, új szokást, magatartást vesz fel, bűnét, tévelygését megbánva istenhívővé válik, magába száll, lelkiismeret-vizsgálatot tart, valakihez fordul, visszahárul, visszafizetődik, felhagy valamivel stb.'. Vitatott eredetű. 1. Ótörök jövevényszó, vö.: türk *tegirä* 'körül', ujg. *tägrä* 'ua.', azerb., oszm. *devir-* 'forgat, fordít, megfordul, visszatér', alt. *tēr-* 'kerül, körbe jár', tuv. *dār-* 'feltűr, megcsavar', jak. *tier* 'átfordít, kifordít', csuv. *tavăr-* 'feltűr (pl. ruhaujjat), megfordít, visszaad, bosszút áll', *tavărăn-* 'megfordul'. 2. Azonos a *tér-* 'betér, elfér' igével, ennek kapcsán pedig a *tér* 'hely, terület' főnévvel. (TESz) < magy. *té-*: abszolút szótő + *-r*: képző, türk *tegi-*: abszolút szótő + *-rä*: képző, ujg. *täg-* + *-rä*, azerb., oszm. *devi-* + *-r,* alt. *tē-* + *-r,* tuv. *dā-* + *-r,* jak. *tie-* + *-r,* csuv. *tavă-* + *-r, tavă-* + *-răn*.

Fontos, hogy a magy. *tér-* ige közelebbről összetartozik egyrészt a *fordul* ige *for-* tövével, másrészt pedig a *befér* ige *-fér* tövével. Ez utóbbi azt jelenti, hogy helye, azaz tere van valaminek, valakinek. Ezek a szavak más-más szálakon, de kötődnek az alapszavunkhoz, az *örvény ör-* tövéhez és társaihoz.

Tanulságos idézni a TESz álláspontját. Eszerint a magy. ***tér '***elfér valahol, belefér valamibe, összefér, összhangban van, összeegyeztethető valamivel, térbeli akadályon keresztül közelébe férkőzik valakinek, eljut valahová'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *terni* 'befér, bemegy', *tör-* 'befér, bemegy vagy felmegy', votj. *tār-* 'tér, befér, helyet talál', *terînî* 'befér'. (TESz) < magy. *té-*: abszolút szótő + *-r*: képző, zürj. *ter-*: (< *te-*: abszolút szótő + *-r*: képző) relatív szótő + *-ni*: főnévi igenév képző, *tö-*: abszolút szótő + *-r:* képző, votj. *tā-* + *-r.*

Névszói változat a magy. ***tér*** 'síkság, szabad, fedetlen terület, hézag, üresen maradó hely, szabad terjeszkedési lehetőséget kínáló hely, valaminek a pályája, útja, három dimenziójú kiterjedés, valamely célra elkülönített terület, mértani síkidom, valaminek a szélessége, stb.'. Ősi örökség az ugor vagy a finnugor korból, vö.: osztj. *tir* 'bizonyos (háló-) szélesség, *tīreng* 'magas, mély (gyalom)', *tireγlentä-* 'elterül, szétterjed'. (TESz) < magy. *té-*: abszolút szótő + *-r*: képző, osztj. *ti-* + *-r, tī-* + *-reng, tireγ-*: (< *ti-*: abszolút szótő + *-reγ:* képző) relatív szótő + *-lentä:* képző.

A magy. ***szekér*** a kerekéről kapta az elnevezést, a kereke pedig rokon a *teker* szóval. A szó a TESz szerint Bizonytalan eredetű, talán honfoglalás előtti iráni jövevényszó, vö.: középiráni **sakar* 'szekér', óind *śakata,* prákrit *sagada* 'kordé, szekér'. (TESz) < magy. *szeké-*: abszolút szótő + *-r:* képző, középiráni **saka-* + *-r,* óind *śaka-* + *-ta*, prákrit *saga-* + *-da*.[145]

Rokona az or. ***doroga*** 'út' (< do-: abszolút szótő+ -roga: képző), továbbá idetartozik az or. ***vrašat', vertet'*** 'forog' igék *vra-* és *ver-* töve.

3.228. Kāšγ. ***tariŋ ūrī*** 'mély árok' ~ magy. ***mély árok***.

[145] A magy. *szekrény*nek alapul a *szekér* szó szolgált.

A szókapcsolat első tagjának szerkezeti felépítése: *ta-*: abszolút szótő + *-riŋ:* képző; a második tag: *ū-* abszolút szótő + *-rī:* képző.

A szókapcsolat első tagja a *tariŋ* ismert a török nyelvekben, de alakváltozata a magyar *mély* szó is. Lásd még magy. *tér* 'terület, hely' szó.

A magy. *mély* ugyanúgy a folyóhoz, a vízhez kötődik, mint a Kāšγ. *tariŋ,* a csuv. *tarăn* 'mély' és társai (ld. fent). A TESz szerint a magy. ***mély*** 'olyan, amelynek a felső részhez képest az alja nagyon lent van, fokozott mértékű, mély értelmű, olyan, aminek nagy kiterjedésű belseje van, alacsony rezgésszámú, mélység'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *mɛl, mil,* osztj. *mel, mal, met* 'mély'. (TESz) < magy. *mé-*: abszolút szótő + *-ly*: képző, vog. *mɛ-* + *-l, mi-* + *-l,* osztj. *me-* + *-l, ma-* + *-l, me-* + *-t.*

A szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója (ez esetben maga a képző) egyaránt *t-* volt: *m-* < *w-* < *δ-* < *t-, l-* < *δ-* < *t-*. A magyar szó ugor kori eredete nem igazolt. ám az adatok ide tartoznak.

A szókapcsolat második tagja a magy. ***árok*** 'gödör, csatorna, sáncárok, völgy'. Ótörök eredetű, vö.: ujg. *arïq* 'patak, csatorna', Kāšγ. *arïq* 'folyó, csatorna', oszm. *ark* 'csatorna', kirg. *arïk* 'árok, csatorna', kaz. *arïk* 'árok'. (TESz) < magy. *á-*: abszolút szótő + *-rok*: képző, ujg. *a-* + *-rïq*, Kāšγ. a- + -rïq, oszm. *a-* + *-rk*, kirg. *a-* + *-rïk,* kaz. *a-* + *-rïk.*

Szókezdő mássalhangzóval is ismert, vö.: csuv. ***var, vasan*** 'völgy. száraz árok, patak', kirg. *özän* 'folyómeder, medence', kazak *özen*[146] 'folyó', karacs *özen* 'nyílás, meder', bask. *üzen* 'folyó meder'. (JEGOROV 1964) < csuv. *va-*: abszolút szótő + *-r:* képző, *va-* + *-san*, kirg. *ö-* +*-zän*, kazak *ö-* + *-zen,* karacs *ö-* + *-zen,* bask. *ü-* + *-zen.*

3.229. Kāšγ. ***tiriŋ*** 'csörög' ~ magy. ***csörög***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *ti-:* abszolút szótő + *-riŋ:* képző.

A törökség többi nyelvében is ismert, vö.: csuv. ***šăxăr*** 'sípolni, fütyülni', AFT., ojr. *sygyr,* nog., k.kalp. *syzgyr* 'sípolni, fütyülni', vö.: csuv. *šărčăk.* (JEGOROV 1964) < csuv. *šăxă-:* abszolút szótő + *-r*: képző, AFT., ojr. *sygy-* + *-r,* nog., k.kalp. *syzgy-* + *-r,* csuv. *šăr-*: (< *šă-*: abszolút szótő + *-r*: képző) relatív szótő + *-čăk*: képző.

A hangadás szolgált alapul a következő szavaknak: csuv. ***šănkar*** 'orrot fújni', alt. *čyngyr,* k.kalp., nog. *simgir,* oszm. *sümkür,* türkm. *sümgürin*, kirg. *čimkir,* kazak *siŋbir,* tat. *seŋer,* bask. *heŋger,* hak. *siŋir,* jak. *syyntaa* 'orrot fújni (jak. *syynk* 'takony'). (JEGOROV 1964) < csuv. *šănka-*: abszolút szótő + *-r:* képző, alt. *čyngy-* + *-r,* k.kalp., nog. *simgi-* + *-r,* oszm. *sümkü-* + *-r,* türkm. *sümgü-* + *-rin*, kirg. *čimki-* + *-r,* kazak *siŋbi-* +*-r,* tat. *seŋe-* + *-r,* bask. *heŋge-* + *-r,* hak. *siŋi-* + *r,* jak. *syyn-* + *-taa.*

Rokon a relatív szótöve: csuv. ***šănkărčă*** 'seregély', AFT. *sygyrčuk*, azerb. *sygyrčín*, kirg. *čyjyrčyk*, oszm. *sygyrčyk kuš,* tat. *syerčyk,* bask. *syjyrsyk*, üzb. *čugurčik* 'seregély'. Hangutánzó szó. (JEGOROV 1964). < csuv. *šănkăr-*: relatív szótő (< *šănkă-:* abszolút szótő + *-r:* képző) + *-čă*: képző, AFT. *sygyr-* + *-čuk,* azerb. *sygyr-* + *-čín*, kirg. *čyjyr-* + *-čyk*, oszm. *sygyr-* + *-čyk kuš* (vö.: *kuš* 'madár'), tat. *syer-* + *-čyk*, bask. *syjyr-* + *-syk,* üzb. *čugur-* + *-čik.*

Idetartozik a magy. magy. ***csörög, zörög, dörög*** hangutánzó szó, továbbá rokon a magy. ***seregély***, amely a TESz szerint madár neve, amely származékszó. Alapszava a *sereg* 'főnév, képzője a

[146] Vö.: magy. *özön* víz 'folyó víz'.

denominális szerepű *-ály, -ély.* A névadást a madár jellegzetesen társas életmódja, sűrű csapatban való repülése magyarázza. (TESz) < magy. *seregé-* + *-ly*: képző. a kutatásaim fényében a seregélyek hangjához is kötődő hangutánzó szó szolgált alapul. Hangtanilag nem, azonban eleink gondolkodását és a párhuzamos török adatokat is figyelembe véve a rendszer ellent mond a *sereg* szóból való származtatásnak.

3.230. Kāšγ. ***buluη*** 'sarok' ~ magy. ***sarok***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *bu-*: abszolút szótő + *-luη*: képző.

A földrajzi névi kutatások fényében abból kell kiindulni, hogy a sarok lehet akár szögletes, de hasonlíthat egy kanyarra is. Sarok kialakulhatott folyóelágazásnál és folyókanyarulatnál, hajlatnál. Ilyen helyen fordulat van, mert nemcsak az eredeti iránytól való eltérés, hanem elválás is történik. Eleink a folyó által övezett területen laktak (ld. Ordosz, a hunok országa). Idővel a folyót árok, még később ember ásta vizesárok, majd csak földárok (ld. Ördögárok, Csörszárok) jelentette az otthon határát, amelyet manapság a kerítés helyettesít. A megnevezések még ma is megvannak. A föld északi és déli pólusát is saroknak nevezzük.

Természetes, hogy idetartozik a csuv. ***pülĕm*** 'szoba', *pülme* 'hombár, gabonás láda, rekeszték', ujg. *bölme,* üzb. *bulma,* kirg. *bölmö*, kazak, k.kalp. *bölme,* nog. *bol'me*, bask., tat. *bülme* 'szoba', azerb. *bölme,* oszm. *bülme* 'válaszfal, rekesz, elkülönítés, szekció', kirg., türkm. *bölűm,* üzb. *bulim,* kazak, k.kalp. *bölim,* nog. *bo'lik,* tat., bask. *bülek,* alt. *pölük* 'rész, osztály', ujg. *bölüm* 'rész, osztály, hombár, gabonás láda, rekeszték'. < csuv. *pül* 'bekeríteni, elkeríteni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pü-*: abszolút szótő + *-lĕm*: képző, *pü-* + *-lme*, ujg. *bö-* + *-lme,* üzb. *bu-* + *-lma,* kirg. *bö-* + *-lmö,* kazak, k.kalp. *bö-* + *-lme*, nog. *bo-* + *-l'me,* bask., tat. *bü-* + *-lme,* azerb. *bö-* + *-lme*, oszm. *bü-* + *-lme,* kirg., türkm. *bö-* + *-lűm*, üzb. *bu-* + *-lim*, kazak, k.kalp. *bö-* + *-lim,* nog. *bo'-* + *-lik*, tat., bask. *bü-* + *-lek,* alt. *pö-* + *-lük,* ujg. *bö-* + *-lüm*.

A szó összetartozik a következő igékkel: csuv. ***pül*** 'bekeríteni, elkeríteni', bask., tat. *bül*, azerb., türkm., oszm., gag., kirg., kazak, nog. *böl,* alt., hak. *pöl*, üzb. *bul* 'osztani, elválasztani, elkülöníteni, bekeríteni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *pü-*: abszolút szótő + *-l*: képző, bask., tat. *bü-* + *-l,* azerb., türkm., oszm., gag., kirg., kazak, nog. *bö-* + *-l,* alt., hak. *pö-* + *-l,* üzb. *bu-* + *-l*.

Idetartozik a tat. ***talak*** (< *ta-*: abszolút szótő + *-lak*: képző) 'elválás', ***tarak*** (< *ta-*: abszolút szótő + *-rak*: képző) 'gereblye, fésű' szó (Tatár-orosz szótár).

Minden jel arra mutat, hogy a névszó és az ige ugyanaz a gyökér, eredetileg ige-névszó. Ma külön alakja van az igének és a főnévnek. Kāšγarī egy olyan korábbi alakot őriz, ahol végső mássalhangzó az *-η* korábbi *-ng (< -ng < -nk < -tk)* fejleménye. Az adatok egyik részében csak a *-k* maradt meg (vö.: nog. *bo'lik*, tat., bask. *bülek*, alt. *pölük*), a másik részében a *-k* eltűnt (*-k* > *-γ* > *-w-* > -V > -0) és csak a *-t-* fejleménye az *-m-* maradt meg. Az igei formák esetében a -lVtk képzőnek csak a kezdő mássalhangzója használatos a fenti adatokban.

A szónak rokona a magy. *pólus*. A szálak ez esetben is keletre vezetnek. A magy. ***pólus*** 'sarkcsillag, a földtengely végpontja, (mágneses, elektromos stb.) sarok'. Latin eredetű, vö.: lat. *polus* 'a Föld északi és déli sarka'. Ez a gör. *πόλος* 'forgótengely, a Föld tengelye, ennek végpontjai' átvétele. vö.: ang. *pole,* ném. *Pol,* ol. *polo*, or. *pol'us* 'sarok, pólus'. (TESz) < magy. *pól-*: relatív szótő (< *pó-*: abszolút szótő + *-l*: képző) + *-us*: képző, at. *pol-*: relatív szótő + *-us:* képző, gör. *πόλ-* + *-ος,* ang. *po-*: abszolút szótő + *-le:* képző, ném. *Po-* + *-l,* ol. *po-* + *-lo*, or. *pol'-*: relatív szótő + *-us*: képző.

A szálak keletre vezetnek.

A magy. *sarok* úgy tartozik ide, hogy a szókezdő eredeti *t*-ből nem *b-, p-* lett, hanem *s-* (*š-*), a képző kezdő mássalhangzója eredeti *-t*-ből nem *-l,* hanem *-r f*ejlemény (*-t* > *-δ* > 1. *-l,* 2. *-r*).

A magy. ***sarok*** a TESz szerint 'irányváltozási pont, szögletnél levő, szögletet képező, szögletesen összeilleszkedő, a lábfejnek a boka alatti hátsó része, lábbelinek az ezt fedő vagy ezt alátámasztó része, ajtó, ablaktábla fordulásának helye, fordítását eszközlő alkatrésze, az égbolt illetőleg a földgömb pólusa, pólusvidéke, valaminek szilárd alapja, mágneses hatású vagy elektromos töltésű végződés'. Valószínűleg származékszó: *-k* deverbális névszóképzővel jöhetett létre abból a *sur-, sor-, sar-* alapszóból, amely a *sirít, serít, serdül, serked, sürög* stb. igék 'forog' alapjelentést hordozó *sir, ser-, sür-* tövének veláris hangrendű párja. (TESz) < magy. *sa-*: abszolút szótő + *-rok*: képző.

A TESz véleményével nem minden ponton értünk egyet. A képző nem *-k,* hanem a *-rok*. A s*ur-, sor-, sar-* nem lehetett az alapszó, amelyből ki kell indulni. A *sarok* a régebbi változat, amelynek igei és névszói jelentése egyaránt volt. A *serít* stb. formákban a zárhang (*-k*) már eltűnt abból a relatív tőből, amelyhez újabb képző járult. Megvan azonban a *serked* igében. Az bizonyos, hogy rendszerint minden, de a legtöbb szónak van palatális és veláris hangrendű változata.

Az is világos, hogy *sarok* ott jöhet létre, ahol valami elválik, ezért a *válik* szavak is ide kötődnek.

A magy. ***válik*** idetartozik, amely a TESz szerint 'elszakad valakitől, elhagy valakit, elkülönül, eltávolodik, valakit, valamit kivéve, nem tartja meg magának, lemond róla, eltávozik valakihez, átpártol valakihez, stb.'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *vail-* 'leereszkedik', *βāγl-* 'ua.', osztj. *uāγelta* 'leszáll', *oγelda* 'leszáll (fáról), leereszkedik (dombról), cser. *βà·lem* 'leszáll, lemászik, (nap) lemegy', mdE. *valgoms,* mdM. *valgâms* 'leszáll, lemegy, (csillag) lenyugszik, (madár) leszáll, letelepedik', fi. *valka, valkama* 'kikötő(hely), átkelő(hely)', *valkaa,* (*valan*) 'folyik, csörgedez', észt *valgma* 'csónakkikötőhely', *valguma* 'lefolyik, áramlik, ömlik (folyva) leszáll, leereszkedik', lp. *vuol'get* elmegy. elindul, útnak indul, van, valamivé válik'. (TESz) < magy. *vá-*: abszolút szótő + *-lik*: képző, vog. *vai-*_ abszolút szótő + *-l:* képző, *βāγ-*: abszolőt szótő + *-l:* képző.

Az is igaz, hogy a leereszkedés is hozzátartozik a váláshoz, azonban a szócikk írójának az adatai egy szűkebb jelentéscsoportot képviselnek, kicsit távolabb a pólustól.

A TESz-ben a magy. ***málik*** kettőzött *-ll*-lel szerepel, vö.: ***mállik*** 'az időjárás hatására széthull, morzsolódik, pusztul'. Ismeretlen eredetű. (TESz)

Elválás, elhajlás, elhagyás, elbocsájtás (ld. *bocsát, bulcsat*) történik sarjadáskor, születéskor is. Az, ami eddig egy volt, legalább kettő, stb. lesz.

Idetartozik a relatív szótő: or. ***delit'*** 'osztani', amelyet közszláv eredetűnek tartanak, vö.: litv. *dailúti* 'osztani, elkülöníteni', gót *dailja,* ném. *teilen,* ld. még or. *dol'a* 'rész'. (SIS) < or. *deli-*: (< *de-*: abszolút szótő + *-li:* képző) relatív szótő + *-t*': főnévi igenév képző, litv. *dailú-:* relatív szótő (< *dai-*: abszolút szótő + *-lú*: képző) + *-ti*: főnévi igenév képző, ném. *tei-*: abszolút szótő + *-len*: képző.

Idetartozik az or. ***ugol*** 'sarok', amelyet indoeurópai jellegű közszláv szónak tartanak (vö.: lat. *angulus* 'sarok', gör. *agkylos* 'ferde'. (SIS) < or. *ugo-*: abszolút szótő + *-l:* képző, lat. *angul-:* relatív tő *(*< *angu-*: abszolút szótő + *-l-:* képző) + *-us.*

Ugyanakkor a sarok nemcsak elválás, hanem másik irányból megközelítve a találkozás helye is. Ezért természetes, hogy idetartozik a magy. ***talál*** *talá-*, az oszm. ***bulmak*** 'találni' *bul-* töve is.

3.231. Kāšγ. ***tuluŋ*** 'halánték' ~ magy. ***halánték***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *tu-*: abszolút szótő + *-luŋ:* képző.

A szó nincs meg Jegorovnál, de szerepel M. Ja Sirotkin csuvas-orosz szótárában, eszerint a csuv. ***tănlav*** 'halánték, megértés, tudatosulás' jelentésű szó. Szerkezeti felépítése: *tăn-*: abszolút szótő + *-lav*: képző. Lényeges, hogy külön az abszolút szótövek és külön a képzők összetartoznak. Fontos, hogy a szókezdő mássalhangzó eredeti *t-*, ezért csak azok a szavak lehetnek a rokonai, amelyek nem *k-* és azok fejleményeivel kezdődnek. A 'halánték jelentéstartalmában benne van a 'ferde, az ért, gondol' jelentés is.

A magy. ***halánték*** családjába tartozik a TESz szerint a *haránték, halánk* 'halánték, gyenge, gyengén sodrott foszló (fonal)'. A szócsalád tagjai származékszavak. Alapszavuk a *hal* ige. (TESz) < magy. *halán-*: (< *ha-*: abszolút szótő + *-lán*: képző) relatív szótő + *-ték*: képző, *ha-*: abszolút szótő + *-lánk:* képző, *harán-*: (< *ha-*: abszolút szótő + *-rán*: képző) relatív szótő + *-ték*: képző.

Világos, hogy a török szavakkal csak a magy. *halánk* változat és a *halánték* relatív szótöve a *halán-* tartozhat össze.

A *halánték, haránték* szónak alakváltozata a *haránt* 'ferde' jelentésű szó, (ld. *haránt* csíkos 'ferdén csíkos'). A TESz szerint a magy. ***haránt*** 'ferde, keresztirányú', ld. *haránték, harántos*. A szócsalád alapja a *haránték* és *harántos* feltehetőleg származékszavak, alapszavuk azonban vitatott. 1. Alapszavuk azonos a *háramlik, hárul, hárít* stb. igék családjával. 2. Az alapszó ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *xor* 'folyóvonal, folyóhajlás', *xŏr* 'folyószakasz', *xor* 'a folyó két hajlata közti szakasz', zürj. *kyryšon* 'bandzsán, bizalmatlanul, ellenségesen (néz)', votj. *kirіž* 'görbe, kampós, horgas, ferde, hamis, ál, ravasz', szam., jur. *xarra* 'görbe, ferde, sanda, folyóhajlat, bűn', szelk. *karung* "görbe'. (TESz) < magy. *harán-*: relatív szótő (< *ha-*: abszolút szótő + *-rán*: képző) + *-t*: képző.

A szócikk írója többszörösen tévedett. Az igaz, hogy a *haránt* jelentése 'ferde'. Idetartozik a magy. *térül* 'fordul' szó *térü-* relatív töve s a *háramlik* stb. csak távolabbi kapcsolatban van vele. A relatív szótő több okból sem lehet ősi örökség az uráli korból. Nemcsak azért, mert uráli nyelvi egység sohasem létezett a valóságban, hanem azért sem, mert a felsorolt adatok *k-* illetőleg a *k-* fejleményei kezdetűek, ezek a szavak pedig a *kerek, kunkor* stb. szavakkal vannak rokonságban.

3.232. Kāšγ. ***siŋak*** 'szúnyog a letelepedett lakosság nyelvében' ~ magy. ***szúnyog***.

A nomádok a legyet nevezik ezzel a szóval. Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *si-*: abszolút szótő + *-ŋak:* képző.

A szó ismert a többi török nyelvben is, vö.: csuv. ***šăna*** 'légy', MK. *sänäk* 'légy, szúnyog', Zamahš. *singek,* MNX, csag. *siŋek,* oszm., gag., türkm. *sinek* 'légy', üzb. *suna*, kirg., kazak, k.kalp. *sono,* s.ujg. *sona* 'lódarázs, bögöly', nog. *sona* 'darázs', vö.: mong. *sono* 'lódarázs'. (JEGOROV 1964) < suv. *šă-*: abszolút szótő + *-na*: képző, MK. *sä-* + *-näk,* Zamahš. *si-* + *-ngek,* MNX, csag. *si-* + *-ŋek,* oszm., gag., türkm. *si-* + *-nek,* üzb. *su-* + *-na,* kirg., kazak, k.kalp. *so-* + *-no,* s.ujg. *so-* + *-na,* nog. *so-* + *-na,* mong. *so-* + *-no.*

A TESz szerint a magy. ***szúnyog*** ’apró, karcsú, hártyás szárnyú rovar, nősténye vérszívó, szitakötő’. Valószínűleg ótörök eredetű, vö.: Kāšγ. *singäk* ’légy, szúnyog’, csag. *singäk* ’szúnyog’, hak. *sēk* ’légy’, csuv. *šăna,* mong. *šimaγul, šimuγul* ’légy, szúnyog’. A cser. *šăŋa, šiŋä* a csuvasból való. (TESz) < *szú-*: abszolút szótő + *-nyog:* képző.

A szónak rokona a magy. ***dongó*** szó, amely a *dong* címszónál található a TESz-ben. Eszerint a magy. ***dong,*** *dúg, dunog* 'tompa, mély hangon szól, zümmög, zúg, valaki vagy valami körül sürgölődik, sugdos', dongó 'zúgó hangot adó rovar'. Hangutánzó eredetű. (TESz)

Az or. ***muxa*** a Kāšγ. ***siŋak*** és társainak az alakváltozata. A szókezdő mássalhangzó eredeti *t-* volt, annak az *m-* ugyanúgy fejleménye, mint a *d-*, az *s-* és *š-*.

3.233. Kāšγ. ***kalīr*** 'marad' ~ magy. ***hagy***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *kalī-*: relatív szótő (< *ka-*: abszolút szótő + *-lī:* képző) + *-r*: igeképző.

Abból kell kiindulni, hogy elsőként a születő, a mozgó, folyó víz hagyott hátra valamit, amiről azt mondjuk, marad, maradt. Amit a születő víz, folyó hátrahagyott, elhagyott, az nem más, mint maga a forrás s amit a mozgó, a folyó víz hagy hátra, az elsősorban saját magának a helye, a nyoma.

Természetes, hogy a Kāšγ. ***kalīr*** relatív szótövének (*kalī-)* rokona a magy. *hagy* ige, amely a TESz szerint:

magy. ***hagy*** 'engedi, hogy valaki vagy valami magára maradjon, elhagy, enged (valamit tenni, engedi, hogy valami történjék', hagyományoz, hátrahagy, parancsol, elrendel, engedi, hogy valaki, valami ugyanabban az állapotban vagy helyen maradjon, valakire valamit rábíz, átenged, megszűnik valamit tenni, valamivel nem törődik többé, árut elad, későbbre halaszt, (munkát) meghagy, okozza, hogy távozása után nyom stb. maradjon'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *kōl* 'elhagy', *kolt* 'marad, megmarad', osztj. *kaita* "hagy valahol, hátrahagy', zürj. *kol'ni* 'marad, megmarad, hátrahagy', votj. *kil-* 'marad, fennmarad, hátramarad'. cser. *ko·δem* 'hagy, hátrahagy, elhagy', mdE. *kadoms,* mdM. *kadăms* 'ua.'. fi. *kadota* 'elvész, eltűnik, elmúlik', észt *kaduma* 'ua.', lp. *guoddet* 'abbahagy, hátrahagy, elhagy', szam.jur. *xājjē* 'hagy, hátrahagy, elhagy'. (TESz) < magy. *ha-*: abszolút szótő + *-gy*: képző, vog. *kō-* + *-l, kol-*: (< *ko-*: aszolút szótő + *-l*: képző) relatív szótő + *-t*: képző, osztj. *kai-*: relatív szótő + *-ta*: képző, zürj. *kol'-*: (< *ko-*: abszolút szótő + *-l'*) relatív szótő + *-ni*: főnévi igenév képző, votj. *ki-*: abszolút szótő + *-l:* képző, cser. *ko·-*: abszolút szótő + *-δem*: képző, mdE. *kadom-*: (< *ka-*: abszolút szótő + *-dom*: képző) relatív szótő + *-s:* képző, mdM. *kadăm-*: (< *ka-*: abszolút szótő + *-dăm*: képző) relatív szótő + *-s* : képző, fi. *kado-*: (< *ka-*: abszolút szótő + *-do*: képző) relatív szótő + *-ta*: főmévi igenév képző, észt *kadu-*: (< *ka-*: abszolút szótő + *-du*: képző) relatív szótő + *-ma*: főnévi igenév képző.

A szócikk írója hibázott, mert nem vette figyelembe a török adatot s a magy. szó nem lehet ősi örökség az uráli korból, ám az adatok idetartoznak. Lényeges, hogy a magy. *hagy h*-ja ez esetben *k*-fejleménye. Az abszolút szótőben a 'gyökér' jelentésű szót kell látnunk, vö.: csuv. *kăk* 'gyökér'. A relatív szótőben a képző kezdő mássalhangzója (*-lī)* vagy maga a képző *-l* eredeti *-t* fejleménye, vö.: *-t* > *-δ* (vö.: cser. *- δem)* > *-l.* Ugyancsak a *-t* fejleménye a *-d* (vö.: md. *-dom* stb.), továbbá az *-i* (*-t* > *-δ* > *-w* > *-V).*

3.234. Kāšγ. ***tuŋā*** 'tigris', címnév: ***tuŋāxān*** < *tuŋā* + *xān* 'kán' ~ magy. ***kán***.

Az összetett szó utótagja a *xān* ismert több török nyelvben, vö.: csuv. *xun* 'kán', orx.jeny. *kagan,*

kirg. *kan,* ujg., kazak, k.kalp., nog., oszm., tat., türkm. *xan,* üzb. *xon*, tuv. *xaan,* régi 'kán, uralkodó', alt., tel., leb. *sary kan* 'kínai császár', *altyn kan* 'kalmük kán', *ak kan* 'orosz császár, uralkodó', *kagan, xaka*n 'titulus, amit a VI. sz. közepén Türk kaganátusban Tumyn vett fel. Később sok török népnél elterjedt, az avarok a VII-VIII. sz.ban a kazár kánokat nevezték *kagan*-nak. A mongol uralkodók közül elsőként Ögödej vette fel a *nagy kán* (*kaan*) címét. Az ottomán dinasztiában a *xan* címet csak az uralkodó szultán vette fel (Kajt baj-tól kezdve CV. sz.), pl. szultán *Szelim xan*. (JEGOROV 1964)

A magy. ***kán*** 'török vagy mongol uralkodó', a TESz szerint nemzetközi szó, vö.: ang. *khan, cham,* ném. *Khan*,fr. *kan, khan,* ol. *can,* or. *xán* 'kán'. A török nyelvekből terjedt el, vö.: ujg. *qan, xan,* csag. *xan*, oszm. *han,* tat.kaz., kirg., hak. *qan,* alt. *qān* 'uralkodó, fejedelem'. A magyarba többszörös átvétellel került, valószínűleg a krími tatárból, az angolból és a németből. (TESz)

A szó megvan összetett szó első tagjaként a magy. ***asszony*** szóban és nyelvi párhuzamaiban, vö.: A halha ***khaton,*** *xatan* 'királynő', ojr. *khatun* 'ua.' a magy. *asszony* szóval rokon. (vö.: CZEGLÉDI 2011) A magyar *asszony* az akadémiai álláspont szerint alán eredetű, vö.: osz. *xsīn* 'úrnő. fejedelemasszony', *äxsīn* 'ua.'. A magyarba egy alán **axsīn* 'úrnő, fejedelemasszony' kerülhetett át a 8. század körül. (TESz)

A magyar *asszony* és az osszét adatok valóban összetartoznak. Két szóból álló összetételről van szó, az osszét *äx* + *sīn* előtagja a *kán, kagán* szónak fejleménye, az utótag (*sīn*) pedig a magy. *nő, nej* szóval rokon, vö.: *nő, nej* ’feleség, nőnemű felnőtt személy, állat nőstény egyede’ jelentésű. A szót a TESz ősi örökségnek tartja az uráli korból, vö.: vog. *nī* ’asszony, nő, nőstény’, osztj. *ni* ’asszony’, mdE. *ńi* ’nő, feleség’, szam.jur. *ńē* ’nő, asszony, fiatalasszony’, tvg. *nē* ’asszony, feleség’, szelk. *neä* ’nő’, kam. *nē* ’asszony’. (TESz)

Az idesorolt adatok helyénvalóak, azonban a szónak az uráli korból való ősi öröksége nem igazolt. A magy. *nő* és társai közös gyökerűek az osszét *sīn* utótaggal, de az altáji nyelvekben ismert adatok utótagjával is, vö.*:*

oszm. ***kadyn*** *(ka- + -dyn),* MK. *kotan (ko- + -tan),* tat., kirg. *katyn (ka- + -tyn),* jak. *xatyn (xa- + -tyn),* mong. *xatun (xa- + -tun)* szavak *dyn, tan, tyn, tun* második elemével. Az osszét szó előtagja a *x-, äx-* pedig a *kán, kagán* szó maradéka ugyanúgy, mint az altáji nyelvekben a *ka-, ko-, xa-* előtag. Ez azt is jelenti, hogy az oszm. *kadyn,* MK. *kotan,* tat., kirg. *katyn,* jak. *xatyn,* mong. *xatun* a magy. *asszony* alakváltozata, a *ka-* előtag a *kagán*-nal, a *-dyn* pedig a *nő*-vel rokon. A magyar *asszony* szóban a *–x-* az *s*-hez hasonult. A *–x-* valamikori meglétét nemcsak az osszét *äxsīn* igazolja, hanem a magyar *asszony*-ban a hosszú *–ssz-* is. Tehát az előtagok (osszét *äx,* tör. *ka, ko, xa,* mong. *xa,* magy. *asz < ax)* a *kán, kagán* szóval rokonok, közös gyökerűek, az utótagok (osszét *sīn,* tör. *tan, tun, dyn,* magy. *szony*) pedig egymással, miközben a magyar *nő, nej* és az uráliba sorolt nyelvek adatai is az alakváltozataik, a gyökerük közös. Ráadásul az *asszony* szavak ugyanazon elv, gondolkodás szerint keletkeztek, vagyis a kánnak a nőjéről van szó, aki egyrészt úrnő, másrészt férfival ellátott nő ugyanúgy, mint a hatti napistennő, de ezt jelképezi a napba öltözött Boldogasszony, sőt az aranyszarvas is. A magyar *asszony,* oszm. *kadyn,* halha *khaton, xatan* 'királynő', ojr. *khatun* 'ua.' és társai, magy. *ara*, csuv. *arăm* jelentése ugyanaz, 'asszony' vagyis a férfi és a nő együttese.

3.235. Kāšγ. ***saŋā*** 'neked' ~ magy. ***te***.

Szerkezeti felépítése: Kāšγ. *saŋ* 'te' + *-ā:* Dat. rag.

A magyar és a szkíta-hun utódnyelvekben az eddigi ismereteink szerint kétféleképpen is használatos a 'neked' szó. Az egyik szerint a második személyű személyes névmás Dativusz ragot kapott, ez van meg Kásgárinál is. A másik szerint a részeshatározó rag (*-nak, -nek*) + 'te' 2. személyű személyes névmás összetételéből áll. Ezt az összetételt használja a magyar, pl. ***neked*** (< *neke-*: határozó rag + *-d:* birtokos személyjel < *te*: 2. személyű személyes névmás. A szó a *neki* címszónál található a TESz-ben, magy. ***neki*** 'valakinek a számára, részére, valakinek a tulajdonában van, valaki valami felé irányulva, valakinek a helyében'. Megszilárdult ragos alakulat, a 3. személyű birtokos személyrag *-i* változatával, illetőleg a nekem, neked stb. esetében más személyű birtokos személyragokkal jött létre... (TESz)

Ma már nem birtokos személyrag, hanem a birtokos személyjel az elfogadott megnevezés. Az azonban egyértelmű, hogy ennek az eredete a megfelelő személyes névmás, esetünkben a 2. személyű *te,* amely a törökségben ismert, vö.: csuv. *esĕ* 'te', függő esetben *san-, sana*: Dat., azerb., ujg. *sen,* kirg., kazak, k.kalp., nog., kum., alt., tuv., oszm., türkm., üzb. *sen,* tat., hak. *sin,* bask. *hin*, jak. *en* 'te'. (JEGOROV 1964) < csuv. *e-*: 'ez, e: mutató névmás' + *sĕ* 'te'. Ez a fajta megnevezés jellemző a zürjénre is.
A csuv. *esĕ* szónak csak az utótagja a *sĕ* 'te' tartozik ide.

A magyarban ismert egy másik szó is, a *nesze,* amelyet szintén 'neked' jelentésben használunk. A TESz-ben a *ne* címszónál találjuk. A magy. ***ne*** 'háziállatokhoz szólva hívószóként', ***nesze '***itt van fogadd el, fogd, nézd csak'. A szócsalád magyar fejlemény, keletkezésmódja azonban vitatott. 1. A néz ige felszólító módú alakjának csonkulásával jött létre. 2. Önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó... (TESz) < *ne* < *-nek*: Dat. rag + *-sze* < *szen* 'te'.

A kutatásaink eredményeképpen ugyanaz a helyzet, mint a *neked* esetében azzal a különbséggel, hogy itt a *te* személyes névmásnak a *sen* változata őrződött meg, illetőleg annak a *sze* fejleménye.

3.236. Kāšγ. ***jaŋā*** 'a csatorna, vagy a folyó partja' ~ magy. ***jó***.

Eleink gondolkodása szerint a mellékfolyó nem más, mint oldalhajtás s a folyómeder két oldala a part. Ezért természetes, hogy maga a folyó, az oldal szó közös gyökerű. Ráadásul a frissen elágazott, született folyóvíz új is.

A ’fiatal’ jelentés tehát rokona az ’új’ jelentésnek, idetartozik a magy. *gyenge, zsenge*, a bask. *jaŋy* ’új’, *ene* (*эне*)`dial. fiatalabb fiútestvér` (oldalági rokon és fiatalabb), a csuv. *jămăk* (*ӑмӑк*)`huga valakinek, fiatalabb lánytestvér` (oldalági rokon és fiatalabb), *jĕkĕt (jĕkĕ + -t)* ‘fiatal ember, legény’, ném. *jung* ’fiatal’, angol *young* ’fiatal’, megvan az or. *junost’* ’ifjúság’ tövében.

Vízzel, forrással kapcsolatos jelentéseket őriz a baskír *ineš* (*инеш*) `dial. patak, forrás` szó ***ine*** töve, a finn ***jänkä*** ’mocsaras völgy’, mansi ***jaŋk*** ’mocsaras hely, tundra’, hanti ***jaŋk*** ’völgy az erdőben, ahol sokáig megmarad a víz’, (vö.: ko. ***jegyr*** ’mocsaras erdő’).

Az 'oldal, oldalhajtás, mellékfolyó, oldalág` jelentés bőven adatolt, vö.: csuv. ***jen*** *(ен)* `oldal`, azerb., türkm., ujg., oszm., nog., tat., bask. *jan,* kirg. kazak *žan,* ojr. *d’an*, hak. *nan*, tuv. *čan* ’oldal’, üzb. *jon* ’oldal, vidék, hely’, csuv. *śum* ’hely, ami valami mellett van’, vö.: türk *jan*, ujg., tat. *žan,* kazak, k.kalp. *čan* ’oldal’, csuv. *śană* ’ruha ujja’, csag., üzb. *jeng*, alt., ojr. *d’en,* kirg. kazak, k.kalp. *žeŋ,* ujg. *jäŋ,* oszm. *jen,* nog. *jen,* sárga ujg. *džin,* tat. *žiŋ*, bask. türkm. *jeŋ*, tuv. *čeŋ,* hak. *niŋ* ’ruhaujj, (folyó) elágazása’, csuv. *seněk* ’villa’. (JEGOROV 1964)

A török nyelvekben is számos olyan összetett vagy képzett szó van, amelynek a tövében a

vizsgált szavunk található, vö.: bask. *jantyk* (*янтык*) `ferde oldalú, lejtős`; vagyis oldalas, oldallal ellátott, *jantajyu* (*янтайыу*) `meghajolni` stb.

A Kāšγ. *jaŋā* 'a csatorna, vagy a folyó partja' szóval rokon a magy. ***jó*** 'folyó' szó. Ld. Kāšγ. ***jiŋda kū*** 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra'.

3.237. Kāšγ. ***taŋ*** 'reggel', ***taŋ*** *′*'a születés ideje' ~ magy. ***reg***(***gel***).

Eleink gondolkodásában a 'reggel, korán' jelentés a mag állapotát idézi vagy a születést. Ezért természetes, hogy mind a mag, mind a születés jelentésű szavak rokonok. Természetes, hogy idetartozik a magy. *mag* és a csuv. *tu, tăv* 'szülni, születni'. A törökségben a 'reggel' jelentésben használnak egy másik szót, vö.: csuv. *ir* 'reggel' stb., amely a magy. *ír*(mag) és török megfelelőivel tartozik össze.

Idetartozik a magy. *reg(gel)* szó ***reg-*** abszolút szótöve, a melyet a TESz érdemben nem magyaráz meg, vö.: ***reggel*** 'a napfelkelte, illetőleg az éjszakai pihenés utáni időben, a napszak elején, korán, a hajnalt követő napszak'. A szócsalád alapja a reg azonos a *rögtön, régen, révül* stb. szócsaládnak végső soron a 'hő, hevít' jelentésű, feltehetően nómen-verbum alapszavával. (TESz) < *reg-*: abszolút szótő + *-gel* (< *vel*): eszközhatározó rag.

Azzal egyet értünk, hogy a hő is a születés és a nap feljövetelének egyik tartozéka, azonban a *reggel* jelentéstartalmának alapja a mag és a születés. Vö.: magy. ***mag*** is alakváltozata, amely szintén nem lehet ősi örökség a finnugor korból, azonban a hozott adat illetőleg az adatok szótöve idetartozik, vö.: zürj. *myg* '(a ruha) ölrésze', *myger* 'test, termet' stb. (TESz) A szerkezeti felépítése: *myge-* 'mag′ + *-r:* képző. A test ugyanis nem más, mint a magból keletkezett, maghoz tartozó, maggal ellátott valami, azaz teremtmény'. Hozzátesszük, hogy ma a reggel időszaka a fény születésének az ideje.

A Kāšγ. *taŋ,* a magy. *mag* és a *reg-* rokona a csuv. ***tu, tăv*** 'szülni, születni', vö.: *tăvan ′*rokon, elsődlegesen szült, született'. A szó használatos 'csinálni, létrehozni, hozni, rakni (tojást)' jelentésben is, ÓT.,. KB., Zol. bl. *tog* 'szülni, születni', MK. *tog,* AFT., oszm. *dog,* azerb., türkm. *dog, dogul,* üzb. *tugil,* ujg. *tugul,* k.kalp. *tuyl,* nog. *tuv*, tat. *tu* 'születni', Zamahš. *tugur,* AFT., oszm. *dogur,* azerb. *dog, dogur,* ujg., üzb. *tug,* k.kalp., alt. tu, tat. *tudyr*, kirg., kazak *tuu ′*szülni', hak. *tug* 'borjazni, elleni', néhány nyelvben 'tojást rakni, felkelni (nap)', vö.: mong. *togurbi* 'szülni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu, tăv:* abszolút szótő, ÓT.,. KB., Zol. bl. *tog,* MK. *tog,* AFT., oszm. *dog*, azerb., türkm. *dog, dogu-*: abszolút szótő + *-l:* képző, üzb. *tugi-*: abszolút szótő + *-l*: képző, ujg. *tugu-*: abszolút szótő + *-l*: képző, k.kalp. *tuy-*: abszolút szótő + *-l:* képző, nog. *tuv*, tat. *tu,* Zamahš. *tugu-*: abszolút szótő + *-r*: képző, AFT., oszm. *dogu-*: abszolút szótő + *-r*: képző, azerb. *dog, dogu-*: abszolút szótő + *-r*: képző, ujg., üzb. *tug,* k.kalp., alt. *tu,* tat. *tudy-*: abszolút szótő + *-r*: képző, kirg., kazak *tuu,* hak. *tug,* mong. *togur-*: (< *togu-*: abszolút szótő + *-r*: képző) relatív szótő + *-bi:* főnévi igenév képző.

Látható, hogy az abszolút szótőnek van 'mag és születik, szül' jelentése. Eredetileg ige-névszó volt. Ugyanakkor a képzett alakok *-l* illetőleg *-r* képzőt tartalmaznak. Az előbbi a magy. *szül,* a másik a magy. *terem* illetőleg az ang. *born* szó *bor-* tövével tartozik össze.

Innen fejthető meg a magy. *rokon* szó is, vö.: magy. ***rokon*** 'közel, felebarát, embertárs, családi kapcsolatban álló személy, közös eredetű népek, valakivel rokonsági viszonyban álló, rokon szellemű, közeli'. Megszilárdult ragos alakulat. Alapszava a *rok-* ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *raß-* 'megközelít', *ròßnuD* 'rokon', osztj. *raγam* 'rokon', *raxti* 'rokon', *raγi* 'kedves', fi. *rakas* 'kedves, szerető, kellemes', szam.jur. *lak* 'közeli, közel fekvő', *ra'k* 'közel, a közelben, rövid idő,

rokon'. (TESz) < magy. *roko-*: abszolút szótő + *-n*: képző, vog. *raβ-, ròβ-*: abszolút szótő + *-nuD*: képző, osztj. *rayа-*: abszolút szótő + *-m*: képző, *rax-*: abszolút szótő + *-ti:* képző, *rayi,* fi. *raka-*: abszolút szótő + *-s*: képző, szam.jur. *lak, ra'k*.

Az abszolút szótövek és az abszolút szótőből álló szavak (magy. *roko-*, vog. *raβ- , ròβ*, osztj. *rayа-, rax, rayi*, fi. *raka-*, szam.jur. *lak, ra'k*) rokonok, idetartoznak. A szókezdő *r-, l-* eredeti *t-* fejleménye (*t-* > *δ-* > 1. *r-* 2. *l-*). A *-k-* eredeti használatos illetőleg a fejleményei: *-β-, -γ-* (*-k-* > *-γ-* > *-β-*). A magyar szó nem lehet ősi örökség az uráli nyelvi egységből.

Minthogy a révülés is a maghoz, a magállapothoz kötődik, ezért a *révül révü-* tövét is ennek alapján fejthetjük meg.

Valóban idetartozik a ***rögtön, régen rög-, rége-*** töve is.

3.238. Kāšγ. ***taŋ*** 'régi építmény, amely szétomlott' ~ magy. ***rég***.

A szónak alapul a 'rég, régi' jelentésű szó szolgált. Ld. Kāšγ. ***taŋ*** 'reggel', ***taŋ*** *'*a születés ideje'.

3.239. Kāšγ. ***tiŋ*** 'az ember kiegyenesedve áll' ~ magy. ***tenge***(***ly***).

Ebben a szóban is a *mag* van meg. Az ember feje a maggal, a forrással, a felső résszel tartozik össze, a folyónak a forrás felőli szakaszához kötődik, a lába pedig az alsó rész, amely a folyónak a torkolat felőli szakaszának felel meg. Minthogy a folyó felülnézetből egy szál, az ember is egy szál, egy egyenes a fejétől a talpáig.

A szónak rokona a *tengely* szó *tenge-* töve, amely ismert a törökségben, vö.:

csuv. ***tĕnĕl*** 'tengely', Zamahš. *tinil* 'szekér tengelye', oszm., gag. *dingil* 'tengely', kirg. *töŋgölök* *'*kerék', *döngölö* 'hengerülni', kazak *döŋgelek* 'kerék, kör, kerek', *döŋgele* 'forogni', hengerülni', vö.: mong. *teŋgelik,* mod. mong. *tenxleg* 'tengely'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tĕnĕ-*: abszolút szótő + *-l:* képző, Zamahš. *tini-* + *-l,* oszm., gag. *dingi-* + *-l,* kirg. *töŋgö-* + *-lök, döngö-* + *-lö,* kazak *döŋge-* + *-lek, döŋge-* + *-le,* mong. *teŋge-* + *-lik,* mod. mong. *tenx-* + *-leg.*

A TESz szerint a magy. ***tengely*** 'forgó vagy lengő testek rögzítésére szolgáló rúd, jármű kerekeinek támasztéka, a növény szára és gyökere együtt'. Ótörök eredetű, vö.: oszm. *dingil,* gag. *diŋil,* kar. *tengil,* vö.: csuv. *tĕnĕl* 'tengely'. Vö. még kazak *döŋgelek* 'kerék, kerek', kirg. *töŋgölök* 'kerék', mong. *tenggeliŋ* 'tengely', votj. *tiŋgil'i* 'tengely'. (TESz) < magy. *tenge-*: abszolút szótő + *-ly*: képző, oszm. *dingi-* + *-l,* gag. *diŋi-* + *-l,* kar. *tengi-* + *-l,* csuv. *tĕnĕ-* + *-l*, kazak *döŋge-* + *-lek,* kirg. *töŋgö-* + *-lök*, mong. *tengge-* + *-liŋ*, votj. *tiŋgi-* + *-l'i*.

A magyar szó jövevényként való magyarázata nem igazolt. A magyar, török és mongol adatok közös gyökerűek s a szálak a szkítákhoz, hunokhoz vezetnek.

Az alábbiakban közöljük a kötetben szereplő szavak jegyzékét. Elsőként a számozási sorrendben, másodikként Kāšγari szavainak abc rendjében, végül a magyar megfelelők ábc sorrendjében.

Kāšγari - Magyar szójegyzék

3.1. Kāšγ. ***kajlik*** 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál' ~ magy. ***kajla, hajlik***.

3.2. Kāšγ. ***bajram*** 'ünnep', ***bazram*** 'öröm, vidámság' ~ magy. ***öröm***.

3.3. Kāšγ. ***bīr-*** 'adni' ~ magy. ***ad***.

3.4. Kāšγ. ***tār-*** 'elengedni' ~ magy. ***ereszteni.***

3.5. Kāšγ. ***tūr-*** 'soványnak lenni' ~ magy. ***tömör.***

3.6. Kāšγ. ***tīr- '***gyűjteni' ~ magy. ***terel.***

3.7. Kāšγ. ***tūg-*** 'felemelkedni' ~ magy. ***nő***.

3.8. Kāšγ. ***jīl-*** 'megevettnek lenni' ~ magy. ***eszik***.

3.9. Kāšγ. ***bākir-*** 'kiabál (teve)' ~ magy. ***ordít, bőg***.

3.10. Kāšγ. ***tātur-*** 'megpróbál' ~ magy. ***próbál.***

3.11. Kāšγ. ***tukīmak*** 'bunkós végű bot (a szövet fehérítőé)' ~ magy. ***tám***(pont).

3.12. Kāšγ. ***tujaglig jilkī*** 'állatok, amelyeknek van patájuk' ~ magy. ***pata, gyalog***.

3.13. Kāšγ. ***kudūžak*** 'farkcsont', magy. ***hátcsont***.

3.14. Kāšγ. ***kaž-*** 'késlekedik', Kāšγ. ***kīž*** 'késés' ~ magy. ***késik***.

3.15. Kāšγ. ***jāl*** 'sörény' ~ magy. ***szál***.

3.16. Kāšγ. ***kuvuk mūš*** 'macska', Kāšγ. ***mūš*** 'macska' magy. ***macska***.

3.17. Kāšγ. ***kujug*** 'kút' ~ magy. ***kút***.

3.18. Kāšγ. ***julīkū*** 'borotva' ~ magy. ***szel***.

3.19. Kāšγ. ***kajkān*** 'folyó neve' ~ magy. ***hajt***.

3.20. Kāšγ. ***burk*** 'sapka' ~ magy. ***burok***.

3.21. Kāšγ. ***kajgik*** 'csónak' ~ magy. ***kajak***.

3.22. Kāšγ. ***jatīsā****:* óhajtó az 'aludni'-ból ~ magy. ***bel*** 'alszik'.

3.23. Kāšγ**.** ***tavsā:*** óhajtó az 'átadni'-ból ~ magy. ***ad***.

3.24. Kāšγ**.** ***jalgā-*** 'kinyalni', Kāšγ**.** ***jalvat*** 'nyalat', Kāšγ**.** ***jalgan-*** 'nyaldosni' ~ magy. ***nyal***.

3.25. Kāšγ**.** ***jāk*** 'ördög' ~ magy. ***ne***.

3.26. Kāšγ**.** ***baduk*** 'nagy' ~ nagy. ***nagy***.

3.27. Kāšγ**. kVb, kVp** 'puffadás, daganat' ~ magy. ***göb***.

3.28. Kāšγ**.** ***bižāk*** 'bicska' ~ magy. ***bicsak, bicska***.

3.29. Kāšγ**.** ***kajdā, kandā, kajūda*** 'hol?' ~ magy. ***hol?, hun?***.

3.30. Kāšγ**.** ***bāl*** 'méz' ~ magy. ***méz***.

3.31. Kāšγ**.** ***tār*** 'tutaj', ***sāl*** 'tutaj' ~ magy. ***tat, szál***.

3.32. Kāšγ**. s*ān*** 'szám' ~ magy. ***szám***.

3.33. Kāšγ**.** ***kūj, kud*** 'a völgy feneke', ***kudruk*** 'farok' < *kud* 'fenék, hát, hátsó' + *-ruk:* képző 'valamihez tartozó'. Ld. Kāšγ. ***kudūžak*** 'farkcsont' címszónál.

3.34. Kāšγ**.** ***jūk*** 'nem, ne' magy. ***ne, nem***.

3.35. Kāšγ**.** ***jūk*** 'madártoll' ~ magy. ***tok.***

3.36. Kāšγ**.** ***jīl*** 'könnyű szél' ~ magy. ***szél***.

3.37. Kāšγ**.** ***tāb*** 'sebhely' ~ magy. ***seb***.

3.38. Kāšγ**.** ***bār, bul*** 'van' ~ magy. ***vol****(t)*.

3.39. Kāšγ**.** ***tār*** 'szűk, szoros' ~ magy. ***tömör, Dömör***.

3.40. Kāšγ. ***tār*** 'bér' ~ magy. ***bér***.

3.41. Kāšγ. ***žarmak*** 'gyermek' ~ magy. ***gyermek***.

3.42. Kāšγ. ***tāz*** '1. tar, kopasz 2. *-tlan* foszóképző 3. sós' ~ magy. ***tar***.

3.43. Kāšγ. ***nūm*** 'hit, törvényes rendelkezés' ~ magy. ***szen****t.*

3.44. Kāšγ. ***tūn*** 'nyugalom', ***tin*** 'pihenni' ~ magy. ***tanya***.

3.45. Kāšγ. ***tūn*** ~ magy. ***egy, el****(ső)*.

3.46. Kāšγ. ***kum*** 'homok' ~ magy. ***homok***.

3.47. Kāšγ**.** ***kāz*** 'fa gyökere' ~ magy. ***kéreg***.

3.48. Kāšγ**.** ***kāš*** ~ magy. ***két***.

3.49. Kāšγ**.** ***bāg*** 'köteg, csomó, nyaláb' ~ magy. ***bog.***

Kāšγ**.** ***bakū*** 'halom' ~ magy. ***bog.***

Kāšγ. ***bukā*** 'bika' ~ magy. ***bika.***

3.50. Kāšγ**.** ***dāg*** 'bélyeg, amivel a lovakat (vagy mást) jelölik meg' ~ magy. ***dákó, dugó, duga, dug***.

3.51. Kāšγ. ***žagul*** 'ne' ~ magy. ***ne, se***.

3.52. Kāšγ**.** ***sāg*** 'ész' ~ magy. ***aha***.

3.53. Kāšγ. **s*āv*** ***'***közmondás' ~ magy. ***szó***.

3.54. Kāšγ. ***kav*** 'tapló' ~ magy. ***kova***.

3.55. Kāšγ. ***kāk sūv*** 'kis tó' ~ magy. ***kis, kevés***.

3.56. Kāšγ. ***bāk*** 'az asszony férje' ~ magy. ***bak***.

3.57. Kāšγ. ***tā:*** a hasonlítás segédszava ~ magy. ***mint***.

3.58. Kāšγ. ***žīn sūz*** 'igaz szavak' ~ magy. ***szent szó***.

3.59. Kāšγ. ***šīn*** 'ágy' ~ magy. ***sín***.

3.60. Kāšγ. ***kūn, kūj*** 'birka, bárány, kos, ürü' az Argü nyelvjárásban ~ magy. ***kan***.

3.61. Kāšγ. ***būj*** 'közösség, nemzet, törzs' ~ magy. ***boly***.

3.62. Kāšγ. ***tūj, tūz*** 'túzok' ~ magy. ***túzok***.

3.63. Kāšγ. ***tutug*** 'fogoly' ~ magy. ***fogoly***.

3.64. Kāšγ. ***aš*** 'étel' ~ magy. ***eszik***.

3.65. Kāšγ. ***jum-*** 'becsukni a szemet' ~ magy. ***csuk***.

3.66. Kāšγ. ***kan bilā*** 'vérrel' ~ magy. ***-val, -vel***.

3.67. Kāšγ. ***jī-*** 'enni' ~ magy. ***eszik***.

3.68. Kāšγ. ***kūl kubukī ′***tenger habja' ~ magy. ***habja***.

3.69. Kāšγ. ***tīm*** 'bőr, amely borral van megtöltve' ~ magy. ***timár***.

3.70. Kāšγ. ***kūm*** 'teherhordó nyereg a tevén' ~ magy. ***kúp***.

3.71. Kāšγ. ***būk*** 'mérges pók' ~ magy. ***pók***.

3.72. Kāšγ. ***kūk*** 'folt a női arcon (vagy máshol), kis folt' ~ magy. *kúp*.

3.73. Kāšγ. ***Xitaj tilī*** 'Sīn nyelv', 'Kína nyelve' ~ magy. ***nyelve***.

3.74. Kāšγ. ***kūl '***1. medence, víztartály, 2. tó' ~ magy. ***kút.***

3.75. Kāšγ. ***kāg kūg*** 'liba gágogása' ~ magy. ***gá gá***.

3.76. Kāšγ. ***kūz*** 'liba' ~ vö. magy. ***gágog***.

3.77. Kāšγ. ***tajiz*** 'vár, erőd' ~ 1. magy. ***vár*** 2. magy. ***erőd***.

3.78. Kāšγ. ***tīš*** '1. fog 2. ekevas' ~ magy. ***tüske***.

3.79. Kāšγ. ***būg*** 'táska, csomó az áruval' ~ magy. ***bog***.

3.80. Kāšγ. ***urdī*** 'ütötte, verte' ~ magy. ***verte***.

3.81. Kāšγ. ***bagdādī '***gáncsot vetett' ~ magy. ***bog***.

3.83. Kāšγ. ***žiŋrat*** 'csengetni' ~ magy. ***csörög, zörög.***

3.84. Kāšγ. ***saŋlat*** 'székeltetni' ~ magy. ***székel***.

3.85. Kāšγ. ***tabratmiš nāŋ*** 'valami, amit mozgásba hoztak, mozgásba hozott dolog' ~ magy. ***teper, mi.***

3.86. Kāšγ. ***jurkat-*** 'felgombolyítani' ~ magy. ***gyűr***.

3.87. Kāšγ. ***jazlat-*** 'legeltetni a nyári legelőn' ~ magy. ***nyaraltat.***

3.88. Kāšγ. ***jiglat*** 'ríkat' ~ magy. ***ríkat, sírat***.

3.89. Kāšγ. ***juklat-*** 'tollazattal ellátni' ~ magy. ***tok***.

3.90. Kāšγ. ***siŋāk*** 'legyet', Kāšγ. ***siŋak '***szunyogok' ~ magy. ***szúnyog***.

3.91. Kāšγ. ***julrit-*** 'meggyújtani' ~ magy. ***gyúl***.

3.92. Kāšγ. ***tarī*** 'bőr, bőrt' ~ magy. ***bőr***.

3.93. Kāšγ. ***šukšaš-*** 'sugdolózni' ~ magy. ***súg***.

3.94. Kāšγ. ***kamug*** 'teljesen' ~ magy. ***kumma***.

3.95. Kāšγ. ***tulkuklan-*** 'felfújtnak lenni' ~ magy. ***tele***.

3.96. Kāšγ. ***tuman*** 'valaminek a sokasága' ~ magy. ***tömény***.

3.97. Kāšγ. ***jalbatūr*** 'megvizezni' ~ magy. ***jó*** 'folyó'.

3.98. Kāšγ. ***žarmat-*** 'befonatni' ~ magy. ***szárma*** 'töltött káposzta', azaz 'tekercs, *csavarcs'.

3.99. Kāšγ. ***tutmāž*** 'metélt' ~ magy. ***metél***.

3.100. Kāšγ. ***katnat-*** 'ismételni' ~ magy. ***kút.***

3.101. Kāšγ. ***kasnat*** "remegni, remegtetni' ~ magy. ***kocog***.

3.102. Kāšγ. ***tumlug*** 'hideg' ~ magy. ***jég***.

3.103. Kāšγ. ***kizlat-*** 'kicsinyíttetni' ~ magy. ***kis, kicsi.***

3.104. Kāšγ. ***ajak*** 'csésze, edény' ~ magy. ***edény***.

3.105. Kāšγ. ***akā*** 'a nép okos, megférfiasodott emberének a neve, rangban a *Tikīn* után következik' ~ magy. ***oko***(*s*).

3.106. Kāšγ. ***vazir*** 'vezér' ~ magy. ***vezér***.

3.107. Kāšγ. ***ivrik*** 'korsó' ~ magy. ***ibrik***.

3.108. Kāšγ. ***andan*** 'azután' ~ magy. ***aztán***.

3.109. Kāšγ. *uttuz* 'harminc' ~ magy. ***harminc***.

3.110. Kāšγ. ***attin il*** 'szállj le a lóról' ~ magy. ***lóról***.

3.111. Kāšγ. ***ašattī*** 'megetetett' ~ magy. ***etette***.

3.112. Kāšγ. ***aqilla*** 'sas' ~ magy. ***holló***.

3.113. Kāšγ. ***tūz-*** 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. ***fázik***.

3.114. Kāšγ. ***mā*** 'fogd' ~ magy. ***ne***.

3.115. Kāšγ. ***jabuš-*** 'odaragadni, odatapadni' ~ magy. ***tapad***.

3.116. Kāšγ. ***jāh*** 'igen' ~ magy. ***aha, igen***.

3.117. Kāšγ. ***tikān*** 'szőr, szál' ~ magy. ***tok***.

3.118. Kāšγ. ***juksak*** 'magas' ~ magy. ***magas.***

3.119. Kāšγ. ***juksak*** 'gyűszű' ~ magy. ***gyűszű***.

3.120. Kāšγ. ***takdī*** 'fogta' ~ magy. ***fogta***.

3.121. Kāšγ. ***jajlāg '***nyári legelő' ~ magy. ***nyár(i) lege(lő)***.

3.122. Kāšγ. ***jalāvaž*** 'utas, küldött' ~ magy. ***utas***.

3.123. Kāšγ. ***jalāvar*** 'címnév, amelyet a cár küldöttjének adnak az újgurok' ~ magy. ***utas***.

3.124. Kāšγ. ***kūr*** 'száraz' ~ magy. ***kóró***.

3.125. Kāšγ. ***kurug*** 'kóró' ~ magy. ***kóró***.

3.126. Kāšγ. ***kum*** 'csepp, szem' ~ magy. ***homok***.

3.127. Kāšγ. ***tam*** 'csepp' magy. ***tám***(*pont*).

3.128. Kāšγ. ***tūz*** 'por' ~ magy. ***por***.

3.129. Kāšγ. ***tūz*** 'gyökér, tő' ~ magy. ***gyökér***.

3.130. Kāšγ. ***tūb*** 'gyökér, tő' ~ magy. ***tő***.

3.131. Kāšγ. ***žūb*** 'valaminek az üledéke, kifacsarása' ~ magy. ***csepű***.

3.132. Kāšγ. ***būz*** 'fűzér' ~ magy. ***fűz***.

3.133. Kāšγ. ***sūr*** 'szürcsöl (levest így eszik)' ~ magy. ***szűr***.

3.134. Kāšγ. ***jumurlan-*** 'összegyülni (sereg)' ~ magy. ***gyűlik, gyűl***.

3.135. Kāšγ. ***ihladi*** 'csuklott' ~ magy. ***csuklott***.

3.136. Kāšγ. ***ūhī*** 'bagoly' ~ magy. ***huhog***.

3.137. Kāšγ. ***tūb*** ′labda' ~ magy. ***tömb***.

3.138. Kāšγ. ***jugrul*** 'összekevertnek lenni (tészta)' ~ magy. ***gyúr***.

3.139. Kāšγ. ***jikran-*** ′beborítódni libabőrrel' ~ magy. ***ikra***.

3.140. Kāšγ. ***jizlan-*** 'bűzleni' ~ magy. ***bűzlik***.

3.141. Kāšγ. ***jakrī*** 'zsír', Kāšγ. ***jāg*** 'zsír, vaj(megdermedt)' ~ magy. ***zsír***.

3.142. Kāšγ. ***bā:*** hangutánzó szó, a birka bégetése ~ magy. ***bee***.

3.143. Kāšγ. ***ūziŋā*** 'magának' ~ magy. ***ír***(*mag*).

3.144. Kāšγ. ***sаž*** 'haj, szőr' ~ magy. ***szőr***.

3.145. Kāšγ. ***sā*** 'te' ~ magy. ***te***.

3.146. Kāšγ. ***žū, šu*** 'csak': segédszó ~ magy. ***csak***.

3.147. Kāšγ. ***tāgkā juklā*** 'menj fel a hegyre' ~ magy. ***szeg***.

3.148. Kāšγ. ***nā*** 'mi' ~ magy. ***mi***.

3.149. Kāšγ. ***jīžī*** 'szűcs' ~ magy. ***szűcs, takács***.

3.150. Kāšγ. ***bāturdī*** 'kösse, csomózza parancsolták neki' ~ magy. ***bog***.

3.151. Kāšγ. ***jīkī tīš*** 'sűrűn nőtt fogak' ~ magy. ***szűk, tüske***.

3.152. Kāšγ. ***tubū*** '1. hegytető, 2. az embernek a feje búbja 3. csúcs, tető' ~ magy. ***tető, domb, búb***.

3.153. Kāšγ. ***subī*** 'hosszú és kiálló hegye van' ~ magy. ***búb***.

3.154. Kāšγ. ***sažū*** 'rojt' ~ magy. ***szár, szál***.

3.155. Kāšγ. ***kaži*** 'kecske' ~ magy. ***kecske***.

3.156. Kāšγ. ***karā urun*** 'sötét hely' ~ magy. ***korom***, ***tér***

3.157. Kāšγ. ***karī*** 'kar, könyök' ~ magy. ***kar***.

3.158. Kāšγ. ***tusū*** 'haszon' ~ magy. ***haszon***.

3.159. Kāšγ. ***bugā*** 'orvosság' ~ magy. ***mag, bog***.

3.160. Kāšγ. ***bakā*** 'béka' ~ magy. ***béka***.

3.161. Kāšγ. ***takī*** 'még' ~ magy. ***még, meg***.

3.162. Kāšγ. ***bukū*** 'okos, tudós, bölcs' ~ magy. ***okos***.

3.163. Kāšγ. ***bilkā*** 'tud', Kāšγ. ***bil-*** 'tudni' ~ magy. ***bölcs***.

3.164. Kāšγ. ***bak*** 'néz' ~ magy. ***bök***.

3.165. Kāšγ. ***balū balū*** 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben' ~ magy. ***bel, al***(*szik*)

3.166. Kāšγ. ***tilī*** 'szíj' ~ magy. ***szíj***.

3.167. Kāšγ. ***Miŋlā:*** népnév ~ magy. ***mongol***.

3.168. Kāšγ. ***mamū*** 'így nevezik az asszonyt, akit a menyasszonnyal küldenek az esküvő éjszakáján.' ~ magy. ***mama***.

3.169. Kāšγ. ***kānī*** 'hol?' ~ magy. ***hol***? nyj. ***hun***?

3.170. Kāšγ. ***ūnū*** 'az', ***mūnū*** 'ez' ~ magy. ***mi, ő***.

3.171. Kāšγ. ***karvī*** 'hajlított, ferde' ~ magy. ***görbe***.

3.172. Kāšγ. ***buxtāj*** 'táska a ruhának' ~ magy. ***buksza***.

3.173. Kāšγ. ***burgūj*** 'szarv' ~ magy. ***szarv***.

3.174. Kāšγ. ***tarigži*** 'földművelő, szántó' ~ magy. ***túr***.

3.175. Kāšγ. ***kaj***- 'önteni, kiönteni' ~ magy. ***hajlik***.

Kāšγ. ***kaž-*** 'kimenni'.

3.176. Kāšγ. ***bā***- 'odakötni' ~ magy. ***bog***.

3.177. Kāšγ. ***jaran-*** 'gyakorolni' ~ magy. ***gyakorol***.

3.178. Kāšγ. ***jazyn-*** 'kibogozni' ~ magy. ***bogoz***.

3.179. Kāšγ***. jigin***- 'gyűjteni' ~ magy. ***gyűjt***.

3.180. Kāšγ***. jukun- '***meghajolni, tisztelni' ~ magy. ***bókol***.

3.181. Kāšγ***. jaman-*** 'javítani, foltozni' ~ magy. ***javít***.

3.182. Kāšγ***. tugril '***ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg' ~ magy. ***turul.***

3.183. Kāšγ***. kum- '***hullámozni' ~ magy. ***hab***.

3.184. Kāšγ***. kuk*** 'gyökér, eredet' ~ magy. ***kákó***.

3.185. Kāšγ***. jadāg '***gyalogos' ~ magy. ***gyalog***.

3.186. Kāšγ. ***tutak*** 'a teás kanna vagy más csőre' ~ magy. ***ajak***.

3.187. Kāšγ. ***tašuk*** 'sérv' ~ magy. ***tasak***.

3.188. Kāšγ. ***suzuk sūv*** 'tiszta, mély víz' ~ magy. ***szűz, jó.***.

3.189. Kāšγ. ***sagun*** 'orvos' ~ magy. ***egész, jó***

3.190. Kāšγ. ***bukdā*** 'tőr' ~ magy. ***tőr***.

3.191. Kāšγ. ***bukū bilkā*** ~ magy. ***okos, bölcs.***

3.192. Kāšγ. ***žiš žiš*** 'pisilésre késztet' ~ magy. ***pis pis***.

3.193. Kāšγ. ***tuk tuk*** 'halk kopogás' ~ magy. ***tik-tak***.

Kāšγ. ***tukī-*** 'kopogni, ütni, verni'.

3.194. Kāšγ. ***at*** 'név' magy. ***név.***

3.195. Kāšγ. ***bujruk*** 'parancs' ~ magy. ***parancs***.

3.196. Kāšγ. ***irik*** 'seb' ~ magy. ***var***.

3.197. Kāšγ. ***ūŋ alik, sag alik*** 'jobb kéz' ~ magy. ***jó kéz, kar***.

Kāšγ. ***sūl alik*** 'bal kéz' ~ magy. ***bal kéz, kar***.

3.198. Kāšγ. ***ugul*** 'fiú' ~ magy. ***pulya***.

3.199. Kāšγ. ***avin*** 'mag, szem' ~ magy. ***ívik***.

3.200. Kāšγ. ***alā at*** 'foltos ló' ~ magy. ***almás ló***.

3.201. Kāšγ. ***tūlem aj*** 'teli hold', Kāšγ. ***tūlun āj*** 'teli hold' ~ magy. ***tele***.

3.202. Kāšγ. ***tuŋuš-*** 'lehajtani a fejet, bókolni' ~ magy. ***bókol***.

3.203. Kāšγ. ***sukal*** 'beteg' ~ magy. ***beteg, bal***.

Kāšγ. ***bālig*** 'sebesült, beteg' ~ magy. ***beteg, bal***.

3.204. Kāšγ. ***tinlā-*** 'hallani, hallgatni' ~ magy. ***hall, fülel***.

3.205. Kāšγ. ***juŋlā-*** 'megnyírni a bírkát' ~ magy. ***szel***.

3.206. Kāšγ. ***tliŋīlā-*** 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' ~ magy. ***csilingel***.

Kāšγ. ***talkit-*** 'lökdösni'.

3.207. Kāšγ. ***taŋur-*** 'a magasba engedni' ~ magy. ***enged***.

3.208. Kāšγ. ***kuŋur*** 'kitépni gyökerestől' ~ magy. ***kankó, kákó.***

3.209. Kāšγ. ***manik bilā*** 'velem' ~ magy. ***én + vel***.

3.210. Kāšγ. ***jiŋda kū*** 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' ~ magy. ***takony***.

3.211. Kāšγ. ***taŋla kuž*** 'héja, ölyv' ~ magy. ***héja, ölyv***.

3.212. Kāšγ. ***tuŋ*** 'megfagyni' ~ magy. ***jég***.

3.213. Kāšγ. ***kaliŋ*** 'kelengye' ~ magy. ***kelengye***.

3.214. Kāšγ. ***kuluŋ*** 'mocsár' ~ magy. ***kulcs***.

3.215. Kāšγ. ***kurunž*** 'emberek, akik néznek valamire' ~ magy. ***-cs***: foglalkozásnév képző.

3.216. Kāšγ. ***miŋār*** 'vízforrás' ~ magy. ***mag***.

3.217. Kāšγ. ***tuštī*** 'esett' ~ magy. ***esett***.

3.218. Kāšγ. ***maŋkū*** 'örök' ~ magy. ***menny, örök***.

3.219. Kāšγ. ***kaŋlī*** 'jármű a teher elszállítására' ~ magy. ***kuli***.

3.220. Kāšγ. ***suŋkur*** 'ragadozó madár neve' ~ magy. ***sólyom***.

3.221. Kāšγ. ***karŋuk*** 'karó' ~ magy. ***karó***.

3.222. Kāšγ. ***kalŋuk*** 'korpa és ami odatapad, ragad a bőrhöz' ~ magy. ***kulimáz, hamu***.

3.223. Kāšγ. ***daŋāl*** 'csomó, görcs, összekapcsolás' ~ magy. ***domb, csomó***.

3.224. Kāšγ. ***kuŋragū*** 'kis harang' ~ magy. ***harang***.

3.225. Kāšγ. ***jaŋī*** 'új' ~ magy. ***új***.

3.226. Kāšγ. ***juŋū*** 'nagy folyó neve' ~ magy. ***jó***.

3.227. Kāšγ. ***buruŋ*** 'örvény' ~ magy. ***forog***.

3.228. Kāšγ. ***tariŋ ūrī*** 'mély árok' ~ magy. ***mély árok***.

3.229. Kāšγ. ***tiriŋ*** 'csörög' ~ magy. ***csörög***.

3.230. Kāšγ. ***buluŋ*** 'sarok' ~ magy. ***sarok***.

3.231. Kāšγ. ***tuluŋ*** 'halánték' ~ magy. ***halánték***.

3.232. Kāšγ. ***siŋak*** 'szúnyog a letelepedett lakosság nyelvében' ~ magy. ***szúnyog***.

3.233. Kāšγ. ***kalīr*** 'marad' ~ magy. ***hagy***.

3.234. Kāšγ. ***tuŋā*** 'tigris', címnév: ***tuŋāxān*** < *tuŋā* + *xān* 'kán' ~ magy. ***kán***.

3.235. Kāšγ. ***saŋā*** 'neked' ~ magy. ***te***.

3.236. Kāšγ. ***jaŋā*** 'a csatorna, vagy a folyó partja' ~ magy. ***jó***.

3.237. Kāšγ. ***taŋ*** 'reggel', ***taŋ*** 'a születés ideje' ~ magy. ***reg***(***gel***).

3.238. Kāšγ. ***taŋ*** 'régi építmény, amely szétomlott' ~ magy. ***rég***.

3.239. Kāšγ. ***tiŋ*** 'az ember kiegyenesedve áll' ~ magy. ***tenge***(***ly***).

Kāšγari - Magyar szójegyzék abc rendben

A

3.104. Kāšγ. ***ajak*** 'csésze, edény' ~ magy. ***edény***.

3.105. Kāšγ. ***akā*** 'a nép okos, megférfiasodott emberének a neve, rangban a *Tikīn* után következik' ~ magy. ***oko***(*s*).

3.200. Kāšγ. ***alā at*** 'foltos ló' ~ magy. ***almás ló***.

3.108. Kāšγ. ***andan*** 'azután' ~ magy. ***aztán***.

3.112. Kāšγ. ***aqilla*** 'sas' ~ magy. ***holló***. **3.112.** Kāšγ. ***aqilla*** 'sas' ~ magy. ***holló***.

3.64. Kāšγ. ***aš*** 'étel' ~ magy. ***eszik***.

3.111. Kāšγ. ***ašattī*** 'megetetett' ~ magy. ***etette***.

3.194. Kāšγ. ***at*** 'név' magy. ***név.***

3.110. Kāšγ. ***attin il*** 'szállj le a lóról' ~ magy. ***lóról***.

3.199. Kāšγ. ***avin*** 'mag, szem' ~ magy. ***ívik***.

B

3.142. Kāšγ. ***bā:*** hangutánzó szó, a birka bégetése ~ magy. ***bee***.

3.176. Kāšγ. ***bā-*** 'odakötni' ~ magy. ***bog***.

3.26. Kāšγ**.** ***baduk*** 'nagy' ~ nagy. ***nagy***.

3.49. Kāšγ**.** ***bāg*** 'köteg, csomó, nyaláb' ~ magy. ***bog.***

Kāšγ**.** ***bakū*** 'halom' ~ magy. ***bog.***

Kāšγ. ***bukā*** 'bika' ~ magy. ***bika.***

3.81. Kāšγ. ***bagdādī '***gáncsot vetett' ~ magy. ***bog***.

3.2. Kāšγ. ***bajram*** 'ünnep', ***bazram*** 'öröm, vidámság' ~ magy. ***öröm***.

3.56. Kāšγ. ***bāk*** 'az asszony férje' ~ magy. ***bak***.

3.164. Kāšγ. ***bak*** 'néz' ~ magy. ***bök***.

3.160. Kāšγ. ***bakā*** 'béka' ~ magy. ***béka***.

3.9. Kāšγ. ***bākir-*** 'kiabál (teve)' ~ magy. ***ordít, bőg***.

3.30. Kāšγ**.** ***bāl*** 'méz' ~ magy. ***méz***.

3.165. Kāšγ. ***balū balū*** 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben' ~ magy. ***bel, al***(*szik*)

3.38. Kāšγ**.** ***bār, bul*** 'van' ~ magy. ***vol****(t*).

3.150. Kāšγ. ***bāturdī*** 'kösse, csomózza parancsolták neki' ~ magy. ***bog***.

3.163. Kāšγ. ***bilkā*** 'tud', Kāšγ. ***bil-*** 'tudni' ~ magy. ***bölcs***.

3.3. Kāšγ. ***bīr-*** 'adni' ~ magy. ***ad***.

3.28. Kāšγ**.** ***bižāk*** 'bicska' ~ magy. ***bicsak, bicska***.

3.79. Kāšγ. ***būg*** 'táska, csomó az áruval' ~ magy. ***bog***.

3.159. Kāšγ. ***bugā*** 'orvosság' ~ magy. ***mag, bog***.

3.172. Kāšγ. ***buxtāj*** 'táska a ruhának' ~ magy. ***buksza***.

3.61. Kāšγ. ***būj*** 'közösség, nemzet, törzs' ~ magy. ***boly***.

3.195. Kāšγ. ***bujruk*** 'parancs' ~ magy. ***parancs.***

3.71. Kāšγ. ***būk*** 'mérges pók' ~ magy. ***pók***.

3.190. Kāšγ. ***bukdā*** 'tőr' ~ magy. ***tőr***.

3.162. Kāšγ. ***bukū*** 'okos, tudós, bölcs' ~ magy. ***okos***.

3.191. Kāšγ. ***bukū bilkā*** **~** magy. ***okos, bölcs.***

3.230. Kāšγ. ***buluη*** 'sarok' ~ magy. ***sarok.***

3.173. Kāšγ. ***burgūj*** 'szarv' ~ magy. ***szarv***.

3.20. Kāšγ. ***burk*** 'sapka' ~ magy. ***burok***.

3.227. Kāšγ. ***buruη*** 'örvény' ~ magy. ***forog***.

3.132. Kāšγ. ***būz*** 'fűzér' ~ magy. ***fűz***.

I

3.135. Kāšγ. ***ihladi*** 'csuklott' ~ magy. ***csuklott***.

3.196. Kāšγ. ***irik*** 'seb' ~ magy. ***var***.

3.107. Kāšγ. ***ivrik*** 'korsó' ~ magy. ***ibrik***.

D

3.50. Kāšγ**.** ***dāg*** 'bélyeg, amivel a lovakat (vagy mást) jelölik meg' ~ magy. ***dákó, dugó, duga, dug***.

3.223. Kāšγ. ***daŋāl*** 'csomó, görcs, összekapcsolás' ~ magy. ***domb, csomó***.

J

3.115. Kāšγ. ***jabuš-*** 'odaragadni, odatapadni' ~ magy. ***tapad***.

3.185. Kāšγ**.** ***jadāg ′***gyalogos' ~ magy. ***gyalog***.

3.116. Kāšγ. ***jāh*** ′igen' ~ magy. ***aha, igen***.

3.121. Kāšγ. ***jajlāg ′***nyári legelő' ~ magy. ***nyár(i) lege(lő)***.

3.25. Kāšγ**.** ***jāk*** 'ördög' ~ magy. ***ne***.

3.141. Kāšγ. ***jakrī*** ′zsír', Kāšγ. ***jāg*** 'zsír, vaj(megdermedt)' ~ magy. ***zsír***.

3.15. Kāšγ. ***jāl*** 'sörény' ~ magy. ***szál***.

3.123. Kāšγ. ***jalāvar*** 'címnév, amelyet a cár küldöttjének adnak az újgurok' ~ magy. ***utas***.

3.122. Kāšγ. ***jalāvaž*** 'utas, küldött' ~ magy. ***utas***.

3.97. Kāšγ. ***jalbatūr*** 'megvizezni' ~ magy. ***jó*** 'folyó'.

3.24. Kāšγ**.** ***jalgā-*** 'kinyalni',

Kāšγ**.** ***jalvat*** 'nyalat',

Kāšγ**.** ***jalgan-*** 'nyaldosni' ~ magy. ***nyal***.

3.181. Kāšγ**.** ***jaman-*** ′javítani, foltozni' ~ magy. ***javít***.

3.236. Kāšγ. ***jaŋā*** 'a csatorna, vagy a folyó partja' ~ magy. ***jó***.

3.225. Kāšγ. ***jaŋī*** 'új' ~ magy. ***új***.

3.177. Kāšγ. ***jaran-*** 'gyakorolni' ~ magy. ***gyakorol***.

3.22. Kāšγ. ***jatīsā:*** óhajtó az 'aludni'-ból ~ magy. ***bel*** 'alszik'.

3.178. Kāšγ. ***jazyn-*** 'kibogozni' ~ magy. ***bogoz***.

3.87. Kāšγ. ***jazlat-*** 'legeltetni a nyári legelőn' ~ magy. ***nyaraltat.***

3.67. Kāšγ. ***jī-*** 'enni' ~ magy. ***eszik***.

3.179. Kāšγ***. jigin-*** 'gyűjteni' ~ magy. ***gyűjt***.

3.88. Kāšγ. ***jiglat*** 'ríkat' ~ magy. ***ríkat, sírat***.

3.151. Kāšγ. ***jīkī tīš*** *'*sűrűn nőtt fogak' ~ magy. ***szűk, tüske***.

3.139. Kāšγ. ***jikran- '***beborítódni libabőrrel' ~ magy. ***ikra***.

3.8. Kāšγ. ***jīl-*** 'megevettnek lenni' ~ magy. ***eszik***.

3.36. Kāšγ***. jīl*** 'könnyű szél' ~ magy. ***szél***.

3.210. Kāšγ. ***jiŋda kū*** 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' ~ magy. ***takony***.

3.140. Kāšγ. ***jizlan-*** 'bűzleni' ~ magy. ***bűzlik***.

3.149. Kāšγ. ***jīžī*** 'szűcs' ~ magy. ***szűcs, takács***.

3.138. Kāšγ. ***jugrul*** 'összekevertnek lenni (tészta)' ~ magy. ***gyúr***.

3.34. Kāšγ***. jūk*** 'nem, ne' magy. ***ne, nem***.

3.35. Kāšγ***. jūk*** 'madártoll' ~ magy. ***tok.***

3.89. Kāšγ. ***juklat-*** 'tollazattal ellátni' ~ magy. ***tok***.

3.118. Kāšγ. ***juksak*** 'magas' ~ magy. ***magas*****.**

3.119. Kāšγ. ***juksak '***gyűszű' ~ magy. ***gyűszű***.

3.180. Kāšγ***. jukun- '***meghajolni, tisztelni' ~ magy. ***bókol***.

3.18. Kāšγ. ***julīkū*** 'borotva' ~ magy. ***szel***.

3.91. Kāšγ. ***julrit-*** 'meggyújtani' ~ magy. ***gyúl***.

3.65. Kāšγ. ***jum-*** 'becsukni a szemet' ~ magy. ***csuk***.

3.134. Kāšγ. ***jumurlan-*** 'összegyülni (sereg)' ~ magy. ***gyűlik, gyűl***.

3.205. Kāšγ. ***ɟuŋlā-*** 'megnyírni a bírkát' ~ magy. ***szel***.

3.226. Kāšγ. ***juŋū*** 'nagy folyó neve' ~ magy. ***jó***.

3.86. Kāšγ. ***jurkat-*** 'felgombolyítani' ~ magy. ***gyűr***.

K

3.27. Kāšγ**. kVb, kVp** 'puffadás, daganat' ~ magy. ***göb***.

3.75. Kāšγ. ***kāg kūg*** 'liba gágogása' ~ magy. ***gá gá***.

3.175. Kāšγ. ***kaj***- 'önteni, kiönteni' ~ magy. ***hajlik***.

Kāšγ. ***kaž-*** 'kimenni'.

3.29. Kāšγ**.** ***kajdā, kandā, kajūda*** 'hol?' ~ magy. ***hol?, hun?***.

3.21. Kāšγ. ***kajgik*** 'csónak' ~ magy. ***kajak***.

3.19. Kāšγ. ***kajkān*** 'folyó neve' ~ magy. ***hajt***.

3.1. Kāšγ. ***kajlik*** 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál' ~ magy. ***kajla, hajlik***.

3.55. Kāšγ. ***kāk sūv*** 'kis tó' ~ magy. ***kis, kevés***.

3.213. Kāšγ. ***kaliŋ*** 'kelengye' ~ magy. ***kelengye***.

3.233. Kāšγ. ***kalīr*** 'marad' ~ magy. ***hagy***.

3.222. Kāšγ. ***kalŋuk*** 'korpa és ami odatapad, ragad a bőrhöz' ~ magy. ***kulimáz, hamu***.

3.94. Kāšγ. ***kamug*** 'teljesen' ~ magy. ***kumma***.

3.66. Kāšγ. ***kan bilā*** 'vérrel' ~ magy. ***-val, -vel***.

3.169. Kāšγ. ***kānī*** 'hol?' ~ magy. ***hol***? nyj. ***hun***?

3.219. Kāšγ. ***kaŋlī*** 'jármű a teher elszállítására' ~ magy. ***kuli***.

3.156. Kāšγ. ***karā urun*** 'sötét hely' ~ magy. ***korom***, ***tér***

3.157. Kāšγ. ***karī 'kar,*** könyök' ~ magy. ***kar.***

3.221. ***Kāšγ. karŋuk '***karó' ~ magy. ***karó.***

3.171. Kāšγ. ***karvī*** 'hajlított, ferde' ~ magy. ***görbe.***

3.48. Kāšγ**.** ***kāš*** ~ magy. ***két***.

3.101. Kāšγ. ***kasnat*** "remegni, remegtetni' ~ magy. ***kocog***.

3.100. Kāšγ. ***katnat-*** 'ismételni' ~ magy. ***kút.***

3.54. Kāšγ. ***kav*** 'tapló' ~ magy. ***kova***.

3.47. Kāšγ**.** ***kāz*** 'fa gyökere' ~ magy. ***kéreg***.

3.155. Kāšγ. ***kaži*** 'kecske' ~ magy. ***kecske***.

3.14. Kāšγ. ***kaž-*** 'késlekedik', Kāšγ. ***kīž*** 'késés' ~ magy. ***késik***.

3.103. Kāšγ. ***kizlat-*** 'kicsinyíttetni' ~ magy. ***kis, kicsi***.

3.13. Kāšγ. ***kudūžak*** 'farkcsont', magy. ***hátcsont***.

3.33. Kāšγ**.** ***kūj, kud*** 'a völgy feneke', ***kudruk*** 'farok' < *kud* 'fenék, hát, hátsó' + *-ruk:* képző 'valamihez tartozó'. Ld. Kāšγ. ***kudūžak*** 'farkcsont' címszónál.

3.17. Kāšγ. ***kujug*** 'kút' ~ magy. ***kút***.

3.72. Kāšγ. ***kūk*** 'folt a női arcon (vagy máshol), kis folt' ~ magy. *kúp*.

3.184. Kāšγ**.** ***kuk*** 'gyökér, eredet' ~ magy. ***kákó***.

3.74. Kāšγ. ***kūl ′***1. medence, víztartály, 2. tó' ~ magy. ***kút.***

3.68. Kāšγ. ***kūl kubukī ′***tenger habja' ~ magy. ***habja***.

3.214. Kāšγ. ***kuluŋ*** 'mocsár' ~ magy. ***kulcs***.

3.46. Kāšγ. ***kum*** 'homok' ~ magy. ***homok***.

3.126. Kāšγ. ***kum*** 'csepp, szem' ~ magy. ***homok***.

3.70. Kāšγ. ***kūm*** 'teherhordó nyereg a tevén' ~ magy. ***kúp***.

3.183. Kāšγ**.** ***kum- ′***hullámozni' ~ magy. ***hab***.

3.60. Kāšγ. ***kūn, kūj*** 'birka, bárány, kos, ürü' az Argü nyelvjárásban ~ magy. ***kan***.

3.224. Kāšγ. ***kuŋragū*** 'kis harang' ~ magy. ***harang***.

3.208. Kāšγ. ***kuŋur*** 'kitépni gyökerestől' ~ magy. ***kankó, kákó.***

3.124. Kāšγ. ***kūr*** 'száraz' ~ magy. ***kóró***.

3.125. Kāšγ. ***kurug*** 'kóró' ~ magy. ***kóró***.

3.215. Kāšγ. ***kurunž*** 'emberek, akik néznek valamire' ~ magy. ***-cs***: foglalkozásnév képző.

3.16. Kāšγ. ***kuvuk mūš*** 'macska', Kāšγ. ***mūš*** 'macska' magy. ***macska***.

3.76. Kāšγ. ***kūz*** 'liba' ~ vö. magy. ***gágog***.

M

3.114. Kāšγ. ***mā*** 'fogd' ~ magy. ***ne***.

3.168. Kāšγ. ***mamū*** 'így nevezik az asszonyt, akit a menyasszonnyal küldenek az esküvő éjszakáján.' ~ magy. ***mama***.

3.209. Kāšγ. ***manik bilā*** 'velem' ~ magy. ***én + vel***.

3.218. Kāšγ. ***maŋkū*** 'örök' ~ magy. ***menny, örök***.

3.216. Kāšγ. ***miŋār*** 'vízforrás' ~ magy. ***mag***.

3.167. Kāšγ. ***Miŋlā:*** népnév ~ magy. ***mongol***.

N

3.148. Kāšγ. ***nā*** 'mi' ~ magy. ***mi***.

3.43. Kāšγ. ***nūm*** 'hit, törvényes rendelkezés' ~ magy. ***szen****t*.

Š

3.59. Kāšγ. ***šīn*** 'ágy' ~ magy. ***sín***.

3.93. Kāšγ. ***šukšaš-*** 'sugdolózni' ~ magy. ***súg***.

S

3.145. Kāšγ. ***sā*** 'te' ~ magy. ***te***.

3.52. Kāšγ**.** ***sāg*** 'ész' ~ magy. ***aha***.

3.189. *Kāšγ.* ***sagun*** *'orvos' ~ magy.* ***egész, jó***

3.32. Kāšγ**. *sān*** 'szám' ~ magy. ***szám***.

3.235. Kāšγ. ***saŋā*** 'neked' ~ magy. ***te.***

3.84. Kāšγ. ***saŋlat*** 'székeltetni' ~ magy. ***székel***.

3.53. Kāšγ. ***sāv '***közmondás' ~ magy. ***szó***.

3.144. Kāšγ. ***saž*** 'haj, szőr' ~ magy. ***szőr***.

3.154. Kāšγ. ***sažū*** 'rojt' ~ magy. ***szár, szál***.

3.90. Kāšγ. ***siŋāk*** 'legyet', Kāšγ. ***siŋak*** 'szunyogok' ~ magy. ***szúnyog***.

3.153. Kāšγ. ***subī*** 'hosszú és kiálló hegye van' ~ magy. ***búb***.

3.203. Kāšγ. ***sukal*** 'beteg' ~ magy. ***beteg, bal.***

Kāšγ. ***bālig*** 'sebesült, beteg' ~ magy. ***beteg, bal.***

3.232. Kāšγ. ***siŋak*** 'szúnyog a letelepedett lakosság nyelvében' ~ magy. ***szúnyog.***

3.220. Kāšγ. ***suŋkur*** 'ragadozó madár neve' ~ magy. ***sólyom.***

3.133. Kāšγ. ***sūr*** 'szürcsöl (levest így eszik)' ~ magy. ***szűr***.

3.188. Kāšγ. ***suzuk sūv*** 'tiszta, mély víz' ~ magy. ***szűz, jó.***

T

3.57. Kāšγ. ***tā:*** a hasonlítás segédszava ~ magy. ***mint***.

3.37. Kāšγ**. *tāb*** 'sebhely' ~ magy. ***seb***.

3.85. Kāšγ. ***tabratmiš nāŋ*** 'valami, amit mozgásba hoztak, mozgásba hozott dolog' ~ magy. ***teper, mi.***

3.147. Kāšγ. ***tāgkā juklā*** 'menj fel a hegyre' ~ magy. ***szeg***.

3.77. Kāšγ. ***tajiz*** 'vár, erőd' ~ 1. magy. ***vár*** 2. magy. ***erőd***.

3.120. Kāšγ. ***takdī*** 'fogta' ~ magy. ***fogta***.

3.161. Kāšγ. ***takī*** 'még' ~ magy. ***még, meg***.

3.127. Kāšγ. ***tam*** 'csepp' magy. ***tám***(*pont*).

3.237. Kāšγ. ***taŋ*** 'reggel', ***taŋ*** 'a születés ideje' ~ magy. ***reg***(***gel***).

3.238. Kāšγ. ***taŋ*** 'régi építmény, amely szétomlott' ~ magy. ***rég***.

3.211. Kāšγ. ***taŋla kuž*** 'héja, ölyv' ~ magy. ***héja, ölyv***.

3.207. Kāšγ. ***taŋur-*** 'a magasba engedni' ~ magy. ***enged***.

3.4. Kāšγ. ***tār-*** 'elengedni' ~ magy. ***ereszteni.***

3.40. Kāšγ. ***tār*** 'bér' ~ magy. ***bér.***

3.39. Kāšγ. ***tār 'szűk,*** szoros' ~ magy. ***tömör, Dömör.***

3.31. Kāšγ. ***tār 'tutaj',*** sāl 'tutaj' ~ magy. ***tat, szál.***

3.92. Kāšγ. ***tarī*** 'bőr, bőrt' ~ magy. ***bőr.***

3.174. Kāšγ. ***tarigži*** 'földművelő, szántó' ~ magy. ***túr.***

3.228. Kāšγ. ***tariŋ ūrī*** 'mély árok' ~ magy. ***mély árok***.

3.187. Kāšγ. ***tašuk '***sérv' ~ magy. ***tasak.***

3.10. Kāšγ. ***tātur-*** 'megpróbál' ~ magy. ***próbál.***

3.23. Kāšγ**.** ***tavsā:*** óhajtó az 'átadni'-ból ~ magy. ***ad***.

3.42. Kāšγ. ***tāz*** '1. tar, kopasz 2. *-tlan* foszóképző 3. sós' ~ magy. ***tar***.

3.117. Kāšγ. ***tikān*** 'szőr, szál' ~ magy. ***tok***.

3.166. Kāšγ. ***tilī*** 'szíj' ~ magy. ***szíj***.

3.73. Kāšγ. ***Xitaj tilī*** 'Sīn nyelv', 'Kína nyelve' ~ magy. ***nyelve***.

3.69. Kāšγ. ***tīm*** 'bőr, amely borral van megtöltve' ~ magy. ***timár***.

3.204. Kāšγ. ***tinlā-*** 'hallani, hallgatni' ~ magy. ***hall, fülel***.

3.239. Kāšγ. ***tiŋ*** 'az ember kiegyenesedve áll' ~ magy. ***tenge***(***ly***).

3.6. Kāšγ. ***tīr- '***gyűjteni' ~ magy. ***terel.***

3.229. Kāšγ. ***tiriŋ*** 'csörög' ~ magy. ***csörög.***

3.78. Kāšγ. ***tīš '***1. fog 2. ekevas' ~ magy***. tüske.***

3.206. Kāšγ. ***tliŋīlā-*** 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' ~ magy. ***csilingel***.

Kāšγ. ***talkit-*** 'lökdösni'.

3.130. Kāšγ. ***tūb*** 'gyökér, tő' ~ magy. ***tő***.

3.137. Kāšγ. ***tūb*** 'labda' ~ magy. ***tömb.***

3.152. Kāšγ. ***tubū*** '1. hegytető, 2. az embernek a feje búbja 3. csúcs, tető' ~ magy. ***tető, domb, búb.***

3.7. Kāšγ**.** ***tūg-*** 'felemelkedni' ~ magy. ***nő.***

3.182. Kāšγ. ***tugril*** 'ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg' ~ magy. ***turul.***

3.62. Kāšγ. ***tūj, tūz*** 'túzok' ~ magy. ***túzok.***

3.12. Kāšγ. ***tujaglig jilkī*** 'állatok, amelyeknek van patájuk' ~ magy. ***pata, gyalog*****.**

3.11. Kāšγ. ***tukīmak*** 'bunkós végű bot (a szövet fehérítőé)' ~ magy. ***tám***(pont).

3.193. Kāšγ. ***tuk tuk*** 'halk kopogás' ~ magy. ***tik-tak***.

Kāšγ. ***tukī-*** 'kopogni, ütni, verni'.

3.201. Kāšγ. ***tūlem aj*** 'teli hold', Kāšγ. ***tūlun āj*** 'teli hold' ~ magy. ***tele***.

3.95. Kāšγ. ***tulkuklan-*** 'felfújtnak lenni' ~ magy. ***tele***.

3.231. Kāšγ. ***tuluη*** 'halánték' ~ magy. ***halánték***.

3.96. Kāšγ. ***tuman*** 'valaminek a sokasága' ~ magy. ***tömény***.

3.102. Kāšγ. ***tumlug*** 'hideg' ~ magy. ***jég***.

3.44. Kāšγ. ***tūn*** 'nyugalom', ***tin*** 'pihenni' ~ magy. ***tanya***.

3.45. Kāšγ. ***tūn*** ~ magy. ***egy, el****(ső)*.

3.212. Kāšγ. ***tuη*** 'megfagyni' ~ magy. ***jég***.

3.234. Kāšγ. ***tuηā*** 'tigris', címnév: ***tuηāxān*** < *tuηā* + *xān* 'kán' ~ magy. ***kán***.

3.202. Kāšγ. ***tuηuš-*** 'lehajtani a fejet, bókolni' ~ magy. ***bókol***.

3.5. Kāšγ. ***tūr-*** 'soványnak lenni' ~ magy. ***tömör.***

3.217. Kāšγ. ***tuštī*** 'esett' ~ magy. ***esett.***

3.158. Kāšγ. ***tusū*** 'haszon' ~ magy. ***haszon***.

3.186. Kāšγ. ***tutak*** 'a teás kanna vagy más csőre' ~ magy. ***ajak***.

3.99. Kāšγ. ***tutmāž*** *'*metélt' ~ magy. ***metél.***

3.63. Kāšγ. ***tutug*** 'fogoly' ~ magy. ***fogoly***.

3.113. Kāšγ. ***tūz-*** 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. ***fázik***.

3.128. Kāšγ. ***tūz*** 'por' ~ magy. ***por***.

3.129. Kāšγ. ***tūz*** 'gyökér, tő' ~ magy. ***gyökér***.

U

3.198. Kāšγ. ***ugul*** 'fiú' ~ magy. ***pulya***.

3.136. Kāšγ. ***ūhī*** 'bagoly' ~ magy. ***huhog***.

3.170. Kāšγ. ***ūnū*** 'az', ***mūnū*** 'ez' ~ magy. ***mi, ő***.

3.197. Kāšγ. ***ūŋ alik, sag alik*** 'jobb kéz' ~ magy. ***jó kéz, kar.***
Kāšγ. ***sūl alik*** 'bal kéz' ~ magy. ***bal kéz, kar.***

3.80. Kāšγ. ***urdī*** 'ütötte, verte' ~ magy. ***verte***.

3.109. Kāšγ. ***uttuz*** 'harminc' ~ magy. ***harminc***.

3.143. Kāšγ. ***ūziŋā*** 'magának' ~ magy. ***ír***(*mag*).

V

3.106. Kāšγ. ***vazir*** 'vezér' ~ magy. ***vezér***.

Ž

3.51. Kāšγ. ***žagul*** 'ne' ~ magy. ***ne, se***.

3.41. Kāšγ. ***žarmak*** 'gyermek' ~ magy. ***gyermek***.

3.98. Kāšγ. ***žarmat-*** 'befonatni' ~ magy. ***szárma*** 'töltött káposzta', azaz 'tekercs, *csavarcs'.

3.58. Kāšγ. ***žīn sūz*** 'igaz szavak' ~ magy. ***szent szó***.

3.83. Kāšγ. ***žiŋrat*** 'csengetni' ~ magy. ***csörög, zörög.***

3.192. Kāšγ. ***žiš žiš*** 'pisilésre késztet' ~ magy. ***pis pis.***

3.146. Kāšγ. ***žū, šu*** 'csak': segédszó ~ magy. ***csak.***

3.131. Kāšγ. ***žūb*** 'valaminek az üledéke, kifacsarása' ~ magy. ***csepű***.

Magyar - Kāšγari szójegyzék abc rendben

A

3.3. Kāšγ. ***bīr-*** 'adni' ~ magy. ***ad***.

3.23. Kāšγ**.** ***tavsā:*** óhajtó az 'átadni'-ból ~ magy. ***ad***.

3.52. Kāšγ**.** ***sāg*** 'ész' ~ magy. ***aha***.

3.116. Kāšγ. ***jāh*** 'igen' ~ magy. ***aha, igen***.

3.186. Kāšγ. ***tutak*** *'*a teás kanna vagy más csőre' ~ magy. ***ajak***.

3.200. Kāšγ. ***alā at*** 'foltos ló' ~ magy. ***almás ló***.

3.108. Kāšγ. ***andan*** 'azután' ~ magy. ***aztán***.

B

3.56. Kāšγ. ***bāk*** 'az asszony férje' ~ magy. ***bak***.

3.142. Kāšγ. ***bā:*** hangutánzó szó, a birka bégetése ~ magy. ***bee***.

3.160. Kāšγ. ***bakā*** 'béka' ~ magy. ***béka***.

3.22. Kāšγ. ***jatīsā****:* óhajtó az 'aludni'-ból ~ magy. ***bel*** 'alszik'.

3.165. Kāšγ. ***balū balū*** 'az anya mondja altatva a gyereket a bölcsőben' ~ magy. ***bel, al***(*szik*)

3.40. Kāšγ. ***tār*** 'bér' ~ magy. ***bér***.

3.203. Kāšγ. ***sukal*** 'beteg' ~ magy. ***beteg, bal***.

Kāšγ. ***bālig*** 'sebesült, beteg' ~ magy. ***beteg, bal***.

3.28. Kāšγ**.** ***bižāk*** 'bicska' ~ magy. ***bicsak, bicska***.

3.49. Kāšγ**.** ***bāg*** 'köteg, csomó, nyaláb' ~ magy. ***bog.***

3.79. Kāšγ. ***būg*** 'táska, csomó az áruval' ~ magy. ***bog***.

3.81. Kāšγ. ***bagdādī '***gáncsot vetett' ~ magy. ***bog***.

Kāšγ**.** ***bakū*** 'halom' ~ magy. ***bog.***

3.150. Kāšγ. ***bāturdī*** 'kösse, csomózza parancsolták neki' ~ magy. ***bog***.

3.176. Kāšγ. ***bā-*** 'odakötni' ~ magy. ***bog***.

3.178. Kāšγ. ***jazyn-*** 'kibogozni' ~ magy. ***bogoz***.

3.180. Kāšγ**.** ***jukun- '***meghajolni, tisztelni' ~ magy. ***bókol***.

3.202. Kāšγ. ***tuŋuš-*** 'lehajtani a fejet, bókolni' ~ magy. ***bókol***.

3.61. Kāšγ. ***būj*** 'közösség, nemzet, törzs' ~ magy. ***boly***.

Kāšγ. ***bukā*** 'bika' ~ magy. ***bika.***

3.164. Kāšγ. ***bak*** 'néz' ~ magy. ***bök***.

3.163. Kāšγ. ***bilkā*** 'tud', Kāšγ. ***bil-*** 'tudni' ~ magy. ***bölcs***.

3.92. Kāšγ. ***tarī*** 'bőr, bőrt' ~ magy. ***bőr***.

3.153. Kāšγ. ***subī*** 'hosszú és kiálló hegye van' ~ magy. ***búb***.

3.172. Kāšγ. ***buxtāj*** 'táska a ruhának' ~ magy. ***buksza***.

3.20. Kāšγ. ***burk*** 'sapka' ~ magy. ***burok***.

3.140. Kāšγ. ***jizlan-*** 'bűzleni' ~ magy. ***bűzlik***.

Cs/Č

3.215. Kāšγ. ***kurunž*** 'emberek, akik néznek valamire' ~ magy. ***-cs*****:** foglalkozásnév képző.

3.146. Kāšγ. ***žū, šu*** 'csak': segédszó ~ magy. ***csak.***

3.131. Kāšγ. ***žūb*** 'valaminek az üledéke, kifacsarása' ~ magy. **csepű.**

3.206. Kāšγ. ***tliŋīlā-*** 'zörögni, dübörögni, nehéz kalapács hangja' ~ magy. ***csilingel***.

Kāšγ. ***talkit-*** 'lökdösni'.

3.83. Kāšγ. ***žiŋrat*** 'csengetni' ~ magy. ***csörög, zörög.***

3.229. Kāšγ. ***tiriŋ*** 'csörög' ~ magy. ***csörög.***

3.65. Kāšγ. ***jum-*** 'becsukni a szemet' ~ magy. ***csuk***.

3.135. Kāšγ. ***ihladi '***csuklott' ~ magy. ***csuklott.***

D

3.50. Kāšγ**.** ***dāg*** 'bélyeg, amivel a lovakat (vagy mást) jelölik meg' ~ magy. ***dákó, dugó, duga, dug***.

3.223. Kāšγ. ***daŋāl*** 'csomó, görcs, összekapcsolás' ~ magy. ***domb, csomó***.

E

3.104. Kāšγ. ***ajak*** 'csésze, edény' ~ magy. ***edény***.

3.189. Kāšγ. ***sagun*** 'orvos' ~ magy. ***egész, jó.***

3.45. Kāšγ. ***tūn*** ~ magy. ***egy, el****(ső)*.

3.207. *Kāšγ.* ***taŋur-*** *'a magasba engedni' ~ magy.* ***enged***.

3.4. Kāšγ. ***tār-*** 'elengedni' ~ magy. ***ereszteni.***

3.217. Kāšγ. ***tuštī*** 'esett' ~ magy. ***esett.***

3.8. Kāšγ. ***jīl-*** 'megevettnek lenni' ~ magy. ***eszik***.

3.64. Kāšγ. ***aš*** *'*étel' ~ magy. ***eszik***.

3.67. Kāšγ. ***jī-*** 'enni' ~ magy. ***eszik***.

3.111. Kāšγ. ***ašattī*** *'*megetetett' ~ magy. ***etette***.

É

3.209. Kāšγ. ***manik bilā*** 'velem' ~ magy. ***én + vel***.

F

3.113. Kāšγ. ***tūz-*** 'fagyoskodni, fázni' ~ magy. ***fázik***.

3.63. Kāšγ. ***tutug*** 'fogoly' ~ magy. ***fogoly***.

3.120. Kāšγ. ***takdī*** 'fogta' ~ magy. ***fogta***.

3.227. Kāšγ. ***buruη*** 'örvény' ~ magy. ***forog***.

3.132. Kāšγ. ***būz*** 'fűzér' ~ magy. ***fűz***.

G

3.75. Kāšγ. ***kāg kūg*** 'liba gágogása' ~ magy. ***gá gá***.

3.76. Kāšγ. ***kūz*** 'liba' ~ vö. magy. ***gágog***.

3.27. Kāšγ**. kVb, kVp** 'puffadás, daganat' ~ magy. ***göb***.

3.171. Kāšγ. ***karvī*** 'hajlított, ferde' ~ magy. ***görbe***.

Gy

3.177. Kāšγ. ***jaran-*** 'gyakorolni' ~ magy. ***gyakorol***.

3.185. Kāšγ**.** ***jadāg ′***gyalogos' ~ magy. ***gyalog***.

3.41. Kāšγ. ***žarmak*** 'gyermek' ~ magy. ***gyermek***.

3.129. Kāšγ. ***tūz*** 'gyökér, tő' ~ magy. ***gyökér***.

3.91. Kāšγ. ***julrit-*** 'meggyújtani' ~ magy. ***gyúl***.

3.138. Kāšγ. ***jugrul*** 'összekevertnek lenni (tészta)' ~ magy. ***gyúr***.

3.179. Kāšγ**.** ***jigin***- 'gyűjteni' ~ magy. ***gyűjt***.

3.134. Kāšγ. ***jumurlan-*** 'összegyűlni (sereg)' ~ magy. ***gyűlik, gyűl***.

3.86. Kāšγ. ***jurkat-*** 'felgombolyítani' ~ magy. ***gyűr***.

3.119. Kāšγ. ***juksak*** 'gyűszű' ~ magy. ***gyűszű***.

H

3.183. Kāšγ**.** ***kum-*** *'*hullámozni' ~ magy. ***hab***.

3.68. Kāšγ. ***kūl kubukī*** *'*tenger habja' ~ magy. ***habja***.

3.233. Kāšγ. ***kalīr*** 'marad' ~ magy. ***hagy.***

3.175. Kāšγ. ***kaj***- 'önteni, kiönteni' ~ magy. ***hajlik***.

Kāšγ. ***kaž-*** 'kimenni'.

3.19. Kāšγ. ***kajkān*** 'folyó neve' ~ magy. ***hajt***.

3.231. Kāšγ. ***tuluŋ*** 'halánték' ~ magy. ***halánték.***

3.204. Kāšγ. ***tinlā***- 'hallani, hallgatni' ~ magy. ***hall, fülel***.

3.224. Kāšγ. ***kuŋragū*** 'kis harang' ~ magy. ***harang***.

3.109. Kāšγ. *uttuz* 'harminc' ~ magy. ***harminc***.

3.158. Kāšγ. ***tusū*** 'haszon' ~ magy. ***haszon***.

3.33. Kāšγ**.** ***kūj, kud*** 'a völgy feneke', ***kudruk*** 'farok' ~ magy. ***hát***.
< *kud* 'fenék, hát, hátsó' + *-ruk:* képző 'valamihez tartozó'. Ld. Kāšγ. ***kudūžak*** 'farkcsont' címszónál.

3.13. Kāšγ. ***kudūžak*** 'farkcsont', magy. ***hátcsont***.

3.211. Kāšγ. ***taŋla kuž*** 'héja, ölyv' ~ magy. ***héja, ölyv***.

3.29. Kāšγ**.** ***kajdā, kandā, kajūda*** 'hol?' ~ magy. ***hol?, hun?***.

3.169. Kāšγ. ***kānī*** 'hol?' ~ magy. ***hol***? nyj. ***hun***?

3.112. Kāšγ. ***aqilla*** 'sas' ~ magy. ***holló***.

3.46. Kāšγ. ***kum*** 'homok' ~ magy. ***homok***.

3.126. Kāšγ. ***kum*** 'csepp, szem' ~ magy. ***homok***.

3.136. Kāšγ. ***ūhī*** 'bagoly' ~ magy. ***huhog***.

I

3.107. Kāšγ. ***ivrik*** 'korsó' ~ magy. ***ibrik***.

3.139. Kāšγ. ***jikran-*** *'*beborítódni libabőrrel' ~ magy. ***ikra***.

3.143. Kāšγ. ***ūziŋā*** 'magának' ~ magy. ***ír***(*mag*).

3.199. Kāšγ. ***avin*** 'mag, szem' ~ magy. ***ívik***.

J

3.181. Kāšγ**.** ***jaman-*** 'javítani, foltozni' ~ magy. ***javít***.

3.102. Kāšγ. ***tumlug*** 'hideg' ~ magy. ***jég***.

3.212. Kāšγ. ***tuŋ*** 'megfagyni' ~ magy. ***jég***.

3.97. Kāšγ. ***jalbatūr*** 'megvizezni' ~ magy. ***jó*** *'*folyó'.

3.226. Kāšγ. ***juŋū*** 'nagy folyó neve' ~ magy. ***jó***.

3.236. Kāšγ. ***jaŋā*** 'a csatorna, vagy a folyó partja' ~ magy. ***jó***.

3.197. Kāšγ. ***ūŋ alik, sag alik*** 'jobb kéz' ~ magy. ***jó kéz, kar***.

Kāšγ. ***sūl alik*** 'bal kéz' ~ magy. ***bal kéz, kar***.

K

3.21. Kāšγ. ***kajgik*** 'csónak' ~ magy. ***kajak***.

3.1. Kāšγ. ***kajlik*** 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál' ~ magy. ***kajla, hajlik***.

3.184. Kāšγ. ***kuk*** 'gyökér, eredet' ~ magy**.** ***kákó.***

3.60. Kāšγ. ***kūn, kūj*** 'birka, bárány, kos, ürü' az Argü nyelvjárásban ~ magy. ***kan***.

3.234. Kāšγ. ***tuŋā*** 'tigris', címnév: ***tuŋāxān*** < *tuŋā* + *xān* 'kán' ~ magy. ***kán***.

3.208. Kāšγ. ***kuŋur*** 'kitépni gyökerestől' ~ magy. ***kankó, kákó.***

3.157. Kāšγ. ***karī*** *'kar, könyök' ~ magy.* ***kar.***

3.221. Kāšγ. ***karŋuk*** **'karó' ~ magy.** ***karó.***

3.155. Kāšγ. ***kaži*** 'kecske' ~ magy. ***kecske***.

3.213. Kāšγ. ***kaliŋ*** 'kelengye' ~ magy. ***kelengye***.

3.47. Kāšγ**.** ***kāz*** 'fa gyökere' ~ magy. ***kéreg***.

3.14. Kāšγ. ***kaž-*** 'késlekedik', Kāšγ. ***kīž*** 'késés' ~ magy. ***késik***.

3.48. Kāšγ**.** ***kāš*** ~ magy. ***két***.

3.103. Kāšγ. ***kizlat-*** **'**kicsinyíttetni' ~ magy. ***kis, kicsi*****.**

3.55. Kāšγ. ***kāk sūv*** 'kis tó' ~ magy. ***kis, kevés***.

3.101. Kāšγ. ***kasnat*** "remegni, remegtetni' ~ magy. ***kocog***.

3.124. Kāšγ. ***kūr*** 'száraz' ~ magy. ***kóró***.

3.125. Kāšγ. ***kurug*** **'**kóró' ~ magy. ***kóró*****.**

3.156. Kāšγ. ***karā urun*** 'sötét hely' ~ magy. ***korom*****,** ***tér*****.**

3.54. Kāšγ. ***kav*** 'tapló' ~ magy. ***kova***.

3.219. Kāšγ. ***kaŋlī*** 'jármű a teher elszállítására' ~ magy. ***kuli***.

3.222. Kāšγ. ***kalŋuk*** 'korpa és ami odatapad, ragad a bőrhöz' ~ magy. ***kulimáz, hamu*****.**

3.214. Kāšγ. ***kuluŋ*** 'mocsár' ~ magy. ***kulcs***.

3.94. Kāšγ. ***kamug*** 'teljesen' ~ magy. ***kumma*****.**

3.70. Kāšγ. ***kūm*** 'teherhordó nyereg a tevén' ~ magy. ***kúp***.

3.72. Kāšγ. ***kūk*** 'folt a női arcon (vagy máshol), kis folt' ~ magy. ***kúp*****.**

3.17. Kāšγ. ***kujug*** 'kút' ~ magy. ***kút***.

3.74. Kāšγ. ***kūl*** **'**1. medence, víztartály, 2. tó' ~ magy. ***kút*****.**

3.100. Kāšγ. ***katnat-*** 'ismételni' ~ magy. ***kút*****.**

L

3.110. ***Kāšγ. attin il*** 'szállj le a lóról' ~ magy. ***lóról*****.**

M

3.16. Kāšγ. ***kuvuk mūš*** **'**macska', Kāšγ. ***mūš*** **'**macska' magy. ***macska*****.**

3.216. Kāšγ. ***miŋār*** 'vízforrás' ~ magy. ***mag*****.**

3.159. Kāšγ. ***bugā*** 'orvosság' ~ magy. ***mag, bog***.

3.118. Kāšγ. ***juksak*** 'magas' ~ magy. ***magas.***

3.168. Kāšγ. ***mamū*** 'így nevezik az asszonyt, akit a menyasszonnyal küldenek az esküvő éjszakáján.' ~ magy***. mama.***

3.161. Kāšγ. ***takī*** **'**még' ~ magy. ***még, meg.***

3.228. Kāšγ. ***tariŋ ūrī*** 'mély árok' ~ magy. ***mély árok.***

3.218. Kāšγ. ***maŋkū*** **'**örök' ~ magy. ***menny, örök.***

3.99. Kāšγ. ***tutmāž*** 'metélt' ~ magy. ***metél.***

3.30. Kāšγ. ***bāl*** 'méz' ~ magy. ***méz.***

3.148. Kāšγ. ***nā*** 'mi' ~ magy. ***mi.***

3.170. Kāšγ. *ūnū* 'az', *mūnū* 'ez' ~ magy. *mi, ő.*

3.57. Kāšγ. ***tā:*** a hasonlítás segédszava ~ magy. ***mint.***

3.167. Kāšγ. ***Miŋlā:*** népnév ~ magy. ***mongol***.

N

3.26. Kāšγ***. baduk*** 'nagy' ~ nagy. ***nagy***.

3.25. Kāšγ***. jāk*** 'ördög' ~ magy. ***ne***.

3.34. Kāšγ***. jūk*** 'nem, ne' magy. ***ne, nem***.

3.51. Kāšγ. ***žagul*** 'ne' ~ magy. ***ne, se***.

3.114. Kāšγ. ***mā*** 'fogd' ~ magy. ***ne***.

3.194. Kāšγ. ***at*** 'név' magy. ***név.***

3.7. Kāšγ. ***tūg-*** 'felemelkedni' ~ magy. ***nő***.

Ny

3.24. Kāšγ***. jalgā-*** 'kinyalni', Kāšγ***. jalvat*** 'nyalat', Kāšγ***. jalgan-*** 'nyaldosni' ~ magy. ***nyal***.

3.87. Kāšγ. ***jazlat-*** 'legeltetni a nyári legelőn' ~ magy. ***nyaraltat.***

3.121. Kāšγ. ***jajlāg '***nyári legelő' ~ magy. ***nyár(i) lege(lő)***.

3.73. Kāšγ. ***Xitaj tilī*** 'Sīn nyelv', 'Kína nyelve' ~ magy. ***nyelve***.

O

3.105. Kāšγ. ***akā*** 'a nép okos, megférfiasodott emberének a neve, rangban a *Tikīn* után következik' ~ magy. ***oko***(*s*).

3.162. Kāšγ. ***bukū*** 'okos, tudós, bölcs' ~ magy. ***okos***.

3.191. Kāšγ. ***bukū bilkā*** **~** magy. ***okos, bölcs.***

3.9. Kāšγ. ***bākir-*** 'kiabál (teve)' ~ magy. ***ordít, bőg***.

Ö

3.2. Kāšγ. ***bajram*** 'ünnep', ***bazram*** 'öröm, vidámság' ~ magy. ***öröm***.

P

3.195. Kāšγ. ***bujruk*** 'parancs' ~ magy. ***parancs.***

3.12. Kāšγ. ***tujaglig jilkī*** 'állatok, amelyeknek van patájuk' ~ magy. ***pata, gyalog***.

3.192. Kāšγ. ***žiš žiš*** 'pisilésre késztet' ~ magy. ***pis pis***.

3.71. Kāšγ. ***būk*** 'mérges pók' ~ magy. ***pók.***

3.128. Kāšγ. ***tūz*** 'por' ~ magy. ***por.***

3.10. Kāšγ. ***tātur-*** 'megpróbál' ~ magy. ***próbál.***

3.198. Kāšγ. ***ugul*** 'fiú' ~ magy. ***pulya.***

R

3.237. Kāšγ. ***taŋ*** 'reggel', ***taŋ*** *'*a születés ideje' ~ magy. ***reg***(***gel***).

3.238. Kāšγ. *taŋ* 'régi építmény, amely szétomlott' ~ magy. *rég*.

3.88. Kāšγ. ***jiglat*** 'ríkat' ~ magy. ***ríkat, sírat.***

S/Š

3.230. Kāšγ. ***buluŋ*** 'sarok' ~ magy. ***sarok***.

3.37. Kāšγ**.** ***tāb*** 'sebhely' ~ magy. ***seb***.

3.59. Kāšγ. ***šīn*** 'ágy' ~ magy. ***sín***.

3.220. Kāšγ. ***suŋkur*** 'ragadozó madár neve' ~ magy. ***sólyom*.**

3.93. Kāšγ. ***šukšaš-*** 'sugdolózni' ~ magy. ***súg*.**

Sz/S

3.15. Kāšγ. ***jāl*** 'sörény' ~ magy. ***szál***.

3.32. Kāšγ**.** ***sān '***szám' ~ magy. ***szám.***

3.154. Kāšγ. ***sažū*** *'rojt' ~ magy.* ***szár, szál.***

3.98. Kāšγ. ***žarmat-*** 'befonatni' ~ magy. ***szárma*** 'töltött káposzta', azaz 'tekercs, *csavarcs'.

3.173. Kāšγ. ***burgūj*** 'szarv' ~ magy. ***szarv***.

3.147. Kāšγ. ***tāgkā juklā*** 'menj fel a hegyre' ~ magy. ***szeg***.

3.84. Kāšγ. ***saŋlat '***székeltetni' ~ magy. ***székel.***

3.18. Kāšγ. ***julīkū*** 'borotva' ~ magy. ***szel.***

3.205. Kāšγ. ***juŋlā-*** 'megnyírni a bírkát' ~ magy. ***szel.***

3.36. Kāšγ. ***jīl*** 'könnyű szél' ~ magy. ***szél.***

3.43. Kāšγ. ***nūm*** 'hit, törvényes rendelkezés' ~ magy. ***szent.***

3.58. Kāšγ. ***žīn sūz*** 'igaz szavak' ~ magy. ***szent szó.***

3.166. Kāšγ. ***tilī*** 'szíj' ~ magy. ***szíj.***

3.53. Kāšγ. ***sāv*** 'közmondás' ~ magy. ***szó.***

3.144. Kāšγ. ***saž*** *'haj, szőr' ~ magy.* ***szőr.***

3.90. Kāšγ. ***siŋāk*** 'legyet', Kāšγ. ***siŋak*** 'szunyogok' ~ magy. ***szúnyog***.

3.232. Kāšγ. ***siŋak*** 'szúnyog a letelepedett lakosság nyelvében' ~ magy. ***szúnyog***.

3.149. Kāšγ. ***jīžį*** 'szűcs' ~ magy. ***szűcs, takács***.

3.151. Kāšγ. ***jīkī tīš*** 'sűrűn nőtt fogak' ~ magy. ***szűk, tüske***.

3.133. Kāšγ. ***sūr*** 'szürcsöl (levest így eszik)' ~ magy. ***szűr***.

3.188. Kāšγ. ***suzuk sūv*** 'tiszta, mély víz' ~ magy. ***szűz, jó.***.

T

3.210. Kāšγ. ***jiŋda kū*** 'taknyos orrú, állandóan folyik az orra' ~ magy. ***takony***.

3.127. Kāšγ. ***tam*** 'csepp' magy. ***tám***(*pont*).

3.11. Kāšγ. ***tukīmak*** 'bunkós végű bot (a szövet fehérítőé)' ~ magy. ***tám(pont).***

3.44. Kāšγ. ***tūn*** 'nyugalom', tin 'pihenni' ~ magy. ***tanya.***

3.115. Kāšγ. ***jabuš-*** 'odaragadni, odatapadni' ~ magy. ***tapad.***

3.187. Kāšγ. ***tašuk ′***sérv' ~ magy. ***tasak.***

3.42. Kāšγ. ***tāz*** '1. tar, kopasz 2. *-tlan* foszóképző 3. sós' ~ magy. ***tar***.

3.31. Kāšγ. **t*ār 'tutaj',*** sāl 'tutaj' ~ magy. ***tat, szál.***

3.145. Kāšγ. ***sā*** 'te' ~ magy. ***te***.

3.235. Kāšγ. ***saŋā*** 'neked' ~ magy. ***te***.

3.95. Kāšγ. ***tulkuklan-*** 'felfújtnak lenni' ~ magy. ***tele.***

3.239. Kāšγ. ***tiŋ*** 'az ember kiegyenesedve áll' ~ magy. ***tenge(ly).***

3.201. Kāšγ. ***tūlem aj*** 'teli hold', Kāšγ. ***tūlun āj*** 'teli hold' ~ magy. ***tele***.

3.85. Kāšγ. ***tabratmiš nāŋ*** 'valami, amit mozgásba hoztak, mozgásba hozott dolog' ~ magy. ***teper, mi.***

3.6. Kāšγ. ***tīr-*** 'gyűjteni' ~ magy. ***terel.***

3.152. Kāšγ. ***tubū*** '1. hegytető, 2. az embernek a feje búbja 3. csúcs, tető' ~ magy. ***tető, domb, búb.***

3.193. Kāšγ. ***tuk tuk*** 'halk kopogás' ~ magy. ***tik-tak***.

Kāšγ. ***tukī-*** 'kopogni, ütni, verni'.

3.69. Kāšγ. ***tīm*** 'bőr, amely borral van megtöltve' ~ magy. ***timár.***

3.35. Kāšγ. ***jūk*** 'madártoll' ~ magy. ***tok.***

3.89. Kāšγ. ***juklat-*** 'tollazattal ellátni' ~ magy. ***tok.***

3.117. Kāšγ. ***tikān*** 'szőr, szál' ~ magy. ***tok.***

3.130. Kāšγ. ***tūb*** 'gyökér, tő' ~ magy. ***tő.***

3.137. Kāšγ. ***tūb*** 'labda' ~ magy. ***tömb.***

3.96. Kāšγ. ***tuman*** 'valaminek a sokasága' ~ magy. ***tömény.***

3.5. Kāšγ. ***tūr-*** 'soványnak lenni' ~ magy. ***tömör.***

3.39. Kāšγ. ***tār*** 'szűk, szoros' ~ magy. ***tömör, Dömör.***

3.190. Kāšγ. ***bukdā*** 'tőr' ~ magy. ***tőr.***

3.174. Kāšγ. ***tarigži*** 'földművelő, szántó' ~ magy. ***túr.***

3.182. Kāšγ. ***tugril*** 'ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg' ~ magy. ***turul.***

3.62. Kāšγ. ***tūj, tūz*** 'túzok' ~ magy. ***túzok***.

3.78. Kāšγ. ***tīš*** '1. fog 2. ekevas' ~ magy. ***tüske***.

U

3.225. Kāšγ. ***jaŋī*** 'új' ~ magy. ***új***.

3.122. Kāšγ. ***jalāvaž*** 'utas, küldött' ~ magy. ***utas***.

3.123. Kāšγ. ***jalāvar*** 'címnév, amelyet a cár küldöttjének adnak az újgurok' ~ magy. ***utas***.

V

3.66. Kāšγ. ***kan bilā*** 'vérrel' ~ magy. ***-val, -vel***.

3.196. Kāšγ. ***irik*** 'seb' ~ magy. ***var***.

3.77. Kāšγ. ***tajiz*** 'vár, erőd' ~ 1. magy. ***vár*** 2. magy. ***erőd***.

3.80. Kāšγ. ***urdī*** 'ütötte, verte' ~ magy. ***verte***.

3.106. Kāšγ. ***vazir*** 'vezér' ~ magy. ***vezér***.

3.38. Kāšγ**.** ***bār, bul*** 'van' ~ magy. ***vol****(t)*.

Zs/Ž

3.141. Kāšγ. ***jakrī*** 'zsír', Kāšγ. ***jāg*** 'zsír, vaj(megdermedt)' ~ magy. ***zsír.***

Rövidítések

A.	Alikovszkij rajon
alb.	albán
alt.	altaji
Ar.	Archivalis anyag
Ašm.	Ašmarin
Ask.	Aszkinszkij rajon
Aur.	Aurgazinszkij rajon
av.	aveszta
azerb.	azerbajdzsán
Bajm.	Bajmakszkij rajon
balk.	balkár
Beleb.	Belebejevszkij rajon
Belor.	Beloreckij rajon
Birt.e.	Birtokos eset
blg.	bolgár
burj.	burját
burj.mong.	burját mongol
Burz.	Burzjánszkij rajon
C.	Civilszkij rajon
CC.	Kódeksz Kumanikusz
Č.	Csebokszárszkij rajon
csag.	csaghatáj
csn.	családnév
cser.	cseremisz
Čišm.	Csisminszkij rajon
Ču.	Csebokszárszkij ujezd
csuv.	csuvas
d.	domb
dial.	dialektus
f.	folyó
Fa.	Fasmer
fi.	finn
fr.	francia

gag.	gagauz
gen.	genitivusz
germ.	germán
gör.	görög
h.	hely
hak.	hakasz
halha mong.	halha mongol
ham	az ujgur nyelv hami nyelvjárása
han.	hanti
hn.	helynév
I.	Ibreszinszkij rajon
ieu.	indoeurópai
ir.	irodalmi
ir.ném.	irodalmi német
Išim.	Isimbajszkij rajon
Ja.	Jadrinszkij rajon
jak.	jakut
Jau.	Jadrinszkij ujezd
jeny.	jenyiszeji
Jerm.	Jermskejevskij rajon
kab.	kabard
kacsin	a hakasz nyelvjárás kacsin dialektusa
kalm.	kalmük
kam.	kamasz
karacs.	karacsáj
kaz.	kazak
KB.	Kutadgu bilig
kfn.	középfelnémet
kirg.	kirgiz
k.kalp.	karakalpak
kojb.	kojbál
középn.	középnémet
k.lat.	középlatin
K-mong.	Kelet-mongol
ko.	komi
K.perzsa	Közép-perzsa
Kr.	Krasznocsetajszkij rajon
krimi tat.	krimi tatár
kum.	kumük
lat.	latin
le.	lengyel
litv.	litván
lp.	lapp
m.	mocsár
M.	Morgausszkij rajon
mac.	macedon
magy.	magyar
man.	mansi
manih.	maniheus
mar.	mari

md.	mordvin
mdE.	mordvin erza
mdM.	mordvin moksa
Me.	Medvedevszkij rajon
MK.	Mahmud al-Kasgari
mong.	mongol
mong. kalm.	mongol kalmük
mot.	motor
M-T.	Mari-Tureckij rajon
ném.	német
nog.	nogaj
norv.	norvég
Not.	Novotorjalszkij rajon
nyj.	nyelvjárás
óeszl.	óegyházi szláv
ófeln.	ófelnémet
ojr.	ojrot
ol.	olasz
ólitv.	ólitván
óném.	ónémet
ónorv.	ónorvég
óor.	óorosz
óözb.	óözbég
ópor.	óporosz
or.	orosz
orh.	orhoni
orh.jeny.	orhoni jenyiszej
osz.	oszét
ószl.	ószláv
oszm.	oszmán
osztj.	osztják
osztr.	osztrák
ÓT.	ótörök
óujg.	óujgur
PK.	ld. Перевод Корана (XIV. sz.)
pl.	például
polov.	polovec
rom.	román
s.ujg.	sárga ujgur
sz.	század
szag.	a hakasz nyelv szagaj dialektusa
szal.	szalar
szam.jeny.	szamojéd jenyiszeji
szam.jur.	szamojéd jurák
szam.szelk.	szamojéd szelkup
szanszkr.	szanszkrit
szb-hv.	szerb-horvát
szelk.	szelkup
szlk.	szlovák
szln.	szlovén

sp.	spanyol
t.	tó
tadzs.	tadzsik
tat.	tatár
tat.Szib.	tatár szibériai
tel.	teleut
Tet.u.	Tetyusszkij ujezd
tofal.	tofalar
tör.	török
T.sz.	Többes szám
t'um.	tyumeni tatár
tuv.	tuvai
türkm.	türkmén
tvg.	tavgi
ua.	ugyanaz
Uč.	Ucselinszkij rajon
ud.	udmurt
ujg.	ujgur
ujg.mod.	ujgur modern
ujgör.	újgörög
ukr.	ukrán
U.Vym.	Usztj-Vymskij rajon
üzb.	üzbég
vog.	vogul
votj.	votják
vö.	vesd össze
Zamahš.	Zamahšari
Zil.	Zilairskij rajon
Zol.bl.	Zolotoj bleszk
zürj.	zürjén

6. Források

AFT.	Ld. АФТ -П.М. Мелиоранский. *Араб филолог о турецком языке.* СПб., 1900.
Ar.	Archivális anyag ld. NIKITIN.
Ašm.	ASMARIN, N. I. 1928-50: T*hesaurus linguae Tschuvaschorum* I-XVII. Csuvasszkoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Csebokszari
BÁRCZI 1991 –	BÁRCZI Géza, *Magyar szófejtő szótár*, Budapest 1991 Trezor Kiadó, Az Egyetemi Nyomdánál 1941-ben megjelent első kiadás alapján készült.
GYÖRKÖSY 1986 -	GYÖRKÖSY Alajos, *Latin –magyar szótár,* Akadémiai Kiadó Budapest 1986.
LYTKIN – GULJAJEV 1999 –	V. I. LYTKIN – Je. Sz. GULJAJEV, *Kratkij etimologicseszkij szlovár komi jazyka*, Szyktyvkar 1999.
B-R. 1958.	*Baskirszko-Russzkij szlovar* 1958
Fa.	Fasmer, M. *Etimologiceskij slovar russkovo jazyka* I-IV. Moskva, 1964-73.
GMA.	*Gidronimy Marijszkoj ASzSzR*.

HADROVICS-GÁLDI 1951 - HADROVICS László-GÁLDI László 1951: *Orosz-Magyar szótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest

JEGOROV 1964 JEGOROV, V. G. 1964: *Etimologicseszkij szlovar csuvasszkovo jazyka.* Csuvasszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari

Kāšγ. Maxmūd al-Kāšγari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe *Dīvān Lugāt at-Turk,* oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.

KÁZMÉR 1993 KÁZMÉR Miklós 1993: *Régi magyar családnevek szótára.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

KISS 1980 KISS Lajos 1995: *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése.* Akadémiai Kiadó, Budapest

MÉK *Magyar Értelmező Kéziszótár.* Akadémiai Kiadó Budapest 1985.

NAP *Naszeljonnyje punkty csuvasszkoj ASzSzR*. Csuvasszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari, 1974

NIKITIN NIKITIN, I. D.: *Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij*) *Csuvasszkoj ASzSzR*. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.

Sil. Szilasi, M. *Vogul szójegyzék,* Budapest 1896.

SIS N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: *Kratkij etimologicseszkij szlovar russzkovo jazyka*. Moszkva

SW. FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: *Syrjänisches wörterbuch I-II.* Budapest

TB. *Szlovar Toponimov Baskirszkoj ASSR*, Ufa 1980.

tefsz. ld. тефс. X1У-XУ. вв. А.К. Боровков. *Лексика среднеазиатского мефсира* X11-X111. вв. М 1963.

TESz BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára* I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

T-r. *Tatarszko-Russzkij szlovar*

TSK A. I. Turkin 1986: *Toponimicseszkij szlovar komi ASzSzR*. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar

ÚMT B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: *Új magyar tájszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Vax. VAHRUŠEVA, M. P. 1956: *Udmurtsko-russkij slovar.* Izdatyelsztvo „Russzkij jazik". Moszkva

Zamaxš. Zamaxsari, *Mongolszkij szlovar, „Mukaddimat al-adab".* I-II-?—L., 1938-1939.

7. Irodalom

ARADI 2008 ARADI Éva, *Egy szkíta nép: a kusánok.* HUN-idea Kiadó Budapest 2008.

BOTALOV 2008-9 Sz. G. BOTALOV, *Az európai és az ázsiai hunok* (történeti, régészeti értelmezés) 2008-9. Orosz nyelvből fordította Czeglédi Katalin. in: Könyvbemutatók - Könyvkritikák, Czeglédi Katalin, Pilisvörösvár, 2012.

CZEGLÉDI 2008 CZEGLÉDI Katalin, *A magyar és a szkíta-hun nyelvviszony.* Nyelvcsaládok vakvágányon. Farkas Lőrinc

Imre Kiadó, Budapest 2012.
CZEGLÉDI 2004-5. CZEGLÉDI Katalin, *A földrajzi nevek hangtana, mondattana.* in: Nyelvészeti Őstörténeti Füzetek 1-5. Nagy Lajos király Magánegyetem Miskolc, 2004-5.
CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, *Szkíta-hun nyelv őstörténete.* Hangtan. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.
CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, *Szkíta-hun nyelv ősmondatai*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.
FEDOTOV 1968 FEDOTOV M. R. *Isztoricseszkije szvjazi csuvasszkogo jazika sz volzsszkimi i permszkimi finno-ugorszkimi jazikámi,* Csebokszari 1968.
HAJDU 1962 HAJDU Péter, *Finnugor népek és nyelvek* Budapest 1962.
HAJDÚ 1966 HAJDÚ Péter, *Bevezetés az uráli nyelvtudományba,* Tankönyvkiadó Budapest 1966.
HAJDÚ-KRISTÓ-RÓNA-TAS 1976
HAJDÚ Péter – KRISTÓ Gyula – RÓNA-TAS András (szerk.) *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba.* Írta és összeállította a Szegedi Őstörténeti Munkaközösség Tankönyvkiadó, Budapest 1976
LÁSZLÓ 1995 LÁSZLÓ Gyula, in: Németh Kálmán összeállítása, *László Gyula* "vall" *önmagáról....* Tisztelgő összeállítás az 1910-ben születtem kötet alapján (Magyar Helikon 5. Életünk Könyvek, Bp. 1995. 1-255):265.
A. MARCANTONIO 2006 MARCANTINIO, Angela, *Az uráli nyelvcsalád.* Magyar Ház Kiadó Budapest 2006
MUNKÁCSI 1895 MUNKÁCSI Bernát, *Az „ugor" népnevezet eredete*. in: Ethnographia 6. 1895.
OBRUSÁNSZKY 2007 Obrusánszky Borbála szerk., *A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései.* Szentkatolnai Bálint Gábor emlékkonferencia kiadványa Táltos Kiadó 2007.
RÓNA-TAS 1996 RÓNA-TAS András, *A honfoglaló magyar nép*, Balassa Kiadó Budapest 1996.
UCSIRALTU 2008 UCSIRALTU, *A hun nyelv szavai*, Napkút Kiadó Budapest, 2008.